

GOVERNMENT OF INDIA
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY
**CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY**

CALL NO. Sa.3S /B.V./cha

D.G.A. 79.

154/
10/-

DVĀRAKĀ-PATTALA

BY

BINABĀYĪ

AND

GAÑGĀ-VĀKYĀVALĪ

BY

VISVĀSADEVI

UP1
THE CONTRIBUTION OF WOMEN TO SANSKRIT LITERATURE

Vols. III and IV

(Pauranic Ritual and Smriti: Authoresses
Binabāyī and Viśvāsadevī.)

Vol. III:

DVĀRAKĀ-PATTALA

BY

BINABĀYĪ

AND

0-15
13372

Vol. IV:

GAṄGĀ-VĀKYĀVALĪ

BY

VIŚVĀSADEVI

Critically edited for the first time with English Introduction,
English Translation of some selected portions of the
Dvārakā-pattala, Notes, Appendices, etc.

8421

BY

JATINDRA BIMAL CHAUDHURI, PH.D. (LONDON),

Professor of Sanskrit, City College, and Lecturer, Calcutta University;
formerly Lecturer at the School of Oriental Studies, London
University; author of A Catalogue of Sanskrit and Prakrit
Books at the India Office Library (London), The
Position of Women in the Vedic Ritual, Sanskrit
Poetesses, etc.; editor of the Series Samskrta-
Dūta-kāvya-samgraha; etc.

Sa3S

B.V./Cha

Ref

Sa8P
B.V./Cha

FOREWORD BY

DR. C. G. T. O. BLAGDEN, M.A., D.LITT.,
formerly Dean of the School of Oriental Studies,
London University

CALCUTTA

1940.

MEHAR CHAND LACHMAN DAS

SANSKRIT AND HINDU BOOK-SELLERS

JAHANPUR - L. HORN

Published by the Author

CENTRAL ASIATICOLOGICAL LIBRARY, CALCUTTA.

Acc. No. 8421
Date. 6-3-57.
Call No. Se 35
B.Y. /Bla

All rights reserved by the author.

*Available from the Author,
3, Federation Street, Calcutta.*

Price: Indian, Rs. 10/-

Foreign, 17/6

254

Printed by Mr. J. C. Sarkhel at the Calcutta Oriental Press
Ltd., 9, Panchanan Ghose Lane and Mr. Prabhakar
Chandra Ghosh at Sree Madhab Press,
31, Kailas Bose Street, Calcutta.

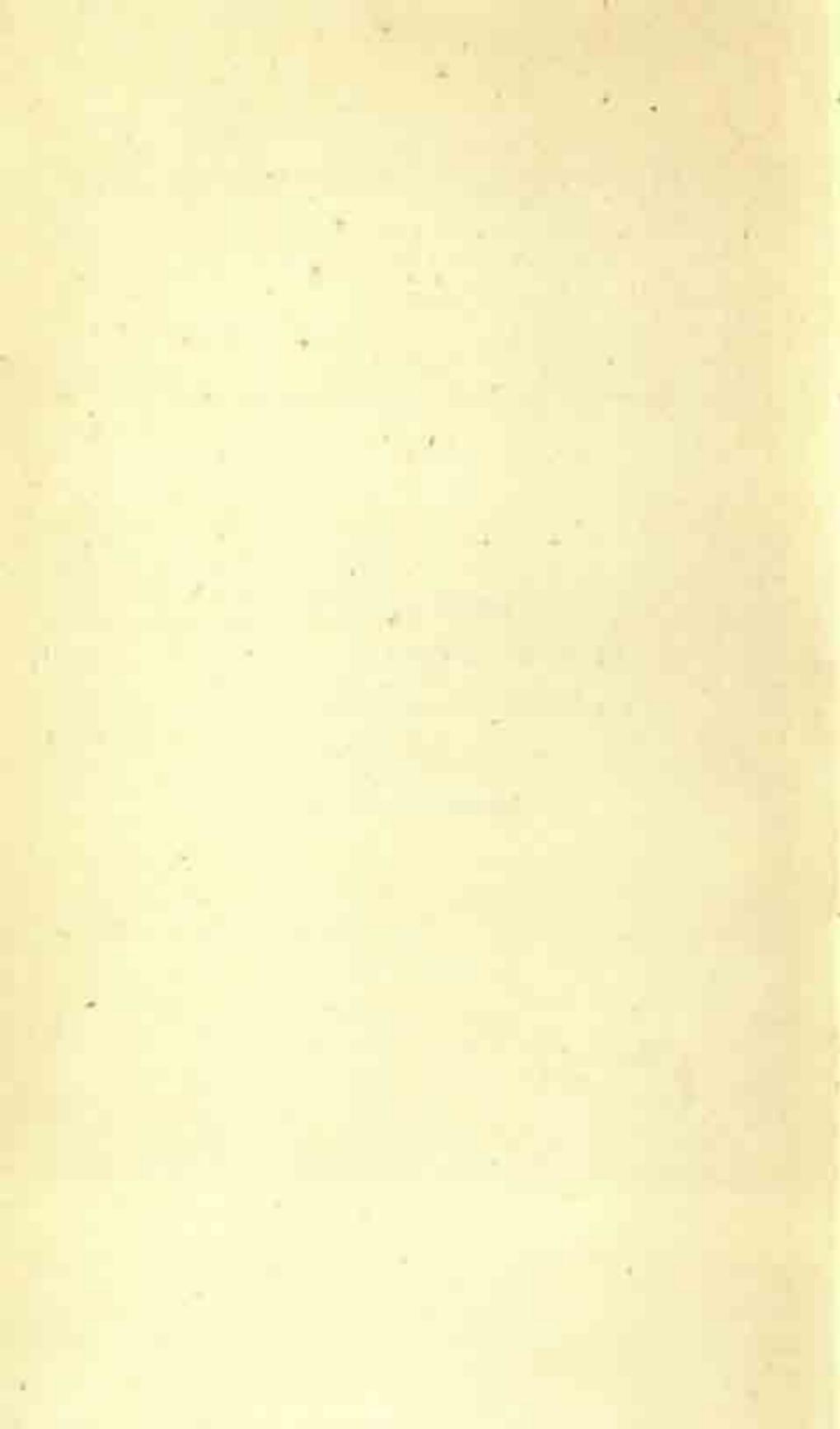
DEDICATED TO

Dr. F. W. THOMAS, M.A., PH.D.

FORMERLY BODEN PROFESSOR

OF SANSKRIT AT THE

UNIVERSITY OF OXFORD.

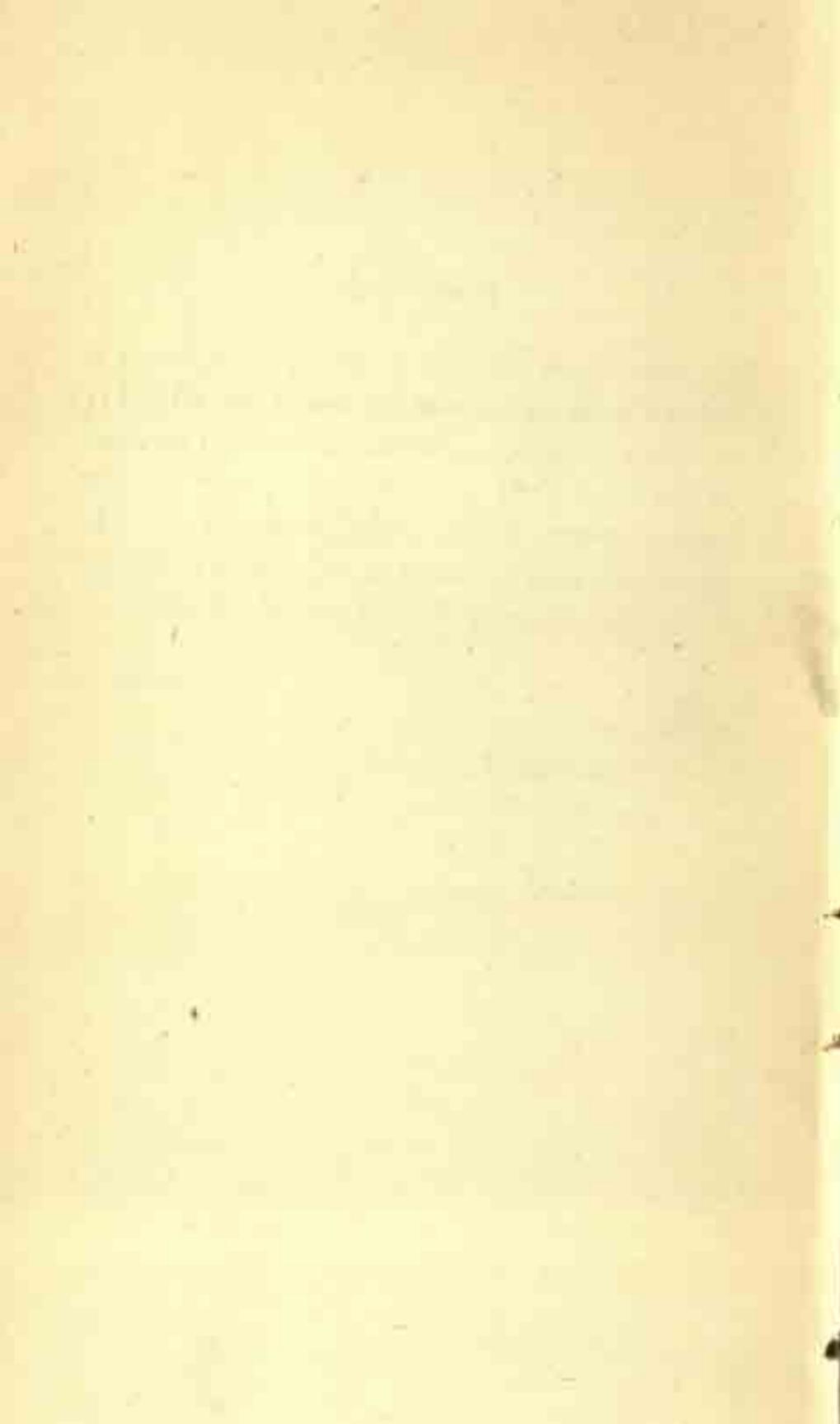
FOREWORD

I have great pleasure in writing a few words of welcome in connection with the issue of vols. III and IV of "The Contribution of Women to Sanskrit Literature" by my friend Dr. J. B. Chaudhuri. Apart from the intrinsic interest of this Series, it is well that the literary work done by women in India should be brought to the notice of scholars in other parts of the world.

C. O. BLAGDEN

40, WYCHWOOD AVENUE,
Whitchurch Lane,
Edgware, Middlesex,
ENGLAND.

January, 1940.

PREFACE

These are the third and the fourth volumes, Pauranic Ritual and Smṛti respectively, of the Series "The Contribution of Women to Sanskrit Literature."

As regards the Contribution of Women to Pauranic Literature, the only work so far known¹ is Binabāyi's Dvārakā-pattala which I am editing here for the first time. The manuscript used belongs to Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona. No other MS. of Dvārakā-pattala is known to exist. I am much indebted to Dr. H. N. Randle, M.A., D.PHIL., Librarian, India Office Library, London, through whose courtesy I got the manuscript for my use at his Library, and to Mr. P. K. Gode, Curator, Bhandarkar Oriental Research Institute, for lending it to the said Library.

As regards the Contribution of Women to Smṛti Literature, there are other works as well besides Viśvādevī's Gaṅgā-vākyāvalī, published here for the first time. For this edition of the Gaṅgā-vākyāvalī I have used mainly three manuscripts, two of which belong to the Royal Asiatic Society of Bengal (marked in this work A and B) and the third to the India Office

¹ There is a tradition that Narmadā was a Paurāṇika of repute. *Visnu-purāṇa*, 6.8.44. Here Purukutsa is said to have related the *Visnu-purāṇa* to Narmadā who in her turn related it to Dhittarāstra, Nāga and Purāṇa.

Library (C), London. Besides these, six other MSS. of the *Gangā-vākyāvali* (see Appendix, IV, p. 105, f.n. 2) have been consulted whenever necessary.

The *Gangā-vākyāvali* is full of quotations from various works, such as the *Purāṇas*, *Smṛtis*, etc. Most of them have been traced to their sources (see Appendices I and II). Some of the verses quoted in the *Gangā-vākyāvali* have been traced in the works of other *Smārtas* also who have at times quoted the *Gangā-vākyāvali* by name (see Appendices I and VI). The variant readings in all such cases have been given in foot-notes and Appendix I. Explanatory notes have been given whenever necessary. Short accounts of the Royal Family of Mithilā to which Viśvāsadevi belonged and of some well-known *Smārtas* who have quoted the *Gangā-vākyāvali* have been appended. Besides the General Index, five indices have been given. The modern names of the holy places, rivers, etc. have been given side by side with their ancient names in the General Index.

A consolidated list of Abbreviations, Bibliography and General Index of the third and fourth volumes of the Series, the *Dvārakā-pattala* and the *Gangā-vākyāvali*, have been given at the end of the fourth volume.

I am thankful to Dr. H. N. Randle for kindly lending the MS. of the *Gangā-vākyāvali* belonging to the India Office Library to the Imperial Library, Calcutta, for my use; to Khan Bahadur Asadullah, Librarian, Imperial Library, for arranging the loan of it for me from

London; and also to Mr. Johan van Manen, Retd. General Secretary of the Royal Asiatic Society of Bengal, for giving me every facility to use the two manuscripts of his Society. I have to thank also the authorities of various other Libraries who have kindly allowed me to consult their MSS.

Thanks are due to the authorities of the India Office, Bhandarkar Oriental Research Institute and the Royal Asiatic Society of Bengal for permitting me to publish their manuscripts. I have been helped by my pupil Mr. Jyotirmaya Datta, B.A., in the compilation of the General Index.

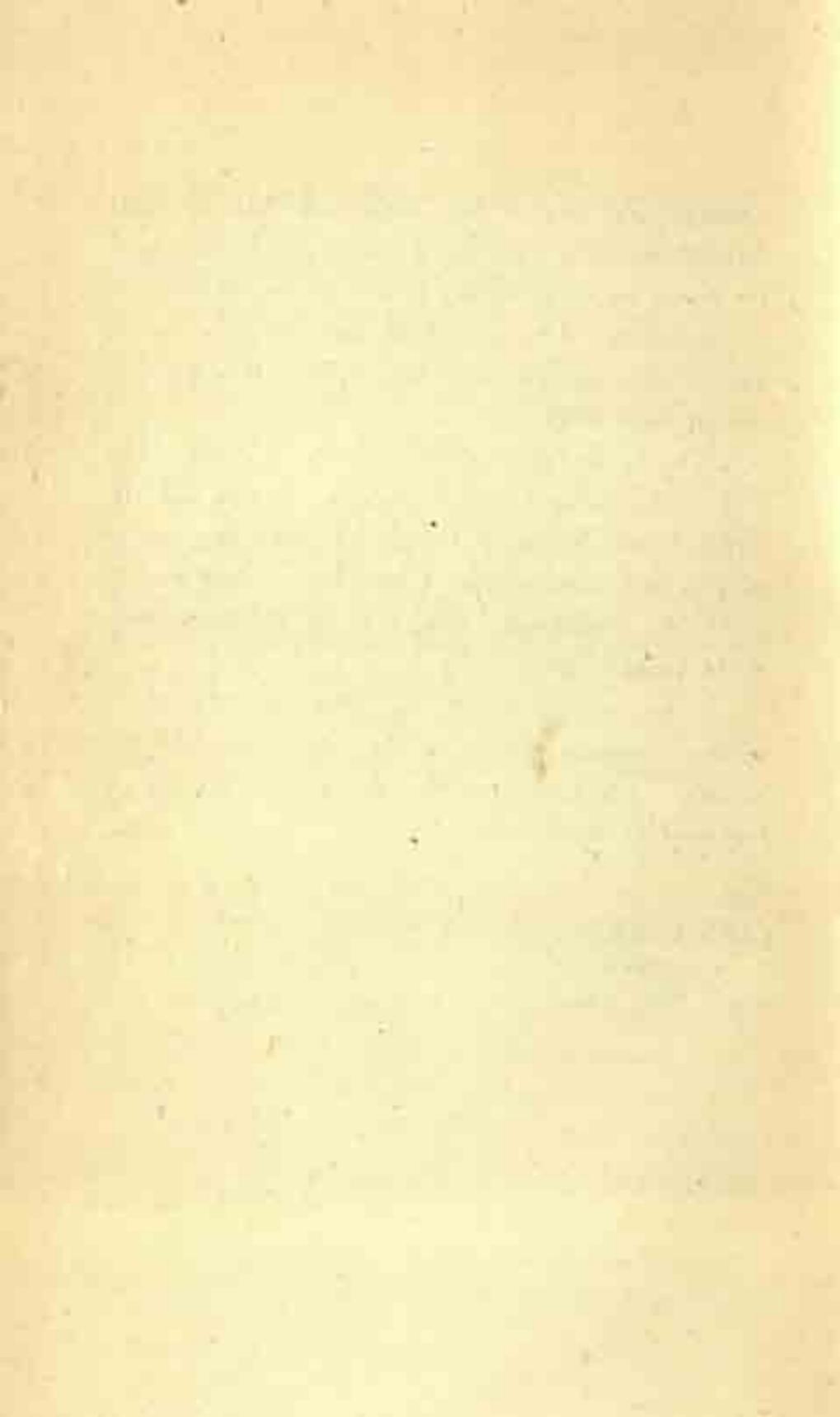
I am grateful to Dr. C. Otto Blagden, M.A., D.LITT., formerly Dean of the School of Oriental Studies, London University, for kindly writing a Foreword to this volume.

J. B. C.

CITY COLLEGE,

CALCUTTA.

19th April, 1940.

CONTENTS

Page or Pages

FOREWORD

PREFACE

Vol. III

DVĀRAKĀ-PATTALA

BY

BINABĀYI

Introduction

Date and personal history of Bīnabāyī	1—3
Summary of Dvārakā-pattala	4—8
Remarks	8—9

Text

Introductory verses	11—12
Chapter I: Tirtha-yātrā-viveka	12—18
Chapter II: Pranāmādi-viveka	19—20
Chapter III: Argha-snāna-viveka	21—27
Chapter IV: Pūjanādi-viveka	27—32
Concluding verses	32—33
Kavi-praśasti	33—34
Translation of select portions of Dvārakā-pattala	35—39
Description of the MS. of Dvārakā-pattala	41
Verse-index of Dvārakā-pattala	41—42

Vol. IV

GANGĀ-VĀKYĀVALI

BY
VISVĀSADEVI

		Page or Pages
<i>Introduction</i>		
Date and personal history of Visvāsadēvi		43
Summary of Gangā-vākyāvali		43—103
Remarks		103—106
<i>Text</i>		
Introductory verses		107—108
Chapter I: Smaraṇa-prakarana		108—110
Chapter II: Kirtana-prakarana		110—111
Chapter III: Yatrā-prakarana including a section entitled Yatrāyām kartvya-karma		112—122
Chapter IV: Śravanya-prakarana		123
Chapter V: Gati-prakarana		123—124
Chapter VI: Viksana-prakarana		124—127
Chapter VII: Namaskāra-prakarana		128
Chapter VIII: Sparśana-prakarana		128—129
Chapter IX: Sarva-tirtha-pt̄pti-śraddha- prakarana including Mundāna		129—135
Chapters X-XI: Abhaya and Sarva-bandhu- pratikrti-sthāpana-prakarana		135; f.n.
Chapter XII: Kṣetra-prakarana		135—137
Chapter XIII: Avagāhana-prakarana		137—138
Chapter XIV: Snāna-prakarana		139

Page or Pages

Including sections on :—

	Ācamana (143-147),	
	Snānāṅga-tarpaṇa (149-150),	
	Snāna-krama (150-153),	
	Gaṅgā-snāna-phala (153-156),	
	Siva-nadi-snāna (156-157),	
	Punya-kāla-snāna (158-159),	
	Māgha-saptami-snāna (159-160),	
	Nandādi-snāna (160-162),	
	Yugādyā-snāna (162-163),	
	Manvādi-snāna (163-164),	
	Dina-kṣaya-snāna (164),	
	Nakṣatra-snāna (164-166),	
	Yoga-snāna (166-169),	
	Daśaharā-snāna (169-170),	
	Samkrānti-snāna (170-172),	
	Māsa-snāna (172-173),	
	Māgha-phālguna-snāna (173-176),	
	Grahanā-snāna (176-178),	
	Madhyāhna-snāna (178),	
	Vārunyādi-snāna (179),	
	Mahiṣyaiṣṭhī-snāna (180-182),	
	Siva-sannihita-Gaṅgā-snāna and Pāscima-vāhini-Gaṅgā-snāna	182
Chapter XV :	Tarpaṇa-prakarana	183-192
Chapter XVI :	Mṛttikā-prakarana	192
Chapter XVII :	Japa-prakarana	192-195
Chapter XVIII :	Miscellaneous: Dāna	195-232
	Vrata	232-245
	Srāddha	245-255

	Page or Pages
Chapter XIX :	Piñḍa-prakaraṇa
Chapter XX :	Jala-prakaraṇa
Chapter XXI :	Toya-pāna-prakaraṇa
Chapter XXII :	Āśraya-prakaraṇa
Chapter XXIII :	Prāyaścitta-prakaraṇa
Chapter XXIV :	Kṛta-kṛtya-prakaraṇa
Chapter XXV :	Mṛtyu-prakaraṇa
Chapter XXVI :	Asthi-sthiti-prakaraṇa
Chapter XXVII :	Gaṅgā-sāgara-samgama-snāna
	Prayāga-snāna
	Prayāgāvacchinna-Gaṅgā-snāna
	Māghādi-karaniaka-sāmānya-tīrtha-snāna
	Prakirṇaka-snāna
	Prayāga-muṇḍana
	Prayāga-marana-prakaraṇa
Chapter XXVIII :	Vighna-prakaraṇa
Chapter XXIX :	Pratisiddha-prakaraṇa

Appendices of the Gaṅgā-vākyāvalī

Page

I.	Further references, variant readings and notes	1—96	
II.	Quotations in the Gaṅgā-vākyāvalī	97—101	
III.	Description of the MSS. of the Gaṅgā-vākyāvalī	102—104	
IV.	Some remarks on the authorship of the Gaṅgā-vākyāvalī	105—108	
V.	The Royal Family of Mithilā	109—130	
1.	Kameśvara.	2. Bhogiśvara.	3. Gaṇeśvara.
4.	Kirtisimha.	5. Bhavasimha.	6. Devasimha.
7.	Sivasimha.	8. Padmasimha.	9. VISVĀSADEVI.
10.	Harisimha.	11. Nr̥simha.	12. Dhinasimha.
13.	Bhairavasimha.	14. Rāmabhadra.	15. Lakṣmidhara.
VI.	Some well-known Smṛtas who have quoted the Gaṅgā-vākyāvalī: Mitra Miśra, Raghunandana and Vācaspati Miśra,	131—136	

Indices of the Gaṅgā-vākyāvalī

I.	Alphabetical Index of verses and Prose- passages quoted by Viśvāsadevi from Smṛtis, Purāṇas, etc.	1—26
II.	Alphabetical Index of verses, etc. arranged under the names of the sources quoted by Viśvāsadevi	27—48
III.	Alphabetical Index of the authors of works quoted by Viśvāsadevi in the Gaṅgā- vākyāvalī	49—51
IV.	Subject-index of the works quoted in the Gaṅgā-vākyāvalī	52—53

	Page
V. Maxims quoted in the Gaṅgā-vākyāvalī	54
VI. Works quoted in the Gaṅgā-vākyāvalī : not extant, fragmentary or very rare	55

*Abbreviations, Bibliography, General Index and Additions
of the Duārakā-pattala and the Gaṅgā-vākyāvalī*

- Abbreviations
- Bibliography
- General Index
- Additions
- Corrections

Vol. III

PURĀNA

DVĀRAKĀ-PATTALA

BY

BINABĀYĪ

INTRODUCTION

BINABĀYI, AUTHORESS OF DVĀRAKĀ-PATTALA

We are publishing an hitherto unpublished work of Binabāyi called Dvārakā-pattala. This is her only work that is extant and it furnishes us with a fairly good account of the personal history of the authoress.

DATE OF BINABĀYI, etc.

It is stated at the beginning of the MS. that the work belongs to the Rāmānuja school.¹ Again the MS. is dated 1518.² So Binabāyi must have flourished after Rāmānuja (beginning of the 12th Century) and before 1518.

The authoress states that her father was king Maṇḍalika who flourished in the Yadu race and excelled all others in royal qualities.³ It is likely that this Maṇḍalika was one of the Cūḍasama Maṇḍalika kings of Girnar, Kathiawar. Maṇḍalika I flourished at the beginning of the 11th Century⁴ and Rāmānuja was born

1 रामानुज-मतस्याद् धन्वः ; cp. also श्वामं रामानुजं कान्तं...नमामि,
etc.

2 संवत् १५७४ वर्षे भाद्रपद-शुक्ले १३ सोमे लिखितम् ।

3 See the beginning of the work Dvārakā-pattala.

4 C. Mabel Duff's Chronology of India, London, 1899, pp. 283-284;
A. S. W. L., ii, 164 (given in appendix).

a few years later. So *Mandalika I* cannot be *Binabāyi's* father. King *Mandalika*, father of *Binabāyi*, is, probably, one of the other four *Cūdāsama Mandalikas* known to us.¹

Further we know from the same work that *Binabāyi* was the Chief Queen of *Harasimha*, son of *Virasimha*, grandson of king *Pratāpa*, a *Vaisnava* by religion, who ruled in *Pātalipura* situated on the Ganges. The only information we get about him in the work is that he was a descendant of *Cāhuvāna* and under the circumstances it is difficult to identify him.

Thus it may be concluded that *Binabāyi* flourished probably at *Girnar*, *Kathiawar*, between the 12th and the end of the 15th Century A.D.

Though highly learned, *Binabāyi* displays admirable womanly modesty while speaking about herself and

1. *Mandalika III, IV and V* ruled at the beginning of the thirteenth, end of the fourteenth and middle of the fifteenth Century; Duff's Chronology of India, p. 284. For various inscriptions referring to the different rulers of the family and their lineage, see also Epi. Ind. vol. xx, p. 105, Inscription no. 751, (dated Vikrama 1473), no 805, p. 112, (Vikrama 1507 : *Mandalika III*) ; no. 867 (Vikrama 1554 : *Mandalika III*) ; no. 1719, p. 243 (undated : *Mandalika II*) ; also no. 1865, p. 243 (undated). See also Rev. Lists of Aut. Recd. of the Bombay Presidency, p. 347.

The SMV. quotes a verse by one king *Mandalika* (*Mahipati Mandalika*), p. 64 of the appendix, G. O. S., vol. LXXXII.

There are two interesting MSS. called *Mandalika-nrpa-carita* about the *Mandalika* kings in the Bombay branch of the Royal Asiatic Society (see Descriptive Catalogue of Sanskrit and Prakrit MSS. in the library of the Bombay Branch of R. Asiatic Society, compiled by H. D. Velankar, vol. II, Hindu Literature, pp. 339-340). But they contain no reference to our authoress *Binabāyi*.

disclaims of any great scholarship or genius on her own part. She is but, she points out, an humble student of scriptures, not an erudite scholar. Of course, this is disproved by the work itself which indubitably testifies to the deep erudition of the authoress and her great mastery over Scriptures, Smṛtis and Purāṇas. Binabāyi, further, declares herself an humble devotee of Kṛṣṇa to whose service she has dedicated her whole life and fortune. Her sole object in undertaking to summarise the Dvārakā-māhātmya, forming a part of the Prabhāsa-khaṇḍa of the Skanda-purāṇa, in the form of the present work Dvārakā-pattala, is, she points out, to render some religious service to humanity.

Binabāyi seems to have made extensive tours all over India. According to her own statement, she visited many holy places and practised extensive charity.¹

For all these reasons, she was held in high reverence by her subjects and by all those with whom she came in contact. She has been eulogised as the Kalpa-taru or the celestial wish-fulfilling tree, and as the Ganges,—purity and holiness incarnate.²

1. See the end of chapter 1 called तीर्थ-यात्रा-चिवेक, “विहितानेक-सत्तीर्थ-यात्रायाऽतिपवित्रया”, etc.; end of 2nd chap. called प्रणामादि-चिवेक, “कन्यया भगदलोकस्य दृष्ट-संस्कृष्ट-तीर्थेण”, etc.; and also end of 3rd chap. called अर्ध-ज्ञान-चिवेक, “विहितानेक-सत्तीर्थ-ज्ञानया बहुमानया”, etc.

2. Cf. the last three verses of the Dvārakā-pattala.

SUMMARY OF DVĀRAKĀ-PATTALA

The work is divided into four chapters. At the beginning of the work, as we have seen, the authoress gives us some personal informations. The first chapter begins with quotations from the Skanda-purāṇa showing the importance of the holy place Dvārakā and deals with the acquirement of religious merit by the pilgrim who visits Dvārakā or by his helpers. In this connection it is stated that the pilgrim acquires at his every step towards Dvārakā from home the same religious merit as accrues from the performance of the horse-sacrifice. The helpers too acquire various sorts of religious merit. Thus one inducing some other person to go on pilgrimage to Dvārakā goes to the realm of Viṣṇu. One speaking sweetly to such a pilgrim acquires the merit of playing at Nandana. One offering a conveyance to a tired pilgrim on his way to Dvārakā goes to Heaven in an aeroplane with swans. One supplying food to a hungry pilgrim on his way to Dvārakā acquires the merit of satisfying the manes with food and drink for ever, and so on.

The 2nd chapter deals with the ritualistic directions in connection with bowing down to various deities, etc., while paying visit to them at Dvārakā. On reaching Dvārakā one pays homage to Ganeśa, then to Balarāma and Kṛṣṇa in succession. After that he visits the river Gomati. On the eighth, ninth or fourteenth day of the moon he visits Rukmini with the object of getting

all desired objects. Then he visits Cakratirtha, the Dvārakā-Gaṅgā, and Śaṅkhoddhāra, finally he bathes in the Gomati with the object of getting rid of all sins committed during the previous births.

The third chapter is concerned with the offerings of rice, dūrvā grass, flowers, water, etc., (technically known as argha), and baths at various shrines. The appropriate formulae to be uttered and the ritualistic directions to be observed while offering or bathing are given here.

On reaching the Gomati the pilgrim prostrates himself straight on the shore. He then washes his hands and feet and takes hold of kuṣa grass, touches the auspicious objects mixed with unhusked barley-corns and with his face towards the east he makes the offering along with the utterance of the appropriate formulas. In the Cakratirtha, he makes an offering of the five auspicious things, mixed with flowers, unhusked rice and sandal paste with his face towards it, uttering the prescribed formula. He pays homage to Varuna and the Gomati with one half of the materials mixed up. The offerings to Viṣṇu should consist of fruits, flowers, unhusked barley-corns and sandal paste. The pilgrim makes an offering to Gaṅgābdhi as well, as prescribed.

Next the pilgrim bathes in the Gomati with the object of getting Hari. He walks down to naval-deep water, makes a circle of four cubits, invokes the Ganges with the prescribed mantras, takes some water in his

folded palms, purifies it by mantras and sprinkles it on his head four, five or seven times. Then taking some mud in his hand, he similarly purifies it, rubs the same on his forehead thrice and plunges into water three times. After that he sips water twice, comes back to the shore and pays homage to Yaksman with a view to atoning for the sin committed by him in defiling the water. Now he dresses himself, washes his knees, hands and feet three times with mud and water, sips the water thrice and seats himself for making offerings to the deities. Then he announces the various sorts of religious merits he wants to acquire by bathing in the Gomati.

The resolves (*samkalpas*) uttered by the pilgrim during the bath at the confluence of the Gomati and the sea are very interesting, as they furnish a list of the religious merits he wishes to acquire and as he prays here for the salvation of not only himself but also of his kith and kin by birth or matrimonial sources as well as of friends of any description. One is enjoined to make these resolves on the sixth day of the moon called Kapilā or the 12th lunar day. The resolves to be made during bath at the Cakratirtha, Rukmini lake, Maya tank, Gopikā tank, Varadāna and Sañkhoddhāra are also prescribed here in a neat and clear-cut way.

At the end of the chapter the pilgrim is instructed how to offer oblations of water (*tarpana*) at the Gomati, and at the Nṛga well after bath.

The fourth chapter deals with the worship of Kṛṣṇa. The pilgrim is enjoined to worship Kṛṣṇa with saffron mixed with camphor, musk, sandal and aloe, along with incense burning. Then the deity is presented with lights, Naivedya, and betel. The devotee then goes round the image of Kṛṣṇa and prostrates himself straight. He puts on the garland of Tulasi beads and wood with the prescribed mantras.

Then the authoress gives ritualistic directions for making various gifts. Here she does not follow the Skanda-purāna but refers to other Purāṇas. She describes the procedure of worship etc., while making gifts of a cow, a bull, a bull with diamond, an ox, and a horse. She lays special stress on the gifts of diamond; in giving directions for this, she follows Śiva-purāna as well as Viṣṇu-dharma-purāna. Then she prescribed the regulations for the gift of silver, jewels, paddy, cotton garments and for the offer of food to mendicants.

After this, the authoress speaks of the śrāddha to be performed in the Gomati as well as at the confluence of the Gomati and the sea.

Finally, she dwells on the procedure of Viṣṇu's worship, how to bathe Him, to offer Him ordinary garments, incensed garments, ornaments, etc. Here the book ends. But we have three more verses eulogising the authoress which do not seem to be the composition of Binabāyi herself, as the modesty displayed by her at the beginning and other parts of the work goes ill with any

self-eulogy at the end. These verses seem, rather, to be a homage of the scribe to the laudable qualities of the Queen.

The work though professedly¹ based on the Rāmānuja school of the Vedānta, contains no reference to any of the philosophical doctrines of the school. It is purely ritualistic and probably tries to develop the ritualistic and practical side of the school by laying down rules for various devotional ceremonies.

The authoress has, no doubt, written the work on the basis of the Dvārakā-māhātmya, but her originality lies in the fact that the ritualistic development of the work and the modes and procedures enunciated are characteristically her own. As a matter of fact, the arrangement of the whole work is her own. She has quoted at places the Dvārakā-māhātmya verbatim, but in the choice of the Mantras she has displayed much cleverness. Also the ritualistic resolves (Samkalpa-vākyas) and the procedures of worship, etc., appear to be the productions of an eminent ritualistic authority. The work is very short; nevertheless, it contains in a nutshell all the essential informations given in the Dvārakā-māhātmya. Being a ritualistic work, it naturally omits legends related in the Dvārakā-māhātmya. At times, the authoress has brought in materials from other Purāṇas which much enhance the value of her

1. 1st. verse and "रामानुज-मतस्याग्म प्रन्थः ।"

own work. The diction of Binabāyī is simple and graceful and the few verses at the beginning and the end of the work amply testify to her great poetic genius.

In religion, Indian women have always a prominent place. Their opinions are of great weight and have been quoted by eminent authorities.¹ Specially they have always been accepted as supreme authorities in the sphere of customary rites (*ācāras*).² It is a matter of great social and religious importance that a woman should write a ritualistic work the procedure, directions, formulas, etc., of which are to be followed during religious observances.

The laws laid down by the authoress in the work are all clear, precise and forceful. Nowhere has she betrayed any want of self-confidence or given way to hesitation and oscillation. Thus a clear grasp of the subject coupled with a perfect mastery over the language has made her work a valuable contribution to the ritualistic literature of India. The work is a specimen which shows that an Indian lady may rule in religious as well as secular matters.

1 E. g. the *Aitareya* (v. 29) and *Kausitaki* (II. 9) quote the authoritative opinions of a venerable learned maiden (*Kumari Gandharva-grhitā*) that the *Agnihotra* Ritual which was once performed on both days is now to be performed on alternate days only.

2 E. g. *ApGs.*, 2.15; here he recommends that the ceremonies that are required by custom should be learnt from women; cp. *Ap-Dh.*, II. 6. 15. 9, II. 11. 29. 11-12; *AśvGs.*, I. 14. 8; etc.

BINABAYI

द्वारका-पत्तलम् ।

रामानुज-मतस्यायं ग्रन्थः ।

श्यामं रामानुजं कालं कृतान्तं देव-विद्विषाम् ।
नमामि ब्रह्म गोपाल-वेषं प्रस्त्रू-शान्तये ॥ १ ॥
आसीद् याद्व-वंशजः परिलसत्-कीर्तिः प्रतापोन्नतो
मानी मण्डलिकाभिधः श्रिति-पतिः सद्गम-विद्याश्रयः ।
आसीज्जिञ्जित^१-बीर-वैरि-निचयस्त्यागार्थ-कोशोद्यमो
योऽर्थ-प्रार्थितदः कलाविह युगेऽगायेगुणेरनिवतः^२ ॥ २ ॥
तस्य कल्या वदान्यासीद् वीनवायीति विश्रुता ।

हरसिंह-महीपस्य वलभा पुण्य-वलभा ॥ ३ ॥

अष्टादश पुराणानि श्रुतान्येकाप्त-चेतसा ।
यया श्रुताः स-श्रुतयः स्मृतयः सकलाः शुभाः ॥ ४ ॥
यस्या वित्तं द्विजायं कर-कमल-युगं विष्णु-पूजादि-सार्थं
चित्तं ध्यानैमुरारेः अकण-युगमभूतत-कथा-वर्णनेन ।
स्तुत्यं स्तुत्ये च नेत्रे प्रतिदिनमधहन्त्रूप-संदर्शनेन
स्तुत्या लोत्र-प्रपाठैरजनि रसनिकाऽगाय्य-पुण्योदयायाः^३ ॥ ५ ॥

1. Repetition of आसीत् unnecessary.

2. Metre शार्दूल-विकीर्तिः ।

3. Metre सम्परा ।

यया^१ विरच्यते नृणामुपकृत्ये महोदयम् ।
द्वारका-पतलं वीनवाद्या पाप-ग्रणाशनम् ॥ ६ ॥

[CHAPTER I]

[तीर्थ-यात्रा-विवेकः]

स्कन्द-पुराणीय-द्वारका-माहात्म्ये ।

“प्रह्लाद उवाच^२

एवं संपूजितस्तेन हरिणा ब्राह्मणोत्तमः ।
उवाच परिसंतुष्टो वरं त्रूहीनि केशवम् ॥ १ ॥

1. तथा ?

2. Once there was a great menacing chaos in the world, when the sages and gods approached Brahmā for help. He advised them to approach Prahlāda who could tell them about the whereabouts of Viṣṇu in this present age of vice. They accordingly went to Prahlāda who told them that the abode of Viṣṇu was at Dvārakā where the Gomati joined the sea. Asked by the sages and gods why it was so, Prahlāda said that Durvāsas once had come to Dvārakā as a pilgrim. Kṛṣṇa with his wife Rukmiṇī paid him a visit and requested him to accompany them to their palace. Durvāsas agreed but made a condition that the chariot carrying him was to be drawn by the couple themselves, and not by horses. Kṛṣṇa and Rukmiṇī had not gone far when the latter felt thirsty and asked Kṛṣṇa for water. He at once caused the Ganges to flow near by. Rukmiṇī quenched her thirst but unexpectedly became subject to a curse of Durvāsas. The sage said that because she did not take his permission beforehand for drinking water, she would be separated from Kṛṣṇa. It was a bolt from the blue for Rukmiṇī and she began to bewail piteously. Consoling her, her husband said that He would visit her twice a day and people desiring

कृष्ण उवाच

यदि तुष्टोऽसि भगवन् यदि देयो वरो मम ।

स्थातव्यमत्र भवता न स्थातव्यं कदाचन ॥ २ ॥

दुर्वासा उवाच

यदि तिष्ठाम्यहं कृष्ण तथा त्वमपि केशव ।

तिष्ठस्व पोदश-कलो नित्यं मदुच्नेन हि ॥ ३ ॥

कृष्ण उवाच

ये पश्यन्ति च भक्तास्त्वाः मां चापि द्विज-सत्तम ।

किं ददासि च तेषां त्वं भाविनां भगवन् वद ॥ ४ ॥

दुर्वासा उवाच

यः स्नात्वा सङ्क्रमे कृष्ण गोमत्याः सागरस्य च ।

त्वां मामभ्यच्यं च नरः सर्व-पापैः प्रमुच्यते ॥ ५ ॥

to have a look of Him would see her as well, as otherwise they would acquire only half of the religious merit. Nārada and the Sea also came forward to console her. Finally it so happened that Durvāsas himself became penitent for his conduct and prayed to Kṛṣṇa to be reunited with Rukmini. The latter, however, declined and assigned reasons for doing so. Durvāsas was, nevertheless, pleased and requested Kṛṣṇa to ask from him for any boon. Then began the discourse between Durvāsas and Kṛṣṇa which our authoress Binabāyi has quoted here. Vide chaps. 1-3 of the DvārM., Prabhāsa-khaṇḍa, SkanP. For the discourse, vide chap. IV., pp. 5270ff., I. Iss., vol. 7 of P. T.'s edition.

1. भक्त्या त्वा in the printed (above) ed.

2. किं दास्यसि कर्ल तेषां भाविनां भगवन् वद ; op. cit.

3. त्वां मां समर्चति नरः सर्व-पापैः स मुच्यते ; op. cit.

कृष्ण उवाच^१

यो नरः पूजयित्वा त्वां पूजयिष्यति मामिह ।
 तस्य मुक्ति प्रदास्यामि यः सुरैरपि दुर्लभाम्^२ (?) ॥ ६ ॥
 परस्परं वरी दत्त्वा तस्मिन् स्थाने हातिष्ठुथ [हातिष्ठताम्] ।
 वर-दानेति यत् प्रोक्तं तजङ्गानं सर्व-कामदम्^३ ॥ ७ ॥
 तदा^४ प्रभृति देत्येन्द्र(?)द्वारका हरिरीश्वरः^५ ।
 दुर्वाससो गिरा बद्धो न जहाति कदाचन ॥ ८ ॥
 यत्र वैविकमी मूर्तिर्वहते यत्र गोमती ।
 नरा मुक्ति प्रयास्यन्ति चक्र-तीर्थेन संगताः ॥ ९ ॥
 कलेवरं परित्यक्तं प्रभासे हरिणा तथा^६ ।
 कलाभिः सहितं तेजस्तस्या मूर्तौ निवेशितम् ॥ १० ॥
 तस्मात् कलियुगे विग्रा नान्यत्र प्राप्यते हरिः ।
 यदि कायै हि कृष्णेन तत्र गच्छत मा चिरम् ॥ ११ ॥

1. An additional verse is found before this one, viz., तथान्यच्छृणु कृष्णात् लात्वा दास्यति यद्यनम्, etc., op. cit.
2. या सुरैरपि दुर्लभा ; op. cit.
3. प्रहाद उवाच

परस्परं वरी दत्त्वा कृष्ण-दुर्वाससी मुदा ।
 ततः प्रसृति विप्रेन्द्रास्तस्मिन् स्थाने हातिष्ठताम् ।
 वर-दानमिति प्रोक्तं ततीर्थं सर्व-कामदम् ॥

Op. cit.

4. An additional verse is found here in the above edition. विष्णु-दुर्वाससोर्यत्व, etc.
5. तदा प्रसृति विप्रेन्द्रास्तिष्ठते द्वारका [sic] हरिः ; op. cit.
6. यदा ; op. cit.

ऋषय ऊनुः

साधु भागवत्-श्रेष्ठ साधु-मार्ग-प्रदर्शक ।
 तत्त्वया सुपरिज्ञातं यत्र जानाति कश्चन^१ ॥ १२ ॥
 किं फलं गमने तस्यां किं फलं कृष्ण-दर्शने ।
 कानि तीर्थानि तत्रैव के देवास्तद् वदस्य नः ॥ १३ ॥
 कस्मिन् मासे तिथौ कस्यां कस्मिन् पर्वणि मानवेः ।
 गन्तव्यं कानि देशानि दानानि^२ दनुजर्घम ॥ १४ ॥
 इति पृष्टस्तदा तेस्तु महा-भागवतोऽसुरः ।
 कथयामास विप्रेभ्यो भगवद्वक्ति-संयुतः ॥ १५ ॥

प्रह्लाद उवाच

भो भूमि-देवाः कृष्णुन् परं गुह्यं सनातनम् ।
 यज्ञं कस्य समाख्यातं^३ तद्वदामि सुविस्तरात् ॥ १६ ॥
 यदा मति च कुरुते द्वारका-गमनं प्रति ।
 तदा नरक-निर्मुक्ता गायन्ति पितरो दिवि ॥ १७ ॥
 यावत् पदानि कृष्णस्य मार्गं गच्छति मानवेः ।
 पदे पदेऽश्रमेधस्य यज्ञस्य लभते फलम् ॥ १८ ॥
 यात्रार्थं कृष्ण-देवस्य^४ यः प्रेरयति चापरान् ।
 मानवान्नाम सन्देहो लभते वैष्णवं पदम् ॥ १९ ॥
 द्वारकां गच्छ मानस्य यो ददाति प्रतिश्रयम् ।
 तथैव मधुरां वाचं नन्दने क्रीडते हि सः ॥ २० ॥

1. यत्त्वया हि परिज्ञातं तत्र जानाति कश्चन ; op. cit.
2. दानादि ; op. cit.
3. यत् कस्यनिज चास्यातं ; op. cit.
4. देव-देवस्य ; op. cit.

अध्वनि श्रान्त-देहस्य वाहनं यः प्रयच्छति ।
 हंस-युक्तेन स नरो विमानेन दिवं ब्रजेत् ॥ २१ ॥
 यात्रायां गच्छमानस्य मध्याहो क्षुधितस्य च ।
 अन्नं ददाति यो भक्त्या श्रणु यज्ञभते फलम् ॥ २२ ॥
 गाया-थाहे न यत् पुण्यं लभते मानवो भुवि ।
 अन्न-दानेन तत् पुण्यं पितॄणी तृप्तिरक्षया ॥ २३ ॥
 उपानहो तु यो दशाद् द्वारकोपरि^२ गच्छताम् ।
 कुण्ण-प्रसादान् स नरो गज-स्कन्धेन गच्छति ॥ २४ ॥
 विन्नमाचरते यस्तु द्वारकोपरि^३ गच्छताम् ।
 नरके मज्जते [sic] मृढः कल्प-मात्रं तु रौरवे^४ ॥ २५ ॥
 मार्गं स्थितस्य पानार्थे^५ प्रयच्छति कमण्डलुम् ।
 प्रपा-दान-सहस्रस्य फलमाप्नोति मानवः ॥ २६ ॥
 यात्रायं गच्छमानस्य पादाभ्यंगं ददाति यः ।
 पाद-प्रशालनं चापि^६ सर्वानि कामानवान्नुयात् ॥ २७ ॥
 कथा^७ शृणोति यो विष्णोर्गीतं वा गच्छतः^८ पथि ।
 दानं ददाति मनुज^९स्तस्माद् धन्यतरो न हि ॥ २८ ॥

1. श्रणु तस्माप्य यद्यवेत् ; op. cit.

2. द्वारको प्रति ; op. cit.

3. द्वारको प्रति ; op. cit.

4. For a fine description of the रौरव, see MärkP., chap. पिता-पुत्र-संवाद, रौरवे कृष्ण-साक्षी तु, etc.

5. मार्ग-स्थितस्य यो धन्यः ; op. cit.

6. चैव : op. cit.

7. मार्गो : op. cit.

8. गीतज्ञ गच्छतः पथि ; op. cit.

9. विनेन्द्रा : op. cit.

कैलास-शिल्वराकामं श्वेताभ्यमिव निर्मलम् ।
 प्रासादं देव-देवस्य¹ यः पश्यति नरोत्तमः ॥ २६ ॥
 दूराद्वे ममयं दृष्टा कलसं ध्वज-संकुलम्² ।
 वाहनं संपरित्यज्य लुठते धरणी-तले³ ॥ ३० ॥
 पञ्च-शूना⁴-कुतं पापं तथा मार्गं⁵-कुतञ्च यत् ।
 कुमि-कीट-पतहाश्च निहताः पर्यगच्छताम्⁶ ॥ ३१ ॥
 परान्नं पर-पानीयमस्पर्शं नमसंगमम्⁷ ।
 तत् सर्वे नाशमाप्नोति भगवत्-केतु-दशंनात् ॥ ३२ ॥
 पठेन्नाम-सहस्रन्तु⁸
 धर्मवैर्वृतः ।

।

तत्रामृतान्¹⁰ समाहूय ब्राह्मणान् मन्त्र-कोविदान् ॥ ४२ ॥
 हृविद्रुत्यं समानीय तीर्थं गच्छेत्ततः परम्¹¹ ।”

1. कृष्ण-देवस्य : op. cit.

2. ध्वज-संयुतम् : op. cit.

3. धरणी गतः ; op. cit.

4. शूना ? ; op. cit. The five things are : the fire place, slab for grinding condiments, broom, pestle and mortar, and water-pot.

5. तथाऽप्यमे ; op. cit.

6. गच्छता : op. cit.

7. अस्तृश्य-स्पर्श-संगमम् ; op. cit.

8. This is the beginning of v. 35 in the above ed. MS. defective : 10 verses left out, though the pagination is in order. Cp. the above ed. for a complete account, pp. 5372ff.

9. Vide last verse (v. 110, p. 5276) ; op. cit. ;—विश्रम्य
व मुहूर्तार्घे मुहूर्द्विर्बान्धवैर्वृतः ।

10. तत्त्वाश्रितान् ; op. cit.

11. पूजा-द्रव्यं समानीय तत्त्वार्थं व्रजेद् बुधः ; op. cit. This is the last verse of the fourth chapter in the ed. of P. T.

तत्रादौ यात्रादि-वाक्यानि ।

प्रतिपदाश्व-मेघ-यज्ञ-जन्य-फल-प्राप्ति-कामनया अश द्वारका-यात्रामहं
करिष्ये । द्वारकायां कुण्ड-देवस्य यात्रार्थमपर-प्रेरणे वैष्णव-पद-प्राप्तिः
फलम्¹ । द्वारका गच्छमानस्य प्रतिश्रव्य-दाने मधुर-वाणी-दाने च नन्दन-
कोङ्नं फलम् । द्वारकाख्वनि श्रोत-देहस्य² वाहन-दाने हंस-युक्त-विमान-
करणक स्वर्ग-प्राप्तिः फलम् । द्वारका गच्छमानस्य शुभितस्यान्न-दाने गया-
आद्व-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्तिः पित्रक्षय-तृप्तिश्च फलम्³ । द्वारका
गच्छमानस्योपानड[sic]-दाने गज-स्कन्ध-करणक-गमन-फलम्⁴ । द्वारका-
मार्ग-स्थितस्य कमण्डलु-दाने प्रपा-दान-सहस्र-फल-प्राप्तिः फलम् । द्वारका
गच्छमानस्य⁵ पादाभ्यंग-दाने पाद-प्रक्षालने च सर्व-काम-प्राप्तिः फलम् ।

विहितानेक-सतीथं-यात्रयाऽन्तिपवित्रया ।

हरसिंह-महादेव्या मण्डलीकस्य⁶ कन्यया ॥

द्वारका-पत्तले बीनबाय्या विरचिते श्रुमे ।

तोर्थ-यात्रा-विवेकोऽयं प्रथमः सम्मतः सतामः ॥

1. Cp. op. cit., p. 5271, chap. 4, v. 20ff.

2. श्रोत-देहस्य ?

3. Cp. op. cit., p. 5272, chap. 4, v. 26.

4. Cp. op. cit., v. 28-29.

5. “गच्छमानस्य” is grammatically incorrect.

6. The MS. gives the name both as Maṇḍalika and Mandalika.

[CHAPTER II]

[प्रणामादि-विवेकः]

अथ प्रणामादि-वाक्यानि ।

अधोत्-पाद-कर्तृक-गणेश्वर-प्रणामे ।

सर्व-विद्व-विनाश-कामनया गणेश्वरमहं नमस्करिष्ये । इति गणेश्वरं
नमस्कुर्यात् । ततो बलभद्रं नत्वा कुर्णं प्रणमेत् ।

कुर्ण-दर्शने ।

अथ बाल्य-कौमार-योवन-कृत-पाप-नाश-कामनया द्वारकाधिकरण-कुर्ण-
दर्शनमहं करिष्ये¹ । अथ जन्म-सहस्रावच्छब्द-कर्म²-मनोवाक्यमुपार्जित³
पाप-नाश-कामनया कुर्ण-दर्शनमहं⁴ करिष्ये । इति संकल्प्य कुर्ण-मुखं
दृष्टा दुर्वाससं महेशानं च नमस्कुर्यात्⁵ ।

द्वारकाधिकरणक-गोमती-दर्शने⁶ ।

अथ मानस-वाचिक-कायिक-सर्व-पाप-विनिमूक्ति-कामनया गोमती-
दर्शनमहं करिष्ये । अथ मुक्ति-प्राप्ति-कामनया गोमती-दर्शनमहं करिष्ये ।
रुक्मिणी-दर्शने ।

अद्याष्टम्या चतुर्दश्या नवम्या वा सर्व-काम-प्राप्ति-कामनया रुक्मिणी-
दर्शनमहं करिष्ये ।

चक्र-तीर्थ-दर्शने⁷ ।

अथ पाप-विनिमूक्ति-कामनया चक्र-तीर्थ-दर्शनमहं करिष्ये ।

1. Cp. op. cit., p. 5276, chap. 4, v 105.

2. काय ?

3. वाक्योपार्जित ?

4. Op. cit., v 106.

5. Op. cit., v 108.

6. Op. cit., chap. 5, vv. 1-30.

7. Op. cit., p. 5282, chap. 7.

गङ्गा-दर्शने ।

अशाश्व-मेधायुत-याग-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया द्वारकाधि-
करणक-गङ्गा-दर्शनमहं करिष्ये ।

अथ शङ्खोद्धार-दर्शने ।

अथ वेद-पारग-ब्राह्मण-सम्पदान-गो-लक्ष्मी-दान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-
कामनया शङ्खोद्धार-दर्शनमहं करिष्ये । अथ ब्रह्म-हत्या-सहस्र-जन्य-पापा-
गम्या-गमन-जन्य-पाप-विनिमुक्ति-कामनया शङ्खोद्धार-दर्शनमहं करिष्ये ।
अथ केदारोदक-पान-जन्य-फल-सम-फल-जाहौवी-मरण-जन्य-फल-सम-फल-
गोमती-खान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया शङ्खोद्धार-दर्शनमहं करिष्ये ।
अथ रुद्र-तीर्थाधिकरणक-सहस्र-कन्या-दान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-काम-
नया शङ्खोद्धार-दर्शनमहं करिष्ये ।

गोमती-नीर-संपर्कं ।

अथ जन्म-कोटि-शत-कुत-पाप-विलय-कामनया गोमती-नीर-संपर्कमहं
करिष्ये ।

कन्यया मण्डलीकस्य हृष्ट-संस्पृष्ट-तीर्थया ।

हरसिंह-महादेव्या वीनवान्या विनिमिते ॥

द्वारका-पत्तले पुण्ये प्रणामादि-विवेककः ।

सताम्मतो द्वितीयोऽत्र सुकृति-प्रीति-वर्धनः ॥

[CHAPTER III.]

[अधं-ज्ञान-विवेकः]

अथ गोमत्यर्थ-मन्त्राः ।

“गत्वा हि गोमती-नीरे प्रणमेद्दण्डवत्वं ताम् ।
 प्रश्नाल्य पाणि-पादौ² च तूमा³(?)तु करयोः कुशान् ॥
 गृहीत्वा तु फलं शुभमक्षतेश्च⁴ समन्वितम् ।
 प्राङ्मुखः संयतो⁵ भूत्वा दद्यादघो विधानतः ॥
 ब्रह्म-लोक⁶-समायाते वशिष्ठ-तनये⁷ शुभे ।
 सर्व-पाप-विशुद्धयर्थं इदाम्यर्थं च⁸ गोमति ॥
 वशिष्ठ-दुहितर्देवि शक्ति-ज्येष्ठे यशस्विनि⁹ ।
 त्रैलोक्य-वंचिते देवि पापं मे हर गोमति¹⁰ ॥”

1. Vide SkanP., Prabhāsa-khaṇḍa, DvārM., chap. 6.
 p. 5279, v v. 5-8., P.T.'s ed.

2. पाणी पादौ ।

3. कुशा op. cit.

4. शुभम् ; op. cit.

5. प्रयतो ; op. cit.

6. ब्रह्म-लोकात् ; op. cit.

7. Because Vaśiṣṭha brought her down from Heaven,
 she is called his Daughter.

[हे वशिष्ठ !]

यस्मात्त्वया समानोत्ता गम्भीरांडोके सरिदूरा ।

तस्मात्त्वं सुतेत्येव रुद्याति लोके गमिष्यति ॥

Vide DvārM., chap. 5, v. 31, p. 5278.

8. तु ; op. cit.

9. वशिष्ठ-तनये देवि सुर-वन्दये यशस्विनि ; op. cit.

10. She is called Gomati, because she comes down from
 Heaven.

अथ चक्र-तीर्थस्याध-मन्त्रः । ।

“नमो विष्णु-स्वरूपाय विष्णु-चक्रार्घ्यं विश्रुतः ।

गृहणाधयं मया दर्त्तं सर्वं काम-प्रदो भव ॥”

पञ्च-रत्नः³-पुष्पाक्षत-चन्दन-सहितमर्घमनेन वश्यमाण-मन्त्रेण समुद्राय संमुखो दद्यात् । वरणं गोमतीं च नमस्कुलं गोमती-सहित-समुद्रायाधं दद्यात् ।

अधं-मन्त्रस्तु⁴ ।

“तीर्थराजं नमस्तुभ्यं रत्नाकरं महार्णवं ।

गोमत्या सहित देव⁵ गृहणाधे नमोऽस्तु ते ॥”

अथ विष्णवधः⁶ ।

“नमस्ते विश्व-स्वपाय विष्णवे परमात्मने ।

अधं गृहणं देवेशं कूपेऽस्मिन्नृग-संक्षिके” ॥⁷

गोः स्वर्गादागता यस्मादिदं स्थानं मती मता ।

तस्मादिदं गोमती नाम स्याति लोके गमिष्यति ॥

Vide op. cit., chap. 5., v. 32, p. 5278.

1. Op. cit., chap. 7, p. 5283, v. 10.

2. ओ नमो विष्णु-स्वपाय विष्णु-चक्राय ते नमः ; op. cit.

3. These five jewels or precious things are : Gold, diamond, sapphire, ruby and pearl ; or, gold, silver, coral pearl and Rāga-patta.

4. Vide SkanP., P.T.’s ed., p. 5284, v. 9, chap. 8.

5. गोमत्या सह गोविन्द, op. cit.

6. Op. cit., p. 5292, v. 60, chap. 10.

7. रुग-संक्षिके, op. cit. Jaimini and Somaśarman quarrelled for the same cow called Hampsī, unknowingly offered to both of them at different times. As the king paid no attention to them, they cursed him that he would become a lizard. He however, got rid of the curse by the touch of Kṛṣṇa’s hand in the well which is now famous as the well of Nṛga.

अनेन कल-पुष्पाक्षत-चन्दन-सहितोऽथो विष्णवे नृग-कूपे देयः ।
अथ गंगार्थः ।¹

“नमस्ते त्वां भोगवति² विष्णु-पाद-तलोद्धरे ।
गृहणार्थ्यमिदं देवि गङ्गे त्वं हरिणा सह ॥”

अथ गोमत्यादि-ज्ञान-प्रयोगाः ।

अथ हरि-पद-प्राप्ति-कामनया द्वारकायां गोमत्यां ज्ञानमहं करिष्ये इति
संकल्पं कृत्वा, नाभि-मात्रे जले गत्वा ‘नमो नारायणाय’ ति चतुर्हस्तं मण्डलं
विधाय,

“अँ विष्णोः पाद-प्रसूताऽसि वैष्णवी विष्णु-पुनिता ।
पाहि नस्त्वेनस्तस्मादाज्ञम्-मरणालिकात् ॥
तिष्ठः कोद्धोऽद्ध-कोटी च तीर्थानां वायुरब्रवीत् ।
दिवि भुव्यन्तरिक्षे च तानि ते सन्ति जाह्वि ॥
नन्दिनीत्येव ते नाम देवेषु नलिनीति च ।
वृंदा पृथ्वी च सुभगा विश्व-काया शिवा सिता ॥
विशाखरी सुप्रसन्ना तथा लोक-प्रदायिनी ।
क्षेमा च जाह्वी चैव शान्ता शान्ति-प्रदायिनी ॥”
“एतानि पुण्य-नामानि ज्ञान-काले प्रकीर्तयेत् ।
भवेत् सन्निहिता तत्र गङ्गा त्रि-पथ-गामिनी” ॥

एमिर्मन्त्रैर्गङ्गामावाह्य मूल-मन्त्रेण कर-सम्पुट-योजितं जलमभिमन्त्र्य
चतुः-कृत्वः पञ्च-कृत्वः सप्त-कृत्वो वा मूर्ध्नि श्रियेत् । ततो मृत्तिकामादाय,
“अश्व-क्रान्ते रथ-क्रान्ते विष्णु-क्रान्ते वसुन्धरे ।
मृत्तिके हर मे पाषं यन्मया पूर्व-सञ्चितम् ॥

1. Op. cit., p. 5293, v. 5, chap. II.

2. भगवति, op. cit.

उदृताऽसि वराहेण कृष्णेन शत-वाहुना ।

नमस्ते सर्वे-लोकानां प्रभवारणि सुवते¹ ॥”

इति पठित्वा ललाटे सृतिका दत्त्वा त्रिमंजुजेन, ततो द्विराचम्य तीरे आगत्य,

“यन्मया दूषितं जलं शरीरेण मलेन च ।

तस्य पापस्य शुद्धयर्थं यद्धमाणं तर्पयाम्यहम् ॥”

अनेन यद्धमणे जलाभ्युल्लिं दद्यात् । तत आर्द्धे वाससी त्यक्त्वा शुष्के वाससी परिधाय जंघे पादौ हस्तौ च मृदा जलेन च त्रिस्त्रिः प्रश्नास्या-चम्यासनोपविष्टः कर्म कुर्यात् । अश्य कुरुक्षेत्राधिकरणक-राहु-प्रस्त-दिवाकर-कालीन-ज्ञान-दान-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामनया द्वारकायां गोमत्यां ज्ञानमहं करिष्ये । अश्य सिंह-स्थित-गुरु-कालीन-गीदावरी-ज्ञान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया द्वारकायां गोमत्यां ज्ञानमहं करिष्ये ।

अश्य मातृ-भक्त-गति-सम-गति-याजिक-गति-सम-गति-प्राप्ति-कामनया गोमत्यां ज्ञानमहं करिष्ये । अश्य विष्णु-पद-प्राप्ति-कामनया गोमत्यां ज्ञान-महं करिष्ये । अश्य ब्रह्म-स्व-हरण-जन्य-पाप-देव-स्व-हरण-जन्य-पाप-श्रव्य-कामनया गोमत्यां ज्ञानमहं करिष्ये । अश्य पितृ-कर्म-मुक्ति-पूर्वक-कायिक-वाचिक-मानस-सर्व-पाप-नाश-कामनया गोमत्यां ज्ञानमहं करिष्ये । अश्य पीतास्वर-गरुड-वाहन-बनमालि-दिव्य-गन्धानुलेपन-चतुर्थाहुत्व-भवन-तदुत्तर-विष्णु-लय-कामनया गोमत्यां ज्ञानमहं करिष्ये ।

1. Op. cit., chap. vi, p. 5280, vv. 10—11.

The lines run here as follows :—

अथ-कान्ते रथ-कान्ते विष्णु-कान्ते वसुन्धरे ।

उदृताऽसि वराहेण कृष्णेन शत-वाहुना ॥

सृतिके हरे मे पापं यन्मया पूर्व-मवितम् ।

त्यगा हतेन पापेन पूर्तं संवन्सरं भवेत् ॥

अथ गोमत्युदधि-सङ्कुम-स्नाने¹ ।

अथ सिन्धु-सागर-संगम-स्नान-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामनया गोम-त्युदधि-सङ्कुमे स्नानमहं करिष्ये । अद्य गङ्गा-सागर-स्नान-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामनया गोमत्युदधि-सङ्कुमे स्नानमहं करिष्ये । अद्याशोक-निर्मल-लोक-प्राप्ति-कामनया वैधृतौ गोमत्युदधि-संगमे स्नानमहं करिष्ये । व्यतीपाते कुञ्जरच्छायायां कपिलाख्यायां पञ्चायां द्वादशीषु चाप्येष एव सङ्कूल्यः । विशेषस्तु वैधृताविति-पद-स्थाने सप्तम्यन्त-व्यतीपाताख्यन्यतम-पद-प्रयोगः । अद्य सर्व-तीर्थाभिर्पेचन-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया गोमत्युदधि-संगमे-स्नानमहं करिष्ये । अथ तिर्यग्योनि-गत-कीटत्वागत-मुद्रलत्वागत-प्रेतत्वागत-पितृ-पश्चोद्भव-मातृ-कुलोद्भव-ध्यात्म-पश्चोद्भवान्य-मित्र-वान्यव-मुक्ति-कामनया गोमत्युदधि-सङ्कुमे स्नानमहं करिष्ये ।

अथ चक्र-तीर्थ-स्नाने² ।

अद्य मुक्ति-कामनया द्वारकायां चक्र-तीर्थे स्नानमहं करिष्ये । अथ कायिक-वाचिक-मानस-सर्व-पाप-नाश-कामनया द्वारकायां चक्र-तीर्थे स्नानमहं करिष्ये । अद्य सम्यग्यष्टाभ्यमेघ³-सहस्र-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया चक्र-तीर्थे स्नानमहं करिष्ये ।

अथ गङ्गा-स्नाने ।

अद्यामावास्याया पौर्णमास्या वा अशेष-दुःख-परिमुक्ति-कामनया द्वारकायां गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

1. For the traditional story of the Gomati following Vasiṣṭha at the instance of Brahmā for the satisfaction of the latter's mind-born sons, see DvārM., Chap v., p. 5276-82.

2. The Cakratīrtha is situated near the confluence of the Gomati and the sea. Pilgrims visit here the stones marked with Viṣṇu's discus. Vide P. T.'s ed., chap. vii, v. 29 and also chap. viii, v. 65f.

3. इषा—

अथ रुक्मिणी-हृद-स्नाने^१ ।

अथ सर्व-पाप-विनिर्मुक्तत्व-महा-भय-वर्जितत्व-सर्व-काम-युक्तत्व-भवन-पूर्वक-विष्णु-पद-प्राप्ति-कामनया रुक्मिणी-हृदे स्नानमहं करिष्ये । अथ मुक्ति-कामनया रुक्मिणी-हृदे स्नानमहं करिष्ये ।

अथ मय-सरसि स्नाने^२ ।

अथ गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-पूर्वकाश्रय-विष्णु-लोक-प्राप्ति-कामनया मय-सरसि स्नानमहं करिष्ये ।

अथ गोपिका-सरसि स्नाने^३ ।

अथ ब्राह्मण-सम्प्रदानक-सोपस्कर-स-वत्स-वस्त्रालङ्घार-यमोक्त-दश्मिणो-पेत-गो-दान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया गोपिका-सरसि स्नानमहं करिष्ये ।

वरदान-स्नाने ।

अथ गो-सहस्र-दान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया वरदाने स्नान-महं करिष्ये ।

शङ्खोद्धार-स्नाने ।

अथ पुनर्जन्माभाव-कामनया शङ्खोद्धारे स्नानमहं करिष्ये । अथ सर्व-तीर्थ-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया शङ्खोद्धारे स्नानमहं करिष्ये ।

1. The tradition is that the lakes dug out by Sanaka and other mind-born sons of Brahmā for worshipping Viṣṇu together with Lakṣmi were formerly known as the lake of Lakṣmi and later on in the present Age became known as the Lake of Rukmini; op. cit., chap. IX, p. 5288.

2. Traditionally, this lake was dug by Maya. Here Uddhava arranged a meeting between Śrīkṛṣṇa and the Vraja damsels. Vide op. cit., chap. XIII, v. 5298.

3. See op. cit., chap. XIII, p. 5298f.

अथ गोमत्यां तर्पणे ।

अथ गया-आद्व-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया गोमत्यां देवादीनहं तर्पयिष्ये । अथ कृत-तीर्थ-कोटी-सहस्र-आद्व-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया गोमती-नीरेण तर्पणमहं करिष्ये ।

नृग-कूपे स्नान-पूर्वक-तर्पणे ।

अथ विष्णु-लोक-गमन-कामनया नृग-कूपे स्नान-पूर्वक-पितृ-तर्पणमहं करिष्ये ।

विहितानेक-सत्तीर्थ-स्नानया बहु-मानया ।

द्वारका-पत्तले पुण्ये वीनवाच्या विनिर्मिते ॥

अर्ध-स्नान-विवेकोऽयं तृतीयः सम्मतः सताम् ।

स्नानोनुसाह-प्रदः पुण्यो दुष्कृतोघ-विनाशनः ॥

[CHAPTER IV.]

[पूजनादि-विवेकः ।]

अथ कृष्ण-पूजायाम् ।

अथ सर्व-ब्रह्म-विष्णु-भवादिक-पूजा-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया द्वारकायां कृष्ण-पूजनमहं करिष्ये । अथ पितृ-सहित-विष्णु-भवनाधि-करणक-कल्पांत-वास-कामनया कर्पूर-कस्तुरिका-चन्दनागुरु-मिथित-कुङ्कुमेन कृष्ण-पूजामहं करिष्ये ।

अथ विष्णवे धूप-दाने ।

अथ शिव-पद-प्राप्ति-कामनया कृष्णागुरुणा कृष्णमहं धूपयिष्ये ।

अथ दीप-दाने ।

अश्य सकल-पाप-श्रव्य-पूर्वक-ज्योतिष्मद्विमान-करणक-विष्णु-लोक-महि-
तत्त्व-कामनया विष्णवे दीपमह' दास्ये ।

अथ नैवेश-दाने ।

अश्य शाश्वत-पितृ-त्रुप्ति-कामनया कृष्णाप्रतो नैवेशमह' निवेदयिष्ये ।

अथ ताम्बूल-दाने ।

त्रिदेवत-पद-प्राप्ति-कामनया अश्य एतानि ताम्बूलानि स-कर्पूराणि स-
पूरीफलानि विष्णवेऽह' दास्ये ।

अथ कृष्ण-प्रदक्षिणे ।

अथाश्वमेधायुत-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया विष्णोः प्रदक्षिणमह'
करिष्ये । दण्ड-प्रणामे तदेव फलम् ।

अथ कृष्णाप्रे पुस्तक-वाचने ।

अश्य प्रत्यक्षर-कपिला-शत-दान-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामनया
कृष्णाप्रतः पुस्तक-वाचनमह' करिष्ये ।

अथ कृष्णोत्तीर्ण-तुलसी-दल-माला-धारणे ।

अश्य प्रतिपदाश्वमेध-यज्ञ-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया कृष्णोत्तीर्ण-
तुलसी-दल-माला-धारणमह' करिष्ये ।

तुलसी-काष्ठ-माला-धारणे ।

अश्य प्रसाद-द्वारकोद्भव-फल-प्राप्ति-कामनया तुलसी-काष्ठ-माला-धारण-
मह' करिष्ये ।

अथ केशव-निवेदित-तुलसी-काष्ठ-माला-धारणे ।

अश्य पातकाभाव-कामनया केशव-निवेदित-तुलसी-काष्ठ-माला-धारणमह'
करिष्ये ।

पुराणान्तरालुसारेण किवन्ति दान-वाक्यान्वयि छिल्पत्ते ।

खरूप-धेनु-दाने पूजादि ।

अथैतद्वत्स-सहित-धेनु-रोम- [सम] संख्य-वन् सरावच्छिन्न-ब्रह्मान्तिक-वास-कामनया इमां गां रूप्य-सुरां हेम-शृंगीं स-वन् सामरोगिणीं वस्त्र-संयुतां सुशीलां पर्यस्तिनीं तरुणीं ताम्र-पृष्ठां कांस्योपदोहां रुद्र-देवतां यथा-नाम-गोत्राय ब्राह्मणाय अहं सम्प्रददे । ततो दक्षिणा ।

अथ गो-दाने पूजादि ।

अथ श्रीमन्महेश्वर-पुर-गमन-पूर्वक-यथा-सुख-कृष्ण-सञ्जिधि-वास-चतुर्दश-संख्य-वर्ष-सहस्रावच्छिन्न-कल्प-युग-सहस्राधिक-माहेश्वर-पुर-विहरण-प्रेष्ट-कुल-जन्म-परम-पद-प्राप्ति-कामनया इमां गां रुद्र-देवतां यथा-नाम-गोत्राय ब्राह्मणाय अहं ददे । । ततो दक्षिणा ।

गो-हिरण्य-दाने पूजादि ।

अथ सर्वे-पाप-श्रय-कामनया स्वर्ग-कामनया वा सूर्य-लोक-महितत्व-कामनया वा इमां गां रुद्र-देवतां यथा-नाम-गोत्राय ब्राह्मणाय अहं ददे ।

गो-हिरण्य-दाने पूजादि ।

अथ निरहङ्कार-संक्षेप-स्वर्ग-प्राप्ति-कामनया इमे हिरण्य-गावौ यथा-नाम-गोत्राय ब्राह्मणाय अहं ददे । ततो दक्षिणा ।

वृषभ-दाने पूजादि ।

अथ संसार-परित्राण-सप्त-जन्मावच्छिन्न-वाङ्मनः-कर्म-कायिक-पाप-श्रय-वृषभ-ते जोदीप्यमान-गन्धर्वाप्सरः-समाकोणं-नृत्य-गीत-समाकुल-दिव्य-यान-करणक-स्वर्ग-लोकाधिगमन-यावदेतद्-वृषभ-रोम-सम-संख्य-वर्षावच्छिन्न-स्वर्ग-प्राप्ति-तदुत्तर-पृथिवी-राज्य-तात्-कालिक-सर्व-याज्ञिकत्व-महा-ते जस्तकत्व-काम-नया हुल-गो-निवाहन-क्षमं वृषभाकृति सुपुष्टं सुशीलं सर्व-दोष-विवर्जितं शुभ-लभ्षणोपेतं सुवर्ण-शृङ्गं रूप्य-सुरं वर-वस्त्रावृतमल्लकूतं पट्ट-वस्त्र-संभूषित-

पुण्डमम् वर-वृषभं रुद्र-देवतम् अमुक-नोत्राय ब्राह्मणाय अहं ददे । ततो दक्षिणा ।

वृषभ-पूजा-प्रार्थना-मन्त्रः ।

“धर्मस्त्वं वृष-सूपेण जगदानन्द-कारकः ।
अष्ट-मूर्तेरथिद्वानं जाहि मां दुष्कृताद् भुवि” ।
‘प्रीयतां धर्मराजो मे’ इति वदेत् ॥

अथाथ-दाने पूजादि ।

अथ दश-युगावच्छिन्न-शक-लोकाधिकरणक-वास-कामनया अम् कंस-
संभृतमश्वं यम-देवतं यथा-नाम-गोत्राय ब्राह्मणाय अहं ददे । ततो दक्षिणा ।

शिव-पुराणीय-हिरण्य-दाने पूजादि ।

अथ मातृक-पैतृक-यात्रजीवोत्पन्न-पाप-क्षय-दारिद्र्यादशंन-प्रवाल-बैदूर्या-
लकृतत्व-वहु-गन्धर्व-बहूपसरः संस्तुयमान-सूर्य-लोक-गमन-कामनया इदं
हिरण्यमण्डि-देवतं यथा-नाम-गोत्राय ब्राह्मणाय अहं ददे । ततो दक्षिणा ।

विष्णुधर्मोक्त-हिरण्य-दाने पूजादि ।

अथ स्वर्ग-लोकाधिकरणक-वहु-विघेष्ट-कामोपभोग-चन्द्र-भास्कर-विराज-
मानापुसरोगण-पूर्ण-हंस-युक्त-विमान-गमन-कामनया इदं हिरण्यमण्डि-देवतं
यथा-नाम-गोत्राय ब्राह्मणाय अहं ददे । ततो दक्षिणा ।

अथ च दान-मन्त्रः—

“हिरण्यगर्भ-गर्भस्त्वं हेम धीञ विमावसोः ।
अनन्त-पुण्य-फलद्वयतः शान्ति प्रयच्छ मे ॥”

अथ रजत-दाने पूजादि ।

अथ भेरव-मार्ग-प्रापकाशेष-पाप-क्षय-कामनया इदं रजतं चन्द्र-देवतम्
अमुक-गोत्राय ब्राह्मणाय अहं ददे । ततो दक्षिणा ।

अथ वहु-रब्र-दाने पूजादि ।

अशु सुचिर-काल-रब्र-दान-फलकोपभोग-पूर्वक-भूतल-राज्य-प्राप्ति-कामनया एतानि वहु-रब्रानि विष्णु-देवतानि यथा-नाम-गोत्राय ब्राह्मणाय अहं ददे । ततो दक्षिणा ।

अथ धान्य-दाने पूजादि ।

अशु सोम-समन्वितत्व-सोम-लोकोपभोग-तदुत्तर-मत्यं-लोकीय-सर्व-रब्रो-पेत-टष्टु-भोग-प्राप्ति-कामनया एतानि धान्योपधि-फलानि प्रजापति-देवतानि यथा-नाम-गोत्राय ब्राह्मणाय अहं ददे । दक्षिणा ।

कार्पासिक-वस्त्र-दाने पूजादि ।

अशु स्वर्ग-लोकाधिकरणक-महितत्व-कामनया इतं कार्पासिक-वस्त्रं चृहस्पति-देवतं यथा-नाम-गोत्राय ब्राह्मणायेत्यादि । दक्षिणा ।

अथ यति-संप्रदानक-भोजन-दाने ।

यति-भोजन-दाने प्रतिसिक्खयं युग-संरुप्या पितृ-नि (त्रु?)प्तिः । सन्न्यासि-सम्पदान-कौपीनाच्छादन-पादुका-कमण्डलु-दाने सप्त-कल्पं विष्णु-पद-प्राप्तिः ।

अथ आद्व-प्रयोगाः ।

अशु हय-मेघ-यज्ञ-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया द्वारकाधिकरणक-गोमत्यां आद्वमहं करिष्ये ।

अथ गोमत्युदधि-सङ्कृम-आद्वे ।

अशु प्रयागावच्छिन्न-गङ्गा-स्नान-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामनया द्वारकाधिकरणक-गोमत्यां आद्वमहं करिष्ये । अशु गया-पिण्ड-दान-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामनया अमावस्यायां गोमत्युदधि-सङ्कृमे आद्वमहं करिष्ये ।

अथ श्रीर-करणक-विष्णु-स्नाने ।

अशु प्रतिचिन्तु-शताभ्य-मेघ-याग-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया श्रीरेण विष्णुमहं स्नापयिष्ये ।

अथ यस्यां कस्यामये कादश्यां पञ्चासृत-विष्णु-राने ।

अशै कादश्यां कुल-कोटी-समायुक्त-विष्णु-सायुज्य-प्राप्ति-कामनया पञ्चा-
सृतेन जनादेन महं स्नापयिष्ये । अशै कपिला-शत-दान-जन्य-फल-सम-फल-
प्राप्ति-कामनया शङ्ख-स्थित-तोयेन कृष्णमहं स्नापयिष्ये ।

विष्णवे वस्त्र-दाने ।

अशै तद्रुच्छ-तंतु-सम-संख्य-वर्ष-सहस्रावच्छिन्न-विष्णु-लोक-महितत्व-काम-
नया विष्णवे इदं वस्त्रमहं ददे ।

विष्णवे-धूपित-वस्त्र-दाने ।

अशै तद्रुच्छ-तंतु-सम-संख्य-मन्त्रं तरावच्छिन्न-हरि-गृह-वास-कामनया इदं
धूपित-वस्त्रं वृहस्पति-देवतं माधवमहं परिधापयिष्ये ।

विष्णु-सम्प्रदानकालं करण-दाने ।

अशै सांग-स-रहस्य-वेद-पारग-ब्राह्मण-सम्प्रदानकालं करण-दान-जन्य-
फलानंत-फल-प्राप्ति-कामनया इदमलंकरणं भगवते विष्णवे इहं ददे ।

कृत-पूजन-सहान-मानया अद्वया कृते ।

मण्डलीक-महीषस्य कन्यया वहु-मान्यया ॥ १ ॥

हरसिंह-महादेव्या द्वारका-पत्तले शुभे ।

पूजनादि-विवेकोऽयं चतुर्थः सम्मतः सताम् ॥ २ ॥

यः श्रीमान जनि प्रताप-नृपतेः श्रीबीरसिंहः सुत-

स्तस्यासीद् युधि संजितारि-निचयो दत्तार्थि-दानः सुतः ।

गङ्गा-तीर-पवित्र-पाटलि-पुरस्याधीश्वरो वैष्णवो

ज्ञाता श्रीहरसिंह-देव-नृपतिर्यक्षाहुवानान्वयः ॥

इदं तस्य महादेव्या योनवाद्या महोदयम् ।

कृतं सुकृतिनां प्रीत्यै मण्डलीकस्य कन्यया ॥

द्वारका-पत्तलं श्रेष्ठं कगठेषु वसतात् सताम् ।

पुण्योत्साह-प्रदै पाप-नाशनं कण्ठ-भूषणम् ॥

माहात्म्यस्यानुसारेण द्वारकाया हृदे कृतम् ।
नानादरोऽत्र कर्तव्यो प्राहं गुणिभिरादरात् ॥

[कवि-प्रशस्तिः]

त्वं गङ्गे लभिधीयसे बुध-जनैः कृष्णाह्नि-पद्माभ्या
देहीत्यस्य पदस्य चल निलयास्त्वां¹ वीनवाद्याश्रिताः ।
किन्त्वेक² खलु सा बुधेष्विपथगेत्युक्ता³ तथा निम्नगा⁴
हेकस्मिन् पथि वर्त्तसे⁵ भगवते⁶ प्रोच्चैश्च तेनाधिका ॥ १ ॥
पूर्वे कल्प-तरोलेता दिविषदौ धात्राऽर्थ-संसिद्धये
पश्चात् कामदुघाऽनवा विरचिता भृगवादि-मेघाविनाम् ।
ते तु प्राप्य दिवं क्षमे न सुतरां दातुं द्विजेभ्यो यत-
स्तस्मान्मीनवति त्वमेव विदुषां भू-कल्प-वङ्गी भ्रुवम् ॥ २ ॥

1. देहीत्यत् पदस्य चल निलयाः । Here the word पद means वस्तु ; see AK, III. 393, p. 202.

2. एक here means केवल only ; see AK, III. 8, 16, p. 190.

3. त्रिपथगा is one of the synonyms of the Ganges, see AK., I.9.31, p. 44.

4. निम्नगा means river ; see AK., I.9.30, p. 44.

5. वर्त्तसे ? The Ganges is called Tripathagā, because she flows in Heaven as Mandākinī, on earth as Bhāgirathi and in the nether region as Bhogavati. She is specially designated once again as निम्नगा, i.e., as flowing through the nether region, because she was specially brought down from Heaven for delivering the sons of Sagara reduced to ashes in the nether region through the rage of the sage Kapila.

6. भगवतः ?

मञ्जम संसार-पाधोनिधि(?) खल-जल-प्रोदभवत्-पाष-वात्-
 वर्ते सदकृत्-पोतैः [सु]च्छ-गुण-युतैरुदधृतः पुण्य-कीर्त्या ।
 धर्मः श्री-शीनवास्या[उत्र] किल कलि-युगे जातया यादवे किं
 बंशे तत्रातिचित्रं स हरिरुदधरदु यत्र धर्मं प्रसूतः ॥ ३ ॥¹
 शिवमस्तु । संवत् १५७४ वर्षे भाद्र-पद-सुदि-सोमे
 लिखिनम् । शुभं भवतु । श्रीः ॥

1. Report on the search for Sanskrit Manuscripts in the Bombay Presidency during 1891-95 by A. V. Kathawate, No. 142, p. 113; at present deposited at Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona.

TRANSLATION

Introductory Verses

1. I bow down to Rāmānuja, dark, handsome, destroyer of demons, garbed in the robes of Kṛṣṇa and Brahman incarnate, for the removal of obstacles.

2. There was a Yādava king called Maṇḍalika, of celebrated fame and lofty might. He was highly respected and a patron of religion and learning. He, endowed with countless good qualities, vanquished his mighty enemies, dedicated his entire fortune and energy (to the service of God and men) and fulfilled the prayers of all supplicants in this age of vice.

3. His daughter was [is] the celebrated Binabāyī, consort of king Harasimha, generous and devoted to righteousness.

4. She listened to the eighteen Purāṇas, all the auspicious Smṛtis as well as Śrutiś (Scriptures) with undivided attention.

5. The wealth of the lady, majestic on account of countless virtues, is meant for Brāhmaṇas, the pair of her lotus-hands is blessed on account of the worship of Viṣṇu, etc., her heart because of the meditation of Murāri and ears because of hearing about Him; her sinful heart praiseworthy and eyes adorable because of the daily perception of His beauty.

and her tongue (too) adorable because of the constant chanting of [His] hymns.

6. She, Binabāyi, composes the Dvārakā-pattala, the source of much religious merit, for the removal of sins and welfare of mankind.

The verses at the end of each Chapter

Chap. I.¹

This is the first [chapter] called Tirtha-yātrā-viveka, approved by the learned, of the Dvārakā-pattala, composed by Binabāyi, very holy daughter of Māndalika and chief queen of Harasimha and a pilgrim visiting many celebrated sacred places.

Chap. II.²

Of the holy Dvārakā-pattala, composed by Binabāyi, chief queen of Harasimha and daughter of Māndalika, visitor and gainer of [religious merits accruing from many] sacred places, this is the second [chapter], increasing the joy of the performers of good deeds, approved by the learned.

Chapter III.³

This is the third [chapter], called Argha-snāna-viveka, of the Dvārakā-pattala, composed by Binabāyi who is held in high esteem [by all] and has bathed in many renowned sacred places. It is auspicious and

approved by the versed [in Sāstras], creates enthusiasm for [holy] baths and destroys sins due to evil deeds.

Chapter IV.¹

This is the fourth [chapter], called Pūjanādi-viveka and approved by the learned, of the holy Dvārakā-pattala, composed with [due] regards by the daughter of king Maṇḍalika and chief queen of Harasimha, held in high esteem [by all] worshippers [of Viṣṇu] and offerer of gifts and homage to the good.

Concluding Verses

Virasimha the great was the son of king Pratāpa. King Harasimhadēva, the connoisseur, a Vaiṣṇava, descendant of Cāhūvān² and (himself) the ruler of holy Pātalipura situated on the bank of the Ganges, the vanquisher of enemies in battles and offerer of gifts to supplicants was the son of Virasimha. May this illustrious Dvārakā-pattala composed by his chief queen Binabāyi³ and daughter of Maṇḍalika for the pleasure of the righteous, creating longing for religious merit, removing sins and adorning the neck—decorate the necks of the wise.

1. P. 32

2. Popularly known as Cauhān.

3. i. e. the daughter-in-law of Virasimha and granddaughter-in-law of Pratāpasimha.

This is composed in accordance with the Dvārakā-māhātmya;¹ (so) this should be a pet and accepted by the connoisseurs with pleasure.

[Panegyric of the Authoress]

1. O Binabāyi, you are designated 'the Ganges' by the learned, because you have taken shelter to the lotus-feet of Sri Kṛṣṇa,² and because those who have recourse to you need not utter the word "Give."³ But the distinction between you two is this that she has three courses,⁴ i.e., is restless, and has [in particular] a downward course⁵ and you always stick to the path of God; therefore you are greater [than the Ganges].

2. Formerly God created the Tree of all desires for gods and the Cow of plenty for the Brahmins like Bhṛgu and others, but as both of them were in heaven,

1. A part of the Prabhāsa-khaṇḍa of the Skandapurāṇa. Binabāyi says she has followed the lead of the Skandapurāṇa and the directions, ritualistic or otherwise, formulated by her in this work do not violate its authority.

2. As he Ganges originates from the holy feet of Sri Kṛṣṇa, they are really her shelter.

3. i. e., she gives all the supplicants so plentifully that they need not pray for anything more. With reference to the Ganges, those who seek refuge with the Ganges as well need not bear the burden of their bodies any more, [i. e., they attain salvation and are not born again].

4. In the heaven, earth and nether regions.

5. i. e. she is addicted to the low.

they could not offer the Brahmins [living on earth] anything; so, O Minavati, God created you as the Creeper of all desires on earth.

3. In this age of vice, the celebrated Binabāyi, born of the Yādava race, rescued religion, merged in the whirlpool of sin of the treacherous water of the ocean of the Universe, by means of her lofty character,—a vessel pulled by strong chords.¹ No wonder that one originating from the family of the Yādavas, born of which Srikr̥ṣṇa rescued religion, should do so.

1. Kindness, charity, etc.

APPENDIX

DESCRIPTION OF THE MS. OF THE DVĀRAKĀ-PATTALA.

The MS. of the Dvārakā-pattala is complete in seventeen folios. Eight lines in each page; twenty-six letters in each line. Substance: paper. Script: Devanāgarī. Date: Samvat 1574 i.e. 1518 A.D. The MS. is rather carelessly written and full of faults of omissions and commissions as our emendations in foot-notes will show. The last three verses of the MS. entitled Kavi-prasasti by us (pp. 33-34) in this edition are most carelessly written by a different scribe and abound in mistakes. The pagination of the MS. is quite in order but there is a glaring omission between p. 4 which ends with पठेन्नाम्-सहस्रन्तु and p. 5 which begins with धैर्यतः। The numbering of the verses in the MS. itself shows that the last three pādas of verse 33, the first twelve syllables of verse 42 and the intervening verses i.e. verses 34-41 have been altogether omitted by the scribe (see p. 17, particularly, f. n. 8).

INDEX

VERSE INDEX OF DVĀRAKĀ-PATTALA

Verse	Page	Verse	Page
अध्वनि आन्तः	16	पूर्वे मंपजितः	12
अध्व-ज्ञानः	26	३० विष्णुः	23
अध्व-कान्ते	23	कथा भग्नोति	16
अष्टादश-पुराणानि	11	कन्यया मगदलोकस्य	20
असीद्यादवः	11	कलेवरं परिलक्ष	14
इति पृष्ठदा	15	कस्मिन् मासे	15
इति रस्य	32	किं कलं	13
उद्गतासि	24	कृत-पूजनः	32
उपानहो तु	16	कैलाम्-शिशराकार	17
प्रतानि पुण्यः	32	मत्वा हि	21

Verse	Page	Verse	Page
गया-आदेन	... 16	मार्गे वितस्य	... 16
यहोत्ता तु	... 21	माहात्म्यस्यानुमारेण	... 33
तदा प्रवृति	... 14	यः श्रीमानजनि	... 32
तस्य कन्या	... 11	यः जात्वा	... 13
तस्मात् कलि युगे	... 14	यत्र वैविक्तमी	... 14
तिथः क्षेत्रोऽर्थं०	... 23	यदा मर्ति	... 15
तीर्थं राज	... 22	यदि तिष्ठाम्यहं	... 13
त्वं गतेलभिर्भीगसे	... 33	यदि तुशेऽसि	... 13
द्रादेममयं	... 17	यन्मया दृष्टिं	... 24
द्वारका गच्छमानस्य	... 15	यवा विरच्यते	... 12
द्वारका पतलं धे एऽ	... 32	यस्या वित्तं	... 11
द्वारका पतले	... 18	यात्रायो गच्छमानस्य	... 16
द्वारका-पतले पुण्ये	... 20	यात्रार्थं कृष्णं०	... 15
धर्मस्त्वं चप०	... 30	यात्रार्थं गच्छमानस्य	... 16
नन्दिनीत्येव ते	... 23	यात्रपदानि	... 15
नमस्ते त्वा०	... 23	ये पश्यन्ति	... 13
नमस्ते विथ०	... 22	यो भरः	... 14
नमो विष्णु०	... 22	वशिष्ठ-दुहितदेवि	... 21
पञ्च-मूरा०	... 17	विष्णमाचरते	... 16
पठेन्नाम-सहस्रन्तु	... 17	विषावरो सुप्रसन्ना	... 23
परस्परं वरी	... 14	विहितानेक०	... 18
परान्नं पर०	... 17	विहितानेक०	... 27
पूर्वं कल्प०	... 33	इवामं रामानुजं	... 11
ब्रह्म-लोक०	... 21	साधु भागवत०	... 15
भो भूमि-देवाः	... 15	हरसिंह०	... 32
मन्त्र-संसार०	... 34	हिरण्यगर्भ०	... 30

SMRTI

GAÑGĀ-VĀKYĀVALĪ

BY

VISVĀSADEVĪ

GANGĀ VĀKYĀVALI BY VISVĀSADEVI

Viśvāsadevi, the authoress of this work, was the wife of Padmasimha,¹ younger brother of Śivasimha, king of Mithilā. After Śivasimha's death, his brother Padmasimha became the king. And after Padmasimha's death Viśvāsadevi ascended the throne. The royal family of Mithilā was highly cultured and the members were themselves votaries of learning. Viśvāsadevi and her sister-in-law Lakhimā Devī,² wife of Śivasimha, were reputed scholars and authoresses. Both the sisters-in-law were patronesses of learning and their courts were consequently full of authors and poets, such as Vidyāpati. Vidyāpati was a senior contemporary of Viśvāsadevi who flourished in the 15th century A.D.

The *Gangā-vākyāvali* is a fairly voluminous treatise on *Smṛti* (Ritual). It deals with, as its name indicates, all sorts of rites connected with the worship of the holy river Ganges. Thus, the work gives an account of the blessings, mundane or supra-mundane, which one obtains through thinking of the holy Ganges, uttering her holy name, starting for bathing in the same, hearing about her glory, having an actual sight of her, bowing down to her, bathing in her, etc.

The *Gangā-vākyāvali* collects informations regard-

¹ For further details, see Appendix IV. The Royal Family of Mithilā.

² Lakhimā Devī was a poetess of renown. See Sanskrit Poetesses, Part A, pp. xvii and 17.

ing the Ganges from various sources such as the Purāṇas, Smṛtis, etc. and records Viśvāsadevī's view-points regarding various sacrifices, rites, etc. in connection with the Ganges.

There are in all 29 chapters, viz., on remembrance (smarana), uttering the name (kirtana), setting off (yātrā), hearing (the eulogy of the Ganges: śravana), having recourse to (gati), seeing (vikṣaṇa), bowing down (namaskāra), touching (sparsana), Śrāddhas on arrival at holy places, removing fear (abhaya), images of all relatives (sarva-bandhu-pratikṛti), jurisdiction (kṣetra), plunging (avagāhana), bathing (snāna), offering libations (tarpana), besmealing the body with earth (mṛttikā), counting beads (japa), miscellaneous subjects such as offering gifts (dāna), offering cakes (piṇḍa), performing rites in water (jala), drinking water (toya-pāna), residing on the banks (āśraya), atonement (prāyaścitta), paying homage to the resident on the banks (krta-kṛtya), voluntary or natural death (mṛtyu), placing bones (asthi-sthiti), religious merits accruing from the baths at the confluence of the Ganges and the sea, etc., hindrances (vighna) and prohibitions (pratisiddha). They deal with subjects that the pilgrims to, or other devotees of, the Ganges should know and translate into action in course of pilgrimage or otherwise, whether at home or abroad.

In the first chapter¹ Viśvāsadevī shows that it is the bounden duty of a devotee of the Ganges to think of her

¹ On Smarana (Remembrance).

as often as he can if not constantly. Respect and devotion are concomitant factors which lead to the fulfilment of all spiritual aspirations and when one remembers the name of the Ganges, one must do so, naturally, with due respect and devotion.¹ Even if one recounts the holy name of the Ganges from a long distance, one is purged of all sins. Moreover, one obtains in this wise the results of performing a large number of sacrifices, wonderful houses, good health, wealth, etc. Remembrance of the name of the Ganges is the only way to obtain the region of Siva after death.

In the second chapter on the utterance of the name of the Ganges¹ Viśvāsadevi points out that even though one mutters the name of the Ganges from a long dis-

1. Chapter on uttering the name (Kirtana-prakarana).

तत्र भक्ति-अद्वा-पुरास्तरमेव सर्वं कर्म विशेषमापादयति । अतो भक्तियदे
श्वरश्वरमेव कर्तव्ये कर्मणि कर्तव्ये । तथा च यमः—

“भक्ति-अद्वे हि काम्यानां वृद्धि-ज्ञेय-करे हिते”

काम्यानां काम्य-कर्मणाम् । शाश्वते तथेति प्रत्ययः अद्वा । उपास्ता-
निधयो भक्तिः, कविदुपासनाप्युच्यते । तथा च देवतः—

“महदप्यफलं कर्म अद्वया परिवर्जितम्”

अफलम् अल्प-फलम् । तथा च पाये—

“अभद्रया हतं सर्वं यत् कृतं पार-लौकिकम् ।

अभक्तया च तथाऽवश्यं भावाशुदया तथा कृतम् ॥”

तथा हतं भवेदिति । अतो भक्ति-अद्वाभ्यां विशेषमापयते ।

tance, one is sure to get rid of all sins and acquire more intrinsic religious merits. A person who recites the holy name of the Ganges three times a day does not suffer any evil on this earth. This recitation also considerably helps him to attain salvation.

In the next chapter Viśvāsadevi deals with setting off for the Ganges. She enumerates the religious merits gained by starting for the Ganges and shows that a person who has not started for the Ganges is born on earth for nothing,—his sacrifice, penances, learning, gifts are all in vain. Even if a person, making a start for the Ganges, die in an inauspicious tract will reap the benefit of bathing in the Ganges. She also shows that the starting in itself is of immense religious importance. Even the deities themselves await for the starting of the pilgrims; the ancestors continually sing for a descendant that will start for the Ganges as a pilgrim. And of a pilgrim all the sins get automatically removed as it were; he goes direct to heaven after death. The rituals described in the Sāstras are all expensive and therefore, not within the easy access of ordinary people. But pilgrimage does not entail much difficulty in this respect, though it counts for more religious merit than the celebration of sacrifices and rites. Poverty is in store for the person who does not go out on pilgrimage. If a person starts for a holy place even without his knowledge, he obtains all his desired objects, goes to heaven and saves his ancestors from hell.

The authoress then points out in this connection that all the pilgrims cannot necessarily avail of the same religious merit but there must be difference in this respect in accordance with the differences in qualities of both head and heart, the purity of the body and the mind, of the pilgrims themselves. Thus, he who is self-restrained, learned and famous, does not accept gifts; has an unpoluted mind, is without any pride, truthful and kind to all, deserves the entire merit accruing out of pilgrimages. The faithless, the sinful,¹ the suspicious, the disputing, and atheists acquire no merit for pilgrimages.

Viśvāsadevi then gives the ritualistic directions a pilgrim should follow during his start. He should shave his head cleanly and fast on the day preceding the auspicious day for starting and worship the deities, ancestors and the honest, etc. The Vāyu-purāṇa stipulates that a pilgrim to Gayā should perform the ābhuyudayika or pārvana Śrāddha, wear the dress of an ascetic, go round the village and break his fast after the Śrāddha in another village. Viśvāsadevi explains here that the rule about pilgrimage to Gayā is to be widened in scope. As the rule is applicable to Gayā, it will apply in the case of

1. By 'Sinful' is here meant one who is extremely sinful; by pilgrimage he gets rid of the sins but is not entitled to acquire religious merit.

all other places as well.¹ Viśvāsadevi also points out that the pilgrim should go to another village no doubt, but it must be situated within two miles from it as a pilgrim must not travel more than two miles after performing a Śrāddha in any case.² The pilgrim may wear shoes, use umbrellas, stick, etc., if necessary. The Mātsya and the Mārkandeya Purāṇas impose the limitation of avoiding them only for those who start for Prayāga and the limitation, therefore, is not general, says Viśvāsadevi.

Viśvāsadevi is of opinion that those who bathe in the holy places they happen to pass through, cannot acquire the religious merit for starting on pilgrimage. She agrees with many authorities in their statements that the religious merits acquired by starting for the Ganges or by sending others for pilgrimage to the Ganges are of a very high order. While starting for pilgrimage, one must not dine at some body else's place nor with anybody else. The pilgrim should bathe early in the morning, mutter the name of the Ganges, observe his daily rites and go out slowly.

In the following chapter³ it is stressed that the

1. गमन-कलाव यद्यपि गयायामेव भूयते, तथापि तीर्थोन्नय-यात्रायामपि द्रष्टव्यम्, “एकत्र निरुपाति” इति न्यायात् ।

2. ग्रामान्तरन्तु कोशाभ्यन्तरमेव, अव्यनि च कोश-पूरणे इत्यादिना आदोत्तरं कोश-गमन-निषेधात् ।

3. On Hearing (Śravaṇa-prakarana).

Ganges sanctifies one just the same if one hears about her, as he is sanctified by touching or seeing her, bathing in her, starting for her or by drinking her water.

One may acquire infinite religious merit or be saved from all injuries by having recourse to the Ganges as the protecting deity. She protects even those who kill the most virtuous persons or are lax in sexual morality.¹

The authoress then proceeds to show that seeing the Ganges is indeed an equally great source of acquiring further religious merit. As soon as the pilgrim reaches there, he should cast a longing lingering look at her so that his sins may be destroyed immediately. Just as the serpents become devoid of poison at the sight of the serpent called Taksaka, the pilgrim also similarly becomes sinless at the sight of her. Sins of any description, committed knowingly or unknowingly, are destroyed at the sight of the Ganges. Knowledge, wealth, long life, an established life, etc. may be reckoned as outcomes of the holy sight of the Ganges. Seven generations upwards and seven downwards are rescued for ever by a look at her, by touching her or bathing in her. The consequence of the sight of the Ganges is just the same as that of digging a pool or tank, the performance of a sacrifice or even by having a sight of the supreme soul. All the holy places of the

1. Chapter on having recourse to the Ganges (*Gati-prakaraṇa*).

three worlds, the Trinity, Religion, sacrifice, etc. all exist in a subtle form in the Ganges. All the holy places of the world really reside in the Ganges. She is the life and soul of Śiva and as such, her worshipper really worships Him at the same time.

In the next chapter¹, the authoress shows that a person who bows down to the Ganges, particularly in the morning, is substantially helped with regard to the attainment of the four ends of life, viz., Religion, Wealth, Love and Salvation.

She points out in the following chapter² that even a great sinner gets rid of major sins and becomes pure by means of touching the water of the Ganges.

The next thing for the pilgrim is to perform the Śrāddha ceremony incumbent upon arriving at the desired holy place. Here he may invite any Brāhmaṇa without discrimination. The cakes to be used in the Śrāddhas should be made of groats (esp. of barley-meal: śaktu), of wheaten flour fried with ghee and milk (and oblong in form: samyāva form), paste of Asa Foetida (pinyāka) or molasses. In the holy places, the pilgrim should perform the Śrāddha ceremony without the presentation of a respectful offering (arghya) and invocation (āvāhana). Necessary precautions against the pollution of the offerings by the sight of dogs, crows and vultures must be taken. The performance of the Śrāddha cere-

1. On Namaskāra.

2. On Sparśana.

mony in a sacred place causes intense delight of the manes. So the pilgrim must always perform their Srāddhas in holy places. Libations of water must always be offered on such occasions. The pilgrim should do all these without delay. He must not do anything detrimental to the proper observance of the rites. Some are of opinion that the pilgrim should not present offerings or resort to invocation in all the Srāddhas performed in sacred places.¹ According to Viśvādevī, and rightly so, this view is not tenable. It is expressly stated in the text that one should not delay in offering Srāddhas when one reaches the holy place. There may be a *prima facie* view that as the manes exist in the holy places, what is the good of invoking them at all, because to invoke them really is only to address them to come near. Viśvādevī refutes this view by stating that the general rule is that gods only are to be invoked. Unless there is a distinct rule to the contrary, they must be invoked. Therefore, the pitṛdevatās, the mane-gods, must be invoked, as a rule. As it is expressly stated that the manes need not be invoked in the Srāddhas observed on account of reaching the holy places, the pilgrim should not invoke the manes

1. They interpret the text “धार्म तत्र कर्तव्यमर्थोवाहन-कर्तितम्” thus; here तत्र is not निमित्ते सप्तमो—making it a case of उपपद-विभक्ति but it is a case of अविकरणे सप्तमो—a case of कारक-विभक्ति and the maxim “उपपद-विभक्तेः कारक-विभक्तिं गौरीयसी” holds good, Sid. Kaum. 583, p. 147, Pan. 2. 3. 16.

on these particular occasions, says Viśvāsadevi.¹ And the formulas of invocation, too, need not be uttered.²

While offering the manes clothes, the sacrificer should utter the sacred formula "Etad vah pitaro vāsaḥ," etc. This is so, because it is expressly stated in the text "Etad vah pitaro vāsa iti jalpan pr̄thak pr̄thak."³ But in connection with the Ekoddīṣṭa Śrāddha performed for the parents, "namo vah" should be necessarily changed as "namas te." The *prima facie* view that "namo vah pitaro vāsaḥ" would do and no mantrorhāḥ (i.e. alteration in the mantra in gender and number) is necessary is not tenable—says Viśvāsadevi.

It is stated in the Devī-purāṇa: "Akāle'py athavā kāle tirtha-śrāddham tathā naraīḥ pr̄aptair eva sadā kāryam," etc. The authoress here rightly points out that the word "akāle" in the text does not refer to the night and such other periods of the day that are not suitable for bathing—which would really involve the violation of the general principles enunciated beforehand. The "akāla" here refers to the periods

1. नन्वावाहनं पित्रादि-सत्रिधि-फलं ते च तीर्थे निष्य-सत्रिहिता एव। तीर्थधिकरणक-आद-मालेऽर्थावाहन-वाध उचितः...शरीरस्य चौदस्य वा सत्रिधेदेवताधिकरण-विरोधेन निरस्तत्वात्, किमयं तहि अन्यतावाहनमदुष्टायं मित्यवेहि, अतएव नावाहन-मन्त्रोऽपि।

2. This is the conclusion (सिद्धान्त) of the पूर्व-पञ्च or *prima facie* view mentioned before.

3. Pindam upari sūtram dadyād iti.

that are particularly mentioned as auspicious.¹ In other words, even though such auspicious days be not available, one should perform the Śrāddha consequent on arrival at a sacred place. There is a *prima facie* view here: akāla here refers to the night and other periods, because no particular day is declared as *inauspicious* for the purpose of Śrāddhas; so, really speaking, there is no question of any particular day being suitable or unsuitable for bathing purposes. The text is meant for the suspension of the general prohibition in this particular case. Viśvāsadevi answers to this—No. There is no denying the fact that no particular days are prohibited for the performance of Śrāddhas; the question arises because a general sanction is necessary as the Śrāddha on arrival is compulsory. So the meaning of the word "Akāla" in the text is—though the pratipada and several other days are not particularly declared as auspicious for Śrāddhas, they will be considered as such provided the bath be consequent upon arriving at a sacred place. Here again, there is another *prima facie* view: those who arrive at a sacred place at periods that are not suitable for the performance of Śrāddhas are debarred from offering the Śrāddha for arrival because the time on that day is not suitable nor would the following day be the day of his arrival at the place. The right decision is that the pilgrim should offer this necessary

1. The auspicious days are the full moon day, black moon day and so on. Vide infra ; chapter on Snāna.

Srāddha on the following day ninety-six minutes after the day-break. The pilgrim does not incur any sin as such delay cannot be helped.

If a pilgrim cannot procure other materials for the Srāddha, he should at least offer the cake. If one visits many holy places on the same day, one should perform the Srāddha on each occasion. The fasting is enjoined to serve as a means to getting some desired object; it is not compulsory.

There is a *prima facie* view that the pilgrim should shave off cleanly and fast in every sacred place. This is based on the use of the word "Sarva: all" in the following couplet, particularly because this word has an emphatic note as only four sacred places, viz., Gayā, Ganges, Viśalā and Vitajā, are mentioned where no shaving off should take place and no fasting is enjoined.

'Mundāñ copavāsāś ca sarva-tīrtheṣv ayam vidhiḥ

Varjayitvā Gayām Gaṅgām Viśalām Virajām tathā.'

But this view is not tenable, says Viśvāsadevi, because if the word "Sarva" be not used in a restricted sense, it will be misleading." Sometimes the places that yield desired objects are also designated as tirthas; certainly one need not shave off and fast in these places. Nor may it be said that by observing the rules at any sacred place, one may gain any desired object; because it is contrary to the customs of any country to shave off and fast on account of visiting the springs of one's own country. Nor may it be said that the word "Sarva" is

intended to mean particular sacred places, as it is well-known that the inhabitants of the Central Provinces are entitled to dispense with these (shaving and fasting) in connection with their pilgrimage to Prayāga even. The texts seem to indicate that the Ganges and Prayāga are the only sacred places where fasting and shaving are necessary.

Even then, "Sarva" cannot be said to have been properly used, because it cannot denote only two sacred places. Moreover, the 2nd part of the couplet stating that the Ganges is no fit place for shaving goes against this view. Moreover, the author of the Kalpadruma and other authorities do not take into consideration the verses "Gangām samprāpya yo dhimān munḍanam naiva kārayet" etc., at all. The Smṛti-samuccaya states that there are seven occasions when one should shave off, viz., arrival at the Ganges and Prayāga, after the death of the father, the mother and the preceptor, during the *Garbhādbhāna* ceremony and the drinking of the Soma juice.¹ As is evident, the word "Sarva" does not find any support from this couplet as well as only two sacred places have been mentioned even though the Ganges be taken as denotative of any part of the Ganges, not in the limited sense of the Ganges within the jurisdiction of Prayāga. Now,

1.

गङ्गायो भास्कर-क्षेत्रे मातापितोरुं री मृते ।
आधने सोमपाने च वपनं सप्तमु स्मृतम् ॥

what is the real solution? What does the word "Sarva" mean and how is the apparent contradiction in different texts viz., the couplet of the Skanda-purāṇa, "Muṇḍanañ copavāsaś ca," etc. as quoted before and the following:—

"Yāvanti nakha-romāṇi vāyunā preritāṇi vai.

Patanti Jāhnavi-toye narāṇām punya-karmanām

Tāvad-varṣa-sahastrāṇi Svarga-loke mahiyate," etc.

to be solved? Viśvāsadevī gives us the right solution. She says the Ganges in the texts, "Yāvanti nakha-romāṇi," etc., "Gaṅgāyām bhāskara-kṣetre," etc. refers to the Ganges at Prayāga, as all the authorities agree that shaving off in the Ganges at Prayāga counts for boundless religious merits. She rightly remarks that the admission of an option or alternative¹ according to the maxim "Sodaśi-grahaṇāgraḥanavad-vikalpah"² is out of the question here as such an option is allowable only when there are no other texts that go against the decision arrived at. Now, with reference to the Ganges, the texts are reconciled; what about the right interpretation of the word "Sarva" in the couplet

1. Veti vikalpah : Pāṇ. i. I. 44, scholiast.

2. There are two scriptural statements, viz., "Atirātre ṣodaśinam gr̥hṇāti" and "Nātirātre ṣodaśinām gr̥hṇāti." To reconcile these two contradictory statements, it has been solved that the sacrificer may or may not follow the direction.

quoted from the Skanda-purāṇa? Here, too, Viśvāsaदevi has an excellent solution. "Sarva-tirthesu" in the couplet refers to Prayāga,¹ the place that represents all the sacred places in One: Sarvāṇi tīrthāṇi yatra, teṣu—Bahubrihi compound. And then the particular mention of Gayā, etc., where no pilgrim should shave specially serves the purpose of drawing attention to the fact that whereas in these places no pilgrim should shave and fast, he must not avoid shaving off at Prayāga unless he is compelled to do so for some unavoidable circumstances. An analogy may be shown here. When it is stated that the oblation, *caru*,² should consist of *mudgas*, evidently the *māsas* are excluded; still when it is expressly stated again that the *māsas* are not fit for use in sacrifices, the object is to emphasise that not only are the *māsas* to be rejected altogether as sacrificial stuff but also that the *mudgas* deserve preferential treatment.

The pilgrim must also know the real area of the Ganges wherein all the various rites ought to be performed. In this connection the Skanda-purāṇa states that all the rites performed within four miles³ on both sides of the Ganges are really done in the Ganges and those who live or die over there are entitled to salvation. On

1. Prayāgeśv ity-arthah.

2. Rice, barley and pulse boiled with butter and milk.

3. One गङ्गाफृति ।

the other hand, the *Bhavisya-purāṇa* prescribes eight miles on both sides of the Ganges as the real area wherein the rites with regard to the Ganges ought to be performed. According to the *Mahābhārata*, the area covered by the water of the Ganges during the fourteenth day of the black-moon of the month of Bhādra is to be regarded as the bed of the Ganges and then begin the banks of the Ganges. According to the *Brahmānda-purāṇa* the maximum religious benefit will accrue if the rites be performed within four cubits of the water level on both sides. Religious merits of a high order accrue from penances, oblations and death in the Ganges, natural or voluntary. Nobody should accept any gift within four cubits of the water-level¹.

Even an extremely sinful man is relieved of all sins by plunging into the Ganges. Just as the gloom is dispelled at the rise of the Sun, all the sins are removed by means of a plunge in her. Even a single plunging is sufficient for the rescue of all the ancestors. The *Bhavisya-purāṇa* declares that it is impossible to describe the beneficial results of plunging in the Ganges; the heaven and salvation at once come within easy reach.²

It is said that if one bathes in the Ganges even without having much regard for her, one will gain religious benefit. Then it becomes incompatible with the

1. *Kṣetra-prakaraṇa*, pp. 118-120.
2. *Avagāhana-prakaraṇa*.

general doctrine that all rites should be accompanied with devotion. Viśvāsadevi says that there is no contradiction in this as a bather without devotion will gain only ordinary results, whereby a devoted bather will get all the results—mundane as well as supra-mundane. One should, first of all, during a bath in the Ganges remember Nārāyaṇa and then plunge into the water. A single bath even without the holy mantras removes all the great sins. One need not be careful about the time, whether it is auspicious or not, for bathing in the Ganges. A bath in her is an essential requisite for the purity of thought. She is sanctifying for all men at all climes and at all times. Her water, though preserved, yields religious merit.

An impure person should sip water before plunging. For the purpose of sipping one should sit down on the same level, have the hair bound up into a knot on the crown of the head, folded palms and absorbing attention. One should have a hollowed palm resembling the ear of a cow, look at the water, sip thrice, and touch the mouth thrice. One should rub the body twice. Then one should sip the water at the part of the hand situated at the root of the thumb.¹ One should not sip water by the part of the hand at the root of the little finger.²

1. This is known as the Brāhma-tīrtha : vide Manu, ii. 59, etc.

2. i.e. the Kāya-tīrtha : vide op. cit., ii, 58 and 59. This part is sacred to Prajāpati.

by the tip of the fingers¹ or by the part of the hand called the Pitr-tirtha i.e. sacred to the manes.²

If the Brāhma-tirtha cannot be used for some reason or other, the pilgrim may use the Kāya-tirtha or the Deva-tirtha.³ But the pitṛ-tirtha must never be used while sipping. Yājñavalkya says the Brāhmaṇa should drink water in a such a way that it may reach his heart, the water drunk by a Kṣatriya should not go beyond his throat and that drunk by a Vaiśya should not go beyond the palate. Women and Śūdras should only touch the lips with the water. Sipping water by the tips of nails is prohibited, nay, is declared most injurious. While sipping, one should have the face turned towards the north or the east. One should not sip bare-headed or without having the throat covered beforehand; nor should one sip with the water preserved beforehand, standing, making a sound or with diverted attention. Devala says that one should wash one's hands up to the wrist and feet up to the knee. Gobhila says that one may enter into knee-deep water for washing the feet. Paithinasi says if one sips, standing in the water—one becomes mentally pure; if outside water, externally. So the right thing for one is to have one leg in the water and the other outside so that he may be both mentally and physically pure—says Viśvāsadevi. Nobody should sip with the remnant of water after wash-

1. i.e. the Deva-tirtha. These tips are sacred to the gods.

2. This is a *vyavasthā-vikalpa*.

ing feet. In case of the dearth of water, one should throw off some water first and sip then. If not strictly necessary, hot water should not be used for sipping. Nobody should sip water with shoes and the turban on, standing in water, with the hind tucking or the tuft of hair on crest loose. Nor should he do so while walking, sleeping or touching the marks on the fingers, bending down, speaking, looking at one's self, touching the lower part of the body or the ground. While sipping, one should be properly clothed and should have no contact with any impure object. In connection with the proper observance of this rite of sipping, a person should also touch the mouth with the three fingers, the fore-finger,¹ the ring-finger² and the middle one,³ pressed together. Thus, he should touch the nose with the thumb and the fore-finger, the eye and the ear with the thumb and the ring-finger again and again. With the little finger⁴ and the thumb should he touch the navel and with the palm the heart. Then with all the fingers together should he touch the head and with the tips of the fingers both the arms. The object of touching the different parts of the body is to please the presiding deities of them all, viz., the Wind-god, the Sun and so on.

A person, who observes any rite without sipping, through mistake or otherwise, is entitled to no benefit to accrue from it.

1. Literally, the threatening finger, *tarjanī*.

2. *Anāmikā*. 3. *Madhyamā*. 4. *Kaniṣṭhā*.

The Kṣatriyas, Vaiśyas and Śūdras should not bathe on the tenth, third and thirteenth days of the moon respectively for religious purposes. Similarly, those whose parents are living should not bathe on the black-moon day nor on the ninth, unless there are other reasons to do so. If a person bathes on the first day of the moon, he loses his son; if on the third, his wife; if on the tenth, wealth and if on the thirteenth, he loses everything. These prohibitions would not, however, apply in the following cases: the birth-day of the son, the day of the passage of the sun or a planet from one position to another,¹ the birth-day and with regard to the daily bath.

Before bathing a person should make a quadrangle covering four cubits all around and invoke the Ganges with the prescribed formulas² seven times. He should scatter the water in his folded palms on his head three, four, five or seven times. Then he should besmear his body with the mud of the Ganges with the mantras

1. Samkrānti

2. “विष्णोः पाद-प्रसूताऽसि वैष्णवो विष्णु-पूजिता ।

पाहि नस्त्वेनसस्त्वमादाजन्म-मरणान्तिकात् ॥

विष्णु-पादार्थं समृते गहे श्रिष्ठ-गामिनि ।

धर्मद्रवीति विष्णाते पापं मे हर जाह्वि ॥

तिक्तः कोओऽर्धं-कोटी च तीर्थानो वायुरत्रवीत् ।

दिवि भुव्यन्तरिक्षे च तानि से सन्ति जाह्वि ॥ etc.

See p. 23 of the Dvārakā-pattala for the remaining mantras.

prescribed.¹ He should offer water-libations to Brahman, Viṣṇu, Rudra and Prajāpati in succession; also to Gods, Yaksas, Serpents, Gandharvas, Apsaras, Demons, Birds, Trees, those who move tortuously, Vidyādhara, ponds, the frequenters in the ether and all those who fast and indulge in sin or are virtuous along with the utterance of the prescribed mantras. Wearing the sacred thread over the left shoulder hanging towards the right,² he should offer libations to the gods; and with the thread round the neck,³ to men; then to the sages and their sons—such as Sanaka, Sananda, Sanātana, Kapila, Asuri, Pañcasikha, etc., and also to various gods. Putting the sacred thread⁴ over the right shoulder and placing the left knee on earth he should offer libations to Agnisvätta manes,⁵ the Saumyas,⁶ the Havismats,⁷ the Uśmapas, the Sukālins, the Varhiṣads and Āyyapas. To all the manes on the father's and mother's sides should he offer libations of water mixed with linseeds and sandal, having kuṣa

1. “अष्ट-क्रान्ते रथ-क्रान्ते विष्णु-क्रान्ते वसुन्धरे ;” etc. See pp. 23-24, op. cit.; also add—

आरुष मम गात्राणि सवै-पापैः प्रमोचय ॥

2. Yajñopavīti. 3. Nivīti.

4. अपसर्वं हृत्वा : Cp. Yajñavalkyā. i. 232.

5. RV. x. 15. 11; in later texts, also found as Agniṣvätta—meaning a class of manes who on earth neglected the sacrificial fire.

6. The Pitṛs who are the descendants of Aṅgiras and progenitors of Kṣatriyas : Manu. iii. 197 and 198.

7. See Manu. iii. 199.

blades in his hands. Then should he offer libations to the relatives as well as non-relatives, relatives of the previous birth and all those who desire to have libations¹ from him in accordance with the procedure prescribed. While bathing, he should expressly state the various objects of his bath in his *samkalpas*. Wearing dry garments, he should wash the upper garment and offer the water with his face towards the south—passing out from the same on the Kuśa blades laid beforehand on the ground for the purpose. He should not throw the water pressed out of the cloth into the water of the Ganges. He should wear both the upper and the lower garments, dry and washed. He may also wear silken, hempen² garments as well as *kutapas*,³ particularly as substitutes. These should not be exceedingly red or dirty.

Then he should draw a lotus figure with (uncooked) rice⁴ mixed with flowers, linseeds, water and sandal and make offerings to the Sun-gods along with the prescribed formulas. Bowing down to the Sun, circumambulating thrice and touching gold, etc., he should go to the temple of Viṣṇu. According to the Viṣṇu-purāṇa, if

1. येऽवान्धवा वान्धवा च येऽन्य-जन्मनि वान्धवाः ।
ते तु सिंहस्त्रिलो यान्तु . . . ॥

2. Śāṇa.

3. *Kutapo Nepāla-kambalaḥ* (made of the hair of Nepalese goats).

4. Akṣatā āma-tandulāḥ.

his parents be living, he should offer libations with two hands full of water seven times, three times to gods, three times to the sages, and once to Prajāpati.¹

Finishing his bath, he should worship the Ganges and make the daily five propitiatory oblations to the gods, etc., known as Bali, perform the Viśvadeva sacrifice, etc.

If a person bathes in the Ganges even once, he is saved for ever from visiting the hell, and really acquires more religious merit than by performing sacrifices.²

The water of a river, tank, pond etc., within one mile of the shrine of Śiva is ranked with that of the Ganges, the whole region being consequently called the Śiva-kṣetra. The pilgrim bathing therein, therefore, acquires the religious merit equal to that of bathing in the Ganges. According to the Skanda-purāṇa, anybody falling victim to death in the region of Śiva within five miles of the holy shrine of Śiva becomes one with Śiva in spite of innumerable sins committed by him. The Bhavisya-purāṇa limits the region to one mile. The Liṅga-purāṇa states that a pilgrim bathing thrice in the fountain facing the shrine certainly becomes united with Śiva.³

1. And therefore, it is clear that he need not offer any libations of water to the manes.

2. Chapter on Bath: snāna-prakarana.

3. Sub-section on Śiva-nadi-snāna.

The months are calculated in four different ways according to the systems known as Saura, Cāndra, Sāvana and Nāksatra.¹ For the rites that are to be performed on specified *tithis*, the lunar system is to be followed. Baths in the Ganges on the eighth day of the black-moon, the full-moon and also during the eclipse count for inestimable religious merit; particularly efficacious for this purpose are the full-moon days of the month of Māgha, Kārtika and Vaiśākha. According to some, the sixth day of the white moon in the month of Bhādra is also of much importance.² The Smṛtis prescribe that a bath in the Ganges during sunrise on the seventh day of the white moon in the month of Māgha counts for as much religious merit as for bathing during hundred solar eclipses.³

1.

“बन्द्रमाः कृष्ण-पच्चान्ते सूर्येण सह युज्यते ।

सञ्जिकर्णीदशारभ्य सञ्जिकर्णमध्यापरम् ।

बन्द्रार्क्षोऽर्द्धमासव्यान्द्र इत्यभिधीयते ॥”

“सावने च तथा मासि लिशन् सूर्योदयः स्मृतः ।”

“आदित्य-राशि-भोगेन सौर-मासः प्रकीर्तिः ।”

There are twelve Rāśis (signs of the Zodiac), each being one-twelfth part of the ecliptic, an astrological house. They are: Meṣa, Viṣa, Mithuna, Karkaṭa, Siṃha, Kanyā, Tulā, Viścika, Dhanuṣ, Makara, Kumbha and Mīna. The period taken by the Sun to traverse one Rāśi is a Month.

“सूर्यच्छ-परिवर्तनं नात्तद इति चोच्यते ।” For details, see Mala-M.T., ed. by Kṛṣṇanātha, Part I, p. 25, Eden Press, Calcutta, 1808 Śaka.

2. Sub-section on Puṇya-kāla-snāna.

3. Sub-section on Māgha-saptamī-snāna.

Anybody who bathes in the Ganges on the Nandā-tithi¹ is purged of all his sins committed in the previous seven births on account of dining with the fallen, keeping contact with them, stealing, telling lies or other vices, attains fame and fully enjoys life and after death occupies a seat on the right hand side of Nārāyaṇa.²

A person who offers libations with linseeds to the ancestors on the Yugādyā³ renders service to them, tantamount to the same done for thousand years. As some or other of the four Ages becomes bodily present during baths on the Yugādyā, gifts offered on the occasion as well as other divine services count for immense merit.⁴

Similarly the bath in the Ganges and the offering of gifts on the Manvādi-tithis⁵ imports the

1. The first, sixth and eleventh days of the black as well as white moon are known as Nandā-tithis.

2. Sub-section on Nandādi-snāna.

3. The third day of the white moon in the month of Vaiśākha, the ninth day of the white moon of the month of Kārtika, the thirteenth day of the black moon in the month of Bhādra, and the black moon of the month of Māgha are known as the Yugādyā.

4. Sub-section on Yugādyā-snāna.

5. The ninth day of the white moon of the month of Āśvina, the month of Kārtika, the third of Caitra and Bhādra, the black moon of Phālguna, the eleventh of Pauṣa, the tenth of Āṣāḍha, the seventh of Māgha, the eighth of the black moon of Śrāvaṇa, the full-moon of Āṣāḍha, Kārtika, Phālguna, Caitra and Jaiṣṭha are called Manvādi-tithis.

results of continuous baths in the Ganges for three months.¹

Bathing in the Ganges during the Dina-kṣaya,² one can attain thousand times the result of an ordinary bath in it.³

Bathing in the Ganges during the influence of the star Pusyā leads all ancestors to salvation. The same result is also obtained by bathing in the Ganges during the influence of the birth-star of an individual. On account of a bath during the influence of the Pusyā, the birth-star, etc., all the sins committed throughout life are removed. The woman should not bathe in the Ganges during the influence of the star Śatabhiṣā, because by doing so she becomes liable to be widowed and unfortunate for seven birth together.⁴

Then Viśvāsadevi proceeds to show that all the ancestors of a person are rescued if he takes a bath in the Ganges on a Sunday that is also the black-moon day under the influence of the star Aśleṣā or Mṛgaśīras which is known as the Vyatipāta-yoga. A bath in the Ganges on the twelfth day under the influence of the Śravanā, the eighth-day under that of Pusyā, and the fourteenth day under that of Ādrā is the source of un-

1. Sub-section on Manvādi-snāna.

2. If three 'Tithis' are concurrent on a Sāvana day it is called Dina-kṣaya.

3. Sub-section on Dina-kṣaya-snāna.

4. Sub-section on Nakṣatra-snāna.

bounded religious merit. If the eighth day of the black-moon be under the influence of the star Ādrā, a bather on this day becomes the possessor of unlimited merit. The same result may also be attained by one bathing on the eighth day of the black-moon and the fourteenth day, provided those days be Saturdays or Tuesdays. The seventh day of the moon, both black and white, on Sunday, the fourth on Tuesday and the eighth on Thursday are very auspicious ones. A Monday being the black-moon day combined with the first day of the full-moon or the fourteenth day of the black-moon is capable of awarding the bather the result of the gift of thousand cows¹.

Daśaharā is the tenth day of the white half in the month of Jaiṣṭha under the influence of the star Hastā because this day removes ten sins: three physical, viz., getting hold of other's things perforce or otherwise, violence and having illicit connection with the wife of somebody else; four verbal: viz., harshness of language, lies, backbiting of any description, and speaking irrelevantly; and three mental: thinking about the good of others, thinking ill of others and paying attention wrongfully. This day is indeed very auspicious; on this day the Ganges descended from the Mount to the earth. According to some in connection with the Daśaharā day the influence of stars need not be taken

into consideration. According to the *Garuḍa-purāṇa*, the influence of any star is sufficient to render the day Daśaharā, i.e. capable of removing all the ten sins. The pilgrim should expressly state in the resolve (*samkalpa*) that he bathes not only for the removal of the ten sins but also for acquiring the religious merit of performing innumerable horse-sacrifices.¹

Baths on the days of the northern and southern courses of the sun,² Viṣuva-saṃkrānti,³ Śadaśiti⁴ and Viṣṇupadi⁵ are, from the point of view of gaining religious merits, very important.⁶

The person who bathes in the Ganges for one month without fail is assured of living in the region of Brahman whereas if he bathes for six successive months, he is entitled to live in the region of Viṣṇu, for innumerable years. By bathing in the morning in the Ganges during the months of Māgha and Phālguna, one may have utmost happiness. Allsorts of sins are

1. Sub-section on Daśa-harā-snāna. cp. also Tithi T. of Raghunandana where the Rāja-mārtanḍa has been quoted; p. 216.

2. Uttarāyaṇa and Dakṣināyaṇa Saṃkrānti days in the months of Māgha and Śrāvaṇa respectively.

3. Occurring in the months of Kārtika and Vaiśākha.

4. i.e. the Saṃkrāntis in the months of Pauṣa, Āṣāḍha, Āśvina and Caitra.

5. i.e. the Saṃkrāntis in the months of Jyaiṣṭha, Agrahāyaṇa, Phālguna and Bhādra.

6. Sub-section on Saṃkrānti-snāna.

wiped off by morning baths during the months of Māgha in particular.¹

Bathing in the Ganges during the eclipse is a source of acquiring immense religious merit but one must not look at the eclipsed sun or moon if the day be under the influence of the birth-star. If the lunar eclipse takes place on a Monday and the solar on a Sunday, the bathers acquire religious merit thousand times more than on ordinary occasions. If anybody be ritualistically impure during the eclipse, he or she should not make any offering or perform Srāddha at that time.²

If the thirteenth day of the black moon in the month of Caitra be under the influence of the star Satabhisā, a bath in the Ganges will be the source of acquiring as much religious merit as for baths during thousand solar eclipses. If the same day be again a Saturday, it is called Mahā-vāruṇī; and if also some auspicious moments come into play during the eclipse, it is called Mahā-mahā-vāruṇī. The Mahā-vāruṇī and the Mahā-mahā-vāruṇī are the sources of incalculable benefits from the religious point of view.³

A bath in the Ganges during the Mahā-jyaiṣṭhi⁴ is

1. Sub-section on Māsa-snāna.

2. Sub-section on Grahaṇa-snāna.

3. Sub-section on Vāruny-ādi-snāna.

4. Mahā-jyaiṣṭhi : Brahma P. : —

ऐन्द्रे [ज्येष्ठायां] गुहः शशी चैव प्राजापत्ये [रोहिण्यां] रजि-स्तथा ।

पूर्णिमा गुह-वारेण महाज्यैष्टी प्रकीर्तिता ॥

a source of limitless merit.¹ The bather in the Ganges near the temple of Siva or near her western or northern course also attains similar results.²

One should offer water libations in a holy place even on those days which are not recorded as auspicious. No offering of linseeds should be made during the Srāddha ceremony, birth-day, the samkrānti, the night of the seventh tithi, Sundays and Fridays; such offerings should, however, be made even on the days prohibited for the purpose in holy places, in the Ganges and on black moon days. If such offerings are made in the holy places, the ancestors attain salvation. No libations should be made with one hand, an iron vessel or earthen jar. Any religious service, to gods or to ancestors, becomes fruitless if the sacrificer wears blue garments during the ceremony; at that time he should have gold in hand, silver or Kuśa grasses. The ancestors up to the ninth degree should be awarded three handfuls of offerings. If no linseeds be available, the water mixed up with gold, silver or only Kuśa should

Vyāghrabhūti—“अनुराधात्व-चन्द्रे इपि ।

Bhojarāja in his Rāja-mārtanya :

ज्येष्ठे संक्तसरे चैव ज्येष्ठ-मासस्य पूर्णिमा ।

ज्येष्ठामेन समायुक्ता महाज्येष्ठी भवेत्तदा ॥

1. Sub-section on Mahā-Jaiṣṭhi-snāna, cp. Tithi-T. and Prāyaścitta-T.

2. Sub-section on Siva-sannihita-Gaṅgā-snāna and Paścima-vāhini-Gaṅgā-snāna.

be offered. If anybody offers libations and cakes to the ancestors, they go to heaven in aerial car, clad in gorgeous attire.¹

The earth of the Ganges besmeared on the forehead, imparts solar lustre to the body and all the sins are consequently destroyed.²

For the purpose of counting beads, one should sit on a pure seat, neither high nor low. One should use the beads of crystal, rudrākṣa or jīvaputrikā. Of the three types of meditation, viz., verbal, slightly audible (अत्मा) and mental,—the succeeding one is better than the preceding. During meditation one should not shake his head, show his teeth or smile, mind for other things, press one leg against the other; nor should one meditate, wearing wet garments or one garment only.

All the miseries are removed by muttering the name of the Ganges and the person who mutters the sacred formula "Om namo Nārāyanāya" in the Ganges gains much religious merit.³

Except an only son and a promised object, everything else may be offered as gift. The objects that are deposited by others or borrowed from others are not suitable for offering. As regards the son it is of course the only son who cannot be offered because in that case

1. Chapter on Tarpaṇa.

2. Mṛttikā-prakarana.

3. Japa-prakarana

the offerer's line is sure to be extinct. The wife should not make any offering without the permission of the husband. The things already enjoyed, uncared for, or much dilapidated, should not be offered as gift. Gifts that are given privately produce the best results. The gift of cows even at the cost of selling off the self is productive of intrinsic religious merit. While making the offering, the sacrificer should sit facing the east, sprinkle water, touch the person sitting with his face towards the north to whom the offering is made and utter the word "dadāni: let me give" with water in hand along with the utterance of the name of the object offered. The offering of rice to gods counts for immense religious merit.¹

Then Viśvāsadevī takes up the question of the use of lights. Of the seven kinds of lights, viz., of ghee, linseed oil, sesamum oil, rye oil, etc. the lights made of fat and the extract of bones are considered ritually impure. It should be soothing to the eye, not irritating, of lovely flame, soundless, and of medium size. It should not be placed on earth nor should it be mixed up with ghee or oil. The wick should be made of lotus-fibres, kuśa-grass, hemp etc. It must not be made of dirty rags. A light kindled before gods must not be put out. By the offering of lights one becomes possessed of true light, beauty, fortune, etc. One may

place the lights on peaks, banks of rivers, at the root of trees, cowsheds, and forests.¹

The incense should be pleasant to the nose as well as to the eye. It should not be mixed up with fat, marrow etc. It must not be smelt before offering. It should not be placed on bare ground, a seat, or a pitcher. While offering, one should do so after burning it in a proper vessel. One attains heaven by offering incense, the region of Visnu by offering oats, the region of Rudra by offering linseeds and untold wealth by offering oblations to the Ganges.

One should maintain the maimed, the blind, the diseased, the poor and the old as though they are one's dependents. Gold should be offered only to the deserving. A garden on the Ganges, if offered to a God, paves the way for the sacrificer to the region of that particular god after death.²

The person who throws into the Ganges rice-pudding mixed up with ghee, molasses, and honey with an idea to feed the ancestors, pleases them with food for a long time. No one should repent after making gifts. Gifts made without due respect,³ with a display of anger⁴ or with contempt⁵ produce no good results.⁶

1. Sub-section on 'Lights' (Dipa-dāna).

2. Sub-section on 'Dhūpādi-dāna'.

3. It is called a Rākṣasa gift.

4. It is known as Paisāca. 5. It is called Tāmasa.

6. A gift that is offered as a substitute for something else is known as Āsura. Sub-section on Pāyasa-dāna.

Viśvāsadevi then shows that the erection of temple etc., on the Ganges count for immense religious merit. Thus, the establisher of an image of Śiva on the Ganges attains the region of Śiva after death. Similar establishment for any god, viz., Viṣṇu, Sūrya, Durgā, etc., becomes the source of inexhaustible religious merit. The temple of Śiva may be made of wood, brick, stone, etc. The repairing of a tottering shrine also produces immense religious merit. Nobody should try to lord it over in the temples dedicated to gods, sages, etc. The flowers, etc., offered to Śiva must not be treading.¹

The offerer of a cow together with ghee on the third day of the bright half of the lunar month of Vaiśakha² inheres in self the lustre of thousand suns, lives in the region of Rudra along with his ancestors and consequently obtains salvation.³

In order to make an offering of a cow made of molasses,⁴ one should scatter on earth the skin of a deer four cubits in length; this should be considered as a calf. Her mother should be rendered bodily present near by her; the mother should have her face towards the east and her leg towards the north. The mother

1. Sub-section on Śiva-liṅgādi-sthāpana. This sub-section seems to be rather out of place here.

2. i. e. the akṣaya-tṛtīyā day.

3. Sub-section on sāmānya-dāna ghrta-dhenu-dāna.

4. Known as Guḍa-dhenu-dāna.

will be made of eight thousand tolas* of molasses; the calf of four thousand. Their mouths should be made of ghee, ears of oysters, legs of sugar cane, eye of pearls, dew-laps of white blankets, hump of copper, fur of white chowries, eye-brows of coral, tails of silk, pupils of emerald, horns of gold, hoofs of silver and their noses of bamboo-pieces (करण्ड) filled up with scented articles. There are ten types of cows that may be so made and offered.

The offering of a tawny-coloured cow leads the ancestors of the sacrificer to heaven.¹

The person who offers 420 cubits of land² on the banks of the Ganges lives in the regions of various gods with fullest enjoyment and becomes the king of all the seven islands; he also rescues his ancestors by the same act. If a person offers a tract of land on the Ganges wherein one hundred cows and one ox may stand³ on the third day of the bright half of Vaiśākha, he will be a king in the next birth. His fortune will know no bounds; in a jewelled aerial car, he will live in the region

* 4 bhāras : one bhāra = 2000 palas,
one pala = 4 tolas in weight.

1. Sub-section on sāmānya-dāna : kapilā-dāna.

2. Two nivartanas of land. One nivartana = 30 (poles) dandas of cubits each.

3. This tract of land is called go-carma. Go-carma may also mean a tract of land 200 × 100 cubits in length and breadth.

of Siva for eternity and subsequently attain salvation. The offer of gold on the same day also acquires the fortune of uniting with Siva.¹

One should prepare pudding of ninety-six double handfuls of śāli rice and add to it four tolās of honey and ghee. Then he should offer into the Ganges, along with the utterance of the sacred formula "Om Gaṅgāyai," cakes of wheat, sweets, gold, silver, sandal, aloe, camphor, saffron, fragrant gum, resin (Guggula), vilva leaves, dūrvā, yellow pigment called go-rocanā and blue lotus at the midnight of each full-moon or black-moon night throughout the year. Subsequently to each offering, he should mutter the mantra "Om Gaṅgāyai Viśvamukhyāyai," with unflinching devotion, one hundred and eight times and then break his fast with the pudding. After one year the offerer will gain all his desired objects; and if he has no desire for anything else, he will attain salvation.

In the month of Māgha, one should fast the whole day and take at night only a half of his normal food. One should offer oblations everyday, take rice and pulse boiled together² on palāśa³ leaves, offer cakes to Dharmarāja and the Devī separately, fast on the fourteenth day of both the fortnights, scatter black linseeds on full moon nights on the image of Siva after bathing the

1. Sub-section on Bhūmi-dāna.

2. कुर्या (i.e. khichri.)

3. Butea frondosa

same with the water of the Ganges scented and mixed up with milk and honey and worship the same with lotuses. If the lotus be not available, one should make a lotus of gold. The worship should continue for a month.

In the afternoon of the fourteenth day of the white fortnight of the month of Vaiśākha, one should worship Śiva with five offerings, offer Him food, cook Sāli rice, eat the same silently together with cow-milk, cleanse the teeth with a piece of Banyan¹ wood and sleep near the image of Śiva on the Ganges. Next morning he should bathe in the Ganges in accordance with prescribed rules. Then he should observe the vow, desiring to have all sorts of enjoyments both in the present life and hereafter and finally to attain salvation. He should fast and keep awake at night, bathe the image of Śiva with 432 tolās of ghee, worship Him with five upacāras and offer Him white garments, flowers, sandal, an ox adorned with gold, etc.

On the tenth day of the white half of the month of Vaiśākha under the influence of the star Hastā, the sacrificer, male or female, should keep awake on the bank of the Ganges, worship the Ganges with flowers, scent and other offerings, bathe and then throw ten times into the Ganges ten hollowed palmfuls (prasṛtis) of black linseeds and ghee. He should also throw ten lumps of molasses. Then he should place the golden or

I. *Vāṭas*: Indian fig-tree (*Ficus Indica*).

silver image of the Ganges on a lotus or Svastikā emblem on the bank of the river and worship her. Nārāyaṇa, Siva, Brahmā, Sūrya, Bhagiratha, Himālayas and others should also be worshipped with scented flowers, etc. Ten cows should be offered 480 double handfuls of wheat. The aquatic animals, fish, tortoise, etc. living in the Ganges, should be worshipped with cakes which should be thrown into the river. The observance of this ceremony produces immense religious merit, aiding the ancestors of the sacrificer as well as the sacrificer himself.

As soon as a pilgrim reaches a holy place, he should perform the Śrāddhas. If rice be not available, fruits may be offered instead. Cakes should be offered to three generations on the father's side as well as three generations on the mother's side. If in a holy place any Śrāddha be performed with the water of the Ganges, all the ancestors that fell victim to death at an immature stage of life, in a bad place or in a wrongful manner, are rescued. So even with the offerings of greens only, Śrāddhas should be performed in holy places.¹

Then Viśvāsadevi deals with the objects that ought to be used in Śrāddhas. No rite ought to be performed with the offering of clothes and, therefore, in Śrāddhas, clothes, woolen, silken or cotton, must be offered; woolen clothes are the best. These must not be torn,

I. Sub-section on Vrata-phala.

without border or worm-eaten. Clothes that are not washed or that are washed by others or by washerman should not be used in the Śrāddha.

Mangoes, wood-apples, pomegranates, citrons, Emblic Myrobalan (*āmalaki*) and cocoanuts may be offered during the Śrāddha. Palms, *karunās*, *kākolas*, Asparagus, Racemosus, fruits of the tree Terminalian Arjuna, limes, custard apple (*bahubija*), etc. must not be used. Bitter, sour or acid fruits must not be given. Wheat, rice, linseed, oat, pulse, and kidney-beans (*cañaka*) may be offered. Grains of *Panicum Frumentaceum* (*Śyāmāka*: a kind of cultivated millet), mustard, wild rice (*nīvāra*), *hasti-śyāmāka*, seeds of *Panicum Italicum* (*priyaṅgu*), etc. may also be offered. Dolichos Catjang (*rāja-māsa* beans), lentil (*masura*), *Karadūṣaka*; *vipruṣa*, *Paspalum scrobiculatum* (*kodrava*), *markata*, the milk of a buffalo or of an animal with only one hoof, the milk of a woman or of she-ass, etc. are impure for the purpose. Molasses, sugar, cow's milk, curd, ghee, linseed oil, rock-salt (*saindhava lavaṇa*), *ocimum sanctum* (a kind of pot herb: *Kāla-śāka*), *tallulīya*, *Chenopodium Album* (*vāstūka*: a kind of pot herb), radish (*mūlaka*) and wild greens are also fit for offerings. Of the flowers, *Michelia Campaka*, *Jasminum Zambac* (*mallikā*), *Jasminum Grandiflorum* (*mālatī* and *jāti*), mango-blossoms, the flower of the tree *Jonesia Asoka Roxb.* (*āsoka*), *Nyctanthes Arbor Tristis* (*śephālikā*), *Tabernaemontana caronaria* (*tagara*), blossoms of the

tree *Pandanus odoratissimus* (*ketaki*), *Jasminum Auriculatum* (*yūthikā*), lotus and the blossoms of the holy basil are fit to be offered in Śrāddhas. For the purpose of scent, sandal, aloe, saffron, *saussurea auriculata* (*kuṣṭha*), *Nardostachys Jatamansi* (*māṃsi*), *kālaka*, *jātispatra*, bdellium, *Cyperus Rotundus* (*mustaka*) and incense should be used. It is stated that the ancestors remain pleased for one month on the offering of food prepared for an oblation, two months on fish, three months on venison, four months on that of hare, five months on that of birds, six months on ham, seven months on goat-meat, eight months on the meat of the type of antelopes called *eṇa*, nine months on that of another type of antelopes called *ruru*, ten months on that of a *Gayāl*, eleven months on mutton and one year on rice-pudding. Linseeds together with molasses, honey, etc. cause eternal pleasure. If a Śrāddha ceremony be performed on the bank of the Ganges along with the offering of the things prescribed, it will lead all the ancestors to heaven. In this Age of vice, the offering of cakes to the manes in the Ganges is more fruitful than that in *Gayā*.¹

The water of the Ganges is the holiest thing in the world. Anybody who does all the rites that are to be performed with the water of the Ganges, attains salvation without fail.²

1. Sub-section on śrāddha vihitāvihita-dravyāni.

2. *Jala-prakarana*.

Drinking the water of the Ganges produces more religious merit than giving the daughter in marriage, the gift of land, horses, cows, gold, etc.¹ It is even more important than the observance of the Cāndrāyana rite. A resident on the bank of the Ganges drinking its water may dispense with the observance of all other rites and acquire as much religious merit as for drinking Soma juice daily.

One who worships the Ganges thinking that she is different from Siva does not attain salvation. Even the blind, the impotent, the inanimate, the maimed, the fallen, the diseased, the low in birth become equal in rank to the gods by means of worshipping the Ganges. A person, though fallen, deserted by all including the parents and really fit to go to the hell called Raurava may go to heaven provided he has recourse to the Ganges. Therefore, one should dwell on the bank of the Ganges for the attainment of immense happiness and bliss and also for acquiring knowledge about Brahman. In this wise may one become adorable to gods, men as well as sages. Dwelling on the Ganges is more efficacious from the religious point of view than practising austere penances for innumerable years. Therefore while dwelling on the Ganges, one should expressly say so in the Samkalpa (resolve). All the sins committed in early life are removed if one seeks shelter from the

1. Toya-pāna-prakarana

Ganges. One who dwells on the Ganges even for three or seven nights becomes free from visiting the hell. By worshipping Ganges (while residing on her bank) one soon deserves the attainment of Brahma-hood. Drinking water of the Ganges (even) for a month, one acquires more religious merit than by practising austere penances such as standing on one leg for innumerable years.¹

Atonements other than those on or in the Ganges are advisable only when the atoner cannot avail himself of the Ganges.

While atoning on the Ganges the sacrificer should mutter the name of Siva as well as Govinda—say Manu and others. Even if an outrageous person like Śisupāla utters the name of Hari with contempt or through anger may, on that account, attain salvation. The atonement should naturally be appropriate i.e. for ordinary sins the atonement should be light and for major sins it should be heavy. Whatever be the nature of the sin committed, an atonement for it on the bank of the Ganges will obliterate even the slightest blemish, because the Ganges is the very self of Brahman, she being Dharma incarnate in liquid form coming down from the holy feet of Nārāyaṇa Himself and placed with esteem by Mahādeva Himself on His head. One who thinks that there is anything holier than the Ganges

1. Chapter on āśraya-prakarana.

commits great sin. The Vedic statement that a sin committed through ignorance is atoneable but not one committed knowingly, does not apply with reference to the Ganges, because any sin, be it of any description, is certain to be washed off no sooner than the sinner atones in the Ganges. Indra, the demolisher of *Vṛtra*, though associated with misfortune (*Alakṣmi*) got rid of all sins by means of a plunge in the Ganges. The thought of the fact that the Ganges removes all sins should not encourage one to commit sin but it should only make one refrain oneself from such committance. Committing sins with the idea of getting rid of them by virtue of a bath in the Ganges, etc. only aggravates sin all the more.¹

The person whose sole object of existence is to remember the Ganges has really nothing else to do and may be called the performer of all rites (*Kṛtakṛtya*) and attains salvation during his life-time.

The person who pays homage to the bather in the Ganges and to the resident on the banks of the same attains the same religious merit as for performing 'the horse-sacrifice.' After bathing in the Ganges during the Govinda-dvādaśī,² one should pray to her for the removal of all major sins.³

1. *Prāyaścitta-prakarana*

2. The twelfth day of the white half of Phālguṇa.

3. *Kṛtakṛtya-prakarana*.

The Skanda-purāṇa prescribes salvation for those who die in the Ganges without any further ado. The other Purāṇas say that Brahman is attained under similar circumstances, but that is only the inevitable result of the particular wishes of the person concerned.

The water of the Ganges represents knowledge and therefore as by means of the attainment of knowledge, so by means of the water of the Ganges as well, salvation may surely be attained. A person who dies in the Ganges attains the same goal as by the ascetics and the possessors of knowledge, involuntary death leading to the region of Brahman and voluntary death resulting in salvation forthwith. One who starves himself to death in naval-deep water in the Ganges unites with Brahman. The person who really courts voluntary death in the Ganges should state his intention distinctly as otherwise the argument that one may die in the Ganges for the fulfilment of other purposes as well becomes invalid.¹

As the Ganges was brought down by Bhagiratha for rescuing the sons of Sagara by means of having their bones thrown into its water, the throwing of bones in the Ganges is specifically significant. After birth the sacrificer should keep the bones in an earthen bowl together with honey, ghee, linseed, the five cow products (Pañcagavya), gold, etc. Covering them with

1. Mṛtyu-prakarana

another bowl he, with his face towards the south should throw them off into the water of the Ganges and, plunging again, should look at the sun and then offer the sacrificial fee. Even an inhabitant of the sub-spirit world becomes one like Indra and stays in heaven by dint of the religious merit accruing from such performance. One whose bone falls into the Ganges never returns from the region of Brahman. If the bones are thrown into the Ganges within ten days of death, as much religious merit as of dying in the Ganges itself can be obtained. The number of bones thrown into the Ganges determines the duration of the person's residence in heaven; the person concerned will be eligible to stay as many thousands of years in heaven as there were bones thrown into that sacred river. Notwithstanding this, bones, thrown into the Ganges (even if their number be very small) will entitle the person concerned to remain in heaven for innumerable years. Such a stay in heaven begins from the moment of the bones being thrown into the Ganges. If the bones be thrown in the confluence of the Ganges and the sea, the religious merit to accrue thereof will be ten times that of the performance of horse-sacrifice. Bathing in, drinking of, seeing or touching, the water of the confluence produce the same religious merit as all holy places, gifts, worship of deities and all sacrifices do. The object one wishes to obtain before death will certainly be obtained. One may wish for the state of

Brahman, Siva or Viṣṇu after death in those places where voluntary death is prescribed in the Śāstras. The same result as that of offering in gift thousand load-fuls of gold during the solar eclipse in Kurukṣetra is obtained by bathing daily in the confluence in Prayāga in the month of Māgha. Exactly the same result of performing thousand Rājasūya sacrifices is obtainable by bathing in the morning in Māgha. A bather in the morning in Prayāga may even get rid of Māyā, enjoy fully in the region of Lustre and finally become one with Nārāyaṇa. Three consecutive baths in Prayāga produce the same results as that of fasting for one hundred and fifty years and the bather obtains the religious merit as that of undergoing austre penances for one hundred years. People may shirk off their sins by uttering or hearing the holy name of Prayāga or by anointing their bodies with the earth of the confluence of the Ganges and the Yamunā. Residence in Benares is even more fruitful for religious purposes than living in Prayāga. Baths in the northern course of the Ganges in Benares, in the confluence in Prayāga and in the western course of the Ganges are extremely efficacious from the religious point of view. The religious merit gained by bathing in the Ganges for three consecutive days in the month of Māgha surpasses even that due to the performance of many horse-sacrifices. All the sins due to speech, mind and body are removed by bathing in Prayāga for three days in the month of Māgha. Those who bathe in

Prayāga when the sun peeps out and worship Hari become monarchs as a consequence. A bath in Prayāga in the month of Māgha removes even those sins the atonement for which cannot be ascertained even by the sages. By bathing in the Vadarikā one may become free from all sins, gain all desired objects and attain salvation. A bath in the river Nerbuda leads the pilgrim to the region of Rudra; a bath in the Yamunā to the solar region; the same in the Sarasvatī to the region of Brahman; in the Ganges to the region of Viṣṇu; and similarly baths in the river Sarayū, the Gandakī, the Indus, the Sutlej, the Kausiki, the Tāpti, the Godāvari, the Bhūmā, the Payoṣṇi, the Kāverī, the Tuṅgabhadrā and other rivers that fall into the sea in the month of Māgha remove all sins and lead to salvation. One visiting Naimiṣā in the month of Māgha unites with Viṣṇu; and one visiting Puṣkara, with Brahman. If one visits the region of Rudra, one is led to the region of Indra and if in the lake of gods one attains the results of penances. If one goes to Prabhāsa in the month of Māgha, one becomes a member of the group of Rudra; if to the Devakītirtha, one obtains godhood; if one bathes in the Gomati, no rebirth takes place; and by visiting Hemakūta, Mahākāla, Omkāra, Makara, Nilakanthārbuda, etc., in the same month, one obtains the region of Rudra. A bath in any river in Māgha helps the attainment of all desires. A bath in the confluence of the Ganges and the Yamunā at Prayāga

during the month of Māgha becomes the source of all religious merits massed together. Particularly the Ganges at that time offers salvation and all the objects desired. The desires expressed before bath in the Ganges are easily obtained. A person wishing for salvation even obtains the same. Formerly Nārāyaṇa longing for a wife bathed in the Ganges and so he got Laks̄mī. Residing on and bathing in the Ganges for six months, Mahādeva killed the demon Tripura with a single arrow. Bathing there with the desire of having a son, Yayāti got his son Puru. As a consequence of having a bath there Indra could rob Kubera of all his wealth.

A Gandharva became a crow owing to the curse of sage R̄cika and bathing in Prayāga in the month of Māgha, he got rid of the curse. Urvāśi, fallen off the heaven on account of the curse of Indra, bathed there and came back to heaven as a consequence. A voluntary death in Prayāga is open to all castes except the Brāhmaṇas. When consecutive baths for three days include a bath on the seventh day in either the white or the black-half of the month of Māgha, they are considered to be highly efficacious from the religious point of view; but for all that one should not utter the resolve (*samkalpa*) once again before bath on the seventh day as otherwise the grouping together of three days and the consequent desire to obtain a collective result would become meaningless. If a pilgrim desires to bathe in every sacred place he visits on the same day, he may do so.

Many authorities agree as to that. According to many, a resolve (*samkalpa*) is an essential condition only of the morning bath. A bath at the confluence of the Ganges and the Yamunā at Allahabad produces all the desired objects and the pilgrim who steps within 40 miles of Prayāga achieves the merit of the horse-sacrifice at every step. There are three wells there; one is at Prayāga, another at Pratiṣṭhāna and the third towards the south of the Yamunā. They are supposed to contain the water of the Ganges and therefore a bath in them causes limitless religious merit. If one takes a bath within 160 miles of the confluence at Allahabad is not obliged to take birth again on earth. By morning bath really a bath at 4 *dandas* before sunrise¹ is meant. Some authorities say a bath at Prayāga even during the sunrise is productive of immense religious merit; this is not, however, justifiable as the time factor must be taken into consideration with regard to the yielding of religious merit. There are some statements prescribing bath after sunrise; these are to be taken as referring to the baths with some object or other during mid-day as otherwise the innumerable statements advocating baths before sunrise become meaningless. In the banks of the river Yamunā live two snakes called Kambala and Aśvatara which purify the water of the Yamunā and

1. This time is known as Aruṇodaya as opposed to Sūryodaya.

therefore a person bathing in and drinking the water of the Yamunā frees himself from all sins; he avails himself of the proximity of Mahādeva and rescues twenty generations. If a pilgrim lives for three nights in the well called Pratiṣṭhānatīrtha, observing self-restraint and shunning off anger, one becomes free from all sins. To the north of the Pratiṣṭhānatīrtha and to the east of the Ganges is the celebrated Hamsaprapātana bathing in which the pilgrim may reside in heaven so long as the moon and the sun exist. To the north of the Vāsuki-tīrtha is the place called Bhogavati passing which the pilgrim reaches Daśāśvamedhikatīrtha. Bathing there he may acquire sufficient religious merit to enable him to become rich, handsome, skilful and prone to religion and gift. One may expect therefrom the same religious merit as is obtainable by reading the four Vedas, speaking the truth and by observing non-violence. To the north bank of the Yamunā and the south of Prayāga there is a bathing place called Rñamocanaka, living where for a night followed by bathing one may get rid of all sorts of debts and may attain the status of a god and live in heaven. By bathing in the Ganges at Prayāga, one may obtain the same result as by means of bathing in innumerable bathing places. By bathing in the lake Mānasa, one may acquire knowledge and consequently salvation.

The importance of Prayāga as a holy place is simply indescribable. The authorities assert that thirty crores

and ten thousand holy places, headed by Naimiṣā, Puṣkara, Gotirtha, Sindhu, Nāgara, Gayā, Dhenuka, the confluence of the Ganges and the sea are always bodily present in Prayāga. All the holy places and cities on earth make it a point to bathe in the Trivenī in the month of Māgha; all the gods headed by Brahmā, Viṣṇu and Śiva and demigods such as Yakṣas, Gandharvas, etc., and goddesses such as Brahmāṇī, Pārvati, Lakṣmī, Sacī, Medhā, Aditi, Rati etc. and the lesser goddesses such as the Nāga damsels, Ghṛtāci, Menakā, Rambhā, Urvaśi, Tilottamā etc., as well as all the ancestors in their human forms come to bathe in the Trivenī. If one bathes in Gaṅgādvāra and Daśāvarta (Kuśavarta), one attains the same religious merit as for the performance of seven coronation ceremonies and two horse-sacrifices. If one stays there half a month, one attains the beneficial effect of performing six Viśvajit¹ sacrifices and the gift of ten hundred thousand cows. Bathing in the Ganges followed by the worship of Govinda and Rudra of Kanakhala becomes the source of immeasurable religious merit. If one bathes in the Ganges where the Saṅkaratirtha, the place where Viṣṇu in His Boar incarnation made His appearance, is situated, one may remain satisfied for gaining the results of one hundred Agnicit, two Jyotistoma and one hundred Agnistoma sacrifices. By bathing in the

1. An Ekāha in the Gavām-ayana rite (the fourth day after the Viṣuvat).

Brahmatirtha, one may gain the results of one hundred thousand Jyotiṣṭoma and three Aśvamedha sacrifices. In the holy place called Kubjatirtha one may shirk off all diseases and the sins accumulated in seven consecutive births. By bathing in the Kapilatirtha one may become the possessor of as much religious merit as by making a gift of eight hundred thousand tawny-coloured cows every day. By bathing in the Gāngādvāra, Kuśavarta Vindhya, Minaparvata and Kanakhala tirthas, one becomes immune from all sins and may, therefore, go to heaven.

The confluence of the river Sarayū and the Ganges is an extremely sacred place; Viṣṇu worshipped Rudra here and obtained Viṣṇuhood. By bathing in the Gandakitirtha, the pilgrim obtains the benefit of making a gift of one thousand cows. Rāmatirtha is holier than Gandaki and Somatirtha is really the holiest; in this last mentioned place the sage Sakula worshipped Śiva and became one of the Gaṇas. If one bathes in the Campakatirtha where the Ganges has a northern course, one obtains the benefit of bathing in Maṇikarnikā. If the pilgrim bathes in the confluence of the Kauśiki and the Ganges, he may become the favourite guest of Indra. Twenty generations are rescued if any member of the family bathes in the lake of Jahnu. The same results may also be obtained by bathing in the Adititirtha; practising penances over here, Aditi obtained a son from Kaśyapa. In the Siloccayatirtha the people practised

penances that led them to heaven. In the Indrāñitirtha Indrāñi practised severe penances and obtained Indra as her husband. Practising penances in the Āmrātakatirtha, Viśvāmitra became a Brahmarṣi. Undergoing penances in the Pradyumnatirtha, Kāmadeva became the son of Viṣṇu. Bathing in the Ganges on the 8th and 14th days of both the fortnights of each month as well as full-moon and black-moon nights, the pilgrim may obtain the results of bathing in all the sacred places together. By bathing in the Ganges on the Mahājyai-sthi day, one may obtain immense religious merit, equal to what may be gained during more than one hundred solar eclipses. The seventh day of the white-half of the month of Māgha is even more beneficial for the purpose of bathing. The months of Phālguna and Āṣāḍha are also productive of immense merit; by bathing always during one of these two months one may obtain the results of bathing three months continuously. The third day of the white-half of the month of Vaiśākha is specially efficacious from the religious point of view.

Many authorities, though not the author of the Kalpataru, have declared that shaving off the head at Prayāga is of intrinsic religious merit. One should shave off one's head in Prayāga, offer cakes at Gayā, die at Benares and offer gifts at Kurukṣetra. Again, it is also said that should one shave off his head at Prayāga, what's the good of offering cakes at Gayā, dying at

Benares and offering at Kurukṣetra? So the injunction (vidhi) is that one should shave off one's head at Prayāga. The ensuing result would be the same as directed in accordance with the maxim *the rule as to a night-sacrifice*.¹ The result obtained for shaving off the head at Prayāga is the same as is obtainable for the offering of cakes at Gayā, etc., for all the three altogether. So the person who is entitled to do the rite at Prayāga should do so, with the express resolve of getting the result. The question naturally arises whether the person who helps in getting the head shaven off should reap any religious benefit out of the proper performance of the rite. As Vāpana i.e. the act of shaving off the head is sanctioned as a religious duty, the performance of this duty must accredit the doer with some beneficial results. As in the case of performing a sacrifice, the sacrificer no

1. This maxim refers to the type of scriptural passages which do not directly mention any promise of reward (कल-श्रुति). The results depend on the artha-vāda passages. For this Nyāya, see Kalpataru-parimala on the Kalpataru of Amalānanda in connection with Brahma-sūtra 1. 2. 21, “तथा सर्वे पाप-प्रदाहोऽपि... फलाकाढ़-चया राति-सत्-न्यायेनाष्वादिक-कल-विपरिणामे कर्तव्ये प्रधानार्थे वाद इवाज्ञार्थ-वादे श्रुतस्यापि फलस्य प्रहृणीचिलात्।” Cp. Saṅkara on Brahma-sūtra 3. 3. 38 & Ānandagiri & Amalānanda on the same : see also Pañca-pādikā-vivarana of Prakāśātman Yati, p. 122 and p. 134, Vizianagram Sanskrit Series ed., Samvat 1948 : also Śālikā [or Prakarāṇa-pañcikā] by Śālikānātha, Chowkhamba Sanskrit Series ed., 1903, p. 157 and Tattva-muktā-kalāpa of Veṅkaṭānātha, Medical Hall Press, Benares, 1900, v. 81.

doubt is principally the enjoyer of the religious merit; still it is not that the priest does not gain any religious merit. Though the scriptural passages direct that the sacrificer should observe rites, it goes without saying that the priest must help him in his proper performance and surely he, too, will gain some religious benefit out of it (in accordance with the nature of the sacrifice). Similarly here, too, the helper of the pilgrim in his having the head shaven off will gain some religious merit. The word *kuryāt* in the text "Prayāge vapanam *kuryāt*," therefore, does not dispose of the case of *kārayet* as altogether futile. Some think that the sacrificer should not use the root *yaj*, to sacrifice, in the causative sense.

But in accordance with the maxim 'Prakrtivad *vikṛtir iti*', it does not matter much even though the sacrificer says "I shall get the sacrifice done." Moreover, it is not that many injunctions of the sages are not modified, when strictly necessary, by means of *laukika* statements. Again, there are many authoritative statements like these "Viśvāmitras Trīśāṅkum yājayāmāsa." So the argument that the sacrificer should not say "yājayisye" is not sound.

The pilgrim should shave off his head forthwith in the Ganges at Prayāga, because it is stated that he should do so as soon as he reaches there.

One should fast and shave off on the first day he reaches Prayāga. If the shaving off be optional,¹ one

1. i.e. Kāmya. A rite is kāmya, when it is performed

may have the head and beard shorn every day. But if the shearing of the head and beard be on account of arriving at Prayāga, one must shave off on the first day. If the pilgrim goes back to Prayāga within ten months, he need not shave off or fast again.

According to some, a woman need not shave off her head at Prayāga; what she should do is to amass the hair and cut off two inches of the same. By doing so, she would get the beneficial results of shaving off. This is in keeping with the injunction mentioned in connection with atonements as well. But Viśvāsadevī does not contribute to this view. She says as there is the specific statement that the sins of human beings reside in hair, even women should have the head shorn.

Those who do not observe the preliminary rules of starting from home should reside somewhere to the east of the hermitage of Gautama, should fast on the day before his entrance into Prayāga and after bathing in the morning, should make a resolve (*samkalpa*) to enter into Prayāga as follows, "May I enter into Prayāga to avail myself of as many horse-sacrifices as I have stepped on earth since my birth." Then he should bathe in accordance with the prescribed rules, perform the daily duties and make another resolve again to shave off his head with the object of living in heaven as many thousands

through the desire of some object of personal advantage :
cp. Kāt.SS., xii. 6. 15 ; Āśv.SS., ii. 10 ; Āśv.GS., iii. 6 ;
KauśikaS., V ; Chānd-Up. v. 2. 9 ; Mān.DS., ii. 2 ; etc.

of years as his hairs cut off. Then he should occupy such a place as would let off the hairs easily into the water. He should bathe again, wear new clothes, and make a resolve to fast in the holy place with the object of going to heaven. Then he should actually fast and perform the Pārvana śrāddha on account of his arriving at the holy place. If he cannot afford to offer cakes any more, he should offer at least to six generations. On the next day he should bathe in the R̥namocanatirtha, then he should shave off his head at Prayāga any day in an auspicious spot. He should shave off his head, desiring for the religious merit of offering cakes at Prayāga, of voluntary death therein and offering gifts at Kurukṣetra.¹

The two snakes Kambala and Aśvatara reside between Prayāga and Pratiṣṭhāna, and between Prayāga and the lake of Vāsuki; Prajāpati resides between Prayāga and Vahumūlaka; one who bathes therein is not reborn. Those who bathe in the water of the Ganges and the Yamunā are not reborn. And those who die in the region of Prajāpati attain salvation. The Matsya-purāṇa asserts that all the castes may have recourse to this voluntary death at Prayāga. Those who die at the confluence of the Ganges and the Yamunā, be they diseased, poor, etc., reside in heaven. Those who have recourse to voluntary death underneath the Akṣayavāta where Hari

1. Chapter on Asthi-sthiti-prakarana.

lives with Prajāpati, reside in the region of the Moon. Those who fall victim to voluntary death on the sandy bank known as the Urvaśi-pulina live in heaven with their ancestors for sixty thousand and sixty hundred years, always have the pleasure of seeing Urvaśi and the honour of being worshipped by Gods, Sages, Gandharvas, Kinnaras etc. Subsequently when they are reborn on earth they get one hundred daughters like Urvaśi. They rule over ten villages, and wake up in the morning from sleep with the pleasure of hearing the sounds of the waist girdle and anklets. After enjoying all these, they go to the Urvaśitirtha again. Those who live on one meal only for a month, wear clean garments and keep pure both in mind and body are entitled to be the rulers of the whole world. Those who die at the Kati-tirtha reside in heaven for innumerable years. Then they, most handsome to look at, are reborn on earth with golden spoons in their mouths. Voluntarily or involuntarily they die in the Ganges and when in heaven again, they wake up with the songs of the Apsaras. Those who bathe in the confluence of the Ganges and the Yamunā do not become maimed at any time and without any diseases live in heaven as many thousands of years as they have hair on their body and then they become rulers of the Jambudvipa and subsequently go back to the same tirtha. Those who die within forty miles of Prayāga lead innumerable generations to salvation. Those who die anywhere in the Ganges

or the Yamunā attain salvation, to the south of the bank of the Yamunā is the Aputirtha and to the west, the Narakatirtha;¹ anybody bathing therein goes to heaven and dying, attains salvation. On the north bank of the Yamunā, there are many other holy places bathing where the pilgrims may go to heaven and dying where, obtain salvation. In this respect both the Ganges and the Yamunā are really of equal importance; nevertheless, the Ganges as the more important of the two, is shown more respect. It is very difficult to regulate breathing etc. for the purpose of yoga. But even that is unnecessary for one who dies at Prayāga. What more, if one dies at any place but remembers the name of Prayāga at that time, one may go to the region of Brahman. And one may also live along with the sages, on the beautiful banks of the river Mandākinī in heaven, shaded with the trees that yield all desired objects. Adored by the accomplished bards they are reborn on earth as the rulers of the island of Jambu.¹

There are innumerable impediments that protect the Ganges as it were by standing against the easy access of the sinful. Anger, lust, etc. are the shafts that pierce them and so on. Rudra often deludes the undeserving people so that they turn their noses against the Ganges who is saved thereby.

1. Chapter called "Prayāge-maraṇa-prakaraṇam."

A pious person should not throw mucus or spit in the water of the Ganges, nor should he strike his hands violently against the same. The following thirteen things are prohibited with regard to the Ganges:—Cleansing self, sipping water, rubbing off impurities, rubbing the body, sports, receiving gifts, disbelief, respect for other holy places, speaking high of other holy places, changing clothes, cleansing clothes and swimming. One should not bathe in the Ganges after anointing the body with oil, with an impure body, speaking with others, looking at this and that or telling lies. Should one anoint the body with oil, one should wash the body with some other water or bathe somewhere else and then bathe in the Ganges. Should one not follow this regulation, one commits oneself doubly: (1) violating a regulation and (2) subjecting oneself to fruitlessness with regard to religious merit. One should cleanse the body regularly with luke-warm water.

Those who accept any gift in a holy place or anywhere within its jurisdiction (*āyatana*) relinquish the right of gaining any religious benefit therefrom. By selling off their rights with regard to the Ganges they do away with their claims with regard to Nārāyaṇa as well and thus all their claims with regard to the three worlds are set at naught. Those heretics who do not recognise the importance of the Ganges go to hell called Raurava. Those persons, who do not remain content

with the Ganges even after reaching her jurisdiction are sinful and seldom protected by the Ganges herself. Those who display their fondness for other holy places than the Ganges court hell automatically. Wretched are they who consider the Goddess, supreme in importance, equal to others and consequently the slighter of the Ganges, the abode of all religious merits, having three-fold courses (in heaven, on earth and in the nether regions) subjects himself to entering the hell called Kumbhipāka.¹ Those wretched persons who desire to leave aside the holy banks of the Ganges incur gross sin and if they long for any other water than that of the Ganges, they go to the hell called Raurava.²

Queen Viśvāsadevi's great scholarship, specially, her vast knowledge of Smṛtis and Purāṇas,—is displayed in every page of this work. It abounds in quotations from almost all the Purāṇas and Smṛtis, which prove beyond doubt her mastery over the whole range of these literatures, though she frankly acknowledges her debt to Vidyāpati for adding to the quotations, probably, while revising her book.³

The great merit of Viśvāsadevi lies in the fact that she has not blindly quoted from accepted texts but has

1. Manu Saṃhitā 12. 76; Yājñavalkya Saṃhitā 3. 224.

2. Chapter on Prohibitions (Vighna).

3. त्रियज्ञिवन्धमालोक्य श्रीविद्यापति-सूरिण्य।

गहा-वाक्यावली देव्या प्रमाणैविमलोकुता ॥

This couplet is found in every Manuscript.

always tried to reconcile the contradictions, in the light of her own reasoning. Whereas there are many instances where she has displayed her wonderful capacity in this respect, particular attention may be drawn to her long discourses on Śrāddhas and shaving off the head at Prayāga. The work is very exhaustive in the treatment of its subject matter, and there is hardly any book on the subject that is comparable with it. The book has been quoted by eminent Smārtas like Raghunandana¹ which alone testifies to its great merit and popularity.

An outstanding contribution of Viśvāsadevi to Sanskrit literature is the systematic arrangement of the

1. Vide Raghunandana's MaIMT., p. 50, गङ्गा-वाक्यावलयोदत्तः, "नान्द्रेषा तिथि-कृत्यं तु वसाविहितमाचरेत्"; op. cit., p. 67, गङ्गा-वाक्यावलयामपि वाहणी-ज्ञाने मधु-हृष्ण-लग्नोदश्यामिति वाक्य-रचना; op. cit., p. 115, गङ्गा-वाक्यावलयामपि "जैष्ठे संवत्सर" इत्येव पाठ; PrāyaśTat., p. 74.

"खल्प-साध्ये च दुःसाध्यं भ्रावयेत् सततं जने ।

यथा पापे न वर्तेत् प्रायवित्त-भयादिह ॥

न निर्दिशोदल्प-साध्यं प्रायवित्तं नरे बृधः ।

तस्मिन् संकलते पापं कर्ता तु तद्विमुच्यते ॥"

इति गङ्गा-वाक्यावली-इति-स्कन्द-पुराण-चनात् ।

Op. cit., p. 79. प्रवेशेऽपि तीर्थे-यात्रागामिति वक्तव्यम् ।

"गच्छन् देशान्तरं यत् भास्तुं कुर्यात् सर्पिष्ठा ।

वाक्तार्थमिति तत् प्रोक्तं प्रवेशे च न संशयः ॥"

इति भविष्य-पुराणादिति गङ्गा-वाक्यावली ।

Op. cit., p. 83. गङ्गा-वाक्यावलयो—

"संवत्सरं द्विमासोनं पुनर्लोर्य व्रजेयादि ।

मुरुडनद्वोपवासव ततो यत्नेन कारयेत् ॥"

materials—formerly diffused over a very wide area. But where she excels everybody else in this sort of works is the formulation of doctrines, the framing of Mantras and a network of ritualistic directions—all linked together without betraying any looseness but displaying at every step a synthetic mind working most sys-

Op. cit., p. 96, गङ्गा-वाक्यावलयो—

गङ्गा-तीरे कृतं यच्च यज्ञात् कोटी-शुण्ठं भवेत् ।

Op. cit., p. 96.—

“गङ्गा-वाक्यामिति तोर-परमिति मुह्य-आद-साहचर्यादिति गङ्गा-वाक्यावलो ।

Op. cit., p. 103,

“वासो हिरण्य-रक्षानि पत्र-पुष्प-फलानि च ।

अन्न-पानादिकवापि यस्य यद्गूचति प्रियम् ॥

तत्तद्गूचत्यैव गङ्गावै यः प्रयच्छद्विति मानवः ।

तत्तत् सुखमनन्तं हि संप्राप्येह च जन्मनि ॥

प्रेत्यमाप्नोति निर्बाणं परमं यत्तिरजनम् ॥”

देव-संप्रदानक-दानेषि ब्राह्मणाय दक्षिणाया देवा ।

“तस्मात् सर्वात्मना पाले दद्यात् कनक-दक्षिणाम् ॥”

इति नन्दि-पुराणादिति गङ्गा-वाक्यावलयो ।

Srāddha-tattva, p. 334—

“गङ्गान् देशान्तरं यतु आदं कुर्यात् सर्पिषा” etc. as above.

Op. cit., p. 336—गङ्गा-वाक्यावलयो—

संबूधरं दिन-मासोनं as above.

Tithi T., p. 233—

तीर्थ-भेदे स्वेकदाऽपि नाना-स्नानम्, “विषुवद्विवसे प्राप्ते पत्र-तीर्थे-विधानतः” इति ब्रह्म-पुराणादि-वचनात्, तीर्थ-भेदे तन्त्र-प्रसङ्गयोरसम्भवाच, अतएव गङ्गा-वाक्यावली-तीर्थ-चिन्तामणयोः—“यतु प्रथागे ऋह-ऋान-कोणी-कृतेऽपि माघ-साम्राज्यानादावसाधारणा-सङ्कल्पेन पुनर्स्थैव प्रातः-ऋानाचरणं तदयुक्तम्, तदा सङ्कृत-ऋानस्यैव त्विहितत्वात् । अन्यथा ऋह-फल-कामनायाः तदभन्त्यापत्तिरित्युक्तम् ॥”

matically. Her assimilating capacity is really commendable; her creative genius is of a high order. As a queen, she was a powerful leader of men; as a scholar, she was a champion defeating many Yājñavalkyas of her age like her earlier sister Gārgī Vācaknavi of the Upanisadic period.

VIŚVĀSADEVĪ

गङ्गा-वाक्यावली

—○—

ओं नमो गङ्गायै

स्वस्त्राग्नु वसुचिन्-रश्मि-सृतः प्रसादा-

देकं वपुः त्रितवतो हरिणा समेत्व ।

तत्राभिं-पङ्कज-सङ्गोत्त्व-मृणाल-लीला-

माविकरोति चूदि यस्य भुजङ्ग-राजः ॥

यावद् गङ्गा विभाति त्रिपुरहर^१-जटा-मण्डलं मण्डयन्ती
मङ्गो-माला^२ सुमेरोः शिरसि सित-मङ्गा-वैजयन्ती^३ जयन्ती ।

1. The reference is to the combined body of Hari and Hara. The serpent S'esa which serves as a decoration of S'iva's body watches with interest the sportive movements of the lotus fibre arising out of the navel-lotus of Hari. For details about Hari and Hara, see HariV., chap. 125, pp. 373-375. ; VāmP., Chap. 59, सार्व-लिनेन्द्र कमलाचि-कुरुडलं... चरि-हरस्त्रै नगेन्द्र-भूषणं, etc.

2. त्रिपुरहर is S'iva who burnt the three citadels made of gold, silver and iron in the sky, air and earth and occupied by the Asuras ; cp. TaitSamh., vi, 2, 3, 1 ; AitBr., ii, 11 ; S'atBra., vi. 3. 3. 25.

3. त्रिपुर...मङ्गो-माला ; मदन-मध्यन-मौलिर्मालती-पुष्प-माला ; cp., Valmiki's Gaṅgā-stava.

4. Cp. स्वर्गादोऽस्या-वैजयन्ति, etc. ; op. cit.

यावत् पातालं-मूलं स्फुरद्दमल-हृचिः शेष-निर्मोक्ष-वज्री
तावदिग्नासदेव्या जगति विजयतां गाह्न-वाक्यावलीयम्¹ ॥

अथ स्मरण-प्रकारणम् ।

तत्र भक्ति-शब्दा-पुरःसरभिव सर्वे कर्म विशेषमापादयति, अतो
भक्ति-शब्दे अवश्यभिव कर्तव्ये कर्मणि कर्तव्ये । तथा च यमः—

“भक्ति-शब्दे च काम्यानां हुद्धि-द्विम-करे हि ते²”

काम्यानां काम्य-कर्मणाम् । शास्त्रार्थे तथेति प्रत्ययः शब्दा ।
उपास्यता-निवयो भक्तिः, क्लच्छिदुपासनाऽपुरच्छते । तथाच
देवलः—“महदप्रफलं कर्म शब्दया परिचर्जितम्³ ।

अफलम् अत्य-फलम् । तथा च पाण्डी—

“अशब्दया हत् सर्वे यत् कृतं पारलौकिकम् ।

अभक्ताग्ना च तथाऽवश्यं भावाशुद्धग्ना तथाकृतम्” ॥

तथा हत् भवेदिति । अतो भक्ति-शब्दाभ्यां विशेषमापद्यते⁴ ।

M. Vasanta-tilaka.

1. The first part of the verse refers to the Ganges on earth, the second in Heaven and the third in the nether regions. The authoress wishes that her work will continue its glorious existence till the Ganges flows in the three worlds,

M. Sragdhara.

2. Not found in the printed eds. of the YamaS.

3. Not found in the printed ed. of the DevalaS.

4. C. [I. O. L. M. S.] तस्मात् हे कर्तव्ये ।

भविष्ये—सहस्र-योजनस्थाच गङ्गां भक्ता स्मरन्ति ये ।

गङ्गा गङ्गेति ये ब्रुयुर्मूच्यन्ते तेऽपि पातकैः ॥

अद्य सर्व-पातक-विमुक्ति-कामो भगवतीं गङ्गामहं स्मरिष्ये,
गङ्गा गङ्गेति वस्त्वे । हरि-वंशी—

दिव्या देव-नमस्कार्या पुरुषा विपथगा नदौ¹ ।

स्मरणादेव सर्वधामंजसां या विभेदिनो ॥

अद्य सर्वोहोविभेदिन-कामो भगवतीं गङ्गामहं स्मरिष्ये ।

ब्रह्मागङ्गे—“मनसा संसरेदृयसु गङ्गां दूर-स्थितो नरः ।

चान्द्रायण-सहस्रन्तु लभते नात्र संशयः ॥”

अद्य चान्द्रायण-सहस्र-जन्य-पुरुष-सम-पुरुष-प्राप्ति-कामो मनसा
भगवतीं गङ्गामहं स्मरिष्ये । भविष्ये—

“भवनानि विचित्राणि विचित्राभरणाः स्त्रियः ।

आरोग्यं विच्छ³-सम्पत्तिंगङ्गा-स्मरणां फलम् ॥”

अद्य विचित्र-बहु-भवन-विचित्राभरण-बहु-स्त्रारोग्य-विच्छ-
सम्पत्ति-प्राप्ति-कामो गङ्गा-स्मरणमहं करिष्ये⁴ । तथा—

“गच्छ⁵-स्त्रियै खपञ्जाग्रदृ ध्यायन् भुज्जञ्ज खसन् वदन् ।

यः स्मरेत् सततं गङ्गां सोऽपि सुच्येत वन्धनात्⁶ ॥”

1. B. [R. A. S. MS, 2840] पुरुष-विपथ-गामिनो ।

2. B. चिन्तयेत् । 3. B. धनं ।

4. B. & C. गङ्गामहं स्मरिष्ये ।

5. This verse is found in the SkanP., Kāśī-khandā, pūrvārdha, chap. 27, v. 36. p. 2217. The reading is as follows:—

गच्छन् तिष्ठन् अपन् ध्यायन् भुज्जन् जाग्रत् खपन् वदन् etc.

6. A. सुच्यते भव-वन्धनात् ।

अद्य भव-बन्ध¹-विमुक्ति-कामो गच्छस्ति इन् स्व पन् जावद्
भावन् भूज्ञानः इति सन् वदन् सततं भगवतीं गङ्गामहं स्मरिषे² ।
ब्रह्माण्डे—“यत्र तत्र स्थितो वापि मरणे समुपस्थिते ।

भक्ता³ गङ्गां स्मरन् याति नरः शिव-पुरं परम् ॥”

अद्य मरण-काले समुपस्थिते परशिव-पुरगमन-कामो भक्ता
गङ्गा-स्मरणमहं⁴ करिष्ये । ब्रह्माण्डे—

“स्मरणादेव गङ्गायाः पाप-सहात-पञ्चरम् ।

भेदं सहस्रधा याति गिरिर्विज्ञाहतो यथा ॥”

अद्य पाप-सहात-पञ्चर-सहस्रधा-भेद-कामो भगवत्वा
गङ्गायाः स्मरणमहं⁵ करिष्ये । एवं सर्वत्र यावद्-वाक्ये गङ्गा-
विशेषणस्य भगवच्छब्दस्य प्रयोगः कर्तव्यः ।

अद्य कीर्तनम् ।

“दश्मनात् स्य श्वनात् पानात् तथा गङ्गेति कीर्तनात् ।

स्मरणादेव गङ्गायाः सद्यः पापात् प्रमुच्यते ॥”

अद्य सद्यः पाप-प्रमुक्ति⁶-कामो गङ्गेति कीर्तनमहं⁷ करिष्ये ।
दश्मन-शश्मन-पान-स्मरणानामन्यतम⁸-करणे प्रेतावदेव⁹ फलम् ।
वैष्णवे—“गङ्गा-गङ्गेति यैर्नाम योजनानां शतेष्वपि ।

स्थितैरुच्चारितं इन्ति पापं जन्म-चयाजितम्¹⁰ ॥”

1. B. बहु-बन्धन ; C. बन्धन ।

2. B. सततमहं गङ्गां स्मरिषे ।

3. C. भक्ता...मरणकाले समुपस्थिते not found.

4. B. विमुक्ति । 5. B. भेदतम । 6. C. प्रेतावदेव ।

7. VisnuP., part II, chap. VIII, V. 116, p. 130.

जन्म-चयाजितं in the printed edition.

अद्य जन्म-चयार्जित-पाप-हनन-कामो गङ्गा गङ्गेत्यहमुच्चरिष्ये ।

भविष्ये—“अलं दानेन विप्रेन्द्राः शुतेनाध्ययनेन च ।

इदं वः स्वर्ग-सोपानं गङ्गागङ्गेति कीर्तनम् ॥”

अद्य दान-शुताध्ययन-जन्म-पुण्याधिक-पुण्य-प्राप्ति-पूर्वक-स्वर्ग-
गमन-कामो गङ्गा गङ्गेति कीर्तनमहं करिष्ये । तथा—

“सहस्र-योजन-स्वोऽपि त्रिसन्ध्यं सुसमाहितः ।

गङ्गा गङ्गेति यो ब्रूते स याति परमां गतिम् ॥”

अद्य परम-गति-प्राप्ति-कामस्ति-सन्ध्यं गङ्गा-गङ्गेत्यहं ब्रवीमि ।

स्कान्दे भविष्ये च—

“अलच्छ्रीः कालकर्णी^१ च दुखप्र^२ दुर्विचिन्तनम्^३ ।

गङ्गेति शब्दमाकर्ष्य नश्यन्तेऽतानि वै भ्रुवम् ॥”

अद्यालच्छ्री-कालकर्णी-दुःखन-दुर्विचिन्तन-नाश-कामो गङ्गेति
शब्दमहमुच्चरिष्ये । स्कान्दे—

“सद्यः पाप-हरा सैव सद्यः शुद्धि-करी परा ।

महा-पुण्य-प्रदा सद्यः स्वर्ग-भोक्त-प्रदेव सा ॥”

अद्य सद्यः पाप-हरण-सद्यः संशुद्धि-सद्यो महा-पुण्य-प्राप्ति-
पूर्वक-स्वर्ग-भोक्त-प्राप्ति-कामो भगवतीं गङ्गामहं कीर्तयिष्ये ।
दर्शन-स्पर्शन-स्वरण-मनन-पूजानामन्यतम-करणोऽपितदेव फलम् ।

1. कालकर्णी:—misfortune, predicated as a consequence of black ears.

2. दुःखनम् is grammatically wrong; it should be दुःखनः । The use is to be supported as an आप्त-प्रयोग । Cp. “दुःखनं च भिद्धुम्” in the DeviM, XII.

3. The first line of this verse is identical with v. 22, chap. 27, p. 2216, parvardha, Kasi-khaṇḍa, SkanP.

अथ यावा-प्रकरणम् ।

तत्र प्रशंसा । भविष्ये—

“तुया कुलं हया विद्या हया यज्ञो हया तपः ।

हया दानादि तत्त्वेह कलौ गङ्गां न याति यः ॥”

भविष्ये—“गङ्गा-स्नान-समायुक्तो^१ विधिना स्व-रुद्रात्मतः ।

निर्गत्वं मध्ये च नरः कुटिश्च^२ चित्यते यदि ।

गङ्गा-स्नान-फलं सोऽपि नियताक्षा लभेत्तदा^३ ॥”

विधिना यज्ञोक्त-प्रकार-विधि-कृतया^४ । - वराह-ब्रह्माख्ययोः—

“अचर्यादिकं रुद्रीत्वा तु सेन्द्रा देवाः समाप्ते ।

आगच्छन्ति कदेत्यार्थं गङ्गामभिमता नराः^५ ॥”

भविष्ये—“पितरो योगिनवैव गायां गायत्रिं सर्वदा ।

अपि नः स्व-कुले कविद् यज्ञा-स्नायो भविष्यति ॥

देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च यो दद्यात् स-तिळं जलम् ।

तरित्वा पाप-संघातान् स याति परमां गतिम् ॥”

स्कान्दे—“क्रन्दन्ति सर्वं-पापानि संभ्रान्ताः^६ सर्वं-पातकाः ।

अनिष्टानि पक्षायन्ते गङ्गा-स्नानोदयतस्य वै^७ ॥”

भविष्ये—“अनुषङ्गेण मङ्गेन वायिष्येन च सेवया ।

कामासत्त्वापि हि नरो गङ्गां प्राप्य दिवं व्रजेत् ॥”

1. A. समुद्रयुक्ता । 2. C. तहेश्च ।
3. संभेत् is an आर्थप्रयोग । 4. C. विधि-कृत-यावद्या ।
5. B. भविष्ये । अतः दानेन—गङ्गामभिमता नराः not found.
6. B. संभ्रान्ताः ।
7. Cp. SkandP., Kasi-khaṇḍa, chap. 27, v. 43, p. 2217
“पापानि च सद्गत्याग्न चाक्त यासाम इत्यलम् ।
लोभ-मोक्षादिभिः सार्वं मन्त्रयन्ति पुनः पुनः ॥

अथ यात्रायां कर्तव्य-कर्म ।

तत्र स्वन्द-धृते महाभारतीये—

“ऋषिभिः क्रतवः प्रोक्ता वेदेष्विह यथाक्रमम् ।
 फलचैव तथा प्रोक्तं प्रेत्य चेह च मर्वणः ॥
 न ते शक्या दरिद्रेण यज्ञाः प्राप्तुः² महीपते ।
 बहुपकरणा यज्ञा नाना-सम्भार-विस्तुराः ॥
 प्राप्यन्ते पार्थिवैरेव समृद्धैर्वा नरैः क्वचित् ।
 नाथं-पूर्णेरव-गणैरेकात्मभिरसंहतैः ॥
 यो दरिद्रैरपि विधिः शक्यः कर्तुं नरश्चर ।
 तुल्यो यज्ञ-फलैः पुख्यैस्त्रिवोधं सुधांवर ॥
 ऋषीणां परमं सुश्चमिदसुक्तं मया तत्र ।
 तीर्थाभिगमनं पुरुणं यज्ञैरपि विशिष्यते ॥
 अनुपोष्ट्र त्रिरात्राणि तीर्थान्यनभिगम्य च ।
 अदस्त्वा काच्छनं गाय दरिद्रो जायते नरः ॥
 अम्लिष्टोमादिभिर्यज्ञेरिष्ठा विपुल-दलिङ्गौः ।
 न तत् फलमवाप्नोति तीर्थाभिगमनेन यत्³ ॥”
 तथा—“अज्ञानेनापि यज्ञेह तीर्थ-यात्रादिकं भवेत् ।
 सर्वं-काम-सन्तुः स स्वर्ग-लोके महीयते ॥
 स्वानज्ञ लभते नित्यं धन-धान्य-समाकुलम् ।
 ऐश्वर्य-ज्ञान-सम्पूर्णाः सदा भवति भोगवान् ॥
 तारिताः पितरस्तेन नरकात् प्रपितामज्ञाः ।”

1. A. तीर्थ-विधादीनाह ; C. कर्तव्य-कर्म-तीर्थ-विधादीनाह ।

2. C. कर्तुम् ।

3. B. अथ यात्रायां कर्तव्य-कर्म-तीर्थाभिगमनेन यत् not found.

4. MahBh., 3.82 18-19.

अव-गणैः सहाय-रहितैः । एकाक्षभिः पत्रो-विरहितैः ।
असंहतैः मिलन-शून्यैः । अनुपोद्येति, तेन विराक्षोपोषण-
तीर्थाभिगमन-काङ्क्षन-गो-दानानां चतुर्णामपि प्रत्येकं दारिद्रा-
भावः फलमित्यर्थः । तथा ब्रह्माण्डे—

“यस्य हस्तौ च पादौ च मनस्यैव सुसंयतम् ।

विद्या तपश्च कीर्तिश्च स तीर्थं-फलमनुते ॥”

हस्त-संयमनं पर-स्व-यज्ञ-निवृत्या । पाद-संयमनम् अगम्य-
देश-गमन-निवृत्या । मन-संयमनं कृतसितेच्छा-निवृत्या ।
विद्या तीर्थं-शुणादि-ज्ञानम् । तपः तीर्थं-निवासादि-लक्षणम् ।
कीर्तिः सच्चरितत्वेन प्रसिद्धिः । तथा—

“प्रतिग्रहादपावृत्तः सनुष्टो येन केनचित् ।

अहङ्कार-विमुक्तश्च स तीर्थं-फलमनुते ॥

अ-कल्पको निरारथो नवाहारी जितेन्द्रियः ।

विमुक्तः सर्व-सङ्कैश्च स तीर्थं-फलमनुते ॥”

प्रतिग्रहादपावृत्तः तीर्थं-यात्रानन्तरमेव, यात्रासुपक्रम्यैवाभिधानात् । अ-कल्पकः दध्य-रहितः । निरारथः अर्थार्जिनादि-व्यापार-रहितः । सर्व-सङ्कः इति, सङ्कोऽत्र अविहितासङ्गिः ।
तथा—“अकोपनस्य राजेन्द्र सत्यं-वादो दृढ-व्रतः ।

आबोपमस्य भूतेषु स तीर्थं-फलमनुते² ॥”

आबोपमः इति सर्व-भूत-हिते रतः इत्यर्थः ।

“यस्य हस्तौ च पादौ च मनस्यैव सुसंयतम् ।

विद्या तपश्च कीर्तिश्च स तीर्थं-फलमनुते ॥”

1. MahBh., 3. 82. 10-11.

2. Op. cit., 3. 82. 12.

इदन्तु इस्त-संयमनादिकं तीर्थ-स्नानादि-कर्माङ्गं यावासुप-
क्राम्यैवाभिधानात् । तथा—

“तीर्थान्वयनुस्मरन् धोरः अहधानः समाहितः ।
पापाक्षापि विश्वेत किं पुनः शुभ-कर्मज्ञत् ॥
तिर्यग्-योनिं न गच्छेत् कु-देशे नैव जायते ।
स्वर्गीभिवति विश्रेन्द्रो मोक्षोपायाङ्गं विन्दति ॥
अश्रवधानः पापाक्षा नास्तिकोऽच्छुद्र-संशयः ।
हेतु-निष्ठव्य पद्मैते न तीर्थ-फल-भागिनः ॥”

पापाक्षा बहु-पाप-श्रस्तः, तस्य तु बहु-पाप-श्रमनं तीर्थं भवति,
न तु यथोक्त-फलम् । तदुक्तम्—

“नृणां पापकृतां तीर्थं पापस्य श्रमनं भवेत् ।
यथोक्त-फलादं तीर्थं भवेच्छुद्राक्षनां नृणाम् ॥”

अच्छुद्र-संशयः फलोपायेतिकर्तव्यता-निश्चय-शून्यः । हेतु-
निष्ठः कु-तर्केण शास्त्रोपप्लावकः ।

भारते—“कामं क्रोधच्च लोभच्च यो जित्वा तीर्थमाविशेत् ।
तेन किञ्चिदनप्राप्तं तीर्थाभिगमनादृ भवेत् ॥
तीर्थानि च यथोक्तेन विधिना सञ्चरन्ति ये ।
सर्व-इन्द्र-सहा धीरास्ते नराः स्वर्ग-गामिनः ॥”

सर्व-इन्द्र-सहा: श्रीतातपादि-क्लृश-सहित्यावः । ब्रह्म-पुराणे—
“गङ्गादि-तीर्थेषु वसन्ति भृत्यादा देवालये पञ्च-गणा वसन्ति ।
भावोज्जितास्ते न फलं लभन्ते तीर्थाच्च देवायतनाच्च मुख्यात् ॥
भावं ततो छत्-कमले निधाय तीर्थानि सेवेत् समाहिताक्षा ।
या तीर्थ-यात्रा कथिता मुनीन्द्रैः कृता प्रयुक्ता चानुभोदिता च ॥
तां ब्रह्मचारी विधिवत् करोति सुसंयतो गुरुणा सचियुक्तः ।
सर्वस्य नाशेऽप्यथवान्य-पञ्चे स ब्राह्मणानश्च एव कृत्वा ॥

यज्ञाधिकारेऽप्यथवा निवृत्ते विप्रसु तीर्थानि परिश्रहेत् ।
 तीर्थं कृतं यज्ञ-फलञ्च यम्मात् प्रोक्तं मुनौन्द्रै रमल-स्त्रभावैः ॥
 यस्येष्टि-यज्ञेभ्यधिकारितास्ति वरं यज्ह' यज्ह-धर्माच्च सर्वे ।
 एवं यज्हस्य अस-संश्रितस्य तीर्थं गतिः पूर्वतरैनियिषा ॥
 सर्वाणि तीर्थान्वयपि चाम्नि होत्र-तुत्यानि नैवेति वयं वदामः ।”

ब्रह्मचारीत्यादि, ब्रह्मचारिणो निरग्नि होत्रस्य यज्हस्य स्य च
 तीर्थ-गमनेऽधिकारः । साग्नेसु निरधिकारः । इति वसुतार्थः ।
 “यो यः कवित्तीर्थ-यात्रान्तु गच्छत् त् सुसंयतः स च यूर्वं रहस्ये स्वे ।
 कृतोपवासः शुचिरप्रमत्तः सम्पूजयेद् भक्तिं नस्त्रो गणेशम् ॥
 देवान् पितृन् ब्राह्मणां चैव साधून् सन्तर्पयेद्वित्त-शक्ताणा प्रयत्नात् ।
 प्रत्यागतस्यापि पुनस्तर्पयेव देवान् पितृन् ब्राह्मणान् पूजयेत् ॥

एवन्तु कुर्वतस्तस्य तीर्थाद् यदुक्तं फलं तत् स्याचाव सन्देशो-
 ऽस्मि । सुसंयत इति पूर्व-दिन-कृतैकं भक्तादि-नियमः । तदुत्तर-
 दिने कृतोपवासः गणेशं यज्ञानिष्ट-देवताच्च संपूर्ज्य पार्वणाच्च कृत्वा
 ब्राह्मणान् पूजयेत् । इदत्र पार्वणं छृत-प्रचुरकम्² ।

“गच्छन् देशान्तरं यसु आङ् कुर्वीत सपिं धा ।

यात्रार्थमिति तत् प्रोक्तं प्रवेशे च न संशयः” ॥

इति भविष्य-पुराण-बचनात् । इदमाभ्युदयिकमिति केचित् ।
 तत्रः प्रकृतिले न उपस्थितेरारब्धत्वात् प्राप्ते पार्वणे विशेषानभि-
 धानात् । गणेशर-मित्रादयोऽपेत्यवम् । उपवास-दिने सुख्ननमपि,
 तथाच—“प्रयागे तीर्थ-यात्रायां पितृ-माह-वियोगतः ।

कचानां वपनं काये हृथा न विकचो भवेत् ॥”

इति स्मृति-समुच्चय-लिखित-बचनात् । कार्यं त्रिशेषं तीर्थ-

1. A. अनधिकारः ।

2. Op. cit., छृत-सुख्नन-द्रव्यम् ।

गमने चिकीविते आदौ वपनमित्वर्थः । आहानन्तरज्ञ गमन-
संकल्पः । ततो विश्वधारणम् । तदुक्तं वायुपुराणे—

“उद्यतब्रेद् गयां गन्तं आह॑ कृत्वा विधानतः ।

विधाय कार्पट् विश्वं कृत्वा आमप्रदक्षिणम् ॥

ततो यामान्तरं गत्वा आह॑ गेवस्य भोजनम् ।

ततः प्रदक्षिणं गच्छेत् प्रतिश्रुत्विवर्जितः¹ ॥

पदे पदेऽम्बेधस्य स्यात् फलं गच्छतो गयाम्² ॥”

इदम् कार्पटविश्वधारणं गणेशं यहानिष्टदेवताज्ञ मम्पूज्य ।
गमनफलज्ञ यथपि गयायामेव चूयते, तथापि तीर्थान्तरयात्राया-
मपि द्रष्टव्यम्, “एकत्र निर्वित” इति न्यायात् । फलाकाहायाज्ञ
गमनफलत्वेन चुतस्यास्त्रैवान्यात्रापि गमनफलत्वमुचित-
मन्तरज्ञत्वात्, न तु विश्वजित्यायात् अन्यात्रान्यफलकल्पनं,
तस्य बहिरङ्गत्वेन उपस्थिती गोरवात् । यामान्तरन्तु क्रोशाभ्यन्तर-
मेव, अध्वनि च क्रोशपूर्णो इत्यादिना आहोत्तरं क्रोशगमन-
निषेधात् । मातस्ये भार्करण्डेयवाक्यम्—

“कथयिषग्निं ते वत्स तीर्थयात्राविधिक्रमम् ।

आर्थगोव विधानेन यथाहृष्टं यथान्युतम् ॥

वलीवर्द्धसमारूढः चृणु तस्मापि यत् फलम् ।

नरके वसते घोरं गवां क्रोधो हि दारणः ॥

मन्तिलज्ञ न गद्भन्ति पितरस्तस्य देहिनः ।

ऐश्वर्यमाभ्यामाहात्माद् गच्छेद् यानेन यो नरः ।

निष्फलं तस्य तत्तीर्थं तस्माद् यानं विवर्जयेत्¹ ॥”

1. VayP., 110, 2-3, & 742.

2. Op. cit., this line omitted.

अयच्च यान्-निषेधः प्रयाग-माव-परः तत्-प्रकरण एव मत्स्य-
मुराणे चुतत्वादिति कल्पतरुः । पठन्ति च—

“गो-याने गो-बधः प्रोक्तो हय-याने तु निरफलम् ।

नरयाने तदर्थं स्यात् पदभ्यां तच्च चतुर्गुणम् ॥”

पदभ्यामिल्युपानदादि-व्यतिरेकेणास्यातिशयं तीर्थ-फलं, न तु तत्-परिधाने दोषः निषेधात्रवणात्, मिताच्चरा-स्वरसोऽप्येवम् । यत् “अर्द्धं हरति पादुके” ति पठन्ति, तत् सर्वेरेव निबन्ध-कारै-
रनादरणादनाकरमिति निर्णयित । एवं ब्रजत उपाननिषेधे
बाधिते—

“वर्षातपादिके क्वां दण्डी रात्रमटवीषु च ।

शरीर-त्राण-कामो वै सोपानत्कः सदा ब्रजेत् ॥”

इति विष्णु-मुराणीय²-वचनेन निष्प्रतिपत्त-सदा-शब्द-
स्वरसात्तीर्थ-यावायामप्युपानत्-परिधानमावश्यकमिति । एवं
वर्षास्त्वपि । यत्तु वर्षासु तत्त्विषेधः, स तदाऽष्टकादि-निषेधवत्
काम्य इति ।

तदयमत्रानुष्ठान क्रमः—एकस्मिन् दिने एक-भज्ञादिकं कृत्वा
उत्तर-दिनेऽधिकारि-विशेषत्वे न प्राप्तं मुण्डनमुपवामच्च कृत्वा
तदुत्तर-दिने कृत-नित्य-क्रियो गणेशं पूजयित्वा यहानिष्ट-देवताच्च
सम्पूज्य—“ओं अद्य तीर्थ-यावायां पार्वण-शाहमहं करिष्वे”
इति सङ्कल्पः पृतेन याहं कृत्वा ब्राह्मण-त्रयं सम्पूज्य हिरण्या-
दिना परितोषः “ओं अद्य प्रतिपदाज्ञमेष्व-जन्य-फल-सम-फल-
प्राप्ति-कामोऽसुक-तीर्थ-यावामहं करिष्वे” इति सङ्कल्पः तत्रैव
सुद्राकङ्गण- कथाय-परिधान-रूपं कर्पटि-वेशं कृत्वा याम-

I. MatP., 106, 3-b, p. 315.

2. VisP., S. 12. 38.

वासावच्छिन्नं प्रदत्तिणं परिवृत्य कोशाभ्यन्तरस्थं यामान्तरं गत्वा
आह-शेष-घृतेन पारणं कुर्यात् । ततो दिनान्तरे प्रातः शुचि-वस्त्र-
युगलेन कृत-खानो घट्ही कर्पटि-वेशः पूर्वाङ्गे तौर्ध्वाभिमुखं गच्छेत् ।
वेश-धारणान्तु यात्राङ्गत्वाद् गमन-काल एव, न त्वाङ्गिक-भोजनादि-
कालेऽपि प्रमाणाभावात् । एवमेव यावत्तीर्थ-प्राप्ति प्रत्यहं
गच्छेत् । तौर्ध्वेऽपि तत्त्वीर्थेवादिकमनुसरन् कर्पटि-वेशं
विभृयात्, न तु तत्र खान-आङ्गादि-काले, प्रमाणाभावात् । एवं
तौर्ध्वात् तथैव प्रत्याहृत्तः स्वग्राम-समीपे यामान्तरे तत्-प्राप्ति-दिने
कृतोपवास-स्तदुत्तर-दिने अहानिष्ट-देवताच्च सम्पूज्य “ओ” अद्य
तौर्ध्व-यात्रानन्तरं घट्ह-प्रवेशार्थं घृतेन पार्वण-आहमहं करिष्ये ॥”
इति सङ्कल्पयत् तत्रैव घृतेन पार्वणं कृत्वा ब्राह्मण-ब्रयं पूजा-पूर्वकं
हिरण्यगादिना सन्तोषय पूर्ववद् भोजयित्वा स्व-ग्रामं प्राप्य तं पूर्ववत्
प्रदत्तिणौकृत्य स्व-घट्हं प्रविश्य वेश-धारण-खाने वेशं त्वक्का
आह-शेषेण घृतेन पारणं कर्यात् ।

गङ्गः—“तौर्ध्वे प्राप्यानुपङ्गेण खानं तौर्ध्वे¹ समाचरन् ।

स खान-फलमाप्नोति तौर्ध्व-यात्रा-फलं न तु ॥”

अनुवद्वेण विदेशस्थ-पित्रादि-प्रणामाय चलितो मध्ये तौर्ध्वे
प्राप्य खात्वा खान-जन्य²-फलमेव ।

यैठोनसि:—“गोहशांशं स लभते यः परान्तेन गच्छति ।

अर्ध-तौर्ध्व-फलं तस्य यः प्रसङ्गेन गच्छति ॥”

परान्तेन अन्न-वेतनादिना । प्रसङ्गेन उहैश्च-तौर्ध्वान्तर-प्रसङ्गेन ।
गणेश्वर-मित्रादयोऽप्येवम् ।

1. A. तौर्ध्व-खान ।

2. A. ततः ।

भविष्ये—“बहुनाइत्र किसुकेन गङ्गायाचैव¹ भक्तिः ।

महापातकिनो ये वा गमनाद् ब्रह्म-लोकगाः ॥”

अद्य महा-पातक-चय-पूर्वक-ब्रह्म-लोक-गमन-कामो गङ्गामहं गमिष्यामि² ।

ब्राह्मे—“स्वानन्तु भक्तगा गङ्गायां कर्तुं कामस्य गच्छतः ।

पदे पदेऽखमेधस्य फलं मर्त्यस्य जायते ॥”

अद्य प्रतिपदाऽखमेध-यज्ञ-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्वानं कर्तुमहं गमिष्यामि । भक्तिरत्र गङ्गायाम् ।

ब्रह्माश्वे—“स्वाने भक्तगा तु गङ्गायां मौनः³ कर्तुं हि गच्छति⁴ ।

पदे पदेऽखमेधस्य फलं प्राप्तीत्यसंशयः ॥”

वाक्ये तु पूर्ववीनिनेति⁵ विशेषः ।

भविष्ये—“तेषां न परिवर्तोऽस्ति कल्प-कोटि-शतैरपि ।

ये पुनस्तरत्त-दध्यात् गङ्गां ध्यायन्ति यान्ति च ॥”

अद्य ब्रह्म-लोकाधि-करणाक-बहु-कल्प-कोटि-शतावच्छुत्र-वासेतत्-पुराधिकरणाक-पुनः परिवर्तभाव-कामस्तरत्त-दध्यो गङ्गा-महं यास्यामि । ध्यानेऽपैतदेव फलम् । अशक्तानान्तु गङ्गा-गमने तच्चिन्नायां सर्व-पाप-विमुक्ति-पूर्वक-ब्रह्म-लोक-प्राप्ति-फलम् ।

तथा च स्वान्दे—

“गङ्गा-स्वानं करोमीति मनसा यस्तु चिन्तयेत् ।

अशक्ताच्य स्वयं गम्नुं सामग्री यस्य नास्ति च ॥

1. A. गङ्गायाचैक-भक्तिः ।

2. A. पश्यामि ।

3. A. भौनात् ।

4. A. गच्छतः ।

5. A. भौनेनात् (?) ।

स तथा¹ व्रद्धया भक्तगा विमुक्तः सर्वे-पातकैः ।

ब्रह्म-सोकं समाप्रीति देहान्ते नास्ति विचमयः ॥”

सामधी² सम्बल-यानादीनि । स्वयं गन्तुम् अग्रजः जरा-देह-
मान्दरादि-च्यापः ।

ब्रह्माशुभे—“ये गच्छन्ति स्वतो गङ्गां सर्वांश्च प्रेरयन्ति ये ।

इह ते सर्वे-भोगानामन्ते ज्ञानस्य भाजनम् ॥”

अद्यै हिक बहु-सर्व-भोगोत्तरान्त-कालिक-ज्ञान-भाजनत्व-
कामो गङ्गामहः गमिष्यामि । गङ्गा-गमनं प्रति पर-प्रेरणेऽपि-
तदेव फलम् ।

भविष्ये—“गच्छ अं हि बुधा गङ्गां ज्ञात्वा विश्वमभ्याग्नतम् ।

मुघोरेऽपि कलौ प्राप्ते सुक्रिवी वाच्चिता यदि ॥”

अद्य मुक्ति-कामो गङ्गामहः गमिष्यामि ।

दान-धर्मे—“गङ्गां गता ये त्रिदिवं गतास्ते ।”

अद्य त्रिदिव-गमन-कामो गङ्गामहः गमिष्यामि ।

अद्य यावायां विहिताविहितानि³ ।

भविष्ये—“तीर्थं गच्छन्त्वजेत् प्राप्तः पराचं पर-भोजनम् ।

जितेन्द्रियो जितक्रोधो ब्रह्मचारी भवेच्छुचिः ॥”

पराच-पर-भोजन⁴-गमनात्तीर्थस्य घोडगांश-फल-प्राप्ति-
त्रवणात् पराचं त्यजेत् । तथा च—

स्वान्दे—“घोडगांशं स लभते यः पराचेन गच्छति ।”

तीर्थ-गमन-निमित्त-पराच-यहस्यं न कर्तव्यम् इति तात्पर्यम् ।
पर-भोजनं पर-हस्त-भोजनं स्व-स्त्रिया विनेति । तथा च

1. A. तथा ।

2. A. सदायः ।

3. This chapter is not found in B.

4. A. भोजने ।

पाञ्च—“पराव्रं पर-वासन्त नित्यं धर्म-रत्नस्ताजेत् ।
 सर्वतः प्रतिष्ठानीयाद् भोजनं न समाचरेत् ॥
 नरकं दाकृणं शुत्वा पराव्रेषु रत्निं लजेत् ।
 यो यस्यावं समग्राति स तस्याग्राति दुष्कृतम्¹ ॥”
 इति दर्शनाद् यात्रायां विशेषेण पराव्रं लजेत् । तथा
 ब्रह्मपुराणे—“अप्येक-पंक्त्या नाश्वीयात् संयुक्तः स्वजनैरपि ।
 को हि जानाति किं कस्य प्रच्छब्दं पातकं भवेत् ॥
 भस्म-स्तन्त्र-जल-द्वार-मार्गं पंक्तिं विभेदयेत्² ।”

को जि जानातीत्यादिना पातक-सन्देहे इपि एक-पंक्त्या न
 भोक्तव्यभिल्युक्तम् । एतेन सर्वथा पराव्र-भोजनाभावः सूचितः । तथा
 ब्राह्मे—“प्रातः-स्नायो सदा गङ्गां जपन् ध्यायन् ब्रजज्³ शनैः ।
 कृत-नित्य-क्रिया-हानिं न कुर्वन् स यथाविधि ॥”
 भविष्ये—“शुचि-वस्त्र-घरः स्नातो नित्य-हानिं न कारयेत् ।
 गच्छेच्चोर्ध्वं शनैर्विहान् सततं संयतेन्द्रियः ॥”
 “यथाशक्ति ददहानं विप्रेभ्यः प्रोतिमावहन् ।
 चक्षुं कुर्यात् सदा दाने जल्येत तीर्थमोदने ॥”

गाम्यार्थं तदेति प्रत्ययः अहा ।
 याज्ञवल्क्यः—“सौमुख्याद्यति-संप्रौतिरथि-सन्दर्शने⁴ दया⁵ ।
 सतकृतियानस्या च सदा अत्रेति कौर्त्यते ॥”
 सौमुख्यं मुख-प्रसादः । आदि-गव्यादुत्साहादि-परिग्रहः ।
 सतकृतिः पूजा । एवं गच्छेत् ।

1. B. किञ्चिपम् ।

2. पंक्तिं च भेदयेत् ।

3. A. ग्रन्ति ।

4. A. सन्दर्शना ।

5. A. तथा ।

अथ व्यवण-प्रकरणम् ।

वैष्णवे—“श्रुताऽभिगमिता¹ हृषा स्फृषा पीताऽवगाहिता । या पावयति भूतानि कौलिता च दिने दिने² ॥” अद्य पावन-कामो, गङ्गामहं शोषामि³ । अभिगमन⁴-दर्शन-सर्वान् पानावगाहन-कौलेनानामन्यतम्-करणेऽप्येतदेव फलम् ।

ब्राह्मे⁵—अद्य सद्यः-पाप-चय-पूर्वक-मर्व-पुरुष-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं शोषामि⁶ ।

अथ गति-प्रकरणम् ।

‘गति’रत्र शरणम् ।

दान-धर्मे—“भूतानामिह सर्वेषां दुःखोपहत चेतसाम् । गतिमन्वेषमाणानां नास्ति गङ्गा-सम्मा गतिः ॥” भविष्ये—“पर-दार-द्रव्य-वान्धवा-पर-द्वीप-रत्नस्य च । गतिमन्वेषमाणस्य गङ्गैव परमा गतिः ॥” देवो-पुराणे—“यत्र यत्र छतं वापि पापं ब्रह्म-वधादिकम् । गङ्गायां वा छतं पापे⁷ शरणाद् याति तत् चयम्⁸ ॥ पर-दार-पर-द्रव्य-पर-डिंसा-पराज्ञस्तु । गङ्गा प्राह कटागत्य मां नरः पावयिष्यति ॥” स्कान्दे—“सद्यः-पातक-संहन्ती सद्यो-दुःख-विनाशिनी । सुखदा मोक्षदा गङ्गा गङ्गैव परमा गतिः ॥”

1. A.—भिलिता ।

2. ViṣṇuP., part II, chap. 8, v. 115, p. 180.

3. A. शोषये ।

4. A. अभिलिप्ता ।

5. The word Brahma suggests that a verse from the Brahma-purāṇa is missing here. The following saṃkalpa is sure to be based on it.

6. This paragraph is not found in B.

7. This verse is not found in B.

8. A. सर्वे ।

9. B. and C. तत् चयम् ।

अथ सद्यः पातक-संहनन¹-सधोदुःख-विनाशन-पूर्वक सुख-
मोक्ष²-प्राप्ति कामो गङ्गां गतिमहं करिष्ये³ ।

अथ वीक्षण-प्रकरणम् ।

प्रथमतस्मावद् गङ्गायां प्राप्तायां पाप-चयार्थे पाप-चय-कारकं
प्रायवित्तं गङ्गाधिकरणकमेव वा प्रायवित्त-प्रतिरूपकं⁴ यथाविधि
यथोक्त-पाप-चयोदेशं वीक्षणादि कर्म⁵ कुर्यात् । ततस्वन्यद
यथोक्तं तत्तत्-फलांश्चमभिसन्धाय वीक्षणादि कर्म⁶ कुर्यात् ।
तदुत्तं स्तान्दे—“दृग्ं पापकृतां तीर्थं पापस्त शमनं भवेत् ।
यथोक्त-फलदं तीर्थं भवेत्तदाभ्यां दृग्माम् ॥” दान-धर्मं—
“जात्यन्धेरेव तुच्छास्ते⁷ सूक्तैः पङ्कुभिरेव⁸ वा । समर्था ये न
पश्यन्ति गङ्गां पुरुष-जलां शिवाम् ॥” भविष्ये—“भवन्ति निर्विधा;
सर्पी यथा तात्पर्यस्य दर्शनात् । गङ्गाया दर्शनात्तदन्तर्याम् पापैः
प्रसुच्यते⁹ ॥” स्मृतौ—“वर्तमानमतीतच्च ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपि वा ।
कृतं यदशुभं कर्म गङ्गां दृष्टा प्रणश्यति ॥”

अथ वर्तमानातीत-ज्ञानाज्ञान-कृताशुभ-कर्म-विनाश-कामो
गङ्गामहं पश्यामि ।

भविष्ये—“गङ्गाया दर्शनात्पर्याम् सर्व-पापैर्विमुच्यते ।”

1. A. संहरण । 2. A. भोग ।

3. This samkalpa and the preceding verse are not found in A. 4. C. प्रायवित्तं वा प्रतिरूपकम् ।

5. The portion beginning from गङ्गायां प्राप्तायां etc. up to this is not found in B.

6. B. यथोक्तं कर्म omitted; the reading is ततस्वन्यदी-
चयादिकं कर्म कुर्यात् ।

7. C. तुच्छास्तु । 8. A. नृभिः पङ्कुभिरेव ।

9. This verse as well as the preceding one are not found in B.

अद्य सर्वं पाप-विसुक्ति-कामो गङ्गामहं वीचे । दान-धर्म—
“लावण्येन्ट-विषयैन् सुतैन् धनागमैः । तथा प्रसादो भवति
बीच्य गङ्गां यथा भवेत् ॥”

अद्य बहु-लावण्य-वह्निष्ठ-विषय-बहु-पुत्र-बहु-धनागम-बीच्या-
जन्य-प्रसाद-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं वीचे¹ ।

ब्रह्माघडे—“ज्ञानभैर्वयं मायुष प्रतिष्ठा सर्वं मान्यता । शुभाना-
मान्यवत्वं गङ्गा-दर्शनं फलम्² ॥” अद्य ज्ञानैव्यर्थ्युः-प्रतिष्ठा-
सर्वं-मान्यता-बहु-शुभान्यवत्व-प्राप्ति-कामो गङ्गा-दर्शनमहं करिष्ये ।
दान-धर्म—“सप्तावरान् सप्त परान् पितृं स्तेभ्य येऽपरे ।
पुमां स्तारयते गङ्गां बीच्य स्फृद्धाऽवगात् च ॥” अद्य सप्तावर-सप्त-
परापर-यावत्-पितृ-तारण-कामो गङ्गामहं वीचे । स्फृद्धनाव-
गाहनयोरिकतर-करणेऽव्येतदेव फलम् ।

भविष्ये—“वापी-कूप-तडागादि-प्रपा-सवादिभिष्य वै³ । अन्यत्र
यद् भवेत् पुण्यं तद् गङ्गा-दर्शनाद् भवेत् ॥” अद्य वापी-कूप-
तडागादि-प्रपा-सवाद्यन्यतम-तौर्थं-दर्शन-जन्य-पुण्य- सप्त-पुण्य-
प्राप्ति-कामो गङ्गा-दर्शनमहं करिष्ये । तथा—“यत् फलं जायते
पुंसां दर्शने परमाक्षमः । तद् भवेदेव गङ्गाया दर्शने भक्ति-
भावतः ॥” अद्य परमाक्ष-दर्शन-जन्य-फल-सप्त-फल-प्राप्ति-कामो
गङ्गाया दर्शनमहं करिष्ये । दर्शन-ज्ञानाभिलयण-करणे दश-
कुल-तारणं फलम् । तथा च भविष्ये—“कदा द्रव्यामि तां
गङ्गां कदा स्तानं लभेमः । इति पुंसाऽभिन्नविता कुलानि दश-

1. From भविष्ये (last line of previous page) up to this omitted in B.

2. The portion following this up to the beginning of the नमस्कार-प्रकारण is not found in B.

3. B. सवादि-मत्वानेः ।

तारयेत् ।” तथा—“वेदान्त-वेद्य यत्तत्त्वं परं ब्रह्म सनातनम् । पश्चात्वं तदिमां गङ्गां प्रत्यक्षं पुरतः स्थिताम् ॥” अद्य वेदान्त-वेद्य-पर-ब्रह्म-सनातन-दर्शन-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं पश्यामि ।

पाद्य—“मुहुर्मुहुः सदा पश्येत् स्यग्रेहाऽपि सुहसुं हुः । भक्त्या यदीच्छति॑ नरः शाश्वतश्चासृतं पदम् ॥” अद्य शाश्वतासृत-पद-प्राप्ति-कामो सुहसुं हुँगङ्गामहं पश्यामि । सुहसुं हुः॒ स्यग्रेह्येतदेव फलम् ।

भविष्ये—‘मनोवाक्यायजैः पापैर्नरो बहु-विधैरपि । वौचणादेव गङ्गाया मुक्तः पूतो भवेत्ततः ॥’ अद्य मनोवाक्यायज-बहु-विध-पाप-क्षय-पूर्वक-पृतत्व-भवन-कामो गङ्गामहं वीक्षे ।

तथा शिव-वाक्यम्—

“तैलोक्ये यानि तौर्यानि पुण्यान्यायतनानि च । पार्वतानि च पुण्यानि॑ पुण्य-चे त्राणि यानि च ॥ धर्मय सर्व-वेदाय सर्व-यज्ञास्तपासि च । अहं ब्रह्मा च विश्वाय सर्व-शक्ति-समन्वितः ॥ अष्टाविंशति-कोश्यस देवतानाम् सर्वदा । गङ्गायां सर्वे एवैते सूक्ष्म-कृपिण मंस्तिताः ॥ सर्वेषां फलमाप्नोति सर्वे सर्वेषु कर्मसु ॥”

एव तैलोक्याधिकारणक-यावत्तीर्थ-यावत्-पुण्यायतन-यावत्-पुण्य-पर्वत-यावत्-पुण्य-चे त्र-धर्म-सर्व-वेद-सर्व-यज्ञ-तपः-सर्व-शक्ति-समन्वित-शिव-ब्रह्म-विश्वा-सहिताष्टाविंशति-कोटि-देवता-दर्शन-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामो गङ्गा-वौचणमहं करिष्ये । स्यग्रेन-नमन-पूजन-स्तवन-ध्यान-जपान्यय॑-दानानामन्यतम-करणे तु वाको वौचण-जन्य-पुण्यमिल्यपश्य एतत्-स्यग्रेन जन्य-पुण्यमेतत्तमन-जन्य-पुण्यमिल्यादिकं प्रयोजयेत् । एवं सर्वत्र, सर्व-

1. B. यदिच्छति ।

2. B. स्पृशामि वा ।

3. B. पर्वतार्थे च पृथग्यात् ।

4. B. जपान्यय not found.

कर्मसु सर्वे फलमिति च्यवणात् । खानावगाहनयोरेकतरः करणे तु
एतज्जन्य-पुण्य-सम-पुण्यमिति विशेषः¹ ।

स्कान्दे—“तिस्त्रः कोश्वर्ध-कोटी च तौर्यानां वायुग्रब्रह्मैत् ।
सर्वेदा कलि-काले वै गङ्गायां नात्र संशयः ॥” अद्य सार्व-तिकोटि-
तौर्य-दर्शन-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं पश्यामि² ।
अत्रापि सर्वे³ तत्-फलं⁴ पूर्ववत् ।

महाभारते—“सर्व-तौर्यमयो गङ्गा सर्व-वेदमयो मनुः । सर्व-
ग्रामस्तमयो गीता सर्व-देवमयो हरिः ॥” अद्य सर्व-तौर्य-वीच्छा-
जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं वीचे । अत्रापि सर्वे
तत्-फलं⁵ पूर्ववत् ।

स्कान्दे शिव-वाक्यम्—

“ममैव परमा मूर्तिस्तोय-रूपा शिवालिका⁶ । ब्रह्माण्डाना-
मनेकानामाधारः प्रकृतिः परा⁷ ॥” अद्य शिव-परम-मूर्ति-दर्शन-
जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं वीचे । पर-प्रकृति-
दर्शन-जन्य-पुण्य-सम पुण्य-प्राप्ति-कामो वा ।

“परमाक्षा शिवोऽप्यन्यस्तस्मादन्या हि जाङ्गवी । इति यः
सेवते गङ्गां न स मोक्षस्य भाजनम् ॥” अद्य शिव-दर्शन-जन्य-
फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं वीचे । विशेष-दर्शना-
भावात्⁸ सर्व-कर्मणि फलदा । एतेष्वपि सर्वत्र पूर्ववत् ।

1. B. स्त्रः ।

2. वीचे ; op. cit.

3. सर्वेत् ; op. cit.

4. तत्र फलम् ; op. cit.

5. सर्व-कर्मणि ; op. cit.

6. भर्त-फलम् ; op. cit.

7. शिवालिके ; op. cit. ; “परमा” is read as सा यरा in the SkanP.

8. प्रकृतिः यरे ; op. cit. See SkanP., Kasī-khaṇḍa, part I, chap. 27, p. 2225.

9. विशेष-निर्देशात् ; op. cit.

अथ नमस्कार-प्रकरणम् ।

भविष्ये—“सर्वं-तत्त्वमयौ गङ्गां परमाम-स्वरूपिणीम् । त्रैलोक्य-पावनार्थाय गङ्गां तां प्रणमेत् सदा ॥” तथा—“प्रणमेत् प्रातरुत्त्वाय गङ्गां पुण्य-जलां सदा । यस्तु धर्मार्थं कामानां तथा मौत्त्रस्य भाजनम् ॥” अथ धर्मार्थं काम-मौत्र-भाजनत्वं कामः प्रातर्गङ्गामहं प्रणामामि¹ ।

नारदोदीये—“कोटिष्वष्टासु दग्धसु तीर्थानां यत् फलं भवेत् । तत् समस्तमिहैकस्त्वं² गङ्गायां लभते नरः ॥” अद्याष्टादश-कोटि-तीर्थं नमन-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं नमामि । सर्वं-तीर्थं-नमन-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो वा³ । सर्वं-देव-नमस्कार-जन्म-फल-सम-फल प्राप्ति-कामो वा । आकर-वचनल्लु वीक्षण-प्रकारण एव लिखितम्⁴ ।

अथ स्पर्धन-प्रकरणम् ।

ब्रह्मार्थे⁵—“अभक्तगपि महापापी गङ्गां सूद्धा शुभो भवेत् । अनिच्छयापि संप्रष्टा दहत्वे व इ पातकम् ॥”

अथ सर्वं-महापातक-नाश-पूर्वक-शुभत्व-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं सूश्रामि ।

नारदोदीये—“तथेह गङ्गां संसृग्य ब्रह्म-रूपां सुपुण्यदाम् ।

शुद्धा भवन्ति ते सर्वे सद्य एव न संशयः ॥”

अथ शुद्धि-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं सूश्रामि ।

वराहे—“ब्रह्महा गुरुहा गोप्त्रः सूष्टो वा सर्वं-पातकैः ।

तस्यास्तोयैन् रः सूष्टः सर्वं-पापैः प्रसुच्यते ॥”

1. This sampikalpa and the preceding two verses are not found in B. 2. एकत्र ।

3. This part of the sentence is missing in B.

4. A. लिखितमात्रे । This last sentence is missing in B.

5. B. omitted.

अथ ब्रह्म-वधु-गुरु-वधु-मी-वधादि-सर्व-पातक-नाश-कामो
गङ्गा-तीय-स्यग्नंमहं करिषेऽ।

गाङ्गेये—“दृष्टा जन्म-कृतं पापं स्फृष्टा जन्म-शतस्य च ।

स्वाता जन्म-सहस्रस्य¹ हन्ति गङ्गा कलौ तुरी ॥”

अथ जन्म-शत-कृत-पाप-क्षय-कामो गङ्गामहं² स्युशामि ।
सर्व-तीर्थ-दर्शन-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गाम् । अहं
स्युशामि³, सर्व-देव-स्यग्नं-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो वा ।
मूल-बाकान्तु वौचण-प्रकरणे लिखितम्⁴ ।

अथ सर्व-तीर्थ-प्राप्ति-आड-प्रकरणम्⁵ ।

देवो-पुराणे—“तीर्थेषु ब्राह्मणां नैव परीचित विचरणः ।
अत्त्वार्थिनमनुप्राप्तं तोषं तं मनुरन्नवोत् ॥ शतुभिः पिण्ड-दानञ्च
संयाकैः पायमेन वा । कर्तव्यमस्यिभिः प्रोक्तं पिन्धाकेन गुडेन वा ॥”
‘पिन्धाकः’ तिल-काळः । “आडञ्च⁶ तत्र कर्तव्यमघारावाहन-
वजितम् । ऋ-व्याह-श्यभ-काकानां नैव दृष्टि-हतञ्च यत्⁷ ॥
आडन्तु तैर्धिकं प्रोक्तं पितृणां वृत्तिः⁸-कारकम्⁹ । अकालेऽप्यथ वा
काले¹⁰ तीर्थ-चाहं तथा नरैः ॥ प्राप्तैरेव सदा कायं कर्तव्यं
पितृ-तर्पणम्¹¹ । विलङ्घो नैव कर्तव्यो नैव विज्ञं समाचरेत्¹² ॥”

I. A. जन्म-सहस्राणि । 2. A. भगवतौ गङ्गामहं, op. cit.
The portion सर्व-तीर्थ-स्यग्नं-जन्य, etc. is omitted in B.

3. A. प्राप्तिमि । After this is added—सर्वत्र भगवक्ष्य-
प्रयोगः । अथ जन्म-शत-कृत-पाप-क्षय-कामो etc.

4. A. लिखितमेव । 5. B. सर्व-तीर्थ-प्राप्ति omitted.

6. A. आडन्तु । 7. A. तत् ।

8. A. तुष्टि ; omitted. 9. B. no तीर्थेषु-कारकम् ।

10. Add. r. in C, अकाले इत्यावश्यक-कालो विज्ञापितः, न
ग सन्ध्या-कालेऽविचित-काले वा ।

11. Here the comm. reads—पिण्ड-दानं, etc. The
Prayas'citta-tattva reading i. प्रिण्ड-दानन्तु तत्त्वाणां पितृशाश्वाति-
इत्येभम् ।

12. These verses are not found
in the printed ed. of the DevīP.

तबे ति । इयमधिकरण-समझौ, “उपपद-विभक्तेः कारक-
विभक्तिर्गतीयसौ” ति न्यायात्, तेन तीर्थाधिकरणकभिव चाह-
सर्वमेवाधर्मावाहन-वर्जितं न तु तीर्थ-प्राप्ति-निमित्तकमिति वोध-
मिति केचित् । तत्र, प्राप्तिरेव कर्तव्यमितुगपसंहार-दर्शनादुप-
क्रमोपसंहारैक-वाक्यतया तीर्थ-प्राप्ति-निमित्तक एव आहे अर्था-
वाहन-निषेध-प्रतीतेः । नन्वावाहनं पित्रादि-सत्रिधि-फलकं, ते च
तीर्थं नित्य-सत्रिहिता एवेति तीर्थाधिकरणक-चाह-मात्र एवार्था-²
चाहन-चाह उचितः, वैयार्थ्यादिति चत्र, शारोरस्य बोदस्य वा
सत्रिधेदेवताधिकरण-विरोधेन निरस्तात्वात् । किमर्थं तहि अन्यत्रा-
वाहनम् अट्टार्थमित्यवेहि । अत एव नावाहन-मन्त्रोऽपि ।
नन्वेव [“नमो व” (?) “एतद् व”] इत्यवाहट्टार्थत्वे कथं मन्त्रोऽहः ?
समवेतार्थोऽयमिति यदि¹, कथं तहि प्रतिपुरुष-बहु-वचन-प्रयोग
इति ? उच्यते, अस्य तत्तदेवता-प्रकाशकत्वे न समवेत-प्रज्ञतित्वे-
(?) प्रज्ञत्वर्थत्वे]²पि प्रति-पुरुष-बहु-वचनम्, “एतद्व यितरो
वास इति जलपन् पूष्टक् पूष्टगि” ति वचन-बलादेव । नन्वेव
प्रज्ञतौ विभक्तेरसमवेतार्थत्वे विज्ञतावपि यथा [स्वधेति पाषाण-
प्रश्न-मुक्तित्वव(?) अदितिः पाषाण् प्रसुमोऽङ्गित्वत्³] वर्ज्मिति(?)
यदि, ⁴तहि यिवं कोहिष्टेऽपि “यितरो वास” इति स्यात्, विभक्तः

1. A. and C. ऋचित् ।

2. A. and C. no एव ।

3. B. अदुष्टार्थम् ।

4. A. इति ।

5. C. जपन् ।

6. Our suggestion is based upon the जह-अवस्था in the एकादशी-तत्त्व, Jiv.'s ed., p. 90 and JaimNMV., 9.3.4, pp. 456-457; (there are two mantras) “अदितिः पाषाण प्रसुमोऽक्ते तत्”, “अदितिः पाषाण् प्रसुमोऽक्ते तान्” ।

7. C. पाषाण-प्रसुम इत्यत्र चाहमिति ।

8. तहि……समवेतार्थत्वात्; reading corrupt. If the

प्रकृतावेव समवेतार्थत्वादिति चेत्, भान्तोऽसि, हिता हि विभक्तीनां समवेतार्थत्वं [मन्त्राभिवादनाद्(?) मन्त्राभिधानाद्] वाक्य-बलात्, तत्राद्यं पाशाधिकरणे¹, अत एव तदितावपि बहु-पाषण्ड(?)न्यायाद् बहु-वचनान्त एव पाश-शब्द-प्रयोग इति सिद्धान्तः। हितीयन्तु वाक्य-विषय-मात्रे सम्भवति, “यावहचनं वाचनिक²मि”नि न्यायात्।

‘अकाले’ अमावस्यादि-व्यतिरिक्त-काले, न तु रात्रादौ³, निवेध-विरोधादिति। यत्काले रात्रादाविति, नहि कोऽपि वारः कापि तिथिर्वा आहस्य कालः, सर्वत्रैव आहस्य विधानादिति। तस्माद्कालत्वे न रात्रादिकमिव प्रतिप्रसूयते इति केचित्, तत्र, सर्व-वार-तिथीनां आह-कालत्वे ऽपि आवश्यक-आह-कालत्वस्याभावादेवेदं तीर्थ-आहमावश्यकं, तेनायमर्थः—यस्मिन्बपि काले प्रतिपदादौ आहमनावश्यकं तदापि⁴ तीर्थ-प्राप्ति-पञ्चे आहमवश्यं कार्यमिति।

अत केचिदाहुः—यस्य तु दैव-गत्या⁵ सायाङ्गादौ तीर्थ-लाभस्यास्य तु तीर्थ-प्राप्ति-निमित्तक-आह-वाप्त एव, तद्विनि विहित-मुहूर्तभावात्, तदुत्तर-दिने च प्राप्ति-दिनत्वाभावादिति। वसुतस्य तवापुरुत्तर-दिनेऽचिरोदित-दिन-मुहूर्त-इयानन्तरं आहमुचितं,⁶ प्रापुरुत्तर-विहित-मुहूर्ते एव आह-विधानात्। न चेवं विलम्बो दोषाय, स्वयमकरणात्। न चेवं प्राप्तार्थ-पटं लक्ष्यते, तदन्तेऽपि तच्छाद्योपपत्तिः (?) प्राप्तानन्तर-विहित-मुहूर्तस्य “प्राप्तैरेव कर्तव्य”मित्यनेन तवाधिकरणत्वे न विहितस्य व्यतिक्रमादिति।

reading be taken as “प्रे तेकोहिषे” in stead of “पित्रोकोहिषे”, the reading is to be taken as प्रकृतावसमवेतार्थत्वात्, and not “प्रकृतावेव समवेतार्थत्वात्”! Or, the reading “पितरो वाप्तः” should be rejected and must be taken as “पितर्वाप्तः”!

1. For this adhikarana, see JaimNMV., 9.3.4-5, pp 456-457.
2. A. वाचक।
3. A. रात्रौ।
4. A. तदपि।
5. वस्य दैवात्; op. cit.
6. उचितमेव, op. cit.

‘पिण्ड-दानमि’ति । यादाङ्गत्वं नैव^१ पिण्ड-दाने प्राप्ते पुनः पिण्ड-दानं च चनं यत्र द्रव्यासम्पत्तगादिना यादः न सम्भवति, तत्र पिण्ड-दानमपि कार्यमिलेवं-परम् । एकस्यां याकायामेकस्मिंस्तीर्थं एकमेव यादम् । याका भेदे तीर्थं-भेदे बाबर्तते, प्राप्ति-निमित्तक-त्वात् । अत एव गयादावेकस्मिन् दिने नाना-तीर्थं-प्राप्तौ तच्च-मित्तकानि नाना-यादानौति । तीर्थो पवाससु^२ फल-विशेषार्थो न त्वावस्थकः । “तीर्थमधिगम्य ब्रतोपवास-नियम-युक्तस्त्राहमव-गाहमानस्त्रिरात्रमुषित्वा सर्वं-पापेभ्यो विमुच्यते स्वस्तिमांशं भव-ती”ति देवल-बचनात्^३ । एव चात्र विराक्षोपवास-ब्रह्म-तत्त्वीर्थ-स्थानानां सर्वं-पाप-विमुक्ति-स्वस्ति-मात्रं फलम् । ‘आहितः’^४ पृतः आहवनीयो भवतीति यावत् । एक-वाक्यार्थं विशिष्टान्वयो न तु प्रत्येकमन्वयो वाक्य-भेदापत्तेः ।

केचिच्च र्षव्यं व तीर्थं^५ सुण्डनसुपवासस्वेच्छन्ति ।

“सुण्डनस्त्रोपवाससु सर्वं-तीर्थं च विधिः ।

वर्जयित्वा गयां गङ्गां विशालां विरजां तथा ॥”

1. It is evident that Vis'vasadevi explains here the line “पिण्ड-दानं ततः ग्रस्तं पितृसामातिदुर्लभम्” that is missing between the lines प्राप्तैरेव सदा कार्ये कर्तव्यं पिण्ड-तप्त्याम् and विलम्बो नैव कर्तव्यो न च विल्लं समाचरेत् । See p. 248, where the line occurs in the sequence as mentioned here.

2. A. यादाङ्गत्वेन ।

3. A. तीर्थो पवाससु ।

4. A. तीर्थमधिकृत्य ।

5. Quoted by Raghunandana in the गङ्गा-मात्रालभ-प्रकरण of the PrayT., p. 77; v.r. तदर्थमधिगम्य... सर्वं-पापैः प्रभु... ।

6. The original verse or passage that contains the word “आहितः” is missing.

7. C. आहवनीयि ।

8. A. तीर्थे प्राप्ति-दिने ।

इति स्वन्द-पुराणीय-वचन-वलेन^१ सर्व-पद-स्मरणात्^२ गयादि-
विशेष-निषेधाच्च । तत्र, सर्व-पदार्थं स्यामङ्गोचेऽतिप्रसङ्गात्^३ ।

तथाहि—“भौमानाभपि तीर्थानां पुण्यत्वे कारणं शृणु । यथा
ग्रहोरस्योहे शाः के च सुश्वतमाः स्मृताः । तथा पृथिव्यासुहे शाः
केचित् पुण्यतमाः स्मृताः ॥ स्वभावाददभुताद् भूमिः सलिलस्य च
तेजसा । परिश्रहैम्यं नौनाच्च तीर्थानां पुण्यता स्मृता ॥”

इति महाभारते तीर्थो हैश्च भौम-वाकेन सातिशय-फलकास्य
स्थानस्य च तीर्थत्वाभिधानात् । न चेष्टापत्तिः, स्व-देशस्य^४-
प्रस्तुवणादौ वपनोपवासयोः सर्व-देशोय-शिष्टाचार-विरुद्धत्वात् ।
न च सर्व-पदं विशेष-तीर्थ-परं, भूमि-देशोयानां सकल-शिष्टानु-
मतस्य प्रयाग-वपनं विनोपपत्तेः (?) । न च येष्वेव महा-नीर्वेषु
विशेषतो सुख्खनं विहितमस्ति, तत्^५-परमेव सर्व-पदभिति
वाच्यं, प्रयाग-पदान्यत्र तद्-विधान-व्यवणात्(?) ।

अथ—“गङ्गां समाप्य यो धीमान् सुख्खनं नैव कारयेत् । यथा
तस्य क्रिया सर्वा तीर्थद्वोही भवेवतः ॥ गङ्गायां भास्तर-ज्ञे चे
सुख्खनं यो न कारयेत् । स कोटि-कुल-संयुक्त आकल्यं रौरवे
वसेत् ॥ गङ्गां प्राप्य सरिच्छ्रु ठां कल्पान्त^६-पाप-राशयः ।
केशानाश्वित्य तिष्ठन्ति तस्मात्तान् परिवर्जयेत् ॥ यावन्ति नख-
रोमाणि गङ्गा-तोये पतन्ति वै । तावद्वर्ष-सहस्राणि स्वर्ग-स्त्रीके
महीयते ॥”

इति वचनाद् गङ्गायां प्रयाग-व्यतिरेकेऽपि सुख्खनस्मिति चेत्,
असु तावदेवं, तथापि वहु-वचनानुपपत्तिः, प्रयाग-गङ्गायोरेव

1. A. वचनेन ;	2. A. स्वरसात् ;
3. A. सर्व-पदस्य ।	4. C. इति प्रसङ्गात् ।
5. C. स्व-देशान्त-क्षत... ।	
6. C. तत् ।	7. C. कल्पने ।

सुखडन-विधानात्, विशेषणः नियेधानुपपत्तिस्तु । नर्मदादौ पुरुषोत्तमादौ च सुखडनस्यासाधनत्वात् । न चैतद्विशेषण नियेध-बलादेव^१ तदेवमुक्तं, सुखडनम्, अवहार-विरोधस्योक्तत्वात् । वस्तुतस्य गङ्गा-सुखडन-विषयक-वाकग्रानामभीयां कल्प-द्रुम-कारा-दिभिः सर्वैरेवानिवन्धनेन निर्मूलतैव ।

अथ—“गङ्गायां भास्कर-चेत्रे माता-पित्रोगुरौ मृते ।

आधाने सोम-पाने च वयनं समसु स्मृतम् ॥”

“भास्कर-चेत्र” प्रयागः, “प्रयागे सुखडनमि”ति स्मृति-समुच्चय^२-लिखित-वचनात् । गङ्गायां वयनमिति केचित् । [तत्र],

“सुखडनश्चोपवासश्च सर्वं-तीर्थेष्वयं विधिः ।

वर्जयित्वा गयां गङ्गां विशालां विरजां तथा ॥”

इति स्कन्द-पुराणीय-वचनेन गङ्गा-गया-विशाला-विरजा-व्यतिरिक्ते तीर्थं वयनं विद्यधता गङ्गायामध्येतो वयनस्य नियेधात् । तच्चि योऽश्च-यहुणायहुणावहिकल्पोऽस्तिति चेत्^३ भवेदेवं यदि विषय-मेदेनाविरोधो न स्यात्, न त्वे वम् । तथाहि—

“यावन्ति नस्त्र-रोमाणि वायुना प्रेरितानि वै ।

पतन्ति जाङ्गवी-तोये नराणां पुण्य-कर्मणाम् ।

तावद्वयं-सहस्राणि स्वर्गं-स्तोके महीयते^४ ॥”

इत्यादि-वचनानां गङ्गायां सुखडन-फल-विधायकानामविगीत-शिष्टाचारोपष्ठम्भेन^५ प्रयागावच्छ्रुत-गङ्गा-वयन-परत्वं नियेध-वचनस्य तदनवच्छ्रुतं^६-गङ्गा-परत्वमिति निर्णयात् । कथं तहिं

1. A. विशेष ।
2. A-B. तदेवमुक्तं ।
3. C. स्मृति-समुच्चये ।
4. C. विकल्पोपस्थितिश्चेत् ।
5. Matsya-purana, chap. 106, v. 52, p. 318.
6. A-B. शिष्टाचारो-म्भेन ।
7. C. तदवच्छ्रुत (?)

सर्वं-तीर्थेभिति बहु-वचनं, सर्वं-तीर्थं-शब्दस्य बहुव्रीहिणा प्रयाग-
वचनत्वे मिहे तस्य विवक्षितत्वात् । यहं संमार्ज्ञीतिवत् । कथं
तहि गयादि-विशेष-निषेधः ? इत्यम् । यदा “मौदगवर्हभवती” ति
विशेष-विधिनैव मायादि-निषेधे मिहे पुनः “अयज्ञिया वै मायाः”
इति माय-निषेध-वचनं यदा प्रतिनिधि-विधयापि माया न आह्वा
अत्यन्तायज्ञियत्वादित्येवं-परं तथा प्रयागादि-वयन-निषेधोऽप्य-
त्यन्ताशक्त्वा³-परं इति³ ।

* * * *

“गङ्गाम्भाः कण-दिग्बस्य वायोः संस्पर्शनादपि ।

पाप-शीला अपि नराः शुभां गतिभवाप्नुयुः ॥”

अथ-सर्वं-पाप-चय-पूर्वक-शुभ-गति-प्राप्ति-कामो गङ्गाम्भाः
कण-दिग्ब-वायु-स्पर्शमहं करिष्ये । तथा
दान-धर्म—“अप्रतिष्ठाच ये केचिदगमं-शरणाच ये ।
तेवां प्रतिष्ठा गङ्गेऽहं शरणं शर्म वर्म च ॥”

अथ च व-प्रकरणम् ।

ब्रह्माण्डे—“साध-हस्त-शृंतं यावद् गर्भतस्तीरमुच्ते ।

अत न प्रतिगृह्णीयात् प्राणैः कष्ठ-गतरपि ।

न मन्त्रो न विधिः कालो न मृदो न च गोमयम् ॥”

1. A. तस्य विवक्षितत्वात् ।

2. C.—अत्यन्ताशक्त्वा-परः ।

3. The sraddha-prakarana abruptly breaks in MS. A.

The text of the chaps. सर्वं-वचन-प्रतिकृति-मायन and अभ्य
missing in A cannot be deciphered from B. C does
not deal with them.

स्तान्दे—“तौराद् गव्यूति-मावन् परितः क्षेत्रसुच्छते ।

तव दानं तपो होमो गङ्गायां नाव संशयः ॥

अवस्थास्तु दिवं यान्ति ये सृतास्तेऽपुनभंवाः ॥”

उभयव तटे प्रत्येकं क्रोश-इयं चेतम् । तदुक्तं

भविष्ये—“गङ्गा-सौमां न लङ्घन्ति सर्वं-पापान्वशेषतः ।

दिशो दश पत्तायन्ते सिंहं दृष्ट्वा यथा मृगाः ॥

एक-योजन-विस्तीर्णा चेत्र¹-सौमा तट-इयात् ॥”

दान-धर्मे—“भाद्र-कृष्ण-चतुर्दश्यां यावदाक्षमते² जलम् ।

तावद् गर्भं विजानीयात्तदूर्ध्वं तीरसुच्छते ॥”

ब्रह्मार्खे—“प्रवाहमवधिं कृत्वा यावदस्त-चतुष्टयम् ।

अत्र नारायणः स्वामी नान्यः स्वामी कदाचन ॥

अत्र दत्तं कुतं जसं कोटि-कोटि-गुणं भवेत् ।”

“यद्यपि पुण्य-चेत्रादीनामस्वामिकल्पं निरूपितं, तथापि

“अत्र नारायणः स्वामी”त्वमेन नारायणं चेत्र-प्रतिपादनमयोऽन्तः, विशेषोऽन्तियमात् । पुण्य-चेत्रादिकन्त्वस्वामिकमेव ।

तथाह यमः—“अटवी पर्वताः पुण्या नद्यस्तीर्थानि यानि च ।

सर्वाण्यस्वामिकान्याहर्न हि तेषु परिश्रङ्खः³॥”

अत्र नारायण-चेत्रे कर्तव्येतत्⁴ कर्म-जन्म-फल-कोटि-कोटि-
गुण-फल-प्राप्ति-काम इदमसुक-कर्माहं करिष्ये । अत्य-गङ्गा-चेत्रे
गङ्गाधिकरणाक-दातव्यं तद्वान्-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-काम;
इदमसुक-दानं यथा दैवतं यथा-नाम-गोवावेत्यादि । तपोहोमादि-
करणेऽप्येतदेव⁵ फलम् । वाकेऽत दान-पदमपडाय कर्तव्य-

1. A. गङ्गा ।

2. B. & C. यावत् संकमते ।

3-3. B. यद्यपि...परिश्रङ्खः missing. 4. B. & C. कर्तव्ये तत् ।

5. B. करणेऽप्येवमेव, C. करणेऽप्येतावदेव ।

होम इत्यादि-विशेषः^१ । अथ स्वर्ग-गमन-कामो गङ्गा-चे त्रे
स्थितिमहं करिष्ये । अथ गङ्गा-चे त्रे इपुनर्भवत्व-कामो मरणमहं
करिष्ये । स्वभाव-मरणेऽप्येतदेव फलम् । एतेषां मूल-वाकान्तु
पूर्वमेव लिखितमास्ते । ब्रह्मागडे—“यद्य गङ्गा महाराज
शम्भोस्तव तपोवनम् । सिद्धि-चेतत्वं तज्ज्ञेयं समन्तादर्थं-
योजनम् ॥”

अथ गमनधिडित-स्वानाधिकरणक-कृतासुक-कामं-जन्म-फल-
सम-फल-प्राप्ति-काम इदमसुक-कर्माहं करिष्ये^२ । तथा तपोवनाधि-
करणकं सिद्ध-चे वाधिकरणकष्टेति वाकं कर्तव्यम् । अत्र हम्म-
चतुष्टयाभ्यन्तरे प्रतिश्वह-निषेधः सर्वत्रैव । सार्व-हस्त-शताभ्यन्तरे
तु तीर्थे तत्रिषेधो गणहकारादि-प्रसिद्ध-नदीष्विति शिष्टाचारः ।
चे वे प्रतिश्वह-निषेधस्तु गङ्गायाभिष्व तत्रैव चेत्व-कथनादिति ।

मात्रस्ये—“तीर्थं न प्रतिश्वहीयात् पुणिग्रन्थायतनेषु च ।
निमित्तेषु च सर्वेषु अप्रमत्ती भवेत्वरः ॥ तीर्थं यः प्रतिश्वहाति पुणे-
ग्रायतनेषु च । निमित्तेषु च सर्वेषु चेत्रेषु च तथैव च ॥ निष्फलं
तस्य तत्त्वीर्थं यावत्सहनमन्वयते^३ ॥” गङ्गायामन्वदपि तत्रैव^४ ।

अथावगाङ्गन-प्रकरणम्^५ ।

तत्र वन-पर्वणि—“यद्यकार्यं-शतं कृत्वा कुर्याद् गङ्गाभिष्व-
चनम् । सर्वं दहति गङ्गाभ्यस्तूल-राशिभिवान्तः^६ ॥” यद्याकार्य-
शत-नाश-कामो^७ गङ्गाभिष्वचनमहं करिष्ये ।

1. A. विभेदः । 2. Add. r. in C: अथ गङ्गा-चेत्रे
गङ्गाधिकरणक-दातव्यैतहान-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामः इदमसुक-
दानं यथा-देवतं यथा-नाम-गोत्रायित्यादि । 3. MatP., 105.16,
p. 314; v. r. एवं तीर्थं न शब्दीयात्...तपमत्ती भवेदुहिजः ।

4. B. अथ गङ्गा-चेत्रे गङ्गाधिकरणक-दातव्यैतहान-जन्म
(previous page, l. 19)...गङ्गायामन्वदपि तत्रैव omitted.

5. This chapter-heading is missing in C.: see f. 14a.

6. 3.8.89; v.r. यद्यकार्यं...गङ्गावसेषनम् । सर्वं तत्स्य गङ्गापो
दहत्यमिति विवेचनम् । 7. A. दहन-कामो ।

दान-धर्मं—“अपहृत्य तमस्तोत्रं यथा भातुगदये रविः । तथा॑पहृत्य पापानि॑भाति गङ्गा॒जलोचितः॒ ॥” अद्य पाप-नाश-कामो गङ्गावगाहनमहं करिष्ये । ब्रह्मागडे—“यैः पुण्ड॑वर्धनी॒ गङ्गा॒ सकृद॑ भल्लाऽवगाहिता॑ । तेषां॑ कुलानां॑ लक्ष्मी॒ भवात्तारयते गिवा॑ ॥” अद्य लक्ष्मी-कुल-तारण-कामो गङ्गावगाहन-महं करिष्ये । “भविष्ये—“भल्ला॒ गङ्गावगाहनस्य॑ फलं वक्तु॑ न शकाते॑ । स्वर्ग-मोक्षी॑ फलं तथ्य॑ एवमाहुम्॑ नोचिष्यः॑ ॥” अद्य॑ अनिव॑चनोय-पाप-नाश-कामः॑ “स्वर्ग-मोक्ष-फल-प्राप्ति-कामो वा॑ भल्ला॒ गङ्गावगाहनमहं॑ करिष्ये॑” । “भविष्येऽ—“सकृद॑ गङ्गा॒ गाहेन॑ कुल-कोटी॑ समुद्दरेत्॑” अद्य वह॑-कुल-कोटि-समुद्दरण-कामो गङ्गावगाहनमहं करिष्ये॑ । तथा—“मोक्षच्च॑ लभते॑ सत्यं॑ पातकं चावगाहय च॑” अद्य मोक्ष-प्राप्ति-कामो गङ्गावगाहनमहं करिष्ये॑ । महापातक-नाश-कामो वा॑ । गाङ्गेये—“मेवते॑ य॑ कुरुचे॑ व॑ समेत्तदवगाहय मः॑” अद्य कुरुचे॑त्॑ मेवत-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गावगाहनमहं॑ करिष्ये॑ ॥ दान-धर्मं—“पुरुषान्॑ पुनाति॑ पुरुषः॑ गतयोऽथ॑ सहस्रशः॑ । अवगाहय॑ तथा॑ सर्वान्॑ गङ्गां॑ भल्लोक्तमां॑ गिवाम्॑ ॥” अद्य गतगः॑ सहस्रशः॑ सर्व-पुरुष-पुनर-कामो भल्ला॒ गङ्गावगाहनमहं॑ करिष्ये॑ । तथा॑ “सद्यः॑ पाप-चयो॑ भवेत्॑” अद्य॑ सद्यः॑-पाप-चय-कामो गङ्गाव-गाहनमहं॑ करिष्ये॑” ।

1. पापमानं C.

2. 13. 26. 33. v.r. अपहृत्य...।

तथापहृत्य...। पापमानं ।

3. C. लक्ष्मी॒ ।

4-5. Not found in A. 5. अद्य not found in C.

6-7. This portion is not found in A-B.

7. A-B. add. r. स्वर्ग-मोक्ष-कामो वा॑ ।

8-9. Not found in B.

9. B. गङ्गामहमवगाहिष्य॑ ।

अथ स्वान्-प्रकरणम् ।

तत्र सर्वं कर्मणि कर्तृव्ये भक्तिः यद्देव अवश्यमेव कर्तृव्ये । यतो भक्तिः यदा-पुरःसरमेव सर्वं कर्म विशेषमाणादवति । तथा च¹ स्वान्दे—“अनुभूतिः प्रमाणाणा हि भक्तिः याद्या महेष्वरै । भावानुरूपं फलदा गङ्गा सर्वं जगदिता ॥” तथा देवलः—“महदप्यफलं कर्म यदया परिवर्जितम् ॥”² अफलम् अल्पफलम् यदा शास्त्रे तथेति प्रत्ययः³ । तथा पाद्मः—“अद्वयया इतं सर्वे यत् कर्ते पारतीकिकम् ।” तथा यमः—“यदा भक्तिं वास्यानां द्विद्वच्चेऽमकारे हिते ।”⁴ कास्यानां काम्यं कर्मणाम् । एतेन सर्वत्र भक्तिः यदाभ्यां विशेषं फलं, तत्त्वाद् विशेषेण ते कुर्यादित्यर्थः ।

यदा, गङ्गाया अभज्यापि स्यांश्चनादि-कर्मणः सर्वं महा-पातकादि-नाशः फलमिल्युक्तं यज्ञत्तु सामान्यं, भक्ताणा तु विशेषः । तथा च ब्राह्मो⁵—“अभक्तगापि महापापी गङ्गां स्पृष्टा” शुचिर्भवेत् ।...”

“...तथेह गङ्गां संस्तूप्य ब्रह्म-रूपाणि सुपुण्यदाम् । शुद्धा भवन्ति ते सर्वे सत्यमेव न संशयः ॥ यथा कृत्यायसो लोके मलोमस-तरोऽपि च । रसस्य दर्शनात् सद्यो हेमत्वं प्रतिपद्यते ॥”

प्रथमतस्तावत् पाप-क्रयार्थे नारायण-स्मरण-पूत्रकं गङ्गानभमि

1. A. तदुक्तं ।

2. Not found in the printed ed. of the Devalas.

3. C. शास्त्रे तथेति प्रत्ययम् यदा ।

4. Not found in the printed eds. of the Yama-smṛti and Yama-samhitā.

5. “B” “तथा पाद्मे”...“शुचिर्भवेत्...” missing.

C. ब्रह्मायडे । Not found in the Brahma and Brahmanḍa-purāṇas.

6. C. वौक्ष्य ।

मज्जनं कुर्यात्^१ । तदा भविष्ये—“अपसु नारायणं देवं स्नान-
काले मरीत् सदा । साच्चाइ इ-स्वरूपिण्यां गङ्गायाच्च विश्रेष्टः ॥
गङ्गायां मौषलं स्नानं महा-पातक-नाशन”मिति चवचात् ।

“नैर्देल्यं भाव-शुद्धिच्च विना स्नानं न विद्यते^२ । तस्माक्षल-
विशुद्धये स्नानमादौ विधीयते ॥”^३ स्नानमत्र किवल-मज्जन-
मात्रं, ततो यथोक्त-फलांश्चमभिसन्धाय स्नायात् । यदा स्नान्दे—
—“दृणां पापकां तीर्थं पापस्य शमनं भवेत् । यथोक्त-फलां
तीर्थं भवेच्छुद्धामनां दृणा”मिति^४ । यदा स्नान्दे—“शुचिना कर्म
कर्तव्यं सर्व-भावामना सदा ।” ब्राह्मे^५—“यस्य हस्तौ च
पादौ च मनस्यैव सुसंयतम् । विद्या तपत्र कौतिष्ठ म तीर्थ-
फलमग्रते ॥…चित्तमन्तर्मतं दुष्टं तीर्थ-स्नानैर्न शुच्यते^६ ।
शतशोऽपि जलैर्धौतं सुरा-भाण्डमिवाशुचि ॥ न तीर्थोनि-
विजानोमो व्रतानि न च शुच्यम । दुष्टाग्रयं दध्म-रुचिं पुनर्निति
व्ययितेन्द्रियम् ॥”

1-1. Not found in C.

2. B. विना स्नानाच जायते । See BhavP., uttara-parvan,
chap. 123, p. 485 (a)…न शुच्यते ।

3. Op. cit., काय-विशुद्धार्थे..., PadmP., srsti-khanda,
chap. 20, v. 142, p. 286, तस्मान्मनोविशुद्धार्थे... ।

4. SmrSam., SaṅkhaS., chap. 8, v. 16, p. 381. Also
found in BhavP., uttara-parvan, chap. 122, p. 484, v. 3;
AgniP., chap 109, v. 1 b—2 a, p. 236, SaṅkhaS., chap. 8,
v. 15, p. 381

5. C. स्नान्दे ब्राह्मे च । BrahmP., 76 chap, v. 20, p.
344; also found in chap. 25, v. 2.

6. B. तीर्थ-स्नानै न शुच्यते । This verse is not found in
A. C. तीर्थ-स्नानै शुच्यते, BrahmaP., chap. 25, v. 4, p 13.

एतानि वचनानि यद्यपि सामान्य-तीर्थ-विषयाणि, तथापि गङ्गां प्रत्येतत् न सङ्करते । तथा च स्कान्द-मातृस्योः—“क्रोध-
लीभेक-हुतीनां विपरोत-क्रियावताम् । कामिनाष्ट तथान्यत्र
तपोयज्ञादि निष्ठलम् ॥ गङ्गायां यत् ज्ञातं सर्वं सफलं नात्र
संशयः । पर-ब्रह्म-स्वरूपाया गङ्गायासु स्वभावतः ॥” तथा
ब्रह्मार्णु—“सर्व-भावाविशुद्धोऽपि गङ्गायां कुरुते तु यत् ।
सम्पूर्ण-फलमाप्नोति हेत्या तस्य कर्मणः ॥ पापिनां पाप-इन्द्रात्म
स्वर्ग-मोक्षासि-हेतुता । स्वभाव एव गङ्गायाः शैत्यं शैत-
रुचयेत्या ॥” तथा¹—“न मन्त्रो न विधिवैव न मृदो न च
गोमयम् । न काल-नियमः कस्यिद्गङ्गां प्राप्य सरिहराम् ॥ सर्वं
एव शुभः कालः सर्व-देशस्याद्या शुभः । सर्वो जनस्याद्या पाव्र
स्वानादौ जाङ्गवी-जले ॥” इति भविष्य-पुराणीय-वचन-दर्शनाद्
भावाशुद्धापि गङ्गायां कर्म कुर्वते अशुचिनापि तत्तत्-पुरुष-
“सुहित्य फलं लभ्यते इत्यर्थः ।

वैष्णवे—“स्त्रातस्य सलिले यस्याः सद्यः पापं प्रणश्यति ।
अपूर्व-पुरुष-प्राप्तिष्ठ सद्यो मैत्रेय जायते ॥”

अद्यामुके मासि “असुक-पते असुक-तिथौ² सद्यः पाप-
प्रणाश-पूर्वकं सर्व-पुरुष³-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्वानमहं करियेत् ।
एवं सर्वत्र मास-यच्च-तिथोनां ⁴यथा-नाम-निमित्तमुज्जेखं कुर्वन्
वाक्यं कारयेत् । यथा-निमित्तं पुरुष-काल-प्रकरणे⁵ युगाद्यादि-
निमित्तोपादानमित्यर्थः⁶ ।

1. तथा अृतिः C.

2. C. सम्पूर्णसुहित्य ।

3—5. Not found in B. 4. B. and C. सद्योऽपूर्व-पुरुष- ।

5. Not found in B. 6. A. सर्व-निमित्तानान्तूपादानं कर्तव्यम् ।

ब्रह्माण्डे—“अनेक-जन्म-सम्भूतं पापं पुंसा प्रणश्यति । स्त्रान्-
मात्रेण गङ्गायां सद्यः स्वात् पुण्य-भाजनम् ॥” अद्यानेक-
जन्म-सम्भूत-पाप-नाश-पूर्वक-सद्यः-पुण्य-भाजनत्वं कामो गङ्गायां
स्त्रानमहं^१ करिष्ये । एतत् स्त्रानं यथोक्तेन विधिना कर्तव्यम् ।

अद्य^२ गङ्गा-तीर-क्षत-पाप-चय-कामो गङ्गा-स्त्रानमहं करिष्ये ।
सर्व-पाप-चय-पूर्वक-स्वर्ग-गमन-कामो वा । ब्रत-दान-तपोयज्ञादि-
पवित्र-कर्म-जन्म-फल-प्राप्ति-कामो मोक्ष-प्राप्ति-कामो, भव-जन्मा-
भावपूर्वक-मोक्ष-प्राप्ति-कामो वा गङ्गायां स्त्रायात् । तदाह
पद्म-पुराणे^३...

अयत्तं स्त्रान-विधिः सर्व-वर्ण-साधारणः; सर्व-शास्त्र-
साधारणाच सहौचे प्रमाणाभावात् । पुराण-व्यवणे च सर्वाधिकार-
व्यवणात् । अनधीत-वेदं प्रति चायमेव विधिः, प्रग्रह-वेद-
मन्त्र-शूल्यत्वात् । तथा च स्मृतिः—“नैमित्यं भाव-शुद्धिच विना
स्त्रानं न जायते । तस्मान्मन-विशुद्धये स्त्रानमादौ विधीयते ॥”^४
यदि स्त्रानापनेयः प्रत्यवायः स्वात्, तदा स्त्रान-विधिः प्राक् भलाप-
कर्याणां कर्तव्यम् । तदाह स्त्रान्दे—“तृणोभिवावगाहेत
यदा स्यादशुचिन्तनं^५ । आचम्य च ततः पवात् स्त्रानं
विधिवदाचरेत् ॥” ततो^६ शृण्टिकया गावमनुलिप्य पुनरपि
स्त्रायात् । अत भवतः—“अख-कान्ते” इत्यादिः । “अनुडृतैरुदृ-
तैर्वा जले: स्त्रानं विधीयते । तौर्धे प्रकल्पयेद्विद्वान् मुक्त-भन्ने ग

1. B. गङ्गा-स्त्रानमहं ।

2. Not found in A. and C.

3. B. स्त्रान्दे । The quoted verse or verses are missing.

4. For references, *vide supra*.

5. A. स्त्रादशृचिः पुनः ।

6. This portion is missing in A and C.

मन्त्रवित् ॥¹ “नमो ताराय गायेति सूतं म च उदाहृतः । दम्भं-
पाणिस्तु विधिना आचान्तः प्रयतः शुचिः ॥²

आचमनमाह भविष्य-पुराणे—“समौ च चरणौ कला तथा
बहु-शिखो लृप ! कलाज्ञलि-करं कला एकाय-सुमना हिजः ॥”
नारसिंहे—“दधिणान्तु करं कला गोकर्णीज्ञतिवत् पुनः । तिः
पिविद्वीचितं तोर्यमास्यमिवसुपस्थृग्रेत् ॥” हिः परिमार्जयेत् ।
आचमनन्तु ब्राह्म-तोर्यनैव कर्तव्यम् । तत्राह मनुः—“ब्राह्मे य
विप्रस्तीर्येन नित्यकालसुपस्थृग्रेत् । काय-वै दग्धिकास्यां वा न
पिवेत् एव कदाचन ॥³ विप्र इति आचमन-कर्तुं मावोपलचाणम् ।
आचमनोहेऽगेनैव तोर्य-विधानात् । तथा च ब्रह्म-पुराणे—
“अङ्गुष्ठोत्तरतो बहु-पाणीयंहस्तिष्य तु । यतद्ब्राह्ममिति स्थानं
तोर्यमाचमनेषु च ॥⁴ ब्राह्मे आचमनं शक्ते पैव विप्रेण सर्वदा ।
देव-तोर्येन देवानां प्राजापत्यं निजेन चेति । कायं प्राजापत्यम्,
वै दग्धिकं देवम् । अत च सभवे ब्राह्म-तोर्यनैवाचमनं नित्य-काल
मिति चवणात् । ब्रगादिना ब्रह्म-तोर्योपरोधे काय-वै दग्धिका-

1. MatP., chap. 2, p. 306; PadmaP., srsti-khanda, chap. 20, v. 43, p. 286.

2. MatP., chap. 102, v. 2, p. 308; PadmaP., srsti-khanda, chap. 20, v. 144, p. 286; Bhavisya-purana, uttara-parvan, chap. 128, v. 3, p. 485; v. r. साचान्तः... सुचेः ।

3. Chap. II, v. 58, p. 40; BhavP., parvan 1, chap. 3, 87b-88a.

4. BrahmaP., chap. 221, v. 96, p. 88), v. r. अङ्गुष्ठो-
त्तरतो रेखा पाणीयंहस्तिष्य च...आचमनाय चै ॥ Op cit, v. 99,
प्राजापत्यम् तेन च ।

भ्यमिति व्यवस्थित-विकल्पः । पित्रान्दु सदा निषिद्धम्, “न कदाचने”त्वभिधानात् । याज्ञवल्क्यः—“इत् कर्ण-तालुगाभिस्त् यथासंख्यं” हि-जातयः । शुध्येत् स्तो च शूद्रद्वय सकृत् स्फृटाभिरन्ततः ॥”^१ अन्ततः ओष्ठ-प्रान्ते । व्यासः—“अप्य पाणि-नस्त्रयेण आचामिद् यसु वं हिजः । सुरा-पानेन तत्त्वमित्येव मृषिरब्र-वोत् ॥”^२ दक्षः—“प्रज्ञात्य पाणी पादो च त्रिः पिबेदत्य वौचि-तम् ॥” तथा च गारुडे—“न-नष्टाभिरफेनाभिरदुष्टाभिस्त् धर्मतः । शौचेभ्यः सर्वदाचामिदासौनः प्राणुदद्ध्य खः^३ ॥” वरासः—“शिरः प्राप्तुत्य कर्णः वा मुक्त-किञ्च-शिखोऽपि वा । अङ्गात्वा पादयोः शौचमाचान्तोऽव्यशुचिर्भवेत् ॥” नचैव वर्ष-धाराभिन् तिष्ठ-क्षोडृतोदकैः । नचैवाङ्गलिभिः शब्दं न कुर्वन्नाम्य-मानसः ॥” देवलः—“इत्ये वमद्विराजानु^४ प्रज्ञात्य चरणो पृथक् । इस्तो चा^५ मणि-वन्धाभ्यां पस्यादासौत संयतः^६ ॥” आजानु इति अव्य-भ्रमणादिना तत् पर्यन्तामशौचे “आ जानुभ्यां पादा”विति शारोतीकैः । गोभितः—“जानुभ्यामूर्हमाचम्य जले तिष्ठन्ते दुष्टति ॥” पैठिनसिः—“अन्तर्दग्नाचान्तोऽन्तरिव शुध्यति । बहिर-कटगाचान्तो बहिरेव । तस्मादन्तरेकं बहिरेकं पादं संस्थाप्य-

1. YajnS, 1, 21; hnavaSamh., p. 186. NPS. ed, p. 7, v. r. in both इत् कर्ण-तालुगाभिस्तु । विज्ञानेश्वर in the मिताद्वारा says, “अन्ततः अन्तर्मितेन तालुना” ।

2. Not traced in the VyasaS, UnavaSamh.

3. A. प्राणु खच च । BhavP, uttara-parvan, chap 123, v. 2, p. 485, v. r. समाचरेत् । Not traced in vyasaS,

4. A. राजम् ।

5. A. वा । 6. Not traced in DevalaS.

चामित्। सर्वतं शुद्धो मवति।” वौधायनः—“पाद-प्रकालनोच्छुष्टेन
नाचामित्”, तदा भूमो स्नावयित्वा चामिदिव्यथः¹॥ आपस्तम्बः—“न
तसाभिवाकारणात्।” अकारणाद् रोगादि-व्यतिरेकेण। गारुडे
“शिरः प्रावृत्वं करुणं वा सुक्त-क्षेत्र-शिखोऽपि वा। अलत्वा
पादयोः वौचमाचान्तोऽप्यशुचिर्भवेत्॥” स्मृतिः—“गायत्रा तु
शिखां बहा नैर्जट्ट्यां ब्रह्मरन्ध्रतः। पश्चात् जुटिकां बहा ततः
कर्म समारभेत्॥” कर्माचमनादितो याज्ञवल्क्यः—“कनिष्ठा-
देशिनदङ्गुष्ठ-मूलान्वयं करस्य च। प्रजापति-पितृ-ब्रह्म देव-तीर्था-
न्यनुक्रमात्॥”² देशिनौ तर्जनौ। गारुडे—“अङ्गुष्ठ-मूलान्तरतो
रेखाया ब्राह्मसुचते। अन्तरङ्गुष्ठ-देशिनरोः पितृणां तीर्थसुक्तमम्॥
कनिष्ठा-मूलतः पश्चात् प्राजापत्यं प्रचक्षते। अङ्गुष्ठये शूतं
दैवं तदेवार्थे प्रकौर्तिं तम्॥ मूले दैवतमार्थे स्यादान्वेयं मध्यतः
शूतम्। तदेव सौमिकं तीर्थमेतज्ज्ञात्वा न सुहरति॥”
देवतः—“सोपानत्को जलस्यो वा सुक्त-क्षेत्र-शिखोऽपि वा।
उत्तीर्णी वापि नाचामित्……॥ न गच्छत्र शयानश्च न परांचैव
संस्थृपन्। न हसन्नैव संजल्यन् नात्मानचैव वौचयन्॥
केशान्नैवोभ्यःकायं संस्थृपन् धरणीभपि। यदि सृष्टति चैतानि
भूयः प्रचालयेत् करम्॥”² आत्मानं इदयम्। वौचयन् इति स्वार्थं
णित्। अधःकायो नाभ्यपेचया। प्रचेताः—“अनन्तर्वासा नात्मु
कुर्वन् न चामिध्यम्।” अनन्तर्वासा अधोवस्त्र-शून्यः। शङ्खः—
“न शूद्राणुच्येक-पाण्यावर्जितेन।” अत्राशुचिना एक-पाणिना
परिशावर्जितं जलं निषिद्धं शूद्र-साहचर्यात्। “मूख-
पुरोषे कुर्वन् न दक्षिण-हस्ते गृह्णाति सर्वानाचमनीय”मिति

1 Bandh S., 1. 5, 11-12, p. 480 v. r. प्रकालनोच्छुष्टेन।

2 YajnS., 2, 19, p 6 N SP. ed.

बोधायनेन, “वाम-करेण कमण्डलु-धारणाचे” ति प्रथमित इन्द्रोगाङ्किके।

व्यासः—“नैक-हस्तापित-जमैर्विना शूद्रेण वा पुनः ॥”
 ब्राह्मी—“संतुचाङ्गठ-मूलेन दिः प्रसूच्यान्तो मुखम् । संहत्य
 तिसूभिः पूर्वमास्यमेव सुपस्थृशेत् ॥ अङ्गुष्ठेन प्रदेशिन्या व्राणं
 पशादनन्तरम् । अङ्गुष्ठानाभिकाभ्याज्ञ चक्षुःत्रोत्रे पुनः पुनः ॥
 कनिडाङ्गुष्ठयोर्नाभिः छटयन्तु तलेन वै । सर्वाभिष्व शिरः पशाद्
 वाङ्ग चायेष संस्थृशेत् ॥” तिसूभिः तर्जनी-मध्यमानाभि-
 काभिः । अत्र व्राणस्य चक्षुषय शोत्रस्य च स्त्रीनं
 पुट-इये, तदभिप्रायेण पुनःपुनरिति ॥ वाहु-स्थृशेन चांस-
 देशे । तथा गारुडे—“संतुच्याङ्गठ-मूलेन मुखं वै । समुप-
 स्थृशेत् । अङ्गुष्ठानाभिकाभ्यान्तु स्थृशेत्रेत्व-इयं ततः ॥ तज्ज्यङ्गुष्ठ-
 योगे च स्थृशेत्रासापुट-इयम् । तर्जन्यङ्गुष्ठ-योगेन श्वर्णे समुप-
 स्थृशेत् ॥ सर्वासाप्रथ-योगेन छटयन्तु तलेन वै । संस्थृशेच
 शिरस्तदृढ अङ्गुष्ठेनायवा इयम् ॥ संस्थृष्टे छटये चास्य प्रीयन्ते
 सर्व-देवताः । मूर्खिं संस्थृशेनादेकः प्रीतः स पुरुषो भवेत् ॥”¹
 गोतमः—“खानि इन्द्रियाणि उपस्थृशेत् ॥” इत्यत्र अप
 उच्चीयते । यदुत्तं गोभिल-रघुः “इन्द्रियास्थङ्गः संस्थृशेत् ॥
 नासिके कर्णावि” ति² । मनुरप्याज्ञ—“खानि चैव स्थृशेदङ्गः ॥”
 व्यासः—“कर्त्तो यजूःयि सामानि दिः पिषेत् प्रीणयेत् क्रमात् ।
 अथर्वाङ्गिरसी पूर्वे दिः प्रसूच्याच यस्युखम्³ ॥ येतिहास-पुराणानि

1 सुखाच्चे, B. 2 BhavP., chap. 3, vv. 71 ff., p. 8

3 Gobhy S., 1. 2. 7-5, ...अविश्वी नासिके... This reading
 is missing in A and B.

4 C. दिः प्रमात्रये न तत्र मुखः.

विदाङ्गानि तथोत्तरम् । खं मुखं नामिकां वायुं नेत्रे सूर्ये
चृती दिशः ॥ प्राण-यन्त्रिमधो नामिं ब्रह्माणं हृदये सृग्नः ।
कद्रं सूर्वानमालभ्य प्रीणात्यथ शिखान्मूर्वोन् ॥ वाङ्मुके-
वरुण-यमिन्द्र-वसुधानलान् । अभ्यक्षय चरणी विशुभिन्दुं विशुं
कर-इयम् ॥ वासुकि-प्रमुखाद्वागान् जलं चिपति यत् चितो ।
येऽन्तरा विन्दवो यान्ति भूत-यामन्तु तैहि जाः ॥ अभिवायिन्दु-
सूर्यन्दा वसन्तपङ्कुलि-सन्धिषु । गङ्गाद्याः सरितसासु या रेखाः
कर-मध्यगाः । तसे सोमवा तोर्थवा स्मृतीऽतः पावनः करः ॥”

भविष्य—“यद् भूमादुटकं वौर समुत्सृजति मानवः ।
वासुकि-प्रमुखाद्वागांस्ते न प्रोणाति भारत ॥”¹ वायु-पुराणी—
“क्रियां यः कुरुते सोहादनाचम्बेह नामिकः । भवन्ति हि
हृष्टा तस्य क्रियाः सर्वो न संशयः ॥”² स्त्रान्द—“अद्विवायु-
समुत्सर्गं प्रहासेऽनुत-भावणे । मार्जार-सूर्यिक-स्पर्शं आक्रोशं
क्रीष्ण-सम्भवे ॥ निमित्तेषु च सर्वत्र कर्म कुर्वन्तपः सृग्नेत् ॥”
आचमन-करणे अन्य-कर्मोपादानं स्यात् । एतेन नाचामि-
दित्यवः ।

एतत् खानं प्रतिषिद्ध-तिथिं विहाय कर्तव्यम् ।
तत्राह जावालः—“वयोदश्मां तृतीयायां दशम्याच विशेषतः ।
शूद्र-विट्-चत्रियाः खानं नाचरेत्युः³ कथच्चन ॥” यथासंख्यमत्र
प्रचेताः—“दश्म-खानं न कुर्वीत माता-पित्रोत्तु जीवतोः ।
नवम्याच न चेत्तत्र निमित्तान्तर-सम्भवः ॥ प्रतिपद्यनपत्वः

1 BhavP., ब्राह्म-पर्व chap. 3, 79 b—80 b, p. 8, v. r.
यह स्माच्छादकं वारि विसर्जन्ति मानवः ।

2 w. f. a, p. 489, v. r., अनाचन्द्र्येव...भवन्ति च...क्रियाः
शोताः ।

3. नाचरेत्त ।

स्यात् वृत्तोयायामपलोकः । दशम्यामधनः स्नानात् सर्वे हन्ति
वयोदयी ॥ पुत्र-जन्मनि संक्रान्तिं आहे जन्म-टिळे तथा ।
नित्य-स्नाने च कर्तव्ये तिथि-टोषो न विद्यते ॥ चतुर्हस्त-
ममायुक्तं चतुरसं समन्वतः । पक्ष्यग्रावाहयेद् गङ्गामेभिर्मन्त्रे-
विचक्षणः ॥ विष्णोः पाद-प्रसूतासि वैचाक्षी विष्णु-पूजिता ।
याहि नस्वेनस्तस्मादा जन्म-भरणान्तिकात् ॥ विष्णु-पादाधर्य-
समृद्धते गङ्गे त्रिपथ-गामिनि । धर्म-द्रवीति विश्वाते पापं मे हर
जाङ्गवि ॥ तिर्थः कोटोऽधं कोटी च तीर्थानां वायुरब्रवीत् । टिवि
भुव्यन्तरीचं च तानि ते सन्ति जाङ्गवि ॥ नन्दिनीत्वेव ते नाम
देवेषु नलिनीति च । बृन्दा पृथ्वी च सुभगा विश्वकाया
शिवान्तता । विद्याधरी सुप्रसन्ना तथा लोक-प्रसाधिनो । ज्ञेमा च
जाङ्गवी चैव शान्ता शान्ति-प्रदायिनो ॥ एतानि पुण्य-नामानि
स्नान-काले प्रकीर्तयेत् । भवेत् सविहिता तत्र गङ्गा त्रिपथ-
गामिनी ॥¹ सप्तवाराभिजसेन कर-सम्पृष्ठ-योजितम् । सूर्जिं
कुर्याज्जलं भूयस्त्रिं चतुः पञ्च सप्त चा ॥ स्नानं कुर्यान्मृदा तत्र
आमन्त्रा च विधानतः ॥ अस्व-क्रान्ते रथ-क्रान्ते विष्णा-क्रान्ते
वसुभरे । मृत्तिके हर मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम् ॥

1 BhavP., uttara-parvan, chap. 123, v. 4, p. 485; PadmaP., op. cit. chap. 120, v. 146, p. 286. For other references, see MatsyaP., chap. 102, vv. 4ff.; p. 23 of this book; BhavP., v. 1. विष्णु-पाद-प्रसूतासि...विष्णु-देवता (v. 5)
स्नाना पृथ्वी च विश्वगा...शिवा स्वर्ता; PadmaP., v. 1., याहि नस्वेन-
सप्तस्मात्...शिवा सिता; MatP., विष्णुकायान्तता शिवा...विद्याधरी
सुप्रशस्ता तथा विष्णु-प्रसादिनो; The verse विष्णु-पादाधर्य-सम्पृष्ठे
...जाङ्गवि is not found in the BhavP. and the PadmaP.

उहृतामि वराहेण लक्षणे न गत-वाहुना ।¹ नमस्ते सर्वं-लोकानां प्रभवारणि² सुवते ॥ आरुह्य मम गात्राणि सर्वं पापं³ प्रमोचय ॥⁴ ब्रह्माणां तर्ययेत् पूर्वं विश्वा⁵ कदं प्रजापतिम् । देवा यत्त्वास्तथा नागा गन्धर्वाऽस्मरसोऽसुराः ॥ कृराः सर्पाः सुपर्णाय तत्रवो जिञ्चगाः⁶ खगाः । विद्याधरा जलधारामृतैवाकाश-गमिनः ॥⁷ निराहाराद्य ये जीवाः पापि धर्मं रताव ये ॥⁸ तेषामाप्यायनायैतद्वीयते सलिलं मया ॥ कृतोपवोती देवेभ्यो निवीती तु भवेत्ततः ॥⁹ मनुष्यांस्तर्पयेद् भक्ताः कृष्ण-पुत्रानृष्टौस्तथा ॥¹⁰ सनकव सनन्दव द्वृतीयव सनातनः । कपिनशासुरिवैव वोढः पञ्चशिष्ठस्तथा ॥ मर्वं ते दृष्टिमायान् महत्तेनाम्बुदा ॥

मरीचिमत्राद्विरसौ पुलस्तारं पुलहं कतुम् । प्रचेतसं वशिष्ठज्ञ भगुं नारदमेव च । देवान् ब्रह्म-कृष्णोन् सर्वास्तर्पयेद्बतोदकैः ॥¹⁰

यमाय धर्मं-राजाय मृत्यवे चान्तकाय च । वैवस्तताय

1 Not found in C. 2. असुधारिणि BhaP. 3. A. सर्वं-पापैः

4 This line is not found in BhavP. and PadmaP.

5. C. जस्मकाः ।

6 BhavP. and PadmaP. अस्मरसां गताः ।

7 PadmaP. जिञ्चकादयः, BhavP. तत्त्वा विहगा मया विद्याधरा जलधारा... ।

PadmaP., पाप-धर्मं-रताव ये ; BhavP., पाप-कर्मं-रताव ये ।

8 PadmaP., कृतोपवीती देवेभ्यो निवीती च भवेत्ततः ।

9 BhavP. ब्रह्म-पुत्रानृष्टौस्तथा ।

10 PadmaP., देव-ब्रह्म-कृष्णोन् ; BhavP., देव ब्रह्म-कृष्णोन् सर्वास्तर्पयेत्तावतोदकैः ।

कात्ताय सर्व-भूत-चयाय च ॥ श्रीदुम्बराय दध्नाय नीत्याय परमेतिने । तुकोदराय चिक्राय चिक्र-गुप्ताय वै नमः ॥ अपसव्यं ततः कल्पा सव्यं जानु च भूतले । अग्निवात्तांस्तथा सौम्यान् श्विष्मन्तस्तोऽमपान् ॥ सुकालिनो वर्हिषट् आज्ञयपांस्तर्पये-त्ततः ।¹ तर्पयेच पितृन् भक्ता मतिलोदक-चन्दनैः । दर्म-पाणिसु विधिना हस्ताभ्यां तर्पयेत्ततः ।²” तत्राच स्मृतिः—“जपे होमे च दाने च स्वाध्याये पितृतर्पणे ।³ अशून्यन्त करं कुर्यात् सुवर्ण-रजतैः कुर्याः पित्रादीन् नाम-गोत्रेण तथा मातामहानपि । मंतर्पण भक्ता विधिवदिमं मन्त्र-सुदीरखेत् ॥ येऽबान्धवादान्धवा वा येऽन्य-जन्मनि बान्धवाः । ते दृष्टिमखिलां यान्त् यवाक्मत्तोऽभिवाङ्गति ॥”

अतायं क्रमः—नाभि-मात्रं जलं प्रविश्य “श्रीं नमो नारायणयेति चतुर्हस्तं चतुरस्त्रं पानीयं हस्ते नावच्छिद्य विष्णोरिल्लादिना” गङ्गामात्राह । “श्री नमो नारायणाय” इति सप्तपठितेन सप्तकलः पञ्चकलतः चतुर्खिर्वा कर-पुटेन मूर्खिं जलं चिपित् । ततोऽखेत्यादिना⁴ शृदमामन्त्रा गायत्रामन्त्रभ्य

1 BhavP., uttara, chap. 123. v. 22, अग्निवात्ता वर्हिषटो श्विष्मन्तस्तोऽमपाः । सुकालितास्तथा सौम्या आज्ञयपाः सोम्पाः कात्ता ॥ PadmaP., p. 288 सुकालिनो वर्हिषटस्तथा चैवाज्ञयपान् पुनः । 2 BhavP., तर्पयेवाम-गोत्रतः ।

3 SmrSam., DakṣaS., chap. 1, v. 11, p. 72 जपेहोमे तथा दाने स्वाध्याये च रत्न सदा ।

4 BhavP. सन्तर्प्य विधिवदुभक्ता ।

5 PadmaP. “ये चास्मत्तीय-काङ्क्षाः ।”

6. Not found in C.

प्रवाहे प्रवाहाभिमुखोऽन्यत्र स्वर्याभिमुखस्त्रिमंज्जेत् । ततो हिरा-
चम्प वासः परिधाय सूक्ष्येण जानुनी प्रकाश्य स्वशाखोऽ-
विधिना सन्धग्नामुपास्य प्राढ्मुखो “ब्रह्मा लृप्यतामि” व्यादिना
चतुरोऽच्छलौन् दद्यात् । “देवा यज्ञा” इत्यादिनापि अन्वारव्वे-
नैव दक्षिण-पाणिना अच्छलिमिकं दद्यात् । तत उद्गुखो
निवीतो “सनकच्छ” इत्यादिना एकाच्छलिं दद्यात् । पुनः
प्राच्छुखो “मरोचिद्गृप्यतामि” त्वेकाच्छलिं तर्पयेत् । ततो
दक्षिणामुखः प्राचीनावीतो “अस्मि वाचास्तुप्यन्तामिदं जलं
सतिलं तेभ्यः स्वधा नमः ॥” ततः पितृनावाहय तर्पयेत् ।

आवाहन-मन्त्रमाह—“नाभि-मात्रे जले स्थित्वा चिन्तयेदृह्म-
मानसः । आगच्छन्त् मे पितर इमं रुद्रान्तर्पोऽच्छलिम् ॥”
एवमसुक-गीवः पिता असुक्त-देवशर्मा लृप्यतामिदं जलं
सतिलं तस्मै स्वधा नमः—प्रत्यच्छलि एवं वाक्येन दद्यात् ।
प्रत्येकम् अच्छलिक्रयम् । इत्य॑ पितामह-प्रपितामह-मातामहादि-
त्य-गुरु-मातुल-सकुल्य-स्त्रिय-मित्रादीन् तर्पयेत् । “ये वास्यवा
इत्येकं दद्यात् । ततः शुक्क-वासः परिधायाधरीयं वस्त्रं
प्रकाश्य भूमौ कुण्ड-वयोपरि पिण्ड-दानादौतुहिशा सतिलं वस्त्र-
निष्पीडनोदकं पिण्ड-तौर्येन दक्षिणाभिमुखो दद्यात् । “ये चाचाकं
कुले जाता अपुवा गोविणो स्तताः । ते लृप्यन् सया दत्तं वस्त्र-
निष्पीडनोदकम् ॥” इति दान-मन्त्रः । “जल-मध्ये तु यः
कश्यद् द्विजातिर्ज्ञान-दुर्बलः । निष्पीडयति तदस्त्रं स्नानं तस्म
वृथा भवेत् ॥” निष्पीडनोदकं जले न दद्यादित्यर्थः । योगि-
याज्ञवल्क्यः—“स्नात्वैवं वाससौ धौते अक्षिष्ठे परिधाय च ।

1 Not found in YajnSam.

अभावे धौत्-वस्त्रस्य गाण्डीमाटिकानि च ॥ कुतपो योगपट्
वा हिवासा येन वा भवेत् ॥” कुतपो नेपाल-कम्बलः ।
जावालः—“नाद्र्मेकच्च वसनं परिदध्यात् कथचन ।” अत
सदातन-निषेध-बलात् पुक्षवार्थता । नरसिंह-पुराणे—“न
रकमुखणां वासो मल्लिनज्ञ प्रशस्यते । अनरक्तं दशा-हीनं
वर्जयेदम्बरं बुधः ॥” उत्खणां व्यक्तं, एतच्च विशेषणं तेनात्यन्त-
रक्तमित्यर्थः । उत्खणामञ्चलम् इति केचित् । तथा च स्कान्दे—
“अधौतेन तु वस्ते ग नित्यं नैमित्तिकीं क्रियाम् । न फलञ्चाप्रोति
सुने दत्तं भवति निष्फलम् ॥” तस्य यः कुरुते दानं हव्यं कव्यच
नारद । भस्मन्त्येव कृतं यद्वज्ञादद्वति नारद ॥ तस्मात् मर्व-
प्रयत्ने न धौतं कार्ये विजानता । तत आचम्य विधिना आलिखित
पश्चमयतः । अत्ताभिः सपुष्पाभिः सतिलोदक-चन्दनैः ।
अर्चं-पाद्ये प्रयत्ने न सूर्य-नामानुकीर्तनैः ॥” दातव्ये इति श्रेष्ठः ।
“नमस्तु विश्वा-रूपाय नमो विश्वा-मुखाय च । सहस्र-रज्मये
नित्ये नमस्ते सर्व-तेजसे ॥” नमस्ते रुद्र-वपुषे नमस्ते भक्त-
वत्सल । पश्चनाम नमस्तेऽसु कुण्डलाङ्गद-भूषण ॥” नमस्ते
मर्व-लोकेय सुप्तानामपि बुधसे । सूक्ष्मतं दुर्कृतचैव सर्वं पश्चात्ति
सर्वदा ॥” सर्वदैव नमस्तेऽसु प्रसीद मम भास्कर । दिवाकर
नमस्तेऽसु प्रभाकर नमोऽसु ते ॥” इति अर्चं दद्यात् ।

“एवं सूर्यं नमस्तुत्य त्रिः कृत्वा च प्रदक्षिणाम् । इति गां
काच्छनं स्मृष्टा ततो विश्वा रुद्रं व्रजेत् ।”

जीवत्-पितृकस्य पितृ-तप्त्य-वर्जनमिति श्रेष्ठः । विश्वा-पुराणोय-
मते जीवत्-पितृकेण सप्ताञ्जलि-मात्र दियं, देवासृप्त्यन्तामित्य-
ञ्जलित्यम्, ऋषयस्तुप्यन्तामित्यञ्जलि-त्रयम्, प्रजापतिस्तुप्यता-
मित्ये काञ्जलि-मात्रम् । तप्त्य-प्रयोगात् वराकारण तप्त्य-प्रकरणे

लिखितवाः । एवं स्वात्वा यथोक्त-विधानेन गङ्गाधिडात्-
देवताद्व सम्पूज्य वलि-विष्णुदेवादिकं कुर्यात् ।

अथ पादे—“सङ्कट गङ्गाश्चसि स्वातः पूतो गाङ्गेय-वारिणा ।
नरो न नरकं याति अपि पातक-राशिलत् ॥”

अथ सर्व-पाप-चय-पूर्वक-नरक-गमनाभाव-कामो गङ्गाश्चसि
स्वानमहं करिष्ये । तथा—“ब्रत-दान-तपोयज्ञाः पवित्राणीतराणि
च । विन्दोरेकस्य गङ्गाया न समान इति श्रुतिः ॥”

अथ ब्रत-दान-तपोयज्ञादि-पवित्र-कर्म-जन्य-फलाधिक-फल-
प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्वानमहं करिष्ये । ब्रह्माण्डे—“प्रसङ्गेनापि
गङ्गा या मोक्षदा त्वं गाहिता¹ ॥” अथ मोक्ष-प्राप्ति-कामो
गङ्गायां स्वानमहं करिष्ये । अवगाहनमत्रोपलक्षणम् ।

स्कन्दे—“गङ्गैव परमो हेतुमुक्तये भव-सङ्ग्रहनाम् । कल्पि-काले
विशेषेण स्वाता पातकिनामपि ॥” अथ-भव-सङ्ग्रहाभाव-पूर्वक-
मुक्ति-प्राप्ति-कामो गङ्गा-स्वानमहं करिष्ये । ब्रह्माण्डान्नेययोः—
“दृष्टा तु इरते पापं सृष्टा तु चिदिवं नयेत् ॥” प्रसङ्गेनापि
गङ्गा या मोक्षदा त्वं गाहिता² ॥” अथ मोक्ष-प्राप्ति-कामो
गङ्गायां स्वानमहं करिष्ये ।

भविष्ये—“गङ्गा-स्वानाद्वरो नित्यं वसेत् स्वर्गं मुदाधिवतः ॥”

अथ स्वर्गाधिकरणक-सुदितत्व-खनित्य-वास-कामो गङ्गायां
स्वानमहं करिष्ये । नित्यम् आप्नवं यावत् ॥ ब्रह्माण्डे—“अन्य-

1 Not found in BrahmapdaP.

2 PadmaP., लभते दिवम् ।

3 Not found in Brahmapda and Agneya purapas.

स्थाने ज्ञतं पापं गङ्गा-तीरे प्रणश्यति । गङ्गा-तीरे ज्ञतं पापं गङ्गा-
स्थानात् प्रणश्यति ॥”

अथ गङ्गा-तीर-ज्ञत-पाप-नाश-कामो गङ्गायां स्थानमहं
करिष्ये । पाप-ज्ञय-कामो वा । भविष्ये—“मेरु-मन्दर-तुल्योऽपि
राशि: पापस्य कर्मणः । गङ्गा-स्थानेन दग्धः स्वात् तुल-
राशिरिवानलैः ॥” अथ मेरु-मन्दर-तुल्य-पाप-राशि-दाह-कामो
गङ्गायां स्थानमहं करिष्ये । ब्रह्मागडे—“रात्रौ दिवा च
सन्ध्यायां गङ्गायाच्च प्रसङ्गतः । स्थात्वाऽऽस्तमेधजं पुरुषं रुद्धेऽप्युदृत-
तत्त्वालैः ॥”¹

अद्याश्वसेध-यज्ञ-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-काम उद्धृत-
गङ्गोटकैः स्थानमहं करिष्ये । अशत्तानामताधिकारिता ।
दिवा रात्रौ च सन्ध्यायां वा प्रसङ्गत् प्राप्तानामपि स्थानादेस्तदेव
फलम् । वन-पर्वणि—“अलच्छमा किल संयुक्तो द्वव् इत्वा
शरीपतिः । अ-मुक्तः सर्वे-पापेभ्यो गङ्गायान्तु स मुक्तवान् ॥”

अद्याश्वसेध-नाश-पूर्वक-सर्वे-पाप-विमुक्ति-कामो गङ्गायां
स्थानमहं करिष्ये । भविष्ये—“ब्रह्मज्ञो वा सुरायो वा गोप्त्रो
वा पञ्च-पातकी । सर्वतो निष्कृतिं यान्ति गङ्गा-स्थानाच्च संशयः ॥”
अथ ब्रह्म-वध-सुरा-पान-गो-वध-पञ्च-पातक-नाश-कामो गङ्गायां
स्थानमहं करिष्ये । ब्रह्मागडास्नेय-दानवमेषु—“स्थानां
शुचिभिस्तोयैर्गाङ्गेऽपि: प्रयताक्षमः । गतिर्भवति या पुंसां न सा
क्रतु-शतैरपि² ॥” अथ बहु-क्रतु-शत-जन्य-गत्यधिक-गति-प्राप्ति-
कामो गङ्गायां स्थानमहं करिष्ये । भविष्ये—“कपिला-कोटि-

1 Not found in Brahmapāṇḍap. Found in PadmaP., chap. 62, v. 68, p. 737, v. r. गङ्गा-स्थानेन नश्यति ।

2 Not found in Brahmapāṇḍap.

3 Not found.

दानाद्वि गङ्गा-स्नानं विशिष्टते ॥” अद्य कपिला-कोटि-दान-जन्म-फल-विशिष्ट-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । तथा—“यत् फलं सर्वं तीर्थेषु पुरुषेषायतनेषु च । तत् फलं लभते सर्वं गङ्गा-स्नानात्र संशयः ॥”

अद्य सर्वं-तीर्थं-बहु-पुरुषायतन-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ॥ आमेदे—“वे वै ममांहं सन्तापा जले स्नानादिकां क्रियाम् । करिष्यत्तोहं यास्यन्ति भिस्वा ते भर्हलं मम ॥”

अद्य सर्वं मण्डल-भेदन-पूर्वक-गमन-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । ब्रह्माण्डे—“सूक्ष्मा स्वर्गमवाप्नोति योत्वा स्वर्ग-मवाप्नुवात् । गङ्गा-स्नानेन सुक्तः स्यात् परमाप्नोति पूरुषम् ॥”¹

अद्य परम-पुरुषत्व-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ॥

तथा—“स्नाता जन्म-सहस्राणि हन्ति गङ्गा कलो युगे ॥”

अद्य जन्म-सहस्र-कृत-पाप-चय-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ॥

ब्रह्माण्डे—“प्रभासे गो-सहस्रे गो² राहु-यस्ते निशाकरे ।

यत् फलं पाण्डव-चेष्ठ गङ्गायां तद्दिने दिने ॥”

अद्य प्रभासाधिकरणक-राहु-यस्त-निशाकर-कालीन-गो-सहस्र-दान-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । बहु-दिवस-स्नाने तु प्रतिदिनमिति³ योज्यम् । गङ्गा-स्थित्यादावव्येषम् ॥

1 Not found.

2 Not found.

3 C. गो-सहस्रस्त

4 A. प्रतिदिनमपि ।

स्कान्दे—“सद्यः-पाप-हरा सैव सद्यः शुद्धिकारी परा ।

महापुण्ड्र-प्रदा सद्यः स्वर्ग-मोक्ष-प्रदैव सा ॥”

अद्य सद्यः-पाप-नाश-पूर्वक-सद्यः-शुद्धि-सद्योभ्याः-पुण्ड्र-स्वर्ग-
मोक्ष-प्राप्ति-कामो गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये ॥

नारदैवे—“कोटिष्ठासु दग्धसु तीर्थानां यत् फलं भवेत् ।

तत् समस्तमिहैकत्र गङ्गायां लभते नरः ॥”

अद्याटादश-कोटि-तीर्थे¹-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो
गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये ॥

स्कान्दे—“तिस्रः क्लोधोऽर्धे-कीटो च तीर्थानां वायुरब्रवीत् ।

दिवि भृव्यन्तरोचे च तानि ते सन्ति जाङ्गवि ॥”

अद्य सार्वे-त्रिः-कोटि-तीर्थे-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-
कामो गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये ॥ सूल-वाक्यान्तु वीजगा-प्रकरणे
लिखितम् ॥

अथ शिव-नटो-स्नानम् ।

गङ्गायाः सहशर्वे न प्रस्तावोचिल्लादव्र लिख्यते । ²शिव-
लिङ्ग-समोपस्था नशादयः सर्वे गङ्गा-सहग्राः³ । लैङ्गे⁴—

“अर्धे-क्लोणं शिव-सेत्रे शिव-लिङ्गात् समोपसः⁵ । स्वयम्भूस्तस्य
मानं हि तस्य वानस्य सुन्तताः ॥ स्यायम् वे तदर्धे स्यादार्वये च
तदर्थकम् । मानुषे च तदर्धे स्यात् चेत्रमानं दिजोत्तमाः ॥
०शिव-चेत्र-समोपस्था नद्यः सर्वाः दिजोत्तमाः । वायो-कूप-
तडामाच शिव-तीर्थमिति चृताः ॥ गङ्गा-स्नान-समं पुण्ड्रे लभते
नाव संशयः । त्वं जेहेहं महायानैः शिव-सोको महीयते ॥”

1. B. अद्याटादश-तीर्थे ।

2-2. Omitted in B.

3. B. अथ लिङ्ग-पुराणे ।

4. B. समग्रतः ।

5-5. B. omitted.

अद्य गङ्गा-स्नान-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामः^३ शिव-लिङ्ग-
समोपस्थ-नद्यां स्नानमहं करिष्ये । शिव-लिङ्ग-समोपस्थ^१-वापी-
कृप-तडागानामन्यनम-स्नानेऽप्यतदेव^२ फलम् ।

खान्दे — “पञ्च-क्रोश-प्रमाणेषु शिव-चेत्रे तु देहिनाम् । स्ताना-
मेव^३ रुद्रत्वं पापिडानामपोखरो ॥” ईश्वरौ उमा-महेश्वरौ रुद्रत्वं
दत्त इत्यर्थः ॥

लैङ्गे — “अर्धं-क्रोशं शिव-चेत्रं शिव-लिङ्गात् समन्वतः । य-
स्वजेहस्तरनान् प्राणाभ्युव-सायुज्यतां ब्रजेत् ॥” भविष्ये —
“क्रोश-मात्रं परं स्नानं शिवस्य परमेष्ठिनः । देहिनां तत्र पञ्चत्वं
शिव-सायुज्य-कारणम् ॥” शिव-धर्मे — “आमे वा यदि वारण्ये
स्वलेऽपि वा जलेऽपि वा । यत्र वा हृश्टते लिङ्गं सर्वं-तीर्थानि
तत्र है ॥” लैङ्गे — “पुण्य-चेत्राणि यान्यत्र पुण्य-तीर्थानि
यानि च । तस्मात्तत्-कोटि-गुणितं प्राण-त्वागः शिवालये ॥”

शिव-समोपस्थ-प्रस्तवण-नानय — “त्रिस प्रस्तवणे स्नात्वा
शिव-तीर्थे सक्त रः । शिव-सायुज्यमाप्नोति नाव कार्या
विचारणा ॥”^४

अद्य शिव-सायुज्य-प्राप्ति-कामनया शिव-लिङ्ग-समोपस्थ-
प्रस्तवणे त्रिः स्नानमहं करिष्ये ।

शिव-धर्मे — “शिव-पुरोवति-चेत्रवस्थ-जल-स्नाने ॥” शिव-चेत्र-
समोपस्थं वस्तोयं पुरतः स्थिनम् । शिव-गङ्गेति विश्वेयं तत्र
स्नात्वा दिवं ब्रजेत् ॥”^५ अद्य स्वर्ग-प्राप्ति-कामनया भगवतः
शिवस्य पुरःस्थिताक्षः शिव-गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।^६

1. B. तत्-समोपे । 2. C. तडागादि-स्नानेऽप्यतदेव ।

3. C. चातानामेव । 4. स्वर्णीयस् अद्य...A.

5. B. omitted. 6-6. B. स्वर्ग-काम इति स्नायात् ।

अथ पुण्य-काल-स्नान-प्रकरणम्^१ ।

तत्र तिथि-स्नानम् । तत्र तिथि-कल्पे चान्द्र-सौर-अवस्था-माह, “तिथि-कल्पन्तु चान्द्रेणि” ति ब्रह्म-पुराण-खरसात् । “मासो रवे: स्यात् प्रतिमासि भोगः^२, शुक्रादि-दर्शनं भूतव चान्द्रः । त्रिंश्चिनानामय^३ सावनाख्यो भानोभवेत् तत् परिवर्तनेन ॥” “शुक्रादि-दर्शनं चान्द्रस्त्रिं श्चिनसु सावनो मासः । रवि-संक्रान्ति-चिह्नश्च सौरोऽपि निगद्यते ।” “सौर-मासो विवाहादौ यज्ञादौ सावनः स्मृतः ।” ^४यत्र माघ-फाल्गुनादि-विशेष-ऋग्वणम् तत्र चान्द्रे गौव स्नानादिकम्, यत्र विशेष-ऋग्वणं नास्ति तत्र सामान्येन तिथि-मावसुहित्य स्नायात्^५ । “प्रतिसंबत्सर-आहे चान्द्रो मासः प्रशस्तते ।” दत्तः “चान्द्रे ए तिथि-कल्पन्तु यथाविहितमाचरेत् ।” विशेषे तु इयान् विशेषः । सामान्य-तिथि-स्नाने तु विशेषाभाव इत्यर्थः । भविष्ये — “क्लाण्याष्टम्यां सहस्रन्तु शतं स्यात् सर्व-पर्वसु”^६ ॥ ^७केचिज्ञु क्लाण्याष्टमी माघ-सम्बन्धिनीति बदन्ति^८ । “अमावस्या शत-गुणं सहस्रन्तु दिन-क्षये” ॥

अथ क्लाण्याष्टम्यां सहस्र-गङ्गा-स्नान-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ॥ चतुर्दशी-पञ्चदशी-संक्रान्तीनामेकतरस्यां स्नानेऽप्येतदेव फलम् ।

भविष्ये — “संक्रान्त्यां पक्षयोरन्ते अहमेचन्द्र-सूर्ययोः ।

गङ्गा-स्नातो नरः कामादृ ब्रह्मणः सदनं ब्रजेत् ॥”

1. B. अथ तिथि-स्नान-प्रकरणम् । 2-2. B. omitted.

3. C. दिशं दिनानामय । 4-4. B. A. omitted.

5. TithiT., P. 39^२, L 10.

6-6. B. omitted.

अथ पचान्ते ब्रह्म-सदन-ब्रजन-कामो¹ गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।² ³ मातृस्ये—“आ-का-मा-वैश्वनन्तकम् ।”⁴ आषाढी-कार्त्तिकी माघी-वैशाखी-पूर्णिमावित्यर्थः । अद्यावात्मां पौर्ण-मास्यामनन्त-पुण्य-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । अन्यासामप्येकतरस्यां स्नानेन तदेव फलम् ।

यमः—“गोभ्यः किमशनं दद्याद् दीपं दद्याच्चतुष्यते ।

पचान्ते स्त्रीतसि खायात् तेन नायाति मत्-पुरम् ॥⁵

अथ यम्-पुर-गमनाभाव-कामः पचान्ते गङ्गायाः स्त्रीतसि स्नानमहं करिष्ये ।

भविष्ये—“येयं भाद्रपदे शुक्ला षष्ठी भरत-सत्तम् । स्नान-दानादिकं सर्वं मस्यामच्यमुच्यते ॥”⁶

अचयम् आभूत-संप्रदव-स्यायि । अथ भाद्र-शुक्ल-षष्ठ्यामच्य-पुण्य-प्राप्ति-कामो गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये⁷ ।

अथ माघ-सप्तमी-स्नानम् ।

सृतिः—“अरुणोदय-वेलायां शुक्ला माघस्य सप्तमी ।

गङ्गायां यदि लभ्येत सूर्य-यज्ञ-श्रतैः समा ॥”⁸

1. B. महापातक-नाश-कामः ।

2. B. Addt. r. ब्रह्माखडार्मन्त्य-दान-धर्मे—“स्नानानां शुभिभिसोयै गङ्गाये प्रयतालनाम् । गतिर्भवति या पूर्णां न सा करु-श्रतैरपि ॥” अथ करु-श्रत-जन्य-सात्यविक-गति-प्राप्ति-कामो गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये ।

3-3 B. omitted

4 Not found in MatP. Found in TithiT. p. 397, l. 11.

5 Not found in यम-संहिता or यम-सृति ।

6 Not found in BhavP.

7 TithiT., p. 146, l. 8 ; said to be taken from the BhavP.

अद्य शुक्र-माघ-सप्तम्यां गङ्गाधिकरणक-बहु-ग्रत-सूर्य-चह-
कालीन-गङ्गा-स्नान-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामः अहोदय-
वेलायां गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये ।¹

अद्य नन्दादि-स्नानम् ।

नन्दा तु उभय-पञ्च-जाताः प्रतिपत्-पठेऽकादशः ।²

भविष्य—“सम-जन्मसु यद्य भूते पतिताच्च तैः सदा ।
संसर्गं त्रैतः पञ्च पातकानि महान्ति च ॥ तथाऽनिवैचनीयानि
पापानि च्यतामियुः । रजस्खलायाः स्फटात् भोजनेनापि यद्य
भवेत् ॥ सततासल्ल-भाषण स्वर्णस्य हरणेन च । मणेचापि च
रक्षस्य सामान्य-सकलस्य च ॥ वस्तुनश्चापि हरणैवधैः मरुदुर्दि-

1. B. add. r. भविष्य, कपिला……अद्य कपिला-कोटि-दान-
जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये । “यत् फलं
सर्व-तीर्थेषु सर्वेषायतनेषु च……स्नानाच्च संश्वावः ॥” अद्य सर्व-तीर्थ-
बहु-पुण्यायतन-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गा-स्नानमहं
करिष्ये । “……जले स्नानादिकां क्रियाः । करिष्यतीह यास्तन्ति भिस्ता ते
मम सर्वततम् ॥” अद्य सूर्य-मरुदल-भेदन-कामो गङ्गा जले स्नानमहं
करिष्ये । “स्पृष्टा स्वर्णमवाप्नोति पीत्वा स्वर्णमवाप्नुयात् । गङ्गा-
स्नानेषु……परमाप्नोति पूरुषम् ॥” अद्य परम-पुरुष-प्राप्ति-कामः……
“हन्ति गङ्गा कलौ युगे ॥” अद्य जन्म सहस्र-त्रैत……पाप नाश-कामः ।
मारदोषे—कोटिअष्टासु दशसु तौ … इत्त…गङ्गायां त्वमते नरः ॥ अद्य
अष्टादश-कोटि-तीर्थ-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामः । सार्व-कोटि-
तीर्थ-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नायात् । स्वर्णपुराणम्
एषाः……संकल्पय नित्यं स्नायात् । विशेष-तिष्ठि-योगादिषु च विशेष-
वचनं लिप्यते । तत्र प्रकरसो ॥

2. B. अद्य नन्दा प्रतिपत्-पठेऽकादश्युभव-पञ्चोद्यास्तिथयो
स्नानाः ।

जातयः । मित्र-हिंसा-विप्र-हिंसा-माल-हिंसादिभिर्यत् ॥
जनितानि महान्तीह रौरवादीनि यानि च । तेष्वनवरतं
विप्रास्ताडनन्तु निवारयेत् ॥ यमस्य किङ्कराणां वै पापमाजन्म
यत् ज्ञतम् । बाल्य-योवन-बार्हका-दशा-पाप-चयो भवेत् । ब्रह्म-पुरे
वसेहुः इह सन् परमन्तथा ॥” तदा, “धेनूनां कपिलानान्तु लक्ष्म
दस्त्वा द्विजमने ।” चतुर्वेदाधीतकाय¹ तत् फलं लभते नरः ॥
चौमत्रारायणस्येह वसते दक्षिणे भुजे । मत्वं लोके ततो जन्म
ततो सुणाचयो भवेत् ॥ भुड्ग्ने सर्वं सुखं भोगं यशस्वाप्रोति
मानवः । गङ्गा-खानेन नन्दायां नात्र कार्या विचारणा ॥”²
भविष्यते—“उभयोः पञ्चयोर्जातास्ति स्त्रन्तु तिथयः शभाः । एका-
दशौ तदा पठो प्रतिपत्त निवोधत ॥ नन्दा तु कथिता सङ्गः
सर्वं पाप-हरा शिवा³ ॥”

अद्य सप्त-जन्मावच्छेद-पतिताच-भक्षण⁴-पतित-संसर्ग-ब्रह्म-
हत्यादि-पञ्च-महापातकानिर्वचनीय-पाप-चय-रजस्वला-स्मृष्टाच-
भोजन-सततासत्य-भावण-स्वर्ण-मणि-रत्नापहरण-सामान्य-सकल⁵-
वस्त्रपहरण-सखि-वध-मित्र-हिंसा-विप्र-हिंसा-माल-हिंसादि-
जनित-महा-रौरवाद्यनवरत-यम-किङ्कर-ताडन-निवारणाजन्म-गत-
बाल्य-योवन-बार्हका-दशा-पाप-चय-ब्रह्म-लोकाधिकरणाक-परम-
हं स-दर्शन-पूर्वक-वासाधीत-चतुर्वेद-त्रास्त्रणा-संप्रदान-कपिला-धेनु-

1. B. हिंसोत्तमे । 2. V. r. op. cit. चतुर्वेदानधीताच ।

3 Pray T., chap. गङ्गा-माहात्मा, section नन्दा-खान, p. 86 ;
v. r., पतिताच च सैः सह...इत्यो वर्ते सर्वं हिंसोत्तमाः । Pray T.
v. r., कपिलानाच...नन्दा-खानेन गङ्गायाम् ।

4-5. Omitted in B.

5. B. भोजन

6. A. no सकल

सत्त्व-दान-जन्म-फल-सम-फल- श्रीमद्भारायण-दचिण-भुज-वास-तदु-
क्षर-मत्यं-लोकीय-जन्म-गुणाच्यत्व-सर्वे-सुख-भोग-यशःप्राप्ति-कामो
नन्दायां गङ्गायां स्नानमहं करिषेऽ ॥

अथ युगाद्या-स्नानम् ॥

युगाद्या-स्नानमाह मातृस्य—“वैशाख-मासस्य सिता लृतीया
नवम्यसो कार्तिक-शुक्ल-पञ्चे । नभस्य-मासस्य तमिस्त्र-पञ्चे ल्रयोदग्नी
पञ्चदग्नी च मावे ॥ एता युगाद्याः कथिताः पुराणैरनन्त-पुण्या-
स्थित्ययत्वतसः । पानीयमप्यत्र तिलैविमित्रं दद्यात् पिण्डभ्यः
प्रयतो मनुष्यः ॥ याह ज्ञातं तेन समा-महस्तं रहस्यमित्यनुनयो
वदन्ति ॥”

यद्यपि पञ्चदग्नी-पद्मेनामावास्या-पौर्णमास्योर्ब्रह्ममापदाते
तथापि नभस्य-मासस्य तमिस्त्र-पञ्चे ल्रयोदग्नी-साहचर्यादमा-
वास्याया एव यहणम् ।

तथा च ब्राह्मे—“नवम्यो शुक्ल-पञ्चस्य कार्तिके निरगात् ज्ञातम् ।”
निरगात् समपद्यतेति, अव्ययानामनेकार्थत्वात् । “ते ता सित-
लृतीयायां वैशाखे समपद्यत । दर्शे तु माघ-मासस्य प्रहृत्यं द्वापरं
युगम् ॥ कल्पिः क्षण-ल्रयोदश्यां नभस्ये मासि निर्गतः ॥” निर्गतः
आगतः अव्ययत्वात् पूर्ववत् । तथा च शून्तिः—“हे शूले हे तथा
क्षणे युगाद्ये परिकीर्तिते । शुक्ले पौर्णाह्लिके याहे क्षणे वै
चापराह्लिके ॥”

यत्र ब्रह्म-पुराणोक्तं माघ-पूर्णिमा युगाद्ये नि तद् युग-भेदेन ।
“वैशाखे शुक्ल-पञ्चस्य लृतीयायां ज्ञातं युगम् । कार्तिके शुक्ल-पञ्चे

1 Tithi T., chap. on युगाद्या, p. 481, v. 1 युगाद्या लृतीया ।
तिथ्ययत्वतसः । उपलब्धे चन्द्रमसो रवेच लिप्वाटुकास्त्रपद्यवन-इये च ।
पानीयमप्यत्र...पितरो ।

च वेता च नवमेऽहनि ॥ अथ भाद्रपदे छत्य-वयोदयात्
हापरम् । माषे तु पौष्णमास्यां वै धीरं कलि-सुगं छृतम् ॥
युगारम्बात् तिवयो युगाद्यास्तेन कीर्तिताः¹ । वैशाखे मासि
राजेन्द्र शुक्र-पचे लृतीयिका ॥ अब्द्या सा तिथिः प्रोक्ता
कार्त्तिका-रोहिणी-युता । तस्यां दानादिकं पुण्यमन्त्यं समुदा-
इतम्² ॥ संवत्सर-फलं तस्य नवम्या कार्त्तिके तथा ।
³मन्वादौ तु युगादौ तु मास-वय-फलं लभेत् ॥⁴

अथ वैशाखे-मासस्य सित-लृतीयायां युगादौ वैध-निरन्तर-
मास-वयावच्छन्न-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्रासि-कामो
गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । अन्य-युगाद्यात्म प्रवर्तम् ।

अद्या कार्त्तिक-शुक्र-नवम्यां वैध-निरन्तर-संवत्सरावच्छन्न-
गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्रासि-कामो गङ्गायां स्नानमहं
करिष्ये । संवत्सरोऽत्र वर्ष-पर्यायो न तु वर्ष-विशेषः ।

मन्वादि-स्नानम् ।

भविष्या-मातृस्ययोः—“अग्न्युक-शुक्र-नवमी हादशो कार्त्तिके
तथा । लृतीया चैत्र-मासस्य तथा भाद्रपदस्य च ॥ फाल्गुन-
स्वाप्यमावस्या पौषस्यैकादशी तथा । आषाढस्यापि दशमी माघ-

1 Tithi T., chapt. on युगाद्या, p. 480, l. 10f., वैशाखे...
कीर्तिताः ; v. r. वैशाखे शुक्र-पचे तु...कार्त्तिके शुक्र-पचे तु वेताश...
माषे च...युगाद्यास्तेन विश्रुताः ।

2 B. add. r. भविष्य, and अद्याच्य-पुण्य-प्रासि-काम इति वाक्यं,

3 Op. cit., p. 127, l. 1f.

4 B. वैशाखे शुक्रा लृतीया कार्त्तिके शुक्रा नवमी भाद्रे छत्य-
लयोदशी माषेऽमावस्या एताहतसो युगाद्याः ।

5 Op. cit., p. 431, l. 8f., v. r...मन्वादौ च युगादौ च ।

मासस्य सप्तमौ ॥ त्रावणस्याष्टमी क्षाणा तत्रावाढो च पूर्णिमा ।
कार्त्तिकी फालुनौ चैत्री नवैष्ठी पच्छदग्नी तथा । मन्वन्तरा-
दयस्वेता दत्तस्याच्युत-कारिकाः ॥¹

अद्य² मास-त्रयावच्छिन्न-गङ्गा-खान-जन्य-फल-सम-फल-
प्राप्ति-कामो मन्वाढो गङ्गायां खानमहं करिष्ये । मूल-बचनन्तु
युगादरायाम् । ³एवमन्ये यां मन्वन्तरादैनामिकतरस्मिन् खानेऽ-
प्रियतदेव फलम् ॥⁴

दिन-त्रय-खानम् ।

स्कान्द-भविष्यतोः—“अमावस्यां शत-मुण्डं सहस्रन् दिन-
त्रये ॥”⁵ दिन-त्रयस्याहस्रश्चार्णः⁶ । तत्र दिन-त्रयमाह स्कान्द-
राजमातृशुद्धयोः⁷ “एकस्मिन् सावने त्वङ्ग्नि तिथीनां त्रितयं यदा ।
तदा दिन-त्रयः प्रोक्षस्त्रव साहस्रिकं फलम् ॥” तथा—“व्राहस्पूर्
दिवसचैव महापुण्यतमः च्छृतः । तिथि-त्रयस्य संस्य शान्त-
त्राहस्पूर् समुदाहृतः ॥”⁸

अद्य दिन-त्रये सहस्र-गङ्गा-खान-जन्य-फल-सम-फल-
प्राप्ति-कामो गङ्गायां खानमहं करिष्ये ।

अथ नक्षत्र-खानम् ॥

ब्रह्माशङ्क—‘संक्रान्तिपुर्वतोपाते यहस्ये चन्द्र-सूर्ययोः ।

पुरेष खात्वा तु गङ्गायां कुल-कोटीः समुदरेत् ॥⁹

1. Op. cit. chap. मन्वन्तरा, p. 154, l. 2f... इदंग्नी कार्त्तिकी
तथा...तथा माघस्य सप्तमी...तथावाढस्य पूर्णिमा...पच्छदग्नी सिता ।

2. B. वैध-निरन्तर । 3-8. B. omitted

4. Pray., p. 88, l. 12, “भविष्यते” ।

5. B. दिनत्रयं त्राहस्पूर् 6. Omitted in B.

7-7. B. omitted 7. Tithi T, p. 348, l. 7f.

8 PadmaP., chap. 62, p. 736, v. 30, 2nd line, पुरेष खात्वा

अदा पुष्य-नचत्रे बहु-कुल-कोटि-समुद्रण-कामो गङ्गायां
स्नानमहं करिषेऽ। संकान्ति-व्यतीपात् अहणानाभन्तरस्मिन्
स्नानेऽपितृतदेव फलम्। भविष्यत—

“आमनो जन्म-नचत्रे गां गते जाङ्गवी-जले।

नरः स्नात्वा तु गङ्गायां कुल-कोटीः समुद्रेत् ॥”¹

अदग्रामनो जन्म-नचत्रे बहु-कुल-कोटि-समुद्रण-कामो
गङ्गायां स्नानमहं करिषेऽ। गाकड-भविष्यायोः—

“पुष्ये वा जन्म-नचत्रे व्यतीपाते तु वैधतो।

अमावस्यां नदी-स्नानं हरत्याजन्म-दुष्कृतम् ॥”²

नदग्रत्र प्रकरणाद् गङ्गैव। अदा जन्म-नचत्रे आजन्म-कृत-
दुष्कृत-हरण-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिषेऽ। पुष्य-व्यतीपात-
वैधृत्यमावस्यास्वेकातरस्यां स्नानेऽपितृतदेव फलम्। भविष्यत—

“जन्मचं” च कृतं स्नानं गङ्गायां भक्ति-भावतः।

आ जन्मनः कृतं पापं तद् चण्डादेव नश्वति ॥”

अदा जन्म-नचत्रे जन्म-प्रभृति-कृत-पाप-क्षय-कामो गङ्गायां
स्नानमहं करिषेऽ।³

तत्रैव स्त्रीणां शतभिषा-स्नानं नास्ति। यदाह प्रचेताः—

तु गङ्गायां कुल-कोटिं; Pray T., p. 84, l. 12f., ब्रह्मारडे; TithiT.,
p. 84, l. 12f. ब्रह्मारडे; TithiT., p. 348, l. 11f., पूर्वे स्नात्वा च।

1 Pray T. chap. गङ्गा-माहात्म, p. 85, l. 8; जाङ्गवी-गाकडे
दिने, “गङ्गामह-ग्रन्थे भविष्य-पुराणे”; PadmaP., chap. 62, v.
49, p. 738, v. r. ख-कुलस्त्रसमुद्रेत्।

2 TithiT., p. 433, l. 5, from पैठीनसि। V. r. पूर्वे तु...
व्यतीपाते च...पुनात्यासम्पन्नं कुलम्। आजन्म-दुष्कृतभिति व्योतिष्ठे
पाठः।

3-3. Omitted in B.

“स्नानं कुर्वन्ति या नारीचन्द्रे शतभिषां गते । सम-जन्म भवेयुस्ता
विधवा दुर्भगा भूवम्¹ ॥ दधति शतभिषायां स्नानवत्यो युवत्यो
दयित-जनित-तोष-च्छे-ष-विश्वे-ष-हुःखम् । धनमिव कृपणानां
जन्म समापि तासां विफलति कृच-कृम्भः कृष्ण-कृम्भ स्वल्लानाम् ॥
हठाच्छतभिषा-स्नानं नारीणां यदि जायते । पृजयेत् स्नामिनं
तत्र चाक्षनः सर्व-सत्कृतम् ॥”

बराहः—“रोहिणी-गुरु पुनर्वसूत्तरे या विभर्ति नव-वस्त्र-भूषणम् ।
सा न योषिद्वलम्बते पतिं स्नानमाचरति या च वारुणो ॥”
अथ योग स्नानम् ।

बृहद्गिठः—“श्वरणाञ्जि-धनिठाद्र्वा-नाग-दैवत-मस्तके । यदगमा
रवि-वारेणा व्यतीपातः स उच्चते ॥² नाग-दैवतम् अश्वेषा,
मस्तकं स्त्रगिरः ।

अद्य व्यतीपाते बहु-कुल-कोटि-समुद्रवण-कामो गङ्गायां
स्नानमहं करिष्ये । मूल-वचनन्त नक्षत्र स्नाने ।

भविष्य—“चतुर्दश्यां यदा युत्तो व्यतीपातेन चन्द्रमः ।
तदा पुरुष-तमः कालो देवानामपि दुर्लभः ॥ तदा यः स्नाति
गङ्गायां भक्षा तत्-फलमाप्नुयात् । यत्र तत्र विष्णोऽपि गङ्गा-
मरणजं च तत् ॥³

अथ चतुर्दश्यां व्यतीपात-युत्त-चन्द्रमसि ⁴गङ्गा-मरण-जन्म-
फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

1 Op. cit., p. 349, l. 8 f.

2 Pray T., p. 85, l. f, “कृहन्मतुः” ।

3 Pray T., p. 85, l. 4, चतुर्दश्यां यदा योगो...चारुंया...
विष्णोऽपि गङ्गा-मरणजन्म सः । Then Raghunandana says,
“व्यतीपातेन चन्द्रमा इति गङ्गा-चारुंया-वलयुत्त-पाठोऽनवितत्वाहेयः ।”

4. B. यत्र तत्र मरणेनापि गङ्गा...।

“हादश्यां व्रवणे जट्टे अष्टम्यां पुर्ण-योगतः । आद्रीयात्
चतुर्दश्यां गङ्गा-स्नानं सु-दुर्लभम् ॥¹ वैशाखे पूर्णिमा वा
स्वाम्यावे वै कार्त्तिके तथा । तथा माघी त्वमावस्या गङ्गायाम्
सुदुर्लभा ॥”

अद्य व्रवणचं-युक्त-हादश्यां सु-दुर्लभ- [पुणर] प्राप्ति-कामो
गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । एवमन्यासामपि ब्रह्मानामोऽलिङ्ग
स्नायात् ।

भविष्ये—“क्लेशाष्टम्यां यदा त्वाद्री अतीपातत्वं वै तदा ।
गङ्गायां दुर्लभं स्नानं योगोऽप्येष मु-दुर्लभः ॥ यो माघे दैव-योगेन
तदा स्नानं विधानवित् । लभते चेत् स सद्यो वै जातिं स्वरति
पौर्विकीम् ॥ सर्वे-यज्ञ-तपोध्यान-फलमाप्नोति तत्-चाणात् ।
सर्व-शास्त्रार्थ-विज्ञाता अरोग्यं सदा भवेत् ॥”

अद्याद्री-नक्षत्र-युक्त-माघ-क्लेशाष्टम्यां सद्यः पूर्व-जाति-स्मरण-
पूर्वक-सर्व-यज्ञ-तपोध्यान-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-सर्व-शास्त्रार्थ-विज्ञा-
तत्व-प्राप्ति-कामो गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये । माघेतरे तु दुर्लभ-
पुण्य-प्राप्तिः फलम् ।

स्त्रान्दे—“श्लैश्वरस्य वारेण वारेणाहुरकस्य च ।
क्लेशाष्टमी-चतुर्दश्योः पुण्यां गतिमवाप्नुयात् ॥”²

अद्य श्लैश्वर-वाराधिकरणक-क्लेशाष्टम्यां पुण्य-गति-प्राप्ति-
कामो गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये । अद्याहुरक-वाराधिकरणक-
चतुर्दश्यां पुण्य-गति-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।
दानादौनामन्य तमस्य करणस्यैतदेव फलम् ।

तथा—“सोमवारे त्वमावस्या आदित्याहे च सप्तमी । चतुर्थी

1 Op. cit., p. 83, l. 9f, v. r. हादश्यां व्रवणचं तु ।

2 Tithi T., P. 57, l. 11 f. “ज्योतिषे ।” V. r. क्लेशाष्टमी-
चतुर्दश्यो पुण्यात् पुण्यतरे च्छ्रुते ।

भौम-वारि च अट्टमौ च बृहस्पतौ ॥ अत्र यत् क्रियते पापमयवा-
धर्म-सच्चयः । षष्ठि वर्ष-सहस्राणि प्रतिजन्म तदच्छयम् ॥¹

अथ सोम-वारि अमावस्यायाम् आदित्याहे सप्तम्यां वा भौम-वारे
चतुर्थंगा वा बृहस्पतौ अष्टम्यां वा षष्ठि-वर्ष-सहस्रावच्छु न-
स्वर्ग-वास-पूर्वक-प्रतिजन्माचय-धर्म-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमह-
करिष्येत् ।

एतेषु स्नान-दानादि-सर्व-पुण्य-जनक-कर्मणि ज्ञते फलमेवम् ।
अधर्मे तु ज्ञते षष्ठि-सहस्र-वर्ष नरक-वास-पूर्वक-प्रति-जन्माचया-
धर्म-प्राप्ति: फलम् ।

प्रचेताः—“अमावस्यां यदा वारो भवेद् भूमि-सूतस्य है ।
गो-सहस्र-फलं दद्यात् स्नान-दानेन जाङ्गवी ॥”²

अथ भूमि-सूत-वारे अमावस्यायां गो-सहस्र-दान-जन्म-फल-
सम-फल-प्राप्ति-कामो जाङ्गवो-स्नानमह’ करिष्ये । वस्तु-मात्र-
दानेऽप्येतदेव फलम् । तथा

“सिनीवालो कुङ्कैव यदि सोम-दिने भवेत् ।

गो-सहस्र-फलं दद्यात् स्नानं यत्कौनिना ज्ञतम् ॥³

अथ सोम-दिने सिनीवालो कुङ्कां वा गो-सहस्र-दान-जन्म-
फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमह’ करिष्येत् । अस्मां
सामान्य-जलाधिकरणक-मौन-स्नानादपेतदेव फलम् । एतच्च
मौनम् अक्षणोदयादारभ्य स्नान-पर्यन्तं कार्यम् । वचनान्तरेण
“स्नान-मात्रे तत्र मौनस्य स्वयमेव सिहत्वात् । यदुक्तं स्नान्दे—

1 Op. cit, p. 157, l. 13 f., v. r. सोम-वारिऽप्यमावस्या...
पतुर्व्यङ्गार-वारे च...षष्ठि-जन्म-सहस्राणि ।

2 Op. cit, p. 483, l. 8, “व्यासः”; v. r. अमायान्तु स्नान-मात्रेण ।

3 Op. cit, l. 9; v. r. कुङ्कांपि । 4. C. न तु स्नान मात्रे ।

“उच्चारे मैथुने चैव प्रस्त्रावे दत्त-धावने ।
स्थाने भोजन-काले च धर्मस् मौनं समाचरेत् ॥”¹

दशहरा-स्थानम् ।

“अद्य हस्ते तु नक्षत्रे दशम्यां ज्यैषिके सिते । दश-पाप-
हरायाच्च दत्तं दानमकल्पयम् ॥ विश्वाचरणं हिंसा पर-
दारोपसेवनम् । पारुष्यानुत्पैशुन्यम् असम्बद्धाभिमाणम् ॥
पर-द्रव्याभिध्यानसे मनसाऽनिष्ट-चिन्तनम् । वित्याभिनिवेश्य
मानसं त्रिविधं स्मृतम् ॥”

एतद्गाघ-घातन-कामो गङ्गायां स्थानमहं करिषेत् ॥
गाञ्छीये—

“ज्यैषे मासि चिति-सुत-दिने शुक्र-पञ्चे दशम्यां
हस्ते गौलाचिरगमदिये² जाङ्गवी मत्ये-लोकम् ।
पापान्वस्यां हरति हि तिथौ सा दशेत्याहुरार्थाः
पुण्यं दद्यादपि शत-गुणं वाजिभिरायुतस्य³ ॥”⁴

अद्य हस्ता-नक्षत्र-युक्त-चिति-सुत-दिने शुक्र-पञ्चे दशमाम्
“अदत्तानामुपादानं हिंसा चैवाविधानतः⁵ । पर-दारोपसेवा च
कायिकं त्रिविधं स्मृतम् ॥” पारुष्यामनुत्पैशुव पैशुनश्चापि सर्वशः ।
असम्बद्ध-प्रलापश्च वाङ्मयं स्याच्चतुविधम् ॥ पर-द्रव्ये चभिध्याने⁶
मनसाऽनिष्ट-चिन्तनम् । वित्याभिनिवेश्य मानसं त्रिविधं

1. Op. cit, l. 14.

2. C. गौलाचिरगमदिये (?) ।

3. C. अव्यायुतसा ।

4. Op. cit, p. 215, l. 2. chap. दशहरा l. 2, “शङ्खः”; v. r.
हरति च

5. C. चैवाविधानतः (?)

6. C. द्रव्येत्वतिच्यानम् ।

स्मृतम्¹।” एतदग्नि-पाप-चय-पूर्वक-वाजि-मेधायुत-जना-पुणा-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये।

वार²-नक्षत्र-योगभावेऽपि केचिदग्निमौ-मात्रेऽपि दग्धहरास्य भन्नन्ते, ब्रह्म-पुराण-वचन-दर्शनात्। तथा ब्राह्मे—“शुक्र-पञ्चस्य दग्निमौ ज्यैषे मासि द्विजोत्तमाः। हरते दग्ध-पापानि तप्ताहशहरा स्मृता॥”³ इति। एतस्यां “स्नान-मात्रेऽपि दग्ध-पाप-चयः समः। नक्षत्र-मात्रे योगेऽपि, गङ्गड-पुराणे-दर्शनात्। अत वाजि-मेधायुत-जन्य-पुण्योऽस्त्वनं कर्तव्यमिति विशेषः।

अथ संक्रान्ति-स्नानम्।

अथ संक्रान्ति-निर्णयः। भविष्य-मातृस्ययोः “अयने हे विषुवे हे चतस्रः षडशीतयः। चतस्रो विशुपद्यते संक्रान्तयो द्वादश स्मृताः॥” सूर्य-कर्कट-संक्रान्ती हे तु दग्धदच्छिणायने। तुला-भेषे विषुवे हे गोल-भेषे तथा पराः॥” सूर्यो मकरः। “धनुर्मिथुन-कन्यासु मोने च षडशीतयः। वृष-वृच्छिक-कुम्भेषु सिंहे विशुपदो स्मृताः॥” संक्रान्तयो विशुपदो द्विगन्ताः परिकीर्तिताः।” तथा च ब्रह्म-पुराणे—“सूर्यस्य सिंह-संक्रान्त्यामन्तं व्रेता-युगस्य च। तथैव वृष-संक्रान्त्यां द्वापरान्तरे संज्ञया॥ तथा च कुम्भ-संक्रान्त्यामन्तं कलियुगस्य च॥” सौरधर्म—

“संक्रान्ति-समयः सूर्यो दुर्लभः पिशितेच्चणैः। तदयोगा-

1 Op. cit. p. 215, l. 7 v. r. लिखितं कर्म मानसम्।

2 वार omitted in A and C.

3 Op. cit., p. 212, l. 9, v. r. द्विजोत्तमः।

4 C. दर्शन-मात्रेऽपि।

5 Op. cit., p. 487, l. 15, “भविष्य-मातृस्य-ज्योतिषेषु, v. r.,, विषवतो तुला-भेषे...वृष-वृच्छिक-सिंहेषु कुम्भे...।

दध्वंशीर्धे त्रिशत्राद्यः प्रकौर्तिताः ॥ अर्वाक् षोडश नाड्यसु
परस्तादपि षोडश । पुण्य-कालोऽर्क-संक्रान्तरां धर्मविद्विहृदा-
हृतः ॥” ‘नाड्यो’ देखाः । “या याः सचिहिता नाड्यस्तास्ताः
पुण्यतमाः स्मृताः ।¹ अङ्ग² संक्रमणे पुण्यमहः कृत्य
प्रकौर्तितम् । रात्रौ संक्रमणे पुण्यं दिनार्धे चान-दानयोः ।³
अर्ध-रात्रादधस्तस्मिन् मध्याङ्गस्योपरि क्रिया । जर्णु⁴ संक्रमणे
यावदुदयात् प्रहर-हयम् ॥” ‘अर्धः’ प्रथमार्धे रात्रे ‘रुद्धंसु’ त्तरार्धे
रात्रे । “पूर्णार्ध-रात्रे संक्रान्ती दिनार्धे पुण्यमदे स्मृते ॥” पूर्व-दिनस्य
परार्धे पर-दिनस्य पूर्वार्धमित्यर्थः । “षडशीति-मुख्येऽलैति हृत्ये
च विषुव-इये । भविष्यत्ययने पुण्यमतीते चोत्तरायणे⁵ ॥” एवं
च दक्षिणायनस्यात् भावित्वे इचिक-पुण्यता, विषुव-हयस्य
उत्तरायणस्य चातीतत्वे पुण्यता । तथा च मातृस्य—“अयने
कोटि-गुणितं लक्षं विष्णुपदी-फलम् । षडशीति-सहस्रन्तु
षडशीत्यामुदाहृतम् ॥ शतमिन्दु-लये पुण्यं सहस्रन्तु दिन-चये ।
विषुवे शत-माहस्त्रम् आ-का-मा-वैष्णवनन्तकम्⁶ ॥”

अद्यासुक-संक्रान्तरां कोटि-गङ्गा-चान-जन्य-फल-सम-फल-
प्राप्ति-कामो गङ्गायां चानमहं करिष्ये । तथा, अद्य विष्णु-
पद्यां संक्रान्तरां लक्ष-गङ्गा-चान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो
गङ्गायां चानमहं करिष्ये । तथा, अद्य षडशीत्यां संक्रान्त्यां षड-

1. Op. cit., p. 394, l. 8, या याः सचिहिताः, etc.

2. C. अङ्ग (?) ।

3. Op. cit. I, 94. वृद्धशिष्ट and others; v. r. ... संक्रमणे
भानोदिनार्ध...

4. Op. cit., p. 388, ll. 7-8

5. Op. cit., p. 397, l. 8f., v. r. लक्षं विष्णुपदीप् च ।

श्रीति-सहस्र-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां
स्नानमहं करिष्ये । जल-विषुव-स्नानेऽप्ये तदेव फलम् ।
भविष्ये—“संक्रान्तिषु च सर्वासु चातुर्मास्य-फलं लभेत् । एतदेव
भवेत् पुण्यं माघ-कार्त्तिक-मासयोः ॥”

अद्यासुक-संक्रान्त्यां चातुर्मास्य-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-सम-
फल-प्राप्ति-कामो गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये ॥

ब्राह्म—“अयने हे विषुवे हे यः स्नायाद् जाङ्गवौ-जले ।

गङ्गा-स्नानस्य लभते फलं धरमासिकस्य च ॥”

अद्यासुकायन-संक्रान्त्यां धरमासिक-गङ्गा स्नान-जन्य-फल-
सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ॥

अथ मास-स्नानम्

तत्रैक-मासस्य । भविष्ये—“नैरन्तर्येण गङ्गायां मासं यः
स्नाति मानवः । स शक्त-लोके सुचिरं कालं स्थित्वा¹ सगोव्रजैः ॥
ततो ब्रह्मपुरे तिष्ठेत् कल्प-कोटि-शतायुतम्² ।”

अद्य शक्त-लोकाधिकरणक-बहु-गोव्र-सहित-सुचिर-काला-
बच्छिन्न-वासानन्तर-ब्रह्मपुराधिकरणक-कल्प-कोटि-शतावच्छिन्न-
वाम-कामः अद्यारथ्य मासमिकं गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।
अत्र सौर-मास-परिष्वकः । तथा धरमासस्य । भविष्ये—
“धरमासं स्नाति गङ्गायां नैरन्तर्येण यो नरः । सर्व-पाप-विनिर्मलः
समस्त-कुल-संयुतः ॥ समस्त-भोग-संयुक्तो विष्णु-लोके भवीयते ॥
परार्थ-हितयं यावत्वात् कार्या विचारणा ॥ धरमासमेकस्त्वपरः

1. A...सुचिरं कामो लृप्त्वा...।

2. Also quoted in PrayTat., गङ्गा-माहात्मा-प्रकरण,
p. 84, l. 4; v. r. स शक्त-लोकेषु चिरं...॥

सङ्कटेवोत्तरायणे । एतदेव भवेत् पुण्यं विषुवे च तवैव
च^१ ॥”

अथ सर्व-पाप-विनिर्मुक्ति-पूर्वक-समस्त-कुल-संयुत-समस्त-भोग-
युताक्षीय-विश्वा-लोकाधिकरणक-परार्थ-हितयं यावद्वितत्व-
कामः अद्यारभ्य नैरन्तर्येण यथमासं यावद् गङ्गायां स्नानमहं
करिष्ये । उत्तरायण-विषुवाणमेकतरस्य स्नानेऽप्येतदेव फलम् ।

माघ-फाल्गुन-स्नानम् ।

गारुडे—“थ इच्छेद्विपुलान् भोगंचन्द्र-सूर्य-यहोपमान् ।
प्रातःस्नायो भवेत्वित्यं हौ मासी माघ-फाल्गुनौ^२ ॥”

अथ चन्द्र-सूर्य-यहोपम-बहु-विपुल-भोग-प्राप्ति-कामो माघ-
फाल्गुन-मास-इयं यावत् प्रत्यहं गङ्गायां प्रातः स्नानमहं करिष्ये ।
माघाधिकारि गारुडे—“मातरं पितरञ्जापि भातरं सुहृदं गुरुम् ।
यसुहित्य निमज्जेत द्वादशांशं लभेत् सः^३ ॥” ‘द्वादशांशं’
माघ-मासीय-स्नान-जन्म-फल-सम-फल-द्वादशांश-फलमित्यर्थः ।

माघस्य । पात्रे—“मकरस्ये रवौ माघे गोविन्दाच्युत माघव ।

1. Op. cit., p. 54, II. 10—12; v. r., last verse a,
प्रयमासमेकन्तव्यपर्यः...।

2. BhavP., uttara, chap. 122, vv. 17b—18a, p. 484,
v. r. यदोच्छेत् चन्द्र-सूर्योपमान् गङ्गान् । पौष-फाल्गुनयोर्मध्ये
प्रातःस्नायो भवेत्वरः; cp. TitTat., p. 401, II. 9—10, v. r. 2nd
line, कार्त्तिके सकले मासि प्रातःस्नायो भवेत् सदा ।

3. PrayTat., op. cit., p. 76, II. 7—9, v. r. ...पितरं ज्ञायां
...अष्ट-भागं लभेत् सः ॥ cp. for अष्ट-भाग the verse प्रतिक्षिति
कुण्डमयो तौर्ध्वं-वारिष्यि भज्जयेत् । भज्जयेत् यसुहित्य अष्ट-भागं लभेत्
सः; op. cit., p. 75, II. 16—17,

स्नानेनानेन मे देव यथोऽन्न-फलदो भव^१ ॥ इमं मन्त्रं समुच्चार्ये स्नायामौनं समाचितः^२ । वासुदेवं हरिं विश्वुं माधवच्च स्मरेत् पुनः ॥^३ तसेन बारिणा स्नानं यदु मृहे क्रियते नरैः । घडब्द-फलदं तदि मकरस्ये दिवाकरे ॥” अश्रुत्या इत्यर्थः । “वह्निःस्नानश्च वायादौ द्वादशाब्द-फलं स्मृतम् । तडागी द्वि-गुणं राजन् नदशं तच्च चतुर्गुणम् । दशधा देव-खाते च शतधा च महानदीम् । यत् चतुर्गुणं राजन् महानदाश्च सङ्घमे ॥ सहस्र-गुणितं सर्वं तत् फलं मकरे रबौ । गङ्गायां स्नान-मात्रे च लभते मानुषो लृप ॥”

अद्य माधाधिकरणक-महानदी-सङ्घम-स्नान-जन्य-फल-सहस्र-गुण-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो मात्रे गङ्गायां प्रातः स्नानमहं करिष्ये । तथा—

“मङ्गां येऽवावगाहन्ते मात्रे माप्ति नराधिप ।

चतुर्युग-सहस्राणि न पतन्ति सुरालयात् ॥^४

अद्य सुरालयाधिकरणक-चतुर्युग-सहस्रोपभोग-तदुत्तर-तत्-पुराधिकरणक-पाताभाव-कामो गङ्गायां मात्रे प्रातः स्नानमहं करिष्ये । अवगाहन-मात्रे ऽवेतदेव फलम् । तथा—

1. KrtTat., p. 25, ll. 3—4; also MaIM Tat., chap. माधव-स्नान, part 1, p. 79, ll. 4—5. 2. A. समचितः ।

3. MaIM Tat., op. cit. part 1, p. 79, ll. 4—6, v. r. एतमन्त्रं...ङ्गां श्रीघरच्च स्मरेत्तः; KrtTat., p. 25, ll. 4—5, 2nd line quoted, reading same as in MaIM Tat.

4. TitTat., chap. कार्त्तिकादि-स्नान, p. 402, ll. 13—14, v. r. 2nd line, चतुर्युग-सहस्राणे; stated here to be quoted from the गारुड-पुराण ।

“दिने दिने सहस्रन्तु सुवर्णानां विशंपते ।

तेन दक्षं हि गङ्गायां यो माघे खाति मानवः ॥”

अथ प्रतिदिनं सहस्र-सुवर्ण-दान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-
कामो माघ-मासं यावत् प्रत्यक्षं गङ्गायां खानमहं करिष्ये ।
तथा—“अनडुही-सहस्रन्तु कपिलायुतमेव च ।

तेन दक्षं हि गङ्गायां यो माघे खाति मानवः ॥”

अद्यानडुही-सहस्र-कपिला-गवायुत-दान-जन्य-फल-सम-फल-
प्राप्ति-कामो गङ्गायां प्रातः खानमहं करिष्ये । पाद्मे (१) —अथ
प्रतिदिन-घटि-सहस्र-वर्धावच्छिन्न-स्वर्गाधिकरणक-वास-कामो माघ-
मासि प्रत्यक्षं प्रातर्गङ्गायां खानमहं करिष्ये । प्रकरण-बलात् प्रातः-
कालोन-खान-परिप्राप्तिः । तथाहि खान्दे—“मकरस्ये रवौ
यो हि न खात्वनुदिते रवौ । कथं पापैः प्रमुच्येत कथं स विदिवं
ब्रजेत् ॥” तथा पाद्मे—“मकरस्ये रवौ माघे प्रातःकाले तथाऽमले ।
गोचरदेहपि जले खानं स्वर्गदं पापिनामपि ॥” एतेन सर्वत्र
प्रातःपदं प्रयोज्यम् । तथा—“ब्रह्महा हेमहारी च सुरापो
शुक्र-तत्परः । माघस्यायी विषापः स्यात् तत्-संसर्गी च पञ्चमः ॥
माघे मासि रटत्परापः किञ्चिदभ्युदिते रवौ । ब्रह्मज्ञं वा सुरापं
वा कं पतनं पुनीमहे ॥”^४ इत्यादि-प्रकरणादित्यर्थः । माघ-

1. Tit Tat., op. cit., p. 204, ll. 14—16 ; stated to be quoted from the गारुड़-पुराण ।

2. Op. cit., p. 402, ll. 1—2 ; stated to be taken from the पाद्म-पुराण ; followed by the verse “अकामो वा सकामो वा
यत्र क्वापि बहिर्ज्ञते । इहासुल च हुःखानि माघ-स्नायी न पापति ।”

3. MaMTat., chap. माघव स्नान, part 1, p. 76, ll.
5—6 ; v. r. ... तथा सुने ।

4. Op. cit., p. 77, ll. 1—3 ; v. r. ब्रह्मज्ञमपि चाखासं...।

स्नाने सर्वेषामिवाधिकारिता । तथा—“सर्वेषां सर्वं वर्णानामात्र-
मात्रान्तु भूपते । मात्र-स्नानन् धर्मस्य धाराभिः खलं वर्षति ॥”

अथ अहग्न-स्नानम् ।

नक्षत्र-निधिह-काले गङ्गादि-तीर्थ-प्राप्तावपि अहण-दर्शनं
न कर्तव्यम् । निषेषे पुश्य-लोभासश्चवात् । तटुकं वराह-
संहितायाम्—“जन्म-सप्ताष्ट-रिप्फाहे दशमस्ये निश्चाकरे । दृष्टी-
इरिष्टप्रदो राहुजन्मचं निधनेऽपि च¹ ॥ ‘अहो’ नवमः । ‘जन्मचं’
जन्मतारा । ‘निधनं’ सप्तम-तारा । तथा राजमातृष्णे भोजराजः—
“सप्ताष्ट-जन्म-योषेषु चतुर्वें दशमे तथा । नवमे च निश्चानाये न
कुर्याद्राहु-दर्शनम्² ॥” गारुडे—“चन्द्र-सूर्य-यहे चैव योऽवगाहेत
जाङ्गवीम् । स स्नातः सर्वं-तीर्थेषु किमर्थमयते महोम्³ ॥”

अथ रात्रौ चन्द्र-यहे सूर्य-यहे वा सर्वं-तीर्थं-स्नान-जन्म-फल-
सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमह करिष्ये । अवगाहने-
ऽप्ये तदेव फलम् । ब्रह्म-पुराणे—“गवां कोटि-सहस्रस्य सम्यग्
दत्तस्य यत् फलम् । तत् फलं जाङ्गवी-स्नाने राहु-प्रस्ते
निश्चाकरे ॥ दिवाकरे फलं तदच्छत-संख्यमुदाहृतम्⁴ ॥”

अथ रात्रौ राहु-प्रस्ते निश्चाकरे गङ्गाधिकरणक-सम्यग्दत्त-
गो-कोटि-सहस्र-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं
करिष्ये । अथ राहु-प्रस्ते दिवाकरे गङ्गाधिकरणक-राहु-
प्रस्ते-निश्चाकर-कालीन-स्नान-जन्म-फल-यत्-गुण-फल-प्राप्ति-कामो
गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । स्नानं—

1. Tit Tat., chap. अहण, p. 410, ll. 10—11; v. r.
रिप्फाहे—दशमस्ये...। “रिप्फं दादश-राशिः”—रघुनन्दनः ।

2. Tit Tat., op. cit., p. 410, ll. 2—3, v. r. 2nd line,
नवमे च तथा चन्द्रे...।

3. Not found in GarP. 4. Not found in BrahmaP.

"दिन-चये पर्वणि जात-काले गृगाहु-सूर्य-यहण-इये च ।
अनन्त-पुण्यं विषुव-इये च यस्य पुंसोऽचय-धर्मको यः (?) ॥"
"अचय" आभूत-संप्रव-स्थायी ।

अद्य रात्रौ अचय-बहु-धर्म-प्राप्ति-कामः गृगाहु-यहणे गङ्गायां
स्नानमहं करिष्ये । अनन्त-फल-प्राप्ति-कामो वा । दिन-चय-
पर्वजात-काल-सूर्य-यहण-विषुव-इयानामेकात्मस्य स्नानेऽप्येतदेव
फलम् । गारुडे—“सूर्य-यहः सूर्य-वारे सोमि सोम-यहस्तथा ।
चूडामणिरये योगस्त्वानन्त-फलं लभेत् ॥ अन्यस्माद् यहणात्
कोटि-गुणमत्र फलं भवेत्¹ ॥”

अद्य सूर्य-वाराधिकरणक-सूर्य-यहे चूडामणि-योगे वा
गङ्गाधिकरणक-सूर्य-यह-कालोन-स्नान-जन्य-फल-कोटि-फल-प्राप्ति-
कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । अनन्त-फल-प्राप्ति-कामो वा ।
तथा, अद्य रात्रौ सोम-वाराधिकरणक-सोम-यहे चूडामणि-योगे
वा गङ्गाधिकरणक-सोम-यह-कालोन-स्नान-जन्य-फल-कोटि-गुण-
फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । ब्राह्मे—

“इन्दोर्लंघ-गुणं प्रोत्तं रवेदश-गुणस्तथा ।

गङ्गा-तोरे तु संप्राप्त इन्दोः कोटी रवेदश² ॥”

अद्य राहु-यस्ते दिवाकरे दश-कोटि-गुण-गङ्गा-स्नान-जन्य-

1. Not found in GarP. Tit Tat., op. cit., p. 416, ll. 9—11, v. r. 2nd line, तत्वानन्त-फलं स्मृतम्...last line, ...फलं लभेत् ।

2. Not found in BrahmaP. op. cit., p. 415, ll. 3—4, v. r. रवेदश-गुणस्तथा तत् । Raghunandana says, इन्दोर्लंघ-
गुणमिति सामान्योदक-स्नान-विषयमेतत् ।

फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । अथ रात्रौ राहु-ग्रस्ते निशाकरे कीटि-गुण-गङ्गा-स्नान-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । दानम् । अथ सोम-श्रव्णे सोम-देवताधिकरणक-दातव्ये तद्दशु-दान-जन्म-फल-दश-गुण-फल-प्राप्ति-काम इदम् असुक-वसु यथा-दैवतं गङ्गा-तीरे यथानाम-गोदावित्यादि । दक्षिणा यथाविधि अहम्यानन्तरम् । देव-सम्प्रदानक-दान-तपोनियमादि-सर्वं कर्म-करणेऽप्ये तदेव फलम् । अत यहण-काले तु अशीच-च्याप्तो साङ्ग-स्नान-मात्रं कर्तव्यम् । न तु दान-चाचादि । यदुकं सृष्टौ—“सृतके मृतके चेव न दोषो राहु-दर्शने । स्नान-मावन्तु कुर्वीत दान-चाह-विवर्जितम्¹ ॥”

अथ मध्याङ्ग-स्नानम् ।

भविष्यत—“प्रातः स्नानादश-गुणं पुरुषं मध्यंदिने तथा² ॥”

अथ प्रातःकालौन-गङ्गा-स्नान-जन्म-फल-दश-गुण-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां मध्याङ्गे स्नानमहं करिष्ये । तथा—“सायं-काले शत-गुणमनन्तं शिव-सत्रिधी ॥” अद्य मध्याङ्ग-कालौन-गङ्गा-स्नान-जन्म-फल-शत-गुण-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां सायं-काले स्नानमहं करिष्ये ॥

1. Tit Tat., chap. पुराणरण, p. 421, ll. 9—10, v. r. 2nd line, स्नान-मावन्तु कर्तव्यं...। Raghunandana here refers to the गङ्गा-वाक्यावली and accepts विश्वासदेवी as the authority; he also states that the same verse is found in the संबतस्त्र-प्रदीप ।

2. Pray Tat., chap. गङ्गा-माचाला, pp. 102-103.

अथ वारुख्यादि-स्नानम् ।

स्मृतिः—वारुणेन समायुक्ता मधौ कृष्णा व्रयोदशी ।

गङ्गायां यदि लभ्येत् सूर्य-यहु-शतैः समा¹ ॥

अद्य वारुण-नचत्र-समायुक्त-मधु-कृष्ण-व्रयोदशीं वारुख्यां वा बहु-शत-सूर्य-यहु-कालीन-मध्याह्न-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

महावारुणी महामहावारुणीति गोडीयाः पठन्ति ।

“शनि-वार-समायुक्ता सा महावारुणी स्मृता । यदि लभ्येत् गङ्गायां कोटि-सूर्य-यहुः समा² ॥” अद्य शनि-वाराधिकरणक-वारुण-नचत्र-समायुक्त-मधु-कृष्ण-व्रयोदशीं महावारुख्यां वा गङ्गाधिकरणक-बहु-कोटि-सूर्य-यहुष-कालीन-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । तथा—

“शुभ-योग-समायुक्ता शनी शतभिषा यदि ।

महामहे ति विस्थाता त्रि-कोटि-कुलमुहरेत्³ ॥”

अद्य शुभ-योग-युक्त-शनि-वाराधिकरणक-शतभिषा-नचत्र-युक्त-मधु-कृष्ण-व्रयोदशीं महामहावारुख्यां वा त्रि-कोटि-कुलोहरण-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

1. Pray Tat, p. 99, ll. 19—20; Tit Tat., p. 347, ll. 3—4; Krt Tat., p. 30, ll. 1—2; chap. वारुख्यादि-स्नान in all the works.

2. Tit Tat., p. 347, ll. 6—7, Pray Tat., p. 100, ll. 1—2; Krt Tat., p. 30, ll. 2—3; v. r. 2nd line, गङ्गायां यदि लभ्येत् ।

3. Tit Tat., p. 347, ll. 7—8; Pray Tat., p. 100, ll. 2—3; Krt Tat., p. 30, ll. 3—4,

अथ महाज्यैषी-स्नानम् ।

“ऐन्द्रे गुरुः शशी चैव प्राजापत्ये रविस्तया । पूर्णिमा गुरु-
वारिण महाज्यैषो प्रकोतिंता¹ ॥” “ऐन्द्री” जैगठा, ‘प्राजापत्यं’
रोहिणी । विना गुरु-वारिणापि । तथा—“ऐन्द्रे गुरुः शशी चैव
प्राजापत्ये रविस्तया । पूर्णिमा जैगठ-मासस्य महाज्यैषी
प्रकोतिंता² ॥” अनुराधासु चन्द्रे इपि । यथाह व्याघ्रभूतिः—
“ऐन्द्र-ज्येष्ठवा भित्रे गुरु-चन्द्रो यदा स्थितौ । पूर्णिमा ज्येष्ठ-
मासस्य महाज्यैषी प्रकोतिंता³ ॥” [यदा] केवलं ज्येष्ठा-
नक्षत्र-यक्ता ज्येष्ठ-पूर्णिमा [ज्येष्ठ] संबत्सरे स्थात् तदा महाज्यैषी
स्थात् । तथा च राजमार्त्यं भोजराजः—“ज्येष्ठे संबत्सरे चैव
ज्येष्ठ-मासस्य पूर्णिमा । ज्येष्ठा-भेन समायुक्ता महाज्यैषी
भवेत्तदा⁴ ॥” तथा च स्कान्द-मातृस्ययोः—“पौर्णिमासीयु ज्येष्ठासु⁵
मासच्च-सहितासु च । एतयां स्नान-दानाभ्यां फलं दश-गुणं
स्फूतम् ॥” एतत्त, जैगठे विशेष-विधानात् ज्येष्ठेतरात्य-(?)
मास-पूर्णिमासु बोडव्यम् । फल-दश-गुणत्वं सामान्य-पूर्णिमाधि-
करणक-स्नान-दानाद्वेत्यर्थः । स्मृतिः—“महा⁶-पूर्वासु चैतासु

1. Tithi Tat., p. 377, ll. 8—9; Pray Tat., p. 100,
ll. 5—6; chap. महा-ज्यैषी ।

2. Tithi Tat., p. 377, ll. 10—13; Pray Tat., p. 101,
ll. 2—3.

3. Tithi Tat., p. 378, ll. 1—2; Pray Tat., p. 101,
ll. 5—7; v. r. ऐन्द्रे त्वय्यवा मैत्रे... ।

4. Op. cit, ll. 3—4; op. cit., ll. 7—8.

5. C and A. पौर्णिमासीयु चैतासु ।

Tithi T., p. 377, l. 1. पौर्णिमासीयु चैतासु .. एतासु स्नान ।

6. B. महापूर्वासु ।

फलमन्त्रयमनुते¹ ॥” ‘अक्षव्यम्’ आभूत-संप्लव-स्थायि² । महत्-
पूर्वत्वज्ञासां³ यदा पौर्णमास्यमेव मास-चिङ्गित-नक्षत्रे चन्द्र-
बृहस्पति-योगस्तदा महा⁴-वैशाखादि⁵-व्यपदेशः ।

तथा च⁶ विष्णुः—“द्वयेति सहितो यस्यां दिवि चन्द्र-
बृहस्पती । पौर्णमासी तु महती प्रोक्ता संवत्सरे तु मा⁷” ॥
तथा भोजराजः—“मास-संख्ये यदा ऋक्षे चन्द्रः सम्पूर्ण-
मच्छलः । गुरुणा याति संयोगं मा तिथिर्महती अ॒ता⁸ ॥”
इति यदरपि, तथापि⁹ उद्युष्टे विशेष-विधानात् संवत्सर-
सम्बन्धित्यैष-पूर्णिमायां यदा वारिणा विनापि उद्युष्टा-नक्षत्र-
मात्र-योग¹⁰-स्तदापि महाऽयैषीत्वा “उद्युष्ट-संवत्सरे चैव” इति
व्यवणात् । संवत्सरोऽव वर्ष-विशेषो न तु वर्ष-पर्यायः । कृष्णा
ज्योतिःशास्त्रे एव विशेष-लक्षणादुपेता वत्सरादयः । तथा च
वराहः—“एते पञ्च समाख्याता वर्षाश्च ऋषिभिः पुरा ।
संवत्सरः, परिवत्सरोऽनुवत्सरः, इद्ववत्सरः, उदावत्सरत्व ॥”
लक्षणाच्चेतिथां गणित-शास्त्रे यूक्तमेव । एतेन संवत्सर-सम्बन्धि-
ज्यैष-पूर्णिमायां यदा ज्येष्ठा-नक्षत्रं स्यात् तदा महाऽयैषीति
विशेषः ।

1. C. फलमन्त्रयमनुते ।

2. C. अक्षव्यमाहृत-संप्लव-

3. A. पूर्वच्छासां ।

4. Not found in C.

5. C. वैशाखादि—

6. Not found in C.

7. Visnu Sam. chap 49., V. 9, p. 78. Unv. Samh.;
Tithi T. p. 375, l. 3, महती चेया ।

8. Tithi T., p. 376, l. 3, मास-संज्ञे ।

9. C. तथा

10. C. नक्षत्र-योगः ।

भविष्येर— “महात्म्ये उपान्तु यः पश्येत् पुरुषः पुरुषोत्तमम् ।

सोऽपि सदगतिमाप्नोति¹ मोक्षं गङ्गाक्षु-मज्जनात् ॥”

अद्य महात्म्यैषां सुक्ति-कामो गङ्गायां मज्जनमहं करिष्ये ।

भविष्ये —“महात्म्यैषी सुर-चेष्टा उत्तमन्त-फला स्मृता ।

तस्यान्तु जाङ्गवी-स्थानं सूर्य-यह-शताधिकम् ॥”

अद्य महाजैयउपान्त-अनन्त-फल-प्राप्ति-पूर्वक-गङ्गाधिकरणक-
सूर्य-यह-शत-कालीन-स्थान-जन्य-पुरुषाधिक-पुण्य-प्राप्ति-कामो
गङ्गायां स्थानमहं करिष्ये ।

शिव-सत्त्विहित-गङ्गा-स्थानम् ।

भविष्येर— “अनन्तं शिव-सत्त्विहौ”

अद्य शिव-सत्त्विहित-गङ्गायामनन्त-फल-प्राप्ति-कामः स्थानमहं
करिष्ये ।

पञ्चिमवाहिनी-गङ्गा-स्थानम् ।

भविष्येर— “कुरुते व-स्थान-जन्य-पुण्य-दश-गुणा-पुण्य-प्राप्ति-कामो
विन्ध्य-सङ्करत-गङ्गायां स्थानमहं करिष्ये । तथा, अद्य विन्ध्य-
सङ्करत-गङ्गा-स्थान-जन्य-पुण्य-दश-गुणा-पुण्य-प्राप्ति-कामः पञ्चिम-
वाहिन्यं गङ्गायां स्थानमहं करिष्ये । तथा—

“तस्मात् सहस्र-गुणिता यत्र चोत्तरवाहिनी” ।

अद्य पञ्चिमवाहिनी-गङ्गा-स्थान-जन्य-पुण्य-सहस्र-गुणा-पुण्य-
प्राप्ति-काम उत्तरवाहिन्यं गङ्गायां स्थानमहं करिष्ये ।

1. Tithi T., p. 377, l. 6, विष्णु लोकमवाप्नोति ।

2. C. संस्कृता ।

अय तर्पण-प्रकरणम् ।

तर्पणन्तु तीर्थे नित्यमेव तिलेन कर्तव्यम्, तीर्थे प्रतिषेधाभावात् । “तिल-तर्पणन्तु प्रतिषिद्ध-दिनं परित्यजा कर्तव्य”मिति यत्, तत् सामान्य-जल-विषयम् । तथा च सामान्य-जल-विषये प्रतिषिद्ध-दिनमाह स्मृतिः—

“निषिद्ध-दिनमासादा यः कुर्यात्तिल-तर्पणम् । कृधिर्त तडवित्तोयं दाता च नरकं ब्रजेत् ॥ रवि-शुक्र-दिने चैव हादस्यां आह्वासरे । सप्तम्यां जन्म-दिवसे न कुर्यात्तिल-तर्पणम्¹ ॥” तथा, “संक्रान्त्यां निश्चि सप्तम्यां रवि-शुक्र-दिने तथा । आहे जन्मदिने चैव न कुर्यात्तिल-तर्पणम्² ॥”

आह-पदमत्र अमावस्या-आहे तर-दिन-विषयम् । तथा च मातृस्ये—“नील-घण्ड-विमोच्चे ग अमावस्यां तिलोदकैः । वर्षासु दीप-दानेन पितृणामनुगो भवेत्³ ॥” तथा च कात्यायनः—“न निर्वपति यः आहे प्रमोत-पिण्डको द्विजः । इन्दु-क्षये मासि मासि प्रायविच्छी भवेत्तु सः⁴ ॥” इति वचनादमावस्या-आह-करणस्य नित्यता⁵ ।

स्मृतिः—“अयने विषुवे चैव संक्रान्त्यां अहगेषु च । उपाकर्म-वृषोत्सर्गं युगादौ मृत-बासरे⁶ ॥ सर्व-शुक्रादि-वारेऽपि न कुर्यात्तिल-तर्पणम्⁷ । अमावस्यान्तु ये मर्त्याः प्रयच्छन्ति तिलोदकम् ॥

1. Ahnika T., chap. तर्पण, p. 105, l. 6f,

2. Op. cit, “मत्स्य-पुराणम्” ।

3. Op. cit., l. 10f.

4. C. प्रायविच्छीयते तु सः ।

5. A. आहस्य करणाता ।

6. A. पिण्ड-वत्सरे ।

7. Ahnika T., p. 106, l. 7—f. V. r. उपाकर्मचि चोत्सर्गे... न दोषविल-तर्पणे ।

पाकमौडुम्बरं गृह्णा मधु-मित्रं तपोधन । कृतं भवति तच्छ्राद्
स-इहसं यथार्थवत् ॥” इति । तीर्थे तु प्रतिषेधाभावमाह ।

तथा च स्कान्दे—“तीर्थ-मावे तु कर्तव्यं तर्पणं स-तिलोदकः ।
योऽन्यथा तर्पयेन्मूढः स विडायां भवेत् ज्ञमिः¹ ॥ विशेषेण तु
जाङ्गव्यां सर्वदा तर्पयेत् पितृन् । न काल-नियमस्त्रव सर्वथा
सर्व-कर्मसु² ॥”

तथा च कात्यायनः—

“यो नित्यं तर्पयेनीर्थं पितृन् काण्डा-तिलोदकः ।

बन्धात्तान् मोचयित्वा तु स्वयं विशृ-पुरं³ ब्रजेत्⁴ ॥”

इति विधान-दर्शनात्तीर्थं तिल-तर्पणस्य नित्यतैव । गौडीया
स्मृतिसु तिलैस्तर्पयेन्नित्यमिति यत्त्र यामान्य-जल-विषये
प्रतिषिद्ध-दिन-त्वागेन नित्यतैत्यर्थः, न तु सामान्ये न तिल-
तर्पणस्य नित्यता⁵, वह-पुराण-स्मृति-विरोधादिति संक्षेपः ।

तत्र विधिः । स्कान्दे—

“श्राद-कालेऽन्य-काले च पाणिनैकेन निर्वपेत् ।

तर्पणे तूभयेनैव एष एव विधिः स्मृतः ॥”

तथा शङ्कः—“नोदकेषु न⁶ पाके षु न क्रुद्धो नैक-पाणिना ।

नोपतिष्ठति तत्त्वोर्यं यत्र भूमौ प्रदोयते ॥”

1. Ahnika T., p. 106 l. 11f., v. r.

2. This order is not followed by Raghuṇandana, AhnikaT., p. 106. l. 3, विशेषतस्तु जाङ्गव्यां...क्रियते सर्व-कर्मसु ।

3. A. वहत्वान्नोचयित्वाऽप्य स्वयं ब्रह्मपुरं ।

4. Not found in कात्यायन-संहिता ।

5. A. तर्पण-नित्यता ।

6. A. सोहकेष च—

स्वानाहृ-तर्पणमेव कल्त्वा सूर्योर्धार्दिकं सम्पादय आचम्य च
पद्मात् महाल्पं कल्त्वा यथाविधि तर्पयेत् ।

यदाहृ वायु-पुराणे—

क्रियां यः कुरुते मोहादनाचम्ये ह नास्तिकः ।

भवन्ति हि त्रया तत्त्वं क्रियाः सर्वा न संशयः¹ ॥”

बौधायनः—“कर्मयुक्तो नाभेरधःस्यर्थं वर्जयेत् ।” कृन्दीग-
परिशिष्टे च—‘पित्रा-मन्त्रान्वाहरणे आवालभे छ्वावेचणे ।
अधीवायु-समुत्सर्गं प्रहासेऽनुत-भाषणे ॥ मार्जार-मूषिक-स्यर्थं²
आकृष्ट-क्रोध³-सम्भवे । निमित्तेषु च सर्वेषु कर्म कुर्वन्नपः
स्युग्रीते⁴ ॥”

‘अन्वाहरणे’ उच्चारणे । ‘आवालभे’ छ्वादय-स्यर्थं । ‘अवेचणे’
छ्वादयस्यैव । ‘मार्जार-स्यर्थं’ मार्जार-कृत एव । तथा कृन्दीग-परिशिष्टे
“सटोपवीतिना भाव्यं”⁵ सदा बहु-शिखेन च । वि-गिरिखो
व्यु पवीतिश्च यत् करोति न तत् कृतम्⁶ ॥” विश्वा-पुराणे—“शुचि-
वस्त्र-धरः स्वातो देवधिं-पिण्ड-तर्पणम् । तेषामेव हि तौर्थेषु कुरुते
सुसमाहितः⁷ ॥”

1. VayuP., Chap. 79, v. 46b—47A. v. r....मोहादना-
चम्यैव...क्रिया छेता...। ĀhnikaT., p. 29, l. 14; कर्म कुरुते
मोहादनाचम्यैव नास्तिकः ।

2. A. सूषि-संस्यर्थः ।

3. A. अतुक्ति क्रोध—

4. KatSam. chap 2, vv. 13—14, p. 305; v. r. पित्रा-
मन्त्रानुद्रवणा...धमेचणे ।...मार्जार-मूषिक-स्यर्थं आकृष्टे...निमित्तेष्वेषु... ।

5. A वाच्यं ।

6. KatSam., chap 1. v. 4. p. 304.

7. C कुर्वीत ।

8. Visnu P. कृतीयांश् chap. 18, v. 26, p. 185, v. r....
तेषामेव हि तौर्थेषु कुर्वीत...।

उग्ना आह—“न वेष्टित-शिरा न कृष्ण-काषाय-वासा:
पिण्ड-कार्याणि¹ कुर्यात्²।” तथा च स्कान्दे—“नीली-रक्तम्
यद्वस्त्रं दूरतस्त्रहिवर्जयेत्। स्नानं दानं तयो होमः स्वाध्यायः
पिण्ड-तर्पणम् ॥ तथा तस्य महायज्ञा नीली-वासी विभर्ति यः ।
नीली-रक्तं यदा वस्त्रं विप्रः स्वाङ्गेषु धारयेत् । तत्तु-सन्तति-
संस्थाते नरके स वसेद् ध्रुवम् ॥”

एतेन शुक्ल-वस्त्र-धरः सर्व-कर्मसु भवेदित्यर्थः । चातुर्तिः—
“यहै नीली³ न दोषभागि” ति

हारीतः—“जपे होमि तथा दाने स्वाध्याये पिण्ड-तर्पणे ।
अशून्यन्तं करं कुर्यात् सुवर्ण-रजतैः कुम्हैः ॥ चितौ दर्भाः
पश्य दर्भां ये दर्भां यज्ञ-भूमिषु । स्तुरणासन-पिण्डेषु यज्ञ-दर्भान्
परिवर्जयेत् ॥ पिण्डार्थं ये सूता दर्भां यैः क्षतं पिण्ड-तर्पणम्
मूलोच्छिष्ठे छृता ये तेषां त्यागो विधोयते⁴ ॥”

तथा “दर्भाः कृष्णाजिनं मस्ता त्राद्युणा हविरम्बयः ।
अयात-यामान्यं तानि नियोज्यानि पुनः पुनः ॥⁵” मरीचिः—
“मासे नभस्यमावस्या तस्यां दर्भ-चयो भतः । अयात-
यामासे दर्भा विनियोज्याः पुनः पुनः ॥” एवच “विष्णो सुमे

1. C. तर्पणं ।

2. Not found in उग्ननःसंहिता and उग्ननःस्मृतिः ।

3. A. गर्भ-नीली ।

4. C. जट कृशान् ।

5. Not found in LHarS. and VHArS; found in
DakS.; chap 1 v. 11.; v. r. मूलोच्छिष्ठ-प्रलेपे च त्यागसेषां
विधोयते । ... स्वाध्याये च रतः सदा । and SraddhaT., p. 83,
l. 9f. ।

6. Paur K. D., f. 4 (a), l. 4f.

कुशा नोपार्जनोया” इति प्रसिद्धिरसमीचीनैव¹ । योगि-याज्ञवल्क्यः—“यदुरहृतं प्रसिद्धेहै तिलान् संमिश्रयेज्ञाते । अतोऽन्यथा तु सब्यो न तिला याह्वा विचक्षणौ² ॥” अस्यायमर्थः । यदुरहृत-जलमादाय तर्पणं करोति तदा जल एव तिलाः प्रचे सव्याः, यदा तु जलाशयस्थ-जलमादाय, तदा वाम-हस्ते तिल-प्रहणम् । अत्र गङ्गायान्तु उहूतोदक-तर्पणागङ्गा नाव-तरति³, “गङ्गायां तर्पयेत् पितृनि”ति दर्शनात् ।

तथा काण्डाजिनिराह⁴—आवाहन-मन्त्रम् । “नाभि-मात्रे जले स्थित्वा चिन्तयेदूर्ध्वं-मानसः । आगच्छन्तु मे पितर इमं गृह्णन्वपोऽच्छलिम्⁵ ॥” इति । यमः—“त्रीस्त्रीज्ञलाज्ञ-लीन् दद्यादुचैरुचतरं ततः । गो-शृङ्ग-मात्रमुदृत्य जल-मध्ये जलं लिपेत्⁶ ॥” अस्यायमर्थः । पित्रादि-षट्-काच्छलि-वये

1. V. r. A. प्रसिद्धिः समीचीनैव ।

2. Not traced in the YajnSam. But found in AhnT., chap. तर्पण, p. 105, under the name of योगि-याज्ञवल्क्यः; v. r. प्रसिद्धेहै वै...ततोऽन्यथा तु । “अन्यथा वाम-हस्ते तु ततस्तर्पणमाप्तरेत्” इति मदन-पारिजाते लिखितम् ।

3. C. नावतरतेति (?) ।

4. V. r. काण्डाजिनिः in AhnT., p. 108, l. 6.

5. YamaS., v. 92., p. 116; v. r. ...हृदयेनानुचिन्तयेत्... पितरो गृह्णन्वै ताज्ञलाज्ञलीन् ।

6. YamaS., v. 93., p. 116; v. r. इस्त्रौ कृत्वा सुसंयुक्ती पूरयित्वा जलेन च । The first line is quite different. The 2nd. line is traced in YamaS., op. cit, and also quoted by Raghunandana in AhnT., p. 94, l. 14. Raghunandana explains गो-शृङ्ग-मात्र-यद्य as प्रादेश-मात्र-परम् ।

उत्तरोत्तर-वृद्धिः कर्तव्या । गो-शङ्क-मावभिति दत्तीयाच्छन्
चै स्वनिर्देशः । योगि-याज्ञवल्क्यः—“दक्षिणे पिण्ड-तीर्थेन जलं
सिंहेद् यथाविधि । दक्षिणेनव खड्डीयात् पिण्ड-तीर्थं
समीपतः¹ ॥” ‘दक्षिणेन’ करेण इति शेषः ।

मरीचिः—“तिलानामप्यभावे तु सुवर्ण-रजतान्वितम् ।
तदभावे निषिद्धेत् दर्भेभैऽन्वेत् वा मुनः² ॥” अत्र पूर्व-पूर्वाभावे
उत्तरोत्तर-विधिरिति ऋग्मो वाक्यान्तर-विरोधात् ल्पत्वाः ।
किन्तु तिलादोनां समुचितानामभावे एक-देशोपादान-
प्रदर्शनभिति ।

एवत्त्व—“विना रूप्य-सुवर्णेन विना ताम्ब-तिलैस्तथा । विना
दर्भेण भन्ते च पितणां नोपतिठते³ ॥” इति शङ्क-वचनं रूप्या-
दीनां सर्वेषामभावे न त्वं क-देशोभावेऽपि । “सौवर्णेन पात्रे च
राजतेन्दुम्बरेण वा खड्ड-पात्रे च वा शङ्कनाऽपुरदकं पिण्ड-
तीर्थं स्फृशन् दद्यादि”ति⁴ शङ्कोत्तम् सति सम्भवे । * * *

1. AhnT., chap. तर्पणा, p. 107, l. 12, attributed to
आतातप ; v. r. पितृणां पिण्ड-तीर्थेन...दक्षिणेनाय...

2. Op. cit., p. 107, attributed to योगि-याज्ञवल्क्य । But
it is not found in the याज्ञवल्क्य-संहिता । V. r. in आद्विक-
तत्त्व,...भन्ते च वाप्यथ ।

3. S'ampSam, chap 12. v. 1. p. 404. v. r...सुवर्णेन विना
ताम्ब-तिलेन च ; and S'anS, chap. 13. v. 13. p. 894, v. r....
तिलेन च । Also quoted in AhnT., p. 101, l. 1, attribu-
ted to मरीचि ; ताम्बमर्यादा च...विना भन्ते च दर्भेण ।

4. S'anS, chap. 13., v. 9, p. 894 ; v. r...राजतेन्दुम्बरेण
खड्डण-पात्रेणाम्ब-पात्रे च...योदर्क...।

तर्पण-जलं चिपेदितुप्रतम् । स्थलस्थेन स्थल एव त्यक्तव्य-
भित्याह शङ्कः—“नोदकेषु न पावेषु न क्रूरो नैक-पालिना ।
नोपतिष्ठति तत्त्वोयं यत्र भूमो प्रदीयते¹ ॥” बौधायन-भत्तेन स्थल-
स्थेनापि तर्पण-जलं जल एव प्रचे सव्यम् । यदा चोढूत-जलेन
तर्पणं तटैव स्थले तर्पण-जल-प्रसेपः । तद्विषयमेव “प्राग-
येषु सुरान्” इतीत्याह । तदयुक्तम्, “उदके नोदकं कुर्यात्
पितृभ्यश्च कदाचन । उत्तोयं च हृचौ देशे कुर्यादुदक-तर्पणम्² ॥”
इति शङ्केन जल-तर्पणं निवार्य हृचौ देशे तर्पणं विधाय
“नोदकेविति पुनरुदक-निषेधस्तीरत्यस्यापि जल-प्रचे पि क्षत
इति तत्रते स्थलस्थेन सर्वत्र स्थल एव प्रचे सव्यम् । बौधायन-भत्ते
स्थलस्थेन जले प्रचे प इति विकल्प एवेति । सुमन्तुः—“आकाशे
तु चिपेदारि जलस्तो दक्षिणा-सुखः³ ।” आकाशे जलस्योपर्येव⁴ ।

बृह्माण्डाननेय-दान-धर्मेषु—“य इच्छेत् सफलं जन्म जीवितं
श्रृतमेव च । स पितृ-स्तरपयेद् गङ्गामभिगम्य सुरांस्तथा ॥”

अथ जन्म-जीवित-श्रृत-साफल्य-प्राप्ति-कामो गङ्गा-जले
पितृनडं तर्पयिष्ये⁵ । देव-तर्पणोऽप्येतदेव फलम् । वैष्णवे—
“दत्ताः पितृभ्यो यावाऽप्यस्तनयैः अद्याऽन्वितैः । समाक्षयं
प्रयच्छन्ति दृप्तिं मैत्रेय दुर्लभाम् ॥”

अथ समा-क्षयावच्छिन्न-वहु-पितृ-दृप्ति-काम इमाः सतिल-

1. Not traced.

2. Not traced.

3. Found in YamaS. v. 93. p. 116. v. r. ...च...चिपेदारि
वारिष्ठो...

4. C. आकाशे जलोपर्येव ।

5. C. पितृ-तर्पणमहं करिष्ये ।

गङ्गापः पितृभ्योऽहं ददे । अतापि प्रकरणात् सतिल-
तपूर्णमित्यर्थः ।

भविष्य—“सुलभाचतुरो वेदाः स-षडङ्ग-पद-क्रमाः । सुल-
भानि कुरुच्चेव दानानि विविधानि च ॥ चान्द्रायणानि
कृच्छाणि विविधानि तपांसि च । अनिष्टोमादयो यज्ञा
विविधाचाऽप्स-दक्षिणाः । गाङ्गा-तीयैष सतिलैरुच्चमं पितृ-
तपूर्णम्¹ ॥” अब स-षडङ्ग-पद-क्रम-चतुर्वेदाध्ययन-जन्म-पुरुष-
कुरु-चो व्राधिकरणक-बहु-विध-दान-जन्म-पुरुष-बहु-चान्द्रायण-बहु-
कृच्छ-बहु-विध-तपोगङ्गास-दक्षिणानि षट्मादि-यज्ञ-पुरुषाधिक-
पुरुष-प्राप्ति-कामः सतिल-गङ्गोटकैः पितृनहं तपूर्णिष्ये ।

तथा—“मास-तपूर्ण-मात्रेण पिरङ्गानां पातनेन च । गङ्गायां
पितरः सर्वे विमानान् सूर्य-वर्चसः ॥ अपसरोगण-संयुक्तान्
हेम-रत्न-विभूषितान् । सुक्ता-जाल परिच्छक्तान् वेणु-बीणान्-
नादितान् ॥ भेरी-गङ्ग-मृदङ्गादि-निर्वाणान् स्त्रग्विभूषितान् ।
गन्धर्व-गीय-कृचिरान् दिव्य-भोग-समन्वितान् ॥ गङ्गा-तपूर्ण-संतुम्पाः
आङ्ग-पिरङ्गेषु तपिताः । आकृहर्ष सहसा यान्ति ब्रह्म-लोकमना-
मयम् ॥” अब सूर्य-वर्चोऽप्सरोगण-संयुक्त-हेम-रत्न-विभूषित-
सुक्ता-जाल-परिच्छक्त-वेणु-बीणानुनादित-भेरी-गङ्ग-मृदङ्गादि-
निर्वाण-स्त्रग्विभूषित-सगन्धर्व-गीय-कृचिर-सर्व-भोग-समन्वित-बहु-
विमानाधिरोहण-पूर्वक-तपूर्णोय-पितृ-गण-कर्तृक-ब्रह्म-लोक-गमन-
कामोऽवादि मासं गङ्गा-जलेन पितृ-तपूर्णमहं करिष्ये ।

1. This last line गङ्गा-तीयैष, etc., is found in AhnT., chap. तपूर्ण, p. 107, l. 10; also found in the PrayT., chap. गङ्गा-माहात्मा, section नन्दा-सान, p. 80.

मासं पिण्डस्य पातस्यापिगतदेव फलम् । इदं तु पिण्डं
जलोपकरणे पिण्ड-यज्ञ-रौत्या कर्तव्यम् ।

तथा, “नरकस्य दिवं यान्ति स्वर्गस्या मोक्षमाप्नुयः ।”

अब नरकस्य पिण्ड-स्वर्ग-प्राप्ति-स्वर्गस्य-पिण्ड-मोक्ष-प्राप्ति-कामः
सतिल-गङ्गा-जलेन पिण्ड-तप्यणमहं करिष्ये ।

“यावन्तव्य तिलाः पुत्रैर्गृहीताः पिण्ड-कर्मणि ।

तावद्वयं-सहस्राणि पितरः स्वर्गवासिनः ॥”¹

अबै तत्त्वपूर्ण-तिल-सम-संख्य-वयं-सहस्रावच्छुत्र-तप्यणीय-पिण्ड-
स्वर्ग-वास-कामः सतिल-गङ्गा-जलेन पिण्ड-तप्यणमहं करिष्ये ।

एतत्तु तप्यणं बहु-तिलेनैव कर्तव्यम्, तिल-संख्य-य-वर्षा-
वच्छुत्र-स्वर्ग-वास-फल-यज्ञवात् । यथोक्तं स्मृतौ—

“तप्यणे पिण्ड-यज्ञादौ तिलो विभ्रोपमो भवेत् । दशभित्र
तिलैस्ते न पितृणां दृमिहत्तमा² ॥ अविनष्टम्भ³-भयादेव
न त्विच्छल्य⁴ तिवस्तरम् । विशेषात् कुण्ड-संसर्गात् पौयूषादधिकं
स्मृतम् ॥” एतत्त्वनिर्दिष्ट-विशेष-तिल-तप्यण-विषयम् । विशेषे तु
बहुवी याज्ञा इत्यर्थः ।

भविष्ये—“सुलभं सकलं पुरुषं यज्ञ-दानादिकं फलम् ।
गङ्गा-नोयैष मतिलै दुँजंभं पिण्ड-तप्यणम् ॥” अब सकल-पुरुष-

1. Found in the commentary of Madhusudana on ĀhnT., pp. 106—107; “गङ्गाभविज्ञातय भविष्ये”; v. r. तिला जाचिन गृहीताः...

2. Op. cit., p. 106, also quoted in the आचारादग्नं; v. r. तिलो विलवीपमो भवेत् ।

3. A. अविन-सम्भ ।

4. A. नविच्छन्ति (?)

यज्ञ-दानादि-जन्य-फल-विशिष्ट-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां सतिल-
गङ्गा-तीरैः पितृनहूँ तर्पण्ये ।

बैश्णवे “दत्ताः पितृभ्य” इत्यत्र केवल-जल-मात्रेण तर्पणम् ।
तीर्थ-मात्रे¹ तिले न विना तर्पणे स एव दीपस्त्रव दीपावहो न
भवति,² गङ्गायामितिहानेन विशेष-वेद-व्रतणात्, केवल-जलेनापि
कर्तव्यमव । अन्यत्र तु प्रतिविह-कालादावपि तर्पणे म एव दोषः,
सामान्य-तर्पणे विशेषानिदिं एते तिले न तर्पणस्य नित्य-कारण-
तित्वर्थः । येषां मते प्रकरण-बलाच्छिले न तर्पणम्, तन्मते सर्व-
मनवद्यमित्यर्थः ।

अथ मृत्तिका-प्रकारणम् ।

ब्रह्मागङ्गान्मेय-दान-धर्मेषु । “गङ्गा-तीर-समुद्रं तो मृदं मूर्खा
विभर्ति यः । विभर्ति रुपं सोऽक्षस्य तमोनाशाय केवलम्³ ॥”
स्कान्दे—“अपि पापकरो नित्यं सुदूरस्त्रोऽपि मानवः ।
आलिप्य विवृधान् याति भक्ता तत्तीर-मृत्तिकाम् ॥”

अद्य सर्व-पाप-चय-पूर्वक-विवृधत्व-प्राप्ति-कामो गङ्गा-तीर-
मृत्तिकाभिः³ स्व-देहमहमाले परिष्ठे । भविष्य—“गङ्गा-तीर-
समुद्रभूतां मृदं भक्ता तु मानवः । विलिप्य सर्व-देहत्
गो-सहस्र-फलं लभेत् ॥” अद्य गो-सहस्र-दान-जन्य-फल-
सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गा-तीर-समुद्रूत-मृदा स्व-देहमहमाले-
परिष्ठे ।

अथ जप-प्रकारणम् ।

तत्र विधिमाह याज्ञवल्क्यः—“प्रागेषु कुण्डेव आभीन-

1.—1. C. तिलेन तर्पणेनैव दोषः ।

2. PrayT., sec. नदा-स्थान, p. 87, ll. 21-22; v. r.
आङ्गवी-तीर-समुद्रां... 3. A. गङ्गा-मृत्तिकाभिः ।

चासने शुभे । नात्युच्छिते नातिनीचे दर्भ-पाणि: सुसंयतः ॥
स्फाटिकेन्द्राच्च-कद्राच्च-पुवजीव-समुद्धैः । अच्च-माला हि कर्तव्या
उत्तरादुत्तरोत्तरैः¹ ॥ मणि-मुक्ता-प्रवालानां यथाग्रज्ञि तथा-
चरेत् ॥” विष्णुः²—“कम्बलादीनि कार्याणि यचान्यदुदितं
भवेत् ।” ‘अन्यत्र’ काशसार-चर्मादीत्यर्थः ।

नरसिंह—“वि-विधो जप-यज्ञः स्वात्मस्य भेदं निबोधत ।
वाचिकश्च उपाश्व भानसश्च विधा मतः ॥ वयाणां जप-यज्ञानां
श्रेयान् स्यादुत्तरोत्तरः । यदुच्च नौच-स्वरितैः इष्ट-शब्दवदच्चरैः ।
मन्त्रमुक्तारयेहात्मां जप-यज्ञः स वाचिकः । श्लेषक्षारयन्
मन्त्रमोपदोषो विचालयन् । किञ्चिच्छब्दमयं द्रूयादुपांशुः स
जपः स्मृतः ॥ विद्या यदच्चर-श्रेया वर्णाहृष्णे पदात् पदम् ।
शब्दार्थं चिन्तनान्यासः स उक्तो मानसो जपः³ ॥”

शङ्खः—“जिञ्चोषो न विचालयेत् न कम्पयेच्छरोग्रीवम् ।
दन्तान् नैव प्रकाशयेत्⁴ ॥” योगि-याज्ञवल्क्यः—“न च क्रमन्
न च हसन् न पाश्वमवलोकयन् । नोपात्रितो न जलंच्च न
प्रावृत-ग्रिरासुद्या ॥” न पदा पदमाक्ष्य न चैव हि
तथा करो । न चासमाहिते⁵-मना न च संशाक्यञ्चपेत्⁶ ॥” न

1. C. उत्तरादुत्तरोत्तरैः ।

2. Not traced in the VisS.

3. The verse विविधो...मानसो जपः are found in AhnT., chap. सवितुरप्यानम्, p. 188, ll. 9—10; v. r. विविधो जप-
यज्ञः... किञ्चिच्छब्दमयं विद्यात्...।

4. Not traced in शङ्ख-स्मृति ।

5. V. r. A. न चासमाहिते—

6. Not found in याज्ञवल्क्य-संहिता । AhnT., p. 189, ll.

किञ्च-वासा: स्वलगो जपादीनाचरेद्धः । ब्रतादृते नार्द-वासा
नैक-वासा: समाचरेत् ॥ न जीर्णेन न मलिनेन पद-
किष्टो न वा जपेत् । यदि वा ब्रत-स्तोपः स्याद् जपादिषु
कथच्छन् । व्याहरेद् वैष्णवं मन्त्रं अरेद् वा विष्णुमव्ययम्¹ ॥”
बौधायनः—“कापाय-वासा: कुरुते जप-होम-परिच्छान् । न च
देव-गमं तत् स्वादव्य-कव्ये वयो हविः² ॥” व्यासः—“आर्द-
वासाच्च यः कुर्याज्जप-होम-परिच्छान्³ । सर्वे तद्राचासं विद्याइहि-
र्जानु च यत् कृतम् ॥” वशिष्ठः—“जप-होमोपवासेषु धौत-वस्त्र-
धरो भवेत् । अलङ्कृतः शुचिमौनी आडादो विजितेन्द्रियः ॥”
स्कान्दे गारुडे च—“सानं दानं तपो होमः स्वाधायः पिण्ड-
तर्पणम् । वृद्धा तस्य महायज्ञा नौल-वासो विभर्ति यः⁴ ॥”

एतदनुग्रासनात्तत्त्वम्बद्देवता ध्यायन् सुमना जपेदित्यर्थः ।
स्कान्दे “तत्रामजापो भततं सर्वे दुःखान्तमृच्छति । गङ्गेति
नाम-जपने कपिला-दानं फलम् ॥” अद्य सर्वे दुःख-विनाशन-
पूर्वक-कपिला-गो-दान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गेति
जपमहं करिष्ये । भविष्ये—अद्य सर्वे देवता-मन्त्र जप-जन्य-फल-
सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गेति जपमहं करिष्ये । मूल-वाक्यान्तु
बोक्षण-प्रकारणे ।

5-10, “योगि-वाचवल्का”; v. r. न च कमन् न विज्ञान्... न पदा
पादभाक्षम्य न चै वहिः करौ अृतौ । नैवंविष्वं जपं कुर्याच च
संश्वावयव्ययम् ॥

1. AhnT., p. 140, l. 1-2, v. r. यदि वाग्यम-स्तोपः स्यात्...
कदाचन ।

2. Not traced in the बौधायन-संहिता ।

3. V. r. A. प्रतिश्छान् ।

4. PaurK Dar, p. 10 (b), “भविष्ये” ।

भविष्ये ।—“सर्वानन्दप्रदायिन्यां गङ्गायां यो नरोत्तमः । अष्टाचरं जपिन्नन्वं तस्य मुक्तिः करे स्थिता॑ ॥” अथ मुक्ति-प्राप्ति-कामो गङ्गा-गर्भे अष्टाचर-मन्त्र-जपमहं करिष्ये । ‘गङ्गायां’ लक्षणया गर्भे इत्यर्थः । अष्टाचर-मन्त्रसु “ॐ नमो नारायणाये”ति । “गङ्गायां विधिवत् खात्वा जपेदप्ता-चरं यदि । सर्व-यज्ञ-फलं तस्य सर्व-दान-फलं तथा ॥ सर्व-व्रत-फलस्त्वैव भवेत् सर्व-तपःफलम् । यशमासादणिमाद्यासु सिद्धयोऽस्त्री भवन्ति वै ॥” अथ सर्व-यज्ञ-सर्व-दान-सर्व-व्रत-सर्व-तपःफल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां ऊत-वैध-खानो गङ्गा-तीरे अष्टाचर-मन्त्र-जपमहं करिष्ये ।

ब्रह्माण्डे—“स्नानं दानं तपो जप्य शाहौ देव-प्रपूजनम् । गङ्गायान्तु ऊतं सर्वं कोटि-कोटि गुणं भवेत् ॥” अद्वैतज्ञ सर्व-मन्त्र-जप-पुरुष-कोटि- * * * * प: । “द्रव्ये ग्रान्त्याय-लब्धेन यः करोत्वौर्ध्वे-देहिकम् । न तत्फल-मवाप्नोति तस्यान्तस्य दुरागमात् ॥” ‘न्यायः’ ग्रास्त्र-विहितार्थं जनोपायः । ‘चौर्ध्वे-देहिक’ पार-लौकिकमिति ।

अत भनुः ।—“शक्तः पर-जने दाता स्व-जने दुःखजीविनि ।

1. PrayT., chap. गङ्गा-माहात्मा, p. 97, ll. 7-9 ; सदानन्द-प्रदायिन्यो गङ्गायाच नरोत्तम ।...मुक्तिसत्य करे स्थिता ॥

2. V. r. C. जप्यम् । PadmaP., chap. 62, v. 37, p. 737 ; v. r. यज्ञो दानं...शाहौ सुर-पूजनम् ।...ऊतं नित्यं...; cp. PrayT. chap. नन्दा-खान, “स्नान्द-पुराणा”; v. r. यज्ञो दानं...शाहौ सुर-पूजनम् ; also S'uddhiT., chap. दान-प्रकारता ।

मध्वापादो विषाखादः स धर्मः प्रतिरूपकः¹ ॥” ‘स्वजने’ इवश्च-
भरणीये । दच्चादिभिरुक्त-धर्म-प्रतिरूपको न धर्मः ।

हुहस्य तिः—“कुटुम्ब-भक्त-वसनाहे ये यदतिरिच्यते । मध्वा-
खादो विवं पशाहातुर्धर्मीऽन्यथा भवेत्² ॥” कुटुम्ब-भक्त-वसनादु
यदतिरिच्यते तहेयं, स धर्मः । ‘अन्यथा’ कुटुम्ब-भक्त-वसनानति-
रिक्तत्व-ज्ञाने तु ‘दातुर्धर्मी’ वदान्यत्व-कीर्तनादिना मधुरः, पशाद
‘विष’ नरक-हेतुत्वे न परिलाभ-विरसो भवेदित्यर्थः ।

“भूत्यानामुपरोधेन यः करोत्वौर्ज्व-देहिकम् । तद भवत्य-
सुखोदके जीवतोऽस्य सूतस्य च ॥ ‘भूत्या’ अवश्य-भरणीयाः ।
‘उपरोधो’ इवरोधः । ‘चौर्ज्व-देहिक’ पार-लौकिकाम् । ‘असुखोदके’
दुरुख-फलम् । ‘भवत्यस्य’ कर्तुः । काल्यायनः—“सर्वस्वं यज्ञ-
वर्जन्त् कुटुम्ब-भरणादिकम् । यदद्रव्यं तत् स्वके देयं यः स्यादतो-
ऽन्यथा भवेत् ॥” याज्ञवल्क्यः—“स्वं कुटुम्बाविरोधेन देयं दार-
सुताहृते । नान्वये सति सर्वं स्वं यज्ञान्यस्मै प्रतिश्चुतम्³ ॥”
‘कुटुम्बाविरोधेन’ अवश्य-भरणीय-भरणानुपघातेन । दाराः
सुताच न देयाः । ‘अन्वये’ सन्तोने ‘सति सर्वस्वं’⁴ न देयम् ।

दच्चः—“सामान्यं याचितं न्यास आविर्दोराव तद्दनम् ।
अन्वाहितच्च नित्येषः सर्वस्वं चान्वये सति ॥ आपत्स्वपि न देयानि

1. Manu, chap. 11, v. 9. p. 922. v. r. मध्वापातो ।

2. SuddhiT., chap. खान-प्रकारण, p. 37, ll. 8-15.

3. A. स्व ।

4. YajS. v. 177. p. 180; unav Samh., chap. 12, v. 175, p. 244.

5. A. सर्वे स्व ।

नव वस्तुनि पश्यते । यो ददाति स मूढामा प्रायचित्तौयते
नरः ॥” ‘सामान्य’ नाना-खामिकं, तत्तदनुमतिं विना ।
‘याचित्’ परस्तं स्व-व्यवहारार्थमानोतं वस्त्रालङ्घारादि । ‘न्यासो’
बृहस्पतिनोक्तः—“राज-चौरादिक-भयाहायादानाच्च वस्त्रनात् ।
स्थाप्यतेऽन्य-रुद्धे द्रव्यं न्यासः स परिकोर्तितः ॥” ‘आचित्’ रुद्ध-
स्थाम्यसमज्ञमित्यर्थः । ‘दारा’ आत्म-स्त्रियः । ‘तदने’ दार-धनम् ।
‘अन्वाहितं’ काल्यायनेनोक्तम् “अर्थ-मार्गेण कार्येऽस्मिन्च चलेच
चलेचानः । दद्यात्स्वमिति यो दत्तः स चान्वाहितमुच्यते² ॥”
इति । ‘निचेयो’ नारदेनोक्तः—“स्वं द्रव्यं यत्र विश्वकारिच्छि-
पत्वविश्वद्वितः । निचेयो नाम तत् प्रोक्तं व्यवहार-पदं त्वयैः ॥”
इति । रुद्ध-स्थाम्य-समज्ञमिति शेषः ।

काल्यायनः—“विक्रियस्त्रैव दानच्च न नेयाः स्वरनिक्षयः ।
दाराः पुत्राच्च मर्व-स्वमार्भन्येव तु योजयेत्³ ॥” ‘योजयेत्’
सम्बन्धीयात्, न दद्यादित्यर्थः । ‘आपत्-काले तु कर्तव्य’ दानं
विक्रिय एव च । अन्यथा न प्रवर्तेत इति शास्त्रे विनिश्चयः⁴ ॥”
‘आपदि’ दान-विक्रिय-व्यतिरिक्तगाप्नेतुमयक्षायां दार-पुत्रयो-
रिक्षया दान-विक्रिययोने दीपः ।

1. DakṣaSam, chap. 3. Vv. 17.—18, p. 427; v. r.,
सामान्य याजितं...कमायातच निचेपः...

2. Not found in KatSam.

3. Not found in the KatSam. But the SuddhiT.
to , attributes the verse to काल्यायन ; chap. दान-प्रकरण,
p. 373, ll. 6-7. नेयाः प्राप्त्यौया इति राजामोहन-गोक्षानी ।

4. SuddhiT., op. cit., pp. 373—374; v. r. ग्राम्याद्य-
निश्चयः ।

वशिष्ठः—‘शुक्र-शोणित-सम्बवः पुरुषो मातापिण्डि-निमित्तकः । अस्य प्रदान-विक्रय-परित्वागेषु मातापितरौ प्रभवतः, नत्वे कं पुत्रं दद्यात् प्रतिकृष्णीयाइ । स हि सन्तानाय पूर्वेषाम् । न स्त्री पुत्रं दद्यात् प्रतिकृष्णीयाइ, अन्यवाचुञ्जानाहर्तुः । न त्वे कं पुत्रं दद्यादिच्छन्ति ।’ “परिभुक्तमवज्ञातमपर्याप्तमसंस्कृतम् । यत् प्रयच्छति विप्रे भ्यस्तद् भस्मान्येव तिष्ठति ॥”

‘विप्र’ इत्युपलक्षणं सर्वाधिकरण-दान-मावे ।

‘परिभुक्त’ गृहीतोपयोगं वस्त्रादि । ‘अवज्ञातम्’ अनाहृतम् । ‘अपर्याप्त’ कार्यात्ममतिजीणे तुरङ्गमादि । ‘असंस्कृतं’ संस्कार-राहित्वात् कार्यानुपयोगम् आसनादि । रामायणो—“नावज्ञाय प्रदातव्यं” किञ्चिद् वा केनचित् क्वचित् । अवज्ञाय² तु यद्यत्तं दातुस्तद्विषयमावहेत् ॥” ग्रातातपः—“वेद-विक्रय-निर्दिष्टं स्त्रीषु यज्ञाजितं धनम् । अदेयं पिण्ड-देवेभ्यो यज्ञं लौवादुपाजितम् ॥” “वेद-विक्रय-निर्दिष्ट” वेद-विक्रयगेन लभ्यमिति निर्देश-विषयम् । ‘स्त्रीषु यज्ञाजितम्’ इति स्त्रीणां अवज्ञारोपजीवनेन ।

दाने विष्णुः—“यथोक्तमपि यहानं चित्तेन कलुषेण तु । तत्तत्-सङ्कल्प-दोषेण दानं त्वन्य-फलं स्मृतम् ॥” ‘तत्तत्-सङ्कल्प-दोषेण’ देय-द्रव्यादि-विषय-त्रृष्णादि-दोषेण, ‘तहानं त्वन्य-फलं’ पात्रादुपत्कर्षाधीन-फलातिशय-शून्य-दान-माव-फलवत् ।

तथा—“येन येन हि भावेन यद् यद् दानं प्रयच्छति । तेन तेन हि भावेन प्राप्नोति परिपूजितः ॥” ‘येन येन हि भावेन’

1. Vas'Sam, chap 15, v. 1, p. 499. v. r. शोणित-शुक्र-सम्बवः...विक्रय-परित्वागेष... | SudhiT., p. 873, ll. 3-5.

2. A अवज्ञायान्तु ।

3. Not found in S'atSam.

मास्त्विक राजस-तामसान्धतमेनेति, मास्त्विकादान्धतम-देव-मानुष-
पशु-भावेनेत्वयैः । गोतमः ।—“प्रच्छुवानि च दानानि ज्ञानाच्च
निरहङ्कृतम् । तपांसि च सुगुप्तानि तेषां फलमनन्तकम् ॥” महा-
भारते ।—“एकां गां दश-गुरुदेवाहश ददगाच्च गो-शतौ । शतं सहस्र-
गुरुदेवात् सर्वे तुल्य-फलं हि तत् ॥” गो-पदमब्रोपलक्षण-परम् ।
सर्ववै वानेनानुमानेन उच्चेयमिति । अत्य-वित्तस्थाल्प-दानम् ।
प्रशंसा-परमेतत् । देय-द्रव्यस्य संख्या-भेदेन फल-भेदात् ।
यथा मात् स्ये—“यद्याक्ष-विक्रयं कृत्वा गाः क्रीत्वा संप्रयच्छति ।
यावतौः स्पर्शयेद् गास्तु स तावत् फलमन्तुते ॥” ‘तावत् फलं’
तावद्गो-लोम-सम्मितं स्वर्ग-रूपं फलम् । हारीतः—दानविधाने,
“तत्पादद्विरवोत्तेतद् दद्यादालभ्य एव वा ।” ‘अवोत्त्वं’ प्रोत्त्वां
कृत्वा । ‘आलभ्य’ सोदकेन पाणिना सप्तष्ठा । विष्णु धर्मोत्तरे—
“द्रव्यस्य नाम गृह्णीयाद् ददानीति तथा वदेत् ।
तोयं दद्यात्ततो दाता दाने विधिरयं स्मृतः ॥”

गोतमः—“अन्तर्जानु करं कृत्वा स-कुशस्तु तिलोदकम् ।
फलांशमभिसन्धाय प्रदद्याच्छुदयाऽन्वितः² ॥” स्मृतिः—‘नाम-
गोत्रे समुच्चार्यं प्राक्सुख्यो देय-कौर्तनात् । उद्दमुखाय विप्राय
दत्त्वाऽन्ते स्वस्ति वाचयेत्³ ॥’ व्यासादिभर्ते—“नाम-गोत्रे

1. Agni P., Chap. 211, v. I ; v. r. सर्वे तुल्य-फला हि ते । Suddhi T., Chap. दान, p. 370 ; v. r. सहस्रं बहु-गो-धनः ।

2. Dan C., chap. दान-कृत्य, p. 3 (a), ll. 3.6 ; v. r. सकृप्तं सतिलोदकम्...फलान्वयियः सन्धाय । Suddhi T., p. 382.

3. Suddhi T., p. 388 ; v. r...प्राक्ख स्वो देव-कौर्तनात् । “देव-कौर्तनादिति न्यवृत्तोपे पञ्चमो । देव-कौर्तनं ज्ञात्वे व्यर्थः ； तत्त्व

समुद्धार्ये प्रटया चक्रव्यादिवितः । परितुष्टेन भावेन तुभ्यं सम्पद्दे इति ॥

अथ द्रव्य-दैवतमाह विष्णुधर्मोत्तरे—“अभयं सर्व-दैवत्यं
भूमिर्वं सर्व-दैवता¹ । कन्दा दामस्तथा दासो प्राजापत्या;
प्रकीर्तिता² । प्राजापत्यो गजः प्रोक्तासुरगो यम-दैवतः । तथा
चैक-शफं सर्वं कथितं यम-दैवतम् ॥ महिषस्र तथा याम्य उड्डी
है नैर्जलो भवेत् । रोद्री लिनुर्विनिर्दिष्टा ब्राग आर्द्धेय उच्चते³ ॥
मिष्ठन्तु वारुणं विद्याद् वराङ्गो वैष्णवः स्मृतः⁴ । आरस्थाः पश्चवः
सर्वं कथिता वायु-दैवताः ॥ जलाशयानि सर्वाणि वारिधानीं
कमण्डलम्⁵ । कुम्भङ्ग करकचैव वारुणानि विनिर्दिशीत् ॥
समुद्रजानि रक्षाणि सासुद्राणि तथैव च⁶ । आरन्देयं कनकचूलवं
सर्व-लोहानि चाप्यथ ॥ प्राजापत्यानि शस्त्रानि पक्षाच्च मपि च
हिजाः⁷ । चैवानि सर्व-गन्धानि गान्धवीणि विचक्षणौ⁸ ॥ वार्हस्यत्वं
स्मृतं वासः सोम्यान्तर्य रथानि च । पचिंगच तथा सर्वं वायव्याः
परिकीर्तिताः⁹ ॥ विद्या ब्राह्मी विनिर्दिष्टा विद्योपकरणानि च ।

दाता अमुकदैवतं विष्णु-दैवतं वा वक्तव्यम् । दिय-कीर्तनादिति पट-
विंशत्ते पाठः । व्याख्यातव लिमाद्रिशा दिय-कीर्तनोत्तरं दस्ये त्यर्थः ॥

1. Dan C., p. 4 (a), v. r. ...भूमिर्वं विष्णु-दैवता ।

2. Op. cit., v. r. ब्रागमास्ते यमादिशीत् ॥

3. Op. cit., v. r. वाराङ्गं वैष्णवन्तथा ।

4. Op. cit., v. r. वारुणानि इत्तोत्तम ।

5. Op. cit., v. r. नक्ष प्रोक्तं ।

6. Op. cit., v. r. हिज ।

7. Op. cit., v. r. संज्ञेयाः सर्व-गन्धान्त गान्धवीं है विचक्षणौः ।

8. Op. cit., the whole verse has been omitted.

सारस्वतानि ज्ञेयानि पुस्तकाव्यानि^१ परिच्छितैः ॥ सर्वेषां
शिल्प-भागडानां विश्वकर्मा तु देवतम् । द्रुमाणामय पुष्टाणां
शाकानां हारितैः सह । फलानामयि^२ सर्वेषां तथा ज्ञेयो
वनस्पतिः ॥ मध्य-मासे विनिर्दिष्टे प्राजापत्ये तदैव च ।
क्लृ' कृचार्जिनं शब्दां रथमासनमेव च । उपानहो तथा यानं
यज्ञान्वयत् प्राण-वर्जितम् । उत्तानाङ्गिरसं तदृवत् प्रतिगृहीत
मानवः ॥^३ पर्जन्यस्य तथा नीरं शस्त्र-वर्म-वजादिकाम् ।
वरोपकरणं सर्वं कथितं सर्व-देवतम्^४ ॥ यहन्तु सर्व-देवत्य
यदनुतां हिजोत्तमाः । तज्ज्ञेयं विश्व-देवत्यं सर्वे वा विश्वा-
देवतम्^५ ॥”

तदेतदेवतानां यथायथमसुक-देवतमिति द्रव्य-विशेषणत्वे न
दान-वाक्येऽभिधानमाचरेत् । तत्रात्रदानं नन्दिकेश्वर-पुराणे—
“देवतानाच्च यो दद्यादत्र्यं अद्वा-समन्वितः । शिक्ष्याच्छिक्षयाद्
वसेज्ज्ञं समानामसरैः सह ॥”

‘समानां’ वर्णाणाम् । ‘शिक्ष्यात् [शिक्ष्यात्, १]’ प्रत्यक्षमिति
यावत् । तथा “शिक्ष्यमत्रं तथौदनमि” ति सागरः ।

“एतदृश-गुणं पुस्तकम् अन्ने व्यञ्जन-संयुते । यद्येष्ट देवता-दत्ता-

1. Op. cit., v. r. पुस्तकादीनि ।

2. Op. cit., v. r., शाकेऽरितकैक्षया फलानामय ।

3. Op. cit., पाल... सर्वज्ञाङ्गिरसत्वे न... ।

4. Op. cit., शरोपवीणि यत् सर्वं शस्त्रं वृपोपकरणां... विज्ञेयं
सर्व-देवतम् । Suddhi T., v. r. पर्जन्यच्च तथौदीर्घं... ।

5. Op. cit., v. r. शक-देवत्यं... विज्ञेयं... सर्वदा हिज-सत्तमाः ॥

All the above verses beginning from अभयं सर्व-देवत्यं are
found in शुद्धि-तत्त्व, pp. 388-390.

देतत् पुण्यं प्रकोतिंतम् ॥ यो दद्याद् ब्रह्मणोऽवानि तस्य
हि-गुणितं फलम् । तस्याद् विश्वौ तु दस्त्वाऽचं हि-गुणं फल-
भन्नुते ॥ रुद्रायात्र-प्रदानेन फलभेत्तव्यतुर्गुणाम् । व्रहा-काम-समा-
योगाद्वाजानानाच्च योगतः ॥ गत-संख्यं भवेत् पुण्यं सम्यग्व-
प्रदायिनः । एतत् सर्वं भवेत् पुण्यम् अब्द-मात्रेण दानतः ।
गङ्गायां नात्र मन्दे ज्ञो दातव्यं हितमिच्छता ॥”

अथ प्रतिशिक्थं लज्ज-समावच्छिवामर-सहित-स्वर्गाधि-
करणक-वास-काम इदमचं प्रजापति-टैवतं भगवत्वै गङ्गायै
तुभ्यमन्हं ददे । दक्षिणा च । अथ गङ्गा-संप्रदानकाव-दान-जन्य-
पुण्य-दश-गुण-पुण्य-प्राप्ति-काम इदं सव्यज्ञनाचं प्रजापति-
टैवतं भगवत्वै गङ्गायै तुभ्यमन्हं ददे । एतत् सर्वं सिद्धात्रभेव ।

अथ दीप-दानम् । तत्र विधिः, कालिका-पुराणे—“हृतस्य
दीपः प्रथमस्तितोऽवस्थातः परम् । सार्वदः फल-निर्यास-जातो
वा राजिकोऽवधः । दधिजयावज्जैव दीपाः सप्त प्रकोतिंताः¹ ॥”

महाभारते—“इविषा प्रथमः कल्पो हितोयस्त्रीषुधी-रसैः ।
वसा-मेदोऽस्ति-निर्यासैर्न कार्यो भूतिमिच्छता ॥”

कालिका-पुराणे—“नेत्राङ्गादकरु खचिंदूर-ताप-विवर्जितः ।
सुशिखः शब्द-रचितो निर्भौरो नातिङ्गस्तकः² ॥ दक्षिणे दीप-
तुक्षस्यं प्रदीपं तं विवृद्धये । दुर्वृत्त-वर्त्ति-सुखो हं पात्रोऽभन्ने
सुदर्शने ॥ प्रदीप-तुक्ष-कोटी तु दीपं दद्यात् प्रवर्ततः । लभते
यस्य तापस्तु दीपस्य चतुरङ्गुलात् ॥ न स दीप इति स्वात ओच-

1. Kal P. chap. 69, v. 108, p. 451, v. r. हृत-प्रदीपः
प्रथमस्तित-तेतोऽवस्थातः ।

2. Kal P., Chap. 69, v. 117, p. 451; v. r. रचितो
निर्भौरो ।

उत्तिष्ठु(?) स चूतः । उच्चे प्रदीपो दातव्यो न तु भूमी कदाचन ॥
सर्वेसहा वसुमती महते न त्विदं हयम्¹ । अकार्य²-पाद-
वातश्च दीप-तापं तथैव च ॥ न मित्रौक्षत्य दद्यात् दीप-स्ते हान्
षुतादिकान् । कल्वा मित्रौक्षतं स्ते हं तामिस्त्रं नरकं वजेत् ॥
पश्च-सूत्र-भवा वापि दर्भ-सूत्र-भवा तथा । शणजा वादरा
वापि फल-कीषोऽवाऽपि वा । वत्तिंका दीप-कल्वेतु सदा पञ्च-
विधाः सूताः³ ॥” ‘वादरा’ कार्याम-सूत्रोऽवाऽवा । ‘फल-कीषोऽवाऽवा’
कीषेय-सूत्र-भवा ।

“शाणं वादरकं जीर्णं वस्त्रं मस्तिनमेव वा । उपभूतान्
नादद्याद् वत्तिंकार्यं कदाचन⁴ ॥ नैव निर्वापयेहोपं देवार्थ-
मुपकल्पितम्⁵ । दीप-हर्ता भवेदन्धः काणो निर्वापको भवेत्⁶ ॥
प्रदीप-दानं यो दद्याद् टैवते ब्राह्मणेषु च । तेन दीप-प्रदानेन
अज्ञायां गतिमाप्नुयात् ॥” अद्याज्ञय-गति-प्राप्ति-काम इमममुक-
दीपं भगवत्वै गङ्गार्थे तुभासमहं ददे ।

1. Kal P., chap. 69, v. 112, p. 451, v. r. खयम् ।

2. C. शुद्धाल (?) ।

3. Kal P., Chap. 69, v. 109, p. 451; v. r. ...भवा दर्भ-गर्भ-
सूत-भवाऽववा ।...वादरौ वापि...पोऽवाऽवा तथा ।

4. Kal P., Chap. 69, v. 120, p. 451; v. r. ...वा दार्थं
वस्त्रं जीर्णो... । उपयुक्ताच...वत्तिंकार्यन् साधकः ।

5. KalP., chap. 69, v. 126 (a), ...दीपं कदाचिदपि यद्रतः ।

6. KalP., chap. 69, v. 127, (b). This line, according
to Hemadri, occurs in the विष्णु-धर्मोक्तर, see Catur VC.,
दान-खण्ड, p. 945, l. 15.

तथा—“गिरि-शृङ्गे प्रदातव्या नदीनां पुलिनेषु च¹ । ब्रह्म-
मूलेषु गोषेषु कान्तार-गङ्गेषु च । दीप-दानेन सर्वव भजत् फल-
मपाश्रुते ॥ यावन्तादच्च-निमेषाणि दीपः प्रज्वलते नृप । तावन्तेष्व
स राजेन्द्र वर्षाणि दिवि भोदते ॥ दीप-दानेन राजेन्द्र चक्रापानिह
जायते । रूप-सौभाग्य-युक्तव धन-धान्य-समन्वितः ॥”²

पूजादि विधाय अद्य सुमहत्-फल-प्राप्ति-यावदच्च-
निमेषाथस्तुत्त्र स्वगांधिकरणक भोदनैहिक-चक्रापात्र-रूप-सौभाग्य-
युक्तत्व-धन-धान्य-समन्वितत्व-काम एतान् दीपान् विष्णु-देवतान्
नदी-पुलिनेषु हें दास्ये । दक्षिणा च । एवं-ब्रह्म-मूलादित्यपि
वाक्यमनुहगम । प्रदीप-दान-व्यवस्था तु सर्वव प्रदीप-दाने बोडव्या ।

अथ धूप-दानम् । तत्र विधिः—“नासाच्च-रन्ध-सुखदः
सुगन्धोऽतिमनोहरः । दहरमानस्य काठस्य प्रयतस्येतरस्य वा³ ॥
परागस्याथ वा धूपो⁴ निस्तापो यथ⁵ जायते । मधूप इति
विज्ञेयो देवानां तुष्टि-कारकः⁶ ॥ राशोऽतैनवैरत्र⁷ तैद्रव्यैः
परिधूपये त⁸ । भेदोमज्जा-समायुक्तान् न धूपान् विनिवेदयेत् ।”

1. Hemadri, CaturVC., गिरि-शृङ्गे यु दातव्या... There is an additional line after this :—

“बतुम्येषु रथ्यासु ब्राह्मणानाच्च विमसु ।”

2. The verses beginning from गिरि-शृङ्गे up to this are in the विष्णु-समौत्तर, CaturVC., chap. 13, Pp. 943-944

3. KalP., Chap. 69, vv. 31 ff. 4. v. r. धूमो ।
5. v. r. वस्त्र । 6. v. r. तुष्टि-दायकः ।
7. v. r. न चैकल । 8. v. r. परिधूपयेत् ।
9. C. विनियोजयेत् । KalP., chap. 69, vv. 188-40
This statement agrees with KalP., chap. 69, v.

परकीयांस्तथा ब्रातांस्ते यौज्ञत्वाभिमदितान् ॥ पुण्यं धूपञ्च गम्भच्च
उपहारांस्तथा फलम्¹ । ब्रात्वा निवेद देवेभ्यो नरो नरक-
माप्रयात्² ॥ न भूमो वितरेदूरं नासने न घटे तथा । यथा
तथाधार-गतं कृत्वा तं विनिवेदयेत्³ ॥”

सर्व-देव-सम्प्रदाने तु दग्धवा एव धूं प्रदापयेत् ; पिण्ड-
सम्प्रदाने तु धूपोपशुक्ति-सुरभि-द्रव्य-प्रदानमिति राज-प्रभृतयः ।

देवी-पुराणे—

“दत्त्वा तु धूं प्रदायै स्वर्ग-लोके भवीयते ।

दीप-दानात् सुतेजस्कः सगन्मो गम्भदो भवेत् ॥”

पूजादि विधाय अद्य स्वर्गाधिकरणकाभितत्व-काम इमं
धूं प्रदाने भगवत्वै गङ्गायै तुभागमहं ददे । दक्षिणा च । भविष्ये—

“गङ्गायां कुण्ठ-दानेन ब्रह्म-लोकमवाप्नुयात् ।” गङ्गायामिति
सम्प्रदानेऽधिकरणमिदम् । चतुर्था⁴ सप्तमो-प्रयोगः । तथा च
श्रेव—“यः कुर्यात् कपिला-दानं ब्राह्मणेषु विशेषतः ।”
‘ब्राह्मणेषु’ ब्राह्मणाय इत्यर्थः । एकत्वे बहुवचनमिदम् । तथा
चाक्षिकाः⁵—“बहुभ्यो न प्रदेयानि गौर्गटहं श्रयनं स्त्रियः⁶ ।” ‘एता’ इति
विभक्त-दक्षिणा हेतुता दातारं तारयन्ति हि⁷ ॥” ‘एता’ इति
लिङ्गमविवक्षितम्, एतानीत्यर्थः । ‘विभक्त-दक्षिणा’ प्रतिपक्षं कृत-

138, “हक-धूपेन वा देवो महाभावां प्रपूजयेत् । मेदोमज्जा-समायुक्ताच्च
धूपान् विनियोजयेत् ॥”

1. C. उपचारांस्तथाऽपरान् । 2. A. आधानवरमाप्नुयात् (?) ।

3. C. तद्विनिवेदयेत् । 4. Not traced in AngSan.

5. BhavP., last parvan, chap. 152. v. 38.

6. BhavP., v. 84 (a) v. r. विभव्यमानान्येतानि दातारं

प्रातयन्त्रयः ।

दक्षिणाः । “एका एकस्य दातव्या न बहुभाः कदाचन^१ । सा तु विक्रयमापन्ना इहत्यासप्तमं कुलम्^२ ॥” तथा विष्णु धर्मोच्चरे—

“न्-वाहं युक्तो यस्तु द्विजे सम्यक् प्रयच्छति ।” ‘हिंजे’ हिजाय । ‘न्-वाहं’ दीनादि ।

नन्दी-पुराणे—“योऽश्वं रथं गजं वायि ब्राह्मणे प्रतिपादयेत् ।” तथा स्कान्दे—“योऽश्वं रथं गजं वायि ब्राह्मणे प्रतिपादयेदि”ति । तथा “वृष्टि-मान-प्रदानेन कर्पुरस्य शिवे गुरौ” । शैवे “हेम्मां कोटि” प्रदद्याद् यो ब्राह्मणे वेद-पारगे । पलानां तच्छ्रवे दस्ता पलेनैकेन चाप्तुयात् ॥” इति बहु-वचन^३-दर्शनात् न गङ्गाऽधि-करणम् किन्तु सम्प्रदानमिव ।

द्रव्य-पूजादि विधाय अद्य ब्रह्म-लोक-गमन-काम एतान् कुणान् विष्णु-दैवतान् गङ्गायै तुभग्महं ददे । दक्षिणा च । तथा, “बैषावं यव-दानेन रुद्र-लोकमवाप्तुयात् ।” अद्य बैषाव-लोक-प्राप्ति-काम एतान् यवान् प्रजापति-दैवतान् भगवत्वे गङ्गायै तुभग्महं ददे । अद्य रुद्र-लोक-प्राप्ति-काम एतांस्तिलान् प्रजापति-दैवतान् गङ्गायै तुभग्महं ददे । तथा, अद्यै गङ्ग्य-प्राप्ति-कामो गङ्गा-प्रीतये होममहं करिष्ये । तथा—“सदाश्रिव-पुरं साचादाच्य-दानेन चाप्तुयात् ।” अद्य सदाश्रिव-पुर-प्राप्ति-काम इदमाच्यं विष्णु-दैवतं गङ्गायै तुभग्महं ददे ।

भविष्यते—“गो-भृ-हिरण्य-दाने च भक्ताग्न गङ्गा-तटे कृते ।

1. Bhav P., uttara-parvan, chap 152, v 31 I. A. v.
r...दातव्या मुनिभिः कथितं पूरा ।

2. Bhav P., uttara-parvan, chap. 152, v. 34 (b).

3. A. वचन ।

नरो न जायते भूयः संसारे दुःख-सागरे ॥” अद्य गङ्गा-तटे
संसाराधिकरणक-पुनर्जननाभाव-काम इमां गां रुद्र-देवतां
गङ्गायै तुभामहं ददे । दक्षिणा च । प्रकरणाद् गङ्गैवाव
सम्प्रदानम् । तटस्थेन तु कर्तव्यमियान् विशेषः । भू-
हिरण्यप्रयोरेकतर-दानेऽप्येतदेव फलम् ।

तथा—“दीर्घायुद्धच वासीभिरत्र-दानेन सम्पदः । विद्या-
दानेन वै ज्ञानं कीर्तिंः कन्या-प्रदानतः ॥” अद्य दीर्घायुद्ध-
काम एतानि वासांसि बृहस्पति-दैवतानि गङ्गायै तुभामहं
ददे । अद्य बहु-सम्पत्-प्राप्ति-काम इदमत्रं प्रजापति-दैवतं
गङ्गायै तुभामहं ददे । ज्ञान-प्राप्ति-काम इदं पुस्तकं भगवत्वै
गङ्गायै तुभामहं ददे । विद्या-पदेनाक्रोपचारात् पुस्तकमुच्यते,
अनन्वयादित्यर्थः । अद्य सुकीर्ति-प्राप्ति-काम इमां कन्यां
प्रजापति-दैवतां तुभामहं ददे ।

स्वान्दे—“यज्ञो दानं तपो जप्य चाहच सुर-पूजितम् ।
गङ्गायाच्च कृतं सर्वं कोटि-कोटि-शुणं भवेत्¹ ॥” गङ्गायां गङ्गा-
तौरे इत्यर्थः । गङ्गायां जलमय-पदार्थायां दान-चाह-
करणस्याविच्छितत्वादुपचारात् समीप-देश-गर्भादीनां ग्रहणम्² ।
अद्य गङ्गा-गर्भं कर्तव्यै तदान-जन्य-फल-कोटि-कोटि-शुण-फल-
प्राप्ति-काम इदमसुक-दानं यथादैवतं यथानाम-गोत्र-
ब्राह्मणायाच्च सम्प्रदटे³ । दक्षिणा । द्रव्य-स्मर्णान्तं प्रतिप्रहम्⁴

1. Pray T., chap. नव्या-स्नान, p. 88, v. 1. चाहच सुर-
पूजनम् ।

2. Raghunandana, “गङ्गायाभिति तीर-परं चाह-साहचर्यादिति
गङ्गावाक्यावलौ” ।

3. C. ददे ।

4. C. प्रतिप्रहं तु ।

आम्नेयेमैव गृह्णीयात् । ‘आम्नेय’ तीर्थम् । “मध्यमाम्नेयमि”ति
हारीतीक्ष्मम् ‘मध्यः’ कर-मध्यः । हारीतीक्ष्मितत् ॥
प्रतिश्वस्त्रिधिमाह विष्णु धर्मोच्चरे—

“भूमेः प्रतिश्वस्त्रिधिमाह कुर्याद् भूमेः खल्वा प्रदक्षिणम् । करे
गृह्य तथा कन्या दास-दास्यौ हिजोच्चरमाः ॥ करन्तु छ्रदि
विन्यस्य धर्म्यो च्छ्रेयः प्रतिश्वस्त्रिधिमाह । आरुह्य च गजस्योक्तः कर्णे
चाक्षस्य¹ कीर्तिंतः ॥ तथा चैक-शफानान्तु सर्वेषामविश्रेष्टतः ।
प्रतिश्वस्त्रिधिमाह गां पुच्छे पुच्छे लक्षणाजिनं तथा ॥ आरुह्याः
पश्चवचान्ये आश्चाः पुच्छे विचक्षणैः । प्रतिश्वस्त्रिधिमाह आरुह्य
च तथा भवेत् ॥ वीजानां सुष्ठिमादाय रक्षान्यादाय सर्वतः ।
वस्त्रं दश्यान्तादागृह्य² परिधाय तथा पुनः ॥ आरुह्योपानहौ
यानमारुहैश्च च पादुके । ईश्वायान्तु रथं आहंग³ क्लबं दश्छुं च⁴
धारयेत् ॥ आशुधानि समादाय तथा भूम्य⁵ विभूषणम् । वर्म-
धजौ तथा सृष्टा प्रविश्य च तथा गृह्यम् । अवतीर्य च सर्वाणि
जल-स्थानानि वै हिजाः । द्रव्याण्यनयानयादाय सृष्टा वा
ब्राह्मणः पठेत् ॥ समापयेत्ततः पश्चात् कामं सुत्वा⁶ सुकीर्तिंतम् ।
विधिं धर्मगमयः ज्ञात्वा यसु कुर्यात् प्रतिश्वस्त्रिधिमाह । दावा सह
तरत्येष⁷ नरो दुर्गाणामसौ⁸ हिजाः¹⁰ ॥” द्रव्य-पूजा-वाक्ये च तत्तत्-

1. A. कर्णे च तस्य ।	2. A. आदद्यात् ।
3. A. गृह्य ।	4. C. दश्छुं पु ।
5. A. तथाङ्गय ।	6. S'uddhi T. v. r. काम-सुत्वा ।
7. C. स्वर्तिं तथा ; S'uddhi T., विधिं धर्मगमयो ज्ञात्वा ।	
8. C. सवत्येष (?) ।	9. A. हुःखान्यसौ ।

10. For the verses “भूमेः प्रतिश्वस्त्रिधिमाह कुर्यात्...हुःखान्यसौ हिजाः”,
see S'uddhi T., chap. दान, p. 397, l. 11-399, l. 1. ; said

पद-प्रयोगः । पवित्र-पाणित्व-भवनादि-द्रव्याभिषेचन-पर्यन्तं स्वस्ति-
वाचनं दक्षिणा-दानं तदुत्तरं स्वस्ति-वाचनम् सर्व-दान-साधा-
रणम् । प्रतिशब्दीतुर्देवस्यार्चादि विनियोग-प्रकारः दान-विशेष-
विहितेति-कर्तव्यता च तत्त्वत्-प्रयोग-विधावेव विविच्य लिखितम् ।

ततसु दक्षिणानन्तरं प्रतिशब्दीता ओऽस्मैतुगता देय-द्रव्य-
सूचिदुक्त-प्रकारेण । ततः “ओऽदात् कस्मा अदात्
कामोऽदात् कामायादात् कामो दाता कामः प्रतिशब्दीता कामै-
तत्त्वे” । इति कामसुतिं वाजपेयो हिजः पठेत् ।

कृन्दोगस्तु “ओऽदात् कस्मा अदात् कामः कामायादात्
कामो दाता कामः प्रतिशब्दीता कामः समुद्रमाविग्रहं कामेन
त्वां प्रतिशब्दाभिस्मि कामैतत्त्वे” ॥” इति यथाग्राहं कामसुतिं
पठेत् । एव सर्वत्र दानेषु विधिर्बोधव्यः । न्यायोपार्जितेन^३
विज्ञेन यथाविहितोक्त-पाकाय यथोक्त-विधिनैव दस्यैतत् फलं
लभ्यते । दत्तः—“विधि-हीने तथाऽपाके यो ददाति प्रतिशब्दम् ।
न केवलं हि तद् याति शेषमस्य च नश्यति” ॥”

to be taken from the भविष्योत्तर । After स्पृष्टा वा ब्राह्मणः
पठेत्, there is an additional verse, “प्रतिशब्दं च सावित्रीं
सर्वज्ञैव प्रकौर्तयेत् । ततसु साधेऽद्वयेण तस्य द्रव्यस्य देवतम्” ॥

1. S'uddhi T., chap. दान-प्रकरण, p. 418, ll. 10-11 ;

2. S'uddhi T., p. 418, ll. 12-14 ; v. r. कामेन वा
प्रतिशब्दाभिस्मि ।

3. v. r. C. न्यायोपार्जितेन ।

4. SmrSam., DakS., chap. 3, v. 29, p. 78 ; v. r. वा
केवलं हि तदानं शेषमप्यद्य । Only the last line quoted by
Raghunandananda in his S'uddhi T., chap. दान, p. 399, ll.
8-9.

‘तद्’ देय-द्रव्यम् । ‘नश्यति’ निरफलं भवति । तदुक्त¹-गुण-पात्रे दानं देयमेव । एतेन केवलया विद्यया तपसा चापि पाव्रता न भवतोति दर्शितम् । पात्र-लक्षणात्वत्र विस्तर-भिया² नोक्तम् । अनग्र-धर्म-शास्त्र-निरूपित पात्राय दद्यात् ।

यथोक्तं व्याख्येन—“दयामुदित्य यहानमपात्रेभ्योऽपि दीयते³ दीनान्ध-कृपणेभ्यश्च तदानन्दाय कल्पते ॥” संवर्तन्य—“दानान्वेतानि देयानि यथाइनानि च सर्वशः । दीनान्ध-कृपणादिभ्यः⁴ चेयस्कामेन धीमता⁵ ॥” ‘कृपणोऽत्र विकलः । एतेषां दान-रूपेण न देयं किन्तु भरणीयत्वेन दातव्यमित्यर्थः ।

यथा च महाभारते । “पङ्कुन्ध-वधिरा मूका व्याखिनोपदहताच्च ये । भर्तव्यामसे महाराज न तु देयः प्रतिग्रहः⁶ ॥ पात्रे—पङ्कुन्ध-बाल-द्वादश रोगिणोऽथ दरिद्रिणः । ये पुच्छान्ति सदारैच्च⁷ ते मोदन्ते सदा दिवि ॥” इति ।

तथा च यमः । “न विद्यया केवलया तपसा चापि पाव्रता । यत्र हत्तमिमे चोमे तद्विं पात्रं प्रचक्षते⁸ ॥” ‘तपसा’

1. C. तत्तु ।

2. A. विस्तरतया ।

3. V. r. चपात्रेभ्यः प्रदीयते ।

4. V. r. कृपणादिभ्यः ।

5. SamvartaS, v. 89, p. 416. v. r....तथान्यानि विशेषतः ; v. 91, p. 294. v. r. देयानि आचानि च विशेषतः । कृपणादिभ्यः चेयस्कामेन धीमता ॥

6. Suddhi T., chap. दान, p. 382, ll. 1-3 ; v. r....देयः प्रतिग्रहः ।

7. A. पृष्ठान्ति सदा वैद्य ।

8. Not traced in YamaS ; traced in Yaj S, v. 200, p. 158, v. r. तपसा चापि... । Also traced in Suddhi T.,

केवलेन¹ । 'इमे' विद्या-तपसी । 'हृत्सम्' आचारः । आचारादिसु
केवल-दर्शनादृ नैव ज्ञातव्यः ।

यमः—“श्रीलं संवसता श्रीयं श्रीचं संब्यवहारतः । प्रज्ञा
संकथनाज्² ज्ञेया विभिः पात्रं परीच्छते³ ॥” “श्रोतुं” विहि-
तोत्तम्—ब्रह्मण्यता देव-पिण्ड-भक्तता, समता, सौम्यता,
अ-परीपतापिता, अनसूया, मृदुता, अपारुच्य, मित्रता, प्रिय-
वादित्वं, कृतज्ञता, गरण्यता, प्रशान्तिच्छेति त्रयोदश-विधम् । श्रीचं
संब्यवहारत इत्यर्थः⁴ । सोऽहृदेन विद्या-कथा ‘संकथनम्’ ।
'विभिः' संवास-संब्यवहार-संकथनैः । पितृणां देवानाच्च पात्रं
परीच्छते ज्ञायते । शिष्ट-वचनादा दद्यादित्यर्थः । याज्ञवल्क्यः—

“एवं सर्वगुणोपेतमुक्त-दीर्घैर्विवर्जितम् । कामधुग्धेनु-दानं हि
फलत्वाक्षे रिसत् फलम् । इह कीर्ति वदानाम्याख्यां स्तोत-भोगां-
स्त्रिपिष्ठपेऽ ।” कामधुग्धेनुर्यथा वाब्धित् फलं यच्छ्रुति,
तथैवैवशूलं दानमिति । कामधुग्धिति पद-क्लेदात् सर्व-कामप्रदं
धेनु-दानं वशिष्ठादि-धेनुवदिति प्रकाशः । तत्र, “फलत्वा-
क्षे पिष्ठितमि”ति पुनरुक्त-दीप-प्रसङ्गात् । ‘वदानाम्याख्या’ वदानम्-
संज्ञा । वदानाम्यातिदाता प्रसिद्धः । मनुः “योऽर्चितः प्रतिरुद्धाति
दद्यादर्चितमेव च । तावुभौ गच्छुतः स्वर्गं नरकं तद्विपर्यये” ॥”

chap. दान, p. 272, ll. 5-9 ; stated to be taken from the
YajS. ; v. r. तपसा वाऽपि...तदि पात्रं विचरते ।

1. A. केवलेन न । 2. A. संकथया ।
3. प्रतीच्छते । Not traced in Yama S.
4. C. इत्यत्रापि ज्ञेयमित्यनुष्ठवते ।
5. Not traced in Yaj S.
6. ManuS., chap. 4, v. 235, p. 173, v.r...प्रतिरुद्धाति

‘अचितं’ पूजा-पूर्वकम्, विशेषणमेतत् । दान-दक्षिणा तु सभवे
यन्नतः सुवर्णमेव देयम् । तथा च नन्दी-पुराणे—“तस्मात्
सर्वाङ्गना पात्रे दद्यात् कनक-दक्षिणामि”ति^१ ।

आराम-दानस्य । भविष्ये—“गङ्गा-तौरे नरो यसु पूजास्त-
वकुलावृतम् । कदली-नारिकेलै च कपित्याश्रोक-चम्पकैः ॥
विचित्रं कारयित्वै वमारामं पुष्पश्रोमितम् । शिवाय
विष्णवे वापि दुर्गायै भास्कराय वा ॥ प्रयच्छुति तथा
भक्तगा सर्वार्थं परिकल्पते । तस्य पुण्य-फलं वक्ष्ये संज्ञे पात्र तु
विस्तारात् ॥ यावन्ति तेषां^२ तृत्याणां पत्र-पुष्प-फलानि च ।
बीजानि च विचित्राणि तेषां मूलानि वै तथा । तावत्-कन्त्य-
सहस्राणि तेषां लोके स मोदते ॥”

अद्यै तद्वातव्यारामस्य-तृत्य-सभव-यावत्-पुष्प-यावत्-पत्र-
यावत्-फल-यावहौज-यावन्मूल-तावत्-कन्त्य-सहस्र-शिव-पुराणि-
करणक-मोदन-काम इमं गङ्गातौरस्यारामं पूजास्त-कदली-
नारिकेल-कपित्याश्रोक-चम्पकावृतं विष्णु-दैवतं भगवते शिवाय
तुभ्यमहं सम्पदते । दक्षिणा च । एवं दुर्गा-विष्णु-भास्करणामध्य-
तमस्यै दनिडिये तदेव फलम् । ‘संप्रदानक-देव-लोकाधिकरणक-
इर्ष्य-काम’ इति वाक्ये विशेषः ।

पायस-दानम् । भविष्ये—“पितृनुदित्य यो भक्तगा पायसं
ददात्यचिंतमेव वा । ... नरकं तु विषयं ये । S'uddhi T., chap. दान,
p. 383, ll. 7-9.

1. S'uddhi T., chap. दान, p. 383, ll. 2-4; stated to
be taken from chap. दान cit., p. 419, ll. 6-7, सुवर्णे परम्
दान, etc. the विष्णु-पुराण ; v. r...कनकसुत्तमम् ।

2. V. r. C. शेषां ।

मधुना सह । गुड-सर्पिः समायुक्तं गङ्गाम्भसि विनिजिषेत् । दृष्टा
भवन्ति पितरस्तस्य वर्ष-शत-व्रयम् ॥”

अद्य वर्ष-शत-व्रयावच्छिन्न-पिण्ड-दृष्टि-काम इदं पायसं मधु-
गुड-सर्पिः समायुक्तं गङ्गाम्भसि निजिषामि ।

अथ प्रसिद्ध-दानम् ।

तत्राङ्गिराः—“देवतानां गुरुणाच्च मातापित्रोस्तथैव च ।
पुण्यं देयं प्रयत्नेन नापुण्यं देशितं क्वचित् ॥”

‘न देशितं’ क्वचिदपि देयत्वे न न कथितमित्यर्थः । ‘अपुण्यं’
पापम् ।

“कल्याणं ब्राह्मणे दत्त्वा दाता यात्यशुभां गतिम् । जन्म-
निर्मार्क-निसुक्तः पद्मगेन्द्रः जितौ यथा ॥”

नन्दी-पुराणे—“पापदः पापमाप्नोति नरो लक्ष्मणः सदा ।
पुण्यदः पुण्यमाप्नोति भृतशोऽय सहस्रशः ॥ अपि पाव-
विशेषेण दानं स्वादुत्तरोत्तरम् । गुरु-मातृ-पिण्ड-ब्रह्मवादिनां
दीयते तु यः । तत्त्वं-गुणितं विद्यात् पापं पुण्यमथापि वा ॥”

“असदूद्रव्य-प्रदानमस्त्वर्थं” यत्र दत्त्वा परित्यते । तर्हीदानम्
अफलम् यत्रोपकारिणे दत्तम् । तत्त्वात् परिक्षिण्ठं यत्र सोपर्वं
ददाति । अन्य-आवितमफलं यत्रापाकाय ददाति । अनिष्ट-दानं
श्ववति यत्र दत्त्वा परिवर्त्यते । स्वय-दानं तद्वानमासुरम् यत्रा-
त्रहया ददाति । क्रोधाद्राच्चसम् यत्राक्रृश्व ददाति दत्त्वा
वाक्रोशति । असत्कृतं पैशाचम् यत्रावज्ञातं ददाति दत्त्वा
वाऽवज्ञानोति । मुमूर्षु स्तामसम् यत्राप्रकृतो ददाति । एते दानोप-
सर्गाः² । यैरुपस्तुष्टं दानमसिद्धमस्त्वर्थं मयशस्य मधु-वमफलं

1. Not traced in AngiS.

2. Traced in S'uddhiT, pp. 392-393; stated to be

भवत्यत्य-फलं वा । ‘असदृद्रव्य’ निषिद्धम् । ‘तर्हदानं’ तच्चिचेव संकल्प-काले दीयमान-द्रव्यासमर्पणम् । ‘उपकारिणे’ प्रत्युपकार-तुडगा । ‘तन्मात्र’ यावहृत्तं ततो नाधिक-फलम् । ‘सोपर्व’ चेहा-दुर्याधि-सहितम् । ‘अन्य-शावितं’ लोक-सम्भावनार्थं प्रकाशितम् । ‘अनिष्ट-दानम्’ अनिष्टः ग्रवः, तस्मै दानं ‘स्ववति’ चरति अफलं¹ भवतीति यावत् । ‘स्वय-दानं’ स्वयो गर्वः न मत्सदृशः अपरो दाताऽस्तीति भाव-विशेषः, तेन भावेन यद्वानम् । ‘क्रोधाद्राचमिति’, अत्रापि ददातीत्यनुभीयते । ‘आक्रोशः’ परुष-भावणम् । ‘असत्त्वतमवज्ञातमिति’ त्रिया-विशेषणम् । मुमूर्षु-दंदातीत्वनैवाचवयः । ‘अप्रकृतो’ मत्तादिः । ‘उपसर्गा’ दीवाः । असत्-प्रतिग्रहान्तु कथाजिन-प्रतिग्रहीतारमधिकात्य मत्स्य-पुराणे—

“न स्युग्मः स हिजो राजंचिति-यूप-समो हि सः ।

दाने च आह-काले च दूरतः परिवर्जयेत् ॥”²

आदित्य-पुराणे—“किं करिष्यत्यसौ मूढो गृह्णनुभयतो-मुखीम् । सहस्रं वारुणः पाशा: चुर-धारामि-सम्भातः ॥ तस्य वर्ष-शते पूर्वे³ पाश एकः प्रसुच्यते⁴ । एतामवस्थ-माप्नोति⁵ गृह्णनुभयतोमुखीम् ॥”

taken from the HarS.; v. r. अन्य-शावितमन्य-फलम्...यत्वा परिकीर्ता-ते...आसुरं...no भवत्यन्यफलं ।

1. C. अल्प-फलं ।

2. MatsyaP., chap. 208, v. 23 b-24 a, p. 752 v. r. न स्युग्मो हिजो...तं दाने आह-काले... । 3. C. जीर्णः ।

4. SuddhiT., chap. दान, p. 401; stated to be taken from the आदि-पुराण; v. r....चुर-धारामि-सविभाः । पूर्वे वर्ष-सहस्रे तु... । 5. C. प्राप्नोति ।

आम्नेय-पुराणे^१—“हस्त्यज्ञ-रथ-यानानि मृत-ग्रव्यासनानि च । क्षणाजिनच गृह्णाति अत्यासन^२ गतो हिजः । उभयतो मुखीं लोलां समैलां मेदिनीं हिजः । क्षट्-मात्र्येण तौल्येन क्रयं क्रोष्णाति विक्रये^३ । सत्यकृदधनो लोके म प्रीतो जायते नरः ॥”

एकादशाह-देय-ग्रव्याधिकारे ब्रह्म-पुराणम्—“तेन क्षणा तु सा ग्रव्या न ग्राह्या हिज-सत्तमैः । गृहीतायान्तु ग्रव्यायां पुनः संस्कारमर्हति ॥ वेदेषु च पुराणेषु ग्रव्या सर्वं गर्हिता । गृहीतायान्तु जायन्ते सर्वं नरक-गामिनः ॥”

पुराणे सप्तविं सन्धतं^४—“गृह्णीयाद् हिपद-चतुर्थद-धान्य-हिरण्य-वर्जम् ।” धान्य-पदमत्र तिल-परम् । हिरण्य-पदं कपर्दक-परम् । अथ ब्रह्म-पुराणे—“ब्राह्मणः प्रतिगृहीयाद् वृत्त्यर्थं साधुतस्तथा । अप्यर्थमपि^५ मातङ्गः तिल-लौहानि वर्जयेत् ॥ क्षणाजिन^६-तिलग्राही न भूयः पुरुषो भवेत् । ग्रव्यालङ्घार-वस्त्रादि प्रतिगृह्य मृतस्य च । नरकाद्व निवर्तन्ते धेनुं तिलमयीं तथा ॥”

तिलमयीं^७ केवल-तिलेनारब्धाम् ।

“ब्रह्म-हत्या सुरा-पानमपि स्त्रीयं भविष्यति ।

आतुराद् यद^{१०} गृहीतन्तु तत् कर्यं वै तरिष्यति^{११} ॥

‘आतुरात्’ सुमूर्खीः । एतेन गृहीतुः पातिल्यमापादयति यहाने तत्र देयमित्यर्थः^{१२} । अत एव गङ्गा-तीरे उत्सर्गं एव न तु

1. C. आम्नेये । 2. C. आलापं न । 3. C. विक्रयं ।

4. A. सद्यकृदधमा । 5. A. तस्यां सः । 6. A. सप्त-सन्धतं ।

7. A. अवश्यमपि । 8. C. ग्रव्याजिन । 9. C. omitted.

10. C. तत् । 11. C. भविष्यति ।

12. C. इति यावत् ।

साक्षादापादनमिति । एतेषां दानानां विधान-वैयर्थ्यं पक्षिमिति यत् तत्राह विष्णुः—

“एतानि यदि गङ्गाति स्वेच्छयाऽभ्यर्थिते¹ न तु ।

तच्चै दाने न दोषोऽत्र यस्त्वाक्मानन्तु तारयेत् ॥”

‘एतानि’ उभयतो मुख्यादौनि । ‘आक्मानन्तु तारयेदि’ ति एत-हान-यहणानन्तरोक्त-तपो-जप-त्रतादि-नियमैवं आक्म-तारण-चमो भवेत् स्वयमामत्य प्रार्थयेदेतहानं मश्यं देहि तच्चै देयमित्यर्थः ।

ये तु मन्त्रयन्ते—“गङ्गायां कुश-दानेन ब्रह्म-लोक-भवाप्न्यात्,” इत्यत्र गङ्गाऽधिकरणं सम्प्रदानं त्वन्नगत्, तत्त्वतेऽपि जले दान-करणात्य प्रतिषिद्धत्वात्² लक्षणया गङ्गा-गर्भं समीप-वर्ति-देशे कर्तव्यम् । तथा च स्मृतिः—

स्नात्वा शुद्धे समे देशे गोमयेनोपलेपिते ।

वसित्वा वसनं शुच्यं दानं दद्यात् सदचित्तम् ॥”

एवं दर्शनाद् जले दान-विधानाभावादित्यर्थः । अद्य गङ्गा-गर्भं असुक-फल-प्राप्ति-काम इदमसुक-बलु यद्यादैवतमसुक-गोब्राये त्यादि । एतत्तु न सर्वेषां सन्मानमित्यर्थः ।

शिव-लिङ्गादि-स्थापनम् ।

भविष्ये—“स्थाणुं स्फाटिक-भंस्कारं गङ्गा-तीरे करोति यः । शिव-लोके च शिववत्साक्षव्यसुखं भवेत् ॥” अद्य शिव-पुराधिकरणक-शिववदल्लव्य³-सुख-प्राप्ति-कामः स्फाटिक-स्थाणुमहं करिष्ये ।

तथा—“शिवस्य विष्णोः स्त्र्यस्य दुर्गाया ब्रह्मणस्तथा । गङ्गा-तीरे प्रतिष्ठान्तु यः कुर्यात् नरोक्तमः । तथैवायतनं तेषां

1. A. स्वेच्छया कथितो ।

2. C. अप्रसिद्धत्वात् ।

3. A. शिववत्साक्षव्य (?) ।

कारयित्वा स्व-शक्तिः । अनन्त-तीर्थ्यु करणात् कोटि-कोटि-गुणं
भवेत् ॥”

अदृ^१ अनन्त-तीर्थ्याधिकरणक-शिव-लिङ्ग-प्रतिष्ठा-जनन-फल-
कोटि-कोटि-गुण-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गा-तीरे भगवतः शिवस्य^२
लिङ्ग-प्रतिष्ठामहं करिष्ये । प्रतिष्ठा-विधिसु मत्स्य-पुराणि
उक्ताः^३ । विष्णु-सूर्य-दुर्गा-ब्रह्मणामिकतमस्य प्रतिमायाः प्रतिष्ठा-
करणेऽप्येतदेव फलम् । एतेषां देवानां गङ्गा-तीरायतन-
करणे इप्येतदेव फलम् । वाक्ये तु प्रतिष्ठा-जनन-फल-पदमपहाय
आयतन-पद-प्रयोगो विशेषं इति ।

भविष्ये—“मृदा दार्विष्टका-शैलैर्यः कुर्यात् शिवालयम् ।

[त्रि^४(?) दि]-सम-कुल-संयुक्तः शिव-लोके महीयते ॥”

अदृ चतुर्दश-कुलान्वित-शिव-लोक-महितत्व-कामो मृदा
भगवतः शिवस्यायतनमहं करिष्ये ।

तथा दारुभयायतनस्य—

“मृद्यात् कोटि-गुणितं फलं स्याहात्मिः^५ हते ।”

अदृ मृद्यायायतन-करण-जनन-फल-कोटि-गुण-फल-प्राप्ति-
कामो दारुभिर्भगवतः शिवस्यायतनमहं करिष्ये ।

तथा—“कोटि-कोटि-गुणं पुण्यं दारुत्वेष्टकामये” ।”

अदृ दारुभयायतन-करण-जनन-पुण्य-कोटि-कोटि-गुण-पुण्य-
प्राप्ति-कामनया इष्टकाभिर्भगवतः शिवस्यायतनमहं करिष्ये ।

लिङ्ग-स्थापनस्य । भविष्ये—

1. C. omitted.

2. A. शिव-लिङ्गस्य ।

3. MatsyaP., chap. 824. p. 915.

4. C. त्रिः ।

5. C. तद्वात्मिः ।

6. A. दारुभिरिष्टकामये ।

“यो लिङ्गं स्वापये देवं विष्णु-पूर्वं सदत्रिणम् । सर्वांगमो-
दितं पुण्यं कोटि-कोटि-गुणं भवेत् ॥ मातृजान् पितृजां-
देवं यतशोऽहते श्रियम् । कुलैकविंश्मुक्तार्यं शिव-लोके
महोयते ॥ भुजा च विपुलान् भोगान् प्रलये समुपस्थिते ।
ज्ञान-योगं समासादारं तत्रैव स विमुच्यते^१ ॥”

अद्य सर्वांगमोदित-पुण्य-प्राप्ति-मातृक-पैतृक-खण्डैकविंश्मिति-
कुल-नरकोत्तारण-पूर्वक-शिव-लोक-महितत्व-विपुल-भोग-भुक्ति-
पूर्वक-प्रलय-कालिक-ज्ञान-योग-हेतु-विमुक्ति-प्राप्ति-कामो भगवतः
शिवस्य लिङ्गं-स्वापनमहं^२ करिष्ये । विधिर्मेत्य-स्व-पुराणोत्तमः ।
ज्ययशीर्ष-पञ्चरात्रे —

“बापी-कूप-तडागानां सुवर्णानां तथा लतु । प्रतिभानां
सम्भानात्तु समभ्यच्छां^३ नरो भुवि ॥ पुण्यं शत-गुणं तस्य भवेत्यूलाच
संशयः ॥” अद्य शिव-रुद्र-करण-जन्म-पुण्य-शत-गुण-पुण्य-प्राप्ति-
कामनया जीर्ण-शिव-रुद्रहोत्तारमहं^४ करिष्ये । ^५सामान्य-स्थाने
करणादिदं फलम् । हितीये तु कोटि-कोटि-गुण-विधानाद
विशेषः । एवमन्वेषां देवानामपि करणो विद्यायत्यं फलमित्यर्थः^६ ।

पात्र — “तद्वाऽन्वयव यः कुर्यात् स गच्छेविरयं महत् ।”

तथा — “देव-विप्र-यतीनात्तु मठे लोभ-समन्वितः । तत्रा-
धिपत्यं यः कुर्यात् सर्व-धर्म-वर्जिस्त्वातः ॥ स पच्यते महाघोरे
रोरवे नरकेऽचये^७ । पत्रं पुष्टं फलं तोयं द्रव्यमन्वयमठस्य तु ।
योऽन्नाति लभते मोहान्नरकाणारे ऋविंश्मितिम् ॥ यमिच्छेवरकं-
नेतु^८ सपुत्र-पशु-वाभ्यवम् । तं देवेष्वधिपं कुर्याद् गोषु च

1. C. परिमुच्यते ।

2. A. सम्भगच्छ ।

3-3. C. omitted.

4. A. नरक-चये ।

5. C. नरकात्तेत् ।

ब्राह्मणेषु च ॥ अभीज्यमाचनामवं (?) भुजा चान्द्रायणवर्णेत् ।
 सूक्ष्मा मठ-पति वैश्य सचेलो जलमाविशेत् ॥” तथा च स्कान्दे—
 “हट्टा तु संस्करेहिष्ठुं सचेल-जलमाविशेत् । सूक्ष्मा तु सत्वरं
 देवि शिव-निर्माल्यमोजिनम् ॥” पाठे—“द्रव्यमवं फलं तोयं
 शिव-द्रव्यं सृग्येत् वाचित् । निर्माल्यं नैव संसूक्ष्मं कूपे सर्वज्ञ
 निजिपेत् ॥ मचिका-पाद-भावं यः शिव-स्वसुपजीवति । महा-
 लोभात् स पर्येत् कल्पान्तं नरके नरः ॥”

कालोक्तरे—“देव-द्रव्यं शुक्र-द्रव्यं न चामनि नियोजयेत् ।
 उपेक्षा चाववा दानं इक्षितव्यं प्रयत्नतः ॥” रामायणे—
 “ब्राह्मण-द्रव्यमादते देवानाञ्चापि राघव । सदा; पतति
 बोरेऽस्मिन् नरके वीचिसंझवे ॥” निष्ठाकलिकायाम्—“स्वयं
 देवस्व-इरणं काठ-पात्रे प्रपूजनम्¹ । स्वपनं वेत्र-पात्रे व व्रयं
 दारिद्र्य-लक्षणम् ॥” शिव-पुराणे—“यसु गङ्गा-निर्माल्यं पादे-
 नाक्रमते नरः । षष्ठि-वर्ष-सहस्राणि तिर्यग्योनिषु जायते ॥”
 कालिका-पुराणे—“सूक्ष्मा रुद्रस्य निर्माल्यं सवासा आम्रुतं
 शुचिः ।” एतदपनीत-निर्मालिका बोद्धव्यम्, “ब्रह्महापि शुचिभूत्वा
 निर्माल्यं यसु धारयेत् । तस्य पापं महक्षीव्रं नाशयिष्य
 महावते ॥” इति स्कन्द-पुराण-वचन-विरोधात् । ततु धारणार्थ-
 विलक्षणाशुचाशैवादेः (?)स्पर्श-विषयमित्यर्थः ।

अथ सामान्य-दानम् ।

तत्र हृत-धेनु-दानम् ।

भविष्ये—“यस्व चय-हृतीयायां गङ्गा-तीरे ददाति वै । हृत-
 धेनुं विधानेन तस्य पुण्ड्र-फलं शृणु ॥ कल्प-कोटि-सहस्राणि

कल्प-कोटि-ग्रन्थानि च । सहस्रादित्य-संकाशः सर्व-काम-समन्वितः ॥
हेम-रत्नमये चित्रे विमाने हंस-भूषिते । स्वकीय-पिण्डभिः सार्धे
स्वर्ग-लोके महीयते ॥ ततसु जायते विप्रो गङ्गा-तीरे धनान्वितः ।
अन्ते तु ब्रह्मविद् भूत्वा मोक्षमाप्नीत्यसंशयम् ॥”

तवादौ धेनु-विधानम् । मत्स्य-पुराणे—“गुड-धेनु-विधानस्य¹
यद् रूपभिह यत् फलम् । तदिदानीं प्रवस्थाभि सर्व-पाप-
प्रणाशनम्² ॥ ऊर्जाजिनं चतुर्हस्तं प्राग्योवं³ विन्यसेद्धुवि ।
गोमयेनोपलिप्तायां⁴ दर्भानास्तीर्य यत्कर्तः⁵ ॥ नन्देणाकाजिनं⁶
तद्वद्वित्सस्य परिकल्पयेत् । प्राड-सुखीं कल्पयेद्देनु-मुदक्पादं
सवत्सकामः⁷ ॥ उत्तमा गुड-धेनुः स्यात् सदा भार-चतुष्यम्⁸ ।
वत्सं भारिण कुर्वीति भाराभ्यां मध्यमा च्छ्रुता¹⁰ ॥ अर्धे-भारिण

1. C. प्रदानस्य ।

2. PadmaP., p. 292; MatsyaP., chap. 82, p. 258, सर्व-
पाप विनाशनम् ; AgniP., chap. 210, p. 397, vv. 13—

3. MatsyaP., p. 258, v. r. …प्राग्याम...

4. AgniP. v. 14, p. 397, गोमयेनानुलिप्तायां ।

5. Op. cit. सर्वतः ; also Hemādri, दान-खण्ड, chap. 7-
p. 398.

6. Hemadri, op. cit., लघ्वेणाकाजिनं ; AgniP.,
सर्व-वकाजिनं ; PadmaP., चट्ट-खण्ड, chap. 21, v. 54,
p. 292, same as उमाद्रि ; so same in MatsyaP., p. 258.

7. Hemadri, op. cit, प्रापयेद्देनु...

8. C. सवत्सिकाम (?) PadmaP., op. cit., सदा वा गां
सवत्सकाम ।

9. Hemadri, op. cit., सदा भारमनुस्तम्भ ।

10. MatsyaP. chap. 82, v. 5, v. r. इाम्यो वै ; Hemadri

वत्सः स्यात् कनिष्ठा भारकेण तु । चतुर्थोग्नेन वत्सः स्याद्
रघ्न-विज्ञानुसारतः¹ ॥

तथा चायं द्रव्य-ङ्गासस्तीन मुख्य-कल्प-(शब्दे न ?) मध्यवे न
कल्पान्तरमाश्रयणीम् । “प्रभुः प्रदम-कल्पस्य योऽनुकल्पेन
वर्तते । न साम्यरायिकन्तस्य दुर्मतिर्विद्यते फलम् ॥” इति
कात्यायनेन नियेधात्² । ‘साम्यरायिक’ पारलोकिकम् । “घेनु-
वत्सौ छतौ चोभौ³ सित-सूक्ष्मास्वराहृतौ । शुक्ल-कर्णाविहृ-पादौ
शुचि-मुक्ताफलेच्छौ ॥” “सित-सूक्ष्म-शिरालौ ही⁴ सित-कम्बल-
कम्बलौ । ताम्ब-गङ्गु-क-पृष्ठौ⁵ ही⁶ सित-चामर-रोमकौ ॥
विद्वम-भ्व-युगोपितै⁷ नवनीत-स्तनान्वितौ⁸ । चौम-पुच्छौ

reads after प्राङ्मुखौ...सवत्सकाम—“तदुत्तरेण वत्सोऽपि तच्यै
परिकल्पनीयः” ; उत्तमा गुड-घेनुः...वत्सं भारेण छर्वैत भाराभ्यो
मध्यमः स्फृतः ॥

1. v. r. A., रघ्न-विज्ञानुभावतः ।

2. Not traced in कात्यायन-संहिता । युत्पात्यि in his
आठ-विविक, pp. 142-143, says that the verse appears in
the शृङ्ग-परिग्रिष्ठ ।

3. A. घेनु वत्सौ छताभौ तौ । MatsyaP., chap. 82, v. 7,
p. 259 ; v. r. घेनु-वत्सौ छताभौ च ।

4. Hemādri, op. cit., p. 399, तौ ; AgniP., p. 397,
v. 20, च ; MatsyaP., p. 259, same as वैमाद्रि ।

5. PadmaP., चट्ठि-खर्ख, chap. 21, v. 58, p. 993, v. r.
गङ्गुक-पृष्ठौ । MatsyaP., also same p. 259, v. 8.

6. MatsyaP., op. cit., v. r, तौ ; Hemādri, op. cit.,
तौ ; also AgniP., p. 397, v. 20.

7. PadmaP. and Agni P., op. cit., युगोपेतौ ।

8. MatsyaP., op. cit., नवनीत-स्तनावभौ ।

कांस्य-दीहाविन्द्रनीलक-तारकौ¹ ॥ सुवर्ण-मृदुगामरणो राजत-
चुर-संयुतौ² । नाना-फल-समायुक्तौ³ ब्राह्मी गन्ध-करण्डकौ⁴ ।
'गन्ध-करण्डकः' सुरभि-गन्धाच्य-द्रव्यं कपूरादिः । इत्येवं
रचयित्वा तु धूप-दीपेरथार्चये त् ॥"

"या लक्ष्मीः सर्व-भूतातां या च देवेष्वस्थिता । खेनु-
रूपेण सा देवी मम शान्तिं प्रयच्छतु⁵ ॥ देहस्था या च
खद्राणी शङ्करस्य सदा प्रिया । खेनु-रूपेण सा देवी मम
पापं वरपोषतु ॥ विष्णोर्वैचमि या लक्ष्मीः स्वाहा या च⁶
विभावसोः⁷ चन्द्राकं-शक्त-शक्तिर्या खेनु-रूपाऽस्तु सा श्रिये⁸ ॥"

"चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्लक्ष्मीर्या धनदस्य च । लक्ष्मीर्या
लोक-पालानां सा खेनुर्वैरदाऽस्तु मे ॥ स्वधा या पितॄ-लोकानां⁹

1. PadmaP., op. cit., v. 80, v. r. दीही शुभातिकमनीयकौ ।

2. PadmaP., op. cit., v. 6, राजतादा-चुरी च तौ ।
MatsyaP., op. cit., राजतैः चुर-संयुतौ ।

3. V. r. Hemadri, op. cit., नाना-फलमयैर्दन्तैः ।

4. PadmaP., op. cit., ब्राह्म-गन्ध-करण्डकौ ; MatsyaP.,
op. cit., same,

For the above verses, See MatsyaP., pp. 258—260 ;
AgniP., chap. 210, p. 397f. ; PadmaP., p. 223f. ; Dāna-
KKau. of Govindānanda, p. 58f. (order of verses not
same) ; DānaC. of Divākara, fol. 88 (a) f. ; DānaMay.,
p. 172f.

5. MatsyaP., PadmaP. and Hemadri, v. r. पापं
वरपोषतु । 6. A. यथा ।

7. PadmaP., चष्टि-खण्ड, chap. 21, v. 63, v. r.
विभावसोः । 8. Op. cit., सा खेनुर्वैरदाऽस्तु मे ।

9. A. पितॄ-सुखाचार्याः । MatsyaP., chap. 82, v. 15
Hemadri, स्वधा त्वय्... ।

स्वाहा यज्ञभुजाच्च या¹ । सर्वे-पापहरा चेनुस्ताच्छान्ति²
 प्रयच्छ मि ॥ एवमामन्त्रा तां चेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
 विधानमेतद्वै नूनां सर्वासामिह पश्यते³ ॥ यासु⁴ पापविनाशिन्यः
 पश्यन्ते दग्धं चेनवः । तासां स्वरूपं वक्ष्यामि नामानि च
 नराचिप ॥ प्रथमा गुड-धेनुः स्वादृ छृत-चेनुस्ताथा परा⁵ ।
 तिल-धेनुस्तृतीया तु⁶ चतुर्थीं जल-संचिता⁷ ॥ लौर-चेनुस्त
 विश्वाता⁸ मधु-धेनुस्ताथा परा । सप्तमो शर्वारा-चेनुर्दधि-चेनु-
 स्ताथाइटमो⁹ । रस-धेनुस्त नवमो¹⁰ दग्धमो स्यात् स्व-रूपतः ॥
 कुशाः स्तुर्दध्य-धेनुनामितरासान्तु राशयः । ¹¹सुवर्ण-चेनुरप्यत्र
 केचिदिक्ष्यन्ति मानवाः ॥ नवनीतेन तैलेन¹² तथाइन्ये इपि
 महवेयः ॥

“एतदेव विधानं स्यात्तत्र चोपस्तराः अतः । मन्त्रावाहन-

1. V. r. in last line, स्वाहा यज्ञभुजान्ताथा ।

2. PadmaP., दण्ड-खण्ड, chap. 21, v. 64, तत्त्वादमूर्ति ।

3. PadmaP., op. cit., सर्वासामपि पश्यते ; MatsyaP., सर्वेषामभिपश्यते । See also below.

4. MatsyaP., chap. 82, v. 17, v. r. याशाः ।

5. PadmaP., छृत-चेनुस्ताथापरा ।

6. Op. cit., च । 7. Op. cit. जल-नामिका ।

8. Op. cit., लौर-धेनुः पश्यमो च ।

9. Hemadri, नवनस्ताच्चनी तथा ; PadmaP., op. cit., अष्टमो दधि-वचिता ।

10. Hemadri, कापांस-चेनुनवमो ।

11. Add. r. in C.

12. MatP., chap. 82, v. 21, p. 260, रत्नेन ।

संयुक्ताः सदा पर्वणि पर्वणि ॥ यथावत्¹ प्रदातव्या भुक्ति-
भुक्ति-फलप्रदाः । धेनवो दश ता एताः² सर्व-याप-हराः शुभाः³ ॥
अयने विषुवे पुणो वरतीपातेऽव्यवा मुनः । गुड-धेन्वादयो देया
उपरागादि-पर्वसु⁴ ॥”

^१अब छृतादि-धेनु-द्रव्य-परिमाणमपि गुड-धेनुवदेव, “विधान-
मेतद्वे नूनां सर्वासामपि पञ्चते” इति सामान्येनातिदेशात् ।

‘कुम्भाः स्फुर्द्रव्य-धेनुनामितरासाच्च राशयः’

इति भार-चतुष्टयादि-परिमित-द्रव्य-वरवस्थापन-प्रकार-कथ-
नम्^५ । एवज्ञ छृतादि-धेनुष्वपि कृष्णाजिन-धारणम् । कुम्भ-कथ-
नेनापि तदवाघनात्, “एतदेव विधानं स्वाटि”ति वचनाच्च ।
केचित्तु नाक्षाजिनमिच्छन्ति । भारसु पल-सहस्र-द्वयात्मकाः ।
तद्राह—“तुला पल-ग्रन्थं धेयं भारः स्याहि शतिस्तुला” इति ।

गोमये नोपलिसायां भूमी कृष्णानाम्लोद्यं तत्र प्राग्योवं
चतुर्हस्तं कृष्णाजिनं धेनुं पातयित्वा, तत्-समौपि लघु कृष्णाजिनं
प्राग्योवसेव वत्सार्थं धृत्वा, तदुपरि शत्त्वानुसारेण^६ भार-चतुष्ट-

1. A. यथाग्रन्थं ।

2. C. एता एव समाख्याताः ।

3. In Hemādri, there is an additional line after this : “अशीष-यज्ञ-फलदाः सर्व-याप-हराः शुभाः ।”

4. A. उपरागादि-पर्वसु । For the above verses, see MatsyaP., chap. 83, p. 260.

5-6. This portion agrees almost verbally with Hemādri, p. 400, l. 22—p. 401, l. 3; Hemādri, v. r., द्रव्यस्य कुम्भाघारतवाऽवस्थान-प्रकार-कथनम् ।

6. C. शत्त्वानुसारेण ।

येन भार-हयेन एक-भारिण [वा] गवर-घृतेन घटेषु स्वापितेन^१
 खेन्, यद्याकमम् एक-भारिण अर्द्ध-भारिण भार-चतुर्थंग्रेन वा
 गवर-घृतेनैव घटस्येन वत्समुपकल्पः, उभावपि प्राड-सुखौ उदक-
 पादो च तास्यौ ज्वेत-सूक्ष्म-वस्त्र-वेष्टितौ शुक्लिमय-कणौ^२ इच्छमय-
 याद-चतुष्टयौ ज्वेत-मुक्तामय^३-लोचन-हयौ, तदभ्यन्तरस्येन्द्र-
 नीलमय-तारा-हयौ^४, स्त्रावक-शिरालकौ, ज्वेत-कम्बलमय-
 सास्त्राकौ, तास्मय-गङ्गुक^५-पुडी, मित-चामर-रोमाणौ, प्रवाल-
 मय-^६ अ-सुगौ नवनीत-सनौ, चौम-पुच्छौ, कांख-दोहौ, सुवर्ण-
 न्यूझौ, राजत-न्यूरौ, नाना-फल-समायुक्तौ अगुरु-प्रसृति-द्रवर मिलित
 ग्राणौ, एवं धेनु-वत्सौ निर्माय ओं सोपकरण-स-वत्स-घृत-
 धेनवे नमः । एवं^७ वार-द्रवयम् । एवं धूपं ततो दीपं ततो नैवेद्यं
 दस्त्वा, ओं ब्राह्मणाय नम इति त्रिस्तुं संपूज्य इमां सोपकरणां
 सवत्सां घृत-धेनुं ददानि^८ इति द्विज-करे जलं दस्त्वा धेनुं
 प्रोक्षा “ओं या लक्ष्मी” रित्यादि-स्तोक-पञ्चकं पठित्वा कुश-वय-
 तिल-जलान्यादाय ओं अद्यात्मय-हृतौयायां गङ्गा-तौरे वह-काल्य-
 कोटि-शतावच्छिन्नत्र^९-हेम-रत्नमय-विचित्र-हंस-विभूयित-विमाना-
 धिकरणक-स्त्रीय-पितृ-गण-सहित-सहस्रादित्य^{१०}-संकाश- सर्व-काम-
 समन्वित^{११}-कद्र-सहित-महितत्व-तदुत्तर-गङ्गा-धिकरणक^{१२}-धना-
 निवत-विप्रत्व-भवनान्त-कालिक-ब्रह्मविहवनानन्तर-मोज-प्राप्ति-काम-

1. A. घटे प्रस्तापितेन ।

2. C. हय ।

4. C. तास्म-गङ्गुकमय ।

6. C. इति ।

8. A. वह-काल-कोटि-सहस्रावच्छिन्न ।

10. C. स्त्रीय-कद्र ।

3. C. सयौ ।

5. A. प्रवाल-हय ।

7. C. इदामि ।

9. C. आदित्य ।

11. C. गङ्गा-तौराधिकरणक ।

इमां गोमयोपलिप्तास्तीर्णं कुशं भूम्युपरिखं लघुं प्राग्योविष्णुकाजि-
नस्य वृतास्य सितं सूक्ष्माम्बराहृतं शुक्लं कर्णं चुमयं चतुष्पादं शुचि-
मुक्ताफलेच्छा सितं सूक्ष्म-गिरालकं सितं कम्बलं कम्बलं १ ताम्ब-
गडुक-पृष्ठं सितं चामर-रोमकं ३ विद्वुम-भू-युगोपेतं ५ नवनीतं
स्तानान्वितं चौम-पुच्छं कांस्यं दोहेन्द्रनीलं तारकं सुवर्णं शृङ्गाभरणं
राजत-चूरं नाना-फलं समायुक्तं विशिष्टं गन्धमयं नासिकं चतुर्थं
भागं परिमित-वृतमयं वत्स-सहितां गोमयोपलिप्ता-स्तीर्णं कुशं
भूम्युपरिखं चतुर्हस्तं प्राग्योविष्णुकाजिन-स्तितां प्राद्यसुखीमुदकं
पादां घृतास्यां सितं सूक्ष्माम्बराहृतां शुक्लं कर्णामिच्छुमयं चतुष्पादां
शुचि-मुक्ताफलेच्छां सितं सूक्ष्म-गिरालकां सितं कम्बलं कम्बलकां
ताम्ब-गडुक-पृष्ठां सितं चामर-रोमकां विद्वुम-भू-युगोपेतां
नवनीतं स्तानान्वितां चौम-पुच्छां कांस्यं दोहामिन्द्रनीलं तारकां
सुवर्णं शृङ्गाभरणां राजत-कुरु नाना-फलं समायुक्तां विशिष्टं गन्ध-
मयं नासां घृतमयीं धेनुं विच्छा-देवताम् असुकं गोत्रायामुकं देव ४
शर्मणे ब्राह्मणाय तुभग्महं सम्प्रददे । ५ लक्ष्मीति प्रतिवचनम् ।
ततः ६ लक्ष्मीत-सोपकरण-सवत्स-घृत-धेनु-दान-प्रतिष्ठार्थं
दक्षिणामिदं सुवर्णमन्ति-देवतम् इत्यादि । ततः पुच्छे धेनुं
स्पृष्टा इजो यथाशास्त्रं काम-सुतिं पठेत् ।

अथ ५ गो-मात्र-दानम् ।

“तथैव गो-प्रदानच विधिना कुरुते तु यः १ । गो लोम-

1. C. कम्बल-कम्बलां । 2. C. रोमकां । 3. C. युगोपेताम् ।

4. Omitted in A. 5. A. तथा ।

6. C. प्रदानम् । For गो-दान, see, DanaKK. of Govindānanda, p. 53; Dana May., p. 184; Hemadri's CaturVC., दान-खण्ड, p. 486f; BhavP, uttara, chap. 151, p. 514f. 7. C. तथैव । गो-प्रदानच विधिना कुरुते यः प्रयत्नतः ।

संख्या यावत् कल्पान्धवुं द-संख्या^१ ॥ गोलोके शिव-लोके
वा काम-धेनु-प्रजान्वितः^२ । सुज्ञानः सर्व-कामांसु दिव्याचाना-
विधान् वहन् ॥ देवानाभप्यतम्याच स्थित्वा तु सह-वास्ववः^३ ।
पिण्डभित्ति सुहृद्दिव सर्वे-रत्न-विभूषितः ॥ जायते सत्-कुले
पश्चाद्वन-धान्य-समाकुले । रत्न-काल्पन-भू-पूर्णे शील-विद्या-
यगोडन्विते ॥ स भुज्ञा विषुलान् भोगान् पुत्र-पौत्र-समन्वितः ।
सर्व-दुःख-विनिसुक्तः सर्व-काम-समन्वितः । सर्व-प्राणि-प्रियो
भूता ततो मोक्षमवाप्नुयात् ॥”

गो-ब्राह्मणौ संपूर्ण्य हिज-करे जलं दक्षा गामासित्य^४ ओ-
अद्याचय-द्वौतीयायां गङ्गा-तौरे गो-रोम^५-सम-संख्य-कल्पावुं दा-
वच्छिक्ष-^६ गोलोक-शिव-लोकान्धतराधिकरणक^७-वास्वव-पिण्ड-
सुहृत्-सहित-काम-धेनु-प्रजान्वित^८-स्त्रीय-दिव्य-नानाविध-देवा-
सम्भ-सर्व-कामोपभोग-रत-स्थिति-तदनन्तर-धन-धान्य-समाकुल-
रत्न-^९काल्पन-भू-पूर्णे शील-विद्या-यगोडन्वित-सत्^{१०}-कुलाधिकर-
णक-जन्म-पुत्र-पौत्र-समन्वित-^{११} सर्व-दुःख-विनिसुक्तत्व-सर्व-काम-
समन्वित^{१२}-सर्व-प्राणि-प्रिय-स्व-कल्प-क-विषुल-वहु-भोगोपभोग-
तदुत्तर-मोक्ष-प्राप्ति^{१३}-काम इमां गां नद-दैवताभित्वादि ।
दक्षिणादिकं पूर्ववत् ।

1. A. कल्पावुं द-संख्या ।

2. A. पूजान्वितः ।

3. C. वास्ववः ।

4. Omitted in C.

5. C. लोम ।

6. C. कल्पावुं दावच्छिक्ष ।

7. A. लोकाधिकरणक ।

8. A. पूजान्वित ।

9. A. सर्व-रत्न ।

10. Omitted in C.

11. C. समन्वितत्व ।

12. C. भोगोपभोग ।

तत्र कपिला-दानम्¹ ।

तथा—“कपिला यदि दत्ता स्याह्विना वेद-पारने ।

नरकस्थान् पितृन् सर्वान् स्वर्गं नयति वै तदा ॥”

कपिला-गव्यौ नमः । वार-त्रयम् । ब्राह्मणाय नमः । ओं
कपिलां गाम् इमां ददानि इति हिज-करे जलं दद्यात् । ततः
कपिला-गामाभिच्छ ओं अद्याच्य-द्वतीयायां गङ्गा-तीरे नरकस्थ-
सर्वं पितृ-स्वर्गं-नयन-काम इमां कपिलां गां रुद्र-देवताम् असुक-
गोदायेत्यादि सर्वं पुर्ववत् ।

अथ भूमि-दानम्² ।

निवर्तन-इयस्य । तथा—

“निवर्तन-इयं भूमिर्गङ्गा-तीरे विशेषतः । विप्राय वेद-विदुषे
तिद्वौ तस्यां विशेषतः ॥ नरो ददाति भक्त्या वै³ तस्य पुरुष-
फलं गृह्ण । तदभूमि-परमाणुनां संस्थयाऽसुत-संस्थया ॥ सोमेन्द्र-
ब्रह्म-लोकेषु विश्व-लोके तथैव च । शिव-लोके तथा त्रीमान्
भोगान् भुड़के तथाविधान् ॥ जायते रूप-सम्पदः सर्वं शोक-
विवर्जितः । सर्वं सम्पत्-समृद्धसु⁴ सप्त-हीप-पतिर्भवेत् ॥ भेरी-
गङ्गादि-निर्वायर्गीति-वादित्र निस्वनैः । सुतिभिर्मागधानाच
सुसोऽसौ प्रतिबृथते ॥ सर्वं सौख्यगान्ववाप्ये ह सर्वं धर्म-परायणः ।

1. Cp. DānaMay., p. 171, ll. 21 ff.; DānaKK., pp. 121—123; BhavP., p. 520f; CaturVC., दान-खण्ड, p. 46; DanaC., p. 37f.

2. Cp. DanaKK., p. 39; CaturVC., pp. 494—512; BhavP., pp. 523—524; DanaC., p. 51f.

3. C. यो भक्त्या ।

4. A. सर्वं सम्पत्-समृद्धः आत् ।

नरकस्थान् पितृन् सर्वान् प्रापयिला दिवं तथा ॥ स्वर्ग-स्थितान्
पितृन् सर्वान् मोक्षयिला महादुर्गतिः । अन्ते ज्ञानासिना
क्षित्वा अविद्यां पञ्च-पर्विकाम् । परं वैराग्यमापदः परं
ब्रह्माधिगच्छति ॥”

‘अयुत-संख्यये’त्वत् तावत् कल्यानोति पूर्वोत्तेनावयः
स्थात् । ‘निवर्त्त न’-लक्षणन्तु भृत्य-पुराणोत्तम—

“सप्त-हस्तेन दण्डे न त्रिशृद्दण्डा निवर्त्त नम् ।

त्रिभाग-हीनं गोचर्म-मानमाह प्रजापतिः¹ ॥”

देव-ब्राह्मणो वार-त्वयं संपूज्य ओँ अद्याच्यत्वतौयायां गङ्गा-तीरे
दातव्य-भूमि-परमाणु-सम-संख्या-कल्पायुतावच्छिव-सोमेन्द्र-ब्रह्म-
विष्णु-शिव-लोकाधिकरणक- त्रीमत्- स्वकर्तृक- भोगोपमोग-
तदुत्तर रूप-सम्पद-सर्व-रोग-विवर्जित- सर्व- सम्पत्- समृद्ध-भेरी-
गङ्गादि-निर्वाय-गीत-वादित-निखन-मागध-सुति-करण-सुप्त-प्रति-
बोध-वत्² सप्त-इष्य-पतिल्व-भवन-सर्व-धर्म-परायण-स्व-कार्तृक-
सर्व-सौख्यावासि-नरकस्था-सर्व-पितृ-स्वर्ग-नयन-स्वर्गस्य- सर्व-पितृ-
मोक्ष-प्रापणानन्तर-महादुर्गति³-स्वकर्तृकाविद्याच्छ्रेद-पर-वैराग्य-
पर-ब्रह्माधिगमन-काम इमां निवर्त्त न-इय-परिमितां भूमि-
प्रियदत्तां विष्णु-दैवताम् इत्यादि । दक्षिणा भूमि-प्रदक्षिणान्तम् ।
‘प्रियदत्तामि’ति, स्वान्दे—“नामास्याः प्रियदत्तेति गुह्यं देवाः
सनातनम् । दाने वाप्यवादाने नामास्याः परमं प्रियम्⁴ ॥”

1. Hemadri, CaturVC., दान-खण्ड, p. 505, ll. 14-15.

2. A. प्रतिरोध-रत ।

3. C. महादुर्गति ।

4. S'uddhiT., chap. दान, p. 409, ll. 9-10, said to
be taken from the महाभारत । A. दानं वाप्यवा दानं... ।

दान-काले यत् “प्रियदत्ता नामास्या: परमं प्रियमि”ति कीर्तिं
ततः प्रियदत्तामित्युदौर्यं दातव्यमिति तात्पर्यमित्यर्थः ।

परिमाण-संख्यामाह आदित्य-पुराणे—

“गवां शतं द्वयचैको यत्र तिडत्यवच्चितः । तदि गोचर्म-
मावन्तु प्राङ्मुखेदविदो जनाः¹ ॥” तथा हङ्कडशिठः—“दश-हस्तेन
वंशेन दश-वंशान् समन्ततः । पञ्च वाऽभ्यधिकं दद्यादेतद् गोचर्म
उच्चते² ॥”

‘पञ्च वाऽभ्यधिकमि’त्ये कस्मिन् पाञ्चैः पञ्च-वंशाधिकं वा ।

नन्दो-पुराणे—“एकोऽग्नीयाद् यदुत्पवं नरः सांवत्सरं
फलम् । गोचर्म-मावा सा चौणी स्तोका वा यदि वा बहुः ॥”
श्रीवे—“गोचर्म-मावां पृथिवीं गङ्गा-तीरे ददाति यः । अच्यायां
द्वतीयायां सोऽत्र चिति-पतिर्भवेत् ॥”

अद्याज्य-द्वतीयायां चिति-पतित्व-भवन-कामनया गङ्गा-तीरे
इमाः³ गोचर्म-मावां भूमि प्रियदत्तां यथानाम-गोत्रवेल्वादि ।
दद्विषा-भूमि प्रदच्छिणान्तम् ।

तथा भविष्ये—“यामं गङ्गा-तटे यो वै विप्रे भ्यः सं प्रयच्छति ।
ब्रह्मा-विष्णु-श्रिवेभ्यस्य दुर्गायै भास्तराय च ॥ सर्व-दानेषु यत्
मुख्यं सर्व-यज्ञेषु यत् फलम् । सर्व-तीर्थेषु यत् पुरुषं सर्व-ब्रत-
तपासु च ॥ सहस्र-गुणितं तत्र फलं स्याद् याम-दानतः ॥

1. Cp. BhavP, मध्यम-पर्व, chap. 2, v. 25, p. 289 (a),
last line, तद्वगोचर्मेति विष्ण्यातं दत्तं सर्वाध-नाशनम् ।

2. A. v. r. तस्मात्ततो गोचर्म उच्चते । Cp. DanaKK.,
p. 40; also CaturVC., p. 505, “दश-हस्तेन दद्येन दश-हस्तात्
समन्ततः । पञ्च वाऽभ्यधिकां दद्यादेतद् गोचर्म उच्चते” ।—

3. इमां not found in C.

स्थू-कोटि-प्रतीकाशैदिव्य-स्त्री-कोटि-संयुतैः । दिव्य-रत्नमयै-
स्त्रिलैविमानैवेषणवे पुरे ॥ क्रीडते सर्व-सम्पन्नः शाहूरे च¹ पुरे
तथा । स्वकीय-पिण्डभिः साधैः क्रीडते कालमच्यम् ॥ यावत्तद-
ग्राम-भूमिर्वै परमाणुः स्वसंख्या । भोगान् भुक्ता तथा लोके
जायते योगिनां कुले ॥ अणिमादि-गुणौ युक्ताः स्वयं भोगी
भवत्यपि । देहान्ते निर्मले नित्ये परे ब्रह्मणि लोयते ॥”

देव-ब्राह्मणौ संपूज्य अद्याच्य-तृतीयायां गङ्गा-तौरि च सर्व-
दान-सर्व-यज्ञ-सर्व-तीर्थ-सर्व-न्रत-तपोजन्य-फल-सहस्र-गुण-फल-
प्राप्ति-स्थू-कोटि-प्रतीकाश-दिव्य-स्त्री-कोटि-संयुत-दिव्य-रत्न-मय-
चित्र-वहु-विमान-करणकाच्य-काल-व्यापि- स्त्र-पिण्ड- सहित-स्त्र-
क्रीडन-दातव्य-ग्राम-भू परमाणु-सम-संख्य-तत्त्वोकाचिकरणक-योगि-
कुल- जन्माणिमादि- गुण- युक्त-भोगित्व- भवन- देहान्त- कालिक-
निर्मल-नित्य-पर-ब्रह्म-लय-काम इदं शामं विष्णु देवतमित्यादि ।
दक्षिणा प्रदक्षिणान्तम् ।

सुवर्ण-दानम्² ।

भविष्ये³—“तथा तस्यां तृतीयायां वेदविद्ब्राह्मणाय वै ।
माष-योडश-मात्रं वा सुवर्णं यः प्रयच्छुति ॥ स हेम-रत्न-
स्त्रिचिति विमाने सर्वगे शुभे । सर्व-पाप-विनिर्सुक्ताः सर्व-भूषण-
भूषितः ॥ सर्वैश्वर्य-समृद्धय सर्व-लोकेषु सर्वदा । ब्रह्माण्डान्तर-
संस्थेषु वहु⁴-भोगान् पृथग्विधान् ॥ अनुभूय स्त्र-पिण्डभिर्यावदाङ्गत-
संप्रवम् । ततो रुद्रस्य साकुञ्जं प्राप्नोत्येव न संशयः ।”

1. A. शाहूरेण ।

2. DanaKK., p. 51f.; DanaC., p. 18; CaturVC., p. 566f.

3. भविष्ये not found in C.

4. C. रत्न ।

देव-ब्राह्मणौ संपूज्य ओं अथाचय-तृतीयायां गङ्गा-तीरे
सर्व-लोकाधिकरणक-हेम-रत्न-खचित्-सर्वग-शुभ-विमानाधिकरणक-
सर्व-पाप-विनिर्सु श-सर्व- भूषण- भूषित- सर्वैश्च ये-समृह-खकीय-
पित्-सहित-यावदाभूत-संप्रव-पृथग्विध-बहु भोगोपभोग-तदुच्चर-
हद्र-सायुज्य-प्राप्ति¹-काम इसं योडश-माष-परिमित' सुवर्णमनि-
दैवतमित्यादि । दक्षिणा स्थग्नान्तम् ।

यदन्यद्विहित' कर्म गङ्गा-तीरे क्रियते तस्य फलं कोटि-कोटि-
गुणम् । “गङ्गा-तीरे लतं यत् तत्² कोटि-गुणितं भवेदि” ति
विधानात् । तथा च ब्राह्मे—“सर्व-दानानि नियमा यमाचैव
तपांसि च । यज्ञो दानं तथा जप्यं चाहत्तु सुर-पूजनम् । गङ्गा-
यान्तु लतं सर्वे कोटि-कोटि-गुणं भवेत्³ ॥”

अथ व्रत-फलादि ।

तत्र भविष्य-पुराणी—स्कन्द उवाच—“अष्ट-मूर्ति-धरां गङ्गां
दिव्य-रूपां निरोचितुम् । साच्चादेवाश मर्त्यानां तदुपायं व्रतं
वद ॥” भगवानुवाच—“गालि-तरण्डुल-प्रस्त्रे हे⁴ हि-प्रस्त्र-पद्मसा
तथा । पायसं पाचयित्वा तु मधुना छृत-संयुतम् । प्रत्येकं पल-
मावन्तु तत्र निचिप्य भक्षितः । तत् पायसमपूर्णां शोदका-
श्चण्डलानि च । तथा गुञ्जाधि-मावन्तु सुवर्णं रूप्यमिव च ।
चन्दनागुरु-कपूर-कुङ्कुमानि च गुणगुलम् । विलक्ष-पद्माणि
दूर्वाच रोचना सित-चन्दनम् । नौकोत्पलस्य पुष्पाणि पुष्पाभावे
दक्षान्वयि । यथाशक्त्या महाभक्त्या गङ्गायां यो विनिच्चिपेत् ।

1. A. प्राप्ति omitted ।

2. तत् Not Found in C.

3-3. Pray T. chap. नदा-स्थान p. 88 line 15. v. r...
यज्ञोदानं तपो जप्य...स्फान्दे । 4. A. नित्य । 5. C. प्रस्त्रेन ।

योर्णमास्यां मासि मासि दर्शनं च प्रहर-इये । ऋद्याइनेन मन्त्रेण
यावत् संवक्षरं तथा । ॐ गङ्गायै विश्व-सुख्यायै नारायण्यै शिवायै
च नमो नमः ॥ इति मन्त्रेण सततं^१ शतमष्टोत्तरं जपेत् । गङ्गा-
जलान्तः स्थित्वा च तत्त्वानास्त्राज्ञ-संशयः । हवियाशी मिता-
ज्ञारो^२ यामिनीषु दिनेषु च ॥ संवत्सरान्ते तस्यैवा गङ्गा दिव्य-
वपुर्धरा । दिव्य-मात्त्वाक्षर-धरा दिव्य-रक्त-विभूषिता । प्रत्यक्ष-
रूपा पुरतस्तिथिव्येव वशप्रदा । एवं प्रत्यक्षतः साक्षाद् गङ्गां
दिव्य-वपुर्धराम् ॥ दृष्टा स्त्र-चक्षुषा मर्त्यो वर-दान-समुद्यताम् ।
यान् यान् कामयते मर्त्यस्तांस्तान् कामानवाप्त्यात्^३ ।
निष्कामस्तु लभेन्मोक्षं न तेनैव च जन्मना ॥”

‘मण्डलं’ मण्डलाकारः शस्त्राल्लो-विशेषः पूर्णादिः । ‘चन्दनं’
रक्त-चन्दनम् । अवेत-चन्दनस्य पूर्वगुपादानात् । कस्यामपि
पूर्णिमायां विश्वादि-दीप-रहितायां छात-नित्य-क्रियः ॐ भगवन्
स्तुर्य, भगवत्त्वो देवताः^४, अद्यादि-वर्ष^५-सर्व-पञ्चदशी-प्रहर-
इय-कालीन-गङ्गाधिकरणक-पायसादि-प्रत्येप-रूप^६-व्रतम् अहम्
आचरिष्यामीति निवेद्य कुशान् आदाय गङ्गा-साक्षात्-कार-
कामोऽद्यादि वर्षं प्रतिपौर्णमासि प्रतिदर्शं प्रहर-इये गङ्गायां
मधु-खग्ह-घृत-सहित-पायस-पूप-भोदक-मण्डल-गुच्छार्ध-मित-
सुवर्ण-रूप्य-चन्दनागुरु-कपूर-कुङ्कुम-गुग्गुलु-बहु-विल्वपत्र-बहु-
दूर्वा-रोचना^७-सित-चन्दन-नीलोत्पल-तत्-पत्रान्वतर-प्रचोपमहं
करिष्ये । इति संकल्पयेत् ।

1. Not found in C. 2. C. मिताज्ञारो ।

3. A. कामानास्तानवाप्त्यात् । 4. Omitted in A.

5. A. वर्षं । 6. A. प्रत्येपादि-रूप । 7. A. रोचनादि ।

ततः शालि-तण्डुसेन प्रस्थ-मितेन प्रस्थ-हय-मित-गव्य-दुर्घ-
साधिते^१ पायसे निष्ठब्रे पल्ल-मितं मधु, पल्ल-मितं खच्छ^२, पल्ल-
मितं गव्य-घृतच्छ प्रक्षिप्य तव पायसमपूप्-व्रयं मण्डल-व्रयं,^३
^४ इत्तिकार्धं हिरण्यं^५ रक्षिकार्धं रजतं चन्दनम् अगुकं कपूरं
कुङ्कुमं गुग्गुलुं विल्व-प्राणाणि दूर्वा गोरोचनां सित-चन्दनं
नीलोत्पलं तत्-पत्रं वा सर्वभैक्ष्मिन् पात्रे निधाय तच्च दक्षिण-
हस्तेनादाय लात-नित्य-क्रियो दिवस-मध्ये प्राञ्जुख उपविष्टः
प्रविश्य-पाणिराचान्तस्तम्भना, यद्या भज्ञाना च “ओ गङ्गायै
विश्व-मुख्यायै नारायण्यै शिवायै च नमो नम” इति मन्त्रेण
एकादैव गङ्गा-प्रवाहे निचिपेत्। तत इमसेव मन्त्रं गङ्गा-जल-
प्रविष्टो गङ्गां ध्यायत्रष्टोत्तर-ग्रतं जपेत्। ततस्तद्दिने संयतो
मित-हविषाश्चौ च भवेत्। एवं प्रतिपञ्चदशीयु वर्ष-पूर्ति-
पर्यन्तं भवेत्। पुर्ति-दिने चामावस्थालके ब्राह्मण-व्रयं
भोजयेत्।

तथा, “शृणु भज्ञितो युयं वज्राभि सुनि-प्राह्वाः।
सर्व-व्रतानां राजानं धर्म-व्रतमनुस्तम्भम्॥ द्वय-ध्वजेन कथितं
शिवेन दयया पुरा। ग्रीवा देव्या च एषेन गङ्गा-तीर-
निधासिना॥^६ देवैषु भुक्तं पूर्वाङ्गे मध्याङ्गे जह्यमिस्तथा।
अपराङ्गे च पिण्डभिः शर्वयोः गुण्डकादिभिः॥ सर्व-वेळा-
मतिकम्य नक्तं भोजनमुस्तम्भम्। उपवासात् परं भैच्यं
मैचात् परमयाचितम्^७॥ अयाचितात् परं नक्तं नस्माच्चक्षेन

1. A. साधितेन।

2. C. भोइक-हयं।

3-3. Not found in C.

4-4. BhavP., p. 469, chap. 97, vv. 5-6, v. r. दिवेष...

मत्याङ्गे सुनिमिस्तथा...सर्वतयोः गुण्डकादिभिः...सर्व-लोकान्तिकम्य।

वर्तयेत् । इविष्य-भोजनं स्थानं सत्यमाहार-लाघवम् ।
अग्नि-कार्यमधःशब्दां नक्तभोजी समाचरेत् ॥”

‘लाघवम्’ इति आहारस्तावदधीर-पूरणः “अधं मनेन
पूरयेदि” लभिधानात् । तस्याव्यर्थत्वं लाघवम्, “समं स्थादय-
तत्वादि” ति न्यायात् । ‘अग्नि-कार्यं’ होमः । स च चृतेन
महाव्याहृति-मन्त्रे ग्र प्रजापति-देवताकः । “आज्ञं द्रव्यमनादेशे
जुहोतिषु विधीयते । मन्त्रस्य देवतायाव प्रजापतिरिति स्थितिः ॥”
इति वचनात् । संख्या चाष्टोत्तर-ग्रतमष्टाविश्वतिरष्टी वा ।
“होमो अहादि-पूजानां ग्रतमष्टाधिकं भवेत् । अष्टाविंश्वतिरष्टी
वा यथाशक्ति विधीयते ॥” इति वचनात् ।

“गङ्गा-तीरे भाव-मासे यः कुर्याचक्ष-भोजनम् । ग्रिवायतन-
पाद्मं तु कृशरं चृत-संयुतम् ॥ नैवेद्यस्त्र निवेद्यौ च कृशराद्यं
शिवस्य तु । काठ-मौलेन^१ भुज्जानो जिङ्गा-लोलं विवर्जयेत् ॥
पन्नाश-पत्रे भुज्जानः शिवं स्फुटा जितेन्द्रियः । धर्मराजस्य
देव्याव पूर्यक् पिण्डं प्रकल्पयेत् ॥ सोपवासवतुदेशां भवेदुभय-
पत्तयोः । पौर्णमास्यान्तु गम्भैश्च गङ्गयाः सलिलैस्तथा ॥
शिवं संख्याप्य^२ पयमा मधुना च स्व-भक्तिः^३ । तथैव^४ जिम-

1. C. तस्यावक्त्रं विवर्जयेत् (?) ; BhavP., p. 459, v. 8, नक्तेन
भोजयेत् ।

2. C. भोजनम् (?) । The line “इविष्य-भोजनं...लाघवम्” is
found in the BhavP. after “सवैवेत्तामतिकस्य...सुत्तमम्” ।

3. EkadasīT., chap. नक्त-व्रत, BhavP., op. cit., p. 197,
अग्नि-कार्यो लाघःशब्दां नक्त-भोजो सदा भवेत् ॥

4. Not found in C. 5. A. कृशराद्यै । 6. C. मौलेन ।

7. A. संख्याप्य । 8. C. वापि भक्तिः । 9. A. अद्येत् ।

पृष्ठ लिङ्ग-मूर्खि विनिचिपेत् । ततो दद्यात् स्व-शक्तीव
शिवाय घृत-कम्बलम् । एकाठकं काशा-तिलं शिव-लिङ्गोपरि
क्षिपेत् ॥ नोलोत्पलैऽय सर्वं पूजयेत् पहुँजैरपि ॥”

“अलाभे कारयेहे न्ना¹ माष-मालेण² चोत्पलम् ॥ पायसं
चाव मधुना घृत-युक्तात् गुग्गुलम् । ³घृत-दीपं तथा चैव
चन्दनाद्य विलेपनम् ॥ दद्यात् स्व-शक्तिं भक्ता यथापत्र-फलानि
च । काशा-गो-मिथुनचैव स्वरूपम् निवेदयेत् ॥ भोजयेद्वाक्षाक्षाणा-
नष्टो मासान्ते तु स-दच्छिनान्⁴ । वर्जयेद्वभु मासच्च तं मासं
ब्रह्मचर्यवान् ॥ एवं लत्वा यथोहिष्टमेक-वारमिदं ब्रतम् ।
यम-नियम-सम्पदः यदा-भक्ति-समन्वितः ॥ इह भोगानवाप्रोति
प्रित्य चानुस्तमा गतिन् । इन्द्रनील-प्रतीकाशैविं मानैः शिखि-
संयुतैः ॥ दिव्य-रत्नमयैर्वै दिव्य-भोग समन्वितैः⁵ । गत्वा शिव-
मुरं रम्यं सर्व-स्व-कुलं संयुतः ॥ सुज्ञद्विरुद्धभिवैव विविधान-
प्यभोगितान् ॥ भुजा भोगानशेषांसु यावदाङ्गत-संप्रवन् । ततो
भवति धर्मात्मा जन्म-होप-पतिस्तावा ॥ तत्र भुंते समस्तांच
भोगान् विगत-कण्ठकः । स्व-रूपः सुभगचैव⁶ न-तिरस्तृत-
शासनः । सर्व-रोग-विनिसुक्तः सोऽप्येतत्-फलभाग भवेत् ॥”

प्रथम-दिने प्रातः श्री भविष्य-पुराणोऽत-विधिना अद्यादि
मासं नल-ब्रतमहमाचरिष्यामोति निवेद्य कुशादिकमादाय श्री
ऐहिक-बहु⁷-भोगोपभोग-प्रवाणानन्तरानुस्तम-गति-प्रासीन्द्रनील-
प्रतीकाश-शिखि-संयुत-दिव्य-रत्नमय-दिव्य-भोग-समन्वित-बहु-
विमान-करणक-रम्य⁸-शिव-पुर-गमन-तदधिकरणक-सर्व-स्व-कुल-

1. C. कारयेत् प्रे भूता ।

2. A. माष-मालेन ।

3-8. Not found in C.

4. A. समन्वितः ।

5. A. शमगचैव । 6. Omitted in C. 7. A. करणावस्थ ।

बहु-सृज्जत्-सहित्-यावदा भूत्-संप्रव-विविधाभीष्मित्-बहु भोगोप-
भोग-कामोऽद्यादि मासं¹ भविष्य-पुराण-रीत्या गङ्गा-तीरे²
शिवायतन-पार्वते नता-न्रतमर्चं करिष्ये । इति संकल्पय प्रत्यक्षे
पूर्वाङ्के शिव-पूजा तिल-कुश-सहितैः खेत-धान्यस्य तरुणैः
साधित-क्षम्यर-रूप-नैवेद्य-दान-सहितां कुर्यात् । ³यद्योऽन्न-
खानच्च कुर्यात्⁴ । होमशायं शिव-देवताको न तु प्रजापति-
देवताकः । ब्रत-पर्यालीचनेन शिव-देवतात्वं स्वाच-
तड्डादेशादि⁽¹⁾ तु केचित् ॥ ततः सायं-सम्योत्तरं क्षम्यरात्रे
केवलं पक्षाश-पत्रे जल्वा शिवं सूक्ष्मा धर्मराजाय नमः दुर्गायै
नमः इति वल्लि-इयं दत्त्वा हूँकारादौनि⁽²⁾-जल्वा भुज्जीत ।
ततो रात्रौ भूत्वि-स्थितायां शश्यायां शयीत । चतुर्दश्मामुपवास
एव कर्तव्यः । पौर्णमास्यान्तु गन्धैर्गङ्गा-जलैर्दुर्घेन मधुना
चाष्टोत्तर-ग्रन्थ-न्यूनेनापि यथाशक्तुपद्धतेन शिवं खापयित्वा
हेम पद्मे शिव-भूत्वि दत्त्वा तत एकाठक-मितान् जल्वा-तिलान्
शिव-लिङ्गोपरि दत्त्वा ततो नौलोत्पलैस्तदभावे एक-माष-
मित-डेम-घटित-नौलोत्पलैः शिवं संयुज्य ततः समस्त-पायसं
नैवेद्यं तथा स-घृत-गुग्गुल-घूंपं तथा घृत-दीपं तथा चत्वानादि-
विलेपं तथा पद्म-फल-सूक्ष्मादिकं स्वरूपं जल्वा-गो-मिदुनच
निवेद्य ततो ब्राह्मणानष्टो भोजयित्वा, किञ्चिद्विलिङ्गां दद्यात् ।
इमम्बु मासं⁵ मधु मासं मैयुनं वज्जयेत् । यम-नियम-सम्बन्धः
शक्ता⁶ भक्ति-समर्पितो भवित् ।

तथा भविष्ये—“वैशासे शक्त-पञ्चे च चतुर्दश्मा समाहितः ।

1. A. नार्व ।

2. Not found in C.

3-5. Not found in C.

4. C. ओँकारादौनि ।

5-5. C. मधु-मास-मैयुन-वर्जको नियम-शक्ता ।

गालग्रन्थं चौर-संयुक्तं यः कुर्याद्वत्तभोजनम् ॥ शिवं संपूज्य
पुष्पाद्यैभीज्यन्तु सविवेद्य च । काष्ठ-मौनेन¹ भुज्ञानो वट-
काढेन वै ततः ॥ मौनेन प्रयतो भुज्ञा कुर्याहै दन्त-धावनम् ।
शिव-लिङ्ग-समौपे तु गङ्गातौरे निशि स्वपेत्² ॥ पौर्णमासां
प्रभाते तु गङ्गायां विधिना तथा । स्तात्वोपवासं संकल्प्य
कुर्याज्जागरणा³ निशि ॥ लिङ्गं घृतेन संचाप्य⁴ पुष्प-गङ्गादिभि-
स्तथा । निवेद्य-धूप-दीपेय⁵ संपूज्य वृषभं शुभम् ॥ सु-खेत-
वस्त-पुष्पादै रहीरिद्रै चन्दनैस्तथा । ‘हारिद्र’ सुवर्णम् । अलङ्कृत्य
विधानेन शिवाय विनिवेदयेत् ॥ ब्राह्मणांस्य यथाशक्ति पायसेन
तु भोजयेत् । एवं मङ्गलं यो भज्या करोति चक्रयाऽन्वितः ॥
क्षमते देव पादोन् शुगानां हि-सहस्रकम् । तपः कृत्वा तु
नियमात् तत् पुष्पे तदसंशयम् ॥ हंस-कुन्द-प्रभा युक्तै-
विमानैचन्द्र-सविभैः । मुखेन वृष-संयुक्तैर्मङ्गला-जाल-विभूषितैः ॥
स्वकीय-पिण्डभिः साध्यं प्रयातीच्छर-मन्दिरम् । नीलोत्पल-
सुगङ्गाभिः स्वरूपाभिः समन्ततः⁶ ॥ कान्ताभिर्द्वय-रूपाभिः
मङ्गला भोगानशेषतः । अनन्त-कालमैव्यर्थं-युक्तो भूत्वा तथा दिवि⁷ ॥
जायते स मङ्गोपालो रूप-कीर्ति-⁸ समन्वितः ॥ एकचक्रेण च⁹
मङ्गों पालयित्वाऽच्छया सह । अन्ते वैराश्य-सम्प्रक्षी गङ्गां च
भजते पुनः ॥ स तथा चक्रया युक्तो गङ्गायां मरणं लभेत् ।
तथा तत्र स्मृतिं लक्ष्या मोक्षमाप्नोति स ध्रुवम् ॥”

बैशाख-शुक्ल-चतुर्दशां समाहितः पूर्वाङ्गे¹⁰ पञ्चोपचारैः शिवं
संपूज्य भीज्यच्च शिवाय निवेद्य नक्तं शाल्योदानं गव्य-दुर्घ-सहितं

1. A. मौनेन । 2. C. निषेत् । 3. A. संचाप्य ।
4. A. निवेद्य धूप-दीपैयै च । 5. C. समन्वितः ।
6. C. तती भूति । 7. A. कीर्ति-रूप । 8. A. स ।
9. Omitted in C.

महामोनेन भुजा वट-काष्ठेन महा-मोनेन दत्तात् संशोध्य
 महा-तौरे शिव-लिङ्ग-समीपे निशि स्वपेत् । ततः प्रभाते महायां
 मविधि स्थात्वा आ भगवन् स्थैर्यं, भगवत्वो देवताः, भविष्य-
 पुराणोऽविधिनोपवासरूप-त्रतमहमाचरिष्यामि इति निवेद्य
 कुशादिकमादाय आ अद्य पादोन-युग-सहस्र-द्वय-पर्यन्त-तपः-
 करण-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामः हंस-कुन्द-प्रभा-युक्त-चन्द्र-
 समन्वित-ब्रह्म-संयुक्त-सुक्ता-जाल-विभूषित-बहु-विमान-करणक-
 स्व-पितृ गण-सहितेऽत्तर-मन्दिर-गमन-नौसोत्पल-सुगम्य-दिव्य-
 रूप-बहु-काल्पा-सहितैः श्वर्य-युक्त-स्व-कर्त्ता काल-काल-बहु-भोगोप-
 भोग-तदुत्तर-जीर्ति-रूप-समन्वितैः कच्छत्राज्ञा-सहित-महीपालत्व-
 भवनान्त-कालिक-वैराग्य-सम्पद-स्त्रीय-गहा-लाभ-वहा-युक्त-गहा-
 गरण-प्राप्ति-जाति-स्मरण-पूर्वक-मोक्ष-प्राप्ति-कामो भविष्य-पुराणोऽवि-
 धिनोपवासमहं करिष्ये । इति संकल्पय तदिने उपवासं
 रात्रौ च जागरणं कुर्यात् । ततः प्रभाते अष्टोक्तर-शत-पल-मित-
 गव्य-घृतेन शिव-लिङ्गं स्थापयित्वा पञ्चोपचारैः संपूज्य श्रेत-वस्त्र-
 पुण्य-चन्दन-सुवर्णालङ्घृतं त्रुपं, शिव-त्रृष्णी संपूज्य शिवाय “ओ
 अद्य इमं त्रुपं श्रेत-पुण्य-चन्दन-हारिद्रालङ्घृतं” शिवायाह
 ददे” इति वाक्येन दद्यात् । तथा यथाग्रक्ति ब्राह्मणान् पायसं²
 भोजयं दिति ।

“जैग्नेभे मासि सिते पक्ते दशम्यां छस्त-संयुते । महा-तौरे तु
 पुरुषो नारी वा भक्ति-भावतः ॥ निशायां जागरं खल्वा गहां
 दश-विधैस्तया । पुरुषेण भैव नैवेद्यैः फलैच दश-संख्यया ॥
 तत्रैव दीपैस्ताम्बूचैः पूजये चकुड्याऽन्वितः । स्थात्वा भल्गा तु

1. C. वस्त्र-हारिद्र-चन्दनालङ्घृतं

2. Not found in C.

गङ्गायां^१ दशकात्वो विधानतः ॥ दश-प्रस्तुति-काण्डांस तिलान् सर्पिं च वै जसे । गङ्गा-पिण्डान् गुड-पिण्डान् दद्याच्च दश-संख्या । ततो गङ्गा-तटे रम्ये हेन्ना रुप्येण वा तथा ॥ गङ्गायाः प्रतिमां कल्वा वच्चयमाण-स्वरूपिणीम् । पश्च-स्वस्तिक-चिङ्गस्य संस्थितस्य तथोपरि ॥ वस्त्र-स्त्रग्रामकन्तस्य पूर्ण-कुम्भस्य चोपरि । संस्थाप्य पूजये हेवौं तदभावे सृदापि वा ॥ अब तत्राप्यगङ्गाच लिखेत् पिण्डेन वै भुवि ॥” उक्ता-व्यान-स्वरूपं ध्यायेत् ।

“वच्चयमाणेन मन्त्रेण कुर्यात् पूजामणेष्टः । पञ्चामृतेन च चानमर्चयान्तु^२ विशिष्टते ॥ प्रतिमाये स्वरिष्ठले तु गोमयेनोप-सेपयेत् । नारायणं महेश्वरं ब्रह्माण्डं भास्करं तथा ॥ भगीरथच लृपति चिमवनं नगेष्वरम् । पुष्प-गन्धादिभिर्यैव यथाशक्ति प्रपूजयेत् ॥ दश प्रस्ताविलान् दद्याद् दश-विप्रे भ्य एव च । दश प्रस्तान् यथान् दद्याद् दश-गच्छै गतो पतिः ।” “प्रस्त्वः” वोडग पक्षानीति कल्पततः ।

“मतस्य-कच्छुप-मण्डूक-भक्तादि-जलेचरान् । कारयित्वा यथाशक्ति स्वर्णेन रजतेन वा । तदभावे पिण्डमयानभ्यर्च्छा कुङ्ग-मादिभिः^३ । गङ्गायां प्रत्येदाज्ञं दीपाचैव प्रवाहिषु^४ ॥ [यथा (१) रथ]-यात्रां दिने तस्मिन् विभवे सति कारयेत् ॥ [यथा (२) रथा]-रुठ-प्रतिकृते^५ गङ्गायाम् तत्रा-सुखम् ॥ भगमन्त्या दर्शनं सौके दुर्लभं पाप-कर्मणाम् । दुर्गायाम् यथा यात्रा तवैवावापि कारयेत् ॥ एवं कल्वा विधानेन वित्त-शाठा-विवर्जितः । दश-पापैर्वचामाणैः सद्य एव विमुच्यते ॥”

1. A. जाङ्गायां ।

2. C. साने शर्वयांस्तु ।

3. C. तदक्षामेन पिण्डेन संपूर्ण त्रिसुमादिभिः ।

4. C. प्रपादिष् ।

5. C. प्रतिकृतो ।

“अदत्तानामुपादानमि”त्वादि । “एतेदंश-विष्णैः पापैः कोटि-
जन्म-समुद्रवैः । सुचते नात्र सन्देहो ब्रह्मणो वचनं यथा ॥
दश-त्रिंशक्षतान् पूर्वान् पितृनिव तथापरान् । उहरत्येव
संसारान्वल्लोगानेन पूजयेत् ॥ चो नमो नारायणै दशहरायै
गङ्गायै नमो नमः । इति मन्त्रेण यो मर्त्यो दिने तस्मिन्
दिवानिश्च । जपेत् पञ्च-सहस्राणि दश-धर्म-फलं तभेत् ॥
उहरेहश-पूर्वच कुलक्षेव भवाण्यवात् । वचनमाणमिदं स्तोत्रं
विधिना¹ प्रतिशुद्ध्य च ॥ गङ्गार्थे तहिने² जप्यं हिस्तात्³
पूजां प्रवर्तयेत् ॥”

अथ गङ्गा-सुति:⁴ ।

“चो ॥ नमः शिवायैः गङ्गायै शिवदायै⁵ नमोऽसु ते⁶ । नमोऽसु
विष्णु-कृपिष्ठै गङ्गायै ते नमो नमः⁷ ॥ सर्व-देव-सरुपिष्ठै नमो
भेषज-मूर्तये । सर्वस्य⁸ सर्व-व्याघोनां भिषक्त्वीषे नमोऽसु
ते ॥ स्वाणु-जङ्गम-सच्छृत-विषहन्ति नमोऽसु ते⁹ ॥ संसार-विष-
नाशिन्यै जीवनायै नमो नमः¹⁰ । ताप-त्रितय-हन्तरै च¹¹ प्रापेष्यै
ते नमो नमः ॥ शान्ति-सन्तान-काशिण्यै नमस्ते शुद्ध-मूर्तये ।

1. C. विधिवत् ।

2. C. तु दिने ।

3. A. हि ततः ।

4. शुद्ध-स्तोत्र-व्रताकर, p. 780, chap. “गङ्गादि-तीर्थ स्तोत्राणि”,
क्षम्य-पुराण-काशीखण्डोय-दशहरा-स्तोत्रम् ।

5. A. C. शिवजायै (?) । 6. Op cit. नमो नमः ।

7. After this line found: नमस्ते शुद्ध-कृपिष्ठै शाश्वर्यै ते
नमो नमः । 8. सर्वस्य ।

9. C. भक्ति-सुक्ति प्रदायिन्यै भवायै ते नमो नमः ॥

10. नमोऽसु ते । 11. संस्करे ॥

सर्व-संशुदिकारिखै नमः पापारि-भूर्तये । भुक्ति-भुक्तिप्रदायिन्दै
भद्रायै ते¹ नमो नमः । भोगीपभोगदायिन्दै भोगवत्यै नमोइस्तु
ते ॥ मन्दाकिन्दै नमस्तेइस्तु स्वर्गदायै नमो नमः । नम-
स्तैलोक्य-भूषयै त्रिदशायै² नमो नमः ॥ नमस्ति-शुद्ध³संस्थायै
च मावत्यै⁴ नमो नमः । त्रिदशासन-⁵ संस्थायै तेजोवत्यै नमो
नमः ॥ मन्दायै⁶ लिङ्ग-धारिण्यै नारायण्यै नमो नमः⁷ ।
नमस्ते विश्व-मित्रायै⁸ रेवत्यै ते नमो नमः ॥ हुहत्यै ते नमो मेइस्तु
लोकधात्रै⁹ नमोइस्तु ते । नमस्ते विश्व-मुख्यायै¹⁰ नन्दिन्यै ते
नमो नमः ॥ एव्वै शिवामृतायै च विजयायै¹¹ नमो नमः¹² ॥
पाप-जात-निकान्तायै¹³ अभिकायै नमो नमः¹⁴ ॥ जान्तायै ते
प्रतिहायै¹⁵ वरदायै नमो नमः । उत्तायै सुख-जन्मायै
सञ्चीवन्यै नमो नमः¹⁶ ॥ ब्रह्म-शायै¹⁷ ब्रह्मदायै दुरितघ्नै¹⁸
नमो नमः । प्रणताति-प्रभज्जिन्दै जगन्मात्रे नमो नमः¹⁹ ॥
¹⁸निस्तुयायै दुर्ग-हन्तै²⁰ दुर्गायै ते नमो नमः²¹ ॥ सर्वापत्-प्रति-
पक्षायै मङ्गलायै नमो नमः । परापर-परे तुभ्यं नमस्ते भीचउ

1. भद्रदायै ।

2. त्रिपद्यायै ।

3. C. and Brhat-strotra-ratna-hāa. शृङ्ख ।

4. चमावत्यै ।

5. त्रि-हृताशन ।

6. नम्दायै ।

7. सुभा-धारामने नमः ।

8. विश्व-मुख्यायै ।

9. विश्व-मित्रायै ।

10. सु-डुष्यायै ।

11. After this line "परापर-शताद्गायै तारायै ते नमो नमः ।"

12. निकुन्तिन्दै ।

13. नमोइस्तु ते ।

14. ...च वरिहायै ।

15. सुख-जरव्यै च सञ्जीविन्यै नमोइस्तु ते ।

16. ब्रह्मित्रायै ।

17. नमोइस्तु ते ।

18-19. Not traced in कृचत्-सीत-रङ्ग छार ।

सदा^१ ॥ गङ्गा ममाश्रतो भूयाद् गङ्गा मे पाञ्चयीस्तथा^२ ।
 ३गङ्गा मे सर्वतो भूयात् त्वयि गङ्गेऽसु मे स्थितिः^३ ॥ आदौ त्वमन्ते
 मध्ये च सर्वे त्वं गङ्गाते शिवे^४ । त्वमिव मूल-प्रकृतिः^५ स्वं हि
 नारायणः प्रभुः^६ ॥ गङ्गे त्वं परमाक्षा च शिवसुभ्यं नमः शिवे ।
 ७इतीदं पठति स्तोत्रं नित्यं भक्ति-परो हि यः । शृणोति अहया
 यस्य काय-वाक्-चित्त-सम्भवैः । दशधा संस्थितैर्दोषैः सर्वैरेव
 विमुच्यते ॥ रोगस्यो मुच्यते रोगादापद्माच विमुच्यते । हिष्ठारो
 वन्धनाद्यै च भये भयस्य विमुच्यते^८ ॥ सर्वान् कामानवाप्नोति
 प्रेत्य ब्रह्माणि लौयते^९ ॥ १०इति स्तवे शुचे यसु लिखित्वाऽपि

1. This line is not traced in बृहत्-स्तोत्र-रक्त-चार and C.

2. This line is found preceded by two veses in the BrhatSRH., “श्रद्धागत-दीनात्-परिक्रामा-परायणो । सर्वस्याति-
 ज्ञरे देवि नारायणि नमोऽस्तु ते । निर्लेपायै इग-चन्द्रे दशायै ते नमो
 नमः । परापर-परायै च गङ्गे निर्वाणा-दायिनि ॥”

3-3. BrhatSRH., “गङ्गे ममाश्रतो भूया गङ्गे मे तित्तु पृष्ठसः ।
 नग्ने मे पाञ्चयीरेवि गङ्गे त्वयस्तु मे स्थितिः^{१०}” Found in C,

4-4. ग्रावं-सिङ्ग-गते शिवे ।

5. ...स्वं युमान् पर एव हि ।

6-6. य इदं पठते स्तोत्रं शुच्याच्छ्रुत्याऽपि यः । दशभिसुच्यते
 पापैः काय-वाक्-चित्त-सम्भवैः ॥ रोगस्यो रोगातो मुच्येतिपद्माच विपद्म-
 युतः । सुच्यते वन्धनादृ वहो भीतो भीतिः प्रसुच्यते ।

7. After this line, दिव्यं विमानमाक्षा दिव्य-स्त्री-
 परिवीजितः ।

8. C. शुचे^{११}पि लिखितं यस्य सदा तित्तु धारितम् । नान्न-
 और-भयं तस्य न सपांदि-भयं क्षमित् ॥ उच्छृङ्-मासे सिते पञ्चे दशमी-
 इक्षा-संयुता संज्ञरेत् लिखितं प्राप्य बुध-वारेत्या संयुता ॥

विनिज्ञिदित् । नाम्नि-चौर-भयं तस्य पापेभ्योऽपि भयं नहि¹ ॥
 तस्यां दशम्याभेतत्तु² स्तोवं गङ्गा-जले स्थितः । जपं च दग्ध-
 लत्वच³ दरिद्रो वापि चाचमः ॥ सोऽपि तत्-फलमाप्नोति गङ्गां
 संपूज्य यत्रतः । पूर्खोऽनेन विधानेन फलं यत् परिकल्पितम्⁴ ॥
 यथा गौरी तथा गङ्गा तस्माद् गौर्यास्तु पूजने । विधिर्यो विहितः⁵
 मम्बक् सोऽपि गङ्गा-प्रपूजने ॥⁶ यथा शिवस्तथा विश्वार्यस्तथा विश्वा-
 स्तथा हुमाः⁷ । उमा यथा तथा गङ्गा चतुरूप्य⁸ न भिद्यते ॥
 "विष्णु-कट्टान्तरं यत्र गङ्गा-गौर्यन्तरं तथा । चौ-गौर्योरन्तरं
 यत्र यो बृते मन्द-धीरासु सः⁹ ॥"

नवमो-रात्रौ जागरणं कृत्वा दग्धस्यां कृत-स्तानादिः ।
 ओ यद्य ज्यैष¹-शुक्र-दशम्यां हस्त-युतायां कोटि-जन्मार्जित-
 दग्ध-विध-पाप-नाश कामो भविष्य-पुराणोऽन्-रीत्वा दग्धहरा-
 पूजामहं करिष्ये । इति संकल्पा विधिवत् स्त्रात्वा कृत-
 देवार्चनादिः गङ्गां दग्ध-विधैर्गैर्व्यैः पुर्यैर्घैर्पैर्नैवेद्यैः फलैस्ताम्बू-
 लैस्त्रार्चयै दिति । ततो गङ्गायां यथाविधि¹⁰ स्त्रात्वा ओ गङ्गायै
 नम इति-मन्त्रे ए कृष्णा-तिलानां दग्ध-प्रसूतौस्तथा सर्पिंयां दग्ध-
 प्रसूतौस्तथा दग्ध-शङ्कु-पिण्डान् तथा दग्ध-गुड-पिण्डांय गङ्गायां
 चिपेत् । ततो गङ्गा-तीरे अष्ट-दल-पद्ममालिस्य तत्र वस्त्र-

1. A...भेतत्तु ।

2. C. यः पठेद्वशङ्कास्तु ।

3. B. यत् फलं संप्रकीर्तितम् ।

4. B. यो विधिर्यिहितः ।

5-6. यथाच्च त्वं तथा विष्णो यथा त्वं य तथा हुमाः ।

6-6. C. विष्णु-कट्टान्तरं चौ यो-गौर्योरन्तरं तथा । गङ्गा-गौर्यन्तरं
 चैव यो बृते मृदधीरासु सः ।

7. Omitted in A.

8. C. दग्धवा स-विधिः ।

सामान्य-वेष्टित-श्रीवं जल-पूर्ण-कुम्हं छत्वा तदुपरि शराविकादौ¹
 हैमीं राजतीं मादीं वा प्रतिमां “चतुर्भुजां वि-नेवाचे”त्वादिना
 गङ्गा-प्रवाहे प्रतिमायाच्च ध्यात्वा प्रत्येकं हातिंश्चदृच्छिकाधिक-
 तोलक-इय²-सहितैक-पत्ताक्षरना गच्छेन दुष्प्रेन दग्धा च तेन मधुना
 स्वरुप्ते न च पञ्चामृतं छत्वा तैले तत्-प्रतिमां स्नापयित्वा ओं
 नारायण्यै गङ्गायां नमो नम इति-मन्त्रेण इदं माल्यम् एषोऽच्चः
 इदमाचमनीयम् एष मधुपर्कः इदं पुनराचमनीयमिति प्रत्येकं
 दद्यात् ।

ततो गन्धं दस्त्वा तत उक्त-मन्त्रेण विः संपूर्ज्य धूपादिकं
 दस्त्वा प्रतिमायतः स्वरुप्तिले गोमये नोपलिप्य नारायणं महेशं
 ब्रह्माणां भास्करं भगोरयं हिमवतं चोपचारैः संपूर्ज्य दशभ्यो
 विप्रे भ्यो दश-तिल-प्रस्थान् दस्त्वा तथा दशभ्यो गोम्यो दश-यव-
 प्रस्थान् दस्त्वा मत्स्य-कच्छुप-मण्डुक-मकर-यिष्ठमार-दुन्दुभ-
 नक्र-जलोका-शम्बुक-यहुगान् दश-जल-चरान् राजतान् पैष्ठकान्
 वा गन्धादिभिरभ्यर्थं गङ्गायां चिपेत् । ततो दश-घृत-प्रदीपान्
 प्रवाहे चिपेत् । सति सक्षमे गङ्गा-प्रतिमां रथमारोप्य भास्येत् ।
 ततोऽधिक-फलायेऽचो नमो नारायण्यै दशहरायै नमो नम
 इति मन्त्रं पञ्च-सहस्रकालो³ जपेत् ।

अत्र च भगवान्—देवी-पुराणे—“तीर्थेषु ब्राह्मणं नैव
 परीचेत कदाचन । अवार्थिनमनुप्राप्तं भोज्यं तं मनुरब्रवीत् ॥
 शहुभिः पिण्ड-दानन्तु संयावैः पायमेन च । कर्त्तव्यमृषि-निर्दिष्टं
 पिण्डाकेन गुडेन वा⁴ ॥ देयन्तु तिल-पिण्डाकं भक्तिमङ्गिनरैः
 सदा । आहन्तु तत्र कर्त्तव्यमर्घावाहन-वर्जितम् ॥ श्ल-भवाह-

-
1. A. वारिकादी ।	2. C. खय ।	3. C. छत्वा (?) ।
4. A. तोशं ।	5. C. इतिभिर्द्वयं ।	6. C. च ।

गृह्ण-काकानां नैव दृष्टि-हतच्च यत्¹ । आहुं तत्² तौर्थिकं प्रोक्तं पितृणां तुष्टि-कारकम् ॥ ³अकालेऽप्यथवा काले तीर्थं आहुं तथा नरैः । प्राप्तैरेव सदा कार्यं कर्तव्यं पिण्ड-तर्पणम् ॥ पिण्ड-दानं ततः ग्रस्तं-पितृ-गाढातिदुलभम् । विलस्वो नैव कर्तव्यो न च विज्ञं समाचरेत्⁴ ॥ ‘संयावः’ घृत-चौर-गोधुम-चूर्ण-साधितो भज्ञ-विशेषः । ‘पिण्डाक’स्तिल-कल्क इति-प्रसिद्धिः । आहु-विवेग पिण्ड-विधानात् पिण्ड-सम्बन्ध-मुखेन आहु-प्य तानि द्रव्याणि [देयानि], फल-चमस-न्यायात् । ‘तिल-पिण्डाकमिति तिल-मात्र-विधिः । ‘अकाले’ विहितामावासादि-व्यतिरिक्ते, न तु निषिद्ध-पितृ, निषेध-विरोधात्⁵ ।

“प्राप्तैरेवे”त्वादिना प्राप्ति निमित्तकं आहुमिल्युक्तं, तेनैकस्यां यावायाभिकम्मि स्तीर्थं सङ्कादेव आहु-करण, यावा-भेदे त्वावर्तते प्राप्ति-भेदात् । “पिण्ड-दानं” ततः ग्रस्तमि”ति गृह-मेधेयेन यावदुपकरणावच्छेदेन पिण्ड-दानातिपिण्डाङ्ग-निवृत्तिरिति नाशहनोयम् । “अर्धावाहन-वज्रितमि”ति⁶ वैयर्थ्यपत्तेः । तस्मा-“च्छस्तमि”ति अते: [उद (?) आह]-युतेष्वे सुति-मात्रमेतदिति ।

केचित् “तीर्थं पिण्ड-दानस्य प्रधानतया विधिस्तेन पिण्ड-

1. PrayT., chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 73. I. 7-8, v. r.
आहुं तत्र तु... 2. A. तु ।

3-8. PrayT., chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 73, I. 4-7. v. r.
पिण्ड-दानन् तत्त्वस्य... ŚradhaT., p. 386, II. 4-7, v. r... नैव
विद्व... ।

4. C. विधानात् । 5. A. वज्रितिः । 6. A. उद-अ तेष्वे ।

दान-मात्रादपि फलम् । अत एव बहुशो गयायां¹ पिण्ड-दान-
मात्र एव फलाभिधानमिति वदन्ति ।

जावालिः—“आपद्यनमौ तीर्थं च चन्द्रस्य-ग्रहे तथा ।
आम-चाह’ हिजैः कार्यं शूद्रेण तु सदैव हि² ॥” ‘आपत्’
“आमनो देश-कालानां विप्रवि समुपस्थिते । आम-चाह’ हिजैः
कार्यं शूद्रेण तु सदैव हि ॥” इत्युपनसा व्याख्यता । ‘अनमौ’
पाक-योग्याभिनि-विरहे । एवम् “आम-चाहप्रदोऽनभिनः सर्वत्रैव
मनोपिणः । तेनामौ-करणं कुर्यात् पिण्डं तेनैव निर्वपेत् ॥”
अत्र ‘अनभिनः’ पाक-योग्याभिनि-रहितः । तेनायमत्र तात्पर्यार्थः—
पाकेन चाहासभवे आम-चाह’ कर्तव्यम् । दुक्षज्ञैतत्, सर्व-शक्ति-
नयनोपपत्तौ³ मूलान्तर-कल्पनाया अयुक्तत्वात् ।

एवम् जाम्य-चाहमामावेन न कर्तव्यम् । तदाह मधु-
हारीतः—“चाह-विघ्ने हिजातीनामाम-चाह’ प्रकीर्तिं तम् ।
अमावास्यादि-नियतं मास स वत्सराहते ॥” ‘नियतम्’ अवश्य-
कर्तव्यम्, तेन जाम्य-निवृत्तिः । तीर्थ-चाहं यहण-चाहज्ञ काम्य-
मध्यवेन न कर्तव्यम्, पूर्व-चाके पृथगुपादानात् ।

मनुः—“दद्यादहरहः चाहमन्नादेत्तेनोदकेन वा । पयोमूल-
फलैर्वांपि पिण्डभ्यः प्रोतिमावहन्⁴ ॥” अत्राचायमावे पयोमूल-
फलाभिनि, त्रिसाप-कर्तव्यत् । उदकन्तु सर्वाभावे । तदुक्तं भविष्य-
पुराणे—“अशक्तावुदकेन तु” इति ।

1. A. गङ्गायां ।

2. TithiT “कुरु-प्रचेताः, Chap. सच्चा, P. 415. II. 10-11.
ŚraddhaT. प्रचेताः, chap. विहिताविहित-द्रव्याभिः, p. 76. 4. 2-4.

3. C. सर्व-शक्ति न यनोपपत्तौ ।

4. Not traced in Manu, Found in Śulapāṇi’s चाह-
विवेक, chap. नित्य-चाह, “मनुः”, p. 451, II. 11-12.

“पितृभ्य” इति पित्रादि-विक-परत्वे १पि मातामहानामव्ये वम् । यद्यपि ‘देव-पूर्वे चाह’ कुर्यादि”ति पार्वण-प्रकारणोलं त्वं नादिश्वते प्रधानत्वात्तथापि “पितरो यत्र विद्यन्ते तत्र माता-महा भूवम्”¹ इति सृति-मञ्जरो-लिखित-वाक्यात् ।

तथा ब्राह्मे—“सपिण्डीकरणादूर्ध्वं पितुच प्रपितामहः । स तु लेपभूजैर्बांपि प्रलसः पितृ-पिण्डतः² ॥ येषां हि यथ तयोऽन्यः स तु लेपभूजो भवेत् । सोऽपि सम्बन्धतो हीनसुपभोगं प्रपश्यते । पिता पितामहचैव तदैव प्रपितामहः । पिण्ड-सम्बन्धिनो छोते विज्ञेयाः पुरुषास्त्वयः ॥ लेप-सम्बन्धिनवान्ये पितामह-पितामहात् । प्रभृत्युत्तास्त्वयस्तेषां यजमानव सप्तमः । इत्येष सुनिभिः प्रोक्तः सम्बन्धः साम-पौरुषः । यजमानात् प्रभृत्युर्ध्वमनुलेप³-भूजस्त्वया । ततोऽन्ये पूर्वजाः स्वं ये चान्ये नरकोक्तसः । ये च तिर्यक्त्वमापत्वा ये च भूतादि-संस्थिताः । तान् सर्वान् यजमानो ये चाहं कुर्वन् यथाविधि । स समाप्यायते विभा येन येन विदापितः⁴ ।”

“अचं विकरणं यस्तु मनुष्यैः क्रियते भुविः⁵ । तेन दृष्टि-सुपायान्ति ये पिण्डाचत्वमागताः ॥ यदृच्चु स्नान-वस्त्रोत्वं भूमो पतति भो हिजाः । तेन ये तत्तां प्राप्तास्तेषां दृष्टिः प्रजायते ॥ यासु गन्धार्घु-कण्ठिकाः पतन्ति धरणी-तत्ते । ताभिराप्यायने तेषां देवत्वं ये गताः कुले ॥ उद्दृतेष्वय पिण्डे पु याचार्घु-कण्ठिका भुवि । ताभिराप्यायने प्राप्ता ये तिर्यक्त्वं गताः कुले ॥ ये

1. Found in SraddhaT., chap. “पार्वण-चाह”, p. 7. 1. 1.

2. ब्रह्म-पूराण, p. 873, chap. 220, v 82,

3. C...मन्त्वलेप... ।

4. A. विदाचितः (?) ।

5. C. क्रियते तत्त्वैर्भुवि ।

चादन्ता:¹ कुले वासा:² क्रिया-योग-पदे³ स्थिताः । विपक्षा-स्वनधीकाशः समार्ज्जित-जलाश्चिनः⁴ ॥ भुज्ञा चाचमतां यज्ञं जलं वामाहि-शोधने । ब्राह्मणानां तथैवान्वे तेन लृप्तिं प्रयान्ति वै ॥ एवं यो यजमानस्य यज्ञं तेषां हिजन्मनाम् । कथित्वलाक्ष-विचेषः⁵ शुचिरुच्छिष्ट एव च ॥ तेनादेन कुले तव ये च योन्यन्तरं गताः । प्रयान्त्याप्यायायनं विप्राः सम्यक् आह-क्रियावता ॥ अन्यायोपाजितैरवै⁶ यदिदं क्रियते नरैः । लृप्तिं तेन चाणडाळ-पुक्षसाद्यासु योनिषु⁷ ॥ एवमाप्यायनं विप्रा बहुनामिव वान्यवैः । आबं कुर्वद्विरक्षाम्-विचेषेण प्रजायते ॥ तस्माच्छालं नरो भक्षया शाकेनापि यथाविधि । कुर्वति कुर्वतः आहं कुले कथित्वं सीटति ॥” तथा च पाद्य—“पद्रैः पुष्टैः फलैर्मूलैः कृष्णन् पिण्ड-तर्पणम् । न तत् करोत्यनिहोत्रं सुजातं⁸ योषितः सुतः ।”

अथ आह-विहिताविहित-द्रव्याणि ।

तत्र व्यासः स्कान्दे—“वल्लाभावे क्रिया नास्ति यज्ञा विदास्तपांसि च । तस्माद्वासांसि देवानि आह-काले विशेषतः⁹ ॥ कौवेयं चौम-कार्पास-दुकूलमाविकं तथा । आहं त्वे तानि यो

1. A. आहन्ताः । 2. C. जाताः । 3. C. पदा ।

4. C. फलाश्चिनः । 5. C. केचित्प्रस्ताव-विचेषः (?) ।

6. C. अन्यायोपाजितैरवैः ।

7. C. चाणडाळनपुक्षसाद्यास्ययोनिषु (?) । 8. A. पहति ।

9. Traced in “दान-क्रिया कौमुदी” p. 9, II, 3-4 and अङ्ग-पुराण, p. 877, chap. 220, v. 139.

दद्यात् तदा नाश्रोति वेदनाम्^१ ॥ चौम-सूत्रं नवे दद्याच्छाणं
कार्पासिकं तथा । पब्रीणे पह-सूत्रच्च कौशियच्च विवर्जयेत्^२ ॥”
ब्राह्मे—“वस्त्राभावे क्रिया नास्ति वेदा यज्ञास्तपांसि च ।
तस्माइसांसि देयानि आड़-काले विशेषतः^३ ॥ कौशियं
चौम-कार्पासं दुकूलमहतं तथा । आडे वेतानि यो दद्यात्
कामानाश्रोति चोत्तमान्^४ ॥ ‘अहतम्’ अस्फुटितं सर्वाभ्यना
पविव्रमिति पारिजातः । “वर्जयेटदग्नं प्राज्ञः कोटादुपपहतच्च
यदि”ति च्यूति-वचनष्ठ ।

पुराणिषु सप्तविंसत्यतम् । “छिक्कमासचित्” वस्त्रमाविकच्च
न दुष्यति । आविकेन तु वस्त्रे य मानवः आडमाचरेत् ॥ गया-
आड-सम्प्रोक्तं पिण्डभ्यो दत्तमन्ययम् । न कुर्यात् सन्नितं^५ वस्त्रं
देव-जर्मणि भूमिप ॥ न दध्य न तु वै छिक्कं पारकाच्च विवर्जयेत् ।
काकविठा^६-समायुक्तमभिभूतच्च यज्ञवेत् । रजकादाहृतं यच्च
तहस्तं संपरित्वजेत् ॥ कटि-स्पृष्टच्च यदहस्तं पुरोषं येन
आरितम्^७ । यस्त्रं मैथुनष्ठापि^८ तहस्तं संपरित्वजेत् ॥
आविकं वै सदा वस्त्रं पवित्रं राजसत्तम् । पिण्ड-देव-मनुष्याणां
क्रियायाच्च प्रशस्यते ॥ धोताधोतं तथा दध्य^९ सन्नितं
रजकाहृतम् । युक्त-सूत्रं रक्त-लिङ्गं तथापि परमं शुचि ॥ अस्मि-

1. Traced in अद्यपुराणा, chap. 220, v. 39, p. 887, v. r...
दुकूलमहतं तथा । आडे वेतानि...दद्यात् कामानाश्रोति चोत्तमान् ।

2. अद्यपुराणा, p. 877, chap. 220, v. 148, v. r...दद्याच्छाणं
कौशियच्च... । पात्राणी in C. 3. अद्यपुराणा, oP. cit., v. 138.

4. Op. cit., v. 140, v. r. आडे वेतानि ।

5. C. वामासनितं । 6. A. सन्नितं । 7. A. कारारस्था ।

8. C. कारयेत् । 9. C. वापि । 10. C. सर्वम् ।

राविक-वस्त्रं हि ब्रह्मणास्य तथा कुशाः¹ । चतुर्णां न जाता
दीया ब्रह्मणा परमेष्ठिना ॥”

अतिः—“अधौतं काष-धौतस्त्रं परैर्यद् धौतमेव वा । कथायं
मलिनं वस्त्रं कौपीनस्त्रं विवर्जयेत् ॥”

अथ श्राव-विहिताविहित-फलानि ।

तत्र ब्राह्मे—“आस्त्रमास्त्रातकं विल्वं दाढिभे वौज-
पूरकम् । प्राचीनामलकं चौरं नारिकेलं करुणकम् ॥ नागरङ्गस्त्रं
सखर्जुं इ द्राचा-नील-कपित्यकम् । एतानि फल-जातानि श्रावे
देयानि यत्रतः² ॥” तथा भविष्ये—“यानि चाभ्यवहार्याणि
स्वादु-स्त्रिग्राहानि भी हिजाः । ईषदस्त्र-कटुन्वेव देयानि श्राव-
कर्मणि ॥ मिष्ट-स्त्रिग्राहानि यानि स्फुरोषत्-कटुन्वितानि वै ।
स्वादूनि देव-भोज्यानि तानि श्रावे नियोजयेत्³ ॥”

अविहितानि—“तालं करुण⁴-काकोलौ वडु-पुत्राः⁵ जुनी-
फलम् । जब्बौरं रत्न-विल्वस्त्रं” शान्तस्यापि फलं त्वं जित् ॥”

1. A. दशाः ।

2. ब्रह्म-पुराण, p. 878, chap. 220, v. 165—157, v. r....
दाढिभ्वं...स्वरूपक in A. नागरङ्गक in A. ; After “एतानि फल-
जातानि श्रावे देयानि यत्रतः”, the lines “नागरङ्गस्त्रं सखर्जुं इ
द्राचा-नील-कपित्यकम् । पटोलस्त्रं पियालस्त्रं कर्कन्तु-वदराणि च ।
विकडतं वत्सकस्त्रं कर्कास्त्रवौरकानपि” are found in ब्रह्म-पुराण ।

3. ब्रह्म-पुराण, p. 883, chap. 320, v. 182(b)—183(a),
and 184(b)—185(a), v. r....कटुस्त्रकानि च.... ।

4. V. r. करुणा in A ; वह्या in ब्रह्म-पुराण ।

5. पत्रा in ब्रह्म-पुराण ।

6. वडु-बीजस्त्रं ।

7. Traced in ब्रह्म-पुराण, p. 879, chap. 229, v. 170.

अत्यक्तं चातिलवणमतितिक्तं कटृनि च । आसुराणीह भोज्यानि
तान्येवातो नरस्त्वजेत् ॥”

तथा प्रशस्ता ब्रीहयः ।

“यवैवीहि-तिलौ र्मावैग्निधूमैश्वणकैः स्तथा । सन्तप्येत् पितृन्
मुदगैः श्यामाकैः सर्वपद्मवैः³ । नीवारैहस्ति-श्यामाकैः प्रियदृष्टभि-
स्तथाऽच्येत्⁴ ॥ राजमावानणूचैव मस्त्रान् कोरदूषकान् ।
विप्रवान् कोद्रवांशीरान् मर्कटांशापि वर्जयेत्⁵ ॥”

तथा पर्यांसि ।

“माहिषं चामरं मार्गमाविकैक-शफोङ्गवम् । खै शमोद्द-
मपवित्रं दधि चौरच्च वजयेत्⁶ ॥ गुड-शक्तर-मत्स्यखौ देया
फाणितमुर्मरम्⁷ । गव्यं पर्यो दधि छतं तैलच्च तिल-सन्धवम् ।
संभवं सामरोत्यज्ञ लक्षणं सारसन्तथा⁸ ॥”

1. ब्रह्म-पुराणा, p. 880, chap. 220, v. 18(b)—185(a),
v. r. ... तिल-कटृनि च । आसुराणीह भाज्यानि तान्यतो द्रुतस्त्रजेत् ।
“आसुराणीहि” in C.

2. A. ... शौर्यकैः । 3. C. सर्व-पद्मकैः ।

4. “यवैवीहि- स्तथाऽच्येत्” traced in ब्रह्म-पुराणा, p. 878,
chap. 220, v. 154—155(a).

5. Op. cit., v. 168, v. r. राज-मावौष शयाकान्...। विप्रवान्
मर्कटांशैव कोद्रवांशैव...। मर्कटांशैव in C.

6. Op. cit., v. 169, v. r. खै शमोद्दमाविकच्च दधि चौर
छतं र्यजे त् ।

7. ब्रह्म-पुराणा, op. cit., v. 159(a), v. r. गुड-शक्तर-मत्स्यखौ
शैयं फाणितमुर्मरम् ।

8. Op. cit., v. 15 (b)—160(a).

तथा शाक-पुष्पादि ।

“काल-शाकं तण्डूलोयं वासुकं मूलकं तथा । शाकमारस्यक-
चैव दद्यात् पुष्पाण्यमूलिनि च^१ ॥ जाति-चम्पक……मणिका-
वाणी-वर्वरो । चूताशोकाटरुपाच्च तुलसौ तिलकन्त्रया^२ ॥
पावन्तीं ग्रतपत्रच्च गन्ध-गेफालिकामपि । कुञ्जकं तगरचैव
मुगसारच्च केतकीम्^३ ॥ युधिष्ठिरमितमुक्तच्च शाह-योग्यानि भी
हिजाः । कमलं पद्म-कुमुदं कङ्घारच्च नियोजयेत्^४ ॥”

तथा, “नियोजयेत् चौन् गन्धांवन्दनागुरुक्तुमान् । कुठ-
मांसो-बालकच्च त्वक्-कुठी-जाति-पत्रकम्^५ ॥ नलिकोशीर-मुखाच्च
यन्त्रि-पर्णे वसुभरम्(?) । सुराणामेवमादीनि गन्ध-योग्यानि
चक्रते^६ ॥” तथा, “गुग्गुलुं चन्दनचैव श्रीवासमगुरुं तथा ।
धूपानि पितृ-योग्यानि कृष्ण-गुग्गुलमेव च^७ ॥”

1. ब्रह्म-पुराण, p. 878, chap. 220, v. 161,

2. C. मालती वार-वर्वरम् । Op. cit., v. 162, v. r. “जाति-
चम्पक लोचनं शालिका-वाणी-वर्वरो । उन्ताशोकाटरुपाच्च ।

3. Op. cit., v. 163, v. r. पावन्तीं ग्रत-पत्राच्च…मुगसारच्च-
केतकीम् । (“पावन्ती” and “कुञ्जकं भगवचैव” in C.)

4. Op. cit., v. 164, v. r. …कमलं कुमुदं पद्मं पुष्परीकच्च
यक्रतः ॥

5. Op. cit., v. 165, v. r. इन्द्रीवरं कोकनदं कङ्घारच्च
नियोजयेत् । कुठं मांसो बालकच्च उक्तुषीर-जाति-पत्रकम् ॥
“त्वक्-कुठी” in C.

6. Op. cit., v. 166, v. r. नलिकोशीर-सुखच्च यन्त्रि-पर्णो च
सुन्दरी । पुनररथेवमादीनि गन्ध-योग्यानि चक्रते ॥ “यन्त्रि-पर्ण” in C.

7. Op. cit., v. 177, v. r. गुग्गुलं...कृष्ण-गुग्गुलमेव च ।
“कृष्ण-गुग्गुल” in C.

तथा, “मासं प्रीतिः पितृशान्तु इविष्याक्षेन जायते^१ । मास-इयं मतस्य-मांसैस्तृप्तिं यान्ति पितामहाः ॥ त्रीन् मासान् हारिणं मांसं विज्ञेयं पितृ-तृष्णये^२ । पुष्पाति चतुरो मासाव्यग्रस्य पिग्निं पितृन् ॥ शाकुनं पञ्च वै मासान् षष्ठ्मासाव्युक्तरामिष्यम्^३ । क्षागलं सप्त वै मासान् ऐष्टेयं चाष्ट-मासकम् ॥ करोति दृप्तिं नव वै रुद्र-मांसं न संशयः^४ । गवयस्य मांसं दृप्तिं करोति दग्ध-मासिकोम् । तथैकादग्ध-मासन्तु औरम्बं पितृ-दृप्तिदम्^५ ॥”

तथा ।—“संवत्सरं तथा गच्छ पथः पायमेव च । वार्षीणिसामिष्यं लोहं काल-शाकं तथा मधु ॥ रोहितामिष्यमवस्थ दत्त्वा तु स्व-कुलोद्भवाः । अनन्तां वै प्रयच्छन्ति दृप्तिं गौरीसुतस्तथा(?) । पितृशां नात्र सन्देहो गया-चाहच्च भी दिजाः^६ ॥ यो ददाति शुडोप्ति आंस्तिलान् वा चाह-कर्मणि । मधुरं मधु-मिष्यं वा अच्युं सर्वमेव तत् ॥^७”

तत् सर्वे यज्ञ-पुरुषरं शुचिनोत्तम^८-शुचिना द्रव्य-पात्रे च चाहं कार्यम् । एतद्विहिताविहित-वस्तु सर्वत्र चाहे वोदव्यम् ।

1. नद्य-पुराण, p. 870, v. 22, v. r. मासं दृप्तिः ।

2. Op. cit., v. 23.

3. Op. cit., v. 24,

4. Op. cit., v. 25.

5. Op. cit., v. 26., v. r. गच्छ मांसं पितृ-दृप्तिं... ...मासान्तु

6. Op. cit., v. 27. v. r. दत्तान्यात्म-कुलोद्भवैः । अनन्तं...दृप्तियोगं सुतांकथा । “स्व-कुलोद्भवैः” in C.

7. Op. cit., p. 870, chap 220, v. 30, v. r. चाह-कर्मणि । मधु वा । “तिलानाम्” in C.

8. शुचिनोत्तम omitted in C.

प्रकरणात्तोर्य-चाहे एवं मतिल्लाउर्येति, साधारण-विषि-
विधानात् ।

भविष्ये—“गया-चाहे कृतं तेन उत्सृष्टव उपरतया । येन
तद्विचित्त-संस्कृते तेरे चाहमकारि च ॥” अद्य गङ्गा-वीचि-
संस्कृतेरे गया-चाह-तुषोत्सर्ग¹-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-
कामः चाहमहं करिष्ये । एतत्तु चाहे तीर्थ-चाहे तरम् ।
पादे ।—“एषु तीर्थेषु यच्छाहे तत् कोटि-गुणमिष्यते । गङ्गायां
यत् कृतं चाहे तच्छाहमपवर्गदम् ॥” अद्य गङ्गा-गम्भे
पितॄणामपवर्ग-कामः चाहमहं करिष्ये ।

बृहद्विष्णुः—“गङ्गा-यमुनयोस्तीरे पयोर्ण्यामर-काश्टके । नर्म-
दायां गया-तीर्थं सर्वमानन्त्यमन्त्रुते ॥”

अथ पिण्ड-प्रकरणम् ।

एतत्तु केवल²-पिण्ड-दानम् । व्यवस्था तु केवल-पिण्ड-दानस्य
चाह-प्रकरणे लिखिता । कौर्मे—“सङ्गद् गङ्गाभिगमनं कृत्वा
पिण्डं ददाति यः । तारिताः पितरस्तेन भवान्शीधिस्तिलोदकैः³ ॥”
अद्य गङ्गा-गम्भे भवान्शीधिकरणक-पिण्ड-तारण-कामः पितॄभ्यः
सतिल-पिण्ड-दानमहं करिष्ये । तथा—“गङ्गायाच गयायाच
पिण्ड-दाने समं फलम् । विशेषतः कल्प-सुरे गङ्गा-पिण्डं
प्रशस्यते ॥” अद्य गङ्गा-गम्भे गया-पिण्ड-दान-जन्म-फल-विशिष्ट-
फल-प्राप्ति-कामः पिण्ड-दानमहं करिष्ये ।

ब्रह्माण्डे—“गङ्गायां पिण्ड-दानेन पितरसु तिलोदकैः ।
नरकस्या दिवं यान्ति स्वर्गस्या मोक्षमाप्नुः ॥” अद्य गङ्गा-गम्भे
पिण्ड-सुलिं-कामः सतिल-गङ्गोदक-सहितं पिण्डमहं दास्ये । तथा

1. तुषोत्सर्ग omitted in C.

2. C. केवलमेव ।

3. KarP., 34, 8

—“गङ्गायां विरजे चैव माहेन्द्रे जाङ्गबो-तटे¹ । अत्र पिण्डप्रदो
याति ब्रह्म-लोकमनामयम् ॥” अद्य जाङ्गबो-तटे अनामय²
ब्रह्म-लोक-प्राप्ति-कामः पिण्ड-दानमहं करिष्ये ॥

अथ जल-प्रकरणम् ।

लैजुः³ “ब्रह्महा गुरुङा गोद्धर्मतेयो च गुरु-तत्त्वम् । गङ्गाभसा
च पूर्यन्ते नाव कार्या विचारणा ॥” अद्य ब्रह्म-वध-गो-वध-स्तेय-
गुरु-तत्त्व-गमन-जन्य-पाप-चय-कामो गङ्गाभसा स्थानमहं करिष्ये ।
पाप-स्वर्गनयोरेकतरस्य करणेऽप्ये तदेव फलम् । दान-धर्मं—
“चेत्रस्यसुहृतं वापि श्रीतमुख्यमयापि वा । गङ्गेयं हरते तोयं
पापमामरणान्तिकम् ॥” अद्य मरणान्तिक-पाप-हरण⁴-कामो
गङ्गा-तोयमहं पिवामि । स्यांस्त्वानयोरप्ये वम् ।

ब्रह्म—“चिन्तामणि-गणाचापि⁵ गङ्गायास्तोय-विन्दवः ।
विशिष्टा ये प्रयच्छन्ति भक्तेभ्यविनितं फलम् ॥” अद्य
चिन्तामणि-गणाधिकरणक-प्राप्तिं-चिन्तित-फल-विशिष्ट-फल-
प्राप्ति-कामो गङ्गा-तोय-पानमहं करिष्ये । ⁶स्थानादिकेऽप्ये वम् ।
भविष्ये⁷—“जल-कृत्यानि सर्वाणि गङ्गा-तोये न सर्वैदा । नियमेनैव
कुरुते यावज्जीवं प्रतिज्ञया ॥ म एव जन्म-मुक्तासु म मुनिः
स च पश्छितः । तेनैव साक्षात् तत् प्राप्तं मोक्षाख्यं परमं
पदम् ॥” अद्य परम-मोक्ष-प्राप्ति-कामोऽद्यारभ्य यावज्जीवं
सर्वं-जल-कृत्यानि गङ्गा-तोये नाहं करिष्ये ।

1. C. माहेन्द्रे विरजे चैव गङ्गायां जाङ्गबो-तटे ।

2. A. पिण्डनामय ।

3. “लैजुः” not found in C.

4. C. चय ।

5. C. गङ्गौचापि ।

6. Not found in C.

7-7. Not found in C.

अथ तोय-पान-प्रकरणम् ।

स्कान्दे—“शोऽसौ निरञ्जनो देववित्-खरुपो जनार्दनः । स एव द्रव-रूपेण गङ्गाम्भी नाव सग्रहः¹ ॥” स्कान्द-मातृस्थयोः—“तीर्थ-यात्रादिकं ज्ञात्स्वभक्तवाणोऽपि मानवः । गङ्गा-तोयस्व माहाक्रान्त सोऽप्यत्र फलभास्मवेत्” ॥” भविष्ये—“कन्धा-दानैस्तुव्याऽव्यत्र भूमि-दानैव भक्तिः । अश्व-दानैव गो-दानैः स्वर्ण-दानादिभिस्तथा ॥ रथाश्व-गज-दानैव यद् यज्ञाभसुदा-हृतम् । तत्तच्छ्रुत-गुणं गङ्गा-तोय-पानादपाश्रुते ॥” अथ बहु-कन्धा-बहु-भूमि-बहुत्र-बहु-गो-दान-बहु-स्वर्ण-दान-रथाश्व-गज-दान-जन्य-पुण्य-शत-गुण-[पुण्य]-प्राप्ति-कामो गङ्गा-तोय-पानमहं करिष्ये ।

महाभारते—“चान्द्रायण-सहस्रेण यत्तरेत् काय-शोधनम् । यः पिबेद्दै यथेष्टन्तु गङ्गाम्भः स विशिष्यते² ॥” अथ चान्द्रायण-सहस्र-जनित-काय-विशुद्धि³ [विशिष्ट-शुद्धि] प्राप्ति-कामो गङ्गाम्भः-पानमहं करिष्ये ।

ब्रह्माण्डे—“गङ्गा-तोरे वसेत्विलं गङ्गा-तोयं पिबेत् सदा । दैत्यितः सर्व-यज्ञेषु सोम-पानं दिने दिने ॥” अथ सर्व-यज्ञ-दैत्यित[त्व]-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-पूर्वकं प्रतिदिनं सोम-पान-प्राप्ति-कामो गङ्गा-तोय-पानमहं करिष्ये ।

1. PrayT., chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 93, ll. 1-2. “भविष्य-पुण्य ।” 2. Op. cit., p. 7, ll. 9-10.

3. PadmaP., सृष्टि, chap. 62, p. 738, v. 58; v. r. चान्द्रायण-सहस्राच्चिद्दण्डं कुर्याद् यद्यच्छ्रुतः; SkanP., v. 92, p. 2230. 4. त्व-शुद्धि not found in C.

स्कान्दे—“गच्छूय¹-मात्र-पानेन अङ्गमिध-फलं नभेत् । सच्छन्दं यः पिवेदाप²-सूक्ष्म मुक्तिः करे स्थिता³ ॥” अद्याश्च-मेध-यज्ञ-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गा-जल-पानमहं करिष्ये । सङ्कादल्प-जल-पान-मात्र एतदेव फलम्, सच्छन्द-जल-पाने तु मुक्तिः फलम् ।

दान-धर्मे—“चान्द्र-व्रत-सहस्रन्तु यच्चरेत् काय-शोधनम् । पिवेद यत्त्वापि गङ्गाश्चः समौ स्वातां नवा समौ⁴ ॥” अद्य चान्द्रायण-व्रत-सहस्र-कारणक-काय-शोधन-विशिष्ट-काय-शुद्धि-कामो गङ्गाश्चः-पानमहं करिष्ये ।

स्कान्दे—“विभिः सारस्वतं तोयं सप्तभिद्वाच यामुनम् । नार्मटं दग्धभिर्मासीर्गाङ्गं वर्जेण जीर्यते⁵ ॥” नाभ्यन्तर्गत-तोयानां वृतानां क्लापि देहिनाम् । तदत्तोर्धे-फल-प्राप्तिर्नाच कार्या विचारणा⁶ ॥ वर्ज्ये पर्युषितं तोयं वर्ज्ये पर्युषितं दलम् । न वर्ज्ये जाङ्गवी-तोयं न वर्ज्ये तुलसी-दलम्⁷ ॥”

आच्य-प्रकरणम् ।

ब्रह्माण्डे—“परमात्मा शिवो ज्ञान्यस्तथादन्या हि⁸ जाङ्गवी ।

-
1. D. गच्छूय-पान-मात्रेण ।
 2. A. पिवेदाप ।
 3. PrayT., chap. गङ्गा-मात्रात्म्य, p. 93, ll. 2-4.
 4. MahBh. 18, 26, 39. Also found in PadmaP., सृष्टि, 62, p. 7-8, v. 55, v. r., चान्द्रायण-सहस्राश्चिद्द्वयां दृष्टिक्षय गङ्गाश्चः स विशिष्यते, SkanP., v. 104, p. 2220.
 5. PrayT., chap. गङ्गा-मात्रात्म्य, p. 103, ll. 4-5.
 6. Op. cit., ll. 7-8, v. r. वृतानां क्लापि...तत्त्वोर्ध्वे-फलात्माप्ति... ।
 7. AhnikaT., chap. विष्णु-पूजा, p. 197, ll. 20-21.
 8. V. r. A. तस्माहन्या च ।

इति यः सेवते गङ्गां स न मोक्षस्त्रभाजनम् ॥” दान-धर्म—“अत्थाः क्लीवा जडा व्यग्राः पतिता रोगिणीत्यजाः । गङ्गां संसेव्य पुक्षया देवैर्गच्छन्ति तुत्यताम्² ॥” महाभारते—“पितृ-मातृ-सूतैः सर्वैः संत्वज्ञाः पतितोऽपि वा । महा-रौरव-योग्यसेत्ता-माचित्य दिवं ब्रजेत् ॥” दान-धर्म—“जर्जीवतीं महापुण्यां मधुमतीं विवर्गगाम्³ । विलोक्य-गोपीं ये गङ्गामाचितास्ते दिवं गताः ॥” अद्य दिव-गमन-कालो गङ्गामहमात्मये ।

तथा—“योऽस्यां वसेद् द्रक्षयति⁴ चापि मर्त्यस्तस्मै प्रथच्छन्ति शुभानि देवाः । तदुभाविताः⁵ स्यान्-दर्शनेन” इष्टां गतिं तस्य सुरा दिशन्ति⁶ ॥” अद्य बहु-शुभ-प्राप्ति-कामो गङ्गा-वासमहं करिष्ये । नारदोये—“किमष्टाक्षेन योगेन किं तपेभिः किमध्वरैः । वास एव हि गङ्गायां ब्रह्म-ज्ञानस्य कारणम् ॥” अद्य ब्रह्म-ज्ञान-प्राप्ति-कामो गङ्गा-वासमहं करिष्ये । स्कान्दे—“सर्व-देवैव मर्त्येष्व पूजनीयो महर्षिभिः । यो वै गङ्गा समाचित्य सुखं तिष्ठति निर्भयः⁸ ॥” अद्य सर्व-देव-बहु-मर्त्य-बहु-महर्षि-पूजनीयत्वं⁹-प्राप्ति-कामो गङ्गामाचित्य स्थितिमहं करिष्ये ।

दान-धर्म—“लभ्वे देवाकृशिरा¹⁰ वसु युगानामयुतं पुमान् । यस्तिष्ठति यदेष्टन्तु गङ्गायां स विशिष्यते¹¹ ॥” “तिष्ठेद् युग-सहस्रन्तु पादेनैकेन यः पुमान् । मासमिकस्तु गङ्गायां समौ

1. V. r. C. - स नो मोक्षस्त्र । 2. PrayT., pp. 370-371.

3. C. लिवर्त्मदाम् । MahBh., 13. 26. 84, p. 101; v. r. लिवर्त्मगां...गङ्गां संचिताः । 4. C. वसेत्वचति (?)

5. C. तत्त्वाचिताः । 6. दर्शन-स्यानेन in C.

7. MahBh., 13. 26. 85, v. r. यो तत्त्वति...सुखानि । C. दिग्गंते । 8. SkanP., v. 25, p. 2216. 9. C. निर्भय-प्राप्ति ।

10. C. लभ्वे तावाकृशिरा ।

11. MahBh. 13. 26. 41; v. r. सन्धतेऽवाकृशिरा ।

स्थातां न वा समौ । ॥” अद्य लभ्वमान-शिरोऽवाग्-युगायुत-स्थिति-जन्य-पुण्य-विशिष्ट-पुण्य-प्राप्ति-कामो गङ्गा-तौरे स्थितिमहं करिष्ये । अद्यैक-पाद-करणक-युग-महस्त-स्थिति-जन्य-पुण्य-विशिष्ट-पुण्य-प्राप्ति-कामो मामभिकं गङ्गा-तौरे स्थितिमहं करिष्ये ।

ब्राह्मे—“लभ्वे द्वाक्षैश्चिरा यस्तु युग-कोटि॑ समाहितः । अद्येदृ यद्येष्टं गङ्गां यः स च तच्चाहिश्चिष्यते ॥” अद्य लभ्वमान-शिरोऽवाग्-युग-कोटि॑-समाहित-स्थिति-जन्य-पुण्य-विशिष्ट-पुण्य-प्राप्ति-कामो गङ्गामहमाश्वये ।

भविष्येत्—“किं तस्य यज्ञ-दानेन किं जपैस्तुपसापि वा । यस्मामेनापि किं तस्य यो वै गङ्गा न सेवते ॥” महाभारते—“पूर्वं वयसि पापानि ज्ञत्वा कर्माणि वे नराः । पश्चाद् गङ्गां निषेवन्ते॑ तेऽपि यान्ति परां गतिम् ॥” अद्य पूर्वं-वयःज्ञत-सर्वं-याप-कर्म-नाश-पूर्वक-परम-गति-प्राप्ति-कामो गङ्गामहमाश्वये ।

ब्रह्मान्ते—“गङ्गा-सेवा-परस्येह दिवसार्धेन यत् फलम् । न तच्छक्षं प्रथले न प्राप्तं क्रतु-शतैरपि ॥” अद्य बहु-क्रतु-शत-जन्य-फल-विशिष्ट-फल-प्राप्ति-कामो-गङ्गामहं॑ सेवे ।

स्कान्दे—“अहो किं बहुनोक्तेन गङ्गा सेव्या नरैः सदा । नान्यत् संमार-दुःखस्य॑ नाशकं मोक्ष-दायकम् ॥” अद्य सांसारिक-दुःख-नाश-पूर्वक-मोक्ष-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं॑ सेवे ।

नारदोवे—“महापातकिनो मर्त्याः सेवन्ते यदि जाङ्गवीम् ।

1. Cp. SkanP., v. 94, p. 2230. MahBh. 13. 26. 40 ; v. r. पदेनैकेन ; 1st. line found in SkanP., v. 86, p. 1487.

2. C. सम्बोधतावाक् । 3. MahBh. 13. 26. 30. A. समाचित्वा ।

4. C. तुष्णम् ।

महापातक-पञ्चमो मुच्यन्तेऽन्यस्य का कवा ॥” अद्य पञ्च-
महापातकादि-सर्वं-पातक¹-नाश-कामो जाङ्गवीमहं सेवे ।

भविष्यत्—“त्रिरात्रं सप्तरात्रं वा स्थिति-मात्रेण भजितः ।
गङ्गा-तौरे नरो यस्तु नरकं स न पश्यति ॥” अद्य नरक-
दर्शनाभाव-कामस्त्रि-रात्रं सप्तरात्रं वा गङ्गा-तौरे स्थितिमहं
करिष्ये । नारदोऽये—“कलौ तत्-परम-ब्रह्म-प्राप्तये सत्वरं
नृणाम् । गङ्गा-भजनमिवाहुम्होपायं महर्षयः ॥” अद्य पर-ब्रह्म-
प्राप्ति-कामो गङ्गा-भजनमहं करिष्ये ।

ब्रह्मो—“तिष्ठेद युग-सहस्रन्तु पादेनैकेन यः पुमान् । सेवते
मासमेकान्तु गङ्गाभ्यः स विशिष्यते ॥” अद्यैक-पाद-करणक-युग-
सहस्र-स्थिति-जन्य-पुण्य-विशिष्ट-पुरुष-प्राप्ति-कामोऽदगारभ्या मास-
मेकं गङ्गाभ्यः सेवनमहं करिष्ये ।

अथ प्रायवित्त-प्रकरणम् ।

स्वान्दे—“प्रायवित्तानि दीयन्ते यत्र गङ्गा न विद्यते । यत्र
गङ्गा महाराज प्रायवित्तन्तु तत्र सा ॥” महाभारते—“चान्द्रायणं
पराकं वा प्राजापत्यमध्यापि वा । प्रायवित्तानि दीयन्ते यत्र
गङ्गा न विद्यते ॥” तथा च² पादो—“प्रायवित्तं परं तीर्थ-
स्थानं महर्षिभिः कृतम् । किन्तु तीर्थं ल्वजेष्वीकर्मनसाऽप्यशिवां
क्रियाम् ॥”

ननु मन्वादि-धर्म³-शास्त्रे प्रायवित्त-प्रकरणे⁴ ब्रह्म-वधादि-
पातके⁵ प्रायवित्तत्वे न गङ्गायाः⁶ शिव-गोविन्दयोर्नाम च, तत्-

1. सर्वं-पातक is omitted in C.

2. तथा च is omitted in C. 3. धर्म is omitted in C.

4. C. प्रकरणम् । 5. पातके is omitted in C.

6. A. गङ्गा-शिव ।

कथं न^१ विहितम्? तथा च नन्दिकेश्वरे—“कोटयो ब्रह्म-
हत्याया^२ अगम्या-गमनस्य च। सद्यः प्रलयमायान्ति महा-
देवेति कीर्तं नात् ॥” स्त्रान्दे—“ज्ञात-^३पापेऽनुतापो चै यस्य पुंसः
प्रजायते। प्रायचित्तन्तु तस्यैवं^४ शिव-संस्मरणं परम् ॥”
ब्राह्मि—“गोविन्दं संस्मरेद् यस्तु शाश्वो नापि मङ्गवरः। सर्वं-पापैः
प्रमुच्येत तत् चत्पात्रात्र संशयः ॥” ब्राह्मि—“अप्यन्त-चित्तः
कुडोऽपि यः सदा कीर्तयेत्तरिम्। सोऽपि दोष-चयाक्षुलिं
लभेच्चेदि-पतिर्यदा ॥”

सत्यं नहि लघु-कर्मणि गुरु-कर्मणो विभानम्। यदाह
विश्वः—“एनसि लघुनि लघूनि गुरुणि गुरुणि”^५ प्रायचित्तानि
इति श्रेष्ठः। तथा ब्राह्मि—“पापङ्गद् याति नरकं प्रायचित्त-
पराङ्ग-सुखः। पापानामनुरूपाणि प्रायचित्तानि तद् यथा ॥
तथा तथैव संभृत्य^६ प्रोक्तानि परमविभिः। पापे गुरुणि
गुरुणि स्वत्पान्त्यत्ये च तद्विदः। प्रायचित्तानि विप्रेन्द्रा जगुः
स्वायम्भुवादयः ॥” तथा च स्त्रान्दे—“पापे लघूनि लघुनि
गुरुणि च गुरुणरपि। प्रायचित्तानि दीयन्ते नान्यथा शृण्यते
नहः ॥” इति वेद-दर्शनात्। गङ्गाया गरीयस्वात्^७ प्रायचित्तत्वे न
^८न निरूपिता गङ्गेति ।

1. A. नाम-कथनं ।

2. C. कोटिशो ब्रह्म-हत्यायाः ।

3. V. r. छते in C.

4. V. r. तस्यैवं in C.

5. PrayT. “गोतमः”, p. 30, l. 3.

6. A. संभृत्या ।

7. C. शृण्यते ; PrayT. विश्व-पुराणे, chap. “गुरु-पापेन लघु-
पाप-नाशः,” p. 67. ll. 9-10 ; v. r., प्रायचित्तानि सैलेय ।

8. C. गयागरीवस्त्वात् (?) ।

9. Add. r. C. प्रायचित्ते ।

एवं शिव-गोविन्दयोनीक्षतु विशेषः परमो मतः इति ।
तथा च पादे—“धर्म-द्रवं^१ छापां बोजं वैकुण्ठ-चरण-^२ कुपतम् ।
भृते मूर्धि महेश्वरं यद् गाङ्गाममलं जलम् ॥ तद्वार्हैव न
सन्देहो निरुणं प्रकृते परम्^३ । तेन किं समतां गच्छे दपि
ब्रह्माण्ड-गोचरे ॥” तथा—“गङ्गा गङ्गेति यो ब्रूयाद॑ योजनानां
शतेरपि । नरो न निरयं याति किं तथा सदृशं भवेत् ॥” तथा
स्कान्दे—“गङ्गायाः सदृशं तिष्ठेदन्यद् ब्रह्माण्ड-गोचरे । स
गच्छु दौरवं विप्रा यावदाङ्गत^४-संझष्टम् ॥”

यत्र प्रायशित्तत्वे न^५ स्कन्द-पुराणादिषु विवक्षितम्^६, ततु
एतेषां प्रायशित्तत्वे न प्रतिपादन-मात्रं दर्शितमिति । तथा च
शिष्ट-तत्त्वम्—“तावत्र पातकं कर्तुं शक्ताः पातकिनो जनाः ।
गङ्गा यत्र भवेत् पुंसां प्रायशित्तं शिवोऽवदत् ॥”

किञ्च सोकानां^७ स्वातन्त्र्य-ब्रह्मभावाद् ब्रह्मायास-साध्य-
प्रायशित्त-दर्शनात् प्रायः पाप-निहत्ता^{१०} सोकाः । एतमिन्
विहिते^{११} सुख-साध्यतया अगम्या-गमनादिषु स्वेच्छया प्रवृत्ति-
रिति । तथा च स्कान्दे यम-वाक्यं विष्णुशर्माणं प्रति—

1. C. पूर्वस्येव वक्ष्य इति ।	2. C. द्रवौ ।
3. C. चरणाच्चूर्जते ।	
4. PadmaP., स्थग्ने०, p. 105, v. 119-120.	
5. A. ये ब्रूयुः, PadmaP., दृष्टिषु, chap. 62, v. 76, p. 739,
v. t. शतेरपि सुच्यते सर्व-पापेभ्यो विष्णु-सोकं स गच्छति ।	
6. ब्रह्माण्डत-संझष्टम्,	7. न omitted in C.
8. C. स्कन्दपुराणादिष्वविवक्षितम् ।	
9. C. नोपनां (?)	10. C. निरता ।
11. C. विहित ।	

"सत्य-साधेऽपि¹ दुःसाध्यं चावयेत् सततं जने । यथा पापे न वर्तते प्रायवित्त-भयादितः ॥ न निर्दिशेदव्य-साध्ये प्रायवित्तं नरे तुष्टः । तस्मिन् संक्रमते पापे कर्ता तु तदिसुचर्ते² ॥" इत्यादि-वचन-दर्शनादिति शेषः ।

स्कान्दे—“ज्ञातेष्विद्युत्तमं पापं मज्जेद् गङ्गाभसि प्रिये । तत्प्रश्नादेव तद् याति पापसुहित्यं भज्जनात् ॥” पापे—“नान्येन दद्वाते लोके क्रिया नरक-गामिनौ³ । गङ्गाभसि प्रवर्त्तेन खातव्यं तेन मानवैः ।”

अथ ज्ञातेतद्दमुक्ते⁴-पाप-नाश-कामो गङ्गा-ज्ञानम् अहं करिष्ये । यतनु ज्ञानं सर्वाभ्यु न सर्व-भाव-शुद्धा वेदाः⁵ सत्यमिति छुट्ये विनिर्धीर्यान्य-मानसं विहाय गङ्गां ध्यायन् नारायणं अरन् “गङ्गायामेतत्-ज्ञानादेतत् पापं मे यास्यती”ति निखित्य खायात् । “भावानुरूप-फलदा गङ्गा सर्वे-जगहिता” इति—वेद-दर्शनात् ।

तथा स्कान्द-भविष्यतोः—“ज्ञान-मात्रेण गङ्गायां पापं ब्रह्म-बधादिकम् । दुराधर्यं कर्यं याति चिन्तयेद् यो वदेदपि ॥ तस्माहं प्रददे पापं कोटि-ब्रह्म-बधोऽवम् । सुति-वादमिमं मत्वा कुश्मीपाके भद्रोयते । आकर्त्यं नरकं भुज्ञा ततो जायेत गर्दभः⁶ ॥” तथा च व्याप-संहितायां विष्णु-वाक्यम् “उत्तिष्ठ इस्तो वस्त्वामि शृणुधर्यं मे सुरासुराः । सन्देहो नैव कर्तव्यो

1. C. इ । 2. These two verses are also found in PrayT., chap. गुरु-प्रायवित्तेन ज्ञातु-पाप-नाशः, pp. 67-68, “गङ्गा-वाक्यावलि-इति-स्तुत-पुराणात्” ; v. r., साध्ये च ।

3. C. दायिनौ । 4. C. अर्थतद्दमुक्त । 5. C. वेदः ।

6. PrayT., chap. गङ्गा मात्रात्म्य, II. 1-5, p. 71.

गङ्गायां सर्वं कर्मसु ॥” इति शिवादि-वचन । दश्मानात् अन्यथा-भावं वर्जयेत् । यत् याच्छवल्कोलम्—“प्रायवित्तैरपैत्ये नो यदशान-क्षतं भवेत् । कामतोऽव्यवहार्यत्य सर्वं विदेषु हस्तते ॥” तत् च हु-पुराणैक-वाक्यतया सर्वं पुराण-विरोधाच गङ्गेतर-प्रायवित्तेषु बोहव्यम् । तवापि च पाप-विशेषेषु बोहव्यम् ।

तथा पाद्रे—“सकृदगङ्गाभ्यमि खातः पूतो गाङ्गेय-वारिषा । नरो न निरयं⁴ याति अपि⁵ पातक-राशिक्त ॥ व्रत-दान-तपो-यज्ञाः पवित्राणोत्तराणि च । विन्दोरेकस्य गङ्गाया न समानि इति श्रुतिः ॥” भविष्ये—“ब्रह्मज्ञो वा सुराणो वा गोप्त्रो वा पञ्च-पातकी सर्वतो निष्कृतिं याति गङ्ग-खानाच मंशयः ॥” वन-पर्वणि—“अलक्ष्मा किल मंखुलो दत्तहत्ता शक्ती-पतिः । आप्सुतः सर्वं पापेभ्यो गङ्गायान्तु स सुकवान् ॥” इति पुराण-दर्शनात् शिव-वचन-स्वरसाचातिदेशिक-ब्रह्मवधादावप्येतत् प्राय-वित्तमिति गङ्गा त्वाच्येति ।

स्कान्दे—अद्य क्लौतदसुक-पाप-नाश-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । “यत्र गङ्गा महाराज प्रायवित्तान्तु तव सा ।” इति वचना-

1. वचन is omitted in C. 2. C. अवश्यम् तु ।

3. YajS., प्रायवित्त-प्रकरण, 4226, p. 34 v. r... अवश्यम् तु वचनादिह जायते । शूलपाणि in his PrayV. 19, l. 3 f., accepts the reading both as कामतः as well as अकामतः and gives explanations in support of both the readings.

4. C. विक्षयं । PadmaP. न नरो नरकं वाति । 5. C. अति ।

6. PadmaP., स्वर्ग-चक्र, p. 104, chap. 15, vv. 16-17, v. r. गङ्गाविनहभिविकाश न समा इति नः शुतम् ।

7. C. वचनात् ।

दिस्यर्थः । महामारते—अथ चान्द्रावण-ब्रत-नाश्च-पाप-चय-कामो
गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । एतत् स्नानं सर्वाक्षरा सर्वं-भाव-
शुद्धा कार्यम् । यदुक्तं प्रायविच्च-प्रकरणे वाच्मे¹—“प्रायविच्चं
चरेद् यसु वाच्मनःकाय-कर्मणा । स प्राप्नोति शुभाङ्गीकान् देव-
गन्धर्व-सेवितान् ॥” एवं प्राजापत्य-ब्रत-नाश्च-पराक-ब्रत-नाश्च-
पाप-चय-काम इति वाच्म ।

अन्यत्र,—गङ्गा-स्नानात् पापमितद् यास्यतीति मत्वा अधमं
मतिस्तराजग, यतोऽनया उड्डा अधर्म-मात्रे जातीव पाप-
मन्त्रवात् । तथा च पाद्मे—“न तीर्थं पातकं कुर्याच्च च तीर्थीय-
जीवनम् । तीर्थं प्रतिप्रहस्याच्च स्त्रायो धर्मस्य विक्रयः ॥
दुर्जनं पातकं तीर्थं दुर्जरस्य प्रतिप्रहः । तीर्थेषु दुर्जनं सर्वमितात्
सर्वं (?) ततो ब्रजेत्² ॥” यहा उक्त³ ब्रह्माण्डे—

“अन्य-स्नाने जलं पापं गङ्गा-स्नानाहिनश्यति⁴ ॥” एतत्
प्रसङ्गात् सङ्गत्⁵ जल-पापे ब्रोह्म्यमिति तात् पर्यार्थः । एवं सर्व-
पापमुहिष्व पाप-चयार्थं स्नायात् । चक्रा-भक्ति-पुरः सरमेव
सर्वत्र विशेष-फलम् । अत एव चक्रा-भक्त्योर्विशेषत्वे नावश्चकाता
इति मृतिः । शास्त्रार्थं तदेति प्रत्ययः चक्रा । उपास्यतया
निषयो भक्तिः कैविदुपासनाप्युच्यते ।

1. C. पाप-परायो । 2. PadmaP., गङ्गा-खण्ड, chap. 15
p. 104, vv. 14-15, list line, तीर्थं च दुर्जनं सर्वमेतात् जलभरकं ब्रजेत् ।

3. C. यज्ञोऽहं । 4. PrayT., chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 84,
ll. 3-4, “अन्य-स्नाने जलं पापं गङ्गा-तीर्थे विनश्यति । गङ्गा-तीर्थे जलं
पापं गङ्गा-स्नानात् प्रश्यत्यति”, also PadmaP., p. 737, chap.
62, v. 38, v. 1... गङ्गा-स्नानेन नाश्यति ।

5. सङ्गत् is omitted in C.

अथ तात्-खत्य-प्रकरणम् ।

ब्राह्मे—“गङ्गां संसार्य यस्तिदेत्स्य कार्यं न विद्यते । तात्-
खत्यः स वै सुलो जीवन्मत्तो भवेत्तरः ॥ गङ्गा-मज्जन-शीलस्य
गङ्गा-तीर-निवासिनः । अर्चां खत्वा यथान्वायमङ्गुष्ठ-भिष-फलं
लभेत् ॥” अद्याङ्गुष्ठ-यज्ञ-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-जामो
गङ्गा-तीर-निवासिनमहर्मर्चयिषेत् । गङ्गा-मज्जन-शीलस्याच्नेऽ-
प्ये तदेव फलम् । एतसु केवल-गङ्गोपसेविनो बोद्धव्यम् ।

महाभारत-पाद्ययोः—“महापातक-सुख्यानि॑ यानि मे सन्ति
जाङ्गवि । गोविन्द-इादग्नी॑ प्राप्य तानि मे हर जाङ्गवि॑ ॥”

एतत् खान-पूर्वकं पवित्रः सन् निर्बद्धयेत् । ‘गोविन्द-इादग्नी॑’
फाल्गुन-शुक्ल-इादग्नी॑ ।

अथ स्तुत-प्रकरणम् ।

स्कान्दे—“गङ्गायां मरणान्मुक्तिर्नात् कार्यो विचारणा ।
पर-ब्रह्म-खरुपिण्यामित्याह जगतां प्रभुः ॥ गङ्गायां त्यजतः
प्राणान् कथयामि वरानने । कर्मो तत् परमे ब्रह्म
ददामि मामकं पदम्॑ ॥” इति स्कन्द-पुराण-बचन-दर्शनात्
“ज्ञानान्मुक्तिरिति॒ मर्व-दर्शनात्॑ ‘गङ्गायां मरणान्मुक्तिरिति॒ ति॒
‘ज्ञानान्मुक्तिरिति॒ अविरोधो पदार्थः । यस्तु॑ पुराणान्तर-
स्मृत्वाऽन्यतः॑ ब्रह्म-लोकादि-गमनं तस्य कामनासु बोद्धव्यमिति॒ ।

1. A. न्यायोऽशुभेष्ठ ।	2. A. संख्यानि ।
3. TithiT., chap. गोविन्द-इादग्नी॑, p. 342, ll. 12-13, v. r.	
महा-पातक-संचानि यानि पापानि सन्ति मे ।	
4. PrayT., chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 82, 3-4.	
5. A. मर्व-दर्शन-दर्शनात् ।	
6. ज्ञानान्मुक्तिरिति॒ is omitted in C.	
7. C. यह ।	8. A. स्तुत्यायन्वल ।

पारस्करः, यत्, “नाभुतं चौयते कर्म कल्प-कोटि-शतैरपि । अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥” अस्यायमर्थः—अधर्मादिकस्य भोगादेव चयो भवेत् । चय-कारणमेवात्र भोगः । अन्यथा ब्रह्म-वधादीनां प्रायचित्त-विधायक-धर्म¹-शास्त्राणां वैयर्थ्यापर्त्तिः स्यात् ।

तथा—“ज्ञानान्मिः सर्व-कर्माणि भक्ष्यसात् कुरुते इर्जुन ।” इति वाक्यैक-वाक्यतया गङ्गा-मरणान्मुक्तिरित्यविकल-पदार्थः । तथा च भविष्ये—“कर्म-कोटि-पतङ्गाद्या ये मृता जाङ्गवी-जले । कूलात् पतित-हृत्याच तेऽपि यान्ति परां गतिम् ॥” “गङ्गायान्तु² जले मोक्ष” इति विष्णु-पुराणम् ।

स्कान्द-मातृस्ययोः—“ब्रह्मादि-देव-लोकानां सुज्ञेष्व प्राप्ति-कारणम् । गङ्गैव परमो हेतुः कल्प-काले विशेषतः ॥” भविष्ये—“गङ्गा-जल-स्वरूपेण तत्र ज्ञानं व्यवस्थितम् । तस्मात्तजल-सेवा तु कर्तव्या मोक्ष-काङ्गया ॥” ब्रह्माखडे—“प्रसङ्गे नापि वैगङ्गा मोक्षदा त्वं वगाहिता³ ॥” भविष्ये—“ब्रह्म-विष्णादि-देवानां लोकानां प्रोति मानवः । ज्ञाने भक्त्या तु गङ्गायां⁴ मरणान्मोक्ष-

1. धर्म not found in C.

2. C. गङ्गायाच ।

“गङ्गायाच जले मोक्षो वाराणस्या जले स्वर्गे ।

अन्तर्दीचे च गङ्गायां गङ्गा-सागर-सङ्गमे ॥”

quoted in PrayT., p. 81, II, 2-4; v. r. गङ्गायाच ।

3. PrayT., chap. गङ्गा-मातृस्य, p. 82, II, 7-8
“ब्रह्मागङ्गाने यतोः”, 1st. line of the verse “हृष्टा तु इरते पापं स्पृष्टा तु लिदिवं नर्यत्”; v. r. in the 2nd line, प्रसङ्गे नापि गङ्गा या... ।

4. C. ज्ञानेन भक्त्या गङ्गायां ।

माप्रयात् ॥” पुरुषेच्छा¹-कामनायाभितेषां लोकानाप्रोतीति
विशेषः² ।

तथा—“या गतिर्थींग-युक्तानां³ या गतिर्थींगिनामपि ।
ज्ञान-विज्ञान-निठानां सा गङ्गायां वृतस्य च ॥ ज्ञानतोऽज्ञानतो
वापि कामतोऽकामतोऽपि वा । गङ्गायान्तु चूतो मल्यैँ मोचं
खर्गंच विन्दति ॥” इति-ब्रह्म-पुराण-वचन-⁴दर्शनाच्च पुरु-
षेच्छया⁵ कामना-विशेषेषु खर्गादिरिति ।

ब्रह्माखड़ी—गाङ्गेये⁶ । “गङ्गायां ज्ञानतो चूत्वा सुक्तिमाप्रोति
पूरुषः⁷ । अज्ञानाङ्गद्वा⁸-लोकान्तु याति नास्तप्रव संशयः ॥”
अज्ञानाद् गङ्गायां⁹ कामनया¹⁰ मरणात्, “कर्णे तत् परम्
ब्रह्म कथयामि वरानने”¹¹ इति शिव-वचन-स्वरसादित्यर्थः ।
भविष्यत—“अपि योजन-पर्यन्ते गङ्गां चूत्वा ततुं त्वजेत् ।
वैवस्तोऽपि तस्याच्च¹² दत्त्वा खर्गं प्रयच्छति ॥” गाङ्गेये—
“धर्मादिकेन गङ्गायां दर्शन-स्यश्चनादिभिः¹³ । अर्धादिकेन¹⁴

1. C. पुरुषः ।

2. C. श्रेष्ठः ।

3. C. सुक्तानां ।

4. C. ब्रह्मपुराणा वचनाच्च ।

5. A. पुरुषेच्छा ।

6. C. ब्रह्माखड़-गाङ्गेये ।

7. C. मानवः । This verse is found in Pray T., chap.
गङ्गा-माहात्मा, p. 81, l. 1, v. r. 2nd line,...लोकच ।

8. C. ब्रह्माखो लोकं ।

9. A. no गङ्गाया ।

10. A. कामनायां ।

11. Pray T., chap. गङ्गा-माहात्मा, p. 82, ll. 3-4, “स्फन्द-
पुराणा” “गङ्गायां त्वजतः प्राणान् कथयामि वरानने । कर्णे तत् परमं
ब्रह्म ददामि मामकं पदम् ॥” 12. C. दत्त्वाच्च तस्य खर्गे ।

13. First part is omitted in C.

14. C. तु ।

गङ्गायां चित्तेनश्नेन यः ॥ स याति न पुनर्जन्मा ब्रह्म-
सायुज्यमेति च¹ ॥” अर्धोदकं चरणान्नाभिपर्यन्तम्² । ‘अन-
श्नेन’ ब्रतेन । कीमें—“यः सर्वपापयुक्तोऽपि³ मुख्यतोर्वेदु
मानवः । नियमेन ल्वजेत् प्राणान् सुच्यते सर्वपातकैः⁴ ॥”
‘नियमेन’ संयतः⁵ सन् भाव-शुद्धा सङ्कल्प-पूर्वकेणेत्यर्थः ।
एतत् न⁶ गङ्गायां, दग्धेन-सर्वनादिभिः पाप-च्यात् पाप-च्यार्थं
मरण-संकल्पस्य वैयर्थ्यापत्तिः स्यात् । तच्चात् पाप-च्य-कामनया
खात्वा मरणोच्छा चेत् तदा यथेच्छ-कामनया ततु ल्वजेदिति
सर्वसन्धतोऽयं पत्तः ।

नरसिंह-पुराणे—“जल-प्रवेशे चानन्दं प्रमोटं बङ्ग-साहसे ।
भग्य-प्रपाते सौख्यमतुः रणे चैवातिनिर्मलम् ॥ अनश्नेन मृतो
यज्ञस गच्छेत् त्रिपिष्ठपम्⁷ । क्रतुयाजो नाक-पृष्ठमन्तिहोत्री
च निवृतिम् ॥ तडाग-कूप-कर्ता च लभते पौष्टिकं हिज ।
सुवर्ण-दाता⁸ मौभाग्यं लभते तु महातपाः¹⁰ ॥ हिरण्य-गो-

1. C. मेव च । These last two lines are found in the Pray T., chap. गङ्गा-माणामा, p. 82, ll. 1-2, “आमनेवे” ; v. r. अर्धोदकेन जाङ्गव्यां... । 2. अर्धोदक...पर्यन्तम् omitted in C.

3. C. मुक्तोऽपि । 4. S'uddhiT., p. 186, ll. 2-3.

5. A. संयुतः । 6. न is omitted in C.

7. V. r. in Hemādri, CaturVC., दान-खण्ड, chap. 4 pp. 164-165, सौरव्ये ।

8. First three lines in S'uddhiT., p. 185, l. 6f. “दान-रत्नाकरे नरसिंह-पुराणम्” ; v. r. बङ्ग-साहसो...प्रपातो...अनश्नेन-मृतो यः स्यात् । Catur VC., v. r. in last line, अनश्नेन चाय सन्न्यासे मृतो गच्छ चिपिष्ठपम् ॥

9. C. दायी । Also Hemādri.

10. C. सुमहातपाः । Hemādri, लभते चमचातपाः । Here,

प्रदानेन^१ निरहङ्कारमाप्तुयात् । भू-दानेन तु यदेन लभते
ग्रान्तिकं पदम् ॥ गो-प्रदानेन तु स्वर्गं लभते निमेलं^२
नरः^३ । अश-दाने महा-पुण्यं^४ कन्या-दानेन महालम् ॥
हिंजेभ्यस्तर्पणं खल्वा दत्त्वा वस्त्राणि भक्षितः^५ । खेतन्तु लभते
स्वर्गं यद्र गत्वा^६ न ग्राचति ॥ कपिना-गो-प्रदानेन परमार्थं
महोयते । एकाच-भोजो यो मर्त्यां नक्तः^७ भोजो च नित्यशः ।
उपवास-तिरात्माद्यैः शान्तः स्वर्गं सुखो भवेत् ॥” ‘एकाच-भोजो’
एक-भक्त-रतः^८ ॥

“सरित्स्नायो जित-क्रोधो ब्रह्मचारी टृढ-ब्रतः । निमेलं स्वर्गं-^९
माप्नोति तथा भूत-हिते रतः ॥ विद्या-दानेन मेधावी
निरहङ्कारमाप्तुयात् । येन येन हि भावेन यद् यद् दानं
प्रयच्छति^{१०} ॥ तत्तद् स्वर्गमवाप्नोति यद् यदिच्छति मानवः । यस्तु
दानानि सर्वाणि^{११} ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति ॥ न संप्राप्य निवर्तते^{१२}
दिवं शान्तमनामयम् । एक-विश्वमी स्वर्गा निविष्टा मिद-

after this, there are two additional lines :—श्रीत-काले शत्रु-
वज्ञे प्रज्वालयति यो नरः । सर्व-सत्त्व-हिताद्याय स स्वर्गस्त्राप्तं लभेत् ।

1. Hemadri, भू-दानेन । 2. C. निमेलं लभते ।
3. Hemadri, गो-प्रदानेन स्वर्गे निमेलंतु लभते नरः ।
4. Op. cit., अश-दानेन पुण्याणं ।
5. C. भक्षितः । 6. C. गहा ।
7. C. नक्तः । Catur VC., op. cit. उपवासी तिरात्माद्यै रत्ने
स्वर्गं-सुखं लभेत् । 8. रत not found in C.
9. V. r. Hemadri, सुखम् ।
- Add. r. in C.—“तत्तु तेनैव भावेन प्राप्नोति प्रतिपूजितः” ।
11. C. सर्वाणि दानानि । Also in Hemadri.
12. C. निवर्तन्ते ; Hemadri, स प्राप्य न निवर्तते देवं... ।

मूर्धनि ॥ अहिंसा-दान-कर्तारो यज्ञानां तपसां तथा । एतेषु ते
निवसन्ति सज्जनाः क्रोध-वर्जिताः¹ ॥” एतत्सु सामान्य-जले,
तीर्थादी तु विशेषः ।

अथास्मि-स्थिति-प्रकरणम् ।

वेच्छवे—“शश्वर्जटा-जलापान्तु विनिष्कृताऽस्मि-शक्तराः² ।
प्रावयित्वा दिवं निव्ये पापांस्तान्³ सगराबजान्⁴ ॥” विधिः
ब्रह्माण्डे—“स्नात्वा तु सिङ्गाऽप्यथ पञ्च-गव्यै-हिरण्य-मध्वाज्य-
तिलैः प्रयोजय । ततसु सृत-पिण्ड-पुष्टे निधाय पश्चन् दिशं
प्रेत-गणोपगृदाम्⁵ ॥ “नमोऽस्तु धर्म-राजाय” प्रविश्य निर्मलं
जलम् । “यसु सर्वे-हितो विश्वाः स मे प्रीत” इति⁶ त्रिपेत् ॥
स्नात्वा तथोत्तीर्य च भास्करञ्ज दृशा प्रदद्यादथ दक्षिणां तु ।
एवं कृते प्रेत-पुर-स्थितस्य स्वर्गे गतिः स्यात् स महेन्द्र-तुल्याः⁷ ॥
गङ्गा-तीर्थे यस्यास्मि प्रवते शुभ-कर्मणः । न तस्य पुनराहृत्ति-
ब्रह्म-लोकात् कथच्चन ॥”

1. Hemādri, एतेषु निवसन्ति अ जनाः क्रोध-विवर्जिताः ।

2. C. शक्तरात् । 3. A. पापान् यान् ।

4. VisnuP., part II, chap. 8, v. 10, p. 130, v. r.,
पापादगान् ।

5. Cp. PrāyT., p. 96, chap. गङ्गायामस्मि-प्रेषेषः, स्नात्वा
ततः पञ्च-गव्यैन सिङ्गा etc. The following three pādas
are just the same.

6. C. प्रीतोऽस्थिति ।

7. Op. cit., p. 95, v. r., last line, स्वर्गे स्थितिः स्यात्
महेन्द्र-तुल्याः । Raghunandana says with regard to the 1st
part of this verse that it is really a variant reading, found
in the Tīrtha-cintāmani, of the line of the Ādi-purāṇa,
“उत्ताय भास्करन्तमवैश्य सूर्ये स दक्षिणां विप्र-मुख्याय दशात्” ।

अद्यामुकस्य ब्रह्म-लोकाधिकरणक-वासैतत् पुराधिकरणक-
मुनराहृत्तमाव-कामः अमुकस्य इदमस्मि गङ्गा-तोयेष्वहं
विनिज्ञपामि । तथा—“दग्धाहाभ्यन्तरे यस्य गङ्गायामस्मि¹
मज्जति । गङ्गायां मरणे यादृक् तादृक् फलमवाप्नुयात्² ॥”
अद्यामुकस्य मरणाहं गङ्गा-मरण-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-
कामोऽमुकस्य इदमस्मि गङ्गा-तोयेष्वहं निमज्जयिषे । एवं
मरणाहशाहं यावत् फलम्, वाक्ये चैतावान् विशेषः—मरणाह-
स्थाने द्वितीयाहे त्वादि वाक्ये कर्तव्यम् ।

कौर्म—“यावन्त्यस्योनि गङ्गायां तिष्ठन्ति पुरुषस्य च । तावद्वर्ष-
सहस्राणि स्वर्ग-लोके महोयते³ ॥” अद्यामुकस्यैतत्विज्ञेस-
व्यास्मि-खण्ड-सम-संख्य-वर्ष-सहस्रावच्छुत्र-स्वर्गाधिकरणक-महि-
तत्व-कामोऽमुकस्यैतान्यस्मि-खुगडानि गङ्गायामहं निज्ञपामि ।

भविष्ये—“गङ्गा-तोयेषु यस्यास्मि नीत्वा संचिप्तते नरैः ।
युगानान्तु सहस्राणि तस्य स्वर्गे भवेत् स्थितिः ॥” अद्यामुकस्य
वहु-युग-सहस्रावच्छुत्र-स्वर्गाधिकरणक-वास-कामोऽमुकस्येदमस्मि
गङ्गा-तोयेष्वहं ज्ञपामि ।

ब्रह्माण्डे—“यमिन् काले नृशामस्मि गङ्गायां ज्ञिपते नरैः ।
तत्-कालमादितः कल्पा तस्य स्वर्गे भवेत् स्थितिः ॥ तावद्युग-

1. C. गङ्गा-तोयेष्वस्मि and PrayT., p. 97.

2. A. अवाप्यते । PrayT., chap. गङ्गायामस्मि-प्रवृत्पः, p. 97, ll. 3-4.

3. PrayT., pp. 96-97; PadmaP., खण्ड-खण्ड, p. 738,
chap. 62, v. 66; v. r. यावदस्मि मनुष्यस्य गङ्गा-तोये प्रतिष्ठति;
also in स्वर्ग-खण्ड, chap. 21, v. 58, p. 152; v. r. तिष्ठन्ति तस्य
देहिनः; and Mat P., chap. 106, v. 52, p. 318; v. r. तिष्ठन्ति
त्वि भरीरित्यः ।

सहस्रत् नात् कार्या विचारणा ॥” अद्यामुकस्य निजेभव्यास्थि-
सम-संख्य-युग-सहस्रावच्छ्व-स्वर्ग-स्थिति-कामोऽमुकस्येतान्यस्थि-
खण्डानि गङ्गायामहं निजिपामि ।

बन-पर्वति—“यावदस्य मनुष्यस्य गङ्गायाः स्युग्रते जन्मतः ।
तावत् स पुरुषो राजन् स्वर्ग-लोके महीयते ॥” अद्यामुकस्य
गङ्गाधिकरणक-यावत् कालावच्छ्व-तज्जल-संसर्ग-स्थिति-तावत्-
काल-स्वर्ग-लोक-महितत्व-कामोऽमुकस्यैतदस्य गङ्गायामहं निजि-
पामि¹ । गङ्गा-सागर-सङ्कुमस्य । महाभारते—“गङ्गायास्त्वय
राजेन्द्र सागरस्य च सङ्कुमे । अश्वमेधाहृण-गुणं प्रवदन्ति
मनीषिणः² ॥” अद्याश्वमेध-यज्ञ-जन्म-फल-दश-गुण-फल-कामो
गङ्गा-सागर-सङ्कुमे स्वानमहं करिष्येत् ।

गाङ्गेये—“चान्तरौचे चितो तोये पायोयानपि यो वृत्तः ।
हरि-ब्रह्म-शिवैः पूज्यं पदमच्छयमश्रुते³ ॥” अद्य सर्व-पाप-
चय-पूर्वक-हरि-ब्रह्म-शिव-पूजाचय्य-पद-प्राप्ति-कामो गङ्गा-सागर-
सङ्कुमे तोये चितो चान्तरौचे च प्रायानहं त्वच्यामि । सुक्ति-
प्राप्ति-कामो वा । पठन्ति च “जले स्वले चान्तरौचे गङ्गा-
सागर-सङ्कुमे ॥” इति ।

स्कान्दे—“सर्व-तीर्थेषु यत् पुरुषं सर्व-दानेषु यद् भवेत् ।
पूजायाः⁴ सर्व-देवानां तपसां यज्ञ-कर्मणाम् ॥ सर्व-पुण्या-

1. PadmaP., स्वर्ग-खण्ड, chap. 19, v. 163, p. 140.

2. A. यापयिष्ये ।

3. PadmaP., स्वर्ग-खण्ड, p. 184, chap. 19, v. 78, v. r.
2nd line, अश्वमेधं दश-गुणं... ।

4. Cp. PrayT., chap. गङ्गा-माहात्मा, p. 81, ll. 2-4.

5. C. पूजायाः ।

अमानाच्च यत् पुरुषं सम्भायते । दर्शनात् स्पृश्यनात् पानात्
खानाच्चै वायगाहनात् । लभते पुरुषः सर्वं कल्पा सागर-सङ्कुमि ॥”
अथ सर्वं-तीर्थं-जन्यं-पुण्यं-सर्वं-दानं-सर्वं-देव-पूजा-सर्वं-तपः-सर्वं-
यज्ञं-सर्वं-पुण्याच्चयम्-जन्यं-पुण्यं-सर्वं-पुण्यं-प्राप्तिः-कामो गङ्गा-सागर-
सङ्कुमि खानमहं करिष्ये । दर्शन-स्पृशन-पानावगाहं¹ नाना-
मन्यतम्-करणेऽप्येतदेव फलम् ।

ब्राह्मे—“यो यमधर्मयते कामं पुरुषः काम-मोहितः । मरणा-
लभते सर्वं गङ्गा-सागर-सङ्कुमि ॥” अद्यामुक-प्राप्तिः-कामो गङ्गा-
सागर-सङ्कुमि मरणमहं करिष्ये ।

स्वान्दे शिव-वाक्यम्—“मुक्ति-स्त्रीवेषु सर्वत्र काम्य-मूल्य-
र्विधीयते । सर्वत्र लभते कामं मरणाब्रातं संशयः ॥” पाद्मे
प्रयाग-प्रकारणे—“यत्र यत्र भवेन्मुक्तिमरणाद्यते विधिः ।
तत्रैव लभते काम्यं² मरणात् कामतो नरः ॥ ब्रह्मात्वं केशवत्वं
वा सुरेशत्वं विजांवर । शिवत्वं लभते³ सत्यमन्यस्य का कथा
लघोः ॥ रमते यस्य या यत्र तुहिः कामेषु कर्मणाम् । मरणाच्च-
दवाप्रीति शुद्धात्मा काम्यमीहितम् ॥” इति दर्शनाद् यत्र⁴ मरणा-
मुक्तिः प्रतियादिता, तत्रैव कामयेदिल्लर्थः । एतेन स्वभाव-
मरणामुक्तिः पुरुषेच्छा-कामनास्त्रेव विशेषोऽवगमनीयः ।

अथ प्रयागस्य । पाद्मे—“स्वर्ण-भार-सहस्रेष्ठं कुकुच्चैव
रवि-अहे । यत् फलं लभते मात्रे विश्वां तत्⁵ दिने दिने⁶ ॥”

1. C. खानावगाह ।	2. C. कामो ।
3. A. आत्मेत् ।	4. A. आत् ।
5. PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 40, p. 457 ; v. r. विश्वा-
खानाद्यने दिने ; ASS., p. 1769, v. r. विश्वां तत् दिन-वर्षे ।	6. C. तत् ।

अद्य प्रतिदिनं कुरुते वाधिकरणक-रवि-ग्रह-जातीन-स्वर्ण-
भार-सहस्र-दान-जय-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो मात्रे प्रत्यहं
प्रयागे विषयां स्नानमहं करिषेऽ। एक-दिवस-स्नाने तु मात्र-
पदमपनौष इयहिनानोति योजयेदिति ।

तथा “राजसूय-सहस्रस्व राजविकलं¹ फलम् ।
सितासितेषु मात्रेषु स्नानानां भवति भ्रवम्² ॥” अद्याविकल-
राजसूय-सहस्र-जय-फलाविकल-[फल]-प्राप्ति-कामो मात्रे
माप्ति सितासिते प्रातः स्नानमहं करिषेऽ।

“गङ्गा-यमुनयोर्मध्ये स्नात्वा³ मुच्येत किल्बिषात् । मनसा
चिन्तितान् कामांस्तादप्रोति [सु]पुत्रकलान् ॥” अद्य किल्बिष-
नाश-पूर्वक-मनोवाच्छ्रित-बहु-पुत्रकल-कामावासि-कामो गङ्गा-
यमुनयोर्मध्ये प्रातः स्नानमहं करिषेऽ। तथा—“सितासितेषु यः
स्नाति मात्रे माप्ति शुधिष्ठिर । न तस्य पुनराभृत्तिः कल्प-कोटि-
शतैरपि⁴ ॥” अद्य स्वर्गाधिकरणक-बहु-कल्प-कोटि-शतावच्छ्रुत-
वासैतत्त्वोकाधिकरणक-पुनः पाताभाव-कामो मात्रे माप्ति सितासिते
प्रातः स्नानमहं करिषेऽ।

पाद्मे—“आकल्प-जन्मभिः पापं सञ्चितं यन्मर्हन् प ।
तद्वेद भग्नसान्मात्रे स्नानानान्तु सितासिते⁵ ॥” अद्याकल्प-जन्म-

1. A. विपुलं ।

2. PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 41, p. 457, Cal. ed. v. r.
सितासिते तु मात्रे च ; ASS. p. 1769, v. r. सितासितेषु मात्रे तत् ।

जन्म is omitted in C. 4. C. स्नातो ।

5. MalaMT., part 1, chap. मात्रव-स्नान, p. 85,
“मार्कण्डे य-पूराणा”, v. r. सितासितेषु यत् स्नानं न तिथा
पुनराभृत्तिः ॥ ।

6. Op. cit., 127. 44, p. 457, Cal. ed., v. r. आकल्प-सञ्चितं

सच्चित-पाप-शय-कामो माघे मासि सितासिते प्रातः स्नानमहङ्करिष्ये । तथा, “सितासितेषु यो मज्जेदपि पाप-शताहृतः । मकरस्ये रवौ माघे न स गम्भेयु मज्जति ॥ दुर्वारा वैष्णवी माया देवैरपि सुदुस्तरजा । प्रयागे दहरते सा तु माघे मासि नराधिप ॥ तेजोमयेषु लोकेषु भुज्ञा भोगाननेकगः । पश्चाचक्रिणि लीयन्ते प्रयागे माघ-मज्जनात्¹ ॥”

अद्य पाप-शत-नाश-पूर्वक-माछ-गर्भ-मज्जनाभाव-दुस्तरज-दुर्वार-वैष्णव-माया-दाह-पूर्वक-तेजोमय-बहु-लोकाधिकरणका-नेकयोवहु-भोगोत्तर²-चक्रि-लीनत्व³-कामो माघे मासि सिता-सिते प्रातमज्जनमहङ्करिष्ये ।

तथा,—“संवत्सर-शतं साधे⁴ निराहारस्य यत् फलम् । प्रयागे माघ-मासस्य⁵ ब्रह्म-स्नानस्य तत् फलम्⁶ ॥ अद्य साधे-संवत्सर-शत-निराहार-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो माघे मासि प्रयागे प्रातस्त्राह-स्नानमहङ्करिष्ये ।

तथा—“योगाभ्यासेन यत् पुण्यं संवत्सर-शतैर्भवेत् । प्रयागे पापं जन्मभिर्यचरेन्हं पृथग्नातानाच्च... । ASS. 1779, v. r., आकल्य-सच्चितं पापं जन्मभिर्यचराधिप ।

1. Op. cit, Cal. ed., p. 456, सितासिते जले मज्जेदपि पाप-शतान्वितः ... नैव गम्भेयु... दुस्तरा वैष्णवी... सुदुर्जया... । ASS., P. 1769, सितासिते तु यो मज्जेदपि... रवौ राजन्... दुर्जया वैष्णवी... दहरते सापि... ।

2. C. भोगोपभोगोत्तर । 3. A. चक्रिणि(?) लीनत्व ।

4. C. साधे । Also PadmaP. उत्तर-स्नान, Cal. ed., p. 457 and ASS., p. 1769. 5. C. मासि तु ।

6. Cp. PadmaP., स्नान-स्नान, chap. 21, p. 153, v. 68, v. r., “प्रयागे माघ-मासि तु वाढे स्नानस्य तत् फलम् ।”

माघ-भासे तु वरह-स्नानस्य तत् फलम्^१ ॥” अद्य वहु-संवत्सर-
ग्रात्-योगाभ्यास-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो माघे मासि
प्रयागे प्रातस्त्राहं स्नानमहं करिष्ये । वन-पर्वणि—“ततः
पुरुषतमं नाम विषु लोकेषु भारत । प्रयागः सर्व-तीर्थेभ्यः
प्रभवत्यधिकं विभो ॥ चवणात्तस्य तीर्थस्य नाम-संकीर्तनादपि ।
सृत्तिका-लेपनादापि नरः पापात् प्रसुच्छते^२ ॥” अद्य पाप-
प्रमोचन^३-कामः प्रयाग-नाम-संकीर्तनमहं करिष्ये । चवण-
सृत्तिका-लेपनयोरेकतरस्य करणिऽये तदेव फलम् ।

तथा—“प्रयागमनुगच्छेत् वसेहापि हि यो नरः । संत्वज्ञ^४-
पापः शुद्धाभ्या ब्रह्म-लोकं स गच्छति ॥” अद्य^५-पाप-चय-पूर्वक-
ब्रह्म-लोक-गमन-कामः प्रयाग-वासमहं करिष्ये । मातृस्य—
“प्रयागे वा भवेन्मुक्तिरिह वास-परिष्ठात् । प्रयागादपि तीर्था-
ग्रादियं काशी विशिष्यते ॥” अद्य मुक्ति-प्राप्ति-कामः प्रयागे
स्नानमहं करिष्ये ।

पाद्मे—“कुरुचेत्-समा गङ्गा यत्र तत्त्वावगाहिता । तस्माइश-
गुणा प्रोक्ता यत्र विन्द्येन सङ्कृता^६ ॥ तस्माच्छ्रुत-गुणा प्रोक्ता^७

1. Not traced in the Cal. ed.; ASS., p. 1769, v. 44.

2. MahBh., 3. 85. 79-80, p. 146, v. r. प्रयागं सर्व-
तीर्थेभ्यः प्रवदत्यधिकं... |...गमनात्तस्य तीर्थस्य...सृत्तु-काल-भवाच्छापि
नरः... ।

3. C. भोजन । 4. C. संत्वज्ञ । 5. Add. r. C. सर्व ।

6. PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 47-49, Pp. 457-458;
v. r. यत्र कुरुत्वावगाहिता...इश-गुणा पूज्या । Cp. PadmaP., खण्ड-
खण्ड, chap. 19, v. 162, p. 139; chap. 21, v. 50, p. 152,
v. r., गङ्गा यत्र तत्त्वावगाच्छते । कुरुत्वाइश-गुणा यत्र सिन्धु-
समागता ॥ 7. Op. cit., v. r., गङ्गा ।

काश्चामुत्तर-वाहिनो । काश्चाः शत-गुणा प्रोक्षा गङ्गा-यमुन-
सङ्गमे ॥ सहस्र-गुणिता सापि¹ भवेत् पश्चिम-वाहिनी ।
सा राजन् दर्शनादेव² ब्रह्म-हत्यापहारिणी ॥” अद्य काश्चाच्छि-
कारणकोत्तर-वाहिनी-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-शत-गुणा-फल-प्राप्ति-
कामो गङ्गा-यमुन-सङ्गमे माघे मासि प्रातः-स्नानमहं करिष्ये ।
एतस्या दर्शने ब्रह्म-हत्या-हरणं फलम्³ ।

तथा—“पश्चिमाभिमुखौ गङ्गा कालिन्दा सह सङ्गता ।
हन्ति कल्प-कृतं⁴ पापं सा माघे नृप दुर्लभाः⁵ ॥” अद्य कालिन्दी-
सह-सङ्गत-पश्चिमाभिमुखौ-गङ्गायां कल्प-कृत-पाप-क्षय-कामो मासि
प्रातः स्नानमहं करिष्ये । तथा—“प्रयागे माघ-मासे तु त्रयहं
स्नानस्य” यद्ववेत् । नाश्चमेष्ट-सहस्रे ग तत् पुष्यं⁶ लभते भुवि ॥”
अद्याश्वमेष्ट-सहस्र-जन्य⁷-फल-सम्भ-फल-प्राप्ति-कामो माघे मासि
प्रयागे इवारम्भ प्रातस्त्राहं स्नानमहं करिष्ये । तथा—“उपस्थृश्चाति
यो माघे भक्तरस्ये सितासिते । तस्य पुण्यस्य संख्यां नो चिव्र-
गुमोऽपि विच्छानतम्¹⁰ ॥” अद्य चिव्रगुप्तासंख्यात-पुणा-प्राप्ति-
कामो माघे मासि सितासिते जल-स्वर्गमहं करिष्ये ।

1. Op. cit., v. r., सा सहस-गुणा तासां... ।

2. Op. cit., v. r. या राजन्... । C. स्नानादेव ।

3. A. चूरण-कामः फलम् । A. कल्प-शतः ।

5. C. चूरण-ब्रह्मा । PadmaP., उत्तर-चतुर्थ, 127, 50,
p. 458 ; v. r. या पश्चाद्वाहिनी गङ्गा... हन्ति कोटि-कृतं... ।

6. C. स्नानस्य । Op. cit., 127, 56, p. 458 ; v. r. त्राष्ण-
स्नानस्य । 7. A. अश्चमेष्ट ।

8. Op. cit., v. r. तत् फलं... । 9. C. वज्र-जन्य ।

10. Op. cit., p. 457, v. 37, v. r. भक्तराके... । न तर-
पुण्यस्य संख्यातु... ।

तथा “वाञ्छनः-कायजं पापं नरस्य सुदृढं ब्रजेत् । प्रयागे
माघ-मासे तु व्रह्म-स्नानाच्च संश्यः¹ ॥” ²अद्दर वाचिक-
मानसिक-कायिक-पाप-नाश-कामो माघे मासि प्रयागे प्रातस्त्राहं
स्नानमहं करिष्ये । ब्रह्माश्वे³—“माघ-मासे तु यः स्नाति सिता-
सित-दिन-व्रये⁴ । न तस्य पुनरावृत्तिः कल्प-कोटि-शतैरपि ॥”
अद्दर वहु⁵कल्प-कोटि-शतावच्छिह्न-स्वर्ग-⁶वासेतत्-पुराधिकरणक-
परिवर्तीभाव-कामो माघे मासि सितासितेऽद्दरभ्य दिन-व्रयं
प्रयागे प्रातः स्नानमहं करिष्ये । वन-पर्वणि—“प्रयागः सर्व-
तौर्येभ्यः प्रभवत्यधिकं विभो ॥” अद्दर सर्व-तीर्थ-स्नान-जन्म-फल-
सम-फल-प्राप्ति-कामो माघे मासि प्रयागे प्रातः स्नानमहं
करिष्ये । प्रकरण बलात् सर्वत्र यथायोगं फलं गृह्णोयात् ।

पाद्य—“ये माघ-मासे वर-तीर्थ-मञ्जनं कुर्वन्ति चार्धोदित-
स्थर्य-मखले । स्नात्वा तु माघे हरिमर्चयति ये स्वर्गं च्युता
भूपतयो भवन्ति ते ॥ भव्य-स्वरूपाः सुभगाः प्रियंवदा
घर्मान्विता भूर्दि-धनाः शताशुषः⁷ ॥” ‘वर-तीर्थ’ प्रयागे ।

अद्दर स्वर्गाधिक-गाक⁸-वास-चुगतानन्तर-भूपतित्व-भव्य⁹-

1. PadmaP., उत्तर-खण्ड, 27. 45, p. 457 v, r....नरस्य
विलयं ब्रजेत्...तु व्रह्म स्नानाच्च निक्षितम् ॥ ASS, p. 1769,...सुदृढं
भवेत्...तु व्रह्म-स्नानेन तत्-च्ययः ॥ 2-2. Not found in C.

3. C. दिन-व्रयं सितासिते । 4. वहु not found in C.

5. स्वर्गं not found in C.

6. Op. cit., 28. 10(b) 11, p. 468, Cal. ed., v. r. स्नात्वा
च । Ass., 1776, vv. 10(b) and 11 ; v. r. स्नात्वा हि...मञ्जाः
सुकृपाः । 7. C. स्वर्ग-वासाधिकरणक ।

8. मञ्जन omitted in C.

स्वरूपत्व-सुभगत्व¹-प्रियंवदत्व-धर्मान्वितत्व-भूरि-धनत्व-शतायुह-
भवन-कामो माघे मासि वर-तीर्थं प्रयागे² अधर्मादित-सूर्य-मण्डले
खानमह³ करिषेत् । खाल्वा हरिं पूजवेत् ।

तथा प्रातः खानमार्तं गा—अदृ जगति महाराजत्व-भवन-
कामो गङ्गा-यमुन-सङ्गमे मकर-भास्करोदये खानमह⁴ करिषेत्⁵ ।

तथा—“विन्दन्ति कामिनः कामान् सुक्लिं यान्ति सुसुच्चवः ।
सिद्धिच्च साधका यान्ति प्रयागेऽस्मिन् द्विजोत्तम् ॥” अदृ
बहूप्सित-काम-प्राप्ति-कामो माघे⁶ प्रयागे प्रातः खानमह⁷
करिषेत् । सुक्ल-प्राप्ति-कामो वा ।

तथा—“सप्त-जन्म-क्लेशं पापं वर्तमानच्च पातकम् । माघ-
खाने दहैत् मर्वें पुण्य-तीर्थं विशेषतः ॥ प्रायश्चित्तं न पश्यन्ति
यस्मिन् पापे सुनीखराः⁸ । पातकं पुण्य-तीर्थेषु नश्येत्तदपि
माघतः⁹ ॥” पुण्य-तीर्थान्वाह—

पाठे—“हिमवत्-पुठ-तीर्थेषु सर्व-पाप-प्रणाशनः । इन्द्र-
लोक-प्रदो माघो¹⁰ निर्दिष्टो वेद-वादिभिः ॥ सर्व-काम-फलो
माघो मोक्षदो¹¹ वदरी-वने¹² । पापहा दुःख-हारो च सर्व-काम-

1. सुभगत्व omitted in C. 2. C. प्रयागे वर-तीर्थे ।

3. तथा—करिष्ये is omitted in C.

4. Add. r. C. मासि । 5. C. सुरासुराः ।

6. PadmaP., उत्तर-खण्ड, 128. 132-133, p. 477, Cal.
ed.; ASS., p. 1782, दहैत् क्लेश... ।

7. PadmaP., उत्तर-खण्ड, Cal. ed., 128. 134f., p. 477f.;
ASS., p. 1782f.; v. r. इन्द्रलोकप्रदोऽच्छोदे... ।

8. ASS., सर्व-काम-प्रदो माघो मोक्षदत्त... ; Cal. ed. सर्व-
पापहरो माघो... ।

9. C. वदरी-वरे ।

फल-प्रदः ॥ रुद्र-लोक-प्रदो माघो नाम्दः¹ पाप-नाशनः ।
 यासुनः सर्व-लोकाय भवेत् कल्पय-चातकः² ॥ सारस्वतोऽवृ-
 विष्वंसी ब्रह्म-लोक-फलस्तथा³ । विश्वाल-फलदो माघो
 विश्वालायां हिजोत्तम ॥ पापेन्धन-दवान्निस्तु सर्व-पाप-चयावहः⁴ ।
 विश्व-लोकाय सोजाय जाङ्गवः परिकीर्तिंतः⁵ ॥ सरयूर्गम्हकी
 मिन्दुशब्दभागा च कीशिकी । तापी गोदावरी भौमा पर्योषी
 कृतवेणिका⁶ ॥ काविरो तुङ्ग-भद्रा च अन्याद्यापि समुद्रगाः⁷ ।
 तासु माघे⁸ नरो याति स्वर्ग-लोकं विकिमिववः⁹ ॥ नैमिथे
 विश्व-मारुप्य¹⁰ पुञ्करे ब्रह्मणोऽन्तिकम् । आख्यगडलस्य लोको
 हि नद्र-चेवेषु¹¹ माघतः ॥ माघो देव-ज्ञदे देव¹²-योग-सिद्धि¹³-
 फल-प्रदः । प्रभासे मकरादिः च माघे रुद्र-गणी भवेत्¹⁴ ॥
 देवक्यां देवता-देहो गोमत्यां न पुनर्भवेत्¹⁵ । हेम-कूटे महाकाले

1. A. नाम्दः ।

2. V. r. in ASS. as well as Cal. ed., कल्पय-नाशनः ।

3. A. फलस्तथा । Cal. ed., ब्रह्म लोक-फल-प्रदः ; ASS.,
 ब्रह्म-लोकप्रदस्तथा ।

4. A. क्रियापदः । Cal. ed. and ASS. पातकेन्धन-
 दावान्निर्गम्भवेत्-क्रियापदः ।

5. ASS. जाङ्गवो परिकीर्तिंता ।

6. ASS. and Cal. ed. कृष्णवेणिका ।

7. Cal. ed. अन्या वाष्प समुद्रगाः ; ASS., वाष्पान्याद्य समुद्रगाः ।

8. C. माघो ; Also PadmaP.

9. PadmaP., विकल्पयः । 10. C. मायुज्यः । Also PadmaP.

11. PadmaP. Cal. ed. कुरुचितुं तु ; ASS. कुरुचितेषु ।

12. Op. cit., विग्र । 13. C. शृद्धि ।

14. Op. cit. प्रभासे मकरादित्ये स्नानाद्रुद्र-गणी भवेत् ।

15. Op. cit., देवक्यां देवता-देहो नरो भवति माघतः । माघ-

स्नानिन भो विग्र गोमत्यां न पुनर्भवः ।

ॐकारे मकरे तथा ॥ नौस्त्रज्ञठावुदे माघे कद्र¹-लोके
महीयते । सर्वासां सरितां विप्र संभेदे मकरे रवी ॥ सानेन
सर्व-कामानाभवासिर्जायते नृणाम् । माघसु प्राप्यते पुण्यः
प्रयागे द्विज-सत्तम ॥”

“पुनर्भवं नाव सितासितं जलं² गायन्ति देवाः सततं दिवि
स्थिताः³ । माघः प्रयागे किल नो भविष्यति⁴ स्राता नरा⁵ यत्र
न गर्भ-वेदनाम् ॥ पश्यन्ति तिष्ठन्ति च⁶ विष्णु-सत्तिधी⁷ मज्जन्ति
वेऽपि वरहमव मानवाः⁸ । तीर्त्ये प्रयागे वहु-पाप-कञ्जका
मज्जन्ति⁹ ते नो निरयेषु धर्मतः¹⁰ ॥ खर्गेषु ते चाक चरन्ति देवव-

1. C. माघाद्रुद्र ।

2. Op. cit., Cal. ed., अपुनर्भवं तत्र सितासित-जलं यतः ;
सितासित-जलं किल in ASS. This second line of v. 147 of
the printed eds. in the anusṭubh metre has been con-
verted in the Gaṅgā-vakyavali into an Upajati foot
(pāda), and therefore the arrangement of the verses
is quite different here. The readings in the printed eds.
are better.

3. Op. cit., Cal. ed., दिविष्णाः ; ASS. दिविष्टाः ।

4. C. माघे प्रयागे किल नो भविष्याः ।

5. Op. cit., Cal. ed., स्रानान्वरा—।

6. Op. cit., ASS. तिष्ठन्त्यपि ।

7. Here ends the first verse in the printed eds. of
the PadmaP. ; Cal. ed., p. 478 ; ASS., p. 1782.

8. C. वरहमन्त्रसा नराः ।

9. A. मज्जन्तु । Also Padma P., Cal. ed., उत्तर-खण्ड, व्रजन्ति ।

10. Op. cit. Cal. ed. and ASS. धर्मिणाः ।

स्त्रोर्येवंतैर्दानं-तयोभिरध्वरैः । साधे विधाका तुलया छतः पुरा¹
माष-प्रयागसु² तयोर्ह्योरभूत् ॥ माषो गरीयान् अत एव
सोऽधिको वाताम्बु-पणीशन-देह-शोधनैः³ । तयोभिरुचैर्खिर-काल-
वाल्भितै⁴ योगे इनं यान्ति नरासु तां गतिम्⁵ ॥ स्नानात् प्रयागस्य
हि यां गति' स्थिरां⁶ स्नानात् ये माकर-भास्करोदये⁷ । तौर्ये
प्रयागे सुर-सिन्धु-सङ्कमे तेषां घट्ट-हारमलंकरोति⁸ ॥ सङ्कावली
कुञ्जर-कर्णतालिका⁹ यो राजसूयाचर-मेध-¹⁰ यज्ञतः । स्नानात्
फलं संप्रददाति चाधिकं पापानि सर्वाणि विलुप्य¹¹ लोलया¹² ॥

1. Cal. ed., छतः पुरः ।
2. Op. cit., Cal. ed., माषे प्रयागसु ; ASS, माष-प्रयागस्य ।
3. ASS. and Cal. ed., शोधनैः ।
4. Op. cit., सच्चितैः ।
5. Cal. ed., योगे इ संयान्ति नरा न तां गतिम् ; ASS.,
योगे इ संयान्ति नराः सतां गतिम् ।
6. Cal. ed., स्नानेन माषल इ यान्ति यां गतिम् ; ASS.,
स्नानात् प्रयागस्य च याति (?) यां गतिम् ।
7. ASS. स्नानात् ये चै घट्ट-भास्करोदये ।
8. ASS. and Cal. ed. : Add. r. किं after अलंकरोति ।
9. Op. cit., कुञ्जर-कर्ण-तालिका ।
10. Op. cit., राजसूयाचर-मेध । 11. Op. cit., विलोप्य ।
12. After पापानि सर्वाणि विलोप्य लोलया, there is the
reading नूनं प्रयागः स काँचे न सेष्यते in Cal. ed. ; न वस्तुते in
ASS.

It is interesting to note here that almost identical
verses are found in the Svarga-khaṇḍa of the Padma-

“कलिन्द-कन्धा-सुर-सिंह-योगः श्रीमान् प्रथागः स हि तौर्यं-राजः ।
गङ्गा हि सर्वत्र सदा सुरेष्वरो मोक्ष-प्रदा काम-प्रदा च
कामिनाम् ॥ मार्घे विशेषात् फलभागिनो सा तत्रापि कामोऽनभते
त्वशेषान् । अतौव पुण्या भवतीह सङ्गमे कलिन्द-कन्धा-सुर
विश्व-विनुतः ॥ एवं संचिन्त्य इटये कुर्याद्यावे निमज्जनम् ।
यत्र तत्र जले वापि तौर्यं च विशेषतः¹ ॥”

अत एव येषां येषां या याः कामनास्तास्ता अभिलक्ष्य ते ते
स्तावुः । “विन्दन्ति कामिनः कामान् सुक्षिं यान्ति सुसुच्छवः² ।”
इति विशेष-वचन-दर्शनात् ।

तथा—“अत्र नारायणः सच्चौ पद्मौ-कामः सितासिते । तदैव³
सत्कृष्णाङ्गस्त्रीं भार्यामसृत-मन्त्रने ॥ उषित्वाऽत्रैव परमामान्⁴
स्त्रात्वा वेण्टां यथेष्टुया । त्रिषुरं पातयामास एक-वालेन
शङ्खरः⁵ ॥ पुरुषं शंकरं लेभे वयातिर्नाहुयो मुने । पुत्र-कामः
प्रयागे हि स्त्रात्वा पुणोऽ सितासिते ॥ चन-कामः पुरा शकः स्त्रातो

purāṇa, Cal. ed., (p. 72, vv. 135-137) in connection
with description of the river Revā (i. e. Nerbuda).

1. These verses are not traced in the printed eds.
of the Padma-purāṇa.

2. PadmaP., उत्तर-खण्ड, 129. 283, p. 507.

3. PadmaP., उत्तर-खण्ड, 129. 64f., Cal. ed., अथ स ।

4. Op. cit., Cal. ed., अथसारं ।

5. Op. cit., Cal. ed., त्रिषुरं चातयामास त्रिगृहिन त्रिगृहभृत ।
The Gaṅga-vakyāvalī omits many verses after this
and before पुरुषं शङ्खरं लेभे, etc.

श्वाव¹ हिजोक्तम् । धनदस्य निधीन् सर्वा॑ स्तज्जहार स्मायया² ॥
 ऋचीकेन पुरा शस्तो³ गम्भवो॑ वायसोऽभवत् । शापं सुमोच
 मोऽव्रै॒ व स्नातः सदृशः सितासिते ॥ वासवस्य तु शापिन स्वर्ग-भट्टा
 पुरोर्बेशी⁴ । स्वर्ग-कामाऽव्र सस्तो सा⁵ सेभे स्वर्गं ततोऽचिरात् ॥”
 इति संख्ये पः । काम्य-मरण-व्यवस्था तु सङ्घम-प्रकरण एव
 लिखिता । प्रयागे काम्य-मरणन्तु ब्राह्मणेतर-सर्व-वर्णेन
 चारणालान्तेन कर्तव्यमिति ।

मातृस्ये—“संवत्सर-शतं साथ॑ निराहारस्य यत् फलम् ।
 प्रयागे माघ-मासे तु व्राह्म-स्नातस्य तत् फलम् ॥” अदर साथ॑-
 संवत्सर-शतावच्छिन्नोपवास-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामोऽ-
 द्यादि प्रयागे व्राह्म-स्नानमहं करिष्ये । एतेषान्तु व्राह्म-स्नान-
 फलत्वे विकल्पो योग-सिद्धि-नायायात् । परियहस्तैच्छिक एव
 विनिगमकाभावात् । यत्तु व्राह्म-संकल्प-क्रोडीकृतोऽपि (?) माघ-
 सप्तमो-प्रातःस्नानादसाधारण-संकल्पेन पुनस्तदैव स्नानाचरणं
 तदयुक्तं, तदा सङ्कृतं स्नानस्यैव विहितत्वात् । अनग्रथा तच्चरह⁶-
 फल-कामनया तदन्यत्वापत्तेः⁷ । कदं तहि॑ दिवा नाना-तौष-
 लाभे स्नानाभृत्तिः⁸, विशेष-वचनादिति प्राहुः⁹ । सङ्घत्यसु
 प्रातःस्नान-माव-विषय इति शिष्टाः ॥

1. Op. cit., सुस्नातोऽव ।

2. Op. cit., जहार स च लोकया ।

3. Op. cit., शस्तः । 4. Op. cit., स्वर्गाद्वाटाऽप्सरोर्बेशी ।

5. Op. cit., स्वर्ग-कामा च सा सस्तो ।

6. C. व्राह्म ।

7. C. तदान्यत्वापत्तेः

8. A. स्नान-भृतिः ।

9. A. व्रह

भविष्ये—“गङ्गा-यमुनयोचैव सङ्गमो लोक-विश्रुतः । स एव कामिकं तीर्थं तत्र स्थानेन भज्जितः ॥ यस्य यस्य हि यः कामस्तस्य तस्य भवेद्दि सः । भीग-कामस्य भीगाः स्युः स्यादाञ्च वासकामिनः ॥ स्वर्गः स्यात् स्वर्ग-कामस्य सोचः स्यात्प्रोक्ष-कामिनः । काम-प्रदानि तीर्थानि व्रैलोक्ये यानि कानि च । तानि मर्वाणि सेवने गङ्गा-यमुन-सङ्गमे ॥ गङ्गा-हारे प्रयागे च गङ्गा-सागर-सङ्गमे । स्त्रात्मैव ब्रह्मणो विश्वोः शिवस्य च पुरं व्रजेत् ॥”

पाद्म—“पञ्च-योजन-विस्तीर्णे प्रयागस्य तु मण्डलम् । प्रवेशादस्य भूमौ तु अश्वमेधः पदे पदे¹ ॥” तथा—“ब्रैणि कुण्डानि राजेन्द्र तेषां मध्ये तु जाङ्गवौ । प्रयागस्य प्रवेशेन पापं नश्यति तत् चण्णात्² ॥ ‘ब्रैणी’ति, एकं प्रयाग-नगरे । द्वितीयं प्रतिष्ठान-नगरे³ । त्रृतीयं यमुना-दक्षिणे अलक्ष्मी-नगरे । ‘कुण्डानि’ कूपा चतुर्थः ।

“धनुविंशति-विस्तीर्णे सित-नीलाम्बु-सङ्गमे । माघाद-पुनरावृत्ती राजसूयी भवेत्ततः ॥” तथा महाभारते—“सित-सिते तु यः स्त्राति माघे मासि युषिष्ठिर । न तेषां पुनरावृत्तिः कल्प-कोटि-शतैरपि⁴ ॥” अद्य स्वर्गाधिकरणक-बहु-कल्प-कोटि-शतावच्छिक-वास-तत्-पुराधिकरणक-युनःपाताभाव-कामो माघे

1. PadmaP., स्वर्ग-खण्ड, chap. 22, v. 8, p. 154; v. r. second line, संप्रविष्टस्य तद्द्वावश्यमेधः पदे पदे ।

2. Op. cit., chap. 20, v. 55, p. 55, p. 146; v. r. पञ्च कुण्डानि... । 3. C. प्रतिष्ठान-नगरे ।

4. MalaM.T., part 1, p. 85, ll. 5-6, “मार्कण्डे य-पुराणम्” ।

मासि सितामिते खानमहं करिष्ये । अत च¹ प्रातः खान-
महणोदय-वेलायाम्, प्रातःखाव्यरुण-किरण-यस्तां प्राचीमवलोक्य
खायादि² ति विशु-वचनात्³ । यत् “माकर-भास्करोदये”⁴
इत्यादि वाक्य-शब्दणात् स्थीर्णोदय-कालेऽपि प्रथामे प्रातः खानमिति
तत्र, तस्य फल-मात्र-विधायकत्वे न⁵ कालाविधायकत्वात् ।
सामौष्य-सञ्चयया च⁶ एक-वाक्यत्वे सञ्चयति वाक्यमेटस्या-
न्याव्यत्वात्⁷ । “मकरस्ये रवौ मावे न खात्वानुदिते रवौ ।
कथं पापैः प्रमुच्येत कथं वा त्रिदिवं ब्रजेत्⁸ ॥” इत्यादौ
वहुवानुदित-खान-शब्दणात् । सध्याङ्ग-खानन् काम्यं प्रहर-इया-
न्तर एव, “पूर्वाङ्ग एव कुर्वीत” इति वचन-शब्दणात् ।

पाश्च, “कम्बलाख्यतरी नायो विपुले यमुना-तटे⁹ । तत्र खात्वा
च पौत्रा च सर्व-पापैः प्रमुच्यते¹⁰ । तत्र गत्वा च संखाने महा-
देवस्य चाप्तः¹¹ । नरस्तारवते पुंसो दश पूर्वान्¹² दशापरान् ॥”
अद्य सर्व-पाप-विनिर्मुक्ति-कामः कम्बलाख्यतर-समीयि यमुनायां

1. C. अत एव च ।

2. VisS., 64. 9, p. 92. Ahnika T., p. 36, II. 11-2,
chap. प्रातःखान and MalaMT, part 1, p. 85.

3. C. मावे-भास्करोदये । 4. C. विधायकेन ।

5. च Not found in C. 6. वाक्याङ्गदस्यान्याव्यत्वात् ।

7. MalaMT., part 1, p. 76, II. 6-8, in “खान्दे” but
the verse is not actually found in this ed.; other eds. give
it, e. g., Jiv.’s ed., 1895, p. 750.

8. PadmaP., खग-खस्त, 21. 28f., p. 150f. v. r. यमुना-
इच्छो तटे । 9. Op. cit., मुच्यते सर्व-पापतकैः ।

10. C. औमतः । Also PadmaP., Cal. ed.

11. Op. cit., सर्वान् दशातीतान् ।

स्थानमहं करिष्ये । अब्रैतज्जल-पानेऽप्येतदेव फलम् । इदन्तु स्थानं महादेवस्य । एतदगमने तु अद्य दश-पूर्व-दग्धापर-^१ पुष्प-तारण-कामः कम्बलाश्वतरोपलचित्-यमुना-तट-रूप-महादेव-स्थान^२-गमनमहं करिष्ये ।

तथा—“कूपचैव तु सासुद्रं प्रतिष्ठानन्तु” विचुतम् । ब्रह्मचारी जित-क्रीधस्ति-रात्रं यद्व^३तिभिति । सर्व-पाप-विशुद्धाकामा सोऽश्वमेष-फलं लभेत् ॥” अद्य सर्व-पाप-विशुद्धाक्तवाश्वमेष-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामः प्रतिष्ठाने त्रि-रात्र^४-वासमहं करिष्ये ।

तथा—“उत्तरेण प्रतिष्ठानाद्वागीरच्याच्च” पूर्वतः । चंस-प्रत-यनं^५ नाम विषु लोकेषु^६ विचुतम् ॥ अश्वमेष-फलं तद्र स्थान-मात्रेण^७ भारत । यावचन्द्रच स्यैच तावत् स्वर्गे महीयते ॥” अद्याश्वमेष-फल-सम-फल-प्राप्ति-पूर्वक-चन्द्राकं^८ यावत्-कालाव-च्छिव-स्वर्गाधिकरणक-महितत्व-कामो हंस-प्रतपने स्थानमहं करिष्ये ।

तथा—“ततो भोगवतीं गत्वा वासुकेउत्तरेण तु । दग्धाश्व-मेषिकं नाम तत्तीर्थं परमं^९ भवेत् ॥ उत्त्वाऽभिषेकन्तु नरः^{१०} सोऽश्वमेष^{११}-फलं लभेत् । धनाद्यो रूपवान् दत्तो दाता भवति

1. A, दग्धाश्व ।

2. रूप-महादेव-स्थान is omitted in C.

3. Op. cit., प्रतिष्ठानन्तु । 4. Op. cit., यदि ।

5. A, दिवा-रात्र ।

6. Op. cit., भागीरच्यास्तु ।

7. Op. cit., प्रपतनं ।

8. Op. cit., तीर्थं लैलोक्य— ।

9. Op. cit., तस्मिन् स्थान-मात्रस्य ।

10. C, चन्द्र-सुर्य ।

11. Op. cit., तीर्थं तमापरं ।

12. C, तत्ताभिषेकं जप्त्वा तु ।

13. C, अश्वमेष ।

धार्मिकः ॥ चतुर्वेदेषु यत् पुरुषं सत्यवादिषु¹ यत् फलम् । अहिंसायान्तु यो धर्मो गमनात् तस्य तत् फलम्² ॥ अत्र भीगवती नाम वासुकेन्तरेण तु । तत्राभिषेकं यः कुर्यात् सोऽख्यमिष्ठ-फलं लभेत्³ ॥” [अद्य] चतुर्वेदाध्ययन-जन्य-सत्यवादिता-जन्याहिंसा-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो दशाख्यमिष्ठिक-गमन-महं करिष्ये । अद्याख्यमिष्ठ-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-धनात्मत्व-रूपवत्त्व-दत्तत्व-दातृत्व-धार्मिकत्व-भावन-कामो दशाख्यमिष्ठिक-तीर्थं स्नानमहं करिष्ये । अद्याख्यमिष्ठ-यज्ञ-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो भीगवत्वां स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“यामुने चौतरे कूले प्रयागस्य तु दक्षिणे । करण-भोचनकं⁴ नाम तीर्थं तु परमं ततः⁵ । एक-रात्रोषितः स्नात्वा⁶ करणैः सर्वैः प्रसुच्यते । स्वर्ग-⁷लोकमवाप्नोति अनृतस्य⁸ मदा भवेत् ॥” अद्य सकलर्णि-विमुक्ति-स्वर्ग-लोकावाप्ननृतत्व-काम करण-भोचन-तीर्थं स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“तत्र स्नात्वा च पीत्वा च यमनायां सुधिद्विर । कीर्तनाख्यभते पुण्यं दृढा भद्राणि पश्यति ॥ अवगाहय⁹ च पीत्वा¹⁰ च पुनात्यासमसं कुलम् ॥” अद्य सप्तम-कुल-पावित्री-करण¹¹-कामः प्रयाग-मण्डलाभ्यन्तर-यमनायां स्नानमहं करिष्ये ।

1. Op. cit., सत्यवादेषु । 2. Op. cit., गमनादेव तद्विषेत् ।

3. This verse is not traced in the Cal. ed. of the PadmaP. 4. Op. cit., करण-प्रमोक्षम् ।

5. C. स्मृतम् । PadmaP, तीर्थे तत् परमं शृंतं ।

6. Op. cit., भूत्वा । 7. Op. cit., सूर्यै ।

8. अनृतां च । 9. Op. cit., 22, 27-28, अवगाहा ।

10. Op. cit., पीता । 11. करण is omitted in A.

प्रथागावच्छिन्न-गङ्गा-स्नान-मात्रे ।

तथा—“तिस्तः कोशोऽर्थ-कोटी च तीर्थानां वायुरब्रवीत् ।
दिवि भूव्यन्तरौचे च तत् सर्वे जाङ्गवौ स्फृता¹ ॥ अद्य भूव्यन्त-
रीचाधिकरणक-सार्थ-कोटि तीर्थ-स्नान-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-
कामः प्रथागावच्छिन्न-गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

तत्र माघाधि-करणक-सामान्य-तीर्थ-फलम् ।

“ज्ञानकृत्यानसे माघस्तस्त्व-मोक्ष-फल-प्रदः । रुद्र-लोक-प्रदो
माघो नार्मदः पाप-नाशनः सारस्तोऽव-विद्वंसो ब्रह्म-लोक-
फलस्तथा । विश्वाल-फलदो माघो विश्वालायां हिजोस्तमाः ॥
यायेभ्यन्-द्वाग्निस्तु गर्भ-हेतु-स्थायावहः । विष्णु-लोकाय मोक्षाय
जाङ्गवः परिकीर्तिं तः ॥ सरयूर्ग-खडकी सिंधुशन्दभागा च
कोशिको । कावेरी तुङ्गभद्रा च याचान्याच समुद्रगाः । तासु
स्नायो नरो याति स्वर्ग-लोकं विकल्पयः । नैमित्रे विष्णु-सारूप्यं
पुष्करे ब्रह्मणोऽन्तिकम् ॥ आखण्डलस्य लोको हि कुरुचे वे च
माघतः । माघो देव-ङ्गदे विप्र योग-सिद्धि-फल-प्रदः ॥ प्रभासे
मकरादित्ये माघे रुद्र-गणो भवेत् । देविकायां देव-देहो नरो
भवति माघतः ॥ माघ-स्नानेन भो विप्र गोभल्यामपुनर्भवः ।
हेमकूटे महाकाले उकारि हग्मरे तथा ॥ नोलकण्ठ-ङ्गदे
माघाद्रुद्र-लोके महीयते । सर्वासां सरितां विप्र संप्रवे मकरे
रवौ ॥ स्नानेन सर्व-कामानामवामिर्जायते नृप । माघस्तु

1. PadmaP., स्वर्ग-चरख, 23. 7, p. 159. BhavP., uttara-parvan, chap 11, p. 485, v. 6; v. r. तानि ते सन्ति आङ्गनि भूव्यन्तरौचे in C. कोशर्थकोटी च in A.

प्राप्यते धन्यैः प्रयागे हिज-सत्तमः । अमुनभेदवदं तत्र सितासित
जलं यतः ॥”

पाद्मे—“शुण राजन् प्रयागस्य माहात्म्यं पुनरेव हि ।
नैमित्यं पुष्करचैव गो-तीर्थं सिंधु-सागरम्² ॥ “गयाम्बा
विनुकचैव गङ्गा-सागर-सङ्गमः । एते चान्ये च वहवो ये च
पुष्टाः शिलोचयाः ॥ दश-तीर्थ-सहस्राणि विश्वत्कोश्यस्तथा-
पातः । प्रयागे मंस्तिता नित्यमेवमाहुर्भनौपिषः³ ॥”

तथा—“पृथिव्यां यानि तोथीनि पुर्यः सन्तोह भूतले । मनातु-
मायान्तु ता विष्यां मात्रे मासि नराधिप ॥ ब्रह्म-विशु-महादेवा
खद्रादित्य-मरुदग्नाः । गम्भर्त्त-लोक-पालाद्य यज्ञ-किञ्चर-
गुहाकाः ॥ अणिमादि-गुणोपिता ये चान्ये तत्त्व-दर्शिनः ।
ब्रह्माणी पर्वती लक्ष्मीः शची भेदादिती रतिः । मर्वास्ता देव-
पत्ररस तद्या नागाङ्गना नृप । हृताची भेनका रक्षा उर्वशी च
तिलोचनमा ॥ गणाचाप्तरसां सर्वे पितृणां च गणास्तथा । क्षते
युगे स्वरूपेष्व कलौ प्रकृत्र-रूपिणाः ॥ इनातुमायान्ति ते सर्वे
मात्रे विष्यां नराधिप ॥”

“भविष्यत—“गङ्गा-द्वारे दशावते सनान-पुण्य-फलं शुण ।
सप्तानां राजसूयानां फलं स्वादश्च-भेदयोः ॥ उपिला तत्र मासार्धं

1. For these verses, see pp. 282-283, but the line जात-कुन्नानसे माघसत्त्व-भोद-फलगदः is dropped there.

2. PadmaP., स्वर्ग-स्वरूप, chap. 23, v. 1, p. 159.

3. PadmaP., स्वर्ग-स्वरूप, chap. 23, vv. 2-3, p. 159 ;
v. r., first line, “कुरु-विज” गया चैव गङ्गा-सागरमेव च”; third
line : परे ।

यसां विश्वजितां¹ फलम् । दशायुत-गवा दान²-पुण्याच्च लभते नहः ॥” अद्य राजसूय-सप्तकाञ्चमेष्ट³-हय-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गा-हारे गङ्गायां स्नानमह⁴ करिष्ये । दशावते-स्नानेऽप्येषा कामना । अद्य विश्वजित्-बट्क-जन्य-फल-सम-फल-गो-लच-दान-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामोऽदगादि मासार्धं गङ्गा-हारे दशावते⁵ वा स्नानमह⁴ करिष्येत् ।

तथा—“सुरोत्तमच्च गोविन्दं बद्रं कनखले स्थितम् । स्नात्वा वाप्य गङ्गायां पुण्यमच्युतमाप्नुयात् ॥” अदगाच्य-पुण्य-प्राप्ति-कामः कनखले स्नात्वा तत्र सुरोत्तम-गोविन्द-बद्र-पूजनमह⁴ करिष्येत् ।

महाभारते—“तीर्थं गौकरं नाम महापुण्यं सुने शृणु । यस्मिन्नाविरभूत् पूर्वे वराहाकृतिरच्चुतः ॥ ग्रतमन्तिचितां पुण्यं ज्योतिष्ठोम-हयस्य च । अग्निष्ठोम-सहस्रस्य फलमत्राप्नुयाच्चर ॥” अदगान्तिचित्तत-ज्योतिष्ठोम-हय-जन्य-पुण्यान्तिष्ठोम-सहस्र-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामः गौकर-तीर्थं गङ्गायां स्नानमह⁴ करिष्येत् ।

तथा—“तवैव ब्रह्मगम्तीर्थं ज्योतिष्ठोमायुतस्य च । अग्नमेष्ट-त्रयस्यापि स्नातस्त्रव फलं लभेत् ॥” अदर ज्योतिष्ठोमायुताञ्चमेष्ट-त्रय-फल सम-फल-प्राप्ति-कामो ब्रह्म-तीर्थं स्नानमह⁴ करिष्ये ।

तथा—“कुञ्जास्यं तीर्थमनवं यत्र च व्याघ्रोऽस्तित्वाः । नश्चन्ति सप्त-जन्मोत्पं स्यावष्टं पातकं नृणाम् ॥” अदगाम्बिल-सर्व-व्याधि-सप्तजन्मोत्पं-पातक-नाश-कामः कुञ्जास्य-तीर्थं स्नान-मह⁴ करिष्येत् ।

1. C. विश्वजितः । 2. C. नाम । 3. C. सप्तकाञ्चमेष्ट । 4. C. कुञ्जास्यं ।

“तथाहुः कापिलं¹ तीर्थं कपिला-धेनवोऽन्वहम् । दक्षा
वेनायुतान्वष्टौ स्नात्वा तस्य फलं लभेत् ॥” अद्यान्वह-दक्ष-
कपिला-धेन्वयुताष्टक-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामः कापिल-
तीर्थे² स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“गङ्गा-हारे दशावर्ते³ विन्ध्ये च नौले⁴-पर्वते । तीर्थे
कनस्तुले स्नात्वा धूत-पापो दिवं ब्रजेत् ॥” अद्य धूत-पाप-स्त्रीय-
स्वर्ग-लोक-गमन-कामो गङ्गा-हारे⁵ स्नानमहं करिष्ये । एतेवा-
मन्यतमस्य स्नानेऽप्य तदेव फलम् ।

काशीमभिधाय⁶ तत्रैव—“पवित्रास्य ततस्तीर्थे सर्व-तीर्थात्
पवित्रकम् । इयोविंश्वजितोस्त्राव स्नानात् पुराणं लभेत्वरः ॥”
अद्य विश्वजिह्य-जन्म-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामः पवित्रास्य-
तीर्थे स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“वेणी-वाञ्छं ततस्तीर्थे सरयूर्यत्र गङ्गया । सुपुण्यया
महापुण्या स्वसाऽसुत्रैव⁷ सङ्कृता ॥ हरेद्विचिण-पादाङ्ग-चालना-
दमरापगा । वाम-पादोदकं विद्धि सरयूं मानसोऽवाम⁸ ॥ तोर्यं
तवाच्यन् रुद्रं विचार्य च त्वमासवान् । पञ्चाश्वमिध-फलदं
स्नानं तस्मिवघापहम् ॥” ‘वेणीवाञ्छं’ दर्भरोति⁹ प्रसिद्धम् ।
अद्य पञ्चाश्वमिध-यज्ञ-फल-प्राप्ति-पाप-नाश-कामः सरयू-सङ्कृत-
गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“ततसु गण्डकी-तीर्थे गण्डकी यत्र संस्थिता¹⁰ । गो-

1. C. अवातः कापिलं । 2. C. कपिल-तीर्थे । 3. C. कपिलवर्ते ।
4. A. मौन । 5. A. गङ्गा-तीरे ।
6. A. काशीनामादिमभिधाय । 7. C. स्वसामुद्रैव ।
8. C. मानसोऽशशाम् । 9. C. दक्षवीति । 10. A. गण्डकी-त्रय-सङ्कृता ।

सहस्रस्य दानच्च तत्र स्नानेन सम्प्रितम् ॥” अद्य गो-सहस्र-दान-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गण्डकी-सङ्कृत-गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । तथा—“राम-तीर्थं ततः पुण्यं वैकुण्ठायन¹ सञ्चितौ । सोम-तीर्थं ततः पुण्यं यत्रासी स्वकुलो मुनिः । समभग्न्यं ग्रिवं ध्यायन् गणतान्तु समाययौ ॥” तथा—“चम्पकास्थं महातीर्थं यद् गङ्गोत्तर-वाहिनी । मणिकर्णि कावद् विज्ञेया महापातक-नाशिनी ॥” अद्य महापातक-नाश-कामदद्यकास्थं² तीर्थं उत्तर-वाहिन्यां गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“विश्वामित्रस्य भगिनी गङ्गायां यत्र सङ्कृता । तत्रा-मूल्यं च उत्तरार्थं सन्मतसु प्रियातिथिः ॥” अद्य उत्तरार्थ-सन्मत-प्रियातिथित्व-कामः कौशिकी-सङ्कृत-गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“जङ्ग-ङ्गदे महातीर्थं स्नानं यत्र श्रौरिणाम् । एक-विंशति-सन्नान-तारकं किमतः परम् ॥” ‘जङ्ग-ङ्गदे’ एक-ग्राखा-नगरे गङ्गायाम् । अद्यैक-विंशति-सन्तति-तारण-कामो जङ्ग-ङ्गदे स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“तस्माद[तिथि(?)]दिति]-तीर्थच्च यत्राराघादिति-हैरिम् । कश्यपात्तनयं लेभे तत्र स्नानं महोदयम् ॥” अद्य क-विंशति-सन्तति-तारण-कामोऽदिति-तीर्थं स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“शिलोचयं महातीर्थं यत्र तस्मा तपः प्रजाः । वृषा-दिभिः सह स्वर्गे यान्ति तीर्थ-गुणान्वयात् । इन्द्राणी नाम तीर्थे स्यादिन्द्राणी यत्र वासवम् । तपस्समा पति लेभे गच्छ वास्य³ प्रभावतः ॥ पुण्यमास्त्रातकं⁴ नाम विश्वामित्रस्तपवरन् । यत्र

1. A. वैदिष्टायन ।

2. C. चम्पारखास्थ ।

3. A. पृथ्वे वास्य ।

4. A. आग्रातकं ।

ब्रह्मविंतां लिभे चक्रियस्तीर्थं-सेवया ॥ प्रदुर्गम्-तीर्थं तपसा यत्र
स्नानात् अरो हरेः । प्रदुर्गम्-नामा पुलोऽभूत् स्नानं तत्र महो-
दयम्¹ ॥ ततो दक्षिण-प्रयागस्तु गङ्गातो यमुना गता । स्नाना-
चाक्षाच्चयं पुण्यं प्रयाग इव लभ्यते ॥” तत्क्रृत-वेणी, “सप्त याम”
इति प्रसिद्धम् । अद्याच्चय-पुण्य-प्राप्ति-कामो दक्षिण-प्रयागे
स्नानमहं करिष्ये । अन्येवामन्यतम्-स्नाने आत्मेतिस्त-कामनां
कामयमानः स्वायादित्वर्थः ।

ब्रह्माण्डे—“एकेन स्नान-मात्रेण विधिना भज्ञिमात्रः ।
अग्नमिष्ठ-फलं सद्यो गङ्गायां प्राप्तुयाद् भ्रवम् ॥” अद्याग्नमिष्ठ-
जन्य-फल-सम-फल²-प्राप्ति-कामो भक्त्या वैष्ण-गङ्गा-स्नानमहं
करिष्ये ।

भारते—“सर्व-तीर्थेषु यत् पुण्यं सर्वेषायतनेषु च । तत् फलं
लभते सद्यो³ गङ्गा-स्नानात् संशयः ॥” तत्र “वीग-सिद्धि-न्याया-
दन्यतम्⁴-फल-कामनाऽधिकारि-विशेषणमिति द्रष्टव्यम् ।

ब्रह्माण्डे—“प्रतिमात्रे चतुर्दश्यामष्टम्याचैव⁵ सर्वदा । पञ्चयो-
रन्तयोर्चैव सर्व-पापेषु जाङ्गवीम् ॥ भागीरथीं विशेषण
तीर्थान्यायतनानि⁶ च । समायान्ति विशेषण सर्व-पाप-हराणि
चः ॥” यदाह—“महाज्यैषो सुर-त्रेषु छताऽनन्त-फला
स्मृता । तस्यान्तु जाङ्गवी-स्नानं स्वर्य-यह-शताधिकम् ॥”

1. A. स्वाने तत्र महोदयः ।	4. A. अन्यतमः ।
2. “सम-फल” not found in A.	7. C. तीर्थान्यायतनानि ।
3. C. सवैः ।	
5. A. कर्त्तव्यतामष्टम्याचैव ।	
6. C. पुण्यान्यायतानि ।	

अन्य च—“अक्षोदय-विलायां शुक्रा^१ माघस्य सप्तमी ।
गङ्गायां यदि सम्येत सूर्य-यह-शतैः समा^२ ॥” अत्रैतदाक्षयोः
सूर्य-यह-स्नान^३-जमिव [फलम्], उपस्थितत्वात्, स्नानमपि
गाङ्गमिव, “सत्रिहितेषु बुद्धिरन्तरङ्गेति न्यायात् । तेन सूर्य-यह-
कालान-गङ्गा स्नानस्यैव फलम् इति शत-गुणादि-रूपं भव-
तीत्वर्थः । एवमन्यत्र स्नान-दानादिष्वपि बोडव्यमिति ।

स्नानं प्रकीर्णकम् ।

भविष्यो—“सोम-सूर्य-यह लक्ष्मि” व्यतीयाते इति कल्पतरः ।

तथा—“मास-ब्रह्म-फल” तस्मात् फाला नाथाढ-मासयोः ।
वैष्ण-निरन्तर-मास-ब्रह्मवच्छिव-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-प्राप्ति-कामो-
इद्यादि फाला नं गङ्गा-स्नानमह^४ करिष्ये । नाथाढ-स्नानेऽप्येवम् ।

यम-गङ्गौ—“वैशाखे शुक्र-पञ्चे तु व्यतीयायां तद्यैव च ।
गङ्गा-तोषे नरः स्नात्वा मुच्यते सर्व-किञ्चिवैः^५ ॥” अद्य वैशाख-
शुक्र-द्वयोयायां सर्व-किञ्चिष्ठ-विसुक्ति-कामो गङ्गायां स्नानमह^६
करिष्ये ।

भारते । “निहत्य कामजान् दीपान् काय-वाक्-चित्त-
सम्भवान् । समा-स्नानेन भक्त्या तु मोदते दिवि देववत् ॥”
‘समा’ वर्षम् । अद्य काय-वाक्-चित्त-सम्भव-कामज-दीप-
निहत्यन-पूर्वक-स्वलोकीकाधिकरणक-देववत्तोदमानत्व^७-कामोऽद्यादि
भक्त्या वर्षं गङ्गायां स्नानमह^८ करिष्ये ।

1. A. शुक्रा ।

2. Tithi T, chap, नाच-सप्तमी p. 146, ll. 8-9.

3. C. स्नानजन्यम् ।

4. Not traced in यम-संहिता । 5. A. मोदनाथ ।

अथ प्रयाग-मुख्यनं नाम^१ ।

तत्र यद्यपि कल्पतरुकारिण प्रयागे मुख्यनं नोक्तं नवा
तत्-प्रमाणमादश्चित्तमपि, तथापि बहुभिर्वन्धुद्भिः परिगच्छो-
तानि तद्वचनानुपसंगच्छन्ते ।

तथाच्च—“प्रयागे वपनं कुर्याद् गयायां^२ पिण्ड-पातनम् ।
दानं दद्यात् कुरुचेव वाराणस्यां ततुं त्वजेत् ॥ किं गया-पिण्ड-
दानेन काश्यां वा मरणेन किम् । किं कुरुचेव-दानेन प्रयागे
मुख्यनं द्यदि ॥” अतः “प्रयागे वपनं कुर्यादि” ति विधिः । तत्र^३
फलाकाहया रात्रि-सक्रादिवदानुवादिकमेव फल^४ भुव्रीयते । तच
“किं गङ्गा(या) पिण्ड-दानेने” ति अवणाद् गया-पिण्ड-दान-
जनन^५-फलम् । तेन गया-पिण्ड-दान-जनन-काशी-मरण-जनन-
फल-सम-फल^६-कामोऽवाधिकारी । इदन्तु चिन्त्यते^७ । यद्यपि
मुख्यनस्य परिवापन-रूपतया तत्रानुवादेन फल-निर्देशाद^८
न विहिते वपने फलान्वयः प्रतिभाति, वपन-वापनयोर्भेदात् ;
तथापि विहित-कर्माण्वयनुवादस्य तत्र फलमात्र-समर्पकतया^९
विधेः^{१०} प्राधान्याद् विहित एवात्र फल-सम्बन्धः ।

नत्येवं वर्तुः फलं स्यात् तु वापयितु^{११} रिति चेत् । विधेयपि
हि वापन-परत्वात् । तेन कारयेदित्यर्थं कुर्यादिति णिचो लोपेन

1. C. मुख्यनादीनि । 2. C. गङ्गायां । 3. A. अत ।

4. A. अत । 5. A. स एव वसाचवादिष्टमेव फल(?)

6. जन्य not found in A. 7. सम-फल not found in A,

8. इदं तु चिन्त्यते not found in C.

9. A. तत्रानुवादेन फलानिर्देशे ।

10. C. समर्पकतया । 11. A. विधिः ।

12. वापयितुरिति not found in A.

निर्दिशः । नन्देवं¹ निजगमित² मिवार्थं स्फुटोङ्कल्प यथोक्त-फल-
कामः प्रयागे वपनमह³ [करिष्ये⁴ (?) कारयिष्ये] इत्यभिलापः
कार्ये इति चेत् सत्यं, किन्तु “प्रज्ञतिविज्ञतिरिति” न यायेन
प्रज्ञत्वनुमारेण एव “करिष्ये”-शब्दाभिलापोऽत्रोचितः । अत एव
[यत्र] इत्यिवग्दाराऽपीज्ञा निर्वाहते तत्रापि “यजेते” ति विज्ञन-
रोधाद् यजमानो “यस्य” एवाभिलपति न तु “याजयिष्ये”
इति केचित् ।

अन्तोच्यते । प्रज्ञतिवद् विज्ञतिरिति हि विज्ञति-यागेष्व-
विज्ञति-⁵ याग-धर्माति⁶-देशो न तु लोक-वाक्यैरार्थ⁷-वाक्यस्य-शब्द⁸
नियम-विधिः, बहुत्र अभिचारात् । नच, “यथात् ति विहार⁹”
इति च्वलात् [यदेव¹⁰ (?) यदेव] पदं चुते तदत्याजयमिति
वाच्यम्, देवता-पर-शब्दस्य च तथात्वात्¹¹ । अयन्वद्य¹²-परः
शब्दः, अर्थस्यैव वापनस्यात् देशितत्वात् । नन्वसु तथा, तथापि
लुप्त-गिच्छकमिव निर्दिश्यताम् कुर्यादित्यवै वाच्य-धीः स्वादिति
चेदमत्रेव [तथापि] परिवापनस्य देशितत्वे¹³ “अस्मदायते हि
शब्द-प्रयोगे किमित्ववाचकं¹⁴ प्रयोच्यामहे” इति न्यायात्

1. नन्देवं not found in A.

2. A. निजगमितम् । 3. अर्च not found in A.

4. विज्ञति-यागेष्वविज्ञति not found in A.

5. अति not found in A.

6. A. देशो न तु लौकिक-वाक्ये आर्थ ।

7. A. लक्ष्य । 8. A. तथा श्रुतिपरिहार । 9. C. यत्तेवं ।

10. A. तथा रोतिः । 11. C. अवमर्य ।

12. A. य रवापनस्यादशिंतत्वे । 13. A. किमित्ववाच्ये ।

“कारयिषेऽ”¹ इत्येवासु । “यत्त्वं” इति प्रयोगब्द न हृष्टान्तो² वैयर्थ्यात् । तत्र हि देवतोहे शप्तक-³हविस्तारागो यागः, स च यजमान-कर्त्त⁴क एव संविभाग-पूर्वक इत्यनुवादः, तत्-त्वस्त-द्रव्य-प्रक्षेप-फलको लोमः, स एव कृत्विक्-कर्त्त⁵कः । अत एव कृत्विजो याजका न तु यष्टारः । अत एव “विश्वामित्रस्त्रिशङ्कु-याजयामास” इति टीकापेति दिक् ।

एवं प्रयागावच्छिव-गङ्गायामपि सुख्णनम्, “केशानां यावतौ मंस्या किञ्चानां जाङ्गबो-जले । तावद्यं-सहस्राणि स्वर्गे-लोके महोयते⁶ ॥” इत्यादिभिः शिष्ट-परिश्ठहीत⁷-वचनैस्तत्रापि सुख्णन-विधानात् । हन्ते [कं(?)वं] स्वर्ग-फलकमिदं भोक्त-फलकच्च प्रयागीयं भुख्णनम् । कामनायाच न तन्वे ण प्रसङ्गेन वा युगपत् सिद्धिः, नानाफलाधिकारिकत्वात् । कामनायाच युगपदसम्भवात् । तत्त्वं विध्याकाङ्क्षायां गङ्गा-सुख्णनमाद्यं “गङ्गां प्राप्ये”त्यादि-श्वरणात् तस्य प्राप्त-मात्राधिकारित्वात् । प्रयाग-सुख्णने तु न तथा, तत्र कालाश्वरणात् । ननु प्रयागे “सुख्णनक्षेपवासन्त्वं” इत्यादि-श्रुत्या सुख्णनोपवासयोरेक-कालोनत्वं प्राप्यते । उपवासत्वं तत्र प्राप्ति-दिने कर्तव्यं इति तत्र सुख्णनमपि तथाऽस्त्रिवति चेत्, सत्यम्, उपवास-सुख्णनयो-रपि तत्र प्राप्ति-निमित्तकत्वात्, तस्य च भुख्णनस्य गङ्गा-सुख्णनैव काम्येन प्रसङ्गतो निर्वाहात् । यत्तु तत्र काम्यं⁸ सुख्णनं तदनियत-कालम् अतो दिनान्तरे⁹ स्वले¹⁰ तदनुठानम् ।

1. C. करिष्ये । 2. C. हृष्टान्तेन । 3. A. देवतोद्विश्व ।

4. मायक्षित-तत्त्व p. 78, II, 6-7

5. परि not in C.

6. A. काम्य ।

7. प्रयाग-सुख्णनाभ्यन्तरे not found in C.

8. C. स्वानि ।

नन्दिं^१ मुख्णनं काम्यचेत्^२ स्वानवत् प्रतिदिनमापयेत् ।
तत्^३-प्राप्ति-निमित्तकभिति चेत्, प्रथम-मात्रा^४ क्रियेत्^५ ।
निमित्त-काम्ययोस्तद्वरेव सत्रिपातात्, समर्थस्व चेपा-
योगादिति । अत [चेत्(?)च]

“संवत्सरं हिमासीनं पुनस्तीर्थं ब्रजेद् यदि ।

मुख्णनबोपवासञ्ज ततो यत्र न कारयेत्^६ ॥”

इति वचनादेकोपाधिक-प्रयुक्तं मुख्णनं दश-मासाभ्यन्तरे
पुनस्तीर्थं न कर्तव्यम् । न चैव प्रयागोर्यं प्रथम-मुख्णनमपि
न स्यात्तदा^७ तस्यापि तदवच्छब्द-गङ्गा-मुख्णनापेक्षया हितीय-
त्वादिति वाच्यम्, तस्य प्रयाग-विहितस्य गङ्गा-मुख्णनेन भिक्षाधि-
कारिकेण प्रसङ्गतस्तन्त्रतो^८ वा न^९ निष्पत्तिरिति पृथग्नुष्ठानस्य
तत्र न्यायत्वादि^{१०} त्वाहुः । तत्र, एतद्वचनस्य निर्मूलत्वात्,
समूलत्वेऽपि प्राप्ति-निमित्तक-मुख्णन-परत्वात् । तत्रिमित्त-
कोपवास-माहवर्याद् ब्रजेदित्यभिधानाच्चेति । अत्रोच्यते,
“गङ्गायां भास्तर-चेत्रे मुख्णनं यो न कारयेत् । स कोटि-कुल-
संयुक्त आकर्त्य रोरवे वसेत्^{११} ॥” इत्यादिना अकरणे निन्दा-

1. C. तदिदं ।

2. A. केवल-काम्यं चेत् ।

3. तत् omitted in A.

4. C. प्रथममेव ।

5. C. क्रियते ।

6. C. स्तु तदवरेव ।

7. प्रायजित्त-तत्त्व, p. 76, ll. 12-13.

8. तदा omitted in A.

9. C. प्रसङ्गात्तन्त्रतोऽपि ।

10. न omitted in A. 11. A. तत्त्वान्यत्वात् ।

12. प्रायजित्त-तत्त्व, p. 77, ll. 10-11.

च्यवणात् करणे फल-च्यवणाच्च प्रयाग-मुण्डनं नित्य-काम्यतया सिद्धम् । तत्र सज्जत् करणादेव शास्त्रार्थ-सिद्धेरेकस्यां यावायामिकमेवानियत-कालच्छेष्यवसीयते । एवं तदवच्छिन्न-गङ्गा-मुण्डनमपीति ।

अन्ये तु, प्रयाग-गङ्ग्योः प्राप्ति-निमित्तकमेकैकं मुण्डनम् । तथा गङ्ग-फलमेकैकं [तमो(?) भतो] नैमित्तिकयोः काम्य-प्रमङ्गेन काम्ययोश्च तत्वे गानुष्ठानमिति प्राप्ति-दिन एव सज्जदेव मुण्डनम्, प्रयाग-मुण्डनाभ्यन्तरे गङ्गा-मुण्डनमिति चतुर्णामिव निर्वाह इत्याहुः ।

अत्र स्त्रीणां प्रयाग-प्राप्तानां मुण्डने प्राप्ते “सर्वान् केशान् समुद्भृत्य च्छेदयेदहुलि-इयम् । एवमेव तु नारीणां शिरसो मुण्डनं भवेत्¹ ॥” इत्यादेः प्रायश्चित्त-प्रकरणे² च तस्या-प्राकाञ्चायां तेनैवावाच्ययात् प्रयागीपि तासां द्वगङ्गुल-केशाद्य-कर्तन-मात्रं वपनमिति वदन्ति³ । तत्र, “केशानाचित्य तिष्ठन्ति सर्वपापानि देहिनाम् । तिष्ठन्ति (१) तीर्थं सानेन तस्मात्ताच्यत्र वापयेत्⁴ ।” इत्यादिना तीर्थं केश-मूल-वपनस्यैव विशिष्य विहितत्वात् इति ।

अन्ये तु, प्रयागे प्राप्ति-निमित्तकमेकमेव⁵ मुण्डनं फल-च्यवणात् काम्यमपि, भेदे प्रमाणाभावात् । एवं गङ्गा-प्राप्ति-

1. प्रायश्चित्त-तत्त्व, chap. प्रायश्चित्त-पूर्वाह-कृत्य, p. 118, II. 6-7. v. r. सर्वत्रौव तु...स्थितम् ।

2. A. प्रयागम्य प्रकरणे । 3. वदन्ति is omitted in C.

4. PrayT., p. 78, II. 2-4. v. r. केश-मूलानुपाचित्य सर्व...

5. C. निमित्तकमेकं ।

निमित्तकमपि फल-यवणेन काम्यमपि । काम्यस्त्रीभयत्र^१ स्वर्ग
एवेति मुगपदे बोभय-प्राप्ति-रूप-निमित्त-सम्बन्धादुभय-कामना-
सत्त्वात् प्राप्ति-दिन एव तन्में जैवो^२ भय-सिद्धिरित्वादः ।

तदयमब्र प्रयोगः । अङ्गत-वैध-यात्रेण^३ प्राच्यां गोतम-
मन्याश्वमात्^४ प्राक् पूर्व-दिने उषित्वा प्रवेश-दिने प्रातः-स्वानादि
स्तत्वा प्रयाग-प्रवेशनादि-संकल्पः करण्योः । तद् यथा अद्य
प्रयाग-मण्डल-भूम्यधिकरणक^५-मत्कर्तव्य-पद-[प्रचीप] सम-
संख्याश्वमेध-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामः प्रयाग-मण्डल-प्रवेश-पूर्वक-
तदभूम्यधिकरणक-गमनमहं करिष्ये । इति संकल्पा प्रयागं प्राप्य
आदावुद्धु तोदकेन स्त्रात्वा ततः शुचिर्वर्णी^६ प्रविश्य—अद्य माघे
विशु-पुर-गमन-कामो गङ्गा-यामुन-सङ्गमे स्त्रानमहं करिष्ये ।
इति सङ्कल्प यथाशास्त्रोत्त-विधानात् तदङ्गाने सर्व-साधारण-
विधिनापि^७ स्त्रायात् ।

अथैवं^८ यथाभिलिपित-कामनया स्त्रात्वा^९ नित्य-कम^{१०}-देवता-
र्चनामात्^{११} स्तत्वा अद्य गङ्गा-पतिष्ठावच्छेद^{१२} नीय(?)-लोम-सम^{१३}-
संख्य-वहु-वर्व-सहस्रावच्छेद-स्वर्ग-लोक-महितत्व-कामो गङ्गायां
वपनमहं [करिष्ये (?) कारयिष्ये] । इति संकल्प खलोप-
विष्टस्त्रावा वापयेद् यथा^{१४} स्वयमेव केशादीनि^{१५} गङ्गायां

1. A. काम्यस्त्री यत्र ।	2. एव not found in A.
3. A. अङ्गत-वैध-मालेण ।	4. C. गोतमाश्वमात् ।
5. C. भूम्यधिकरणक ।	6. C. शुचिर्वर्णलो ।
7. C. विधानादपि ।	8. C. तथैव ।
9. यथाभिलिपित-कामनया स्त्रात्वा is omitted in C.	
10. C. देवताचन ।	11. C. पतिष्ठावच्छेद(?) ।
12. सम omitted in C. ।	13. यथा omitted in C. ।
14. C. केशादीनि यथा ।	

पतन्ति । अन्यद् यथोक्त-कामनया वा कामयेत्^१(?) । ततः स्वात्मा वस्त्रान्तरं परिधाय, अद्य स्वं-प्राप्ति-कामस्त्रीयो पवासमहं करिष्ये । इति उपवसेत्^२ । ब्रह्म-लोक-प्राप्तिः फलमस्येति^३ केचित् । एतयोराकार-वचनन्तु पूर्वमुक्तमेव । ततः चाहाधिकारिणा तीर्थ-प्राप्ति-निमित्तकं पार्वण-शाङ्क^४ कार्यम् । तदसम्पत्तौ षट्पुरुष-पिण्ड-दानमपि । वसुतसु निमित्ततयोपवासानुष्ठान-सम्भवेऽपि विश्वजित्यायेन^५ फल-कल्पने^६ गौरवादयभुपवासो निष्फल एव देशना-बलात् । ततश्चानेनैव उपवासेन सम्प्रदाधिकार-स्तदुत्तर-दिने ऋण-मोचन-तीर्थं स्नायात् । एतत् स्वान-प्रकारके व्यासेनोक्तमेव । अथ कस्मिवपि मासे कस्मिवपि दिने प्रयाग-सुखनम् । तच प्रयागाभ्यन्तरे ब्रह्म-कूप-सञ्चिधानादौ क्वापि शुचौ देशे कार्यम् । कारित-गङ्गा-वपनस्यापि^७ तत्राधिकार, कामना-भेदादावश्यकत्वाच । अद्य [प्रयाग(?) गया] पिण्ड-दान-जन्म-फल-सम-फल-[कामी (?) काशी]-मरण-जन्म-फल-सम-फल-कुरुक्षेत्र-दान-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामः प्रयागे वपन-महं [करिष्ये (?) कारयिष्ये] । इति संकल्पय स्थल एव [कारयितव्यम(?) वापयितव्यम्], केचित्तु नेदमाचरन्ति ।

अथ प्रयाग-मरण-प्रकरणम् ।

तत्र मत्स्व-पुराणे—“आ प्रयागात् प्रतिष्ठानादृ आ पुरो बासुकेऽदात् । कम्बलाङ्गतरी नामौ नामाच वह्न्मूलकात् ॥

1. A. वाचामयेत्(?) । 2. A. उपस्पृशेत् । 3. C. फलभिति ।
4. शाङ्क omitted in A. 5. A. विश्वजि-नायेन ।
6. फल-कल्पने omitted in A. 7. C. गङ्गावगाचनस्यापि

एतत् प्रजापति-चेतं विषु लोकेषु विश्वुतम् । तत्र स्नात्वा दिवं
यान्ति ये चृतास्तेऽपुनर्भवाः¹ ॥

ऋग्वे टेऽपि²—“सितामिते मरिते यत्र सङ्गते तत्राप्ता
दिवम् तपतन्ति । ये वै ततुं विस्तजन्ति धीरास्ते वै जनासो
अभृतत्वं³ भजन्ते ॥” अत्र प्रजापति-चेते यस्य मरणं भवति,
स मौक्षभाग् भवतीत्यर्थः ।

काम्यमप्यत्र मरणम् । अत्र तु सर्वे-वर्णानामधिकारः । तदुक्तं
तत्रैव भातस्ये—“न देव-वचनात्तात् न लोक-वचनादपि ।
मतिहतक्रमणीया ते प्रयाणे मरणं प्रति ॥ दश-तीर्थं सहस्राणि
प्रष्ठि-कोशास्तथापराः । तत्रैव तेषां साक्षिधं कीर्तिं कुरु
नन्दन ॥ या गतियोग-मुक्तस्य⁴ सत्पथस्तस्य धीमतः । सा
गतिस्त्रजतः प्राणान् गङ्गा-यमुन-सङ्गमे⁵ ॥”

तथा—“व्याधितो यदि वा दीनः क्रृदो⁶ वापि भवेवरः ।
गङ्गा-यमुनमासाद्य⁷ यस्तु प्राणान् परित्वजेत् ॥ दीप-काशनं
वर्णाभैर्विमानैः सर्वे-वर्चसैः⁸ । मन्त्रवार्चसां मध्ये स्वर्गं मोदति⁹
मानवः ॥ इतिसतांजभते कामान् वदन्ति ऋषिः-पुङ्गवाः ।

1. MatP., chap. 104, vv. 5-6, p. 311, v. r. आ प्रयाण-
प्रतिष्ठानादा पुराहासुकेऽदात् ।...नागौ नागत्र वहु-मूलकः ।...ततः
स्नात्वा... । 2. C. शुतिरपि । RVK., 10. 75. 1.

3. A. एतद्वै ।

4. A. युक्तस्त्र ।

5. न देव—सङ्गमे traced in MatP., p. 316, chap. 106,
v. 11-12; v. r....लोक-वचनात्तथा । ते...गमनं प्रति । तेषां
साक्षिधमत्रैव ततस्तु...। योग-युक्तस्य सत्यव्याप्ति मनोपिगाः ।

6. MatP., दीनो उद्दो ।

7. Op. cit. यसुनयोर्मूर्धये ।

8. Op. cit. सक्षिभैः ।

9. Op. cit. कीर्तिः ।

सर्व-रत्नमयं दिव्यं नानाभ्वज-समाकुलम् ॥ वराङ्गना-समाकीर्णे
विमानं शुभ-लक्षणम्¹ । गीत-वादित्र-निर्वैषः² प्रसूपः
प्रतिबृधते ॥ यावत्त स्मरते जन्म तावत् स्वगें महीयते । ततः
स्वर्गात् परिभ्रष्टः चीण-कमी दिवचुपतः ॥ हिरण्य-रत्न-संपूर्णे
प्रशुद्धे³ जायते कुले । तदेव स्मरते तौर्ये स्मरणात्तत
गच्छति⁴ ॥”

तथा—“वट-मूलं समासाद्य यसु प्राणान् परित्यजेत्” । सर्व-
लोकाननिकाभ्य रुद्र-स्तोकं स गच्छति ॥ तत्र ते द्वादशादित्या-
स्तपन्ते चन्द्रमाचिताः⁵ । निर्देहन्ति जगत् सर्वं वट-मूलं न
दहयते⁶ ॥” ‘वटो’इत्य-वटः । तथा—“हरित्य भगवांस्त्वा
प्रजापति-पुरस्कृतः⁷ ।” अस्तीति श्रिष्ठः

तथा—“उवंशो-पुलिने रथये विपुले हंस-पाण्डुरे । परि-
त्यजति यः प्राणाव्युत्तु तम्यापि यत् फलम् ॥ वष्टिं वर्ष-
सहस्राणि वष्टि⁸ वर्ष-शतानि च । वसेत् स पिण्डभिः सार्धे स्वर्ग-
लोके नराचिप¹⁰ ॥ उवंशोच्च मदा¹¹ पश्यत्वेव-लोकैर्न राखिप¹² ।

1. सर्व-रत्नमयैदिव्यैनानाभ्वज-समाकुलैः । वराङ्गना-समाकीर्णे-
मोदते शुभ-लक्षणैः । 2. Op. cit., वाद-विनिर्वैषः ।

3. Op. cit., समृद्धे । Also MatP.

4. “आ चितो—गच्छति” traced in MatP., p. 318, chap. 105, v. 3-8 (a).

5. Op. cit., विसुब्धति ।

6. Op. cit., रुद्र-संचिताः ।

7. वट-मूलं समासाद्य—इत्थते found in MatP., p. 315,
chap. 106, vv. 11-12. 8. MatP., p. 316, chap. 106, v. 18B.

9. “उवंशो—जायते व्यपवान्” traced in MatP., p. 317,
chap. 106, v. 34-45 ; v. r. उवंशो-रमये पुरये विपुले हंस-पाण्डुरे ।

10. C. महीयते ।

11. C. यदा ।

12. Op. cit., स्वर्ग-लोके नरोत्तमः ।

पूज्यते सततं देवैक्षण्यिः¹-गम्भर्व-विवरः ॥ ततः स्वर्गात् परिभ्रष्टः चीण-कर्मा दिवचुरातः । उर्बगो-सहश्रीनान्तु कन्धाणां लभते शतम् ॥ मध्ये नारो-महस्ताणां बहूनाच्च पतिर्भवेत् । दग्ध-याम-सहस्राणां भोक्ता भवति भूमिपः ॥ काञ्छी-नूपुर-शब्दे न सुसोऽसौ प्रतिवृथते । भुज्ञा भुवि पुमान्² भोगांस्तत्त्वीर्थं लभते पुनः³ ॥” तथा—“शुद्धाम्बर⁴-धरी नित्ये नियतः संयतेन्द्रियः । एक-कालान्तु सुच्छानो मासं भोग-पति⁵ भवेत् ॥ सुवर्णालंजतानान्तु⁶ नारीणां लभते शतम् । पृथिव्यामासम् द्रायां महा-भोग-पति⁷ भवेत् ॥ घन-धान्य-समायुक्तो दाता भवति नित्यशः । स भुज्ञा विविधान् भोगांस्तत्त्वीर्थं अरते⁸ पुनः ॥” तथा—“कोटि-तीर्थं समासाद्य यसु प्राणान् परित्वजेत् । कोटि-वर्व-सहस्राणि स्वर्ग-लोके महीयते ॥ ततः स्वर्गात् परिभ्रष्टः चीण-कर्मा दिवचुरातः¹⁰ । सुवर्ण-मणि-मुक्ताच्च तुले¹¹ जायेत रूपवान् ॥”

तथा—“अकामो वा सकामो वा गङ्गायां यो विपद्यते । स्तुत्यु लभते स्वर्गं नरकच्च न पश्यति¹² ॥ अप्सरोगण-संगीतैः

1. Op. cit., पृत इहिः । 2. Op. cit., v. r. भुज्ञा तु विपुलान् ।

3. Op. cit., मज्जते पुनः । 4. Op. cit., शुद्धाम्बर ।

5. Op. cit., भूमि-पति । 6. A. सुवर्णालंजतानान्तु ।

7. Op. cit., सहश्रम्भी-पति... ।

8. Op. cit., भुज्ञा तु विपुलान् भोगान् । 9. Op. cit., लभते ।

10. A. दिव-चुरातः । 11. Op. cit., मुक्ताद्वा-तुले in MatP.

12. cp. SkanP., काञ्छी-च्छण्ड, पूर्वार्च, p. 2219, chap. 27,

“अकामो वा सकामो वा तिर्यग्योनि-गतोऽपि वा ।

गङ्गायां यो स्तुतो सत्यो नरकं स न पश्यति ॥”

सुप्तोऽसौ प्रतिवृद्धते । हंस-सारस-युक्तेन विमानेन स गच्छति ॥
ततः स्वर्गात् परिभ्रष्टः चीण-कर्मा दिवसुरतः । सुवर्ण-भणि-
सुक्ताद्वा जायते विपुले कुले¹ ॥” तथा—“गङ्गा-यमुनयोर्मध्ये
[मुरी (?) करी] वामिनश्च वास्तव्येत । अहोनाह्नो हररोगच
पञ्चेन्द्रिय समन्वितः ॥ यावन्ति रोम-कूपाणि तस्य गाढे तु
धीमतः । तावद्वय-सहस्राणि स्वर्ण-लोके महीयते ॥ ततः स्वर्गात्
परिभ्रष्टो जन्मुद्दीप-परिर्भवेत । स भुक्ता विपुलान् भोगांस्तत्त्वीर्थं
नभते पुनः² ॥”

तथा—“यसु देहं निकृत्य स्वं शकुनिभ्यः प्रयच्छति ।
विहगैरुपभोक्तव्यः शृणु तस्यापि यत् फलम् ॥ शतं वर्ष-
सहस्राणां सोम-लोके महीयते । तस्मादपि परिभ्रष्टो राजा
भवति धार्मिकः ॥ गुणवान् रूप-सम्पदो विहारे प्रिय-वादकः ।
भुज्ञा तु विपुलान् भोगांस्तत्त्वीर्थं नभते पुनः³ ॥” तथा—“शृणु
राजन् प्रयागे तु अनश्वन-फलं विभी । प्राप्नोति पुरुषो धीमात्र
चव्यधानो जितेन्द्रियः ॥ अहोनाह्नो हररोगच पञ्चेन्द्रिय-समन्वितः ।
अश्वमेध-फलं तस्य गच्छतस्तु पदे पदे ॥ कुलानि तारयेद्राजन्
दश पूर्वान् दशापरान् । मुच्यते सर्वे पापिभ्यो गच्छेत् परमं
पदम्⁴ ॥ पञ्च-योजन-विस्तीर्णे प्रयागस्य तु मरुले ।

1. MatP., p. 319, chap. 107, vv. 4-6.

2. Op. cit., v. 9; v.r. कर्णाचिन्मयस्तु सावधेत् ।... गाढे तु
देहिणाः । स्मरते पुनः ।

3. MatP., chap. 107, vv. 17-19, p. 320; v. r.
यः स्वदेहस्तु कर्तिंत्वा । विहगैरुपभुक्ताच्च...॥... भोगांस्तत्त्वीर्थं भजते पुनः ।

4. MatP., chap. 108, vv. 3-5, p. 320; v. r. अनाश्रक-
फलं विभी । अहोनाह्नोऽप्यरोगच ।... गच्छेत् सु परमं पदम् ।

अतीतान् पुरुषान् सप्त भाविनसु चतुर्दश । नरस्तारयते सर्वान्
यसु प्राणान् परित्यजेत्¹ ॥”

तथा—“येनैव निःसृता गङ्गा तेनैव यमुना गता² ।”
इदमुपक्रम्य—“प्राणांस्थ्यजति यस्त्रव स याति परमां गतिम्³ ।”
तथा—“⁴आपत्तीर्थमिति स्थातं दक्षिणे यमुना-तटे । पश्चिमं
धर्मराजस्य तीर्थम् नरकं स्मृतम् । तत्र स्नात्वा दिवं याति
ये सृतास्तेऽपुनर्भवाः⁵ ॥”

तथा—यमुनोत्तर-तटमुपक्रम्य—“अन्ये च बहस्तीर्थाः सर्व-
पापहराः शुभाः । तेषु स्नात्वा दिवं याति ये सृतास्तेऽ-
पुनर्भवाः⁶ ॥ गङ्गा च यमुना चैव उभे तुल्य-फले स्मृते ।
केवलं ज्येष्ठ-भावेन गङ्गा सर्वत्र पूज्यते ॥”

तथा—“जन्मान्तर-सहस्रेण⁷ योगो लभ्येत वा नवा⁸ ।
यदा योग-सहस्रेण योगो लभ्येत वा नवा⁹ ॥ यसु सर्वाणि
रक्षानि ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति । तेन दानेन दक्षेन योगो लभित्वा
वा नवा¹⁰ । प्रयागे तु सृतस्येटं सर्वे भवति नान्यथा¹⁰ ॥”

1. Op. cit., vv., 9-10; v. r. ... विस्तीर्णे...मण्डल' ... सप्त
भविष्यांव चतुर्दश । After विस्तीर्णे...मण्डल, there is an
additional line in the MatP., प्रविष्ट-मातुे तद्भावद्वयमेभः
यदे पदे ।

2. Op. cit., v. 24.

3. Op. cit. v 26B.

4-4. Op. cit., v. 29.

5. Op. cit., vv. 31-32, v. r., पापहराः सृताः ।

6. Op. cit., सहस्रे भ्यो ।

7. Op. cit., लभ्येत मानवैः ।

8. Op. cit., मानवैः ।

9. Op. cit., योगं नाभाति मानवैः ।

10. “जन्मान्तर—नान्यथा”, op. cit., chap 110, vv. 10-12.

प्रयागं स्वरतोऽन्यत्रापि मरणे फलं तत्रैव—“देशस्तो यदि
चाइरण्ये विदेशे यदि वा रहते । प्रयागं स्वरमाणोऽपि यस्तु
प्राणान् परित्यजेत् ॥ ब्रह्म-लोकमवाप्नेति वदन्ति कृष्ण-पुङ्कवाः ।
सर्वं-काम-फला उच्चा मही यत्र हिरण्यमयी । रहययो मुनयः
सिद्धास्तब लोके स गच्छति । स्त्री-सहस्राकुले रमेत् मन्दा-
किनान्तु वै शुभे ॥ मोदते कृष्णभिः सार्वं स्व-ज्ञतेनेह कर्मणा ।
सिंह-चारण-गन्धर्वैः पूज्यते दिवि दैवतैः ॥ ततः स्वर्गात् परि-
भृष्टे जन्मु-हीप-पतिर्भवेत् । ततः शुद्धानि कर्माणि चिन्तयानः
पुनः पुनः ॥ रूपवान् विज्ञ-सम्पदो भवतीति न संशयः ।
कर्मणा मनसा वाचा तत्त्वं धर्मो व्यवस्थितः¹ ॥”

विज्ञ-प्रकरणम् ।

स्वति :—“षष्ठिर्विज्ञ-सहस्राणि गङ्गां रक्षन्ति सन्नातम्² ।
निवारयत्यभक्तांशुद्धान्³ पाप-कर्म-रत्नांस्तथा⁴ ॥ काम-क्रोध-
महामोह-लोभादि-निश्चितैः शरैः । प्रहरन्ति मनस्तेषां स्थितिं
वै नाशयन्ति च ॥” कालिका-पुराणे—“रहदेश रक्षते देवी
मोहितिवा तु मानवान् । येन साधारणी बुहिंगङ्गायामपि
जायते ॥”

1. Op. cit., chap. 105, vv. 10-12., vv. 8(b)—14(a),
p. 313, v. r.,...विदेशस्तोऽध्यवा रहते...मन्दाकिन्यास्तटे शुभे...
सुकृतेनेह कर्मणा...ततः शुद्धानि कर्माणि...गुणावान्... । धर्मः
सत्य-प्रतिष्ठितः ॥ V. r. also in C. गुणावान् विज्ञ ।

2. C. नित्यज्ञः ।

3. C. निवारयत्यभक्तांशः ।

4. PrayT., p. 92, ll. 6 7.

अथ प्रतिषिद्ध^१-प्रकारणम् ।

भविष्ये^२—

“गङ्गा-भक्ति-रत्स्वस्थि-द्वे आसु छमांस-सञ्चयान् ।

उच्छृष्टं न चिपेदापो^३ हस्त-पादैर्न ताडयेत् ॥”

ब्रह्माण्डे—

“गङ्गां पुरुष-जलां प्राप्य ब्रयोदश विवर्जयेत् । शौचमाचमनं नाम नैर्माल्यं मल-घर्षणम् ॥ गाव-संवाहनं क्रीडां प्रतिग्रह-मथारतिम् । अन्य-तीर्थ-रतिञ्चैव अन्य-तीर्थ-प्रशंसनम् । वस्त्र-त्यागं तथा धातं सन्तारज्ञ विशेषतः^४ ॥” रुक्मान्दे—“नाभ्यङ्गितः प्रविशेत् गङ्गायां न मलादितः । न जल्यन् न सूपा वौचन् वदन्त्वयुतं वचः^५ ॥” ‘सूपा वौचन्’ इत्स्तत इति ।

ब्रह्मे—“स्त्रायीत तैलवान् प्राच्च^६ स्तट-भूमिसुपेविवान् ।” ‘तट-भूमि’^७ निकट^८ भूमि गत्वा जलान्तरे गावादि-प्रकालनं कृत्वा स्त्रात्वा पश्चाद् गङ्गायां स्त्रायादित्यन्वयः^९ । अन्यथा दोष-द्वयापत्तेः । एको^{१०} निविहाचरणम् [अन्यः] स्त्रान-फलाभावस्त्र, मल-कर्षणत्वात् ।

1. C. निषिद्ध ।

2. भविष्ये omitted in A.

3. C. चिपेदापो ।

4. PrayT., p. 98, ll. 2-6, v. r.,...पतुदश विवर्जयेत्... शौचमाचमनं सिकं निर्मालियं... वस्त्र त्यागमथाचातं ... ।

5. A. नरः । PrayT., p. 98, ll. 12-16; v. r. नाभ्यङ्गितस्ते त् प्रविशेद् गङ्गायां... ।

6. Op. cit., v. r. - तैलवान् विप्र... ।

7. तट-भूमि' not found in A. 8. A. निकट-वति' ।

9. C स्त्रानायादित्यर्थः ।

10. C एकस्त्रिन् ।

तथा च गृहङ्गाहो—“नित्यं नैमित्तिकं चैव क्रियाङ्गं
मल-कर्वणम् । तीर्थाभावे¹ तु कर्तव्यमुण्डोदक-परोदकैः² ॥”
‘नित्यं’ प्रातः स्नान-परम्, ‘नैमित्तिकं’ च गृहालादि-स्थान-निमित्तम् ।
क्रियाङ्गं जपादि-कर्माधिकार-हेतुः । ‘मल-कर्वणम्’ अभ्यङ्ग-
पूर्वकम् । ज्योतिः-शास्त्रोत्तं पुष्ट-स्नानादि कामाम्, नद्याधारकं
फलाद्यं क्रिया-स्नानस्नादाय शङ्खेन घोटा स्नानसुक्तम् ।

अत्र क्रिया-स्नान एवायतन-धर्मो विहितः । प्रातः-स्नाने
“यद्याऽहनि तथा प्रातनित्यं स्नायादनातुर्”³ इ [त्व] तिदेश-धर्मः
अत्राहरहः स्नाने कालायनाद्युक्तः । स्नानान्तराणि मञ्जन-मात्र-
रूपाणि, धर्म-सम्बन्धे प्रमाणाभावात् । न च त्रिदेशः
सर्वेषामकर्मत्वे विशेषोद्देशेन धर्म-विचिनिरस्यते । न च गुण-
फलविशेष-स्तदभावात् अपि धर्माभाव उक्तः । कामा-पुष्ट-
स्नान-मलापकर्वयोसु लोकिकयोः “लोकिकं लोकिक-धर्माङ्ग-
मि” ति दक्ष-सूत्रे या माधितत्वात् नालोकिकाङ्गं सम्बन्धः क्रियाङ्ग-
स्नानेऽप्यद्विरेव शुद्धरतोत्यभिधानादृधर्माभावः । अत एवाङ्ग उत्त्वनार-
प्रयुक्ते निमञ्जन-मात्रे ऽपि क्रिया-स्नानस्य पृथगनुठानं हरिहरोऽपि

1. C. तीर्थाभावेऽपि ।

2. AhnT., p. 90, ll. 10-11, स्नान-प्रकरण, “यमः”; v. r.
क्रियाङ्ग-मल-कर्वणम् । For S'ankhaS., see SmrSam., p. 280,
chap. 8, v. 1, 2nd. line, क्रिया-स्नानं तथा पञ्चं घोटा-स्नानं
प्रकौतिं तम् । For explanations of these types of baths,
see SankhaS., op. cit., vv. 2-7. This eighth chapter of
the SankhaS is missing in some editions of the same.

3. KatS., 10, 1, p. 312; see also AhnT. चतुर्थं यामार्च-
क्रत्य, p. 355 of Jivananda's ed.

क्रिया-स्थान-पृथक्-स्थानयोरेति धर्ममाह क्रियास्थानं किन्तु इदं
फलाद्विंतया कथितमप्यहरहः-स्थानादभिन्नं तत्रापि पाप-चय-
रूपस्य फलस्य सत्त्वादिति भट्टनयेन¹ विशेषमाह । अत एव
फलाभाव-प्रसङ्गात् अभक्तो न स्थायादित्वर्यः ।

मातृस्ये—“यस्तीर्थं प्रतिगृह्णीयात् तीर्थं व्यायतनेषु च । हिरण्यं
रजतं ताम्बं यज्ञां यदस्तु किञ्चन । निष्कलं तम्यं तत्त्वीर्थं
यावत्तदनमश्रुते ॥” भविष्यतः—“गङ्गा-विक्रयणाद्राजन् विक्रीतः
स्याऽजनाद्दनः । जनाद्दने तु विक्रीते विक्रीतं भुवन-त्रयम् ॥”
भविष्यते—“गङ्गाया महिमानं ये न मन्यन्ते नराधमाः ।
कुतार्किंका नास्तिका ये ते वै रौरवगामिनः ॥” ‘कुतार्किंका’
विकल्पिकाः² वेदार्थस्यान्वया कल्पका इत्यर्थः, ‘न मन्यन्ते’ इति
सुति-वाद इति ये मन्यन्ते ।

तथा—“गङ्गां प्राप्यापि ये मर्त्याः प्रीयन्ते न रमन्ति च³ । न
तारयति तान् गङ्गाऽभक्तान् पाप-रतांस्तथा⁴ ॥” मातृस्ये—“गङ्गां
प्राप्यापि ये मर्त्याः शुद्धां भक्षिं न कुर्वन्ते । तीर्थीन्तरे इतिं कुर्युस्ते
वै निरयगामिनः ॥” तथा—“सर्वोत्तमां महादेवीं सर्वोत्कृष्टां
वरप्रदाम् । अन्य-तीर्थ-समां कुर्युस्ते वै निरयगामिनः ॥”
तथा—“भागीरथीं महापुण्यां गङ्गां विप्रवगामिनीम् । अन्य-तीर्थ-
समां खत्वा कुम्भीपाकेषु मञ्जति ॥” पाद्मे—“अन्य-तीर्थ-
समां गङ्गां यो ब्रह्मोति नराधमः । स याति नरकं वैश्य रौरवं
दारकं महत् ॥”

स्थाने—“गङ्गा-तीरं परित्वज्य येऽन्य-तीर्थाभिलाषिणः ।
ब्रह्महत्वा फलं तेषां सततं संशयात्मनाम् ॥” भविष्यते—“गङ्गा-

1. C. उत्तरायणे ।

2. A. विजुग्म्यकाः ।

3. A. न रमन्ति च ।

4. A. पापवत्स्तथा ।

तीर्थे परित्वज्य येऽन्य-तीर्थाभिलाखिणः तोयान्तरे रतियंथां
ते चै रोरवगामिनः¹ ॥”

यावत् स्वर्गं-तरहिङ्गाली हर-जटाजूटान्तरालम्बते²
यावहिङ्ग-विकाशि-विस्तृत-करः स्थौर्योऽयमुङ्गते ।
यावमण्डलमैन्दवं वित्तन्ते शशोः शिरोमण्डनं
तावत् कल्पलतेयमसु सफला देव्याः सतां चेयसे ॥
कियचिवन्धमालोक्य त्रीविद्यापति-सूरिणा ।
गङ्गा-वाक्यावली देव्याः प्रभागौर्विमलौकृता ॥

इति समस्त-प्रक्रिया-विराजमान-दानदलित-कल्पलताभि-
मान-भव-भक्ति-भावित-बहुमान-महाः-महादेवी-त्रीमहिष्मास-देवी-
विरचिता गङ्गा-वाक्यावली समाप्ता ॥ इति ।

1. Pray T., chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 92, ll. 4-5.

2. C. जूटान्तमालम्बते ।

APPENDICES OF THE
GAÑGĀ-VĀKYĀVALĪ

Leviathan

FURTHER REFERENCES, VARIANT READINGS AND NOTES.

The headings in bold type in this Appendix refer to the pages, lines, verses and passages of the *Gangā-vākyāvalī*. The references here together with those in the foot-notes of the GV, make our search for the sources and variant readings of the verses and the passages quoted in the *Gangā-vākyāvalī* complete. The verses and prose-passages, either parallel to or identical with those in the *Gangā-vākyāvalī*, have been also traced in various Purāṇas, Astrological works, and Smṛtis, particularly the Nibandhas, etc., a complete list of which will be found in the Bibliography.

P. 108, I. 9. महदध्यफलं कर्म, etc.

ParāM., I, I, p. 182, I, 3.

P. 108, I. 11. अश्रवया हृतं सर्वं, etc.

See also p. 139 of this book. PadmaP., उत्तर-खण्ड, 126. 25, p. 451 and स्तर्गं, 14. 68, p. 96.

P. 109, I. 1. सहस्र-योजनस्थान्य, etc.

KṛtyaSS., p. 230, v. 1. गङ्गा गङ्गेति च ब्रुमुर्स्त्वयन्तेऽपि च पातकात् ।

P. 109, II. 8-9. मनसा संस्पर्द् यस्तु, etc.

VarṣaKK., p. 534; ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 363.

P. 109, II. 12-13. भवनानि विचित्राणि, etc.

Prāy T., chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 70, II. 12-14.

P. 109, II. 16-17. गच्छस्तिष्ठन् स्वपन् जाग्रत्, etc.

PrāyT., p. 70, II. 11-12, v. 1. गच्छस्तिष्ठन् स्वपन् ध्यायन् जाग्रद्...
स च मुच्येत्...

P. 110, II. 7-8. स्मरणादेव गङ्गायाः, etc.

SkanP., काशी-संगड, 27. 35, p. 2217.

P. 110, I. 13. दर्शनात् स्पर्शनात् पानात्, etc.

AgniP., 110. 6, p. 238; only the first line; ViraM.,
तीर्थ-प्रकाश, p. 363 “महाभारते”; VarṣaKK., p. 534, v. r....स्पर्श-
नासापात्।

P. 110, I. 17. गङ्गा गङ्गेति यैर्नीम, etc.

ViraM., तीर्थ प्रकाश, p. 17, v. r. सत्तेरपि...जन्म-लयाजितं।

P. 111, I. 6. सहस्र-योजनस्थोऽपि, etc.

VarṣaKK., p. 534, “महाभारते”।

P. 112, II. 3-4. वृथा कुलं वृथा विद्या, etc.

SkanP., काशी-संगड, 27. 32, p. 2217; ViraM., समय-प्रकाश,
p. 261, v. r. वृथा यज्ञाः...वृथा दानानि...।

P. 112, II. 12-13. पितरो योगिनश्चैव, etc.

SkanP., काशी-संगड, 27. 76, p. 2219.

PP. 113-119. अथ यात्रायां कर्तव्य-कर्म । तत्र स्कन्द-धृते महा-
भारतीये, ऋषिभिः कतवः प्रोक्ताः, etc.

Same as TirthaC, pp. I. I. 11—10. I. 17, तत्र महाभारते,
etc.

P. 113, II. 3-16. ऋषिभिः कतवः प्रोक्ताः, etc.

TirthaC., p. I. Lines 6-8 of GV, are found in the Kṛtya-
SS., p. 214.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 12, “महाभारते”; v. r. फलवैव तथा
तत्वं...प्राप्यन्ते पायिष्येते...नाथं-म्यूनैरवगग्नीः...गुरुभिदं भरत-सत्तम ।...दरिद्रो
नाम जायते; even the language of the interpretations of the

words "अवगतः", "एकात्मनिः", "असंहतः", "अनुपोद्य त्रिरात्राणि", etc. is identical with that of the same in the GV.

As the *Vira-mitrodaya* quotes from the *Gangā-vākyāvalī*, citing it by name, Mitra Miśra was certainly much influenced by it. But it is curious that though at times he quotes verbatim the interpretations given in the GV., he does not acknowledge his gratitude to Viśvāsadevi.

Vidhā P., third stavaka, vol. II, p. 724, v. r....दरिद्रो नाम जायते ; only the last verse but one is found here.

P. 113, II. 17-21. अज्ञानेनापि यस्येह, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 15 ; v. r....ऐश्वर्य-ज्ञान-सम्पन्नः ; *VidhāP.*, vol. II, stavaka III, p. 724 ; v. r., ऐश्वर्य-ज्ञान-सम्पन्नः सदा भवति धर्मवान् । पितरस्तारितास्तेन नरकाच पितामहाः ॥ *TirthaC.*, p. 2.

P. 114, II. 5-6 & 21-22. यस्य हस्तौ च पादौ च, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 183, "शङ्खः" ; v. r., मनश्चापि मुख्यंतम् ; the interpretations of विद्या and कीर्ति in this work and GV., are identical, the language also being the same ; the interpretations of *ViraM.* and GV. are almost identical in language ; *BhavP.*, उत्तर-खण्ड, 122-3, p. 484 (b.) ; *SkanP.*, काशी-खण्ड, पूर्वोर्ध्व, 6. 48, p. 2086 ; *BrahmaP.*, 25. 2, p. 119 ; and 76. 20 ; *VāyuP.*, 110. 5, p. 742, v. r. मनश्चापि ; and also the *PrāyT.*, chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 75, II. 2-4 ; *PadmaP.*, उत्तर-खण्ड, 117. 25, p. 404. ; *SkanP.*, रेवा-खण्ड, 227. 29-30 p. 3644 ; *SmṛtiC.*, आहिक-काशी, p. 347 ; *TirthaC.*, p. 2 ; *Vidhā P.*, vol. II, third stavaka, p. 745, "शङ्खः" ।

P. 114, II. 11-14. प्रतिग्रहादपावृत्तः, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, op. cit., vv. 49-50, p. 2086 ; v. r. प्रति-प्रहादुपावृत्तः...। अदम्भको...सर्वे-सर्वैर्यः । *VāyuP.*, 110. 4, p.

742; v. r....सन्तुष्टो नियतः शुचिः । अहङ्कार-विमुक्तो यः...। PrāyT., माता-माहात्म्य, p. 74, II. 4-7. VidhāP., vol. II, third stavaka, p. 745, v. r....उपावृत्तः...दुष्ट-संसर्गः । TirthaC., p. 3.

P. 114, II. 8-19. अकोपनश्च राजेन्द्र, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, पूर्वार्ध, 6. 51, p. 2086, v. r. अकोपनोऽमल-मतिः...; and रेवा-खण्ड, 227. 30-31, p. 3644; ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 13; VidhāP., vol. II, third stavaka, p. 745 : v. r. अकोपनश्च राजेन्द्र सल्ल-शीलो...; TirthaC., p. 3.

P. 115, II. 3-8. तीर्थान्यनुस्मरन् धीरः, etc.

The interpretations of ViraM. and GV. are almost identical in language : ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 14; v. r. तीर्थान्यनुस्मरन् ...कृत-पापो विशुद्धेत...शुद्ध-कर्मकृत...न गच्छेत...न च जायते...सर्वा भवति वै विप्रो...; SkanP., काशी-खण्ड, पूर्वार्ध, 6. 52-54, v. r. कृत-पापो विशुद्धेत...तिर्यग्योनिं न वै गच्छेत...न दुःखी स्यात्...स्वर्ग-भाक् च...मोक्षोपायवच...; TirthaC., p. 4. VidhāP., vol. II, third stavaka, p. 725.

P. 115, II. 7-8. अथ्रहधानः पापात्मा, etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 117. 26, p. 404.

P. 115, II. 11-12. नृणां पाप-कृतां तीर्थें, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, पूर्वार्ध, 6. 62, p. 2087; ViraM., आङ्गिक-प्रकाश, p. 183. “शह सः”। SmṛtiC., आङ्गिक-खण्ड, p. 347.

P. 115, II. 15-16. कामं कोयञ्च लोभञ्च, etc.

MahBh., अनुशासन-पर्व, 25. 65; v. r....तीर्थमावसेत् । न तेन किञ्चित्प्राप्तं...। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 15 : v. r....तीर्थमा-वसेत् । न तेन किञ्चित्प्राप्तं...। VidhāP., third stavaka, vol. II, p. 745. v. r. न तेन किञ्चिदप्राप्य...।

P. 115, II. 17-18. तीर्थानि च यथोक्तेन, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, पूर्वार्ध, 6. 35, p. 2087; v.r. ...स्वर्ग-मागिनः ।

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 15; v.r. तीर्थानि तु... ।

P. 115, II. 20-22. गङ्गादि-तीर्थेषु वसन्ति सन्तः, etc.

VidhāP., third stavaka, p. 747; v. r....पञ्जि-सहृदय राजन्...
देवावतनाथ तस्मात्...। TirthaC., p. 5. KṛtyaSS., p. 215.

PP. 115, I. 21—116, 1-5. या तीर्थं-यात्रा कथिता मुनीन्द्रैः, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 19; v. r. प्रयुक्ताऽप्यगुमोदिता च ।...सर्वेस्व-
नाशे...सद्गायणानग्रत...परिग्रेत...तीर्थेष्वलं यज्ञफलं हि यस्मात्...यह-
स्थाधम-संस्थितस्य । TirthaC., pp. 5-6

P. 116, II. 3-4. यस्येष्टि-यज्ञे व्यथिकारिताऽस्ति, etc.

VidhāP., third stavaka, vol. II, p. 727; v. r., गुहस्थाधम-
संस्थितस्य...

P. 116, II. 8-12. यो यः कथितीर्थं-यात्रान्तु गच्छेत्, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 23-24; v. r., स तु कुर्वन्...धीमान् विप्रो
वित्त-शक्तया...। VidhāP., third stavaka, vol. II, p. 740; v. r.
as above. CaturVC., आद्व-कल्प, p. 1581, प्रलापतवाथ गद्वं पुनस्तु
देवान् पितन् ब्राह्मणान् पूजयेत् । एवं कुर्वस्तस्य तीर्थोदयदुक्षं फलं तत् स्यान्नात्र
सन्देहकोऽस्ति । The ViraM. and VidhāP. also take एवं कुर्वस्तस्य
(v. r. कुर्वतस्य) ...सन्देहकोऽस्ति (v. r. सन्देहमस्ति, सन्दिग्धमस्ति)
as a continuation of the topic in the BrahmaP., PrāyT.,
chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 71, II. 5-6, v. r...ब्राह्मणां व साधून् धीमान्
प्रीयान् वित्त-शक्तया प्रयत्नात् ।

P. 116, II. 12-15. एवन्तु कुर्वतस्तस्य, etc.

Found in PrāyT., pp. 71, I. 19—72, I. 2, in a
modified form; तु omitted there; सन्देहोऽस्ति read as सन्देह

एवः इति omitted after सुसंयतःः पार्वत्यच् substituted by वृद्धिशाद् and ब्राह्मणान् पूजयेत् by ब्राह्मणान् भोजयेत्। By वृद्धिशाद् here, Raghunandana recommends that while starting for an holy place, one should perform the वृद्धि-शाद्। His reading “भोजयेत्” is better because feeding the Brāhmaṇas at the end of rites is generally recommended. The direction to feed Brāhmaṇas agrees with the regulation repeated in the Gangā-vākyāvali itself (“पूर्ववद्वोजयित्वा, p. 119, l. 12). This involves a contradiction in statements which may be avoided if this पूजयेत् be not taken to include the sense of “भोजयेत्” as well which would be rather a far-fetched explanation. The word सन्तर्पयेत् in the verse (l. 10, p. 116) means भोजयेत् specifically in the case of ब्राह्मणान्; so the भोजन is to be repeated here as well (cf. प्रलयागतवापि पुनस्तर्पयेत्)।

P. 116, ll. 16-17. गच्छन् देशान्तरं यस्तु, etc.

BhaVP.. आत्म-पर्व, 183. 18. v. r., गच्छेदे शान्तरे यस्तु आदं कुर्यात् सर्पिष्या। तथाकार्यमिति प्रोक्तं प्रदिशेच्च न संशयः। Srād V.. p. 63, ll. 6-7, “मविष्ये”, v. r....गच्छन् देशान्तरं यह् आदं कुर्याच सर्पिष्या। VidhāP., third Stavaka, vol. II, p. 744, “विष्णु-पुराण”, v. r., गच्छेदे शान्तरं यस्तु...कुर्यात् स....; ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 25, and आद-प्रकाश, p. 332, v. r., गच्छेदे शान्तरं...कुर्यात् सर्पिष्या; SrāddhaKL, p. 7, v. r....यथा आदं कुर्यात्...; ParāM., vol. I, part II, आत्मारकास्ट, p. 301, “पारस्कर”, v. r., यदि आदं कुर्यात्...तथाकार्यमिति प्रोक्तः; NirS., p. 266, l. 18., v. r. आदं कुर्यात्....।

The interpretations of the verse given in the GV. and Vira-mitrodoya are identical even in words, but Mitra Miśra gives an additional information “अत एव गणेशव-मिथादगोडयेत्

मिति वाचस्पति-मिथा लिखन्तस्य"; vide ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 27.

II. 11-14. ŚrāddhaC., p. 136; ŚrāddhaKK., p. 268.

P. 116, II. 21-22. प्रयागे तीर्थ-यात्रायां, etc.

Prāy T., p. 80, II. 5-6; ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 28. v. r., ...न् कृथा। Whereas GV. says "स्मृति-समुच्चय-लिखित-वचनात्", the VirM. says "स्मृति-समुच्चय-लिखित-विष्णु-वचनात्": Vidhā P., third Stavaka, vol. II, p. 748, v. r. ...मातापितृ-विद्योगतः। NirS., p. 358, I. 15. v. r. ...वपनं कुर्यादथा न।

P. 117, II. 3-7. उद्यतश्चेद् गयां गन्तुं, etc.

SmṛtiC., आद्व-काशड, p. 152, "ब्रह्मकैर्वत", v. r., उद्यतस्तु...विधाय कर्म-शोषणं प्रामं कृत्वा...प्रतिदिनं गच्छेच्छ्राद्व-शोषणमुहूरः। VidhāP., third stavaka, vol. II, p. 748, v. r., उद्यतस्तु...कार्पटी-वेशं प्रामं कृत्वा प्रदच्छिणम्। ततः प्रतिदिनं...। Śrāddha C., p. 137, ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 29,...कार्पटी-वेशं...प्रामं...ततः प्रतिदिनं...फलं स्पातः; NirS., p. 358, I. 28. v. r. उद्यतस्तु...कार्पटी-वेशं प्रामं गत्वा प्रदच्छिणम्। ततः प्रतिदिनं...; TirthaC., pp. 7-8; CaturVC., आद्व-कल्प, pp. 1582-83, v. r. उद्यतस्तु...कर्पटी-वेशं प्रामस्यापि...कृत्वा प्रतिदिनं...। The 7th line is not found in the VidhāP., NirS., SmṛtiC., CaturVC. and ŚrāddhaC.

P. 117, II. 8-15. एतस्यैवान्यतापि...अन्यत्र फल-कल्पनं...
उपस्थिति-गौरवात्।

TirthaC., p. 7, I. 17 p. 8, I. 2, language of G V. and TirthaC. identical; v. r. कार्पटी-वेश-धारणं...ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 29, II. 13-18: the VirM. quotes these lines as taken from Vācaspati Miśra, but it omits the first line; v. r. in VirM. विश्वजिन्न्यायादत फल-कल्पनम्।

P. 117, II. 16-22. "कथयिष्यामि ते वत्स" etc.

MatP., 106. 3-5 & 7, p. 315 ; v. r. ते राजसीर्थ...। आपेण
विधिनाऽनेन.....। कोषा हि दारुणे । ऐश्वर्य-लोभ-मोहाद्रा । ViraM.,
तीर्थ-प्रकाश, p. 33 ; v. r. ऐश्वर्य-लोभ-मोहाद्रा । VidhāP., third
stavaka, Vol. II, p. 738. "कौमे" v. r...तीर्थ-याका-विधि कमात् ;...
वलीबद्द समारुद्ध...सलिलं न च गृहन्ति...ऐश्वर्य-गर्वान्मोहाद्रा...विफलं
तस्य वत्तोर्थं तस्माद्यानेन न ब्रजेत् । Additional line after आपेणैव
...यथाद्युतं,—प्रयाम-तीर्थ-याकायां यः प्रयाति नरः कचित् । SmṛtiR.,
p. 51, l. 3, only the last two lines. "स्मृति-रत्ने", "ऐश्वर्य-
लोभ-मोहाद्रा गच्छेयानादिभिस्तु यः...यानादि वर्जयेत्" ; CaturVC., आद-
कल्प, p. 1582, only one verse, "कूर्म-पुराणे" ;...आपेण तु विधानेन ।

P. 118, II. 3-4. गो-याने गो-वधः प्रोक्तः, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 34 ; Vidhā P., third stavaka, vol. II,
p. 730, TīrthaC., p. 8, KṛtyaSS., p. 215.

P. 118, II. 7. "अथ० हरति पादुका"

The complete verse has been quoted from the Smṛti-
ratna in the Smṛti-ratnākara, p. 51, II. 2-3. "छवे तु हरते
पादमर्थं हरति पादुका । यानं हरेत्रिपादं तु सर्वं हरति दोलिका ॥"
Tīrtha C., p. 8, v. r. कर्वं हरति पादुका ।

P. 118, II. 10-11. वर्षातपादिके छत्री etc.

MadanaP., p. 126 ; v. r. वर्षातपादिषु ; ViraM., तीर्थ-प्रकाश,
p. 34. TīrthaC., pp. 8-9. KṛtyaSS., p. 215.

P. 119, II. 15-16. तीर्थं प्राप्यानुष्टुप्ण, etc.

SaṅkhaS., p. 381 of SmṛtiSam. chap. 8, v. 12 : v. r.
आनं फलमाग्रोति ; PrāyT., p. 75, II. 1-2 ; v. r. as before. SmṛtiC.,
आहिक-काण्ड, p. 347. SkanP., v. 61, p. 2087 : v. r....आनं तीर्थे

समाचरेत्.....तीर्थं-याता श्रितं न तु । ViraM., तीर्थं-प्रकाश, p. 16, v. r.
 ज्ञानं फलमाप्नोति । NirS., p. 359, II. 11-12, v. r. ज्ञानं फलमाप्नोति ।
 तीर्थं-याता-हृतं न तु.....। VidhāP., vol. II, third stavaka,
 p. 766, v. r. तीर्थं-याता-हृतं...SrāddhaC., p. 135,...तीर्थं प्राप्य
 ग्रसद्वेन...समाचरेत् । ज्ञानं फलमाप्नोति तीर्थं-याता-हृतं न तु ॥

P. 119, II. 19-20. योङ्गशांशं स लभते, etc.

PrāyT., p. 75, II. 13-15 ; v. r.....अर्धं तीर्थं-फलं...। SkanP.,
 v. 63, p. 2087 ; v. r. यः परार्थव गच्छति । अर्धं तीर्थं-फलं.....।
 SrāddhaC., p. 135,.....यः परार्थेन...अर्धं तीर्थं-फलं...। ViraM.,
 तीर्थं-प्रकाश, p. 36, l. 6, v. r. same as SrāddhaC. ; NirS., p. 659,
 l. 6, only the second line. VidhāP., p. 750, vol. II, v. r.
 अर्धं ; SmṛtiC., आहिक-कागड, p. 647

P. 120, II. 5-6. ज्ञानन्तु भक्षा गङ्गायां, etc.

ViraM., तीर्थं-प्रकाश, p. 363

P. 120, II. 18-19. गङ्गा-ज्ञानं करोमीति etc.

VarṣaKK., p. 536 ; v. r. अशक्त्य ख्ययं.....।

P. 121, II. 1-2. स तया अद्यया भक्ष्या, etc.

VarṣaKK., p. 536 ; v. r. अद्यया युक्तः ।

P. 121, II. 5-6. ये गच्छन्ति खतो गङ्गां, etc.

PrāyT., p. 71, II. 5-7

P. 121, II. 17-18. तीर्थं गच्छन्त्स्त्वजेत् प्राप्तः, etc.

ViraM., तीर्थं-प्रकाश, p. 40

P. 122, II. 3-4. नरकं दाहणं ध्रुत्वा, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 40 ; v. r. परान्मे तु.....यस्याभिहाश्राति
.....किञ्चिष्यम् ।

P. 122, II. 6-8. अन्येक-पंकथा नाश्नीयाद्, etc.

ĀhnikaT., p. 233, II. 6-8 ; v. r.नाश्रीयात् संवृतः.....।
भस्म-स्तम्ब.....मार्गैः पंक्तिं भेदयेत् । ParāM., I. 1. p. 429,
“बृहस्पति”,.....पंकथा.....ब्राह्मणैः स्वजनैरपि । The last line is
replaced in ParāM. by “अभिना भस्मना चैव स्तम्बेन सलिलेन च ।
द्वारेण चैव मार्गेण पंक्तिं भेदो दुर्धैः स्मृतः ॥”

P. 123, II. 10-11. भूतानामिह सर्वेषां, etc.

MahBh., अनुशासन-पर्व, 26. 43, v. r. ...गतिमन्वेषमाणानां न गङ्गा-
सदर्शी गतिः । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 360 ; v. r.दुःखोपहित-
चेतसाम् ।.....न गङ्गा-सदर्शी । TirthaC., p. 190.

P. 124, II. 10-11. जात्यन्धैरेव तुत्यास्ते, etc.

MahBh., 13. 26. 67.

P. 122, II. 13-16. शुचि-वस्त्र-धरः स्नातः, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 40 ; v. r. जपेतत्तीर्थमोदने ।

P. 122, II. 18-19. सौमुख्याद्यतिसम्प्रीतिं o etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 15.

P. 124, II. 11-12. भवन्ति निर्विषाः सपांः, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 360, “दान-धर्मे” ; v. r.सर्वे-पापैः
प्रमुच्यते ; TirthaC., p. 198.

P. 114, II. 13-14. वर्तमानमतीतञ्च, etc.

VarṣaKK., p. 534, “भविष्ये” ।

P. 125, II. 2-3. लावण्येनेषु-क्रियैः, etc.

MahBh., 13. 26. 23.

P. 125, II. 9-10. सतावरान् सत परान्, etc.

MahBh., 13. 26. 62; VarṣaKK., p. 534; v. r. इमांस्तारयते; KṛtyaSS., p. 230.

P. 126, II. 5-6. मुहुर्सुहुः सदा पश्येत्, etc.

VarṣaKK., p. 534; v. r. यदा पश्येत् स्मृशोऽपि... तदाप्नीति नरः।

P. 127, II. 9-10. मनोचाक्षायज्ञैः पापैः, etc.

Cp. SkanP., काशी-खण्ड, 27. 16. p. 2216.

P. 128, II. 14-15. यत् फलं जायते पुंसां, etc.

PrāyT., p. 92, II. 12-13; v. r. यत् पुरुषं जायते...।

P. 127, II. 12-13. ममैव परमा मूर्तिः etc.

SkanP., काशी-खण्ड, 27. 7. p. 2215; v. r....सा परा मूर्तिः।

P. 128, II. 3-5. ग्रणमेत् प्रातरुत्थाय, etc.

VarṣaKK., p. 534; v. r. पुरुष-जलां शुभाम्। धर्मार्थ-काम-मोक्षाणां भाजनं स्याम् संशयः। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 363, v. r....पुरुष-जलां शुभां...।

P. 128, II. 14-15. अभक्षयापि महापापी, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 364, v. r....संस्पृष्टो दहत्येव हि पापकः।

VarṣaKK., p. 534, only the first line; v. r....शुचिर्मवेत्।

Pp. 129, I. 10—135, I. 7. तीर्थेषु ब्राह्मणे नैव, etc.

Identical with Tīrtha-cintāmaṇi, p. 10. I. 10—p. 17, I. 14, except 13, I. 21—p. 14, I. 7.

P. 129, ll. 10-17. तीर्थेषु ब्राह्मणं नैव, etc.

PadmaP., सृष्टि-स्वरूप, 34. 209—212 and 215-16 (a) and 17 (b.) p. 420; v. r., तीर्थे तु.....कथाचन ।.....भोज्यन्तं गच्छत्रवीत्...
 प्रृथिभिर्दृष्टं पिन्धाकेनैहृदेन वा ।...आद्वन्तल तु कर्तव्यं...। खधान्तु युध्राः
 काका वा नैव हप्त्या हरन्ति ते । आद्वं तत्त्विकं प्रोक्तं पितृ-णां तु सिद्धं परम् ।
अकालेऽप्यथ काले वा । तीर्थे आद्वं.....प्राप्तेरेव सदा ज्ञानं.....
 These verses are also found in pp. 245-46 of this work.
 For the verse पिण्ड-दानं ततः शस्तं not found in p. 129, see
 ŚrāddhaV. of Rudradhara, pp. 14-15, ब्राह्मणान्नैव...कदाचन...
 भोज्यन्तं...प्रृथिभिर्दृष्टं...। (additional line: देयं तु तित्व-पिन्धाकं
 शक्तिमद्विनरेः सदा; see p. 245 of this work)...आद्वन्तु...आद्वं
 तत्त्विकं ज्ञेयं... (additional line: पिण्ड-दानं ततः शस्तं पितृ-णावाति-
 वज्ञमम्, p. 246)...विलम्बो नातिकर्तव्यो न च...। VidhāP., vol.
 II, pp. 779-80; v. r....कदाचन...भोजयेत् । आद्वं तीर्थेषु कर्तव्यं
 ...दृष्टि-हत्या तत् । काले वाऽप्यथवाऽकाले...प्रकर्तव्यं पितृ-णावै व तर्पणम् ।
 (additional line—पिण्ड-दानवा तत्त्वस्तं पितृ-णावातिवज्ञमम्)...न च
 विप्रं...। CaturVC., आद्व-कल्प, pp. 1568-69-70, (p. 69)...परीचेत
 कथाचन.....भोजयेन्मनु-शासनात्.....आद्वं तते तु कर्तव्यं.....(p. 70)
 श-ज्वाह-च-युध्र-काकाशा भ्रन्ति इष्टा न तत्कियाः । (additional reading here:
 पिण्ड-दानं तथा शस्तं पितृ-णावातिवज्ञमम्)...क्षिप्रं समाचरेत् ।
 पिण्ड-दानं स्यात्...पिन्धाकेनैहृदेन वा (additional line here: पिन्धाकेन
 तित्वानां वा भवितमद्विनरेः सदा); also p. 924; ViraM., तीर्थ-
 प्रकाश, p. 73, v. r. ब्राह्मणान्नैव परीचेत कदाचन...भोज्यन्तं...दृष्टि-हत्या
 तत्...तुष्टि-कारकं...तीर्थे आद्वं.....(additional reading: पिण्ड-दानं
 etc. as given in VidhāP.)...न च विप्रं...। SmṛtiC., आद्व-काल,
 p. 452, “मत्स्य-पुराण”, verses not in the same order as in

the GV., v. r....तीर्थं तु ब्राह्मणान्...कथमन...भोजयेन्मनु-शासनात्...पिण्ड-दानं स्नात...पिन्याकेनेहुदेन वा (additional line here: पिन्याकेन तिलानां वा तत्त्वं सद्गुरुः सह)...भृत्याङ्ग-ग्रन्थ-कहाया ग्रन्ति हृष्टः न ते किया:। ŚrāddhaC., p. 10, l. 10 f. 21, ll. 6-7; and pp. 141-42, ll. 17-18; NirS., pp. 360, l. 26, 361, ll. 5-6; Kāl-tV., vol. II. p. 407...तीर्थ-आदे सदा (additional line: पिण्ड-दानं, etc.) ŚrāddhaM., p. 123, only one verse, शक्तुभिः पिण्ड-दानव, etc. ŚrāddhaKK., p. 34 and p. 268. TirthaC., p. 10. These verses have again been given in this work in pp. 245-246.

P. 129, ll. 13-14. आदद्वय तत्र कर्तव्यं, etc.

PrāyT., p. 73, ll. 7-8. KṛtyaSS., p. 215. TirthaC., p. 11

P. 129-130-131, ll. 15.—अकालेऽप्यथवा काले, etc.

cf. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 75-76 (only the prose portions) and ŚrāddhaV., p. 15 (only cūrṇakas) PrāyT., p. 73, ll. 4-6; v. r....पिण्ड-दानमनु तच्छस्तं पितृगणातिदुर्लभम्...नैव विष्णु समाचरेत्। KṛtyaSS., p. 215. TirthaC., p. 10.

P. 132, ll. 1-12.

Cf. ŚrāddhaV., p. 15, ll. 9-23; ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 48, ll. 3-10.

P. 132, ll. 14-15. मुण्डनश्चोपवासश्च, etc.

SkauP. आवन्त्य-स्वरूपे रेवा-स्वरूप, vv. 31f-32a, p. 3644. TirthaC., p. 140, PrāyT., p. 76, ll. 18-19. VidyāP., p. 742; v. r., वर्जयित्वा कुरुक्षेत्रं...गया:; ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 47; v. r., वर्जयित्वा कुरुक्षेत्रं विशालं विरञ्ज गयाम्; NirS., p. 359, l. 24, v. r., वर्जयित्वा कुरुक्षेत्रं विशालं विरञ्ज गयाम्; ŚrāddhaC., p. 139, v. r., वर्जयित्वा कुरुक्षेत्रं...गयाम्।

P. 132, II. 7-9. तीर्थमधिगम्य, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 48, l. 3; cf. VidhāP., third stavaka, p. 843, ll. 1-2.

P. 133, II. 3-6. भौमानामपि तीर्थीनां, etc.

SkauP., काशो-खण्ड, पूर्वीर्ध, vv. 42b-44, p. 2086; v. r.... केचिन्मेष्यतमा: स्मृताः ।...प्रभावाद्...परिप्रहान्...। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 10, v. r., केचिन्मेष्यतमा:...पूर्खिव्या उद्देशाः...प्रभावाद्द्वृताद्...परिप्रहा-न्मुनीनाम् । TirthaC., p. 115, v. r. केचिन्मुख्यतमा:...सलिलस्य च तेजसः...परिप्रहान्मुनीनाम्...।

P. 133, II. 7-13.

Cp. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 54, l. 13 f.; VidhāP., third stavaka, p. 754, ll. 8-12.

P. 134, II. 4-5. वस्तुतस्तु गङ्गा-मुण्डन-विषयक-वाक्यानां, etc.

Cp. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 51, l. 20 f.

P. 134, II. 6-7. गङ्गायां भास्कर-शेत्रे, etc.

PrāyT., p. 77, ll. 9-5; v. r. मातापिलोमृते गुरी ।

P. 134, II. 16-18. यावन्ति नख-रोमाणि

PrāyT., गङ्गा-माहात्म्य, p. 78, ll. 7-9. TirthaC., p. 17
KṛtyaSS., p. 217, v. r....ब्रह्मलोके...।

P. 135 II. 1-7. सर्वे-तीर्थस्येति, etc.

Cp. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 34, l. 17 f. and p. 53, l. 13 f.

P. 135, II. 8-9. गङ्गाम्भःकण-द्विघटस्य, etc.

TirthaC., p. 191.

P. 135, II. 12-13. अप्रतिष्ठात्य ये केचित्, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 360 :

P. 135, II. 15-16. सार्वहस्त-शतं यावत्, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 362, “गङ्गावाक्यावल्यां ब्रह्मासदे ।”

PrāyT., p. 88, II. 13-14, “ब्रह्म-पुराणे” ; DānaM., p. 8, I. 20, only the first line quoted. VidhāP., third stavaka, p. 844, only the first line quoted. VarṣaKK., p. 533 ; all the three lines given in our works are found here—; no other work consulted by me quotes the third line.

P. 135, II. 1-3. तीराद् गव्यूति-मात्रन्तु, etc.

TīrthaC., p. 266 ; last line not quoted here. VidhāP., third stavaka, p. 844, only the first line found here ; DānaM., p. 8, I. 21, only the first line ; VarṣaKK., p. 533, third line given as follows “यत् किञ्चित् कुरुते कर्म तदन्यसुदाहरतम्” ; DānaC., p. 2b, I. 5, only the first line. PrāyT., chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 89, II. 1-3 ; v. r....अतस्यास्तिदिवं...)

P. 136, II. 5-7. गङ्गा-सीमां न लङ्घन्ति, etc.

VidhāP., p. 844, third stavaka, v. r. तट-द्वये ; ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 362, v. r....न लङ्घन्ते ; TīrthaC., p. 267.

P. 136, II. 8-9. भाद्र-कृष्ण-चतुर्दश्यां, etc.

PrāyT., p. 88, II. 12-14 ; DānaM., p. 8, I. 18 ; v. r....भाद्र-शुक्र... ; DānaC., p. 2b, I. 7, v. r. भाद्र-शुक्र-चतुर्दश्यो... ; ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 392, v. r., तदन्यसीरसुचयते ; VidhāP., third stavaka, p. 844 ; VarṣaKK., p. 533. TīrthaC., p. 266.

P. 136, II. 10-13. प्रवाहमवधि कृत्वा, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 362 “ब्राह्मे”, v.r. तत् नारायणः, etc. given follows, अत् न प्रतिगृह्णोयात् प्राणैः क्लाण-गतैरपि ; the ViraM. states that the reading of the third line as given in the GV. is found in the BrahmāñḍaP. VidhāP., third stavaka, p. 843, l. 3 given as follows—न तत् प्रतिगृह्णीयात् प्राणैः क्लाण-गतैरपि । TirthāC., p. 266, v. r. as in VidhāP. DānaC., p. 2b, l. 6, only the first line given; VarṣaKK., p. 533, v. r. तत् नारायणः...। PrāyT., p. 88, II. 2-4, v. r. अत् नारायणः...अत् न प्रतिगृह्णोयात् प्राणैः क्लाण-गतैरपि । TirthāC., p. 266.

P. 136, II. 16-17. अटवी पर्वताः पुण्याः, etc.

ParāM.: I. II. p. 303, “आदि-पुराण”, v. r.नदी-तीराणि यानि च, ViraM., आदि-प्रकाश, p. 148, v. r. अटव्यः.....नदी-तीराणि । MadanaP., p. 485, “पुराण”, v. r. अटव्यः.....नदी-तीर्थानि । ŚraddhaM., p. 30, “आदिल्य-पुराण”, v. r. नदी-तीराणि । SmṛtiSār., p. 175, II. 7-8, v. r.नदी-तीराणि ।

P. 137, II. 4-6. यत्र गङ्गा महाराज, etc.

Cp. MahBh. 3, 85, 97, VidhāP., third stavaka, p. 845, v. r.समन्तात् लिंगोजनम् (see the corresponding explanation) TirthāC., p. 267, v. r.समन्तात् द्वियोजनम् ।

P. 137, II. 9-12. अत्र हस्त-चतुष्प्रयाम्यन्तरे, etc.

DānaM., p. 8, l. 23 f; ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 362, l. 24 f; VidhāP., p. 845, l. 1 f; TirthāC., p. 267, l. 8; language identical or almost identical.

P. 137, II. 13-16. तीर्थे न प्रतिगृहीयात्, etc.

TirthāC., p. 267. KṛtyaSS., p. 218, only the first verse

quoted here. ViraM., तीर्थे-प्रकाश, p. 89, v. १... चाप्रमतो भवेन्नः
... यतीर्थे प्रतिगृह्णाति । Only the first verse and the last line
are found in the PadmaP., आदि-खण्ड, Anandaśrama ed.,
42. 16.17a, p. 790.

P. 137, II. 18-20. अप्यकार्य-शतं कृत्वा, etc.

PrāyT., chap., मुह-प्राविष्टेन लघु-पाप-नाशः, p. 70, II. 7-9,
“महाभारते”, v. १. यद्यकार्य-शतं कृत्वा कृतं...। VarṣaKK., p. 535,
v. १... गङ्गावगाहनं...। SmṛtiSār., p. 352, v. १..... कृतं..... तृण-
राशिभिवानलः ।

P. 138, II. 1-2. अपहृत्य तमस्तीव, etc.

ViraM., तीर्थे-प्रकाश, p. 359, v. १. तथा अपहृत्य पापानं । TīrthaC.,
p. 204, v. १....पापानं...।

P. 138, II. 6-7. भक्तया गङ्गावगाहस्य, etc.

VarṣaKK., p. 535, v. १... खर्ग-मोचो फलं तस्येत्येवमाहुमेनीषिणः ।

P. 138, II. 9-10. सकृद् गङ्गावगाहेन, etc.

VarṣaKK., p. 535.

P. 139, II. 7-8. अश्रद्धया हतं सर्वं, etc.

PadmaP., खर्ग-खण्ड, 14. 68 and उत्तर-खण्ड, 126. 25.

P. 139, II. 8-9. श्रद्धा भक्तिश्च काम्यानां, etc.

SmṛtiR., p. 132, II. 33-34, v. १. अदा-भक्तिश्च दानानां इदि-चय-
करे हि ते । CaturVC., दान-खण्ड, p. 13, v. १.... इदि-चय-करे स्मृते ।
The first line of the verse is, as given in the CaturVC., नान्यतरं
वा चहुतं वा दानस्याभ्युदयावहम् ।

P. 140, II. 1-3. अप्सु नारायणं देवं, etc.

VarṣaKK., p. 535 ; PrāyT., p. 93, II. 10-12.

P. 140, II. 4-5. नैर्मल्यं भाव-शुद्धिं, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 230, “पद्म-पुराण”, v. r...न जायते...
तस्मान्मनोविशुद्धपर्यं...। MatP., 102. 1, p. 306 ; v. r. तस्मान्मनो...
ĀhnikaT., chap. ज्ञान, p. 65, ll. 8-9, “पद्म-पुराण” ; v. r....विना
स्नानं न जायते। तस्मान्मनोविशुद्धपर्यं...। PadmaP., दृष्टि-खण्ड 20, 142,

P. 140, II. 7-8. नृणां पाप-कृतां तीर्थें, etc.

See GV., p. 115, II. 11-12.

P. 140, II. 9-10. यस्य हस्तौ च पादौ च, etc.

See GV., p. 114, II. 5-6. VidhāP., third stavaka, p. 745,
“शुद्धः” ; BrahmaP., 25. 2, p. 120.

P. 140, II. 11-12. चित्तमन्तर्गतं दुष्टं, etc.

BrahmaP., 25.8, p. 120. SkanP., काशी-खण्ड, 6.38, p. 2086,
v. r. तीर्थ-ज्ञानान्...। SmṛtiR., p. 57, I. 31, v. r. शतशोऽय...।
VidhāP., p. 746.

P. 141, II. 10-12. सर्वं पव शुभः कालः, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, v. 69, p. 2219; KālaTV., p. 190, v. r...
सर्वं देशस्तथा...।

P. 141, II. 15-16. स्नातस्य सलिले यस्याः, etc.

ViṣṇuP., part II. 8. 111.

P. 142, I. 2. अनेक-जन्म-सम्भूतं, etc.

VarṣaKK., p. 536;

P. 142, II. 10-12. अयच्च स्नान-विधिः, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 332, II. 10-11; language identical
with that of GV.

P. 142, II. 16-18. तृणीमेवाचगाहेत्, etc.

VidhāP., third stavaka, p. 254, v. r. आचम्य विधिवत् पश्चात्तः ज्ञानम्...। ParāM., I. I, p. 279. “योगि-जाज्ञवल्क्य”, v. r. आचम्य प्रयतः पश्चात् ज्ञानं...।

P. 142, II. 19-20. अनुद्भूतेरुद्भूतैर्वा, etc.

BhavP., उत्तर-पर्व, chap. 123, v. 2, p. 485(a); PadmaP., सृष्टि-संग्रह, 20, 143; ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 230,.....ज्ञानं समाचरेत्मूल-मन्त्रेण धर्मवित्। VidhāP., third stavaka, p. 254, only the second half quoted. v. r. तीये तु कल्पयेत्।

P. 143, II. 1-2. नमो नारायणायेति, etc.

BhavP., उत्तर-पर्व, 123, 3, p. 485 (a); PadmaP., सृष्टि-संग्रह, 20, 144; ViraM., आहिक-प्रकाश p. 230.

P. 143, II. 3-4. समौ च चरणौ कृत्वा, etc.

BhavP., ब्राह्म-पर्व, 3, 58b, p. 8a; v. r. सुपुण्मौ चरणौ कृत्वा...।

P. 143, II. 5-6. दक्षिणन्तु करं कृत्वा, etc.

NṛsimhaP., 58, 74, p. 213; first line not found in it.
ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 76.

P. 143, II. 7-9. ब्राह्मण विप्रस्तीयेन, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 36; SmṛtiR., p. 36, l. 25;
SmṛtiC., आहिक-कागड, p. 253; SmṛtiSār., p. 311, l. 12.

P. 143, II. 9-10. विप्र इति, etc.

According to ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 77, l. 6, this passage occurs in the आचारादर्श of श्रोदत्त।

P. 143, II. 12-13. ग्राहोणाऽचमनं शस्त्रं, etc.

BrahmaP., 221, 99, p. 888; v. r....प्राजापत्यव तेन च ।

P. 143, I. 14. अत्र सम्भवे, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 77, II. 14-16 “वहुषु निवन्धेष्टुम्” ।

P. 144, II. 2-3. हृत-करण-तालुगाभिष्ठ, etc.

CaturVC., परिशेष-खण्ड, आद-कल्प, p. 986, “याज्ञवल्क्य विषया”, v. r. शुभेषुः । VidyāP., third stavaka, p. 159. ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 71. SmṛtiR., p. 37, I. 4. SmṛtiC., आहिक-कारण, p. 256. SmṛtiSār., p. 267, I. 4.

P. 144, II. 4-6. अपः पाणि-नखाम्रेण, etc.

SmṛtiC., आहिक-कारण, p. 272, v. r....नखाम्रेषु...वस्तु ब्राह्मणः... ।

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 71. cf. ParāM., I. I, p. 247.

P. 144, II. 6-7. प्रक्षाल्य पाणी पादौ च, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 62, v. r. पादौ पाणी च... । DakṣaS., 2. 14(a), p. 423; v. r....प्राचाल्य पादौ हस्तौ च... ।

P. 144, II. 7-8. न नष्टाभिरुक्तेनाभिः etc.

CaturVC., आद-कल्प, p. 983, v. r. अनुष्णाभिः...ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 66, “मनुः”, v. r. अद्विस्तीयै न धर्मवित् । KūrP., उत्तर-भाग, chap. 13, v. 8, p. 268.

P. 144, II. 8-10. शिरः ग्रावृत्य कण्ठं वा, etc.

KūrP., उत्तर-भाग, chap. 13, v. 9, p. 268. ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 93. cf. ParāM., I. I, p. 247. SmṛtiR., p. 38, I. 34, v. r. तिष्ठन्मुक्त-शिखोऽपि वा । CaturVC., आद-कल्प, p. 979.

P. 144, II. 12-13. इत्येमद्विराजानु, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 64.

P. 144, I. 14. आ जानुभ्यां पादौ, etc.

Cp. ViraM., आहिकप्रकाश, p. 65, "आ जहाभ्यां पादौ", etc.

P. 144, I. 15. जानुभ्यामूर्खमाचत्य, etc.

ViraM., आहिकप्रकाश, p. 92.

P. 144, II. 16-17. अन्तरदगाचान्तः, etc.

SmṛtiC., आहिक-कागड, p. 269 and p. 272. SmṛtiR., p. 37, I. 18.

P. 145, II. 1-2. पाद-प्रशालनोच्छिष्टेन, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 71, v. r. पाद-प्रशालनोच्छिष्टेन.....

SmṛtiC., आहिक-कागड, p. 270, v. r. same as before. CaturVC., आद-कल्प, p. 977.

P. 145, II. 4-5. शिरः प्रावृत्य कण्ठं वा, etc.

See p. 144 of GV.

P. 145, II. 5-7. गायत्र्या तु शिरां वज्रा, etc.

ĀhnT., chap. आचमन, p. 18, II. 11-13. "शिराःवन्ये विशेषमाह ब्रह्म-पुराणम्" ।

P. 145, II. 7-9. कनिष्ठा-देशिन्यकुष्ठ, etc.

VidhāP., third stavaका, p. 157. SmṛtiR., p. 36, I. 29. SmṛtiC., आहिक-कागड, p. 272. GarudaP., p. 220.

P. 145, II. 9-13. अङ्गुष्ठ-मूलान्तरतो etc.

KūrP., उत्तर-माग, chap. 13, vv. 16-18, v. r. अङ्गुष्ठ-मूल-रेखायां तीर्थं ब्राह्ममिहोच्यते...पितृ-तीर्थंमनुकमात् ।

P. 145, II. 14-15. सोपानतको जलस्थो वा etc.

SmṛtiR., p. 41, I. 8, v. r.....मुक्त-केणोऽपि वा युनः । Our missing portion is found in the SmṛtiR...."नखे गुाऽऽवेष्य वा

शिरः”। ParāM., I. 1, p. 247, v. r....मुक्त-केशोऽपि वा नरः ; our missing portion is found as follows :—“वज्रे गाऽऽवज्य वा शिरः”। CaturVC., आद-कल्प, p. 979, v. r....मुक्त-केशोऽपि वा पुनः ; and the missing portion is given as “वज्रे गाऽऽवेष्य वा शिरः”।

P. 145, II. 15-18. न गच्छन् न शयानश्च, etc.

CaturVC., आद-कल्प, p. 979.

P. 145, II. 21. न शूद्राशुच्येक पाण्यावज्जितेन, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 67.

P. 145, II. 22-23. मूत्र-पुरीषे कुर्वन्, etc.

BaudhDhS., I. 4. 22, p. 430 of SmṛtiSam. ; ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 40.

P. 146, II. 4.8. संहत्य तिस्रमिः पूर्वम्, etc.

ParāM., p. 237 ; v. r. संहतानिश्चिमिः.....स्थाना त्वनन्तरं.....अनामिकाभ्यां तु...ततः परम्। SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 257, first line not quoted here ; v. r....नाभिं कर्नष्टाङ्गुष्टाभ्यां...। CaturVC., परिशेष-खण्ड, p. 998. v. r....चलुः श्रोतं.....नाभिं कर्नष्टाङ्गुष्टेन.....।

P. 146, II. 11 ff. संवृत्याङ्गुष्ट-मूलेन, etc.

Cp. GaruḍaP., पूर्व-खण्ड, 217. 38, p. 513.

P. 146, II. 17. खानि इन्द्रियाणि उपस्थृतेत्, etc.

GauDhS., I. 41. The rule is given as खानि चोपस्थृतेच्छां-पर्यानि मस्करि in his bhāṣya quotes Manu, लिराचामेदपः पूर्वं द्विरुम्भूत्यात्तो मुखम्। खानि चोपस्थृतेदद्विरात्मानं हृदयं शिरः ॥ इति। See ManuS., 5. 139, p. 206.

P. 146, l. 20 f.—147, l. 8. ऋचो यजूषि सामानि, etc.

Cp. GaruḍaP., पूर्व-खण्ड, 217. 40-46, p. 513 ; CaturVC., परिशेष-खण्ड, p. 1000.

P. 147, ll. 9-10. यद्ग्रामाचुदकं वीर, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 89.

P. 147, ll. 11-12. क्रियां यः कुरुते मोहात्, etc.

KṛtyaR., p. 46, “साम्ब-पुराणे” v. r. लोभादनाचम्येव । CaturVC., दान-खण्ड, p. 90, v. r. ...भवन्ति न तथा तस्य क्रियाः...।

P. 147, ll. 18-19. ब्रयोदश्यां तृतीयायां, etc.

MadanaP., p. 247, “योगि-याज्ञवल्क्य” KālaV., p. 340. KālaTV., p. 189. SmṛtiR., p. 55, l. 23, v. r. ...दशम्यावैव सर्वदा । ...न कुर्यास्ति तर्स्कृतम् । CaturVC., काल-खण्ड, p. 705.

P. 147, ll. 20-21. दर्श-ज्ञानं न कुर्वीत, etc.

CaturVC., काल-खण्ड, “पद्मिंशनमते”, p. 705. MadanaP., p. 247, “योगि-याज्ञवल्क्य”, only the first half. v. r. दर्शे ज्ञानं..... मातापित्रोऽस्ति...।

P. 147, ll. 21—148, l. 2. प्रतिपद्यनपत्यः स्यात्, etc.

KālaV., p. 340. “वशिष्ठ”, v. r., प्रतिपद्यनपत्य...। CaturVC., काल-खण्ड, p. 705, “वशिष्ठः”, v. r. ...क्रपत्यकः...।

P. 148, ll. 2-3. पुत्र-जन्मनि संकात्त्यां, etc.

SmṛtiR., p. 56, l. 31, “गाम्भी”, v. r. ...संकान्ती...। CaturVC., काल-खण्ड, p. 706, “पैठीनसि”, v. r. नित्यं ज्ञानवृ कर्तव्यं...। KālaV., p. 341. “वशिष्ठः” । SmṛtiC., आहिक-खण्ड, p. 328, “गर्भ”, v. r. ...संकान्ती...। MadanaP., p. 248, “पैठीनसि”, v. r. संकान्ती ।

P. 148, I. 3ff. चतुर्हस्त समायुक्त', etc.

The verses here on the *snāna* and *tarpaṇa* seem to have been quoted by *Pracetas* from some *Purāṇa*.

PadmaP., मृष्टि-खण्ड, 20. 145 ; cp. *BrahmaP.*, 175. 93, p. 409; see also p. 291. *SmṛtiC.*, आहिक-काशड, p. 486, first six verses identical (चतुर्हस्त...गङ्गा लिपथयामिनी)। *ViraM.*, आहिक-प्रकाश, p. 230. (चतुर्हस्त...p. 148—सर्वं पापे प्रमोचय, p. 149), v. r....शिवा सिता ।...लोक-प्रसादिनी...मृदा रद्धदाचम्य...नमस्ते सर्व-भूतानां भव-नारिणि...।

P. 149, I. 3. ब्रह्माण्डं तर्पयेत्, etc.

MadanaP., third stavaka, p. 517. *ViraM.*, आहिक-प्रकाश, p. 354 ; *ParāM.*, p. 356.

P. 149, II. 3-7. देवा यक्षास्तथा नामाः, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, pp. 354—55 : *SmṛtiC.*, आहिक-काशड, p. 517, v. r. सप्ताः कूरा: सुपर्णाव...जन्मकाः...वात्वाधाराः...नीरा-धाराध ये च धर्मे-रतास्तथा ।

P. 149, II. 7-8. कृतोपवीती देवेभ्यो, etc.

ParāM., I. 1, p. 356 ; *ViraM.*, आहिक-प्रकाश, p. 355 ; *CaturVC.*, परिशेष-खण्ड, p. 931 ; *SmṛtiC.*, आहिक-काशड, p. 517 ; v. r. ब्रह्म-पुत्रानृषीलधा ।

P. 149, II. 9-14. सनकध्य सनन्दध्य, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 355 ; *SmṛtiC.*, आहिक-काशड, p. 517 ; *MadanaP.*, p. 292, only the first two lines.

P. 149, I. 5—150, I. 2. यमाय धर्म-राजाय, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 351 ; *ParāM.*, I. 1, p. 361.

P. 150, II. 2-6. अपसव्यं ततः कुत्वा, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 355, v. r. सव्यं जान्वाच्य...हविष्मन्त-
मधोभापान्...वहिषदस्तथैव द्याज्यपाः...तर्पयेत पितृन्...प्रेतोत्सांसार्पये.
ततः । SmṛtiC., आहिक-काशड, p. 517...जान्वाच्य...हविष्मन्तस्तथो-
भापाः...पिनाकिनो वहिषदस्तथाऽन्ये कामचारिणाः...तर्पयेतान् पितृन्...प्रेतान्
सन्तर्पयेत्ततः । CaturVC., परिशेष-खण्ड, p. 931. ParāM., I. I.
p. 356. NirS., p. 345, I. 25, only the first line quoted.
ŚrāddhaC., p. 103, only the first line quoted.

P. 150, II. 7-8. जपे होमे च दाने च, etc.

MadanaP., p. 240. “हारीतः” v. r. जपे दाने तथा होमे खाद्याद्ये
पितृ-तर्पये । VidhāP., third stavaka, p. 163 ; v. r. जाने दाने
जपे होमे... ।

P. 151, II. 10. II. नाभिमात्रे जले स्थित्वा, etc.

GaruḍaP., vv. 131-132, p. 519; SmṛtiR., p. 66, I. 7.
v. r. चिन्तयन्नूर्ध्व-मानसः । पितरो गृहणन्त्येतान् पयोऽशतीन् ।

P. 151, II. 18-20. ये चास्माकं कुले जाता, etc.

SmṛtiC., आहिक-काशड, p. 299, v. r. ये के चास्मत्कुले...ते गृहणन्तु ।
ViraM.; आहिक-प्रकाश, p. 377, v. r. ते पिबन्तु ।

P. 151, II. 20-22. जल मध्ये तु यः कश्चित्, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 377.

P. 151, I. 23 152, I. 2. स्नात्वैवं चाससी धौते, etc.

AhnT., Jiv's ed., p. 364, I. 18. SmṛtiC., आहिक-काशड, pp.
297 and 301, v. r....अच्छिन्ने...शाण-चौमाविकानि च...कुतुपं... द्रिवा-
सोऽपि न वै भवेत् । ParāM., pp. 263 and 265, v. r....अच्छिन्ने...
अलामे...शाण-चौमाविकानि च...कुतुपं...विवासास्तु न वै भवेत् । VidhāP..

third stavaka, p. 195, only the first line found quoted. MadanaP., pp. 274-275, v. r....वाससी धूतेऽक्षिन्ने...पाद-कौमाजिनानि च । कुरुपं यज्ञ-सूलं वा....। SmṛtiR., p. 69, l. 9, only the first line, v. r....अनिक्षिन्ने...। SmṛtiSār., p. 273, l. 18, only the first half quoted; v. r....अक्षिन्ने ।

P. 152, II. 4-6. न रक्तमुल्वणं वासः, etc.

NṛsimhaP., v. 72, p. 212; v. r....वासो न नीलं तद् प्रशस्यते । मलाकृं तु....। CaturVC., परिशेष-खण्ड, थाद, p. 914 “भृगुः”, v. r....न नीलव...दशाहीनं मलाकृष्ण वज्रयेत् कुरुसितं तुधः । SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 301. “भृगुः” v. r....न नीलव ग्रशस्यते...दशाहीनं मलाकृष्ण...।

P. 152, II. 11-12 तत आचम्य विधिना, etc.

BhavP., उत्तर-पर्व, f. 485(b), chap. 123, v. 26(a), v. r. ततवाऽऽचम्य विधिवत्...।

P. 152, II. 12-19 अक्षताभिः सपुण्याभिः, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 378, v. r....सलिलारुण-चन्दनैः...नमस्ते वद्याहुपिण्ये...नमस्ते रुद्ध-भृगुष...कुरुडलाङ्गद-भृष्टित...सत्यदेव...। BhavP., pp. 485-486, chap. 123, vv. 26(b)—31, v.r. ...अक्षतैः सह पुण्यते सतिलारुण-चन्दनैः । अर्धं दद्यात् प्रयत्नेन...नमस्ते विष्णु-हपाय नमो विष्णु-सखाय वै...नमस्ते सर्वं-व्युषे नमस्ते सर्वं-शक्तये । ...नमस्तेऽस्तु कुरुडलाङ्गद-धारिण्ये...सर्वं-लोकेश सर्वामुर-नमस्तुत...चैव सम्यग् जानासि सर्वदा । सत्यदेव नमस्तेऽस्तु सर्वदेव नमोऽस्तु ते ।...नमस्तेऽस्तु लवीमय नमोऽस्तु ते ।

P. 152, II. 20-21. एवं सर्वं नमस्कृत्य, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 379, v. r. ततो विष्णु-एहं ब्रजेत्...

SmṛtiSār., p. 277. “पापे”, v. r. सूर्य-देवं नमस्कृत्य...विष्णु-गृहं...।
BhavP.. उत्तर-पर्व, p. 486(a), v. 32.

P. 153, I. 20-154, I. 2. अन्य-स्थाने कृतं पापं, etc.

KṛtyaSS., p. 231, v. r. गङ्गा-तीरे विनश्यति । गङ्गा-स्थान-कृतं
पापं गङ्गा-स्थानेन नश्यति ॥ TirthaC., p. 204, v.r. अन्य-स्थान-गतं
पापं...विनश्यति । गङ्गा-तीर-कृतं पापं गङ्गा-स्थानेन नश्यति ॥

P. 154, II. 16-17. ब्रह्माद्वा वा सुरापो वा, etc.

ViraM.. तीर्थ-प्रकाश, p. 371, VarṣaKK., p. 535, v. r....सर्वे
ते निष्कृतिं...।

P. 154, II. 19-21. ज्ञातानां शुचिभिस्तोयैः, etc.

MahBh., अनुशासन-पर्व, 26. 31 : v. r. ...प्रयतात्मनाम् । व्युष्टिर्भवति
या पुंसां...। ViraM.. तीर्थ-प्रकाश, p. 359, v. r. व्युष्टिर्भवति या...।

P. 154, I. 22-155, I. 1. कपिला-कोटि-दानादि, etc.

ViraM.. तीर्थ-प्रकाश, p. 365, VarṣaKK., p. 535.

P. 155, II. 10-11. स्पृष्टा स्वगमवाप्नोति, etc.

VarṣaKK., p. 535, v. r.,...ज्ञानमवाप्नुयात । गङ्गा-स्थाने भक्त्या
तु...।

P. 156, II. 17-19. स्वयम्भूस्तस्य मानं हि, etc.

LiṅgaP., chap. 77. vv. 34-35, p. 137, v. r....स्वयम्भुवस्य
मानं हि तथा...। स्यादार्थं च तदर्थकम् । CaturVC., दान-संग्रह,
p. 84, “भविष्ये”, स्वयम्भुवि सहस्रं स्यादार्थं चैव तदर्थकम् ।

P. 156, II. 20-21. शिव-क्षेत्र-समीपस्था, etc.

LiṅgaP., chap. 77, p. 138(a), 52(b)—53(a), v. r....सर्वो
मुशोमनाः...शिवतीर्थो इति...।

P. 156, II. 21-22. गङ्गा-ज्ञान-समं पुष्यं, etc.

LiṅgaP., chap. 77, v. 56(a) and 52(a), v. r....त्यजेहे हं
विहायान्म... .

P. 157, II. 7-8. अर्ध-कोशं शिव-क्षेत्रं, etc.

LiṅgaP., chap. 77, p. 137(b), v. 33(b)—34(a).

P. 157, II. 9-10. कोशमात्रं परं स्थानं, etc.

SauraP., 65. 79, p. 264, v. r. कोशमात्र-शिव चेत् समन्तात्... ।

CaturVC., दान-खण्ड, p. 84, v. r. ...भवेत् चेत्...परमात्मनः...
प्राणिनां तत्... । DānaM., p. 8, I. 4, v. r. कोशमात्रं भवेत् चेत्...
परमात्मनः...प्राणिनां तत्...कारकम् ।

P. 157, II. 19-21. शिव-क्षेत्र-समीपस्थं, etc.

SaurP., 65. 83, p. 265, v. r. शिव-लिङ्ग-समीपस्थं...संहे मं...
ज्ञानादिना ब्रजेत् । MadanaP., p. 262, “भविष्य”, v. r. ...शिव
लिङ्ग-समीपे तु...शिव-गङ्गेति तज्ज्ञेयं...शिवं ब्रजेत् । ParāM., I. I, p.
280, “पुलस्त्य”, v. r. शिव-लिङ्ग-समीपे तु...शिव-गङ्गेति तज्ज्ञेयम् । SmṛtiC., आङ्गिक-
कागड, p. 320, “भविष्ये”, v. r. शिव-लिङ्ग-समीपे तु...शिव-गङ्गेति तज्ज्ञेयम् । KṛtyaSS., p. 110....शिव-लिङ्ग-समीपस्थं...शिव-गङ्गेति तत्
प्रोक्तं.....

P. 158, II. 6-7. शुक्रादि दर्शान्तश्चान्द्र०, etc.

CaturVC. परिशेष-खण्डे काल-निर्णय, p. 9, v. r. दर्शाइर्शचान्द्र-
स्तिंशद्विवस्तु सावनो मासः । रवि-संकान्ति-विचिह्नः सौरोऽपि निगद्यते
तज्ज्ञैः । KālaV., p. 5, I. 5, दर्शाइर्शचान्द्र०...रवि-संकान्तिः क्वचि-
विह्नः सौरोऽपि निगद्यते ; also p. 98, I. 4, v. r.रवि-संकान्तिकु
चिह्नः... । KṛtyaSS., p. 2, v. r. दर्शाइर्शचान्द्र०...रवि-संकान्ति-सुचिह्नः

...निराशते सद्ग्रहः । Cf. TithyA., p. 244, ll. 13-14 ; SamayaM., p. 145, ll. 20-21,

P. 158, ll. 7-8. सौर-मासो विद्याहासौ, etc.

SmṛtiSS., p. 6, l. 21, v. r. सौरो मासो…… । KālaM., p. 67, v. r. सौरो मासो । CaturVC., काल-निर्णय, p. 13. सौरो मासो…… । SamayaM.. “ज्योतिर्गर्भः”, p. 145, v. r. सौरो मासो... । ViraM. समय-प्रकाश, p. 17. VidyāP., third stavaka, p. 407, v. r. सौरो मासो... । NirS., p. 6, l. 20, v. r. सौरो मासो... । TithyA., p. 245, v. r. सौरो मासो... ।

P. 158, ll. 10-11. प्रतिसंवत्सर-श्राद्धे, etc.

CaturVC., काल-निर्णय, p. 20, v. r. मासवान्द्रभसः सूक्तः ।

P. 158, ll. 15-16. अमावस्यां शत-गुणं, etc.

VarṣaKK., p. 536, “भविष्य-पुराण” । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 365. TirthaC., p. 209.

P. 158, ll. 20-21. संकाल्प्यां पक्षयोरन्ते, etc.

KṛtyaSS., p. 231.

P. 159, ll. 10-11. येर्य भाद्रपदे शुक्ला, etc.

BhavP., मध्य-पवि, chap. 8, v. 21, p. 216 (a), v. r.....पश्ची-षष्ठो च द्विजसत्तम ।...तस्यां सर्वमत्त्वयमुच्यते । CaturVC., काल-खण्ड, p. 623, v. r....मासि पश्ची तु भरतपूर्ण । TithyA. p. 57, v. r....मासि पश्ची स्याद्वरतपूर्ण...अत्त्वयमुच्यते ।

P. 159, ll. 15-16. अरुणोदय-बेलायां, etc.

KṛtyaSS., p. 74, v. r....सूर्य-ग्रह-शतैः । Cf. MadanaP., p. 263, ll. 9-10; KṛtyaR., p. 509, ll. 11 and 13 ; ParāM., I, p. 280, ll. 15-16.

P. 162 II. 5-7. वैशाख-मासस्य सिता तृतीया, etc.

ViṣṇuP., 3. 14. 12, p. 199; v. r....मासस्य तु या तृतीया...; DeviP., 60. 19, p. 226, v. r....वैशाख-शुक्रस्य तु या तृतीया असौ भवेत...। BhavP., उत्तर-पर्वं, chap. 101, v. 4, p. 463a, वैशाख-मासस्य तु या तृतीया...कृष्ण-पचे...। Rāja-mārtanda, p. 111. Cf. p. 53, v. 4f. of MatP., for these verses. KālaV., p. 391, “भविष्य-पुराणे”, v. r. वैशाख-शुक्रस्य तु या तृतीया...; ViraM., समय-प्रकाश, “विष्णु-पुराणे”, p. 179; KṛtyaR., “विष्णु-पुराणे”, p. 542, v. r. वैशाख-मासस्य च या तृतीया...। VidhāP., second stavaka, p. 531, v. r. नमस्य-मासस्य च कृष्ण-पचे...। KālaV., p. 391, “भविष्य-पुराणे”, v. r. वैशाख-शुक्रस्य तु या तृतीया...। ParāM., I. I, p. 156, “विष्णु-पुराणे”, v. r. वैशाख-मासस्य च या तृतीया... मासस्य च कृष्ण-पचे...। ŚrāddhaKK., p. 302, v. r. वैशाख-मासस्य तु या तृतीया...। NirS., p. 71, I. If., v. r. वैशाख-मासस्य तु या तृतीया...। CaturVC., काल-निर्णय, p. 650, v. r. वैशाख-मासस्य तु या तृतीया...तु कृष्ण-पचे। SmṛtiC., आद्य-कारण, p. 28, v. r....कृष्ण-पचे। KālaTV., p. 408; SmṛtiR., p. 28. I. 21, v. r. ...च कृष्ण-पचे।

P. 162 II. 7-10. एता युगाद्याः कथिताः पुराणैः, etc.

ViṣṇuP., 3. 14. 13b and 15, v. r.पितरो बदन्ति। SauraP., chap. 51, v. 38, p. 205, v. r....पानोद्यमपेतु ...पितरो...; only पानोद्यमपवत...बदन्ति found here. MatP., 27. 10, p. 54, v. r. समाः सहस्रं...पितरो...। PadmaP., सुखि-खरण, 9. 131, p. 77...समाः सहस्रं...पितरो...। PadmaP., उत्तर-खरण, p. 581, v. r...समाः सहस्रं...पितरो...। DeviP., 60. 20b-21a, p. 226, v. r...समाः सहस्रं...पितरो बदन्ति। Rāja-mārtanda, p. 111, ViraM.. समय-प्रकाश, p. 179, v. r...समाः

सहस्रं...। KālaV., p. 397, v. r....पितरो वदन्ति ; only the last verse found here. KṛtyaR., p. 542, v. r....समाः सहस्रं...पितरो वदन्ति । SamayaM., p. 37, v. r....समाः सहस्रं...। CaturVC., काल-निर्णय, p. 500, only the last verse here, v. r....पितरो वदन्ति ; एता युगाद्याः etc. quoted in p. 650. TithyA., p. 37, v. r....समाः सहस्रं...। SmṛtiK., p. 27, l. 23f., v. r. समाः सहस्रं...। SmṛtiC., आद्य-कारण, p. 28, v. r. समाः सहस्रं...पितरो । KālaTV., 408 and 406....पितरो वदन्ति...। ŚrāddhaKK., p. 100.

P. 162, II, 14-17. मव्यां शुलु-पश्यस्य, etc.

AgniP., 209. 14, p. 393. only the first verse same, CaturVC., काल-निर्णय, p. 659, “स्कन्द-भविष्यत-पुराणयोः”, v. r. राथे सित-तृतीयाद्यां लेता वै समपश्यत । SmṛtiK., p. 27, II, 12-15.

P. 162, II, 18-20. द्वे शुक्रे द्वे तथा कृष्णे, etc.

VidhāP., third stavaka, p. 492, v. r. युगादी कवयो विदुः...प्राते कृष्णे चैवापराह्निश्चके । TithyA., p. 36, v. r. युगादी कवयो विदुः...प्राते कृष्णे चैवापराह्निश्चके । NirS., p. 71, l. 12, v. r. युगादी कवयो विदुः...पौर्वाह्निश्चके प्राते कृष्णे चैवापराह्निश्चके । SamayaM., p. 36, “नारदीये”, युगादी कवयो विदुः । शुक्रे पूर्वाह्निश्चके प्राते कृष्णे चैवापराह्निश्चके । ViraM., समय-प्रकाश, p. 180, “नारद-भविष्योत्तरयोः”, v. r. युगाद्याः कवयो विदुः...पूर्वाह्निश्चके प्राते कृष्णे चैवापराह्निश्चके । MadanaP., p. 539, “नारदीय-पुराणे”, only the first half, द्वे शुक्रे द्वे च कृष्णे च युगाद्याः कवयो विदुः । SmṛtiK., p. 27, l. 26, v. r. युगादी कवयो विदुः...पूर्वाह्निश्चके श्वेये कृष्णे चैवापराह्निश्चके । SmṛtiC., आद्य-कारण, p. 28, v. r. द्वे शुक्रे द्वे च कृष्णे तु युगाद्याः कवयो विदुः ; only this half line quoted here. KālaTV., p. 525, v.r....

युगादीन् रथयो विदुः...मात्रे कृष्णे चैवापराहिणके । SraddhaKK., p. 303, v. r....युगादी ...पूर्वाहिणके ज्ञेये कृष्णे चैवापराहिणके ।

P. 162, II. 22-163, I. 3. वैशाखे शुक्र-पक्षस्य, etc.

KṛtyaR., pp. 541-42, v. r., वैशाखे शुक्र-पक्षे तु...कार्तिके शुक्र-पक्षे तु...कलि-युगं तथा । SmṛtiC., आद्व-कारण, p. 28....माद्व-पदे कृष्णे...मात्रे च...।

P. 163, II. 6-7. संबत्सर-फलं तस्य, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 365, v. r. मन्वादी च युगादी च । VarṣaKK., p. 536, v. r., संबत्सर-फलं प्रोक्तं...मन्वादी च युगादी च...।

P. 163, II. 15-164, I. 3. अश्वशुक्र-शुक्र-नवमी, etc.

AgniP., 269. 16-18, p. 393, v. r....तृतीया चैव माघस्य...आवणे बाष्मी...तथावाटे च । तद्वज्...ज्येष्ठे...; last line not found.

P. 164, II. 9-10. अमावस्यां शत-गुणं, etc.

SauraP., 51. 33-55, p. 205, v. r.....कार्तिके सिता ।...फाल्गुनो चैव ज्येष्ठे...मन्वन्तरादयर्थैता [:]...। MatP., 17. 6-8, p. 53, v. r.....फाल्गुनस्य त्वमावस्या.....ज्येष्ठ-पचदशी सिता । मन्वन्तरादयर्थैता [:]...। VidhāP., second stavaka, p. 53, v. r.. कार्तिके द्वादशी सिता...फाल्गुनस्य त्वमावस्या पौष्यस्यैकादशी सिता...आषाढस्यापि पूर्णिमा...मन्वन्तरादयर्थैता:...। SraddhaM. p. 9, v. r. कार्तिके द्वादशी तथा...त्वमावस्या पुष्यस्यैकादशी सिता...तथा माघी च.....पचदशी सिता...मन्वन्तरादयर्थैता [:]...। MadanaP., pp. 540-541,...कार्तिके द्वादशी तथा...त्वमावस्या...सिता...पचदशी सिता...मन्वन्तरादयर्थैता [:]...। SmṛtiC., आद्व-कारण, p. 29, v. r. कार्तिके द्वादशी सिता...त्वमावस्या पुष्यस्यैकादशी सिता ।...चैत्रे ज्येष्ठे पचदशी सिता...मन्वन्तरादय-

स्त्रेते दत्तस्याक्षय-कारकाः । ViraM., समर्थ-प्रकाश, p. 181, v. r... तुतीया चैव माघस्य... आवणे चाष्टमी कृष्णा तथाषाढो च... ज्येष्ठा पचदशी सिता । ParāM., I. 2, p. 311, v. r..... कार्तिके द्वादशी सिता... सिता भाद्र-पदस्य च... त्वमावास्या पौषस्यैकादशी सिता... पचदशी सिता... मन्वन्तरादय-वैता[...]. KṛtyaR., p. 543,... कार्तिकी तथा त्वमावास्या पुष्पस्यैकादशी... तथाषाढस्य पूर्णिमा... मन्वन्तरादयवैता[...]. CaturVC.. काल-निर्णय, p. 669, v. r.... कार्तिकस्य तु... चैतस्य तु तृतीया या... त्वमावास्या... तथाषाढस्य पूर्णिमा... आषाढस्य तु... मन्वन्तरादयवैता[...]; see also दान-खण्ड, p. 68. Kāla-tattva-vivecana, p. 408, - चैव माघस्य... आवणे चाष्टमी कृष्णा तथाषाढो च... पचदशी सिता...। SmṛtiR., p. 24, I. 15, v. r. आश्वयुक्त्युक्त-नवमी कार्तिकी द्वादशी सिता... पुष्येऽप्येकादशी सिता... माघ-मासे तु सप्तमी... आषाढस्यापि पूर्णिमा... ज्येष्ठा चैत्री पचदशी तिथिः । मन्वन्तरादयवैते दत्तस्याक्षय-कारकाः । KṛtyaSS., p. 195.... कार्तिके द्वादशी तथा... त्वमावास्या... पचदशी सिता ।

P. 164, II. 9-10. अमावस्यां शत-गुणं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 365.

P. 164, II. 10-11. एकस्मिन् सावने त्वहि, etc.

Rāja-mārtanḍa, p. 131. KālaM., p. 260. CaturVC. काल-निर्णय, p. 676. ParāM., “वशिष्ठ”, I. I, p. 193, v. r.... शत-साहस्रिकं फलम्; also CaturVC., दान-खण्ड, p. 76. Dāna-kriyā-kaumudi, p. 21.

P. 164, II. 18-19. संक्रान्तिषु व्यतीपाते, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 365.

P. 165, II. 4-5. आत्मनो जन्म-नक्षत्रे, etc.

Cf. TīrthaC., p. 211; SmṛtiR., p. 57, II. 12-13.

P. 165, II, 8-9. पुण्ये वा जन्म-नक्षत्रे, etc.

CaturVC., काल-निर्णय, p. 709. v. r. पुण्ये च...व्यतीपाते च...
पुनाल्यासप्तमं कुलम्। KālaV., p. 322. v. r. पुण्ये च...व्यतीपातेऽथ...
हरते जन्म...। SmṛtiC., आदिक-काशङ्क, p. 320, v. r. पुण्ये च...
व्यतीपाते च...अमायां च...पुनाल्यासप्तमं कुलम्। VidhāP., third
stavaka, p. 178, v. r. पुण्येऽब्र्वे व्यतीपाते च...अमायां च...
पुनाल्यासप्तमं कुलम्। MadanaP., p. 262, “पुलस्यः” v. r. पुण्ये तु
... व्यतीपाते !...पुनाल्यासप्तमं कुलम्। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 366,...
व्यतीपाते च...।

P. 165, II, 13-14. जन्मक्षेत्रे च कुलं स्नानं, etc.

VarṣaKK., p. 536, v. r....जन्म-ग्रन्थि यत् पापं तत् द्वाणादेव
नाशयेत्।

P. 166, II, 1-2. स्नानं कुर्वन्ति या नार्यौ, etc.

KālaTV., p. 189. v. r. दुर्भगा विधवा ध्रुवम्। KṛtyaSS., p.
4, v. r. दुर्भगा विधवा ध्रुवम्।

P. 166, II, 10-11. अवणाभिव-धनिष्ठाद्रोऽ, etc.

AgniP., 209. 13, p. 393, v. r. यदा स्वाइवि-वारेण...। KṛtyaSS.,
p. 195. SamayaM., p. 118, “शहृः” v. r....मस्तकैः। अमा
चेद्रवि-वारेण...। TithyA., p. 204,...मस्तकैः। अमा चेद्रवि-वारेण...।
ViraM., समय-प्रकाश, p. 184. MadanaP., pp. 487—88, “कुद्ध-
मनुः”। CaturVC., दान-खण्ड, p. 69. KālaV., p. 364. KālaTV.,
p. 403. ŚraddhaKK., p. 301, v. r. अमा चै रवि-वारेण...।

P. 167, II, 17-18. शनैश्चरस्य वारेण, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 366. KālaV., p. 321, v. r. कृष्णाष्टमी-
चतुर्दशयो दुर्घात् पुरायतमे स्मृते।

P. 167, I. 23—168, I. 2. सोम-वारे त्वमावस्या, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 366,...यष्टि-वर्ष-सहस्राणि...। KālaV., p. 322, v. r....आदित्ये या च...चतुर्थश्चार-वारेण...आसु यत् कियते...
पुण्य-सत्त्वः...यष्टि-वर्ष-सहस्राणि...।

P. 168, II. 10-11. अमावस्यां यदा वारो, etc.

KālaV., p. 363, v. r. मूर्मि-मुतस्य च...ज्ञान-मालेण...।

P. 168, II. 15-16. सिनोवाली कुहूच्छेष, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 366. KālaV., p. 363, v. r. कुहूर्वापि...।

P. 169, II. 4-8. अद्य हस्ते तु नक्षत्रे, etc.

Cp. ParāM., I. 2, p. 212,

P. 169, II. 11-14. ज्यैष्ठे मासि शितिसुत-ादने, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 366....मर्त्य-लोके...अपि दश-गुणं.....।

KṛtyaR., p. 188, v. r. हरति च ।

P. 169, II. 16-19. अदत्तानामुपादानं, etc.

ParāM., I. 2, p. 212, v. r. ...शारीरं तिविष्ठ...तिविष्ठं कर्म-
मानसम्; here the order of verses has been changed.

TithyA., p. 108, v. r....पर-वित्तेष्वभिष्यानं...। KṛtyaSS., p. 12,
...तिविष्ठं मतम् । TirthaC., p. 252,...वाचिकं स्याच्चतुर्विधम् ।

P. 170, II. 4-6. शुक्र-पक्षस्य दशमी, etc.

BrahmaP., 63. 15, p. 295. TithyA., p. 10, only the first
half quoted. NirS., p. 75, I. 16.

P. 170, II. 10-12. अयने द्वे विषुवे द्वे, etc.

AgniP., 209. 8(b)-9(a), v. r. द्वादशोत्तमाः । KālaV., p. 381.
“उयोतिः-शास्त्रम्” । SamayaM., “वशिष्ठः” p. 136. MadanaP.,

p. 529, "इद-वशिष्ठः", अयने विषुवे चैव...विष्णुपद्यः स्युः...। KālaM., p. 332. TithyA., p. 116. SmṛtiR., p. 49, II. 20-21, v. r. अयने द्वे द्वे विषुवे...। SmṛtiSār., p. 155, II. 7-8, v. r. अयने विषुवे द्वे च...विष्णुपद्यस्तु...। CaturVC., दान-खण्ड, "इद-वशिष्ठः", p. 72, v.r. अयने द्वे च...। ViraM., समय-प्रकाश, p. 132.

P. 170, II. 12-13. सूर्य-कर्कट-संक्रान्ति, etc.

SmṛtiK., p. 434. "वशिष्ठः", v. r....मध्य-कर्कट...उदग-दक्षिणायने ...विषुवतो तुला-मेषी तयोर्मध्ये ततोऽपराः । MadanaP., p. 529, "इद-वशिष्ठः", v. r. विषुवे द्वे तुला-मेषे...ततोऽपराः । SamayaM., p. 136, v. r. मध्य-कर्कट...विषुवतो तुला-मेषी तयोर्मध्ये ततोऽपराः । KālaM., p. 332, v. r. मध्य-कर्कट...विषुवे तु तुला-मेषी...ततोऽपराः । KālaV., p. 381, v. r....विषुवती तुला-मेषे...। SmṛtiR., p. 26, I. 9, v. r....विषुवे तु तुला-मेषे...तयोः पराः । ViraM., समय-प्रकाश, p. 132, v. r. ...मध्य-कर्कट...उदग-दक्षिणायने । विषुवे तु तुला-मेषी तयोर्मध्ये ततोऽपराः ।

P. 170, II. 13-15. धनुर्मिथुन-कन्यास्तु, etc.

KṛtyaR., p. 615; Cf. MadanaP., p. 530, II. 2-5; AgniP., 209. 9(b)-10(a), p. 393. ViraM., समय-प्रकाश, p. 132, II. 15-16; KālaM., p. 332, II. 11-14; CaturVC., काल-निर्णाय, p. 408, II. 5-8; SmṛtiR., p. 26, II. 7-8; SamayaM., p. 132, II. 26-29.

P. 170, II. 16-18. सूर्यस्य सिंह-संक्रान्त्यामन्तं, etc.

CaturVC., काल-खण्ड, p. 656, v. r....अन्तः कृत-युगस्य तु । अथ इविक-संक्रान्त्यामन्तर्भे ता-युगस्य तु ॥ ज्येयस्तु...द्वापरान्तस्तु । तथा तु कुम्भ-संक्रान्त्यामन्तः...। CaturVC., दान-खण्ड, p. 67. ŚrāddhaKK., p. 304, v. r....अन्तः कृत-युगस्य तु । ततो इविक-संक्रान्त्यामन्तर्भे ता...॥ ज्येयव्य...द्वापरान्तव्य...कुम्भ-संक्रान्त्यां कलेरन्तः प्रकीर्तिः । ViraM., समय-

प्रकाश, p. 181...अन्तः कृत-युगस्य तु । अथ वृषिक-संकान्त्यामन्तबे ता-
युगस्य तु ॥ त्रेयस्तु...द्वापरान्तस्तु संहयया...अन्तः कलि-युगस्य तु ॥
TithyA., p. 106, v. r. as before.

P. 170, I. 19—171, I. 1. संकान्ति-समयः सूक्ष्मः, etc.

CaturVC., काल-खण्ड, p. 417, v. r....दुङ्गेयः । तद्योगाचाप्यधश्चोर्ध्वं
लिशनाज्ञः पवित्रिता: । SmṛtiR., "देवतः", p. 434, II. 25-27 ;
ViraM., समय-प्रकाश, p. 133, v. r. same as before. MadanaP.,
p. 530, v. r. दुङ्गेयः पिहितेन्नगौः । तद्योगाचाप्यधश्चोर्ध्वं लिशनाज्ञः
पवित्रिका: । SamayaM., p. 137, वशिष्ठः, v. r. as in CaturVC.
TithyA., p. 119, दुङ्गेयः...तद्योगाचाप्यधश्चोर्ध्वं लिशनाज्ञः पवित्रिता: ।
CaturVC., दान-खण्ड, p. 72. SmṛtiSār., p. 155, II. 24-25, v. r.,
as in MadanaP. KālaM., p. 333, v. r. as in TithyA.

P. 171, II. 1-3. अर्द्धांक योद्धा नाभ्यस्तु, etc.

SauraP., 51. 19, p. 204, v. r....नाभ्यस्तु परतचैव...। संकान्ती
ज्ञान-दान-जपादितु ॥ Op. cit., ĀSS. ed., p. 205...संकान्ती ज्ञान-
दान-जपादितु ; cf. CaturVC., काल-खण्ड, p. 417, II. 16-17 ;
KṛtyaR., p. 614, II. 17-18; SmṛtiK., p. 434, 29-30; ViraM.,
समय-प्रकाश, p. 133, II. 22-23.

P. 171, I. 3-4. या या: सञ्चिहिता नाभ्यः, etc.

CaturVC., काल-खण्ड, p. 435 ; SamayaM., p. 137 ; MadanaP., p. 530, v. r....पुरायतमा इति । SmṛtiK., p. 436, II. 2-3 ;
ViraM., समय-प्रकाश, p. 136 ; KālaM., p. 334.

P. 171, II. 4-7. अहि संकमणे पुण्य०, etc.

SauraP., 51. 20, p. 206. ĀSS. ed. CaturVC., काल-खण्ड,
p. 428, v. r. ऊर्ध्वं संकमणे नोर्वेसुदयात् । MadanaP., pp.

531-532; only one line, viz., रात्रौ संकमणे, etc. is not quoted here. SmṛtiK., p. 437 and p. 439, v. r....अहःसंकमणे...; one line missing. KālaM., p. 335, v. r....चोर्वैमुदवात् प्रहर-द्वयम् ॥ ViraM., समय-प्रकाश, pp. 136-137, v. r....रात्रौ संकमणे भानोः... चोर्वैमुदवात् प्रहर-द्वयम् ।

P. 171, I. 9-10. पठशीति-मुखेऽतोते, etc.

DeviP., 24. 16, p. 101. CaturVC., परिशेष-खण्ड, काल-निर्णय, p. 425. KrtyaR., p. 615, v. r. पठशीति-मुखे चैव...। ViraM., समय-प्रकाश, p. 134, only the first line; cf. SamayaM., p. 138, I. 19, only the first line.

P. 171, II. 12-14. अयने कोटि-गुणितं, etc.

SmṛtiK., p. 434. II. 20-22, v. r....कोटि-पुण्यव...पठशील्यः स्मृतं तुर्हैः । SamayaM., p. 143, v. r....कोटि-पुण्यव...पठशील्यो स्मृतं तुर्हैः । KālaV., pp. 381-382, v. r....कोटि-पुण्यं तु...सहस्राणि पठशील्यां स्मृतं तुर्हैः । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 367, v. r....विष्णु-पदीषु च । CaturVC., परिशेष-खण्ड, काल-निर्णय, p. 412, v. r. कोटि-पुण्यव.....पठशील्याः स्मृतं तुर्हैः । Cf. TirthaC., p. 40. II. 4-5.

P. 171, II. 14-15. शतमिन्दु-जये पुण्यं, etc.

CaturVC., परिशेष-खण्ड, काल-निर्णय, p. 412, v. r....जये दानं... व्यतीपाते त्वनन्तकम् । KālaV., p. 382, v. r....दानं...। SamayaM., p. 143, v. r....दानं...। व्यतीपाते त्वनन्तकम् । SmṛtiK., p. 434, v. r....दानं...व्यतीपाते त्वनन्तकम् । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 367, only the first half found here.

P. 172, II. 3-4. संकान्तिषु च सर्वासु, etc.

VarṣaKK., p. 536.

P. 172, II. 12-14. नैरन्तर्येण गङ्गायां, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, पूर्वार्ध, 27. 86. p. 2219; v. r. मासं यः ज्ञाति पुण्यवान्। शक्तोके स वसति यावच्छ्रुकः सपूर्वजः। Cf. VarṣaKK., p. 536, II. 10-12. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 368, v. r....मद्भ-पदे...।

P. 173, II. 8-9. य इच्छेद्विपुलान् भोगां०, etc.

GarudaP., 217. 125, p. 519. KālaV., p. 327, v. r. यदीच्छेद्विपुलान्...। KṛtyaR., p. 489, “विष्णुः”, the order of lines reversed here; v. r. यदीच्छेद...। MadanaP., p. 263, “यमः”, v. r....मासी द्वी...। ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 141, “विष्णुः”, v. r. मासी द्वी।

P. 173, II. 12-13. मातरं पितरञ्जापि, etc.

GaruḍaP., पूर्व-खण्ड, 217. 127, p. 519. SmṛtiC., आहिक-काशी, p. 348, “हृद-वशिष्ठः”; v. r. पितरं मातरं वाऽपि...मञ्चयेत् यमुदिश्य...लभेत् सः। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 66, v. r....लभेत् सः। AtriS., v. 51, p. 4 of UnavSaṃh., v. r....पितरं वाऽपि...द्रादशांशु-फलं लभेत्। Cf. ŚrāddhaKL., p. 141, II. 4-5; MadanaP., p. 248, “मार्करेदेय-पुराणे”, II. 12-13; VidhāP., third stavaka, p. 187, II. 12-13; NirS., p. 360, II. 9-10.

P. 173, I. 15—174, I. । मकरस्ये रक्षो माघे, etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 19, p. 456. SmṛtiR., p. 53, II. 11—12. SmṛtiK., p. 346, II. 14—15. TīrthaC., p. 19. VidhāP., third stavaka, p. 701. KṛtyaSS., p. 226, v. r. ज्ञानेनानेन देवेश...। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 331.

P. 174, II. 1-3. इमं मन्त्रं समुच्चार्य, etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 20, p. 456, v. r. इति मन्त्रं...।

ज्ञायान्मोनि समाहितः...हरि कृष्णः...। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, 331, v. r....हरि कृष्णः...। TirthaC., p. 19, v. r....इति मन्त्रं...हरि कृष्ण श्रीधरं च स्मरेत्ततः। SmṛtiK., p. 346, ll. 16—17, v. r....हति मन्त्रं...मौन-समन्वितः...हरि कृष्णं माधवं वा...। SmṛtiR., p. 53, ll. 13—14, only the first half; v. r....इति मन्त्रं...।

P. 174, ll. 3-4. तसेन वारिणा ज्ञानं etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, p. 127. 23, p. 456. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 331, v. r. यदगेहे...यदव्वेन फलं...TirthaC., p. 19,...यषांव्वेन फलं...। SmṛtiK., p. 346, ll. 3—4.

P. 174, ll. 5-9. वहिः ज्ञानं तु वाप्यादौ, etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 24—26, v. r....शतधा तु महानदे...महानदाव्वः। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 331, v. r....नदादौ तु...। TirthaC., p. 19, v. r....द्वादशांशं फलं...नदादौ तु...। SmṛtiR., p. 53, ll. 13—16, v. r....द्वादशांद्व-फलप्रदं...। SmṛtiK., p. 346, ll. 4—8.

P. 174, ll. 13-14. गङ्गां येऽत्रावगाहन्ते, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 331, v. r....चतुर्युग-सहस्रान्ते...। TirthaC., p. 19, v. r....चतुर्युग-सहस्रान्ते...। PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 27, v. r. गङ्गायां येऽवगाहन्ति...चतुर्युग सहस्रन्तु...।

P. 175, ll. 1-2. दिने दिने सहस्रन्तु, etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 28.

P. 175, ll. 11-13. मकरस्ये रवौ यो हि, etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 27, p. 451. SmṛtiR., p. 63, ll. 29-30. NirS., p. 158. l. 19, only the first half. TirthaC., p. 31, v. r. कर्ण वा...।

P. 175, II. 13-14. मकरस्ये रवौ मात्रे etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 5, p. 455 and op. cit., 24. 16, p. 102.

P. 175, II. 15-16. ब्रह्महा हेमहारी च, etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 126. 28, p. 451. SmṛtiR., p. 154, II. 10-11, v. r. तदसुयोगी च....।

P. 175, II. 17-18. मात्रे मासि इटन्त्यापः, etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 126. 29, p. 451, v. r...,माष-मासे...। BhavP., उत्तर-पर्व, 22. 15, p. 484(b), v. r. माष-मासे...। SmṛtiK., p. 345, II. 17-18, v. r. माष-मासे...। SmṛtiR., p. 53, II. 31-32, v. r....माष-मासे...। NirS., p. 158, I. 13, only the first half. KālaV., p. 328, v. r....ब्रह्ममणि चारडालं...।

P. 176, II. 1-2. सर्वेषां सर्व-वर्णानां, etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 125. 166, p. 448, v. r....सर्वेषामेव वर्णानां...धाराभिरभिवर्णति...।

P. 166, II. 6-7. जन्म सप्ताष्ट-रिप्फाहु, etc.

VidhāP., third stavaka, p. 458, v.r...रिप्फाहु...दिकाकरे...

P. 176, II. 10-11. चन्द्र-सूर्य-अहे चैव, etc.

PadmaP., सृष्टि-खण्ड, 50. 232, p. 664, v. r. योऽवगाहति... किमर्थमटते ; CaturVC., काल-खण्ड, p. 385, v.r. किमर्थमटते ; ViraM., तोर्थ-प्रकाश, p. 367, v. r. किमर्थमटते ; KālaV., 522, v.r. किमर्थमटते ; KālaM., p. 347, v. r....किमर्थमटते...। KṛtyaSS., p. 231, v. r. ...किमर्थमटते...।

P. 176, II. 14-16. गवां कोटि-सहस्रस्य, etc.

PadmaP., सृष्टि-खण्ड, 50. 231, p. 664 ; v.r....शत-सहस्रस्य...;

the last line, viz., दिवाकरे फलं तदुच्चत-संव्य-मुदाहतम् ; omitted. MadanaP., p. 264; last line omitted as before. KālaV., pp. 521-22. v. r. ...जाहौ-तोये.....पुनस्तद्वदश-संव्यमुदाहतम्। Cf. KālaM., p. 347, ll. 11-13; SamayaM., p. 130, ll. 9-11. CaturVC., काल-निर्णय, p. 384, ll. 21-22, 385, l. 7. SmṛtiC., आहिक-कागड, p. 321. v. r....दिवाकरे ; the last line omitted. SmṛtiS., p. 167, ll. 9-11, v. r....गङ्गा-ज्ञाने तत्फलं स्यात...पुनस्तद्वदश-संव्यमुदाहतम्। KṛtyaSS., p. 231, third line missing.

P. 177, ll. 7-9. सूर्य ग्रहः सूर्य वारे, etc.

PadmaP., सृष्टि-खण्ड, 50. 233. p. 664, v. r....चूडामणिरिति ख्यात...; third line not found in PadmaP. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 367. Cf. SamayaM., p. 132, ll. 19-22; KālaM., p. 351, ll. 17-20; KālaV., p. 523, ll. 2-5 : CaturVC., काल-निर्णय, p. 384, ll. 8-11; TithyA., p. 238, ll. 18-21.

P. 177, ll. 16-17. इन्दोर्लक्ष-गुणं प्रोक्तं, etc.

PadmaP., सृष्टि-खण्ड, 50. 230. p. 664, v. r....दश-लक्ष तु भास्करे। गङ्गा-तोये तु...। KālaM., p. 347, v. r....गुणं पुराय... गुणं सतः। गङ्गा-तोये तु...। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 367; NirS., p. 45, ll. 21-22 and CaturVC., काल-निर्णय, p. 384,...गुणं पुराय... गुणं ततः। गङ्गा-तोये तु...) VidhāP., third stavaka, p. 464, v. r. same as before. SmṛtiSār., p. 167, ll. 8-9, v. r. गुणं पुराय... गुणं...स्मृतम्। गङ्गा-तोये तु...।

P. 179, ll. 2-3. वास्तेन समायुक्ता, etc.

KṛtyaSS., p. 3, v. r....शत-सूर्य-ग्रहैः...। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 367. TithyA., p. 176. v. r. ...कृष्ण-ज्ञानोदशी...। KālaTV., p. 189. SamayaM., p. 96.

P. 179, II. 8-9. शनि-वार-समायुक्ता, etc.

KālaTV., p. 189, v. r....गङ्गायां वदि लभ्येत...। SamayaM., p. 96, only the first half here. KṛtyaSS., p. 3, v. r....गङ्गायां वदि लभ्येत...।

P. 179, II. 13-14. शुभ-योग-समायुक्ता, etc.

KālaTV., p. 189. KṛtyaSS., pp. 3-4. SamayaM., p. 96.

P. 180, II. 2-3. ऐन्द्रे गुरुः शशी चैव, etc.

Cf. BhavP., मध्य-नवं, 8. 108, pp. 217(b)-218(a). KālaV., second line, p. 348, I. 20.

P. 180, II. 4-6. ऐन्द्रे गुरुः शशी चैव, etc.

KālaV., p. 348; CaturVC., काल-खण्ड, p. 641, v. r. महा-ज्यैष्ठीति कोरिता।

P. 180, II. 12-14. पौर्णमासीषु ज्येष्ठासु, etc.

KṛtyaR., p. 396. “विष्णु-धर्मात्तर,” v. r....चैतासु...एतेषामेव दानानां...भवेत्। Cf. CaturVC., काल-खण्ड, p. 640, II. 8-9.

P. 180 I. 16. महापूर्वासु चैतासु, etc.

KṛtyaR., p. 396, v. r....महत्-पूर्वासु...।

P. 181, II. 4-5 दृढयेते सहितौ यस्यां, etc.

KṛtyaR., pp. 396 and 430; CaturVC., काल-खण्ड, p. 640, v. r....संवत्सरेण सा...। KālaV., p. 347. “उयोतिष्ठ-शास्त्रे,” v. r. सहितौ यत्र दृढयेते...संवत्सरे हि...।

P. 181, II. 6-7. मास-संब्लये यदा ऋक्षे, etc.

KālaV., p. 346.

P. 182, I. 10. अनन्तं शिव-सञ्जिधौ ।

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 367.

P. 183, II. 7-8. रवि-शुक्र-दिने चैव, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 342. SrāddhaKK., p. 100. Cf. VidhāP., p. 268; NirS., p. 346, II. 13-14.

P. 183, II. 12-13. नीलपाण्ड-विमोक्षेण, etc.

DānaM., p. 249, II. 14-15. “गहड-पुराणे,” v. r. नीलकण्ठस्य मोक्षेण गयायां च...। KālaV., p. 362, v.r. नीलमद्र-विमोक्षेण...।

P. 183, II. 13-15. न निर्वपति यः आद्दं, etc.

KālaV., p. 362, v. r. न वर्तयति ।

P. 183, II. 17-19. अयने विषुवे चैव, etc.

Cf. ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 343, II. 3-5

P. 184, II. 3-6 तोर्य-मात्रे तु कर्तव्यं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 68-69, v.r....अन्यथा तर्पयेदस्तु स विप्रायां कुमिभवेत्; third line not given here.

P. 184, II. 15-16. आद्द कालेऽन्य-काले च, etc.

Cf. SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 294, II. 15-16; BrahmaP., 60. 55, p. 287; VidhāP., third stavaka, p. 264, II. 12-13; SmṛtiR., p. 66, I. 5; ParāM., I. 1, 352, II. 14-15; SrāddhaKK., p. 190, II. 6-7; SmṛtiSār., p. 276, II. 11-12.

P. 184, II. 17-18. नोदकेषु न पात्रेषु, etc.

BrahmaP., 60. 62, p. 288, v. r....तत्तोयं यद्दम्यां न...। CaturVC., आद्द-काण्ड, p. 917. SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 512. ParāM., I. 1, p. 352.

P. 185, II. 4-5. कियां यः कुरुते मोहात्, etc.

KṛtyaR., p. 46, "साम्ब-पुराणे" v. r....कुरुते लोभादनाचम्यैव...। ParāM., I. 1, p. 250, "पुराण-सारे," v. r....यः कियाः कुरुते... नाचम्यैव...। SmṛtiC., आहिक-कारण, p. 260, v. r. यः कियाः कुरुते मोहादनाचम्यैव...।

P. 185, I. 6. कर्म-युक्तो नामेरधःस्पर्शं वर्जयेत्, etc.

BaudhDhS., I. 5. 87, p. 433 of स्मृतीनां समुच्चयः। Cf. SmṛtiR., p. 96. I. 13, "नामेरधः-स्पर्शं तु कर्म-युक्तो विवर्जयेत्"—मरीचिः।

P. 185, II. 7-10. पित्रयमन्त्वान्वाहरणे, etc.

VīraM., आहिक-प्रकाश, p. 102, first half not given here; order altered; v. r....आकन्दे...निमित्तेष्वेषु धर्मार्थः...। KṛtyaR., p. 50, v. r. पित्रे मन्त्वार्थ-हरणे...आत्मालम्भे त्ववेच्छणे...आकुटे...निमित्तेष्वेषु...। Cf. MadanaP., p. 58, II. 2-5. ParāM., I. 1., p. 240, first half not quoted here; v. r....आकन्दे...निमित्तेष्वेषु... कुर्वन्नपि स्मृशेत्...। SmṛtiR., p. 39, II. 29-31, first line not quoted here; v. r....त्वाकन्दे...मूषिका-स्पर्शं...निमित्तेष्वेषु...उपस्मृशेत्। SmṛtiC., आहिक-कारण, p. 262, first line not quoted here; v. r. आकन्दे...निमित्तेष्वेषु...उपस्मृशेत्। DānaM., p. 13, II. 21-24, v. r.मन्त्वानुद्रवणे आत्मालम्भेऽवमोक्षणे...आकुटे...निमित्तेष्वेषु...। SmṛtiSār., p. 308, II. 3-5, v. r.मन्त्वानुहरणे आत्मालम्भेऽव्यवेच्छणे...आकुटे...। CaturVC., दान-खण्ड, p. 107, v. r....मन्त्रप्रवरणे...अवेच्छणे...आकुटे...निमित्तेष्वेषु सर्वले।

P. 185, II. 13-14. सदोपवीतिना भाद्र्यं, etc.

DānaM., p. 14, II. 7-9, v. r....स्युपवीतिथ...। SmṛtiSār., p. 310, II. 2-3, v. r....स्युपवीतथ...। PrayogaR., p. 51(a), I. 3.

P. 185, II. 14-16. शुचि-वस्त्र-धरः शातः, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश p. 348, v. r....तीर्थेन कुर्वत...। CaturVC., श्राद्ध-खण्ड, p. 329, v.r....तीर्थेन कुर्वत...। SmṛtiR., p. 66, II. 17-18, v.r. ...परिधायाम्बरं शुचि...तीर्थेन कुर्यादुक्त-तर्पणम् ।

P. 186, II. 1-2. न वेष्टित-शिराः, etc

ViraM., आहिक-कागड, II. 19-20, v. r. काषाय-वाससा देव-पितृ-कार्य...। SmṛtiC., आहिक-कागड, p. 298, II. 13-14, v. r. न वेष्टित-शिराः कृष्ण-काषाय-वासा वा देव-पितृ-कार्यमिति कुर्यात् ।

P. 186, II. 2-4. नोलो-रक्तं तु यद्वक्षं, etc.

BhavP., ब्राह्म-खण्ड, 65. 10-11, 71(a), ViraM., आहिक प्रकाश, p. 247; only one verse, viz., शानं...विसर्ति च; is found here. Cf. Aṅgirah-smṛti, v. 33, p. 2 of SmṛSam.; VidhāP., third stavaka, p. 194; only the first line quoted here.

P. 186, II. 5-6. नोलो-रक्तं यदा वक्षं, etc.

VidhāP., third stavaka, p. 194. “मिताज्जरायां”, v.r. तनु-समति-संखाके स वसेन्नरक्ते भ्रूबम् । BhavP., ब्राह्म-खण्ड, 65. 12, p. 71 (a), only the first half here; v. r....विप्रस्तवज्जेतु...।

P. 186, II. 9-10. जपे होमे तथा दाने etc.

VidhāP., third stavaka, p. 163, v. r. शाने दाने जपे होमे...। ParāM., I. I, p. 256, “शातातपः”, v. r....जपे होमे च दाने च...। ŚrāddhaM., p. 57, only the first line, v. r....पितृ-कर्मणि...। ŚrāddhaC., p. 29, v. r....पितृ-कर्मणि । SmṛtiR., p. 121, I. 2. “शातातपः” । SmṛtiSār., p. 313, II. 19-20. KṛtyaSS., p. 120, v. r....कुर्यादिरसय-रजतैः...। CaturVC., दान-खण्ड, p. 91. MadanaP., p. 240, v. r. जपे दाने तथा होमे साध्यायेऽपि च तर्पये ।

P. 186, II. 10-12. चितौ दर्भाः पथि दर्भाः, etc.

NirS., p. 288, II. 18-19, v. r. पथि दर्भावितौ दर्भाः...पट् कुशान्...।

VidhāP., third stavaka, p. 165, v. r....पट् कुशान्...। KṛtyaR., p. 67, v. r. पथि दर्भावितौ दर्भाः...पट् कुशान्...। ParāM., I. 1, p. 255, v. r....पट् कुशान्...। KṛtyaSS., p. 21, v. r....चिति-दर्भाः...पट् कुशान्...। SmṛtiR., p. 121, II. 21-22, v. r. पथि दर्भावितौ दर्भाः...वरणासन-पीठार्थाः...। SmṛtiC., आहिक-कारण, p. 288, v. r. पथि दर्भावितौ दर्भाः...पट् कुशान्...। ŚrāddhaKK., p. 49, v. r....पट् कुशान्...। PrayogaR., p. 50(b), II. 8-9, v. r...पट् कुशान्...। Cf. MadanaP., p. 240, II. 16-17; CaturVC., दान-खण्ड, p. 106, v. r....पट् कुशान्...।

P. 186, II. 12-13. पिण्डार्थं ये स्तुता दर्भाः, etc.

Cf. ParāM., I. 1, p. 255, II. 17-18; MadanaP., p. 240, II. 14-15; PrayogaR., p. 50(b), II. 9-10. SmṛtiSār., p. 313 II. 15-16, v. r....मूलोच्छ्रुतेर्हताः...। CaturVC., दान-खण्ड, p. 106, v. r....ये कृता...मूलोच्छ्रुतेर्हताः...; and आद-खण्ड, p. 639.

P. 189, II. 14-15. दर्भाः कृष्णाजिनं मन्त्राः, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 106; आद-खण्ड, pp. 633 and 921; ParāM., I. 1, p. 256, v. r. ब्राह्मणाव विशेषतः। ŚrāddhaM., p. 57; Cf. SmṛtiC., आहिक-कारण, p. 284, II. 13-14; DānaM., p. 15, II. 18-19; VidhāP., third stavaka, p. 164, v. r....ब्राह्मणो गौहृताशनः; KṛtyaR., p. 66; Cf. SmṛtiR., p. 120, II. 15-16; ŚrāddhaKK., p. 48; SmṛtiS., p. 313, II. 8-9, v. r....मन्त्र-ब्राह्मणा।

P. 186, II. 16-17. मासे नभस्यमावस्या, etc.

VidhāP., third stavaka, p. 164, v. r....नियोज्याः स्युः। ParāM.,

I. I, p. 256, v. r....नियोज्याः स्युः । KṛtyaR., p. 67; MadanaP., p. 238, v. r....दर्भंचयः स्तृतः ।...नियोक्तव्याः । CaturVC., काल-खण्ड, p. 683. ViraM., समय-प्रकाश, p. 255, v. r. ...नियोक्तव्याः । SamayaM., p. 116; ŚrāddhaM., p. 57, v. r....नियोज्याः स्युः । TithyA., p. 199. SmṛtiR., p. 120, II. 13-14, v. r....नियोज्याः स्युः । SmṛtiC., आहिक-कागड, p. 284, v. r....नियोज्याः स्युः । ŚrāddhaKK., v. r. ...दर्भं-चयोः । SmṛtiS., p. 313, II. 10-11. KṛtyaSS., p. 21, v. r....दर्भं-चयोः ।

P. 187, II. 2-3. यद्युद्धते प्रसिद्धेद्वै, etc.

CaturVC., धाद-खण्ड, p. 923. v. r....निषिद्धेत् । VidhāP., third stavaka, q. 269, v. r....निषिद्धेत्...! ParāM., I. I, p. 354, v. r. same as VidhāP. ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 341, v. r....प्रसिद्धेत्...!

P. 187, II. 4-6. यद्युद्धते जलमादाय, etc.

Cf. ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 341, II. 3-6.

P. 187, II. 8-10. नाभिमात्रे जले स्थित्वा, etc.

GarudaP., पूर्व-खण्ड, 217. 131(b)-32(a). ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 338. SmṛtiC., आहिक-कागड, p. 294, v. r....विन्तयन्नूर्ध्वं मानसः...शुद्धान्वेतान् पयोऽजलीन् । ParāM., I. I, p. 261, only the first line.

P. 187, II. 10-12. त्रिंस्त्रीष्वजलाज्जलीन् दद्यात्, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 346. SmṛtiC., आहिक-कागड, p. 294, II. 21 and 10, v. r....उच्चैरुचतरान् तुधः...! ParāM., I. I, p. 261, only the second half. SmṛtiR., p. 66, II. 9-10; only the first half, v. r....उच्चैरुचतरान् तुधः ।

P. 187, I. 12—188, I. 2. पित्रादि-षट्काञ्जिलि-त्रये, etc.

Identical with ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 346, II. 12-13.

P. 188, II. 2-3. दक्षिणे पितृ-तीर्थेन, etc.

CaturVC., भ्राद्व-काशड, p. 939. SmṛtiC., आहिक-काशड, p. 521, v. r....पितृ-तीर्थ समाहितः।

P. 188, II. 5-6. तिलानामप्यभावे तु, etc.

CaturVC., भ्राद्व-काशड, p. 920. ParāM., I. I, p. 354. ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 342, v. r....मन्त्रैदर्भेण वा। Cf. NirS., p. 346, II. 19-20. SmṛtiC., आहिक-काशड, p. 114. MadanaP., p. 290. ŚraddhaC., p. 104, v. r....दर्भ-मालेण वा पुनः। SmṛtiS., p. 314.

P. 188, II. 10-11. विना कृप्य-सुवर्णेन, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 342. CaturVC., भ्राद्व-काशड, p. 919, v. r. पितृणां नोपपद्यते। SmṛtiC., आहिक-काशड, p. 514, v. r....मन्त्रैष दर्भेष्व...नोपतिष्ठति। ParāM., I. I, p. 354, v. r....मन्त्रैष दर्भेष्व। MadanaP., third stavaka, p. 289, v. r....मन्त्रैष दर्भेष्व।

P. 188, II. 13-15. सौवर्णेन पात्रेण, etc.

MadanaP., third stavaka, p. 290, v. r.....राजतेनोद्गम्बरेण सह ग-पात्रेणान्य-पात्रेण वोदकं पितृ-तीर्थ...। ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 343, v. r....सौवर्णेन हि पात्रेण राजतीदुग्म्बरेण च...। Cf. ParāM., I. I, p. 354, II. 4-5. CaturVC., भ्राद्व-काशड, p. 921. SmṛtiS., p. 277, II. 15-16.

P. 189, II. 2-3. नोदकेषु न पात्रेषु, etc.

KṛtyaSS., p. 123, v. r....यदभूमी न प्रदीयते। SmṛtiC., आहिक-

कारण, p. 512. ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 338, v. r....यद् भूम्या
न प्रदीयते । TirthaC., p. 117, v. r....यद् भूम्या न प्रदीयते ।
BrahmaP., chap. 60, v. 62, p. 288, v. r....यद् भूम्या न प्रदीयते ।

P. 189, II. 6-7. उदके नोदकं कुर्यात्, etc.

CaturVC., आद-कारण, p. 917, v. r....पितृभ्यस्तु...उत्तीर्ण तुः...
KṛtyaSS., p. 122. SmṛtiC., आहिक-कारण, p. 512, v. r....
पितृभ्यस्तु...। BrahmaP., chap. 60, v. 61, p. 288, v. r....उत्तीर्ण
तु । ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 338, v. r....पितृभ्यस्तु...।

P. 189, II. 13-14. य इच्छेत् सकलं जन्म, etc.

MahBh., 13. 26. 65, p. 100.

P. 189, II. 17-18. दत्ताः पितृभ्यो याव्यापः, etc.

KṛtyaSS., p. 231, v. r....बतापः...अव्यवान्तु प्रवचन्ति...।

P. 190, II. 15-17. गङ्गा-तर्पण-संतुष्टाः, etc.

KṛtyaSS., p. 232, v. r. गङ्गा-तर्पण-सुप्रीताः आद-पिण्ड-मुतपिंताः ।
...वद्ध-लोकं सनातनम् ।

P. 191, II. 6-7. यावन्तश्च तिलाः पुञ्चः, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, chap. 28. 8, p. 2225. KṛtyaSS., p.
231, v. r....तिला मत्यैर्गृहीताः ।

P. 192, II. 11-12. गङ्गा-तीर-समुद्रूतां, etc.

MahBh., 13. 26. 55, p. 100, v. r....जाह्वी-तीर-सम्भूतां...नाशाय
निमेलम् । MadanaP., p. 278, v. r....जाह्वी-तीर-सम्भूतां । SmṛtiC.,
आहिक-कारण, p. 3. 4, v. r. जाह्वी-तीर-सम्भूतां । KṛtyaSS., p. 113,
जाह्वी-तीर-सम्भूतां...रूपमर्कस्य । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 361, v. r.
जाह्वी-तीर-सम्भूतां । VidhāP., third stavaka, p. 201, v. r.

जाह्नवी-तीर-समृद्धां । SmṛtiR., p. 70, ll. 24-25, v. r. जाह्नवी-तीर-
समृद्धां । TirthaC., p. 268.

P. 193, II. 2-3. स्फुटिकेन्द्राक्ष-रुद्राक्षो, etc.

SmṛtiC., आहिक-कारण, p. 401, v. r. स्फुटिकेन्द्राक्ष-रुद्राक्षैः...
उत्तमा शुतरोत्तरा ।

P. 193, II. 6-12. त्रिविधो जप-यज्ञः स्यात्, etc.

NarasimhaP., 58, 78-82; p. 213, v. r....मानसखिविधः स्मृतः ।
...श्रेयः स्यादुत्तरोत्तरम् ।...उच्चारयेद्वाचा...मंत्रम् इषदोषी प्रचालयेत् ।
किञ्चिन्मन्त्रं स्वयं विन्यादु...यदद्वार-श्रेयो...शब्दार्थं-चिन्तनं ज्यानं तदुक्तं
मानसं जपः ॥ ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 316...शनैरुच्चारयेन्मन्त्रं...च
चालयेत् । किञ्चिच्छब्दं स्वयं विद्यादुपाशुः...यदद्वार-श्रेयो...। SmṛtiR.,
p. 95, v. r....वाचिकार्ण्य उपांशुष्व मानसखिविधः स्मृतः...शब्दैः स्पष्ट-
पदाक्षरैः...उच्चारयेद्विद्वान्...शनैरुद्वारयन्मन्त्रमीषदोषी प्रचालयन् । किञ्चिच्छब्दं
स्वयं विद्वान्...; acc. to SmṛtiR., the last verse is quoted from
the Viṣṇu-dharmottara, v. r. यदद्वार-श्रेयां... मानसो जप उच्चयते.
KṛtyaR., pp. 62-63,...तस्य भेदान्तिबोधत । शनैरुच्चारयन्मन्त्रमीषदोषी
प्रचालयेत् । किञ्चिच्छब्दं स्वयं विद्यादुपाशुः...शब्दानुचिन्तनान्यासः...।

P. 193, II. 13-14. जिह्वोष्ट्रौ न विचालयेत्, etc.

Cf. SmṛtiR., p. 94, I. 14, VidhāP., third stavaka, p. 219,
ll. 11-12.

P. 193, II. 14-17. न च क्रमन् न च हसन्, etc.

SmṛtiC., आहिक-कारण, p. 395, v. r. न चहृक्रमन्...पार्श्वानव-
लोकयन्...नापाभितो...। ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 314, v. r....न
चहृक्रमन् विहसन्...नापाभितो...पादमाक्ष्य...। SmṛtiR., p. 95
II. 23-25, v. r....न प्रक्रमन्...नापाभितो...।

P. 193, I. 17—194, I. 3. न हिंस-वासाः स्थलगो, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 323, v. r. न जीर्णेन न नोहेन परिहितेन
वा जपेत् ।

P. 194, II. 3-4. यदि वा व्रत-लोपः स्यात्, etc.

CaturVC.. दान-खण्ड, p. 107. यदि वाग्यम-लोपः स्यात्...;
SmṛtiSār.. p. 308, II. 20-22; SmṛtiC., आहिक-काशड, p. 397:
DānaM., p. 13, II. 18-19; v. rs....are same in all works as in
CaturVC. SmṛtiR.. p. 96, II. 14-15, ...वैष्णवं सुकृं ।

P. 194, II. 5-6. काषाय-वासाः कुरुते, etc.

SmṛtiSār.. p. 309, II. 10-11, v. r....होम-प्रतिप्रहान् । न तद् भवेद्
देवगमं हृष्य-क्लेष्यर्थं विधिः । Cf. CaturVC.. दान-खण्ड, p. 94,
II. 19-20. KṛtyaR.. p. 48, v. r..., होम-प्रतिप्रहान्...तद् देवगमं ।

P. 194, II. 6-8. आद्रे-वासाश्च यः कुर्यात्, etc.

CaturVC.. दान-खण्ड, p. 94, v. r..., होमं प्रतिप्रहम् ।...रात्रं
विन्देत् । SmṛtiSār.. p. 309, II. 12-14, v. r...जपं होमं प्रतिप्रहम् ।
SmṛtiR.. p. 96, II. 2-3, v. r..., होम-प्रतिप्रहम् । KṛtyaR.. p. 48, v. r...
जपं होमं प्रतिप्रहम् । ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 323, v. r...
होमं प्रतिप्रहम् ।

P. 194, II. 8-9. जप-होमोपवासेषु, etc.

DānaM., p. 13, II. 16-17, v. r...अद्वावान् । SmṛtiSār..
p. 309, II. 25, p. 310, I. 1. CaturVC.. दान-खण्ड, p. 108, v. r...
अद्वावान् ।

P. 195, II. 1-2. सर्वानन्दप्रदायिन्यां, etc.

TirthaC., p. 227, v. r...जपेद् भक्त्या मुहिस्तस्य ।

P. 195, II. 5-8. गङ्गायां विधिवत् भात्या, etc.

TirthaC., p. 228, v. r....गङ्गायां विधिना...वत्-कलं तस्य...
सिद्धयोऽत्र...।

P. 195, II. 11-12. स्त्रानं दृनं तपो जप्यं, etc.

VarṣaKK, p. 533.

P. 195, II. 14-15. द्रव्येणान्याय-लघ्नेन, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 50. “वृद्ध-शातातप” v. r....न स तत्
कलमाप्नोति तस्यार्थस्य...; आद-कल्प..., p. 532., KṛtyaSS., p. 192, v.r.
श्रीचर्चेहिकं...तस्यार्थस्य...) ViraM., श्राद्ध-प्रकाश, p. 34, v. r....
तस्यार्थस्य...।

P. 195, I. 17—195, I. 1. शक्तः पर-जने दाता, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 44, v. r....मध्यापानो...षष्ठे-प्रतिरूपकः ।

P. 196, II. 3-4. कुटुम्ब-भक्त-वसनात्, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 44. ParāM., I. 1, p. 190, only
the first half quoted. VidhāP., fourth stavaka, p. 20,
KṛtyaSS., p. 192.

P. 196, II. 11-13. सर्वस्वं गृह-वर्जन्तु, etc.

ParāM., III., p. 214. SmṛtiC., III., p. 445. Vivāda-
ratnākara of Cañdeśvara, p. 129. Vivāda-cintāmaṇi, p. 39.
Sarasvatī-vilāsa of Pratāparudradeva, (pub. in the Mysore
Govt. Oriental Library Series), p. 283. ViraM., Jiv's. ed.,
p. 395. All except SmṛtiC., read सर्वस्वं गृह-वर्जन्तु । CaturVC.,
दान-खण्ड, p. 44, v. r....कुटुम्ब-भरणाचिकम् । यच्च द्रव्यं स्वर्वं देयमदेयं
स्यादतोऽन्यथा ।

P. 196, II. 13-14. स्वं कुदुम्याविरोधेन, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 44.

P. 196, II. 17-18. सामान्यं याचितं न्यासः, etc.

VidhāP., fourth stavaka, p. 29, “मनुं याज्ञवल्क्यं”, CaturVC., दान-खण्ड, p. 50. Cf. SmṛtiSār., p. 327, II. 3-4.

P. 196, I. 18—197, I. 2. आपत्त्वपि न देयानि etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 50. DānaM., p. 6, II. 5 and 7-8, v. r....वस्तुनि सर्वदा...प्रायविलीकिंशुभृति।

P. 197, II. 9-10. स्वं द्रव्यं यत्र विश्रम्भात्, etc.

SmṛtiSār., p. 326, II. 11-12, v. r....सद्द्रव्यं...।

P. 197, II. 12-13. विक्रयञ्चैव दानञ्च, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 51, v. r...सर्वस्वमात्मनैव तु...।

P. 197, II. 14-15. आपत्त्-काले तु कर्तव्यं, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 91, v. r. अन्यथा न प्रवर्तन्ते इति शास्त्रस्य निष्ठयः।

P. 198, II. 1-4. शुक्-शोणित-सम्भवः पुरुषो, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 52, II. 3-6, v. r....तस्य प्रदानं...। न तु खो...।

P. 198, II. 5-6. परिभुक्तमवज्ञात्, etc.

CaturVC., आद-काण्ड, p. 534, v. r....परिभुक्तमविज्ञातः...यः प्रयच्छति विप्रेभ्यसाद्ग्रस्मन्बतिष्ठते। Op. cit., दान-खण्ड, p. 50; ViraM., आद-प्रकाश, p. 35. variants same as is CaturVC.

P. 198, II. 10-12. नावहाय प्रदातव्यं, etc.

DānaKK., p. 4, only the last half, v. r....तदातुदोषमाप्नुयात्। CaturVC., दान-खण्ड, p. 89, v. r. नावहाय...अवहाया हि...।

P. 198, II. 12-13. वेद-विकाय-निर्दिष्ट', etc.

MahBh., 13. 23. 32. v. r. ब्रह्म-विकाय...स्त्रिया यज्ञाजितं...।
...कौब्यादुपाजितम्। BhavP., ब्रह्म-खण्ड, chap. 184. 2, p. 163(b)
v. r....स्त्रिया चाऽऽवजितं...न देयं...क्लीबात् खगाधिप। ViraM.. आद-
प्रकाश, p. 34. v. r....क्लीबादुपागतम्। SmṛtiC., आद-काण्ड, p. 210.
v. r. वेद-विकायं नेष्टं स्त्रिया...न देयं। CaturVC., आद-काण्ड,
p. 532, v. r. same as before, दान-खण्ड, p. 50, v. r....
क्लीबादुपागतम्।

P. 198, II. 16-17. यथोक्तमपि यद्वान्, etc.

ParāM.. I. 1, p. 182, "देवल", v. r....चेहत्...तत्...दानं तुल्य-
फलं...। CaturVC., दान-खण्ड, p. 15, v. r....यहतं...तत्...दानं
तुल्य-फलं...।

P. 198, II. 20-21. येन येन हि भावेन, etc.

VidhāP., fourth stavaka, pp. 10-11, v. r....तेन तेनैव...
तत्तदाप्रोति...। CaturVC., दान-खण्ड, p. 17, v. r....तत् प्राप्नोति हि...।

P. 199, II. 4-5. एकां गां दशगुर्दध्यात्, etc.

MahBh. 13. 78. 11, v. r....एकाऽग्नं दशगुर्दध्यात्। सर्वे तुल्य-फला हि
DānaM.. p. 5, II. 21-22, v. r.. सर्वे सम-फलाः समृताः। CaturVC.,
दान-खण्ड, p. 45, v. r.. सर्वे तुल्य-फलाः समृताः।

P. 199, I. 5. गो पदमत्र, etc.

Cf. DānaM.., p. 5, II. 22-23, "गो-पदं वित्त-मालोपलक्षणार्थम्।"
CaturVC., दान-खण्ड, p. 45, II. 5-6, "देवमाल-परत्वात्," etc.

P. 199, II. 11-12. तस्माद्द्विरवोक्त्यैतत्, etc.

DānaKK., p. 12. CaturVC., दान-खण्ड, p. 92, II. 2-3.

P. 199, II. 13-14. द्रव्यस्य नाम गृहीयात्, etc.

DānaKK., p. 12, v. r....ततो वदेत...दियातथा...।

P. 199, II. 15-16. अन्तर्जानु करं कृत्वा, etc.

DānaC., 3(a), II. 3-4, v. r....सकुरां सतिलोदकम् । फलान्वयि-
च सन्धाय । DānaM., p. 9, II. 10-12, v. r. same as before.
DānaKK., p. 12, v. r....सकुरां सतिलोदकम्...। CaturVC., दान-खण्ड,
p. 92, v. r....सकुरां तु...फलान्वयि च सन्धाय ।

P. 199, II. 16-18. नाम-गोत्रे समुच्चार्य, etc.

KṛtyaSS., p. 192, v. r....देव-कीर्तनात् । DānaKK., pp.
12-13, v. r....देव-कीर्तनात् । DānaM., p. 9, II. 12-13, v. r.,
दत्ता तं स्वति कीर्तयेत् । DānaC., p. 3(a), v. r. as in DānaM.
CaturVC., दान-खण्ड, p. 103.

P. 199, II. 18—200, I. 2. नाम-गोत्रे समुच्चार्य, etc.

Cf. DānaM., p. 9, II. 6-7. DānaKK., p. 13. Cf. Ca-
turmVC., दान-खण्ड, p. 93, II. 21-22.

P. 200, I. 3—201, I. 10 अभ्यं सर्वे-देवत्यं, etc.

Viṣṇu-dharmottara, तृतीय-खण्ड, 301. 14(b)-18(a) pp. 443(a)
(b)...भूमिवै विष्णु-देवता । कन्या-दानं...। The verse प्राजापत्यो
गजः प्रोक्तः, etc. is omitted in the Viṣṇu-dharmottara.
माहिपत्र तथा साम्यं (?) चोष्टृ' वै नैर्गृहं...छागमाग्नेयमुच्यते...। वारिधानी-
कमण्डलू...वाहणानि द्विजोत्तमाः...। वाहणानि द्विजोत्तमाः...। आग्नेयं कलकं
प्रोक्तं...सीम्यान्वय- रसानि...। तु देवता...पुष्याशां...शाक-हारितकै...।
मत्स्य-मोर्चं विनिर्दिष्टं प्राजापत्यं...। शत्या...। उत्तानाज्ञिरसे त्वेतत् ।
पञ्जन्याव तथा सीरं...रणोपकरणं सर्वं कथितं चक-देवतम् । प्रहन्तु सर्वं...,
यद्युदुक्तं...। सर्वं च द्विज-सत्तमाः । KṛtyaSS., pp. 203-204, v.r.

...विष्णु-देवता...; the verse प्राजापत्यो..., etc. is omitted here too...उष्ट्रो नैऋतकस्तथा...। विविधानि कमण्डलु...आग्नेयं काकनं प्रोक्तं...सीमान्यथ रसानि च...विद्योपस्करणानि च...विश्वरूपं तु देवता...पुण्याणां शाकस्य हरितस्य च...मतस्य-मासे...उत्तानाङ्गिरसां स्वेततः...शूरोपयोगि यत् सर्वं शङ्ख-बर्म-ध्वजादिकम्। रणोपकरणं सर्वं कथितं शक-दैवतम् ॥ यहन्तु शुक-दैवत्यं...। DānaM., p. II, II, 14ff., v. r....भूमिवै विष्णु-देवता। The verse प्राजापत्यो, etc. is not found here as well.

...महिषाश्वास्तथा याम्या उष्ट्रो वा नैऋतो भवेत्...छागमाग्नेयमादिशेत्...वराहं वैष्णवं तथा। जल-पात्रास्तु सर्वास्तु वारिधानी...वाहणानि निवोधत। समुद्रजानि सर्वाणिं वाहणानि द्विजोत्तमाः। आग्नेय-दैवतं प्रोक्तं सर्वे-लौहानि चाप्यथ।...ज्ञेयास्तु सर्वं-गन्धा वै गान्धर्वाण्व विचक्षणाः।...सीम्या ज्ञेया रसास्तथा। पुस्तकादीनि परिणिः...शार्करैरितकैः सह...मतस्य-मासे...तत्तु चाङ्गिरसत्वेन...। शूरोपयोगि यत् सर्वं शङ्ख-बर्म-ध्वजादिकम्। रणोपकरणं सर्वं ...। विज्ञेयं विष्णुदैवत्यं सर्वं वा द्विजसत्तमाः। DānaKK., pp. 5-6, “कपिल-पचराते”, v. r....विष्णु-दैवताः।...वराहो विष्णु-दैवतः।...समुद्रजानि रक्षानि वाहणानि द्विजोत्तम।...आग्नेयं कनकं प्रोक्तं...गेयानि चैव गन्धानि गान्धर्वाणि स्मृतानि वै। वार्हस्पत्यानि वासांसि सीमान्यथ रसानि च। ब्राह्मी विद्या समुद्दिष्टा...पुस्तकानि च परिणिः...मासे च पिष्ठकं मतस्यं प्राजापत्यं प्रकीर्तिम्। उपानहौं तथा यानमुत्तानाङ्गिरसं स्मृतम्। The last but one verse of our work is omitted in the DānaKK. VidhāP., fourth stavaka, p. 36, v. r....भूमिवै विष्णु-देवता।...समुद्रजानि रक्षानि वाहणानि तथैव च।...सीम्या ज्ञेया रसास्तथा।...मतस्य-मासे...शूरोपयोगि यत् सर्वं शङ्ख-बर्म-ध्वजादिकम्। रणोपकरणं सर्वं कथितं शक-दैवतम्।...यत्पञ्चकृं द्विजोत्तम। CaturVC., दान-खण्ड, p. 96, v. r....भूमिवै विष्णु-देवता। The verse प्राजापत्यो..., etc. is omitted here too...छागमाग्नेयमादिशेत्...। भेषन्तु वाहणं विन्याद्वाराहं वैष्णवं

तथा ।...वाहणानि नियोधत । समुद्रवानि रजानि वाहणानि द्विजोत्तमाः ।
शेयाथ सर्वे-नन्धास्तु गान्धवीं वै विचक्षणैः ।...सौभ्या होया रसास्तथा ।...सर्वेषां
शल्य-भारगडानां विश्वकर्मा तु दैवतः ।...मतस्य-मांसे...ततु चाङ्गिरसदवेन...
शुद्धोपयोगि यद् सर्वं राज्ञ-भर्म-व्यजादिकम् (?) । रणोपकरणं सर्वं...यहनन्तु
शक्त-दैवत्यं यदनुकूलं...सर्वं वा द्विजसत्तमम् ।

P. 201, II. 13. देवतानाऽन्नं यो दद्यात्, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, chap. 13, p. 985, II. 5-13; "नन्दिपुराणे,"
v. r.देवतानां तु यो दद्यादनाऽन्नं अद्याऽन्वितः ।.....सम्यग्न-
प्रदायिनाम् ।

P. 202, II. 15-16. हविष्या प्रथमः कल्पः, etc.

BrahmaP., 29, 39, p. 139, v. r. हविष्यिभिः...न तु देवं कथमन ।
DānaKK., p. 41....न कार्यः पुष्टिमिच्छता II. cf. CaturVC., आद-
काण्ड, p. 692, II. 7-8. ŚraddhaKL, p. 72. II. 14-15. KṛtyaR.,
p. 79, v. r....न कार्यं पुष्टिमिच्छता ।

P. 202, II. 17-19. नेत्राहादकरः स्वर्चिं०, etc.

ŚraddhaKK., p. 145, v. r. ...निर्धूपो.....दक्षिणे दोप-इच्छ्यः
प्रदोपः धी-विकृदये ।

P. 202, I. 20.—203, I. 1. लभ्यते यस्य तापस्तु, etc.

KālP., 69. 116, p. 451; v. r....दीप इति ख्यातो खोष-विहस्तु
स श्रुतः ।

P. 203, II. 1-3. वृक्षे प्रदीपो दातव्यः, etc.

DānaKK., p. 42, v. r. वृक्षेषु दीपो... ।

P. 203, II. 3-4. न मिश्रीकृत्य दद्यात्, etc.

KālP., 69. 123, p. 452; v. r....दद्यात् दीपे लोह-शृतादिकान् ।
DānaKK., p. 42.

P. 203, II. 9-10. शाणं वादरकं जोणं, etc.

DānaKK., pp. 41-42, v. r. शाण-वादर-जातन्तु... जीण...
उपयुक्तन्तु...।

P. 203, I. 11. दीपहर्ता भवेदन्धः, etc.

DānaKK., p. 43. Cf. ParāM. II. p. 260, I. 13.

P. 203, II. 12-13. प्रदीप-दानं यो दथात्, etc.

DānaKK., p. 42, v. r. दीप-दानन्तु यो दथात् ।

P. 204, II. 1-5. गिरि-शृङ्गे प्रदातव्या, etc.

DānaM., "महाभारते", v. r. गिरि-शृङ्गे दातव्यं ।

P. 205, I. 14. यः कुर्यात् कपिला-दानं, etc.

DānaKK., p. 55.

P. 204, II. 16-17. वहुभ्यो न प्रदेयानि, etc.

GarudaP., उत्तर-स्तरण, 34. 91, p. 755, v. r....दातारं पातयन्ति...।

AgniP., 209. 28, p. 394, only the first half. KṛtyaSS., p. 192,
v. r....न प्रदीयन्ते...। CaturVC., दान-स्तरण, p. 52. DānaM., p. 6,
II. 8-9, v. r....गो-गृहं...।

P. 206, II. 1-2. एका एकस्य दातव्या, etc.

KṛtyaSS., p. 192, v. r....सा विमहा च विकीर्ता...। DānaM.,
p. 6, II. 10-11, v. r....योरेकस्यैव दातव्या...। CaturVC., दान-स्तरण,
p. 52, v. r....दातुविक्यमापन्ना...। Cf. SmṛtiR., p. 126, II. 18-19.

P. 206, II. 3-4. नृ-वास्यं पुरुषो यस्तु, etc.

DānaKK., p. 66.

P. 206, I. 5. योऽश्वं रथं गजं वाणि, etc.

DānaKK., p. 83.

P. 206, I. 21-207, I. 1. गोभू-हिरण्य-दाने च, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, 27. 110, p. 2221, v. r. गोभू-हिरण्य-
दानेन...गङ्गा-तटे शुभे । KrtyaSS., p. 198,...दानेन...गङ्गा-तटे सकृत् ।
...दुःख-सहृदे...।

P. 207, II. 6-7. दीर्घीयुष्मं च वासोभिं etc.

Cf. SkanP., काशी-खण्ड, पूर्वार्ध, 27. 111, p. 2221. KrtyaSS.,
p. 198, only the first half of the verse.

P. 207, II. 14-15. यज्ञो दानं तपो जप्त्य, etc.

KrtyaSS., p. 196, “व्रजागदे”, v. r. यद्गोदानं...सुर-पूजनम् ।...
गङ्गायां यत् कृतं...। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 369, “व्रजागदे”, v. r....
सुर-पूजनम् ।

P. 208, II. 4-16. भूमेः प्रतिप्रहं कुर्यात्, etc.

Vishnu-dharmottara., तृतीय-खण्ड, 301. 27(b)-36. p. 433(a-b).
v.r....भूमि कृत्वा...दासी-दासी...शकानां च...आन्ते कृष्णाजिनं...कर्त्तेऽत्राः
...प्रतिप्रहस्त्वयोन्द्रस्य आहतीव...वसुं (?) दशान्ताद...परिधायाधवा पुनः ।...
मन्त्रमाकृतैव...इषाधस्तु...!...तथोन्मुच्य...स्मृष्टा तु...॥ See also
DānaM., p. 12, II. 12-25; CaturVC., दान-खण्ड, p. 98;
DānaKK., p. 7. DānaC., p. 5(a), I. 9—(b), I. 6. VidhāP.,
fourth stavaka, pp. 38-39, v. r....भूमि कृत्वा...यज्ञो कृष्णाजिनं तथा
...तद्यात् परिधायाधवा पुनः ।...इषायां तु रथो ग्रात्यः...तथामुच्य
विभूषणम् । The following line is not quoted in the VidhāP.
द्रव्यारायन्यान्यवायSSदाय, etc.

P. 209, II. 6-7. कोऽदात् कस्मा अदात्, etc.

Vājasaneyi-samhitā, 7. 48, DānaKK., p. 15.

P. 209, II. 9-11. क इदं कस्मा अदात्, etc.

Atharva-veda, 3. 99. 7.

P. 209, II. 14-15. विधि-हीने तथाऽपात्रे, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 37, v. r....शेषमप्यस्य नश्यति ।

P. 210, II. 5-6. दयामुहिश्य यहानं, etc.

KṛtyaSS., p. 190.

P. 210, II. 7-8. दानान्येतानि देयानि, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 34.

P. 210, II. 10-11. पक्ष्मन्थ-वधिरा मूका, etc.

ParāM., I. I. p. 189, v. r....देवः प्रतिग्रहः । CaturVC.,
दान-खण्ड, p. 40. ...

P. 210, II. 12-13. पक्ष्मन्थ-बाल-वृद्धाद्यच्च, etc.

PadmaP., स्वर्ग-खण्ड, 15. 89, p. 103, v. r. बाल-वृद्धोष्व रोग्यनाथ-
दरिद्रिवान् । ...सदा वैश्य... ।

P. 210, II. 14-15. न विद्यया केवलया, etc.

SmṛtiR., p. 128, II. 6-7, v. r....तपसा वाऽपि... । VidhāP.,
fourth stavaka, p. 14, II. 14-15, v. r....तपसा वाऽपि... ।
DānaKK., p. 4, v. r....तपसा वाऽपि...पात्रं प्रकीर्तितम् । DānaC.,
p. 1(a), I. 9, v. r....तपसा वाऽपि...यत् दानम्... । TithyA., p.
238, v. r....तपसा वाऽपि... । CaturVC., दान-खण्ड, p. 26, v. r....
तपसा वाऽपि...पात्रं प्रकीर्तितम् ।

P. 211, II. 3-4. शीलं संवसता शोर्यं, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 24 and p. 102: आद-कल्प, p. 513.
ŚrāddhaC., p. 21, "मनु-स्मृति", v. r. शोलं संवत्सराज्ञेयं...सदूषव-

हारतः । ...विभिविं परीक्षयेत् ॥ VidbhāP., fourth stavaka, p. 15, v. r....परोक्षयेत् । ŚrāddhaKL., p. 38, v. r....संवत्सरात् जैयं...।

P. 211, II. 17-18. योऽचितः प्रतिगृह्णाति, etc.

DānaKK., p. 8, v. r. योऽचितं...ददात्यचितमेव वा...उभो तो... नरकं तु विपर्यये । SmṛtiR., p. 124, l. 25, reading same as in DānaKK. Cf. BhavP., ब्राह्म-खण्ड, 189. 21; CaturVC., दान-खण्ड, p. 101, II. 14-15.

P. 212, II. 2-3. तस्मात् सर्वात्मना पाचे, etc.

KṛtyaSS., p. 192, v. r. तस्मात् सर्वे-प्रयत्नेन...

P. 212, II. 19—213, 2. पितृनुहिद्य यो दद्यात्, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, p. 2217, v. 38, v. r....पापसं मधु-संबुद्धम् । गुड-सर्पिलिलैः सार्वे...वर्ष-शतं हरे ।

P. 213, II. 6-7. देवतानां गुरुणां च, etc.

KṛtyaSS., p. 192. CaturVC., दान-खण्ड, chap. 3, II. 3-4, p. 49, v. r....नापुरायं नोदितं कचित् । Cf. AgniP., 209. 29(b)-30(a), p. 354. DānaM., p. 6, II. 2-3, v. r....नापुरायं चोदितं कचित् । SmṛtiR., p. 129, II. 13-14, v. r....मातापितौविशेषतः... चोदितं कचित् ।

P. 213, II. 12-15. पापदः पापमाप्नोति, etc.

KṛtyaSS., p. 192, only the first verse quoted here. DānaM., p. 6, II. 4-5, only the first verse. CaturVC., दान-खण्ड, chap. 3, II. 5-9, v. r....अपि पाप-विशेषेण...पितृ-मातृ-गुड-ब्रह्मवादिनां दीयते तु यत् ।...पुरायं वा पापमेव वा ।

P. 213, II. 22. सुप्रयुक्तामसं, etc.

DānaM., p. 3, II. 20-21.

P. 214, II. 12-13. न स्पृथः स द्विजो राजन्, etc.

DānakK., p. 84.

P. 214, II. 14-15. किं करिष्यत्यसौ मूढो, etc.

KṛtyaSS., p. 193, v. r....कुरु-धारामि-संयुताः । DānakK.,

p. 84, v. r....गृहणात्युभयतोमुखीम् । VīraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 92, v.r....कुरु-धारामि-सन्त्रिभाः ।

P. 214, I. 16. तस्य वर्ष-शते पूर्णे, etc.

VīraM., p. 92, v. r. पूर्णे वर्ष-सहस्रे च....।

P. 215, II. 1-2. हस्त्यश्व-रथ-यानानि, etc.

ParāM., II. 2, p. 222, v. r....कृष्णाजिनं तु...अनापदि तु यो द्विजः । DānakK., pp. 84-85, v. r....गृहणाति तथैवोभयतोमुखीम् । CaturVC., दान-खण्ड, p. 58, v. r....मृत-शश्यासनादि यत् ।...अनापत्सु गतो द्विजः । DānakM., p. 6. I. 14, only the first line, v.r....मृत-शश्यासनादयः । VidhāP., fourth stavaka, p. 30, v. r....मृत-शश्यासनादि यत्...अनापत्स्वपि यो द्विजः ।

P. 215, II. 2-3. उभयतोमुखीं लोलां, etc.

VidhāP., fourth stavaka, p. 30, v. r. तथोभयमुखीं घोरां सहोलां मेदिनीं तथा । ParāM., II. 2, p. 222, v. r. तथोभयमुखीं दोलां...। VidhāP., fourth stavaka, p. 30, v. r....तथोभयमुखीं घोरां...मेदिनीं तथा । CaturVC., दान-खण्ड, p. 58, v.r....तथोभयमुखीं घोरां...।

P. 215, I. 4. सत्यकृदधनो लोके, etc.

DānakK., p. 85, v. r. पापकृत सोऽधमो...जायते नरः ।

P. 215, II. 5-8. तेन कृष्णा तु सा शश्या, etc.

PadmaP., दृष्टि-खण्ड, 10. 16(b)-18(a), p. 82, v. r. तेन तु इ

तु... यहीतायां तु तस्यां हि... वेदे चैव पुराणे च... प्रहीतारस्तु । DānaKK., p. 85, Cf. DānaM., p. 6, l. 18, only the first verse here, v. r. असिदुष्टा प्रेत-शब्द्या... यहीतायान्तु तस्यां तु...। KṛtyaSS., p. 193, last line of the first verse and first line of the second verse quoted here, v. r. यहीतायो तु तस्यां स...। Hāra-latā, p. 199, v. r. तेन दुष्टा तु... वेदे चैव पुराणे च... प्रहीतारस्तु... सर्वे नरक-भागिनः । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 92-93, v. r. यहीतायान्तु तस्यां स...; last line not quoted here. CaturVC., आद्व-कल्प, p. 1614, v. r. असिदुष्टा प्रेत-शब्द्या... यहीतायान्तु तस्यां तु ... वेदे चैव पुराणे च... प्रहीतारस्तु... निरयगामिनः ।

P. 215, II. 11-15 ब्राह्मणः प्रतिगृहीयात्, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 57, v. r.... साधुतः सदा... अव्यश-मणि-मातङ्ग-तिल-लौहांश्च वर्जयेत् । शश्यालङ्घार-वस्त्राणि धेनुं तिल-मही तथा । DānaKK., p. 85, v. r.... साधु-दातुतः... अव्यश-धेनु-मातङ्ग-तिल-लौहांश्च वर्जयेत् । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 90-91, v. r.... अव्यश-मणि-मातङ्ग-तिल-लौहांश्च... कृष्णाजिन-प्रतिप्राही...। VidhāP., fourth stanza, p. 14, only the first verse, v. r,... साधुतः सदा । अव्यश-मणि-मातङ्ग-तिल-लौहांश्च...।

P. 215, II. 17-18. ब्रह्म-हत्या-सुरा-पानं, etc.

DānaKK., p. 85, v. r.... ब्रह्म-हत्यां... स्तेयं तरिष्यति । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 91, v. r... स्तेयं तरिष्यति । Cf. CaturVC., दान-खण्ड, p. 98, II. 2-3.

P. 216, I. 22—217, I. 2. शिवस्य विलोः सूर्यस्य, etc.

TirthaC., p. 226, v.r..... यः करोति नरोत्तमः । तर्चैवाऽश्यतनान्मेषां कारणन्त्यतिशक्तिः ।... कोटि-न्योटि-मुण्डं उभेत् ।

P. 219, II. 4-7. द्रव्यमनं कलं तोर्युं, etc.

ViraM., तोर्युं-प्रकाश, p. 88, v.r... शिवस्वं न सृशेत्... लहुयेन्नैव निर्माल्यं... सर्वं विनिक्षिपेत्... लोभान्मोहात् स...। VidhāP., p. 839, v.r. same as in the ViraM.

P. 219, II. 13-14. यस्तु शङ्करं निर्माल्यं, etc.

ViraM., तोर्युं-प्रकाश, p. 88.

P. 219, II. 15-16. स्पृष्ट्वा रद्रस्य निर्माल्यं etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 88, v.r.... सवासा जलमाविशेत् । Kṛtya-SS., p. 185.

P. 219, II. 16-18. ब्रह्महापि शुचिभूत्वा, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 88. KālaTV., p. 203, v.r... महात्रत ।

P. 219, I. 22-220, I. 1. यस्त्वक्षय-तृतीयायां, etc.

KṛtyaSS., p. 197, v.r. यत्वात्त्वय-तृतीयायां...। TīrthaC., pp. 231-232.

P. 220, II. 2-4. हेम-रत्नमये चित्रे, etc.

TīrthaC., pp. 231-232. v.r.... रुद्र-लोके...।

P. 220, I. 5—221, I. 2. गुड-धेनु-विद्यानस्य, etc.

BhavP., उत्तर-खण्ड, 84. 29-33, p. 449 (b), v.r... गुड-धेनु-विद्यानव... प्रागेवं विन्यसेत्... गोमयेनानुलिपायां... आस्तीर्यं यज्ञतः... लघ्वेन काषाणं (?) तद्दूरं वत्सं च परिकल्पयेत्... सवत्सिकां... सदा भार-चतुष्टया... द्वाभ्यां वै मध्यमा...। DānaM., p. 172, I. 24-173, I. 6. the first verse is not quoted here; v.r... आस्तीर्यं सर्वतः... लघ्वैरणं चाजिनं तद्वत्...। DānaKK., p. 59, v.r.... आस्तीर्यं सर्वतः। लघ्वेणकाजिनं तद्वत्... प्राह् मुखीं कल्पवित्वा तु यो दयाद् गां सवत्सिकाम्। DānaC., p. 38, (b), II. 5-9, v.r. अजिनं तु चतुर्हस्तं... आस्तीर्यं सर्वतः। तत्रैर्ण

वाजिनं तद्रुत...सदा भार-चतुष्या । TirthaC., p. 236, v.r...लप्तेण-
काजिनं तद्रुत...) KṛtyaSS., p. 198, only the last two verses,
v.r...कपिला भारकेण तु ।

P. 221, II. 4-5. प्रभुः प्रथम-कल्पस्य, etc.

Manu, II. 30, p. 425. KṛtyaSS., p. 198, SmṛtiR., p. 132,
I. 34—133, I. I. SmṛtiC., p. 160. DānaM., 8, II. 25-26. Catur-
VC., आद-कारण, p. 452, v.r. बोऽनुकर्षे तु...ŚrāddhaKK., p. 228.

P. 221, I. 6-222, I. 4. घेनु-वत्सौ कृतौ चोमौ, etc.

BhavP.. उत्तर-खण्ड, 84. 34-37, p. 449 (b), v.r...कृतावेती...
शुक्रिं-सुक्रा०.....शिरालौ तु...ताम्र-गङ्गाक-पृष्ठौ तौ.....अ-युगावेती...।
DānaM., p. 173, II. 7-13, v.r...घृतस्यैती...शिरालौ तौ...गणहृक-
पृष्ठौ तौ...नाना-फलमयैदंन्तेर्द्वय-गन्ध०...रचयित्वा तौ...। DānaC.,
pp. 38 (b)-39 (a), v.r घेनु-वत्सौ घृतस्यैती...सित-सूत-शिरालौ तौ...
ताम्र-गुडक-पृष्ठौ तौ.....इन्द्रनीलक-तालुकौ.....नाना-फलमयैदंन्तेर्द्वय-ए०...।
TirthaC., p. 237,...घेनु-वत्सौ घृतास्यै तौ...सित-सूत-शिरा-नद्वी...प्राण-
गन्ध-करण्डकौ...।

P. 222, II, 5-9. या लक्ष्मीः सर्व-भूतानां, etc.

BhavP., 84. 38-39, p. 449 (a), the second verse not
quoted here, v.r...देवे व्यवस्थिता...मम पापं व्यपोहतु...खाहायां च...।
विमावसोः । DānaM., pp. 173, I. 24-174, I. 3, v.r...देवे व्यव-
स्थिता...या च कल्याणी...। DānaC., p. 39 (a)—(b), v.r...सा देवो
बाज्ञिकृत मे प्रवच्छतु...। DānaKK., p. 54...शङ्करस्य च या प्रिया...
मम शान्ति प्रयच्छतु...खाहा चैव...चन्द्रार्क-ऋग्य-शक्तियां...। TirthaC.,
pp. 237-238, v.r...खाहा चैव विमावसोः...घेनु-रूपा...।

P. 222, I. 10—223, I. 3, चतुर्मुखस्य या लक्ष्मी०, etc.

BhavP.. उत्तर-खण्ड, 84. 40-42, v. r....खधा त्वं पितृ-मुख्यानां...

यज्ञमुजां पुनः । सर्वे-पाप-हरे घेनो तस्माद् भूति प्रवच्छ मे ॥ TirthaC., p. 238, v. r....स्वधा या पितृ-मुख्यानां...। KṛtyaSS., p. 198, only the last line. DānaM., p. 174, ll. 3-8, v. r....स्वधा त्वं पितृ-मुख्यानां...। DānaC., p. 39(b), l. 9, last verse not quoted here.

P. 223, ll. 3-11. यास्तु पापविनाशिन्यः, etc.

BhavP., 84. 43-47(a), pp. 449(b)—450(a), v. r....अ॒यन्ते दश घेनवः...चतुर्थी मधु-घेनुका । जल-घेनुः पवर्मी तु यष्टि तु चीर-संभवा ।... कुम्भाः स्युर्देश-घेनुनां...नवनीतेन रक्षा॑ व तथा॒ऽन्यन्ये महर्ययः ॥ DānaM., p. 172, l. 16 f.. v. r....कथिता दश...आर्पासस्याग्नमी तथा...कुन्ती चृतादि-घेनूनामितरासां तु...नवमी तिल-तैलेन...। DānaC., P. 38(a), v. r.... कथिता दश...चतुर्थी जल-घेनुका...कुम्भान् चृतादि-घातूनामितरासां तु...नवमी तिल-तैलेन...। KṛtyaSS., p. 198, the first verse not quoted here; also the line कुम्भाः स्युः, etc. and the last line : v. r.... सुवर्ण-घेनूनन्यत्र...। TirthaC., p. 238, v. r....दशमो स्वस्व-रूपतः । Cf. DānaKK., pp. 158-159, “अविन-पुराणे” !

P. 223, l. 12—224, l. 4. एतदेव विधानं स्यात्, etc.

BhavP., 84. 47(b)-48 and 41, p. 450(a) ; v. r....स्यात् एवो-पक्षराः स्मृताः । घेनवो दश ता एताः not found in the BhavP. Cf. DānaC., p. 39(b), ll. 7-9. TirthaC., pp. 238-39, v. r. अमेय-यज्ञ-फलदा॑ः सर्वे...।

P. 224, l. 12. तुला पल-शर्तं श्वेयं, etc.

CaturVC., दान-ज्ञगड p. 118,...“निघण्डु,” v.r....तुला लियां पल-शर्तं भारः स्याद्विशतिस्तुलाः । TirthaC., p. 239. DānaC., p. 38(b), ll. 9-10.

P. 224, ll. 13-26. गोमयेनोपलित्सायां, etc.

Cf. KṛtyaSS., pp. 198, 1.22-199, l.l.

P. 226, I. 20—227, I. 8, तथैव गो-प्रदानञ्च, etc.

TirthaC., p. 232. KṛtyaSS., p. 197, only the first four lines quoted here.

P. 228, I. 11—229, I. 4. निवर्तन-द्वयं भूमेः, etc.

TirthaC., pp. 232-233, v. r....तस्य पुण्यफलं त्विदम् ।...सोमेन्द्र-विष्णु-लोकेषु ब्रह्म-लोके...सुहृके यथाविधि...Cf. SkanP., काशी-खण्ड, पूर्वोर्ध्वं, 27. 119 f. p. 2221. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 369-370, v. r....रूप-सम्पन्नः सर्व-लोक-सुपजितः ।...परात्म-ज्ञानमापनः ।

P. 229, II. 7-8. सप्त-हस्तेन दण्डेन, etc.

MatP., 283. 14(b)-15(a). p. 961, v. r. दण्डेन सप्त-हस्तेन... लिशाहसर्वः । CaturVC., दान-खण्ड, p. 122, v. r. दण्डेन सप्त-हस्तेन...। DānaC., p. 24(b) I. 8, v. r. दश-हस्तेन दण्डेन...। DānaM., p. 160, II. 18-19, v. r. दश-हस्तेन दण्डेन...। KṛtyaSS., p. 197, v. r. विशाहसर्वा मिवर्तनम् । Prayoga-ratna, p. 194(b), II. 11-12, v. r. दश-हस्तेन दण्डेन...। Cf. VidyāP., fourth stavaka, p. 43, II. 4-5; also PadmaP., उत्तर-खण्ड, 22. 8, p. 128.

P. 230, II. 4-5. गच्छ शतं वृषद्वैको, etc.

DānaC., p. 24(b), II. 8-9, v. r. यत तिष्ठेदयन्तितः । DānaM., p. 160, II. 20-21, v. r. यत तिष्ठेदयन्तितः । CaturVC., दान-खण्ड, p. 122, v. r. यत तिष्ठेदयन्तितः । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 370. Parūṣara-sarphitā, 12. 49 (in Kashi ed., no 48).

P. 230, II. 5-7. दश-हस्तेन वंशेन, etc.

Cf. ParāM., II. 2, p. 35, II. 18-19. CaturVC., दान-खण्ड, p. 122, v. r. पञ्च चान्यविकान्...गो-चमे जोच्यते । MadanaP., p. 969, v. r. पञ्च वान्यविकं...। Cf. ViraM., आद-प्रकाश, p. 177, II. 22-23.

P. 230, II. 9-10. एकोऽश्रीयाद्यदुत्पन्नं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 370. Cf. CaturVC., दान-खण्ड,
p. 122, II. 6-7 : DānaM., p. 23, II. 6-7.

P. 230, II. 11-12. गोचर्म मालां पृथिवीं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 370.

P. 230, I. 16—231, I. 6. ग्रामं गङ्गा-तटे यो वै, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 370-71, v.r....यावत्तद्ग्राम-भूमेवै परमाणुः
सुसंह्यया ।... KṛtyaSS., pp. 197-198, verses beginning as सूर्य-
कोटि and कोडते कालं, etc. are not quoted here; v. r. ग्राम-भूमेवै
परमाणुषु संह्यया । TirthaC., pp. 233-234.

P. 231, II. 16-21. तथा तस्यां लृतीयायां, etc.

TirthaC.. p. 234, v.r....ब्रह्मागङ्गान्तर-संस्ये तु रज-भोगान्...
प्राप्नोति च...।

P. 232, I. 13-233, I. 10. अष्ट-मूर्ति-धरां गङ्गां, etc.

TirthaC.. pp. 244-245, v. r. शालि-तरगङ्गल-प्रस्थेन...मधु-खण्डं
शुरं तथा ।...(दूर्वाल) रोचनं सित-संपूर्णम् ।...३० गङ्गायै नारायण्यै शिवायै
व नमो नमः ।...यमी तेषु दिनेषु च ।...

P. 234, I. 15-235, I. 2. शृणुष्वं भक्तिं यूर्यं, etc.

TirthaC., p. 246, (अग्नि-कार्यमधः-शत्यां) नक्तं भोजो वदाचरेत् ।
TithyA., p. 47, only the last verse, v. r....वदाचरेत् ।
KālaTV., p. 213,...वदाचरेत् ।

P. 235, II. 4-5. समं स्पादश्रुतत्वात्, etc.

Mīmāṃsā-darśana, 10. 3. 53.

P. 235, II. 6-7. आज्यं द्रव्यमनादेशे, etc.

SmytiC., आहिक-कारण, p. 430, v. r. आज्यं हव्यमनादेशे...।

CaturVC., दान-खण्ड, p. 139. TirthaC., p. 246. SmṛtiR., p. 8, II. 17-18, v. r. आज्यं हृव्यमनादेशो...। Kātyāyana-samhitā, 8. 16, v. r. आज्यं हृव्यमनादेशो...। DānaM., p. 15, II. 23-24. KṛtyaR., p. 59. ParāM., I. 1, p. 316, v. r. आज्यं हृव्यमनादेशो आहुतिषु विधीयते ।

P. 235, II. 9-10. होमो ग्रहादि-पूजानां, etc.

DānaM., p. 15, I. 9, v. r., होमो ग्रहादि-पूजायां...।

P. 235, I. 11—236, I. 3. गङ्गा-तीरे माघ-मासे, etc.

TirthaC., p. 247, v. r....(शिवं) स्मृत्वा...(मधुना च) स्व-शक्तिः ।

P. 236, II. 4-17. अलाभे कारयेद्देमना, etc.

TirthaC., pp. 247-248, v. r. (भक्त्या) तथा...अद्वा-मक्ति-परायणः... (धर्मात्मा) सप्त-द्वीप-पतिलभा.....सुरपः.....(सर्वे-रोग-विनिर्मुक्तः) सोऽयेतत् फलमाप्नुयात् ॥

P. 237, I. 22—238, I. 20. वैशाखे शुक्ल-पक्षे च, etc.

TirthaC., pp. 48-50, v. r. काष्ठ-मीलेन मुञ्जानो...मीलेन प्रगतो भूत्वा...यत् पुरुयं तदसंशयम् ।...मुखेन त्रृष्ण-संयुक्तैः...। भुजन् भोगानशीषतः ।...भूत्वा ततो मुवि ।...महीपालः कीर्ति-स्त्री-समन्वितः ।...वैराग्य-सम्पन्नः स गङ्गां लभते पुनः ।

P. 239, I. 20-240, I. 7. ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे, etc.

Cf. SkanP.. काशी-खण्ड, पूर्वार्ध, chap. 27, p. 2222 ff., v. 135ff. TirthaC., pp. 250-251, I. 2. Cf. NirS., pp. 75, I. 29-76, I. 3. “मविष्योत्तर-काशीखण्डयोः” । TithyA., p. 109, II. 13 ff.

P. 240, II. 8-22. चक्ष्यमाणेन मन्त्रेण, etc.

TirthaC., pp. 251-252, v. r....गोमयेनोपलेपिते ।.....(तिलान्

दद्यात्) दश-गोन्मो गवां हितान्... (दीपांशैव) प्रवाहके...यथा दुर्गा-रथ-
वाला (तथैवालापि)...। NirS., p. 76; two lines after विशेषतः
are not quoted here; v. r....यवान् दद्याद्वा-संख्या गवीस्तथा ।

P. 241, II. 1-9. एतैर्देश-विधैः पापैः, etc.

TirthaC., pp. 252-253. Cf. TithyA., p. III, II. 14-17.

P. 241, I, 11—P. 244, I. 9. नमः शिवायै गङ्गायै, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, पूर्वार्थ, chap. 27, 157-184, pp. 2223-2225.
v. r....(विष्णु-रूपिण्यै) ब्रह्ममूर्त्यै...[after this line: नमस्ते रुद्ररूपिण्यै
शाङ्कर्यै ते नमो नमः]...भिषक्-धेच्छर्यै...स्थास्तु-जह्नम-सम्भूत...ताप-लितय-
संहन्त्र्यै...भद्रदायै नमो... (लोक-भूपायै) तिपथायै...नमस्ति-शुक्र-संस्थायै
चमावत्यै...लिहुताशन-संस्थायै...नन्दायै...सुघा-धारात्मने नमः...विश-
मुख्यायै...विश-मिलायै...सुवृष्टायै...[after this line: परापर-शताख्यायै
तारायै ते नमो नमः]...पाश-जाल-निहन्तिन्यै...शान्तायै च वरिष्ठायै
हुत-जन्म्यै...ब्रह्मिष्ठायै (the line परापर-ये तु न्म, etc. is not found
in the SkanP. and the line गङ्गा ममाग्रतः, etc. is preceded by
two verses in the SkanP.)...त्वं पुमान् पर एव हि ॥ SmṛtiR.,
pp. 37-38. ViraM.. तीर्थ-प्रकाश, pp. 295-297. TirthaC., pp.
253-255. TithyA., pp. 112-114.

P. 245, I. 19—246, I. 5. तीर्थेषु ब्राह्मणं नैव, etc.

These verses are also found in p. 129; there is only one additional verse here, viz., पिण्ड-दानं ततः शस्त्रं, etc.

P. 247, II. 3-4. आपद्यनग्नौ तीर्थे च, etc.

ViraM.. आद्य-प्रकाश, p. 283, v. r. प्रवासे पुत्र-जन्मनि...।
ŚrāddhaV., p. 15. KālaM., p. 352...Cf. ParāM., vol. I,
part II, p. 343, II. 2-3 and 5-6; CaturVC., काल-निर्णय, p. 387,

v. r....द्विजो दयाच्छूद्रो दयात् सदैव हि । SamayaM., p. 132. v. r.
...ततः कुर्याच्छूदः कुर्यात् सदैव हि । Cf. SrāddhaM., p. 120, II.
17-18 and 20-21; Cf. MadanaP., p. 480, II. 13-14; and 481,
II. 15-16.

P. 247, II. 5-6, आत्मनो देश-कालानां, etc.

ParāM., vol. I. part 2. p. 343, “ब्याग्रपादः”, v. r. आत्मे
देश-कालानां...शुदः कुर्यात् सदैव हि । CaturVC., काल-निर्णय, p. 578.
MadanaP., p. 481, only first line is quoted, v. r....देश-
कालाभ्याम् ।

P. 247, II. 7-8, आम-आद्वपदोऽनस्तिः, etc.

Cf. MatP., chap. 18, v. 27, p. 60, and PadmaP., सुष्टि-खण्ड,
chap. 10, v. 32, p. 83. SrāddhaV., p. 16. v. r. येनाप्तीकरणं ।
KālaV., p. 374. MadanaP., p. 482, only last line is
quoted.

P. 247, II. 13-14. आद्व-विज्ञे द्विजातीनां, etc.

NirS., p. 329. II. 15-16. ViraM.. आद्व-प्रकाश, p. 285.
SrāddhaM., p. 26. SrāddhaKL., p. 82. MadanaP., p. 482,
v.r...आम-आद्व विज्ञोयते । SrāddhaV., p. 16. SmṛtiSār., p. 181,
II. 23-24.

P. 247, II. 17-18. दद्यादहरहः आद्व, etc.

Manu, chap. III. v. 82, p. 93. v.r. कुर्यादहरहः...। PadmaP.,
सुष्टि-खण्ड, chap. IX. v. 75, p. 73, v.r. कुर्यादहरहः...। SrāddhaM.,
p. 155, here the order of the verses has been changed.
v.r. कुर्यादहरहः...। KālaM.. chap. I. v. 1. p. 388. “माक्षण्डेय”
and only first line is quoted, v.r. कुर्यादहरहः...। SmṛtiSār.,
p. 284, II. 13-15. SrāddhaKK., p. 3, only first line is quot-
ed. CaturVC., काल-निर्णय, p. 477.

P. 247, I. 20. अश्वायुदकेन तु, etc.

ParāM., vol. I, pt. 2, p. 300, "पारस्कर", first portion of the verse quoted here, अहन्वहनि यच्छ्राद्धं लभिष्यमिति कोतितम् । चैश्वदेव-विहीनं तु ।

P. 248, II. 3-4. पितरो यत्र विद्यन्ते, etc.

KālaTV., p. 383, v.r....यत्र पूज्यन्ते; last portion of the verse quoted here, अविशेषेण कर्तव्यं विशेषाभरकं वजेत् । SrāddhaC., p. 71, v.r....यत्र पूज्यन्ते, last portion of the verse is also quoted here as in KālaTV.

P. 248 II. 5—8. सपिण्डीकरणादूध्यं, etc.

BrahmaP., 220. 82 (b)—84 (a), v.r....पितुर्यः प्रपितामहः...लेपभुजं याति । तेषां हि यथतुर्योऽन्यः...।

P. 248, II. 8-10. पिता पितामहश्चैव, etc.

BrahmaP., 220. 84(b)—86(a), p. 873. SmṛtiC., p. 2, "मार्कंगडेय" । SrāddhaKL., p. 4.

BrahmaP., 230. 86(b)—87(a), p. 874.

P. 248, II. 12-15. ततोऽन्ये पूर्वजाः स्वर्गं, etc.

SrāddhaKL., p. 4, v.r....समाप्य यजते वत्स येन येन शशुभ्व तत् । SmṛtiC., "मार्कंगडेय," p. 2, v.r....समाप्यायते वत्स येन येन शशुभ्व तत् । MadanaP., p. 473, "मार्कंगडेय," only last verse is quoted here, v.r....समाप्यते यथा वत्स येन येन शशुभ्व तत् । Brah-
maP., 220. 87(b)—89(a), p. 874, v.r....येऽपि तिर्यक्त्वमापन्नाः...येन येन वदामि तत् ।

P. 248, I. 16.—249, I. 7. अन्नं विकरणं यस्तु, etc.

BrahmaP., 220. 89(b)—97(a), p. 874, v.r. अन्न-प्रकिरणं...

तिर्यक्त्वं कुले गताः... किया-योगाद्विकृताः... बजलं चाढ़् व्रिशीचजम् ।... आद्-कियावताम् । Cf. GaruḍaP., उत्तर-खण्ड, II. 61-68, p. 667; MārkandeyaP., as quoted in SmṛtiC., pp. 2, I. 4-3, I. 4; ŚrāddhaKL., p. 5, I. 3-1, 16.

P. 249, II. 7-11. अन्यायोपार्जितेरन्नैः, etc.

BrahmaP., 220. 97(b)-99, 874, v.r.... अर्थैर्यः आद्... आद् कुर्वद्विरत्राम्बु-विचेषः संप्रजायते । Only the first śloka quoted in SmṛtiC., p. 3.

P. 249, II. 15-16. वस्त्राभावे किया नास्ति, etc.

KālaS., p. 531. v.r.... यहा विद्यास्तपासि च । तस्माद्वाग्य देवानि... । Cf. CaturVC., आद्-कल्प, p. 694, II. 19-20. ViraM., आद्-प्रकाश, p. 164, II. 11-12.

P. 250, II. 1-2. शौम-सूत्रं नवं दद्यात्, etc.

ŚrāddhaKK., p. 195, only the first half, v.r... कापासमेव च । KālaS., p. 561, v. r... दद्यात् चोरुं... । ViraM., आद्-प्रकाश, p. 189, v. r... दद्याच्छुणा-कर्पासं तथा । Cf. ŚrāddhaC., p. 55, II. 10-11.

P. 250, II. 3-4. वस्त्राभावे किया नास्ति, etc.

Cf. p. 249, II. 15-16 of GV. ŚrāddhaKK., p. 145. DānaKK., p. 9. v.r. आदेषु च विशेषतः ।

P. 250, II. 4-6. कौषेयं शौम-कार्पासं, etc.

ViraM., आद्-प्रकाश, p. 162, v. r... आवेषनानि यो... पुष्कलान् । ŚrāddhaKL., p. 72, v. r. आदेष्येतानि... पुष्कलान् । ParāM., vol. I, part II, p. 395, v. r. पुष्कलान् । SmṛtiC., आद्-काण्ड, p. 267, v. r... पुष्कलान् । KālaS., p. 535, v. r. कामानाप्रोत्यनुत्तमान् । CaturVC., आद्-काण्ड, p. 694, v. r... आदे शेतानि... पुष्कलान् ।

P. 250, II. 7-8. वर्जयेददशं प्राप्तः, etc.

Cf. BrahmaP., 220, 47(a), p. 878.

P. 250, II. 9-11. छिन्नमासन्नितं वस्त्रं etc.

SrāddhaKK., p. 146; first line not quoted here.

P. 250, II. 17-18. धोताधौतं तथा दग्धं, etc.

SrāddhaKK., p. 146, v. r....द्विन् वा रजकाहतम्। शुकाचृण-
मूल-लिम् वा....। VidhāP., third stavaka, p. 196, only the first
half quoted here.

P. 250, I. 18—251, I. 2. अग्निराविक-वस्त्रं हि, etc.

SrāddhaKK., p. 146, v. r. चतुर्षु न कृता ।

P. 251, II. 3-4. अधौतं काह-धौतञ्च, etc.

Cf. VidhāP., third stavaka, p. 195, II. 2-3.

P. 251, II. 6-9. आप्नमाप्रातकं विल्वं, etc.

NirS., p. 290, II. 10-12, v. r. पह्यकम्। नारद्वक्ष खर्जूरं...

SrāddhaM., p. 52, v. r....पह्यकम्। नागरव्व सखर्जूरं...एतानि फल-
जातीनि। SrāddhaKK., p. 17, v. r. पनसामलकं...पह्यजम्। नारद्वक्ष
सखर्जूरं...। CaturVC., आद-कल्प, p. 551, v. r...पह्यकम्। नारद्वक्ष
सखर्जूरं...एतानि फल-जातीनि...। ViraM., आद-प्रकाश, p. 41, v. r.
...पह्यकं...नारद्वक्ष सखर्जूरं...एतानि फल-जातीनि...।

P. 251, II. 9-12. यानि चाभ्यवहार्योणि, etc.

SrāddhaKK., p. 17, only the first sloka, v. r. यानि च
च्यवहार्योणि...। CaturVC., आद-कल्प, p. 602, v. r. ईषदुष्टु-कट्टन्येव
...मुष्ट-लिङ्गवानि यानि स्वरीषत-कट्टन्यानि च ।

P. 251, II. 13-14. तालं करण-काकोलौ, etc.

CaturVC., आद-कल्प, v. r....करण-काकोलै। SrāddhaKK., p. 18,

v. r. तालं कहणा-काषाणि...। ViraM., आद्व-प्रकाश, p. 46, v. r. फले
कहणा-काषोले...।

P. 252, II. 1-2. अत्यम्लञ्चातिलवणम्, etc.

ŚrāddhaKK., p. 16.

P. 252, II. 4-6. यवेव्रोहि-तिलैमर्यैः, etc.

ŚrāddhaM., p. 50, v. r....नीवारैहरिश्यामाकैः...। NirS., p. 288, II. 29-30, v. r....नीवारैहरिश्यामाकैः...। ViraM., आद्व-प्रकाश, p. 37, v. r....नीवारैहरिश्यामाकैः...। ŚrāddhaC., p. 22, v. r....हरिश्या-माकैः...। CaturVC., आद्व-कल्प, p. 542, v. r....नीवारैव तथा मार्यैः।

P. 252, II. 6-7. राजमापानणूङ्क्षेव, etc.

CaturVC., आद्व-कल्प, p. 549, v. r. विप्रुपान् मर्कटोद्धोरान् कोइवांश्चापि
वर्जयेत् । Cf. 'NirS., p. 299, II. 16-17; ViraM., आद्व-प्रकाश,
p. 40, II. 3 and 28; ŚrāddhaM., p. 50, I. 27; ŚrāddhaKK.,
p. 21, II. 12-13.

P. 252, II. 9-10. माहिषं चामरं मार्गम्, etc.

NirS., p. 291, II. 24-25 v. r, as given in the BrahmaP.,
see p. 252 of GV. Cf. ViraM., आद्व-प्रकाश, p. 49, II. 29-31.

P. 252, II. 10-12. गुड-शर्कर-मत्स्यण्डो, etc.

CaturVC., आद्व-कल्प, p. 601, v. r. गुड-शर्कर-मत्स्यण्डो...last line
not found here. ViraM., आद्व-प्रकाश, p. 55, last line not here
as well. ŚrāddhaKK., p. 20 and p. 170; v. r. गुड-शर्कर-
मत्स्यण्डी-स्त्रय-फलितकं तथा ; in p. 170 this line is omitted.

P. 253, II. 2-3. काल-शाकं तण्डुलीयं, etc.

Cf. ŚrāddhaKK., p. 19, II. 7-10; ŚrāddhaM., p. 52, v. r.
...तण्डुलीयं ; ViraM., आद्व-प्रकाश, p. 42, v. r....तण्डुलीयं ।

CaturVC., आद्वक्ल्प, p. 552, v. r....तन्दुलीयैः । NirS., p. 292, ll. 3-4, v. r....तन्दुलीयै...दद्याच्छ्रादेषु नित्यशः ।

P. 253, ll. 3-7, जाति-चम्पक..., etc.

ViraM., आद्व-प्रकाश, p. 159, the omitted word is here found as लोग्राभः ; v.r....पाठलि शतपत्तज...गन्धनेपालिकामपि...यूधिका-मतिशुक्रब...।...कमरं कुमुदं पद्मं पुण्डरीकब्ब यज्ञतः । इन्दीवरं कोक्तनदं कहारब्ब नियोजयेत् ॥ Cf. SraddhaKK., p. 142, ll. 11-16.

P. 253, ll. 11-12, गुणगुलु चन्दनञ्चैव, etc.

SraddhaKK., p. 144.

P. 254, ll. 1-7, मासं प्रीतिः पितृणान्तु, etc.

Cf. MahBh., 13. 88, 5-9, p. 197. Cf. PadmaP., मृष्टि-खण्ड, chap. 9, 151-157. CaturVC., आद्व-क्ल्प, p. 595-96, v. r....प्रीणाति चतुरो मासाच्छ्रीयैः पिशितैः पितृन्...ऐगाघै वाष्मामिकीम् । तथैकादरा-मासांस्तु ।

P. 254, ll. 8-12, संवत्सरं तथा गद्यं, etc.

CaturVC., आद्व-क्ल्प, p. 596, v. r....दुहितामिषमन्तर दत्तान्यात्म-कुलोद्धृतैः । SraddhaKK., p. 15, v. r....रोहितामिष-मुन्यन् ।

P. 254, ll. 12-13, यो ददाति गुडोन्मिश्रान्, etc.

SraddhaKK., p. 15.

P. 255, ll. 3-4, गद्या-आद्वं कृतं तेन, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 371, v. r. उत्सुष्टव्य तथा पृष्ठः...तदीचि-संसिक्त-तीरे । TirthaC., p. 261.

P. 255, ll. 7-8, एषु तीर्थेषु यच्छ्राद्यं, etc.

PadmaP., मृष्टि-खण्ड, chap. 11, v. 82, p. 94, v. r. येषु तीर्थेषु

...गयायां यत् वै धादं । TirthaC., p. 262, v. r....यत् कृतं तत्
अद्वया चापवर्गदम् ।

P. 255, II. 10-11. गङ्गा-यमुनयोस्तीरे, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 371.

P. 255, II. 14-15. सकुद् गङ्गाभिगमनं, etc.

KūrP., उपरिमाग, 34. 8., p. 375.

P. 255, II. 17-19. गङ्गायाञ्च गयायाञ्च, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 371, v. r....पिषड-दान-फलं समं ।
SrāddhaKK., p. 269.

P. 256, II. 5-6. ब्रह्महा गुरुहा गोद्धः, etc.

TirthaC., p. 192.

P. 256, II. 9-10. श्वेतस्थमुद्धतं वापि, etc.

TirthaC., p. 192. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 364.

P. 256, II. 12-13. चिन्तामणि-गणाचापि, etc.

TirthaC., p. 193, v. r....यत् प्रयच्छन्ति भक्तेभ्योऽचिन्तितं...।

P. 257, II. 2-3. योऽसौ निरञ्जनो देवः, etc.

TirthaC., p. 192 v. r. योऽसौ सर्व-गतो विष्णुः...। KṛtyaSS., p. 229, the reading is the same as that of TirthaC.

P. 257, II. 4-5. तीर्थ-यात्रादिकं कृतस्नम् , etc.

TirthaC., p. 192, v. r. तीर्थ-यात्रा-विधि...यो नरः । KṛtyaSS., p. 229, v. r. तीर्थ-यात्राविधि...यो नरः ।

P. 257, II. 5-8. कन्या-दानस्तथा अन्यत्र, etc.

KṛtyaSS., p. 230, v. r....वरात्र-गज-दानेत्र यत् पुरायं परिकीर्तितम् ।

...ततोचिक फलं गङ्गा-तोय-पानादवाप्यते । TirthaC., p. 197, the reading is the same as that of KṛtyaSS.

P. 258, II. 1-2. गण्डप-मात्र-पानेन, etc.

KṛtyaSS., p. 230, v. r....पिवेदम्भस्तस्य । TirthaC., p. 197.
v. r. पिवेदम्भस्तस्य शक्तिः ।

P. 258, II. 6-7. चान्द्र-ब्रत-सहस्रन्तु, etc.

ViraM., तीर्थ'-प्रकाश, p. 360, v. r. इन्दु-ब्रत-सहस्रन्तु । TirthaC., p. 197, v. r. यः पिवेत् तद् यथेष्टन्तु गङ्गाम्भः स विशिष्यते ।

P. 258, II. 10-11. त्रिभिः सारस्वतं तोयं, etc.

TirthaC., p. 197, v. r....सप्तभिस्तवय । KṛtyaSS., p. 230.
v. r....सप्तभिस्तवय । Cf. VidyāP., third stavaka, p. 733, II. 8-9. Cf. ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 184, II. 20-21.

P. 258, II. 13-14. वज्यं पर्युषितं तोयं, etc.

Cf. MadanaP., p. 304, II. 15-16. TirthaC., p. 192, v. r.
अवज्यं जाहवी-तोयमवज्यं...) ViraM., तीर्थ'-प्रकाश, p. 364, the reading is the same as that of TirthaC. Cf. ŚrāddhaKK., p. 143,
II. 17-18. NirS., p. 253, II. 5-6. v. r....पर्युषितं पुष्टं...पर्युषितं
जलम् । न वज्यं तुलसी-पतं न वज्यं जाहवी-जलम् । KṛtyaSS., p. 177 and
229, the reading same given as in TirthaC.

P. 259, II. 11-12. किमषाङ्गेन योगेन, etc.

SkanP., काशी-खरण्ड, पूर्वार्ध, chap. 27, v. 25, p. 2216.
TirthaC., p. 194. ViraM., तीर्थ'-प्रकाश, p. 363.

P. 259, II. 14-15. सर्व-देवैश्च मर्त्यैश्च, etc.

TirthaC., p. 194, v. r. स एव देवैमर्त्यैश्च ।

P. 259, ll. 17-18. लम्बेद्वाकुशिरा यस्तु, etc.

Cf. TirthaC., p. 190, ll. 3-4; and p. 194, ll. 11-12. Cf. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, ll. 15-16.

P. 259, l. 18—260, l. 1. तिष्ठेद् युगसहस्रन्तु etc.

Cf. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 360, ll. 13-14. KṛtyaSS., p. 229, ll. 4-5. TirthaC., p. 190, ll. 1-2 and p. 194, ll. 17-18.

P. 260, ll. 11-12. पूर्वे वयसि पापानि, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 359 v. r...तेऽपि बान्धुतमां गतिम्। KṛtyaSS., p. 229, v. r...कर्माणि हृत्वा पापानि...शेषे गङ्गां...यान्धुतमां गतिम्। TirthaC., p. 189, the reading same as that of ViraM.

P. 261, ll. 6-7. कलौ तत्-परम-ब्रह्म, etc.

ViraM., समय-प्रकाश, p. 261.

P. 261, ll. 14-15. प्रायश्चित्तानि दीयन्ते etc.

Cf. SmṛtiSār., p. 353, ll. 22-23.

P. 262, ll. 3-4. कृत-पापेऽनुतापो वै, etc.

BrahmaP., chap. 22, v. 38, p. 113.

P. 262, ll. 6-8. अप्यन्य-चित्तः क्रुद्दोऽपि, etc.

BrahmaP., chap. 216, v. 59, p. 850., v. r...अत्यन्त-कोष-शक्तोऽपि कवाचित्...।

P. 262, ll. 11-15. पापकृद् याति नरकं etc.

BrahmaP., chap. 22, vv. 34-36, p. 113. ParM., vol. II, pt. II, p. 209, the last verse is not found here.

P. 263, ll. 2-5. धर्मद्रवं हापां वीजं, etc.

SmṛtiR., p. 53, ll. 20-21, v. r....धर्मद्रवो ।

P., 263, II. 5-6. गङ्गा गङ्गेति यो ब्रूयात्, etc.

BrahmaP. (Ānandāśrama), chap. 175, v. 82, p. 409.

P., 264, II. 15-19. स्नान-मात्रेण गङ्गायां इति.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 371-72. v. १...तस्याहं प्रवदे पापं...कुम्भो-
पाकेनु मञ्जति । TirthaC., p. 19.

P., 265, II. 2-3. प्रायश्चित्तैरपैत्येनः, etc.

SmṛtiSār., p. 353, l. 25, p. 354, l. 1, only first line quoted.
MadanaP., p. 704, v. १...व्यवहार्यस्तु वचनादिह जायते ।

P., 265, II. 9-10. ब्रह्मणो वा सुरापो वा, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 371.

P., 266, II. 9-10. न तीर्थं पातकं कुर्यात्, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 91, v. १...त्यजेत् तीर्थोपजीवनम् । Cf.
SmṛtiR., p. 127, l. 26.

P., 266, II. 11-12. दुर्जरं पातकं तीर्थं, etc.

SmṛtiR., p. 127, II. 26-27, v. १...तीर्थं हि दुर्जरं कृतमेतत्
सर्वं विवर्जयेत् ।

P., 267, II. 3-5. गङ्गा-मञ्जन-शीलस्य, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 372.

P., 267, II. 8-9. महापातक-मुख्यानि, etc.

KṛtyaSS., p. 84, v. १. महापातक—सह्वानि यानि पापानि सन्ति मे ।
TirthaC., p. 211, v. १. महापातक-सह्वानि... ।

P., 267, II. 13-16. गङ्गायां मरणान्मुक्तिः, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 372-73. VarṣaKK., p. 537.

P. 268, II. 1-2. नासुकं श्रीयते कर्म etc.

ParāM., vol. II, pt. I, p. 11, v. r....अवश्यम् अनुभोक्तव्यं ।

Cf. BhavP., ब्राह्म-खण्ड, chap. 191, v. 27, and chap. 192, v. 3, p. 171A.

P. 168, I. 6. ज्ञानाभिः सर्व-कर्मणि etc.

Bhagavad-gitā., chap. 4, v. 37.

P. 268, I. 15—269, I. 1. ब्रह्म-विष्णवादि-देवानां, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 371.

P. 269, II. 3-4. या गतियोग-युक्तानां, etc.

Cf. KṛtyaSS., II. 11-12, p. 232 and TīrthaC., p. 262, II. 9-10.

P. 269, II. 4-6. ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 337. TīrthaC., p. 263, v. r. अज्ञानतो
ज्ञानतो वा...। KṛtyaSS., p. 232.

P. 269, II. 8-9. गङ्गायां ज्ञानतो मृत्या, etc.

VarṣaKK., p. 537....मोक्षमाप्नोति मानवः ।...अज्ञानाद् ब्रह्मणो लोकं ।

P. 269, I. 14—270, I. 2. अथोदकेन गङ्गायाम्, etc.

TīrthaC., p. 263, v. r. अथोदके तु जाह्नव्याः । KṛtyaSS., p. 232,
v. r. अथोदके तु जाह्नव्याम्...स न चैति पुनर्जन्म ।

P. 270, II. 3-4. यः सर्व-पाप-युक्तोऽपि, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 354.

P. 270, I. 10—271, I. 7. जल-प्रवेशे चानन्दं, etc.

NarasiṃhaP., chap. 30, v. 29-39, pp. 81-82, v. r....सोऽहं
च रणं चैवास्य...। अनाशुके तु संन्यासे मृतो गच्छेत्...। मुख्यं दायो...

लभन् सर्वं तपःकलम् ।...भूमि-दानेन शुद्देन...। रीत्य-दानेन सर्वं तु निर्मलं
लभते नरः । अश्व-दानेन पुरायाहं...!...शान्तः सर्वं शुभं लभेत । Cf.
CaturVC., दान-खण्ड, p. 164.

P. 271, II. 9-14. सरित्खायी जित-कोधः, etc.

NarasimhaP., chap. 30, vv. 40-44, v. r..., सम्प्राप्य न निवर्त्तत
सर्वं...। CaturVC., दान-खण्ड, p. 165, v. r....निर्मलं सुखमाप्नोति...।
स-प्राप्य न निवर्त्तत देवं...। The portion येन येन हि...यद्यदिच्छति मानवः,
is not found in CaturVC.

P. 271, I. 14—272, I. 2. एकविशत्यमी सर्वाः, etc.

NarasimhaP., chap. 30, v. 27-28, p. 81, v. r. एकविशानि सर्वं
वै...। तत्तेषु निवसन्ति स्म जनाः कोध-विवर्जिताः । CaturVC., दान-खण्ड,
p. 164.

P. 272, II. 5-6. शम्भोर्जटा-कलापात्तु, etc.

TirthaC., p. 264, v. r. यान् पापान् सगरात्मजान् ।

P. 272, II. 7-10. स्नात्वा तु सिकाऽप्यथ, etc.

Cf. NirS., p. 414, II. 2-4; SmṛtiK., p. 353, II. 16-19;
TirthaC., p. 265, II. 14-19; ViraM., p. 374, II. 11-16;
HāraL., p. 190, II. 3-8.

P. 272, II. 11-12. स्नात्वा तथोच्चीर्य च, etc.

NirS., p. 414, I. 5 and SmṛtiK., p. 353, II. 20-21, only the
second half is identical. v. r...स्यात् महेन्द्र-तुल्या TirthaC.,
p. 266, v. r. as before. ViraM., तोष्ण-प्रकाश, p. 374. HāraL.,
p. 190, only the second half here. v. r. स्यात् महेन्द्र-तुल्या ।
KṛtyaSS., only second half.

P. 272, II. 13-14. गङ्गा-तोयेषु यस्यास्थि, etc.

NirS., p. 414, v. r... (सस्यास्थि) चिप्पते । KṛtyaSS., p. 146.

SmṛtiK., p. 353, v. r. (यस्यास्थि) चिप्पते...त्रद्वा-लोकात् सनातनात् ।
Tri-sthali-setu-sāra-samgraha, p. 28, v. r. चिप्पते...सनातनात् ।

P. 273, II. 3-4. दशाहाभ्यन्तरे यस्य, etc.

Tri-sthali-setu-sāra-samgraha, p. 29, v.r. यस्य गङ्गा-तोयेऽस्थि...।
ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 373. KṛtyaSS., p. 146, v. r. यस्य गङ्गा-
तोयेऽस्थि...। NirS., p. 414, II. 8-9, v. r. यस्य गङ्गा-तोयेऽस्थि...।
TīrthaC., p. 265, v. r. as before.

P. 273, II. 9-10. यावदस्यस्थीनि गङ्गायां, etc.

KūrP., पूर्व-भाग, 36. 30, p. 181, v. r. यावदस्थीनि गङ्गायां...।
ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 373. Cf. HāraL., p. 181, II. 11-12.

P. 273, II. 13-14. गङ्गा-तोयेषु यस्यास्थि, etc.

TīrthaC., p. 265, v. r. वर्णणान्तु सहस्राग्नि, etc.

P. 273, II. 17-18. यस्मिन् काले नृणामस्थि, etc.

TīrthaC., p. 265.

P. 274, II. 4-5. यावदस्थि मनुष्यस्य, etc.

MahBh., 3. 85. 94, p. 146. Cf. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 359,
II. 22-23.

P. 274, II. 8-10. गङ्गायास्त्वय राजेन्द्र, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 355. KṛtyaSS., p. 233, v. r. अथमेष्ठं
दश-गुणं, etc.

P. 274, II. 12—13. अन्तरीक्षे क्षितौ तोये, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 356, v. r....पूज्यमङ्गल्यं पदमरुते ; stated
to be taken from the Gaṅgā-vākyāvali. TīrthaC., p. 264.

P. 274, I. 18—275, I. 2. सर्वे-तोयेषु यत् पुण्यं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 356, v. r. सर्वे-दानेन यत्...सर्वं खात्वा...।

P. 275, II. 7-8. यो यमर्थयते कामं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 356.

P. 275, II. 10-11. मुक्ति-क्षेत्रेषु सर्वतः, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 357. मुक्ति-क्षेत्रेषु सर्वतः।

P. 275, II. 19-20. स्वर्ण-भार-सहस्रेण, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 334. TirthaC., p. 26. SmṛtiK., p. 348, II. 15-16, v. r....वेस्यां चैव दिने दिने।

P. 276, II. 5-6. राजसुय-सहस्रस्य, etc.

TirthaC., p. 25, v. r. सितासिते तु माये तु...।

P. 276, II. 9-10. गङ्गा-यमुनयोर्मध्ये, etc.

TirthaC., p. 26, v. r....आतो मुच्येत...कामांक्षतः प्राप्नोति।

P. 276, II. 12-14. सितासितेषु यः स्नाति, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 334, v. r. सितासिते तु यत् जानं...न तेषां...। KālaS., p. 41, v. r. सितासिते च यैः आतं माष-मासे...न तेषां...।

P. 276, II. 17-18. आकल्प-जन्मभिः पापं, etc.

TirthaC., p. 25.

P. 277, II. 2-6. सितासितेषु यो मञ्जेत्, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 333-34, v. r. सितासिते तु...दुर्जया वैष्णवी माया...तेषु तेषु च लोकेषु...प्रवागे माष-मज्जिनः। TirthaC., p. 25, v. r. सितासिते तु...दुर्जया वैष्णवी...तेषु तेषु च लोकेषु...माष-मज्जिनः। SmṛtiR., p. 53, I. 18, the verse तेजोमयेषु लोकेषु, etc. not quoted in SmṛtiR., v. r. सितासितेऽपि...रवी राजन् न गमेषु निमवति। दुर्जया वैष्णवी...माष-मासे...साऽपि माष-मासे...। Tri-sthali-setu, p. 31.

v. r. सितासिते तु...न स पापेतु...दुर्जया वैष्णवो...तेषु तेषु च लोकेषु...
पथाचाकं विलोयन्ते...माध-मज्जिनः ।

P. 277, II. 11-12. संवत्सर-शतं सात्रै, etc.

TirthaC., p. 27. v. r. संवत्सर-शतं सात्रै...प्रयासे माध-मासे तु...।

P. 277, I. 15—278, I. 1. योगाभ्यासेन यत् पुण्यै, etc.

TirthaC., p. 27. v. r....संवत्सर-शत-लये...ऋग-ग्रामस्य तद्ग्रन्थे ।

P. 278, II. 3-5. ततः पुण्यतमं नाम, etc.

Tri-sthalī-setu, p. 14. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 321-22, v. r.
...(पुण्यतमं) नास्ति...प्रबद्धत्वादिकं...

P. 278, II. 5-6. श्रवणात्तस्य तीर्थस्य, etc.

Tri-sthalī-setu, p. 14, v. r. दर्शनात्तस्य...मृत्तिकालभनाद्वाऽपि...।

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 322, v. r....मृत्तिकालभनाद्वाऽपि...सर्वे-
पापैः प्रमुच्यते ।

P. 278, II. 15-16. कुरुक्षेत्र-समा गङ्गा, etc.

SmṛtiK., p. 351, II. 24-25, v. r....यत् कुत्तावगाहिता...।

TirthaC., p. 18. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 330, v. r....यत् तत्त्व-
वगाहिनः । KṛtyaSS., p. 231, v. r....यत् कुत्तावगाहिताः । कुरु-
क्षेत्राद्वा-गुणाः...।

P. 278, I. 16—279, I. 3. तस्माच्छत्-गुणाः प्रोक्ताः, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 330. TirthaC., p. 18, v. r....गङ्गा-
यमुन-सङ्गमे...। SmṛtiK., p. 351, II. 25-27, v. r....गङ्गा-यमुन-सङ्गता ।

TithyA., p. 153, and NirS., p. 158, I. 22, only the lines
काश्वाः शत-गुणाः...पविम-वाहिनी quoted.

P. 279, II. 7-8. पश्चिमाभिमुखी गङ्गा, etc.

TithyA., p. 153. NirS., p. 158, I. 23, KṛtyaSS., p. 216.

v. r....हन्ति कल्य-शतम्। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 330. TirthaC., p. 18.

P. 279, II, 13-15. उपस्थृतिं यो माघे, etc.

TirthaC., p. 25. v. r....माघे मकराकें...।

P. 280, II, 12-14. ये माघ-मासे वर-तीर्थ-मज्जनं, etc.

Tri-sthali-setu, p. 41.

P. 281, I, 14—282, I, 1. हिमवत् पृथु-तीर्थेषु, etc.

TirthaC., p. 20. v. r. सर्वे-कामप्रदो माघो...। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 332, v. r. as before. *The following lines of the GV are identical with those of the same*, pp. 291, I, 7-292, I, 1. For notes, see pp. 291-92.

P. 283, I, 5—284, I, 8. गायन्ति देवाः सततं दिवि स्थिताः, etc.

TirthaC., pp. 21-22....दिविष्ठा...माघो गरीयोऽथ तयोऽथ सोऽधिकः। वाय्मु-पर्णाशन-देह-शोधनैः।...चिर-काल-सवितैः। योगेष्व संयानित नराभ्यां गतिम्।...हि यान्ति यो गति ज्ञाता हि।...कुञ्जर-कर्ण-चालिता।...राज-सूयाद्यभेद...।...सम्प्रददाति चाखिलम्। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 333. v. r....सततं दिविष्ठा...। माघः प्रयागष्ठ...। माघो गरीयोऽथ तयोऽथ...।...देह-शोधयोः।...चिर-काल-सवितैः। योगेष्व संयानित नराभ्यां...।...सुरसिन्धु-योगे।...कुञ्जर-कर्ण-ताडिता।...सम्प्रददाति चाखिलम्।

P. 285, I, 10—286, I, 4. अब्र नारायणः सस्नौ, etc.

Tri-sthali-setu, p. 10. v. r. सन्नो सप्तनाकः...उपित्वा तत्र...होक् वायोन शूलशूक्...सा सन्नो...भेजे...पुलं वंशधरं लेमे ययाति नहुपो मुने। स मायया...।

P. 286 II 8-9. संवत्सर-शतं साश्र, etc.

Tri-sthali-setu, p. 33. TirthaC., p. 27. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 16. v. r. प्रयागे माघ-मासेऽस्य...।

P. 286, II. 11-18. एतेषां तु, etc.

Cf. Tri-sthali-setu, p. 38, II. 21-31. TirthaC., p. 29, II. 7-14, v. r....यत् अह-सहस्र-कोडीकृतेऽपि माघ-सप्तमी-प्रातःखानादौ... [this is the right reading]...फल-कामनावां तदानन्त्यापसे: ।...अह-सहस्रं ।

P. 287, II. 1-8 गङ्गा-यमुनयोदित्वैव, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 334,...राज्य-कामिनः । Tri-sthali-setu, p. 29, v.r.....भोगः स्यात्...स्याद्वाज्य-कामिनः । TirthaC., pp. 25-26, v.r. राज्य-कामिनः । KṛtyaSS., p. 233, only the last verse.

P. 287, II. 9-10. पञ्च-योजन-विस्तीर्ण, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 329, “कौमे”, v.r. प्रवेशात्तस्य तद्भुमावभसेभः...। SmṛtiK., p. 351, II. 30-31, only the first line quoted here. TirthaC., p. 23, Tri-sthali-setu, p. 15.

P. 287, II. 10-12. त्रीणि कुण्डानि राजेन्द्र, etc.

KṛtyaSS., p. 216. Tri-sthali-setu, p. 15, v.r. पञ्च कुण्डानि...येषां मध्ये...प्रयागस्य प्रवेशात् ।

P. 287, II. 12-14. त्रीणोति, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 325, II. 11-12. Tri-sthali-setu, p. 15, II. 11-12. The Tri-sthali-setu says, “त्रीणि कुण्डानोति कन्तिः पाठः । कुण्डानि कृपाः । ते च प्रयाग-प्रतिप्रानालक्ष्मुरेणु हेयाः” ।

P. 287, II. 15-16. घनुविंशति-विस्तीर्ण, etc.

TirthaC., p. 29, v.r. मवेत् पुनः । Cf. SmṛtiK., p. 352,

II. 4-5. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 335, v.r. राजसूयो पुनर्भवेत् । Tri-sthali-setu, p. 32, v.r....राजसूयैः पुनः पतेत् ।

P. 287, II. 17-19, सितासिते तु यः स्नाति, etc.

SmṛtiR., 351. II. 22-24, "मातस्ये," v. r. (सितासिते तु) यत् ज्ञानं माष-मासे...। TirthaC., p. 26, v. r. सितासिते तु यत् ज्ञानं...। Tri-sthali-setu, p. 30, "मातस्ये," v.r. सितासिते तु ये ज्ञाता माष-मासे...।

P. 288, II. 2-3, प्रातः स्नाय्यरुण-किरण०, etc.

SmṛtiR., p. 65, II. 33-34, SmṛtiSār., p. 306, I. 21.

P. 288, II. 7-8. मकरस्ये रवौ माये, etc.

Tri-sthali-setu, p. 41, v.r. मकरस्ये रवौ यो हि न ज्ञातोऽनुदिते... कथं स तिदिवं...। TirthaC., p. 31.

P. 288, II. 11-13, कम्बलाभवतरौ नागौ, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 338, "मातस्ये," v.r. यमुना-दक्षिणे तटे... गत्वा च संस्थानं...। TirthaC., pp. 29-30, "मातस्ये," v.r....मुच्यते सर्वं पातकं ।

P. 289, II. 5-7. कृष्णचैव तु सामुद्रं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 338-339, v.r.....यदि तिप्रति...। TirthaC., p. 30, v.r....यदि तिप्रति...।

P. 289, II. 9-11. उत्तरेण प्रतिष्ठानात्, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 339, v.r. तीर्थं लैलोक्य-विशु तं...। अश्मेष-फलं तत्त्वं...। TirthaC., p. 30.

P. 289, I. 15—290, I. 4. ततो भोगवतीं गत्वा, etc.

TirthaC., p. 30, v.r....सल्य-बादेषु यत् फलम्...तत्त्वं भोगवती

नाम...सोऽश्वमेषमवाऽनुयात् । Only the last two verses are found in MahBh., वनपर्वे, 85-86.

P. 290, II. 10-13. यामुने चोत्तरे कृले, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 328, only the first verse found here.

TirthaC., pp. 30-31, v.r....परमं स्मृतम् ।

P. 290, II. 15-17. तत्र स्नात्वा च पीत्वा च, etc.

TirthaC., p. 31

P. 291, II. 2-3. तिर्जः-कोट्योऽर्ध-कोटी च, etc.

TirthaC., p. 24, v.r....कोट्योऽर्ध-कोटीय ... ।

P. 291, I. 7—292, I. 2. ज्ञानकृन्मानसे मायः, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 332. v.r....विशाल-कुलदो...(कुरुचेते च) साप्तर्ते...देवकात् देवता-देहो... । TirthaC. pp. 20-21; between सरयूग्यडकी, etc. and कावेरी तुङ्गभद्रा, etc., there is an additional line, viz., तापी गोदावरी भीमा पयोधरीं कृष्णकीशिकी ; v.r. देवक्या देवता-देहो (नरो भवति, etc.)...नीलकण्ठार्द्देद... ।

P. 292, II. 3-7. शृणु राजन् प्रव्यागस्य, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 324, v. r. गया च खेनुकं चैव गङ्गासागरमेव च । TirthaC., pp. 23-24, v. r. same as before. Tri-sthalisetu, p. 6, v. r. शृणु राजन् प्रव्याग्यामि...गया च खेनुकं चैव गङ्गा-सागरमेव च ।

P. 292, II. 8-16. पूर्यिव्यां यानि तीर्थानि, etc.

TirthaC., pp. 18-19. PadmaP.. उत्तर-खण्ड, 246. 46, p. 1769, ĀSS. ed. KṛtyaSS.. p. 216, only the first verse quoted here. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 330.

P. 292, I. 17—P. 293, I. 2. गङ्गा-द्वारे दशावतें, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 377, v. r....कुशावतें स्नाने...दशायुत-गवाँ दानात...। KṛtyaSS., p. 231, only the first verse, v. r. same as before.

P. 293, II. 11-13. तीर्थं च सौकरं नाम, etc.

KṛtyaSS., p. 232. TirthaC., p. 217.

P. 293, II. 17-18. तत्रैव ब्रह्मणस्तीर्थं, etc.

KṛtyaSS., p. 232. TirthaC., p. 217.

P. 294, II. 1-2. तथाहुः कापिलं तीर्थं, etc.

TirthaC., p. 217, v. r. अथाहुः...स्नात्वा तुल्य-फलं..।

P. 294, II. 5-6. गङ्गा-द्वारे दशावतें, etc.

MahBh., दान-धर्मे, 25, 13, v. r....कुशावतें...बिल्वके...तीर्थे कन्खले...। PadmaP., उत्तर-खण्ड, 81. 40, p. 317, v. r....कुशावतें बिल्वके...स्नात्वा कन्खले तीर्थे पुनर्जन्म न विद्यते। KṛtyaSS., 232.

P. 294, II. 9-10. पवित्रार्थं ततस्तीर्थं, etc.

KṛtyaSS., p. 233.

P. 294, II. 13-17. वेणीवाहां ततस्तीर्थं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 357, “गङ्गा-वाक्यावल्याम्”, v. r....स्वसा स्वरैव सज्जता !...वाम-पादोद्धरां...। KṛtyaSS., p. 233, “वेणी-वाहां दर्दरीति प्रसिद्धम्”—ViraM. and KṛtyaSS.

P. 294, I. 20—P. 295, I. 1. ततस्तु गण्डकी-तीर्थं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 357, “गङ्गा-वाक्यावल्याम्”, v. r....यत्त सज्जता...। KṛtyaSS., p. 233, v. r....तत्त्वैव...यत्त सज्जता...।

P. 294, II. 3-7. राम-तीर्थं ततः पुण्यं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 375, “गङ्गा-वाक्यावल्याम्”, v. r. वैकुण्ठ-

पण (?)... (यत्तासौ) सुदूरलो...। KṛtyaSS., p. 233, v. r. वैकुरठो यत्
सत्रिधौ...यत्तासौ सुदूरलो...। TirthaC., p. 218.

P. 295, II. 9-10. विश्वामित्रस्य भगिनी, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 357, “गङ्गा-वाक्यावल्याम्”, v. r....
गङ्गया यत्...वित्तादिः समन्तः (?) ल्यात् प्रियातिधिः । TirthaC., p. 218.

P. 295, II. 12-13. जहु-हदे महातीर्थे, etc.

ViraM., सोर्थ-प्रकाश, p. 375, “गङ्गा-वाक्यावल्याम्”, TirthaC.,
p. 219.

P. 295, II. 16-17. तस्माद्दिति-तीर्थं च, etc.

ViraM., सोर्थ-प्रकाश, p. 375, “गङ्गा-वाक्यावल्याम्”, TirthaC.,
p. 219.

P. 295, I. 19—P. 296, I. 4. शिलोच्चयं महातीर्थं, etc.

TirthaC., p. 219, v. r....तृणादिभिः सह...स्नानाद्व प्रयागवत् ।...
(यत्र) स्वेन...स्थाने तत् महोदयः...। Only the last four lines are
found in the ViraM., तीर्थ-प्रकाश p. 355, “गङ्गा-वाक्यावल्याम्” ।

P. 296, II. 8-9. एकेन स्नान-माज्ञेण, etc.

KṛtyaSS., pp. 230-231.

P. 296, II. 18-19. महाज्यष्ठो सुर-श्रेष्ठ, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 367, “भविष्ये” ।

P. 297, II. 1-2. अरुणोदय-बेलायां, etc.

SmytiS., p. 46, II. 4-6, v. r....कोटि-सूर्य-प्रहैः समा । ViraM.,
तीर्थ-प्रकाश, p. 365. TirthaC., p. 40, v. r....प्रयागे यदि लभ्येत...
सहस्रांक-प्रहैः समा । Cf. MadanaP., p. 263, II. 9-10; SmytiC.,
आङ्गिक-कारण, p. 321.

P. 297, II. 12-13. वैशाखे शुक्ल-पक्षे तु, etc.

BhavP., मध्य-पर्व, 8. 7, p. 215. SmṛtiC., आहिक-कागड, p. 321, KṛtyaSS., p. 8. NirS., p. 72, II. 3-4.

P. 298, II. 2-4. तत्र यद्यपि कल्पतरुकारेण, etc.

For identical passages, see ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 50, II. 18-20 and p. 335, II. 10-11.

P. 298, I. 2—P. 304, I. 9. तत्र यद्यपि, etc.

TīrthaC., p. 32, I. 1—38, I. 18 (except सितासित-प्रवाह, etc. p. 37—प्रयोज्यम्, p. 38, I. 6)।

P. 298, II. 5-8. प्रयागे वपनं कुर्यात्, etc.

KṛtyaSS., p. 216. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 335, v. r.... प्रयागे वपनं यदि। Tri-sthali-setu, p. 17, v. r....कुरुचेते च दानेन ...वपनं यदि। TīrthaC., p. 32, v. r. कि काश्या मरणेन वा। Detailed discussions about shaving in Prayāga are found in the Tri-sthali-setu (pp. 17-22) as well as ViraM.. (pp. 60-62).

P. 301, II. 5-6. संवत्सरं द्वि-मासोनं, etc.

VidhāP., third stavaka, p. 158, v. r. संवत्सरे द्वि-मासोने...। ŚrāddhaC., p. 140, Tīrthendu-śekhara, p. 7. Cf. NirS., p. 359, II. 26-27. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 57, v. r. संवत्सरे द्वि-मासोने...Tri-sthali-setu, p. 19. Tri-sthali-setu-sāra-samgraha, p. 9, v. r. संवत्सरे द्वि-मासोने...।

P. 301, II. 15-16. गङ्गायां भास्कर-क्षेत्रे, etc.

Tri-sthali-setu, p. 20.

P. 302, II. 10-12. सर्वान् केदान् समुद्रत्य, etc.

Gangā-jala of Dāmodara Miśra (composed in the Śaka year 1956 i.e. 1434 A.D.), ed. by Rāmanātha Gosvāmin

Vidyālaṅkāra : Calcutta, Gupta Press, 1930, p. 115, v. r.
...मुराढ़-मुराढ़नमुच्यते । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 50. Tirthendu-
śekhara, p. 8, v. r....मुराढ़-मुराढ़नमादिशेत् । ŚrāddhaC., p. 140,
v. r. एवमेव हि नारोणां शस्यते वपन-किया । Cf. Tri-sthali-setu-
sāra-samgraha, p. 32, II. 2-3. NirS., p. 360, II. 1-2, v. r.
...शस्यते वपन-किया । VidhāP., third stavaka, p. 743, v. r.
...शस्यते वपन-किया । KṛtyaSS., p. 217, v. r....मुराढ़-मुराढ़नमादिशेत् ।

P. 302, II. 14-16. केशानाश्रित्य तिष्ठन्ति, etc.

KṛtyaSS., p. 217, v. r. केश-मूलान्युपाश्रित्य...तस्माचान्
वापयेत् वै ।

P. 304, I. 11—310, I. 10. आ प्रयागात् प्रतिष्ठानात्, etc.

TirthaC., p. 47—52.

P. 304, I. 19—305, I. 2. आ प्रयागात् प्रतिष्ठानात्, etc.

Tri-sthali-setu, p. 15, last line not quoted here, v. r.
आप्रयागं...यत् पुरो...नागध बहुमूलकः...प्रजापतेः चेत्तं...। ViraM., तीर्थ-
प्रकाश, p. 323, v. r. आप्रयागं...यत् पुरो...प्रजापतेः चेत्तं...।

P. 305, II. 3-5. सितासिते सरिते, etc.

Tirthendu-śekhara, p. 24, v. r....तवाहुतासो...ये वै तन्वं...
स्ते जनासो...। Tri-sthali-setu, p. 3. “आभलादनानां परिशिष्ट-अृतिः”;
v. r. तवाहुतासो...ये वै तन्वं...धीरास्ते जनासो...; “शाखान्तरे तु ‘ते
वै जनासो’ इति पठन्ति”। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 342, “ऋग्वेदे
आभलादनाः पठन्ति”, v. r....तवाहुतासो...ये वै तन्वां...धीरास्ते
जनासो...। PadmaP., उत्तर-खण्ड, chap. 246, p. 1769.

P. 305, II. 8-9. न देव-वचनात्तात्, etc.

Tirthendu-śekhara, p. 25, v. r. न लोक-वचनात्तात् न देव-
वचनादपि । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 322, v. r...न देव-वचनात्तात्...।

P. 305, II. 9-11. दश-तीर्थ-सहस्राणि, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 322, v. r. तेषां साक्षियमलैव... ।

P. 305, II. 11-12. या गतिर्योग-मुक्तस्य, etc.

Cf. KṛtyaSS., p. 232, II. 11-12.

P. 305, I. 13.—306, I. 6. व्याधितो यदि वा दीनः, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 343, v. r.....सर्व-रज्मयैदिव्यैर्नाभज-
समाकुलैः । वराज्ञना-समाकोणोर्बिमानैः शुभ-लक्षणैः...समृद्धे (जायते कुले) ।
तदेव च स्मरेत्तीर्थं... ।

P. 306, II. 7-10. वट-मूलं समासाद्य, etc.

Tirthendu-śekhara, p. 23, v. r.....समाधित्य... ; only the
first verse is quoted here. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 343-44.

P. 306, I. 12—307, I. 13. उर्वशी-पुलिने रम्ये, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश pp. 339-40, v. r....शुकाम्बरधरो...भूमि-पति-
(भवेत्)... ।

P. 308, II. 3-8. गङ्गा-यमनयोर्मध्ये, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 344, v. r....करीषामि' यस्तु धारयेत्... ।
Tirthendu-śekhara, pp. 23-24, only two and a half lines
quoted here, v. r....कर्यामि' यस्तु साधयेत्... ।

P. 308, II. 9-13. यस्तु देहं निकृत्य स्वं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 345, v. r....(देहं) विकर्तित्वा...प्रिय-
वाचकः ।

P. 308, I. 13—309, I. 2. शृणु राजन् प्रयागे तु, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 345, v. r....अनाशक-कलं विभो... ।

P. 309, II. 10-11. गङ्गा च यमुना चैव, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 378.

P. 310, II. 1-3. देशस्थो यदि वाऽरण्ये, etc.

ViraM., तीर्थ'-प्रकाश, p. 328.

P. 311, II. 6-11. गङ्गां पुण्य-जलां प्राप्य, etc.

ViraM., तीर्थ'-प्रकाश, p. 372, v. r....आचमनं चैव...। ...न
वदभवत् नरः।

P. 311, I. 12. स्नायीत तैलवान्, etc.

BrahmaP., 221, 79, p. 887, v. r....तैलवान्...कटभूमिसुपेत्य च।

ViraM., तीर्थ'-प्रकाश, p. 372.

P. 312, II. 1-2. नित्यं नैमित्तिकं चैव, etc.

GaruḍaP., 217, 117, p. 518, v. r.....नैमित्तिकं चापि...।

SmṛtiC., आहिक-काण्ड, “यमः”, p. 336. ViraM., आहिक-प्रकाश,
p. 177, v. r. नैमित्तिकं काम्यं...।

P. 312, I. 8. यथाऽहनि तथा प्रातनित्यं, etc.

Kātyāyana-gṛhya-sūtra with five commentaries. Venkate-
śvara Press ed., p. 400. Smṛti-candrikā., आहिक-काण्ड, p. 292,
v. r....स्नायादतन्द्रितः। ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 190.

APPENDIX II

SOME REMARKS ON THE QUOTATIONS IN THE GĀNGĀ-VĀKYĀVALI

The Gāngā-vākyāvalī is full of quotations which may be classified into seven categories.

I. Anonymous verses and passages. Here no names of the works or authors are given by Viśvāsadevi herself but it is clear that the verses and passages cannot be her own composition, but are taken from some Purāṇa, Smṛti or such other works; e.g. p. 110, l. 13, "दर्शनात् सर्वानात्" etc. Viśvāsadevi does not say anything about the source of the verse; but we have traced it in the Agni-purāṇa.¹ The verse "नाभि-माले जले स्थित्वा", etc. with no indication as to the source has been traced in the Garuda-purāṇa.²

II. Verses and passages expressly stated by Viśvāsadevi to be taken from others (इति केचिद्, इति वदन्ति³, अन्ये...आहुः⁴, इति प्रसिद्धिः⁵, स्मृती⁶, पुराणे⁷ etc.) but no definite names of authors or works are given.

1 For other authorities quoting the same verse, see Appendix, Further references and notes, p. 2.

2 See Appendix, Further references and notes, p. 25 under नाभि-माले जले स्थित्वा, etc.

3 See Appendix, Alphabetical index of authors or works quoted by Viśvāsadevi in the Gāngā-vākyāvalī under Kecit.

4 See the Text of the GV., p. 302.

5 Op. cit., p. 302.

6 Op. cit., p. 187, l. 1.

7 See the General Index under Smṛti.

8 See the General Index under Purāṇa.

III. Verses and passages expressly stated to be taken from some work or other (*Smṛti*, *Purāṇa*, etc.) but found in quite different works; e.g. the verses मौमानामपि तोर्थानां", etc. are expressly stated to be taken from the *Mahābhārata*, but they have been found in the *Skandapurāṇa*,¹ though not in the *Mahābhārata*. There are abundant examples of this type. Particular mention is to be made of the *Purāṇas* in this respect; thus, the verse "अयने द्वे विजुवेद्वे", etc. (p. 170) is said to be quoted from the *Bhaviṣya* and *Matsya Purāṇas*. It is not found in these two *Purāṇas* but has been traced in the *Agni-purāṇa*.² The verse "चन्द्र-सूर्य-ग्रहे", etc. stated to be taken from the *Garuḍa-purāṇa* is found in the *Padma-purāṇa*³ and not in the *Garuḍa*. The same remark applies to a certain extent to the *Smṛtis* as well. Thus the verse "अवण्णाश्चि" etc. is not traced in the *Bṛhad-Vaśiṣṭha* but found in the *Agni-purāṇa*.

Viśvāsadevi probably used different recensions of the works from those we have consulted or the interpolations into the original works may be responsible for this.

IV. Some quotations which have been traced to the sources mentioned in the *Gangā-vakyavali* as well as in other works, e.g., the verses एता युगायाः कथिताः पुराणाः,

1 See Appendix, Further references, etc., p. 14.

2 *Op. cit.*, p. 35.

3 *Op. cit.*, p. 41 under चन्द्र-सूर्य-ग्रहे चैव, etc.

4 See Appendix, Further references and notes, p. 34 under अवण्णाश्चि, etc.

etc. are found not only in the Matsya-purāṇa from which they are expressly stated to be taken, but also in the Viṣṇu-purāṇa, Saura-purāṇa, Padma-purāṇa,¹ etc.

This may be explained by the reasons stated above in III.

V. Verses said to be taken from particular works but not traced in the authoritative editions of the same. E.g. none of the quotations from Atri, Devala and Yama in the Gaṅgā-vākyāvalī are traceable in the editions of the same published from the Vaṅgavāśī Press² and the Ānandāśrama Press.³ Similarly, the quotations from the Yogi-Yājñavalkya are not found in the Vasumati edition of the work.⁴

VI. Quotations untraced though the names of works or authors have been given by Viśvāsadevi: works not extant or fragmentary.

The Gaṅgā-vākyāvalī contains quotations from the Jābāli, Paithinasi, Pracetas, Marīci and Sumantu Saṃhitās of which no MSS. even are known to exist to-day. Some of these quotations, however, have been traced in the Smṛti-nibandhas or allied works.⁵ The

¹ See Appendix, Further references, and notes, p. 30 under पूर्णवाचः, etc.

² In Unavimśati Saṃhitā. See Bibliography.

³ In Smṛtinām samuccayah. See Bibliography.

⁴ See Bibliography in loco.

⁵ See the page references to the texts under these heads in the General Index, and the corresponding foot-notes as well as the Appendix, Further references and notes.

Dakṣa-sūtra mentioned by the authoress (p. 312) is probably lost for ever. There are a few quotations from Vyāghrabhūti¹ in the Gaṅgā-vākyāvali. No complete work attributed to him is known to exist though the Nibandhas contain some quotations from him, different from those given here. No complete MS. of the Smṛti-samuccaya of Viśveśvara from which Viśvāsadevī probably quoted² could be availed of and therefore, the single quotation from it could not also be traced. The Saura-dharma which has also been quoted in the Gaṅgā-vākyāvali is, probably, a sequel to the Saura-purāṇa. This work is no more extant. The MSS. of the Nandi-purāṇa and the Nandikeśvara-purāṇa which have also been quoted are too rare to be availed of. One of the verses quoted by Viśvāsadevī from the Nandi-

¹ See General Index under Vyāghrabhūti.

² Royal Asiatic Society of Bengal, MS. No. 10068 (1935) and 4858 (1936). The first one is incomplete at the end and the following leaves of the second are missing: 11, 14, 15, 24-26, 28, 31-33, 37 and 52.

There seem to be three works of the same name Smṛti-samuccaya. The Bombay University Library possess one MS. of a Smṛti-samuccaya which is complete in about 500 verses on Āhnika, Sauca, etc. Another Smṛti-samuccaya is only a part of the Ācāra-tilaka or Labdhācīra-tilaka and consists of 321 verses. A MS. of this work belongs to the Bhandarkar Oriental Institute (No. 7331). The third work of the same name was composed by Viśveśvara and has been quoted by Jimūtavāhana in his Kāla-viveka, Raghunandana in his Divya-tattva and Śūlapāni in his Tithi-viveka. Probably it is this last Smṛti-samuccaya from which Viśvāsadevī also has quoted.

keśvara-purāṇa is also found in the *Suddhi-tattva*.¹ The Āditya-purāṇa and the Saura-purāṇa are sometimes considered to be identical; but the verse in the Gaṅgā-vākyāvalī stated to be taken from the Āditya-purāṇa (pp. 214 and 230) cannot be traced in the printed editions of the Saura-purāṇa.² The MSS. of the Kālottara³ and the Śivadharma⁴ belonging to the Royal Asiatic Society of Bengal did not prove useful as the verses quoted from them in the Gaṅgā-vākyāvalī⁵ could not be traced in these MSS. The Niṣṭhā-kalikā quoted by Viśvāsadevi⁶ is not extant. The Gauḍiya-smṛti⁷ and the Śiṣṭa-tantra⁸ could not be identified with any existing work. Thus we get the names of some Smṛtis, Purāṇas and later works in the Gaṅgā-vākyāvalī which are not extant now.

VII. Verses and passages traced to their sources as mentioned in the Gaṅgā-vākyāvali. The majority of the quotations falls under this category. The Bhavisya, Brahma, Brahmanḍa and Garuda Purāṇas have, however, been rather disappointing in this respect,—only a fraction of the verses quoted from them being traced. Some of the verses said to be taken from these Purāṇas have been found in quite different works (*vide* III).

1 See p. 212 of this edition.

2 Viz., the Vaṅgavāsi and the Ānandāśrama editions.

3 MSS. G. 4745 and G. 11310.

4 MS. Nos. 4082 and 4085.

5 P. 219; p. 157.

6 P. 219.

7 P. 184.

8 P. 263.

APPENDIX III

DESCRIPTION OF THE MSS. OF THE GANGĀ-VĀKYĀVALI

Royal Asiatic Society of Bengal MSS.

1. A=Royal Asiatic Society MS. No. 2839 (3573). Complete. Folios, 154. Size 13 x 2 inches. Substance: country-made paper. Five lines in a page. Script: Bengali. Date: Saka 1596 i.e. 1674-75 A. D. Extent in ślokas: 2,300. New pagination after p. 24. Appearance: very old and worn out. Fairly correct. The writing of the MS. is badly effaced. There are many leaves in it that are absolutely chalk-white and the writing in them can hardly be deciphered. The following leaves are missing: 20-21, 1-4, 6-18, 22-24, 57, 63-75, 78-80, 83-84 and 87. Variant readings have been occasionally noted in margins. It contains a leaf with a list of the chapters of the work. This list is, however, palpably incomplete as it does not take any notice of the chapters I—XV (see Contents of this edition) and the remaining chapters also have been noticed in it in a hap-hazard manner.

2. B=Royal Asiatic Society of Bengal MS. No. 2840 (726). Complete. Folios 59. Three lines in a page. Extent in ślokas, 1000. Date:

Saka 1627 i.e. 1705-1706 A. D. Substance: Tādi-patra. The MS. was found most fragile and worm-eaten, and could hardly be handled; the Society has consequently rejected it now from its stock. It is, in fact, an epitome of the Gaṅgā-vākyāvalī and the saṃkalpa-vākyas and pramāṇas have, therefore, been sometimes omitted, altered or modified as desired; still, quite a good portion of this MS. agrees verbatim with the other MSS. of the Gaṅgā-vākyāvalī consulted. Its beginning and end are different from those of the other MSS. of the Gaṅgā-vākyāvalī; therefore they are being reproduced here.

The beginning of MS. B:—

अथ गङ्गा-वाक्यावली-संप्रहो लिख्यते ।
 स्मरणं कीर्तनं यात्रा अवश्यं वीक्षणं तथा ।
 नमस्कारः स्पर्शनं च आद-प्रकरणं तथा ॥
 दर्भ-प्रतिरूपि-ज्ञानमभय-प्रकरणं तथा ।
 चेत्त-प्रकरणं चैव गङ्गा-दर्भादिकं तथा ॥
 अथावगाहनं चैव ज्ञान-प्रकरणं तथा ।
 सामान्य-ज्ञान-करणं भक्ति-अद्वे तर्थेव च ॥
 मज्जन-ज्ञान-मार्त्रं च ज्ञानं शिव-नदीतु च ।
 तिथि-ज्ञानं तथा माध्ये समसी-ज्ञानमेव च ॥
 नन्दा-ज्ञानं युगाद्यायां ज्ञानं मन्वन्तरादिषु ।
 नज्जल-ज्ञानं योगं च विशेष-स्नानमेव च ॥
 स्नानं दशहरायां च संकान्तिषु विशेषतः ।
 मासावधि-स्नान-फलम् + + + + ॥
 माध्ये च फालगुणे चैव वैशाल्ये कातिके तथा ।
 चन्द्र-सूर्योपरागे च स्नानं मात्याहिकं तथा ॥
 वास्तवादिषु च स्नानं महाज्यैष्णां विशेषतः ।
 शिव-सत्रिधि-गङ्गायां स्नानं तर्पण-प्रक्रिया ॥

नप-प्रकरणं चैव पूजा-प्रकरणं तथा ।
 गङ्गा-व्यानं देव-पूजा अर्थ-प्रकरणं तथा ॥
 त्रिपुराङ्-करणं चैव पानं गङ्गा-जलस्य च ।
 मृतास्थि-चेष्टो गङ्गायां संचोपादेष संप्रहः ॥

The end of MS. B:—

गङ्गा गङ्गेति यैर्नीम योजनानां शतैरपि ।
 स्थितैरुचारितं हन्ति पापं जन्म-चयाजितम् ॥
 अथ जन्म-चयाजित-पाप-हनन-कामो गङ्गा-स्नानं करिष्ये ।
 ३० नमो गङ्गायै ॥

Only the first two lines of the Post colophon, viz., the following,

सप्त-द्वि-रसा-चन्द्रे च शाके माघे गुरोर्दिने ।
 धीप्रसादोऽलिखद् यताद्++वाक्यावली++ ॥

can be deciphered, and not the remaining portion.

This MS. has been found useful in as much as it contains good readings here and there and supplies the text of a few missing portions of MS. A in particular.

India Office Library.

1. C=India Office Library MS. No. 1807 (819 A). Complete. Folios 83. Size: $15\frac{3}{4}'' \times 5''$. Eight lines in a page. Script: Bengali. Date Saka year 1729 i.e. 1807-1808 A. D. Fairly correct: occasional careless mistakes. Look: fresh. Beautifully bound and nicely preserved. This MS. generally agrees with A and occasionally with B. Of the three MSS., this is the best; its readings are, on the whole, better than those of the two other MSS. consulted.

APPENDIX IV

SOME REMARKS ON THE AUTHORSHIP OF THE GANGĀ-VĀKYĀVALI

Some scholars have attributed the Gaṅgā-vākyāvali to Vidyāpati.¹ It cannot, however, be doubted that it was composed by Viśvāsadevi. Every MS. of the Gaṅgā-vākyāvali consulted by me² contains this concluding verse:—

किवन्धिवन्धमालोक्य श्री विद्यापति-सूरिणा ।
गङ्गा-वाक्यावली देव्या: ग्रन्थार्थविमलोकुता ॥३॥

From this it is absolutely clear that Viśvāsadevi composed the work and Vidyāpati collected some authoritative

¹ Theodor Aufrecht, Catalogus Catalogorum, vol. I, *in loco* Julius Eggeling, Catalogue of Sanskrit MSS. in the Library of the India Office, Part III, p. 594. Haraprasāda Sāstrīn, Descriptive Catalogue of Sanskrit MSS. in the Library of Asiatic Society of Bengal, Smṛti volume, 1925, p. 855.

² MS. belonging to the Library of Darbhanga Raj, fol. 82; vide MS. 88, p. 90 of the Descriptive Catalogue of MSS. in Mithilā by K. P. Jayaswal and A. Shastri, vol. I. Smṛti MSS. (colophon same as in our edition). Palm leaf MS. belonging to Pandita Maheśvara Jhā of Darbhanga; vide MS. 88 A; *op. cit.* MSS. A, B and C, see the Bibliography appended to this book. MS. belonging to the Sanskrit College, Calcutta, No. 322; vide Catalogue of Sans. MSS. in the Sanskrit College Library, Calcutta, 1898, vol. II, p. 298. MS. No. 708 belonging to the Bodleian Library; vide Catalogi Codicium Mamit. Bib. Bodleianae, by Th. Aufrecht, Oxford, 1864, pp. 292-93.

³ See p. 314 of this edition.

statements (*Pramāṇas*) from a few Nibandha-granthas¹ in support of the arguments of Viśvāsadevi. Unfortunately these Nibandhas have not been specified by name by the authoress; only this much is certain that she accepted some help from Vidyāpati who found out some authoritative statements for her from a few Nibandhas. The large number of works from which the authoress has quoted in her work (see Appendix : Alphabetical index of authors or works quoted in the Gaṅgā-vākyāvali —99) shows at once that apart from the help Viśvāsadevi accepted from Vidyāpati, she knew the scope of her work thoroughly well and had already collected and arranged systematically the materials that had remained scattered in the Purāṇas, Smṛtis, Jyotiṣa works, etc. The word “विमलीकृता” in the above verse suggests that Vidyāpati rendered the help in course of the revision of the work. So it is certain that Viśvāsadevi would not have been able to compose the work if she were not sure of the materials at her disposal. This conclusion is in agreement with the information furnished by the second introductory verse and the colophon found in the MSS. consulted² stating that the Gaṅgā-vākyāvali was composed by Viśvāsadevi (...विद्यासदेव्या इयं गङ्गा-वाक्यावली जगति विजयताम् and महा-महादेवो-श्रीमद्भूत्यासदेवो-विरचिता गङ्गा-वाक्यावली समाप्ता ।) Of the nine MSS. consulted, only two

¹ For the Nibandhas quoted in the Gaṅgā-vākyāvali, see Appendix, Subject-index of the works quoted in the GV.

² For these, see fn. 2, p. 105.

end as इति श्रीविद्यापति विरचिता गङ्गा-वाक्यावली समाप्ता¹ but these two MSS. contradict themselves because both of them contain the same introductory verse, viz.... तावद्विष्वासदेव्या, etc. and conclude with the same verse, किमन्निवन्धमालोक्य, etc.

The scholars who have attributed the work to Vidyāpati have not assigned any reasons for doing so. As Vidyāpati was a very great poet, and the court-poet of Mithilā also during the reign of Viśvāsadevī, perhaps they thought that the work was really composed by Vidyāpati himself who assigned the authorship to the Queen, his patron, in order to please her. This is but a mere conjecture, not supported by any evidence whatsoever, internal or external;² on the contrary, it goes directly against the informations furnished by the work itself. Vidyāpati was a great poet, no doubt, but from that it does not necessarily follow that Viśvāsadevī could not have been so learned as to compose the GV. On

¹ Sans. College MSS., vol. II, 1898, p. 508. Notices of Sans. MSS. by R. L. Mitra, vol. III, p. 234 f., No. 1251.

² Govindānanda Kavikānkānacārya refers to the authoress of the Gangā-vākyāvali as Gangā-vākyāvali-kāra in his Vatsa-kriyā-kāmamudi (Bibliotheca Indica ed., p. 97, l. 20 and p. 107, l. 16) and Śuddhi-kāmamudi (Bibliotheca Indica ed., p. 217, l. 17). Evidently here "Kāra" means the author including the sense of the authoress as well i.e. it is used in a general sense and the gender is not designated (Lingasya avivakṣitavat). For many similar instances see my article Female Right to Vedic Rituals in the City College Magazine, December, 1939, pp. 2-3; see also my article Initiation of Women in the Indian Historical Quarterly, vol. XV, p. 101.

the contrary, there is evidence that the royal family of Mithilā including the ladies was very learned; her sister-in-law Lakhimā (Lakṣmī)-devī too was a poetess of repute. Again, Vidyāpati composed the Saiva-sarvasva-sāra at her instance during her reign; but he does not assign that work to the Queen herself.¹ Similarly, if the Gañgā-vākyāvalī had been composed by Vidyāpati at the instance of the Queen, he would have probably stated the fact as he did in the Saiva-sarvasva-sāra.

Thus we conclude that the Gañgā-vākyāvalī was composed by Queen Viśvāsadevi herself on the following grounds:

I. The introductory and concluding verses as well as the colophon and post colophon explicitly and unambiguously assign the work to Viśvāsadevi.

II. This is further supported by indirect and circumstantial evidences (see above).

III. There is no evidence whatsoever showing that the GV. was composed by Vidyāpati and not by the Queen.

¹ विज्ञानुज्ञाप्य विद्यापति-कृतिममसीं विभ-विह्यात-कोऽतिः ।
श्रीमद्विभासदेवी विरचयति शिवं शैव-सर्वस्त्व-सारम् ॥

APPENDIX V

The Royal Family of Mithilā

The Royal family of Mithilā was noted for its patronage to learning. Many well-known scholars—Smārtas, poets and others, adorned the royal courts of Mithilā. A good deal of information about the royal family can be gathered from the works of these scholars. We are attempting here only a brief survey of the royal family from the fourteenth to the sixteenth century A.D., mainly on the basis of the evidence supplied by Cañdeśvara, Śridatta, Vidyāpati, Misarū Miśra, Vācaspati Miśra, Vardhamāna, Rucipati, Gadādhara and others. This, however, does not tally in many places with the Pañjis¹ or records kept by Pañjiars or hereditary genealogists.

1. Kāmeśvara—Vidyāpati refers to him in his *Kirtilatā*.² He ruled in Mithilā towards the beginning of the 14th century A.D.

¹ The Pañjis are hereditary records of the kings and Brāhmaṇas of Mithilā kept in book form. They consist of large numbers of palm-leaf MSS. Every year the genealogists go round the villages collecting informations about the births and deaths of the Brāhmaṇas and record them in the Pañjis kept by them. See Grierson, Indian Antiquary, vol. XIV, p. 187, f.n. 21.

² P. 4 (l. 16) of Mr. Haraprasāda Sāstrin's edition in the Hṛṣikeśa Series, No. 9. Calcutta, Calcutta Oriental Press, 1931 (1924-25); Vardhamāna's *Gaṅgā-kṛtya-viveka*, British Museum Catalogue of Sans. MSS., No. 198, introductory v. 2.

2. Bhogīvara—He was the son of Kāmeśvara. He was of a charitable disposition. In the Kirtilatā, he has been referred to as an intimate friend of Sultan Firuz Shah¹ who ruled during the second half of the fourteenth century (1351-1388 A.D.). His wife was Padmādevī.²

3. Ganeśvara—In the genealogical table appended by Grierson to his article in the Indian Antiquary³ and constructed on the basis of the Pañjis of Mithilā it is stated that Bhogīvara had no issue, but the Kirtilatā states that he had a son called Ganeśvara, also called Ganeśa, very clever in Politics as well as Mimāṃsā,⁴ who succeeded his father to the throne of Mithilā in Lakṣmaṇa Saṃvat 252 (1361-62 A.D.)⁵ and defeated in strategy a Mahomedan called Aslan. Ganeśvara has been eulogised as a skilful archer.

4. Kirtisimha—Of the sons of Ganeśvara, Virasimha was the eldest⁶ and Kirtisimha the youngest.⁷

¹ P. 4, ll. 18 ff. See Iswariprasad's History of Medieval India, pp. 263 ff. for an account of Firuz Shah Tughluq.

² No. 801, last two lines, p. 478, Vidyāpatir Padāvali, ed. by Nagendranātha Gupta, Vaṅgiya-Sāhitya-Parisad-granthāvali, No. 24, Calcutta, 1916 (1909-10).

³ Vol. XIV, p. 106.

⁴ Op. cit., p. 5, ll. 5 ff. Ganeśvara called Ganeśa; p. 7, l. 15. Ganeśa=Gaganeśa?

⁵ Op. cit., p. 7. लखमन-सेम नरेश लिहिथ जवे पखल पबवे, etc.

⁶ Op. cit., p. 5 तौङ्करो पुल युवराजहि माझ... कविता-काळिदास... समाचरित-चन्द्रचूड-चरण-सेव... महाराजाधिराज श्रीमद्वीरसिंहदेव।

⁷ Kirti-latā, p. 5, ll. 17-18: रामु कनिह मरिदगुण कित्तिनिह भूपाल । मेहनि साहडे चिर जीवडे करडे भर्म परिपात ॥

The Kirtilatā was composed by Vidyāpati during the reign of Kirtisimha to commemorate his victory over Aslan.¹ In the Pañjis, however, there is no mention of Kirtisimha also. But it cannot be doubted that there was a reigning king called Kirtisimha in Mithilā about whom Vidyāpati wrote.

It is mentioned in the Kirtilatā that after assassinating Gaṇeśvara, Aslan wanted to restore his son Kirtisimha to the throne but Kirtisimha resentfully declined such an offer. Then both Virasimha and Kirtisimha paid a visit to Sultan Ibrahim Shah² and incited him against Aslan. They were immensely helped after the declaration of the war by the merchants Keśava Kāyastha and Someśvara. The princes counted on the help of their minister Ānanda Khan, friend Hamsarāja, brother Rāyasimha,³ minister Govinda Datta of noble descent and Haradatta the war-officer. After a continued fight, Aslan was vanquished. Out of magnanimity Kirtisimha did not kill him.⁴ We are not told here what happened to Virasimha who as the eldest son of Gaṇeśvara was really entitled to the throne of Mithilā. But it is only stated that Kirtisimha was made king by Sultan Ibrahim, most probably, as a reward for his bravery.

¹ P. 2 of MM. Haraprasāda Sastrin's edition, ll. 1-2.

² Of Jaunpur, (1401-1440 A.D.)

³ One of their brothers was Rāyasimha; *op. cit.*, third Pallava, p. 26, l. 3.

⁴ See the 4th Pallava of the Kirti-latā, pp. 39-40.

5. Bhavasimha—Vidyāpati,¹ Misarū Miśra,² etc. refer to Bhavasimha as king and therefore, it seems that Kirtisimha died without an heir to the throne and the line reverted to Bhavasimha, younger brother of his grand-father Bhogiśvara. However, we do not get any direct evidence as to this from the writings of Vidyāpati and others.

According to the Pañjis, he succeeded his brother Bhogiśvara or Bhogeśvara to the throne in 1348 A.D.³ It is clear from the above evidence of Vidyāpati that the line of Bhogiśvara continued directly up to Kirtisimha and then the royal line seems to have somehow reverted to Bhavasimha.

Bhavasimha has been mentioned as Bhavēśa in the Gaṅgā-kṛtya-viveka of Vardhamāna,⁴ Kṛtya-mahārṇava⁵

¹ Śaiva-sarvasva-sāra, v. 1.

गङ्गोत्रज्ञ-तरक्षितामल-लसद्कीर्तिच्छटा-कालित-
चौमणि-दमा-तल-सर्वे-पर्वतवरो वीर-व्रतालाङ्गतः ।
भूपालावलि-मीलि-मगडल-मणि-प्रत्यचिताह प्रिद्रुया-
म्भोज-श्री-भवसिह-भूपतिरभूत सर्वार्थ कल्पद्रुमः ॥

² Vivāda-candra, opening verse 2

अभूदभूत-प्रतिमल-गन्धो
राजा भवेशः किल सार्वभौमः ।
अख्याजययो बहु-भर्तुं कल्पं
दोषं मुकोऽपि प्रभुरुग्र-धामा ॥

³ The date is mentioned by Ayodhyāprasāda in his History of Darbhanga in Uedu; quoted in Indian Antiquary, Vol. XIV, 1885, p. 187.

⁴ Vide infra.

⁵ MS. No. 1958 of R.A.S.B. and MSS. 76 and 76A-K, Descriptive Catalogue of Sanskrit MSS. in Mithilā, Vol. 1, Smṛti.

of Vācaspati Miśra, Vivādacandra of Misarū Miśra¹ and Vibhāga-sāra of Vidyāpati² who in his Purusa-parikṣā³ calls him Bhavadevasimha. It is said that when he died, two of his wives became *suttee* on the river Vāgvatī.⁴

6. Devasimha—He succeeded his father Bhava-simha to the throne towards the close of the fourteenth century A.D.

He has been eulogised in the Purusa-parikṣā,⁵ Śaiva-sarvasva-sāra,⁶ etc. His wife's name was Hāsimī Devī.⁷

At his instance Vidyāpati composed the work Bhū-

¹ Vivāda-candra, ed. and pub. by Rāmakṛṣṇa Jhā, Advocate, Patna, Mithilā-nibandha-mālā, No. 1; Patna, Vidyā-Vilāsa Press (Benares), 1931.

² MS. No. 329, Descriptive Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā, Vol. 1, Smṛti,

राज्ञो भवेशाद्वरिसिंह आसीत्तदसुनुना दर्पनरायणोन ।

राज्ञा निमुक्तोऽत विमाग-सारं विचार्य विद्यापतिरात्नोन्ति ॥

³ P. 229, v. 1. Bombay, Laksmi-venkatesvara Press, (1927-28).

⁴ *Op. cit.*, वाग्वत्यां भवदेवसिंह-नृपति...खरगमदार-द्वयालङ्कृतः ॥

⁵ Venkatesvara Press ed., p. 229, v. 2.

⁶ Bhāgyavān's ed., v. 2.

⁷ Vidyāpati-r Padāvali, ed. by Nagendralal Gupta, Vāṅgiya-Sāhitya-pariṣad-granthāvali, No. 24, p. 21, no. 32, last four lines. Calcutta, Kuntalina Press, BS, 1316 (1909)

विद्यापति कवि गाओले रे रस तुक रसमन्त ।

देवसिंह नृप नागरे हासिनि देवि कन्त ॥

Again, विद्यापति कवि एहो गाओले जानक जनके गती ।

हासिनि देइ पति गरुडनारायण देवसिंह नरपती ॥

parikramana¹ and Śridatta² the Smṛti work Ekāgni-dāna-paddhati.³

The Puruṣa-parikṣā⁴ and the Śaiva-sarvasva-sāra⁵ refer to his charitable disposition. Devasimha died in the year 293 of the Lakṣmaṇa era⁶ i.e. 1402-1403 A.D.⁷

7. Śivasimha—He ascended the throne after the death of his father Devasimha.⁸ He was also called Rūpanārāyaṇa.⁹ Lachimā Devī or Lakhimā Devī was

¹ Vv. 2-3 MS. No. 79, Vol. IV, Descriptive Catalogue of Sans. MSS. at the Sanskrit College, Calcutta.

² Author of the Ācārādarśa, Chandogāhnika, Samaya-pradipa, Śrāddha-kalpa, Pitr-bhakti, etc.

³ Nepal MS., Notices, p. 129, introductory verse no. 1.

⁴ Vv. 2 and 3, 229 Veṅkateśvara Press ed.; v. 2, “परिषद्वत्-प्रवर्द्धमंति-हत्ता” ; v. 3, “हेम-हस्ति-रथ-दान-विद्वधः ।”

⁵ V. 2, “दया-दान-दाच्छिरण्य-दच्चः ।”

⁶ Vidyāpatir Padāvali, Vaṅgiya Sāhitya-parisad ed., p. 531.

अनलादृ रनभूद कर२ लक्ष्मन नरवाए सक समुद्रै कर२ आगनिः समी॑ ।

चैत कारि छुटि जेठा मिलिओ वार बेहप्पाए जाउलसी ॥

देवसिंहे जं पुहवी छहिँ अदासन सुरराए सठ ।

⁷ Add 1109 to the L.S. for A.D.; add 78-79 to the Saka year for A.D. Some, however, add 1119. This is against the gāthā:

राके सो सन जान्नव सोइ । रहित वाणा॒ शशि॑ वाणाभ्यो होइ॒ ॥

आ सन जमारहै सो देखहु । शर॒ शशि॑ वाणा॒ हीन करि लेखहु ॥

वाकीरहै सो लंसं प्रमाणा । शुक झानी जन भाषामान ।

अह जौषट् ६४ एकादश ११ दीजे (i.e. ११६४) ।

लंसं सहित संवत करि दीजे ॥

⁸ Purna-parikṣā, pp. 1 and 229 and Śaivasarvasva-sāra, v. 4.

⁹ E.g., Vidyāpatir Padāvali, 21, p. 15 of Vaṅgiya Sāhitya-parisad.

कृपनारायण इ रस जानथि सिवसिंह मिथिला भूपे ।

See also the land-grant, Indian Antiquary, Vol. XIV, p. 190, 2nd column, ll. 7-8.

probably his first wife;¹ Vidyāpati frequently refers to her in his Padāvali. His other wives were Sukhamā Devi, Madhumati Devi, Rupinī Devi, Medhā Devi and Modavati Devi.²

1. Cf. Vidyāpati's Padāvali, 52, p. 33.

विद्यापति कवि गायोल रे
रस वुभ रसमन्ता ।
रूपनारायण नागर रे
लखिमा देवीक मुकन्ता ।

See also *op. cit.*, 12, p. 14; 19, p. 14; 23, p. 16; 29, p. 19; 50, p. 31,

etc.

2. They have been referred to in the Padāvali of Vidyāpati.

E.g. Lakhimā Devi:

लखिमा देवी पति रूपनारायण
सुखमा देवी रमाने ॥ No. 467.

Sukhamā Devi:

विद्यापति कविवर एहु गावए
नव जउवन नव कन्ता ।
सिवसिंह राजा एहो रस जानए
मधुमति देवी मुकन्ता ॥ No. 186.

and Nos. 309, 523, 678, etc.

Vidyāpati mentions the names of the husband and the wife together in the following cases as well in his Padāvali:—Prince Amara and Jñānadevi, Rāghavasimha and Sonamati, Devasimha and Hāsinī Devi (mother of Sivasimha), Arjuna and Guṇā (as well as Kamalā) Minister Candrakara and Hāsinī, Minister Maheśvara and Renukā. (See p. 33 of the Vasumati, ed. राजा अर्जुन कमला देवी कान्त; *op. cit.*, p. 69: महेश=रेणुक; pp. 22 and 79: देवसिंह=हासिनी; p. 123: गजसिंह=हासिनी, देवी; p. 209: कुमार अमर ज्ञाने देवी कान्त; p. 210: अर्जुन राजा चरण पाए सेवहि गुणादेवी राणीकान्त; p. 210: बाघवसिंह सोनमती देवीकान्त; etc.). Jayadeva also follows the same custom when he mentions in the Gita-Govinda the name of his wife Padmāvati.

In 1401 A.D., (Lakṣmaṇa Saṃvat, 293) when still Heir Apperent to the throne, he presented the village Bisapi¹ to Vidyāpati. He is said to have conquered the kings of Gauda and Gajjana²(?). He introduced new coins under his own name.³

8. Padmasimha—Ayodhyāprasāda says in his history of Darbhanga⁴ that Lakhimā Devī ascended the throne in A.D. 1449 after her husband and she was succeeded by Viśvāsadevi in A.D. 1458. But this is directly against the evidence of the Śaiva-sarvasva-sāra of Vidyāpati which explicitly states that Padmasimha ascended the throne after his brother Sivasimha.⁵

9. VIŚVĀSADEVI, authoress of *Gangā-vākyāvalī*—The genealogical table constructed by Grierson on the

¹ For the copy of the land-grant, see Indian Antiquary, Vol. XIV, pp. 190-191.

² Puruṣa-parikṣā, the last verse; Śaiva-sarvasva-sāra, v. 4. See also the land-grant, Indian Antiquary, Vol. XIV, pp. 190-191.

³ Annual Report of the Archaeological Survey of India, 1913-14.

⁴ As quoted in Grierson's article on Vidyāpati in the Indian Antiquary, Vol. XIV, fn. 20, p. 187.

⁵ Vv. 5 and 6.

संग्रामाज्ञाना-सीम-भीम-सहशरसुत्यानुजः संलग्न-

दान-स्वलिपत कल्प-इच्छ-महिमाऽसौ पद्मसिंहो नृपः ।

कैलासोदरसोदरीयति शरदाकाशशाङ्खीयति

प्रालोक्याचलशेषवरीयति यशो यस्यारविन्दीयति ॥२॥

विद्यामञ्जिरसस्मृतस्य विनयं रामस्य वृत्तं मुनेः

रौर्यं सर्वस्मृतस्य धैर्यमवनर्गाम्भीर्यमन्मोनिधे ।

दानं दानवनन्दनस्य सकलं सारं समुचिन्वता

धात्रा यः शरदिन्दु-सुन्दर-यशः छाणोपतिर्निमितः ॥६॥

basis of the Pañjus¹ and published in the Indian Antiquary² shows that Viśvāsadevī was the chief queen of Śivasiṁha and Lakhimā Devī the fourth one. The Śaiva-sarvasva-sāra, however, states that Viśvāsadevī was the wife of Padmasiṁha and ruled Mithilā with great success.³ She was born of a very noble Brāhmaṇa family and a very pious lady.⁴ She was charitably disposed and performed the rites known as Svarṇa-dāna, Tulā-dāna, etc.⁵ She dug a big pond that became celebrated for its beauty⁶. She was a devotee of Śiva and ordered Vidyāpati to com-

1. A voluminous work (MS.) in which the dates of birth, death, etc. of all Brāhmaṇas of Mithilā are included.

2. As reproduced at the end of this chapter.

3. V. 8.

4. Śaiva-sarvasva-sāra, v. 8.

दुर्घाम्भोवेरिव श्रीभुग्ण-गण-सदशे विश्व-विश्वात्-वंशे
सम्भूता पद्मसिंह-चितिपति-दयिता धर्मकैक-सीमा ।
पत्न्युः सिंहासनस्था पूर्णु-मिथिल-मही-मण्डलं पालयन्ती
श्रीमद्विश्वासदेवी जगति विजयते चर्याऽरुन्धतीव ॥

5. नेकोऽपि प्रथितः प्रदान-यशसा विश्वासदेव्या समो
दातारः कति नाभवन् कति न वा सन्तीह भूमण्डले ।
यस्या: स्वर्ण-तुला-मुखाखिल-महा-दान-प्रदानाऽग्न्य-
स्वर्ण-ग्राम-मृगीष्ठानपि तुला-कोटि-ज्वनिः अब्दते ॥ *Op. cit.*, 10

She has dealt with various Dānas in her Gaṅgā-vakyavali; see Contents, Dāna.

6. V. 11 of the Śaiva-sarvasva-sāra:—

लोला-लोलावनाली-द्विज-निचय-दलद्वीचि-विन्यस्त-भार-
प्रव्यक्तोन्मुक्त-मुक्ता-तरलतर सन्दोह-बाहुः ।
पुष्पात् पुष्पीष-मालाकुल-कलित-लसद्-भज्ञ-सज्जीत-सज्जी
श्रामद्विश्वासदेव्या समर्हचि-हचिरो विश्वभागस्तदामः ॥

pose a work on Śiva called Śaiva-sarvasva-sāra.¹ Probably she died without any issue; in any case, the direct line of Devasimha ended with her.

¹ 10. Harasimha or Harisimha—His valiant nature, heroism, etc. have been referred to in the Mahā-dāna-nirṇaya,² and the Vibhāga-sāra of Vidyāpati,³ the Kṛtya-mahānava of Vācaspati Miśra,⁴ the Vivāda-candra by Misarū Miśra⁵ and the Gaṅgā-kṛtya-viveka of Vardhamāna⁶ simply refer to his name.

11. Nr̄simha or Narasimha—After Harasimha his son Nr̄simha ascended the throne. Nr̄simha alias Darpanārāyaṇa has been referred to in the Dāna-vākyāvali,⁷ the Kṛtya-mahānava,⁸ the Vivāda-candra of Misarū

¹ *Op. cit.*, v. 12.

नित्यं देव-द्विजायै द्रविण-वितरणारम्भ-सम्भावित-श्री-
धर्मेन्द्रा चन्द्रचूड-प्रतिदिवस-समाराधने काग्रचित्ता ।
पिङ्गाऽनुशास्य विद्यापतिकृतिनमसी विश्व-विह्यात्-कोति:
श्रीमद्विश्वासदेवी विरचयति शिवं शीवं सर्वस्त-सारम् ॥

² Buddhist Sanskrit MSS. from Nepal, p. 122, v. 3.

³ See Rajendralal Mitra's Notices of Sanskrit MSS., vol. VI, p. 68, No. 2037.

⁴ *Op. cit.*, vol. V, p. 202, No. 1886.

⁵ Mithilā-nibandha-mālā, work No. 1; Patna, Vidyā-Vilāsa Press (Benares), 1931.

⁶ Catalogue of Sans. MSS. in the British Museum, London, p. 75, v. 3.

⁷ MS. No. 192, p. 205. Descriptive Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā, Vol. I, Smṛti,

⁸ MS. No. 1958 of the R.A.S.B. and MSS. 76 and 76, A-K, Descriptive Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā, Smṛti volume.

Misra,¹ the Gaṅgā-kṛtya-viveka of Vardhamāna² and the Durgā-bhakti-taraṅgiṇī.³ The name of his wife was Dhīramatī⁴ or Dhīrā⁵ whom Vidyāpati praises in his Dāna-vākyāvalī both as pious and learned. Rucipati in his commentary on the Anargha-Rāghava praises Nr̄siṁha for his sound administration and heroism.⁶ According to the Pañjis, he had two sons by each of his two wives viz. Dhīrasimha and Bhairavasimha, Candra-simha and Durlabhasimha but the Tantra-pradipa of his great-grandson Gadādhara states that he had two sons;⁷ probably, the two step-brothers of Dhīrasimha, his grandfather, have been purposely omitted.

12. Dhīrasimha, son of Narasiṁha. He ascended the throne after the death of his father. He was also known as Rūpanārāyaṇa.⁸ He has been referred to in the Durgā-bhakti-taraṅgiṇī, which Vidyāpati composed at his instance,⁹ and the Tantra-pradipa of his grandson

1 V. 3, p. 1, Rāmakṛṣṇa Jhā's edition, Patna, 1931.

2 British Museum Catalogue; *vide* En. 6, p. 118.

3 V. 3, p. 1 of Iśanacandra Vidyāvinoda's ed., Sylhet, Giriśa Press, (1934).

4 V. 4, Dāna-vākyāvalī.

5 Vivāda-candra, p. 1, v. 4.

6 P. 2, v. 2 of the Nirnaya-sāgara ed., Kāvya-mālā 5, Bombay, 1929.

7 Notices of Sanskrit MSS., vol. VI, p. 233, No. 2172:—

दर्पनारायणाह्यतस्यापि द्वौ तमजो, etc.

8 V. 5 of Durgā-bhakti-taraṅgiṇī.

9 V. 6, p. 2, of the edition of Iśanacandra Sarman Vidyāvinoda. Sylhet, Giriśa Press, 1341 B.S. (1934 A.D.)

Gadādhara.¹ The Jyotiḥ-pradīpāṅkura of Madhusūdana Miśra records some of his gifts and noble deeds.² In 321 of the Lakṣmaṇa era i.e. 1438 A.D. the commentary Setu-darpanī of Śrīnivāsa on the Setu-bandha was copied at his instance. It is said that during his reign his younger brother Bhairavendra or Bhairavasimha vanquished the ruler of Gauda.³ Bhairavasimha was helped by Kedāra Rāya during this battle.⁴

From the above accounts of the kings of Mithilā it will be seen that Vidyāpati adorned the courts of as many as eight rulers of Mithilā viz. Kirtisimha, Devasimha, Śivasimha, Padmasimha, Viśvāsadevi, Hara-

¹ Notices of Sans. MSS., vol. VI, p. 233, No. 2172.

² Catalogue of Sans. MSS. in the India Office Library, p. 1006, No. 2404.

³ See Commentary on the Anargha-Rāghava, N.S.P. ed., p. 2, v. 3; Durgā-bhakti-taraṅgini, v. 5.

शीर्यावजित्-पद्मगौड-धरणीनाथोपनम्भोकृता-
लोकाभ्यङ्ग-तुरङ्ग-सङ्गत-सितच्छ्रवाभिरामोदयः ।
श्रीमद्भैरवसिंहदेव-नृपतिर्यस्यानुजन्मा जय-
त्याचन्द्राकंभखण्ड-कीर्ति-सहितः श्रीहृष्णारायणः ॥

⁴ Dandī-viveka by Vardhamāna, Gaekwad's Oriental Series, vol. II., p. 1, v. 4:—

यः कुसेन(?)मपनीत-समस्त-योग-
मात्मीय-मैनिकमिवात्म-मते नियुद्धेः ।
गौडेभर-प्रतिशरीरमतिप्रतापः
केदाररायमवगच्छ्रविदार-तुल्यम् ॥

Vardhamāna says in this work (v. 6) that Gandaka Miśra was his elder brother and Śaṅkara and Vācaspati were his teachers.

simha, Narasimha and Dhīrasimha. This is indeed unique in the history of the world; this, however, became possible as many of them reigned only for short periods. As he is one of the best poets of India and an author of great fame, some accounts of his family, life and literary activities are given here.

Vidyāpati was the culmination of the hereditary genius of the family of Viṣṇuśarman which produced, among other illustrious scholars and personalities, the great Smārta Candeśvara Thākura, author of the seven Ratnākaras, viz., Kṛtya, Dāna, Vyavahāra, Suddhi, Pūjā, Vivāda and Grhaṣṭha. He also composed the Rāja-nīti-ratnākara, Kṛtya-cintāmani, Dāna-vākyāvali, (MS. No. 23993 of RASB.) Candeśvara's grand-father Devāditya, father Vireśvara and Candeśvara himself were ministers in succession during the rule of Hara-simha, son of Bhūpālaśimha, of the Karṇāṭa dynasty in Mithilā. (See the introductory verses of the Daśa-karma-paddhati by Rāmadatta, son of Ganeśvara). He says in the introductory verses of the Kṛtya-ratnākara (ed. in the Bibliotheca Indica Series) that he made a liberal gift of villages and excavated a tank at Abhirāma-pura. He was much respected in Nepal and allowed to touch the holy feet of Paśupatinātha even—an honour seldom shown to an Indian. He celebrated the Tulā-puruṣa-dāna ceremony on the bank of the river Bāgavati or Bāgmatī in the Śaka year 1236 or 1315 A.D. Candeśvara helped the king in vanquishing the kings

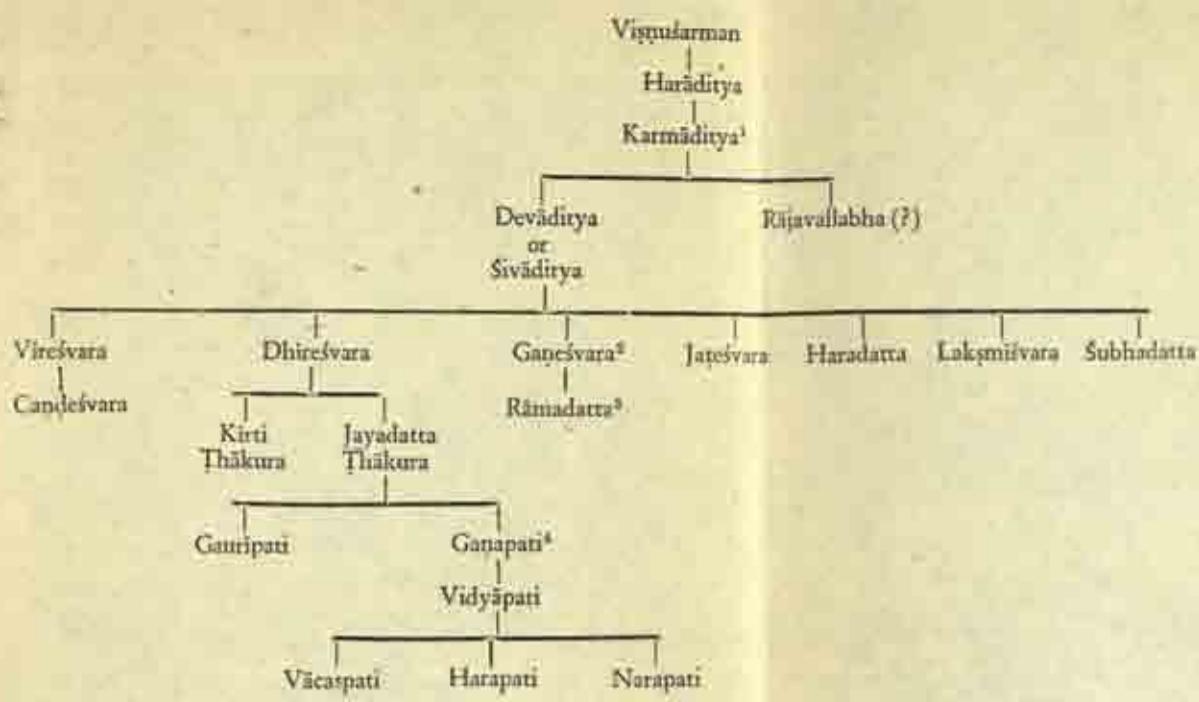
of Nepal.¹ He is held in high esteem by Raghunandana who quotes him in his *Mala-māsa-tattva*, *Vyavahāra-tattva*, *Durgotsava-tattva*, *Jyotiṣa-tattva*, etc.

The family of Vidyāpati was vitally connected with both the Royal families of Mediaeval Mithilā, viz., the Karnāṭa Dynasty and the Dynasty of Kāmeśa. The members of this family held high and responsible positions such as those of the *Sāndhi-vigrāhika* (Minister of Peace and War), *Bhāṇḍāgārīka* (Treasurer), etc.

The genealogical table of the family as constructed on the basis of the Pañjis and the existing works of the members of the family is given here:—

¹ *Dāna-ratnākara* by Candeśvara Ṭhākura, MS. No. 191, Descriptive Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā by K. P. Jayawal and A. P. Sastri, pp. 204-205. *Kṛtya-ratnākara* by Candeśvara, Bibliotheca Indica edition, Calcutta, 1924, v. 15, I. i. *Vivāda-ratnākara* by Vācaspati Miśra, MSS. 336, 336 A-C, pp. 378-381, Descriptive Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā, vol. 1, Smṛti, श्री चण्डेश्वर-मन्त्रिणा...नेपालाखिल-भूमिपाल-जगिना पुण्यात्मना कर्मणा ।

THE FAMILY TREE OF VIDYĀPATI

¹ This name is found in the following verse engraved in a stone-slab of the throne of the goddess in Hābilih (हाबिलि) in Mithilā:—

अच्छे नेत्र-शशीक-पञ्च-गदिते श्रीलक्ष्मण-दमापते-
मौसि आवण-संहके मुनि-तिथी स्वात्मा गुरु शोभने ।
हावीपटन संज्ञके शुभिदिते हैहृषेण रिवा
कर्मादित्य-सुमन्त्रियोह विहिता सौभाग्यदेव्याप्तया ॥

² Ganeśvara (end of 13th century), uncle of Candēśvara and father of Rāmadatta, Minister of Harasūmhaṇe of the Kāñṭha dynasty:—

Author of—(i) Gaṅgā-pattalaka (MSS. 82, 83A, 84, 84A—
84E, pp. 84-87, Descriptive Catalogue of Sanskrit MSS.
in Mithilā, vol. I, Smṛti).

Colophon: इति महासान्धिविष्टहिक-ठक्कर-देवादिल्य-तनय-महासान्धि
विष्ट-ठक्कर-वीरेश्वरावरज-महानहत्त-महासानन्तापिति-श्रीगणेशर-विरचितं
मङ्गा-देव्या: पतलकं समाप्तम् ॥

(ii) Sugati-sopāna, composed at the instance of
Bhavadeva Simha:—

सौआल-वैश-तिलक भवशम-नाङ्ग
प्राण विनिजित-सुरारि-पदं नियुक्तः ।

* * *

वैद-स्मृति-पुराणादि दधा लोक-हितैषिणा
कृत सुगति-सोपानं ओगणेश्वर-मन्त्रिणा ॥

One Ganeśvara Miśra has been quoted in the Gaṅgā-vākyāvali (p. 119), Gaṅgā-bhakti-tarāṅgiṇī (Sanskrit College MS. II. 323, fol. 6b, 7b and 9a), Śraddha-cintāmaṇi of Vācaspati, Benares ed., p. 9, etc. But he is, probably, not identical with Ganeśvara Thākura.

³ Rāmadatta. He was Minister of King Nṛsiṁha. For the Vivāhādi-paddhati, see Sanskrit College Catalogue, II. 306. He gives here a description of his ancestors (fol. 10b-11a). Vivāhādi-paddhati: Cat. of Sans. MSS. in Mithilā, pp. 355-57. Nos. 317 A-C and 318 Upanayanapaddhati, op. cit., pp. 353-354. Nos. 316 and 316A. Sūdra-śrādha-paddhati, op. cit., p. 452, No. 385A. The Śodasa-dāna-paddhati, also called Dāna-paddhati, or Mahā-dāna-paddhati: India Office Catalogue, vol. III, p. 549, No. 1714.

⁴ He is not identical with the author of the Gaṅgā-bhakti-tarāṅgiṇī. The work (MS., Notices, No. 1867; No. 86, p. 88 of the Descriptive Catalogue of MSS. in Mithilā, vol. I; Sanskrit College MSS., II. 323 and 324) quotes from Vanishamāṇa Upādhyāya and Vācaspati Miśra and is, therefore, posterior in date to the father of Vidyāpati. Moreover, the MS. of the Gaṅgā-bhakti-tarāṅgiṇī by Ganapati in the possession of Jayadeva Pāthaka of Jhāngarpur, Darbhanga (vide Mithilā Cat.) states that Ganapati, its author, was the son of Dhīrēśvara, not of Jayadatta:—

सद्दिव्या-कृत्योविशेषमस्ति विज्ञाय नान्यो हृदौ
धृतिं यस्य पितामहाय विभिता-मूर्मण्डलालयदलः ।
श्रीभीरेश्वर-सुनुरन्वहभसावन्यस्त्र भाद्रं भर्तं
गङ्गा-भक्ति-तराङ्गेणौ गणपतिर्वते सती-प्रीतये ॥

Vidyāpati must have been long-lived. His date may be determined approximately from the dates of his royal patrons. It has been stated above that Ganeśvara was assassinated by Aslan in A.D. 1367-68. Soon after this Kirtisimha ascended the throne when the Kirtilatā was composed. Taking it for granted that Vidyāpati was at least 20 years old at that time and the book was composed by 1370 A.D. he must have been born by 1350 A.D. The date of Dhīrasimha, the last royal patron of Vidyāpati is also known; at his instance Śrinivāsa's Setu-darpanī was composed about 1430 A.D.¹ Therefore, Vidyāpati must have reached his 90th year by that time.

Vidyāpati was a teacher by profession. He was appointed Rāja-pandita four months after the accession of Śivasimha to the throne. He got a MS. of the Kāvya-prakāśa-viveka copied in L.S. 291 i.e. 1400 A.D.² He himself copied the Bhāgavata-purāṇa in L.S. 309 i.e. 1418 A.D.; this MS. is still in possession of the wife of Jayanārāyaṇa Jhā of village Taruni (or Taruvani), 24 miles from Darbhanga.

The Padāvali shows that Vidyāpati used the title Kavikāñṭhahāra, Kavirañjana, Kavisekhara and Nava or Abhinava Jayadeva (Vasumatī ed., pp. 67, 70, etc.) In the Padāvali, he incidentally refers to many members of the family of Kāmeśvara, apart from the Crown-princes

¹ L.S. 321; H. Shastri's Report (1895-1900), p. 19.

² India Govt. MS., f. 117a.

and rulers (Vasumatī ed.: p. 209 विपुरसिंह सुत अजून नाम ; p. 204, राष्ट्रव ; etc.) and some Mahomedan rulers, *viz.*, Hussain Shah (p. 140) and Giasuddin (रघास-देवः p. 79).

Vidyāpati was a great historian, poet as well as smārta. An account of his works is given here. His Vibhāga-sāra deals with inheritance and partition. His Varṣa-kṛtya has been quoted by Raghunandana in his Mala-māsa-tattva,¹ but no MS. of it is available.

The Kirti-latā is his earliest work. Here he praises his own composition.² The work is devoted to the eulogy of Kirtisimha. It is composed partly in Sanskrit and mostly in the Avahattā-bhāsā. His Kirtipatākā is written in the same and his Padāvali in what is known as Vrajabuli language.

The Bhū-parikrama-grantha³ gives some tales which were later on developed into the author's Puruṣa-parikṣā. It lends an insight into the geography of the country of Vidyāpati's time as it gives a description of Kośala, Mithilā, Prayāga, Benares, etc. Some of the persons mentioned in the Puruṣa-parikṣā are historical figures and some accounts regarding them appear to be true.

The Likhanāvalī is a work on letter-writing, composed at the instance of Purāditya of Rājbanauli in L.S.

1. "विद्यापति-कृत-वर्ष-कृत्ये कल्पलतायाज मार्यः ।"

2. बाल चन्द्र विजावइ भासा । दुहु नहि लग गइ दुज्जन हासा ॥

ओ परमेशर हर शिर सोहइ । ई निकाइ नाथर मन मोहइ ॥

p. 2 of the कीर्ति-लता, ed. by Mm. Haraprasād Sāstrin,

3. Calcutta Sans. College MSS. Cat., 6, 79.

299, or the Saka year 1330 i.e. 1408 A.D. It also incidentally records the names of many kings and other well-known persons of the time of Vidyāpati. Purāditya slew Arjunasimha (see the concluding verse of Likhānavali).

The Śaiva-sarvasva-sāra deals with the essence of the worship of Śiva.

The Durgā-bhakti-taraṅgiṇī on the worship of Durgā is at times attributed to him.¹

His Gayā-pattala is an account of Gayā, chiefly meant for those who intend to or actually visit Gayā as pilgrims.²

Vidyāpati was one of those smārtas who were the champions of Hinduism at his time and stood boldly for the protection of Hindu rights in religious and social matters. He was not a Vaiṣnava but a devotee of the five gods (Pañcopāsaka), viz., Gaṇeśa, Sūrya, Śiva, Viṣṇu and Durgā as the smārtas of Bengal and Mithilā in the Mediaeval ages mostly were. The introductory and concluding verses of his works, the Padāvali, the subject matters of his various works, etc. leave no doubt as to this.

13. Bhairavasimha—Dhirasimha was succeeded by his brother Bhairavasimha. From the genealogical table based on the Pañjis we find that Dhirasimha had two sons Rāghavasimha and Jagannārāyaṇa and grandsons as

¹ Vide Cat., R.A.S.B., Smṛti vol.

² See the Cat. of Sans. MSS. in Mithilā and Additions.

well. There is no reference to this in the writings of Rucipati, Vidyāpati, Vācaspati, etc.; only the Tantra-pradipa refers to Rāghavendra and his son Gadādhara.¹ Bhairavasimha has, however, been referred to as king in the commentary of Rucipati on the Anargha-Rāghava² and in other works.

Dhīrasimha and Bhairavasimha were very fond of each other. They have been compared to Rāma and Lakṣmaṇa as well as Hari and Hara by their grandson Gadādhara.³ Dhīrasimha is also known as Harinārāyaṇa⁴ and Kamsanārāyaṇa.⁵ Vidyāpati has praised him in his Durgā-bhakti-taraṅgiṇī.⁶ In the comm. of Rucipati

1 Final verses 2 and 5:—

श्रीबारसिंहात्मज राष्ट्रवेन्द्र-तनु-प्रसूतस्य गदाधरस्य ।

तन्त्र प्रदोषे समपूरि पश्च-विशः प्रकाशो भुवन-प्रकाशः ॥

Rāghavendra has been referred to by Vidyāpati in his Padāvali, Nos. 700, 721 and 748 Vaṅgiya Sāhitya Pariṣad ed.

2 Opening verse श्रीमन् सम्प्रति भैरवेन्द्र-सूमणि.....

यस्मिन् राजनि राज-नीति-चतुरे पाषोधि-तीरावधि-

प्रस्थात-प्रचित-प्रताप-निचये पृथ्वीभिमा शासति ।

कोऽन् राज-करो न लोक-निकरं संतापयत्युभ्रतो

विश्वातः सुदर्शां महोदयव-विधी कासदेन पाण्डि-ग्रहः ॥

3 Tantra-pradipa, op. cit.

तस्यापि द्वी तनुवो हारिहर-विभवो राम-सौमित्रि मित्री ।

4 Kṛtya-mahārājāva, MS. No. 3420 (1958) of the Royal Asiatic Society of Bengal, see Colophon and post Colophon. See also MSS. 76 and 76 A-K, pp. 69-73, Descriptive Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā, No. 1.

5 Rucipati's Commentary on the Anargha-Rāghava, Colophon.

6 See under Dhīrasimha.

on the Anargha-Rāghava,¹ the Dvaita-nirṇaya² of Vācaspati Miśra, Kṛtya-mahārṇava,³ Pitr-bhakti-taraṅgini⁴ and the Gaṅgā-kṛtya-viveka, Bhairavasimha has been highly praised for his charitable disposition and activities. The Danda-viveka praises him as a ruler⁵ and the Mahā-dāna-nirṇaya for his noble and religious deeds.⁶

The name of his wife was Jayā⁷. She has been

1. Rucipati states that Bhairavasimha was born in the family of Khamila which is also known as the Oenivamī.

2. Composed at the instance of Jayā, MS. No. 3696 (1959) of the Royal Asiatic Society of Bengal, fol. 1.

श्रीभैरवेन्द्र-धरणीपति-धर्मपत्नी राजाधिराज-पुरुषोत्तमदेव-माता ।

वाचस्पतिं निखिलतन्त्रविदं नियोज्य द्वैतेय-निर्णय-विधि विधिवत्तमोर्ति ॥

Dvaita-nirṇaya, ed. from the Venkatesvara Press, p. 2, v. 7, v. 2.
द्वैते विनिर्णय-विधि...। See also Rajendralal Mitra's Notices, I, p. 149, No. 275 for the same reading.

3. See above.

4. MSS. 2306 (896), 2307 (5544) and 2308 (4127) of the Royal Asiatic Society of Bengal; MS. No. 186, Govt. Collection at the Sanskrit College, Benares. Vācaspati composed this work at the instance of Rāmabhadra alias Rūpanārāyaṇa, son of Bhairavasimha alias Harinārāyaṇa.

5. Ed. by Kamalakṛṣṇa Smṛtitirtha, Gaekwad's Oriental Series, vol. II, 1931, MS. No. 1486 (1201) of the India Office Library, vol. III of Eggeling's Catalogue, pp. 447-448. V. 5:—

उच्छृङ् खल-प्रखल-खगडन-पण्डितेन श्रीभैरवेण मिथिला-पृथिवीश्वरेण, etc.

6. Nepalese MS., Notices, p. 112, introductory verse 7.

7. Venkatesvara Press ed. of द्वैत-निर्णय gives the name, as जयानो। In the Notices, I, p. 149, No. 275, the name is given as Jayātmā.

praised by Vācaspati Miśra in his Dvaita-nirnaya.¹ Her son is called Rājādhirāja-Purusottamadeva,² which, if a proper name, probably refers to king Rāmabhadra. She was an ideal wife³ and charitably disposed too.⁴

His brother Candrasimha has been referred to in the Vivāda-candra⁵ and the Padārtha-candra of Misarū Miśra⁶ which were composed at the instance of his wife Lachimā or Lakhimā. The printed edition of Vivāda-candra gives the name of the husband of Lachimā as Sivasimha. But it does not seem likely that the patroness of Misarū Miśra would be the same as the wife of Sivasimha. This is directly against the evidence of many MSS. of the Vivāda-candra which give the reading Candrasimha, as the editor himself admits. The

1 इष्टं स्तुवाना दुरितं भुनाना जगत् पुनाना चतुर्मीचितेन ।
श्रीभैरव-चगापति घर्मेष्वां यशः शरोरं निजमात्रनोति ॥६॥
रत्नं ज्ञेन्मण्डलमाकृष्णोति करोति खातैर्गग्नैकरोपम् ।
दानोदके: सागरतामुपेतं विश्वमरा मण्डलसम्यवस्थम् ॥१०॥

2 Vide Dvaita-nirnaya, introductory v. 7 b. राजाधिराज-पुरुषोत्तम-देव-माता ।

3 *Op. cit.*, सत्यभाषेव कृष्णस्य गौरीव मदनद्विषः ।
सविशेषा जयत्येषा भूप-भैरव-मात्रिनी ॥ * *
एषा विदित-विशेषा प्रसाद्य यं नीच्छते जगत्तननी ।
तदुपरि परितः प्रपतति द्वाटक-हीरकमयो चुष्टिः ॥

4 *Op. cit.*, रत्नं ज्ञेन्मण्डलमाकृष्णोति करोति खातैर्गग्नैक-शोपम्,
etc., v. 10, f.n. 1 above.

5 Rāmakṛṣṇa Jhā's edition, p. 1, v. 5, foot-note.

6 Notices of Sans. MSS. vol. IX, p. 12, No. 290.

reading Śivasimha cannot be supported also on chronological grounds.

14. Rāmabhadra—He ascended the throne in succession to his father Bhairavasimha.¹ At his instance Vācaspatī Miśra composed the Pitṛ-bhakti-taraṅgini,² Vardhamāna Upādhyāya—Gangā-kṛtya-viveka³ and Tattvāṁṛta-Sāroddhāra.⁴ Rāma Bhatta, one of the commentators of the grammar Sārasvata paid a visit to his kingdom whence he returned to Allahabad.⁵ During his reign Gadādhara's Tantra-pradipika was composed.⁶ As Gadādhara, contemporary of Rāmabhadra, is responsible for the copying of two Sanskrit MSS. which are dated Laksmana Samvat 372⁷ and 374⁸ (Śaka 1426) i.e.

1 Gangā-kṛtya-viveka, British Museum Cat., pp. 75-76.

तस्माद् भैरवसिंह-भूपतिरभूत् श्रीरामभद्रसती ।

दीपादीप इवाभवत् स इव सन्नातो मुण्डेहजितः ॥

This MS. was copied in Laksmana Samvat 376 i.e. 1185 A.D.

2 Govt. Collection, No. 897, p. 84a.

3 Catalogue of Sans. MSS. in the British Museum, London, pp. 75, 76.

4 Notices of Sans. MSS., vol. VI, p. 57, No. 2030.

5 See the Vidvat-prabodhini, India Office Library MS., No. 804, 214 of Eggeling's Catalogue.

6 MS. No. 2172, Notices, vol. VI, pp. 233-34.

7 Vividha-vidyā-vicāra-catura of Bhoja (Nepalese MS., Notices, p. 65).

8 Dāna-kānda of the Kṛtya-kalpa-taru by Laksmidhara; MS. No. 1925 (4026) of the Royal Asiatic Society of Bengal.

Unfortunately, the two corresponding dates, Laksmana Samvat and Śakābda, do not agree.

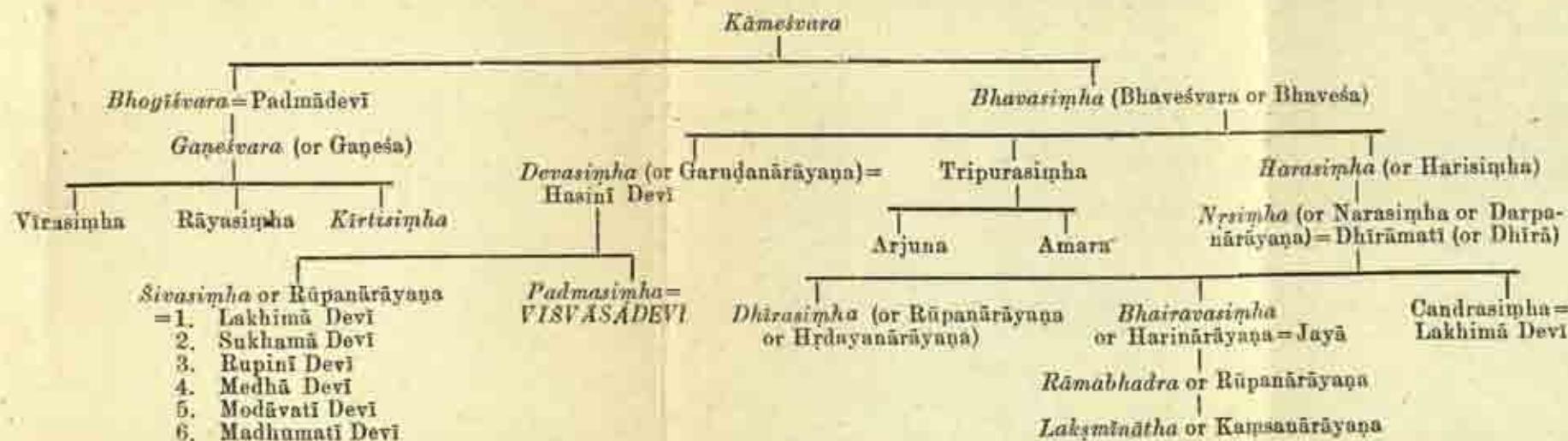
1481 and 1483 A.D. respectively, Rāmabhadra must have reigned towards the close of the 15th century A.D.

15. Lakṣminātha—He succeeded his father Rāmabhadra. During his time the Mantra-pradīpa was composed by Harapati, son of Rucipati.¹ Mithilā was conquered by Alauddin Hussain Shah, ruler of Bengal and Sikandar Lodi, ruler of Delhi during his reign. Thus ended the glorious line of Kāmeśvara whose descendants were great patrons of learning and not infrequently themselves contributors to Smṛti, Tantra and other branches of knowledge.

¹ Notices of Sans. MSS., vol. VI, pp. 34-35.

THE ROYAL FAMILY OF MITHILĀ

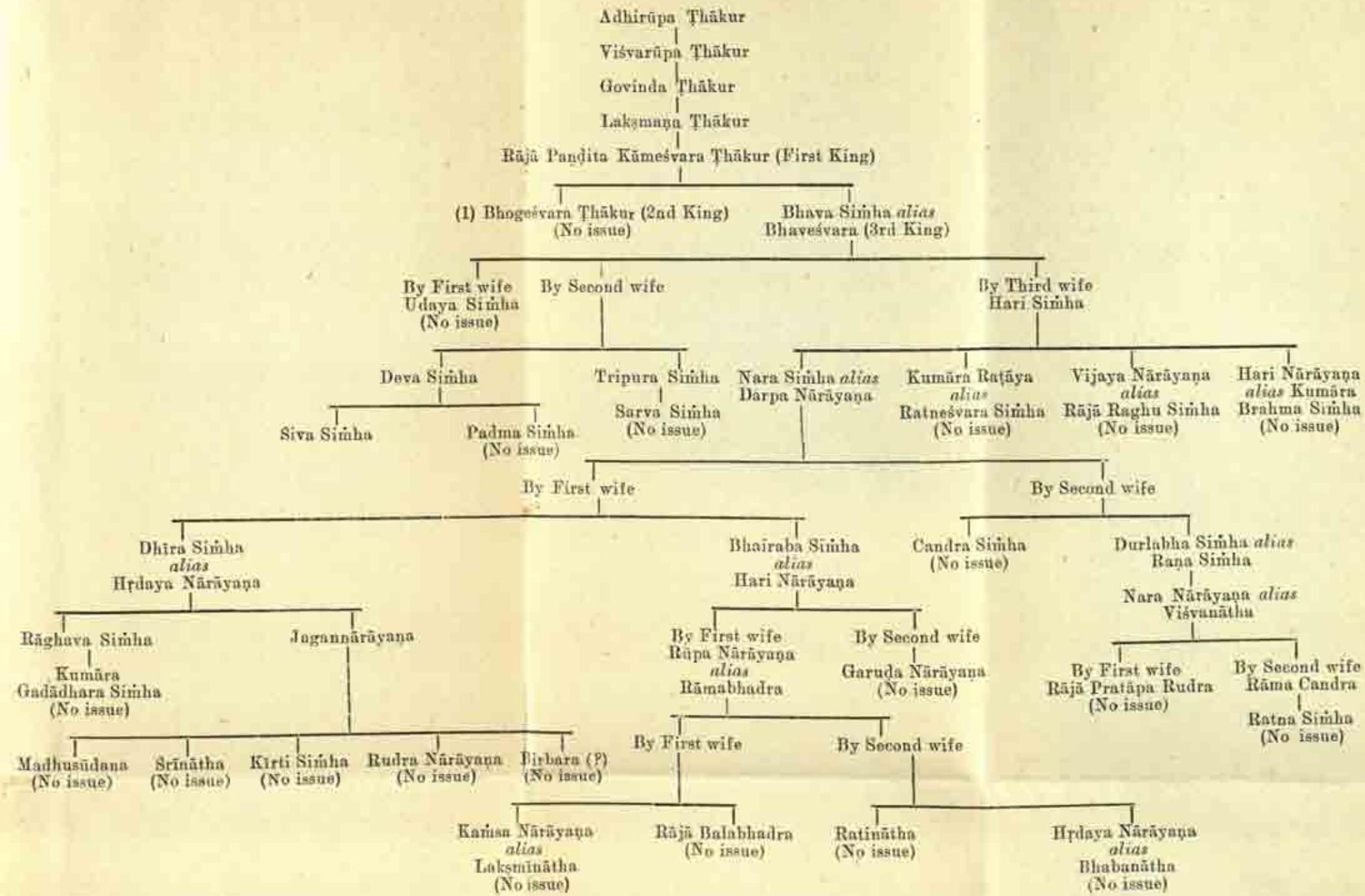
(As represented by the Court-poets, Smārtas etc.)*

* Vide Appendix V. Names of those members of the Royal Family who actually ascended the throne of Mithilā have been italicised.

THE ROYAL FAMILY OF MITHILA

(Constructed on the basis of the Pañjis)*

APPENDIX VI

Some well-known Smārtas who have quoted the
Gaṅgā-vākyāvalī

MITRA MĪŚRA

1. MITRA MĪŚRA, son of Paraśurāma, and grandson of Hamsa Pandita, *author of the Vira-mitrodaya* (a digest) and a commentary of the same name on Yājñavalkya.

Mitra Miśra has quoted the Gaṅgā-vākyāvalī by its name.¹ The digest Vira-mitrodaya as well as the commentary on Yājñavalkya were composed by Mitra Miśra at the instance of king Virasimha.² In the Āhnika-prakāśa, he refers to Medinimalla of the Kāśi Rāja family and his descendants, Arjunadeva, Malakhāna, Pratāparudra, Madhukarasimha, Virasimha, Jujhāra, Vikramārka and Narasimhadeva. As Virasimha ruled at Orchha in the first half of the seventeenth century (1605-1627),³ Mitra Miśra must have flourished about 300 years ago. This is in agreement with the date of the Vyāṅgārtha-kaumudi of Anantāśrama,⁴ commentary on the Rasa-mañjari of

1 See Appendix, References and Notes, pp. 2-3, 6 (last three lines), 15, 91, 92, etc.

2 See the 2nd introductory verse of the Vyavahāra-prakāśa.

3 Virasimha killed Abul Fazl, friend of emperor Akbar.

4 See India Office Catalogue MS., No. 1224

Bhānudatta. This commentary was written in 1635 A.D. at the instance of Candrabhānu, son of Virasimhadeva.

RAGHUNANDANA BHATTĀCĀRYA

2. RAGHUNANDANA BHATTĀCĀRYA, disciple of Śrināthācārya-cūdāmani. Raghunandana has quoted the Garigāvākyāvalī in his *Mala-māsa-tattva*, *Śuddhi-tattva*, *Prāyaścitta-tattva*, *Tithi-tattva*, *Durgotsava-tattva* and *Śrāddha-tattva*.¹ The genealogical table of the family of Raghunandana has been given in the first volume of my series, *Samskrta-Dūta-kāvya-samgraha*. He was a contemporary of Śrī-Caitanya and flourished towards the close of the fifteenth century. The period of his literary activity probably lay between 1520—1570. Apart from the *Aṣṭavimśati* (28) *Tattvas*, viz., *Mala-māsa*, *Dāya-bhāga*, *Samskāra*, *Śuddhi*, *Prāyaścitta*, *Vivāha*, *Tithi*, *Janmāṣṭami*, *Durgotsava* (published in the Serampore edition and the *Samskrta-Sāhitya-Parishat Series*, no. 5), *Vyavahāra*, *Ekādaśi*, *Jalāśayotsarga* or *Tadāga-bhavanotsarga*, *Chandoga-Vṛṣotsarga*, *Yajur-Vṛṣotsarga*, *Rg-Vṛṣotsarga*,² *Vrata*, *Deva-pratisthā*, *Matha-pratisthā*, *Divya* or *Parikṣā*, *Jyotisa*, *Vāstu-yāga*, *Dikṣā*, *Āhnika*, *Kṛtya*, *Purusottama-kṣetra*, *Sāma-Śrāddha* or *Śrāddha*, *Yajuh-Śrāddha* and *Sūdra-kṛtya*,³ there are to

¹ See Introduction, pp. 103-105, Appendix, Further References and notes, etc.

² MS., Notices, VII, 119; No. 2349 (one folio only).

³ For a list of the *Tattvas*, see the introductory verses of the *Mala-māsa-tattva*, 2 ff.

his credit the following Tattvas as well, viz., Grahyāga-tattva, Tirtha-tattva, Yātrā-tattva and Tri-puṣkara-śanti-tattva, the first three of which have been published in the Sanskrit Sahitya Parishat Series (Nos. 10, 12 and 16 respectively) and the last one is known to exist in MS. form only.¹

Raghunandana also commented on the Dāya-bhāga of Jimutavāhana.² Two Paddhatis, viz., Gayā-śrāddha-

¹ Notices of R. Mitra, III, p. 52, No. 1082. It is not a part of the Suddhi-tattva as Rājendralal supposed. Rājendralal says Tripuskara here means a sacred pool of that name. The word really means an inauspicious combination of particular Tithis, Nakṣatras and Vāras (days). Cf. Muhiūrtā-cintāmāni of Rāma Ācārya, son of Ananta Daivajña, with the Piyūṣa-dhārā of Govinda; ed. by Sitārāma Sarman and Vindhyesvariprasāda Dvivedin; Benares, Gokula Press, 1980 (1924), p. 129—

भद्रा-तिथी रविजमूलनयार्क्कारे द्वीशार्यमाजन्तरशादिति-वहि-वैष्णे ।

तैपुष्करो भवति मृत्यु-विनाश-इदौ लैगुरयदो द्वि-गुण-कृदसुतचचान्ते ॥

भद्रे ति ।.....एषु पट्सु नच्चलेषु उक्त-तिथि-वार-नच्चत्र-हप-विशिष्ट-
योगे सति लिपुष्करः । लिपुष्कर एव तैपुष्करः ।.....”

And also:—

पुनर्वैस्तरायाढा कृतिकोत्तरफलग्नुनी ।

पूर्वभाद्रं विशाळा च रवि-भौम-शनैधराः ॥

द्वितीया सप्तमी चैव द्वादशी तिथिरेव च ।

एतेषामेव योगे तु भवतीति लिपुष्करः ॥

वारे शस्य-सुतं हन्ति तिथी यो-धनमेव च ।

नच्चत्रे गोत्र-हानिः भ्याद् वास्तु-वचो न जीवति ॥

² Ed. by Bharata Siromani. Calcutta, Vidyāratna Press, 1863.

paddhati¹ and Rāsa-yātrā-paddhati,² are attributed to him.

Raghunandana is by far the most celebrated Smārta of Bengal and in the writings of the later authorities Smārtāḥ or Smārta-Bhāttācāryāḥ refer to him and his school.³

VĀCASPATI MĪŚRA

3. VĀCASPATI MĪŚRA has nowhere quoted the Gaṅgā-vākyāvali by name, though he has quoted it at times in his Tīrthacintāmaṇi.⁴

Just as Raghunandana is the greatest Smārta of Bengal, Vācaspati Mīśra holds the same position in Mithilā. He composed two series of works on Smṛti, viz., the Cintāmaṇis and Nirṇayas. The Ācāra-cintāmaṇi, Āhnika^o, Kṛtya^o, Tīrtha^o, Dvaita^o, Nīti^o, Vivāda^o, Vyavahāra^o, Suddhi^o, Śūdrācāra^o and Srādhdhācāra^o form the first group and Tīthi-nirṇaya, Dvaita-nirṇaya and Suddhi-nirṇaya form the second group.⁵

¹ Sans. College MSS. II, 458 and 460, pp. 414 and 415-416. The work is also called Gayā-paddhati; see No. 460, इति शीरखुनन्दन-मष्टाचार्यं विरचिता गया-पद्धतिः समाप्ता । These two MSS. are really epitomes of the Gayā-paddhati which forms a part of the author's Tīrtha-tattva (pp. 1-33 of the Sanskrit Sahitya Pariṣat ed.).

² Notices of R. Mitra, I, No. 338.

³ See Vira-mitrodaya of Mitra Mīśra; Nilakantha's Vyavahāra-mayūkha, "स्मार्त-हस्तिनाधावव्येक्षणम्", Kane's ed., p. 312.

⁴ See Appendix, Further References and notes, pp. 2, 7, 11, 16, etc.

⁵ The Prakāśas, Kāśi-prakāśa, Gaṅgā-prakāśa, Gayā-prakāśa and Prayāga-prakāśa, mentioned independently in the Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā, vol. I, are really parts of the Tīrtha-cintāmaṇi.

He also composed the Kṛtya-pradipa,¹ Kṛtyamahārṇava,² Candanadhenu-pramāṇa,³ Dattaka-vidhi,⁴ Gayā-pattalaka,⁵ Gayā-paddhati,⁶ Gayā-vidhi,⁷ Tirthakalpa-latā,⁸ Tirtha-latā⁹ and Pitr-bhakti-taraṅgini.¹⁰

He flourished in the second half of the fifteenth century. He was the court Pañdita of Bhairavasimha-deva¹¹ alias Harinārāyaṇa as well as of his son Rāma-

pp. 59-60, Nos. 64 and 64A; p. 87, No. 85; pp. 99-100, Nos. 103-104A; p. 297, Nos. 272, 272A. The Gāṅgābhakti-taraṅgini, *op. cit.*, No. 87, is also one of its parts.

1 Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā, pp. 67-69, Nos. 75, A-E.

2 MS. of the Royal Asiatic Society of Bengal, 46, F.1.

3 Notices of R. Mitra, IX, p. 236, No. 3154. Probably, this is a part of the Śrāddha-cintāmaṇi.

4 Haraprasāda Śāstrin's Notices, III, p. 90, No. 139.

5 Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā, pp. 93-94, No. 93-95.

6 *Op. cit.*, pp. 94-96, Nos. 96-99.

7 *Op. cit.*, pp. 100-102, Nos. 105-109.

8 *Op. cit.*, p. 181, No. 166. This is identical with the work called Tirtha-yātrā-vidhi noticed in the same Catalogue, p. 184, No. 168.

9 *Op. cit.* p. 185, No. 169. The beginning and end of this work do not agree with those of the MS. of the Tirtha-kalpa-latā and therefore, these two works do not seem to be identical.

10 The Śrāddha-kalpa, *op. cit.*, pp. 458-459, Nos. 391 and 391A and the Śrāddha-vidhi, *op. cit.* 459, No. 392 are probably identical. From the colophon of the Pitr-bhakti-taraṅgini, MS. No. 2307 of the Royal Asiatic Society, it is clear that the Pitr-bhakti-taraṅgini is also called Śrāddha-kalpa. The Pitr-bhakti-taraṅgini, Royal Asiatic Society of Bengal, MSS. Nos. 2306-2308; Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā, pp. 283-285, Nos. B; 261, A-C.

Some of these short works are, probably, parts of the author's bigger treatises on the subjects concerned.

11 See the colophon of the Śūdrācīra-cintāmaṇi, MS., Notices of R. Mitra, VI, p. 22, no. 2001.

bhadradeva.¹ His son Lakṣmīdāsa commented on Gaṇitādhyaṭaya and Golādhyaṭaya of Bhāskara's Siddhāntaśiromāṇi under the title Gaṇita-tattva-cintāmaṇi in 1501 A.D.² Vardhamāna in his Danda-viveka calls him his Guru.³

¹ Pitṛ-bhakti-tarangī, MSS. 2306-2308 of the Royal Asiatic Society of Bengal. Colophon to MS. 2307:—

समस्तेत्यादि महाराजाधिराज-श्रीहरिनारायणात्मज-समस्तेत्यादि महारा-
जाधिराज-श्रीकृष्णनारायण-पद्मीमलङ्घुत-मिथिला-भगवन्-श्रीरामभद्र-चरणादिष्टेन
परिषदा श्रीबाबूपति-शमीणा विरचितोर्य थाद्य-कल्पः परिपूर्ण इति ।

² MSS. 2851-6 of the India Office Library.

³ Gackwad's Oriental Series, vol. II, introductory verse 6.

INDICES OF THE
GAṄGĀ-VĀKYĀVALĪ

INDEX OF VERSES AND PROSE-PASSAGES QUOTED BY
VISVĀSADEVĪ FROM SMRTIS, PURĀNAS, ETC.

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
	अ			अ	
114	अकाम्बो निररम्भो	13	168	अत् यत् क्रियते पापः	1
307	अकामो वा सकामो वा	14	136	अत्तमास्तु दिवं यान्ति	3
246	अकालेऽप्यथवा काले	2	210	अथ तत्वाप्यगत्वा	6
114	अकोपनव राजिन्	18	163	अथ भाद्रपदे त्रूपाः	1
152	अवताभिः सप्त्याभिः	12	169	अदत्तानामुपादानं	16
163	अवया सा तिथिः प्रोक्ता	4	130	अदितिः पाशान् प्रसुभोक्तु	17
250	अग्निराविक-वस्त्रं चिः	18	169	अथ इस्ते तु नवते	4
147	अग्नि-वाटिवन्तु-मूर्येन्द्रा	6	152	अधीवायु-समुत्सर्गे	12
191	अग्नि-एष्मा-भवादेव	13	251	अधीतं काष-धोतस्तु	3
113	अग्निष्ठोमादिभिर्यज्ञैः	15	147	अधीतेन तु वस्त्रेण	8
145	अहु र-मूलान्तरसो	9	175	अनडाही-सद्यन्तु	5
146	अहु रुठेन प्रदेशिन्या	5	182	अनन्तं शिव-सचिवी	10
143	अहु ठोतरतो वहुः	11	145	अनन्तवासा नाशु कुर्वन्	19
113	अज्ञानेनापि यस्येव	17	270	अनश्चने चतो वष्ट	11
136	अट्वो पर्वताः पुराताः	16	142	अनुदृतेष्वदृत्वां	19
231	अग्निमादि-गुणेयुँतः	5	113	अनुपोष्य लिं-रात्राचिः	13
292	अग्निमादि-गुणोपेता	11	139	अनुभूति-प्रमाणा चिः	4
252	अत्यच्च चातिलवणा	1	231	अनुभूय स पितॄभिः	20
136	अत् इतं चूतं जप्त	12	112	अनुवङ्गेण सद्गेन	17
285	अत् नारायणः स्वामी	10	142	अनेक-जग्म-सम्भूतं	1
290	अत् भीमवतौ नाम	2	274	अन्तरीचि चितौ तोये	12
			144	अनाकदग्माचान्तोः	16

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
199	अन्तर्जानु करं छत्वा	15	219	अभीज्ञमायनामन्नं	1
259	अन्धा: कोवा अडा व्यङ्गा:	2	168	अमावस्या वदा वारो	10
248	अन्द्र विकरणं यत्	16	158	अमावस्या ग्रह-सुरं	15
313	अन्य-तोर्धं समां गजां	19	164	" "	9
153	अन्य-स्थाने लृतं पापं	20	135	अयजिया वै मायाः	4
266	अन्य-स्थाने लृतं पापं	13	171	अयने कोटि-शुभितं	12
177	अन्यस्थान् इत्यात् कोटि०	8	170	अयने इ विषुवे हे	1
249	अन्यायोपात्रि॑ तैरन्नै०	7	172	अयने हे विषुवे हे	7
309	अन्ये च बहुवसीषाः	8	183	अयने विषुवे चैव	17
144	अप: पाणि-नखाच्च च	4	224	अयने विषुवे पुल्ले	3
150	अपसव्यं ततः छत्वा	2	234	अयाचितात् परं नामं	21
138	अपहत्य तमस्त्रीवा॑	1	157	अस्त्रीदय-वेलायां	15
213	अपि पात्र-विशेषेच्च	13	297	अस्त्रीदय-वेलायां	1
192	अपि पापकरो नित्यं	13	112	अव्यादिकं गृहीत्वा तु	9
269	अपि योजन-पर्यन्ते	12	118	अर्थे (चे) चरति पाहुका	7
137	अप्यकर्त्य-ग्रातं छत्वा	18	197	अर्थ-मार्गेण कार्येऽचिन्	7
262	अप्यन्त-चित्तः कुरुते॒पि	6	156	अर्थ-कोशं शिव-चित्रं	17
122	अप्येक-पंक्त्वा नाश्रीयात्	6	157	अर्थ-कोशं शिव-चित्रं	7
135	अपतिभाव ये केचित्	12	220	अर्द्ध-भारेष वत्सः स्नात्	11
307	अपरीभास-संगीतैः	15	235	अर्द्धमन्त्रे न पूर्वेत्	3
190	अपरोगच्छ-संयुक्तान्	12	269	अर्द्धैदकैन गङ्गायां	14
140	अप्सु नाश्रीयां देवं	1	171	अर्दौक् घोड़ा नाश्रत्	1
128	अभक्ष्यापि महापापो	14	111	अलं दर्मन विप्रे द्वाः	2
139	अभक्ष्यापि महापापो	13	111	अलक्ष्मी॑: कालकर्णी च	10
200	अभयं सर्व-देवत्यं	3	154	अलक्ष्मा किल संयुक्ता	13
152	अभावे चौत-वस्त्रस्य	1	265	" " "	11

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
236	अलामे कारयेदेवा	4	165	आमनो अव्य-नवद्वे	4
264	अल्प-साध्येऽपि दुःभाष्यं	1	247	आमनो देश-कालानां	5
290	अवगाच्छ च पीत्वा च	16	243	आदौ त्वमने मध्ये च	2
208	अवतीर्ण च सर्वाणि	14	197	आपत्-काले तु कर्तव्यं	14
247	अश्वतावुदकिन तु	20	196	आपत्स्वपि न दियानि	18
115	अश्वद्वानः पापामा	7	309	आपत्तीर्थभिति खातं	5
108	अश्वह्या हतं सर्वे	11	247	आपद्यनमौ तीर्णे च	3
139	अश्वह्या हतं सर्वे	7	304	आ प्रयागारं प्रतिष्ठानां	19
148	अश्व-कान्ते रथ-कान्ते	16	247	आम-शाह-प्रदोषनभिः	7
289	अश्वमेघ-फलं तत्त्वं	10	251	आममायातकं विलवं	6
163	अश्व-युक्त-शक्त-नवमी	15	208	आयुधानि समादाय	13
232	अष्ट-सूर्ति-धरां गङ्गां	13	208	आरखाः पश्चवक्षान्ते	8
126	अष्टाविंशति-कोशाक्ष	16	149	आकृष्ण भम गात्राणि	2
213	असदृद्व्य-प्रदानमस्तुव्ये	16	208	आरुद्वीपानज्ञौ यानं	11
299	अस्मदायते हि	15	194	आर्द्र-वासाष्य यः कुर्यात्	6
272	अस्ति-सा-दानकतारो	1	250	आविकं वे सदा वस्तुं	16
307	अस्तीनाहो अरोग्य	15	250	आविकेन तु वस्त्रेण	10
260	अस्तो किं बहुनीक्तेन	17			

इ

आ

276	आकल्य-जन्मभिः पापं	17	241	इति मन्त्रे यो मत्वों	5
159	आ-का-मा-वैष्णवनन्तरकम्	2	238	इति मन्त्रे या सततं	3
189	आकाशे तु चिपेद्वारि	11	243	इति सतं गृही वस्तु	9
291	आख्यातान्त्र लोको हि	14	144	इत्येवमद्विराजान्	12
144	आ जानुभ्यां पादी	14	248	इत्येष मुनिभिः प्रोक्तः	11
235	आज्ञ द्रव्यमनादेवि	6	177	इन्द्रीलंब-गुणं प्रोक्तं	16
			295	इन्द्राणी नाम तीर्थं स्मा०	20

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
146	इन्द्रियाश्चयङ्गिः संस्पृशेत्	18		ज	
174	इमं भन्नं समुच्चार्य	1	259	जज्ञावतीं महापृथक्	5
236	इह भोगानवाप्नोति	10	171	जवे संकमये यावत्	6
३					
305	ईचिताह्मते लोकान्	16	286	ऋचोकेन पुरा ग्रस्तो	2
उ					
169	उक्तारे भैशुने चैव	1	136	ऋचो यजंपि सामानि	20
264	उत्तुचिष्य इसौ वच्यामि	19	310	ऋषयो मुनयः सिद्धा	4
220	उत्तमा गुण-धेनुः स्यात्	10	113	ऋषिभिः क्रतवः प्रोत्ताः	3
289	उत्तरेण प्रतिष्ठानात्	9	113	ऋषीयां परमं सुच्छ्र.	11
ए					
189	उदके नीदकं क्रुयात्	6	238	एकच्छ्वेषा च मत्तो	17
241	उहरेहश्च पूर्वच्छ	7	290	एक-रालोवितः स्थात्वा	11
149	उभूतसि वराहेण	1	136	एक-योजनं विस्तीर्णां	7
248	उबृतव्यय पिण्डेषु	20	271	एकविंशत्यमो स्वर्गां	14
117	उद्धतवे दृ गदां गन्तु	3	164	एकचिन् सायने त्वद्ग्रि	11
130	उपपद-विमल्लः	1	199	एकां गां बहुगुरुश्याद्	4
234	उपवासात् परं भैच्छं	20	206	एका एकस्य दातत्वा	1
279	उपस्पृशति यो माचे	13	296	एकेन खान-माले च	8
201	उपानहो तथा यानं	5	230	एकोऽश्रीयाद् वदुत्पन्नं	9
215	उभयतोमुखोँ लोलाँ	2	305	एतत् प्रजापति-चेत्	1
161	उभयोः पचयोर्जाता	10	223	एतदिव विघानं च्यात्	12
306	उवंश्च उद्धारा पश्येऽ	15	201	एतद्वय-गुणं पृथयं	17
306	उर्वशी-पुलिने इम्बे	12	130	एतद्वा पितरो वास	14
292	उवित्वा तत्र मासावे	18	148	एतानि पृथक्-नामानि	12
285	उषित्वा इव असमाचान्	11	216	एतानि यदि महात्त	3

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
162	एता युगाद्याः कविताः	7	125	कदा द्रव्याभि तो गङ्गौ	20
181	एते पञ्च समाव्याता	13	146	कनिष्ठाङ् त्रयोर्नाभिः	7
241	एतैदेश-विधैः पापैः	1	145	कनिष्ठा-देशिन्द्रङ् तः	7
262	एवं समाव्याता	10	145	कनिष्ठा-मूलतः पचात्	11
236	एवं कल्पा यथोहिष्टः	9	257	कन्या-दाने स्त्राव्यवल	5
240	" "	21	154	कपिला-कोटि-दानादि	22
249	एवं यो यजमानस्य	4	228	कपिला वदि दत्ता स्वार्	1
285	एवं संभिन्नय इदये	5	271	कपिला-गो प्रदानेन	5
211	एवं सर्वं-गुणोपेतः	11	193	कम्बलादीनि कार्याभि	4
152	एवं सूर्ये नमस्कृत्य	20	288	कम्बलादृतरौ नाशी	11
116	एवत्तु कुर्वतस्य	12	208	करन्तु हृदि विन्यस्य	5
249	एवमाप्यायन् विप्रा	8	254	करोति लृप्ति नव वे	5
223	एवमामन्त्रा तो वितुः	2	185	कर्म-युक्तो नामेरवःः	6
255	एवं तोद्येष्य यत् पूर्वं	7	285	कलिन्द-कन्या-सुरसिन्दुः	1
ऐ					
180	ऐन्द्र ज्ञातेऽयवा मैते	7	261	कलौ तत्-परम-ब्रह्मः	6
180	ऐन्द्रे गुरुः ग्रामो चैव	2	219	कल्प-कोटि-सङ्खाति	23
180	ऐन्द्रे गुरुः ग्रामो चैव	4	213	कलमयं ब्राह्मणो दत्ता	10
117	ऐश्वर्य-जाम-मात्रामात्	21	307	कामो-नृपर-ग्रन्थे न	4
ओ					
150	ओडुम्बराय दधाय	1	238	कामाभिर्दिव्य-स्त्रयाभिः	15
क					
250	कठि-स्पृष्टच यदृच्छ	14	115	कामं क्रोधच सोमाच	15
117	कथयिष्यामि ते वत्स्य	16	310	काम-क्रोध-महामोह-	13
209	क इदं कल्पा अदात्	9	253	काल-शाकं तरडुलौर्यं	2
कि					
214	किं करिष्यत्यसौ मूढो	14	282	कायेदी गुडमद्रा च	7
194	कायाय-वासाः कुरुते	5	194	कायाय-वासाः कुरुते	5
298	किं गया-पिण्ड-दानेन	6	214	किं गया-पिण्ड-दानेन	6
260	किं तत्त्वं यज्ञ-दानेन	9	260	किं तत्त्वं यज्ञ-दानेन	9

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
259	किमप्राकुन योगेन	11	156	कोटिष्वषासु दशसु	5
314	कियविष्वन्धमालोक्य	7	209	कोइदाशु कम्बा अदात्	6
196	कृदृष्ट-भक्त-वसना०	3	250	कौशिं चौम-कापासं	4
152	कृतपो योगपृच्छ	2	249	कौशेयं चौम-कापासं	17
223	कृम्भाः स्युद्र॑ व्य-धेनुनां	9	112	कन्दम्भि सर्व-यापानि	15
224	" "	7	147	कियां यः कुरुते मोहा०	11
182	कुम्भेन-समा गङ्गा	14	185	कियां यः कुरुते मोहा०	4
278	कुरुतेन-समा गङ्गा	15	231	क्रीडते सर्व-सम्पद्धिः	2
308	कुलानि तारयेद् राजन्	16	149	कूरा॑ सर्पां सुपलाचि	4
293	कुञ्जाखयं तीर्थं मनवं	20	141	क्रोध-लोभेन्द्र-दृश्यनां	2
289	कूपचैव त सासुद्र॑	5	157	क्रीष्ण-मात्रं एव खान	9
262	कृत-पापेऽनुतापो वै	3	223	चौर-चितुव विश्वाता	6
149	कृतोपवीतो देवेभ्यो	7	256	चित्तम्भुमुकृतं वापि	9
264	कृत्वापि दक्षरं पापं	5	250	चौम-सूलं नवं दद्यात्	1
289	कृत्वाऽभिये कल्पु नरः	16			
268	कृमि-कौट यत्काया	8			
220	कृष्णाजिनं चतुर्दसं	7	146	खानि चैव स्पृशेद्दिः	19
215	कृष्णाजिन-तिलग्राही	13			
158	कृष्णाष्टम्यां सहस्रस्त	13			
167	कृष्णाष्टम्यां यदा त्वाद्रां	8			
300	कैश्चानां यावती संख्या	7	121	गङ्गां गता ये लिदिवं	14
302	कैश्चानाशित्य तिष्ठन्ति	14	311	गङ्गां पृथ्व-जलां प्राप्य	6
145	कैषाद्वौमध्यःकाव्यं	17	133	गङ्गां प्राप्य सरिच्छ्रे हाँ	17
262	कोटयो ब्रह्म-हत्याया	1	313	गङ्गां प्राप्यापि ये मत्याः	13
217	कोटि-कोटि-गुणं पृथ्वे	18	313	गङ्गां प्राप्यापि ये मत्याः	14
307	कोटि-तीर्थं समाप्तय	10	174	गङ्गां येऽलावगाहन्ते	13
128	कोटिष्वषासु दशसु	7	133	गङ्गां सम्पाप्य यो चौमान्	14
			267	गङ्गां संस्कृतय यक्षिष्ठेत्	2

INDEX OF VERSES, ETC.

7

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
110	गङ्गा गङ्गे ति यैनाम्	17	255	गङ्गा-यमुनयोस्तोरे	10
263	गङ्गा गङ्गे ति यो द्रव्यात्	5	205	गङ्गायां कुञ्ज-दानेन	12
241	गङ्गाये तदिने जप्तं	8	256	" "	8
309	गङ्गा च यमुना चैव	10	269	गङ्गायां ज्ञानतो मृत्वा	8
268	गङ्गा-जल-स्वरूपेण	13	147	गङ्गायां तर्पयेत् पितृन्	7
190	गङ्गा-तप्त्या-संटप्ता:	15	232	गङ्गायां तु ज्ञानं सर्वे	10
313	गङ्गा-तीरं परित्यज्य	22	268	गङ्गायां तु ज्ञेषु भोक्तो	9
192	गङ्गा-तीरं-समुद्रात्	16	267	गङ्गायां त्यजतः प्राप्तान्	14
192	गङ्गा तीरं समुद्रात्	11	255	गङ्गायां पिश्च-दानेन	21
232	गङ्गा-तीरे कृतं यत्	8	134	गङ्गायां भास्कर-चैते	6
212	गङ्गा-तीरे नरो वसु	4	133	" "	15
235	गङ्गा-तीरे माघ-मासे	11	301	गङ्गायां भास्कर-चैते	15
257	गङ्गा-तीरे वसेवित्यं	16	267	गङ्गायां भरवान्मुक्तिः	13
313	गङ्गा-तीर्थे परित्यज्य	23	140	गङ्गायां भोषणं ऋषान्	3
272	गङ्गा-तीर्थे वस्त्रात्मि	13	141	गङ्गायां यत् कृतं पापं	4
273	गङ्गा-तीर्थे वस्त्रात्मि	13	195	गङ्गायां विविवरं शात्वा	5
115	गङ्गादि-तीर्थेषु वस्त्रिः	20	256	गङ्गायां विरजि चैव	1
292	गङ्गाद्वारे दशावर्ते	17	255	गङ्गायाच गयायाच	17
294	गङ्गा-द्वारे दशावर्ते	5	124	गङ्गाया दशान्मातृत्यः	17
287	गङ्गा-द्वारे प्रयागे च	6	313	गङ्गाया नहिमानं यो	9
311	गङ्गा-भृत्य-इतस्वस्ति	3	274	गङ्गायाच्च राजिन्द्र	8
267	गङ्गा-मञ्जन-झीलस्य	3	240	गङ्गायाः प्रतिसौ ऋत्वा	4
243	गङ्गा ममागतो मृत्यात्	1	263	गङ्गायाः सदृशे तिष्ठे	7
135	गङ्गायमः-क्षेत्र-दिव्यस्य	8	313	गङ्गा-विक्रययाद्वाजन्	7
276	गङ्गा यमुनयोर्मध्ये	9	136	गङ्गा-सौभो न लक्ष्मित	5
308	गङ्गा-यमुनयोर्मध्ये	3	260	गङ्गा-सिवा-परस्पर्येच	14
287	गङ्गा-यमुनयोर्चैव	1	120	गङ्गा-सानं करोभीति	18

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
156	गङ्गा-सान समं पूर्व'	21	159	गोभ्यः किमश्चन दद्यात्	9
112	गङ्गा-सान-समायुक्तो	5	118	गो-यानि गो-वधः प्रोत्तो	3
153	गङ्गा सानामरो नियं	18	227	गो-लोके शिव-लोके वा	1
243	गङ्गे त्वं परमामा च	4	262	गोविन्दं संस्मरेद्य यस्तु	5
153	गङ्गे च परमो हेतुः	11	135	गङ्गे संमाहिं	2
109	गच्छ-क्षिण्ठन् स्वपञ्चायत्	16	230	ग्रामं गङ्गा-तटे यो नै	16
121	गच्छ-भ्वं चि वृधा; सर्वे	10	157	ग्रामे वा यदि वाऽरबये	10
116	गच्छन् देशान्तरं यस्तु	16			
292	गणाकापरसां सर्वे	14			घ
258	गणहृष-मात्र-पानेन	1	202	घृतस्य दीपः प्रथमः	12
292	गणान्वा घिनुकच्छेव	4			
255	गणा-न्याहं छ्रतं तेन	3			च
250	गणा-न्याहं समं प्रोक्तं	10	166	चतुर्दश्यां यदा युक्तो	15
176	गवां कोटि-सहस्रस्य	14	245	चतुर्भुजो लिनिताच्च	2
230	गवां ग्रातं त्रियक्षे को	4	222	चतुर्मुखस्य या सहस्रोः	10
311	गात्र-संवाहनं कीडां	7	290	चतुर्वेदेषु यत् पुरायं	1
145	गायत्रां तु शिखां चहा	5	148	चतुर्वेदां-समायुक्तं	3
204	चिरि-शङ्के प्रदातव्या	1	176	चन्द्र-सूर्य-यज्ञे चेव	10
253	गुणशुलुः चन्द्रनच्छेव	11	295	चम्पकाखयं भासातीयं	5
308	गुणावान् रूप-सम्पदो	12	258	चान्द्र-ज्वत-सहस्रन्	6
220	गुड-घिनु-विधानस्य	5	261	चान्द्राययां पराकं वा	15
252	गुड-शक्कर-मत्स्यसङ्को	10	257	चान्द्रायया-सहस्रेण	12
201	गृहस्तु सर्वे देवत्यं	8	190	चान्द्राययानि ऋच्छालि	4
215	गृहीयाद् त्रिपद-चतुष्पदः	9	158	चान्द्रेण तिथि-क्षत्यन्तु	11
230	गोचर्म-मात्रां पृथिवीं	11	186	चितौ दमाः पथि दमाः	10
271	गो-प्रदानेन तु स्वयं	2	140	चित्तमन्तर्गतं दुष्टं	11
206	गो-भृ-चिरस्त-दाने च	21	256	चिन्तामणि-गणाकायि	12

INDEX OF VERSES, ETC.

9

Page	Verse, etc.	Line
क		
250	क्षिवमासचितं वस्तुः	9
ज		
161	जनितानि महान्तौङ्	2
165	जन्मचे च कृतं स्वानं	13
176	जन्म-सप्ताष्ट-रिप्फाङ्गे	6
309	जन्मान्तर-सहस्रे च	12
194	जप-कोमोपवासेव	8
150	जपे होमे च दाने च	7
186	जपे होमे तथा दाने	9
256	जल-क्रात्यानि सर्वाणि	16
270	जल-प्रवेशे चानन्दं	10
151	जल-मध्ये तु यः कविदृ	20
200	जलाशयानि सर्वाणि	9
274	जले स्थले चान्तरीषे	15
295	जङ्गु-इदे महातोऽचे	12
53	जाति-क्षम्यक...०	3
124	जात्यन्वैरेव तुल्यासे	10
144	जानुभ्यामूर्च्छनाचम्भा	15
228	जायते हृष-सम्पदः	15
193	जिह्वोप्ठौ न विचालयेत्	18
291	चानकान्मानसि माध०	7
269	चानतोऽचानतो वापि	4
125	चानमैश्वर्यमायुष्म	6
268	चानान्मिः सर्व-कर्माणि	6
267	चानान्मुक्तिः	17

Page	Verse, etc.	Line
169	ज्येष्ठे मासि वितिधर०	11
239	ज्येष्ठे मासि सिते पञ्चे	20
180	जैष्ठे संवत्सरे चैव	10

त

270	तडाग-कूप-कर्ता च	13
294	ततस्तु गण्डकी-तोऽचे	20
220	ततस्तु जायते विप्री	3
278	ततः पुष्पतमं नाम	3
307	ततः स्वर्गात् परिस्थितः	1
"	" "	12
308	" "	6
"	" "	2
310	" "	7
240	ततो गङ्गा-तटे रम्ये	3
117	ततो ग्रामान्तरं गत्वा	5
248	ततोऽन्ये पूर्वजाः स्वर्गे	12
296	ततो दक्षिण-प्रयागस्तु	3
236	ततो दद्यात् स्व-प्रक्तीर्य	1
172	ततो नद्ये पुरे तिष्ठते	14
289	ततो भोगवतौ गत्वा	15
271	तत्तत्-स्वर्गमवाप्नोति	12
288	तत्र गत्वा च संखाने	12
306	तत्र ते इदंशादित्या०	8
236	तत्र भृत्ये समस्ताच	15
290	तत्र स्वात्वा च पौत्र्या च	15
293	तत्रैव ब्रह्मशक्तोऽचे	17

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
232	तथा गुजार्व-मालन्	18	212	तस्मात् सर्वांगना पाले	2
170	तथा च कृष्ण-संकामयां	17	182	तस्मात् सच्च-गुणिता	21
208	तथा चैक-शफानाल्न्	7	295	तस्मादतिथि-तीर्थेष्व	16
262	तथा तथैव संस्मृत्य	13	199	तस्मादद्विरवोचितत्	11
231	तथा तस्यां लृतीयायां	16	152	तस्य वः कुरुते दानं	9
160	तथाऽनिर्वचनोद्यानि	7	214	तस्य वर्ण-शते पूर्णे	16
294	तथात्त्वः कापिलं तीर्थे	1	244	तस्यां दण्डन्यामेतत्	2
128	तथैष गङ्गां संस्कृत्य	18	264	तस्याहं प्रददै पापं	17
139	" "	14	115	तां ब्रह्मासारो निवतं	24
254	तथैकादश-मालन्	7	248	तान् सर्वान् यजमानो वै	14
226	तथैव गो-प्रदानाच्च	20	113	तारिताः पितरक्षेन	21
239	तथैव दीप्तिकाम्बलैः	23	251	तालं करुणा-काकोलौ	13
216	तथैवाऽत्यतनं विष्णो	23	263	तावच्च पातकं कर्तुं	11
218	तद् भंडाऽन्यत्र यः कुर्यात्	17	291	तासु स्नायो नरो यासि	12
240	तदभावे पिण्डमया-	16	158	तिथि-कृत्यं तु चाक्षे ख	3
166	तदा वः खाति गङ्गायां	16	115	तिथेऽयोनिं न गच्छेत्	5
263	तद्दृश्यैव न सम्भवो	3	188	तिलानामप्यमावे तु	5
186	तन्तु-सन्ताति-सन्त्वाते	2	261	तिषेदु दुग्ध-सच्चमन्तु	9
194	तच्चाम-जापो सततं	13	259	" " "	18
174	तप्ते न वारिणा चानं	3	127	तिसः कोत्त्वार्थं कोटी च	3
146	तर्जन्यकु ठ-योगेन	12	291	तिसः कोत्त्वोऽर्थं-कोटी च	2
191	तर्पयो पिण्ड-यज्ञादौ	12	148	तिसः कोत्त्वोऽर्थं-कोटी च	8
213	तद्वच-गुणितं विद्यात्	15	156	तिसः कोत्त्वोऽर्थं-कोटी च	9
147	तस्मि सोमव तीर्थेष्व	8	136	तीरादु गवूति-मालन्	1
278	तस्माचक्त-गुणा प्रोक्ता	16	132	तीर्थेष्व मधिगम्य	7
249	तस्माच्छाहं नरो भक्त्या	10	121	तीर्थे गच्छक्तसाचित् प्राचः	17
152	तस्मात् सर्व-प्रयत्ने	10	119	तीर्थे प्राप्याचूप्ते च	15

INDEX OF VERSES, ETC

11

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
293	तीर्थं सौकरं नाम	11	164	वाइस्पृश् दिवसङ्गेव	12
184	तीर्थं-मात्रे तु कर्तव्यं	3			
257	तीर्थं-याकादिकं क्रत्स्नं	4			
115	तीर्थानि च यथोक्तेन	17	143	दचिंशान्तु कर्त तत्वा	5
115	तीर्थान्वनुभ्यरन् भोरः	3	202	दचिंये दीप-डच्य	18
294	तीर्थं तत्वान्यन् रुद्रं	15	188	दचिंये पिण्ड-तीर्थेन	2
137	तीर्थं न प्रतिष्ठात्यात्	13	205	दत्ता तु धूंग्रहाये	8
137	तीर्थं यः प्रतिष्ठाति	14	189	दत्ता पिण्डम्यो याकाप्य	17
129	तीर्थं यु ब्राह्मणं नैव	10	247	दक्षादहरः श्रावं	17
245	" "	19	236	दवात् स्व-ग्रहितो भक्ता	6
224	तुला पल-शतं चेयं	12	166	दवति ग्रातभिवायां	2
142	तूष्णीमेवावगाहेत	16	202	दचिंशान्वजन्मेव	14
277	तेजोमयेषु लोकेभ्	5	210	दयामुहिष्य यहान्	5
215	तेन ऋणा तु सा ग्राहा	5	186	दमाः ऋणाजिनं भक्ता	14
249	तेनाच्चे न कुले कविः	5	110	दश्मात् लग्नेनात् पाना	13
120	तेषां न परिवर्तेऽस्मि	10	147	दश्म-स्त्रान् न कुर्वैत	20
193	व्रयात्मां जप-यज्ञानां	7	162	दश्मं तु मात्र-मासम्	16
147	व्रयोदयां दत्तीयायां	18	292	दश्म तीर्थं-सद्माणि	6
258	विभिः सारस्वतं तीवं	10	305	" "	9
261	लिं-रात्रं सप्त-रात्रं वा	3	241	दश्म-लिंगस्तान् पूर्वान्	3
193	लिं-विष्णो जप-यज्ञः स्या	6	174	दश्मधा देवस्ताते च	6
157	लिंग प्रसवयो चात्मा	14	240	दश्म-प्रसृति ऋणांष	1
187	लोकोऽग्नात्मलोन् दया	10	240	दश्म-प्रसांसिलान् दया	12
254	लोन् मासान् इारिको मांसं	2	230	दश्म-चूलेन वंशेन	5
287	लोकि कुण्डानि राजेन्द्र	10	273	दश्माहान्यन्तरे यज्ञ	3
206	लुटि-मान-प्रदानेन	7	210	दानान्येतानि देवानि	7
126	लैलोक्ये यानि तीर्थानि	13	177	दिन-चर्ये पर्वति	1

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
17	दिने दिने सहस्रनु	1	199	द्रव्यम् नाम सहोया०	13
175	दिवाकरे फलं तद०	16	195	द्रव्येणान्वाय-स्वयेन	14
236	दिव्य-रक्षसयेष्वैव	12	167	दादश्यो शक्यो ज्ञाते	1
109	दिव्या देव-नमस्कार्या०	5	271	द्विजेभ्यस्तर्पयन् कृत्वा	4
207	दीर्घायुद्ध वासोभि०	6	162	दे शुके दे तथा कृष्णे	18
305	दीप-काञ्चन वगाम्भि०	14			
204	दीप-दानिन राजेन्द्र	4			
266	दुर्जनं पातकं तोयं	11	285	धनकामः पुरा शकः	14
277	दुर्वारा वैष्णवी माया	3	307	धन-धान्य-समायुक्तो	9
181	दृश्येते सहितौ यस्यां	4	170	धनुभिन्नेन-कन्यासु	13
129	दृष्टा जन्म-ज्ञातं पापं	3	287	धनुचिंश्चति-विस्तीर्णे	15
153	दृष्टा तु चरते पापं	15	263	धर्मद्रव्यं च्छापां वीजं	2
219	दृष्टा तु संस्मरेदृ विष्णु०	3	126	धर्मज्ञ सर्वे-वेदाच	14
233	दृष्टा स्व-वचुवा मत्यो०	8	193	विद्या यदचर-वेष्या०	11
245	देयन्तु तिल-पिण्डाकं	22	221	वेगु-वत्सो ज्ञातौ चोभौ	6
282	देवकां देवता-देहो	12	161	वेनूनां कपिलानाम्	5
213	देवतानां गुणवाच	6	250	बौताखीतं तथा दग्धं	17
201	देवतानाच वो दद्या०	13			
219	देव-द्रव्यं गुरु-द्रव्यं	8			
218	देव-विष-गुरुव्याच	18			
116	देवान् पितॄन् ब्राह्मणां०	10	193	न क्रिच-वासा० खलगो	17
227	देवानामप्यलम्ब्यात्	3	145	न गच्छ शशानख	15
112	देवेभ्यश्च पितॄभ्यश्च	13	193	न च क्रमन् न च इसन्०	14
234	देवेषु भुक्तं प्रवर्णाते	18	144	न चैव वृष-धाराभि०	10
310	देवस्थो यदि वाऽप्यत्ये	1	191	न जोग्येन न भजिनेन	2
222	देवता या च कद्राणी०	6	145	न तप्ताभिष्ठाकारणात्	2
219	द्रव्यमन्त फलं तोयं	4	140	न तीर्थानि विजानोमो	12
			266	न तोयं पातकं कृया०	9

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
118	न ते ग्रामा दरिद्रेण	5	162	नवम्यां शुक्र-पञ्चम	14
250	न इवं न तु वै क्षिनं	12	210	न विद्यया केवलया	14
305	न देव-वचनासात्	8	186	न वैष्णित-शिरा	1
144	न नष्टाभिरपेनाभि०	7	145	न शुद्राशुच्येक०	21
161	नवा तु कथिता सङ्गिः	11	202	न स दीप इति ख्यात	21
148	नव्दिनौर्त्येवै नाम	9	214	न स्पृश्यः स हिंजो राजं०	12
264	न निर्दिशेदल्प-सात्यं	2	251	नागरङ्गच्छ खल्लूरं	7
183	न निर्वपति यः श्रावं	13	264	नाम्येन दग्धते लोके	7
220	नन्दिशकाजिनं तद्वत्	8	151	नाभि-मात्रे जले ख्यत्वा	10
193	न पदा पदमाक्षम्	16	187	" "	8
205	न भूमौ चितरेत्पृष्ठं	3	268	नाभुकं लोबते कर्म	1
135	न मनो न विधिः कालो	17	311	नाभ्यङ्गितः प्रविशेत्	9
141	न मनो न विधिष्वै	9	258	नाभ्यन्तर्गत-लोयाना	11
152	नमस्ते रुद्र-वपुषे	15	199	नाम-गोत्रे समुच्चार्यं	18
152	नमस्ते विष्णु-रूपाय	14	199	नाम-गोत्रे समुच्चार्यं	16
152	नमस्ते सर्व-लोकेश	16	229	नामास्त्राः प्रियदत्तेति	19
242	नमधित-गुड-संसार्ये	4	152	नाद्रेमेकच्छ वसनं॑	3
241	नमः शिवायै गङ्गायै	11	198	नावचाय प्रदातव्यं	10
208	न मिश्रीकृत्य दद्यात्	3	204	नासालि-रम्भु-सुखदः	11
143	नमो नारायणायेति	1	312	नितं नेमित्तिकं चैव	1
272	नमोऽसु भूम-राजाय	9	147	निमित्तेषु च सर्वेषु	14
122	नरकं दावत्यं शुत्वा	3	253	निवोजयिष्ठकृतीन् गव्यान्	8
191	नकरस्या दिवं यान्ति	3	149	निराहाराज्ञ ये जीवा	6
215	नरकात्म निवर्तन्ते	14	228	निवर्तन-इयं भूमे॒	11
152	न रक्षासुकृत्यं यासः	4	239	निश्चायां जागरं झात्या	21
228	नरो ददाति भक्त्या ने	12	183	निषिद्ध-दिनमासात्	6
253	नलिकीश्वीर-सुकृत्य	9	233	निष्कामत्वं लभेन्मोक्षं	10

INDEX OF VERSES, ETC.

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
137	निष्पलं तथा ततोऽहं	15	157	पञ्च-क्रोश-प्रभाषीयु	4
242	निस्तुष्टायै हुग्ने-हन्त्वै	14	287	पञ्च-योजन-विश्वोर्णे	9
297	निहत्य कामगान् दोषान्	16	308	पञ्च-योजन-विश्वोर्णे	18
291	नीलकण्ठ-चूडे माधा०	18	186	पट्टै नौलो न दीपभाक्	8
283	नीलकण्ठावुदे माचे	1	249	पबैः पुष्पैः फलैः मूलैः	12
183	नील-घण्ठ-विमोच्या	12	117	पदे पदेऽस्मै भवत्य	7
186	नीली-रक्तं यदा वस्त्रं	5	123	पर-दार-द्रव्य-वाङ्गा०	11
186	नीली-रक्तमतु यदु वस्त्रं	2	169	पर-दार-पर-द्रव्य०	7
236	नीलोत्पलैङ्ग सर्वेशं	3	123	पर-द्रव्याभिध्यानच्च	15
206	न वाचा० पुक्षयो यस्तु	3	169	पर-द्रव्येष्वभिध्यान०	18
115	नसाँ यापहतो तौर्णे	11	127	परमामा शिवोऽप्यन्य०	16
124	" "	8	258	परमामा शिवी लान्य०	16
140	" "	7	204	परागात्मा वा धूपो	13
202	नेवाङ्गादकारः स्वचिँ०	17	122	पराच' पर-वासच्च	1
146	नैक-चक्रार्पिं त-त्रलै०	3	198	परिभूतमवश्यात०	5
282	नैमित्ये विष्णु-साक्ष्यं	8	201	पञ्चन्यस्य तथा नीरं	7
172	नैरन्तर्येण गङ्गायाँ	12	235	पलाश-पते भृत्यानः	14
140	नैर्भूत्यं भाव-शुद्धिः	4	294	पविलास्व' ततस्तोर्धे	9
142	" "	13	279	पवित्रामिमुखो गङ्गा	7
203	नैव निवांपविहोयं	10	283	पश्चन्ति तिहन्ति च	7
235	नैवेच्यच्च निवेद्यात्	12	184	पात्रमौहुम्बदं गृह्ण	1
184	नोदकेषु न यात्रेषु	17	145	पाद-प्रवालनो०	1
189	नोदकेषु न यात्रेषु	2	262	पापञ्चदृ याति नरकं	11
	प		213	पापदः पापमात्रोति	12
210	पञ्च-स्व-वास-हन्त्वा॒	12	141	पापिनां पाप-हन्त्वं	7
210	पञ्च-स्व-विभिरा मूका॑	10	291	पापेष्वन-दवास्तिस्तु	10
			282	पापेष्वन-दवास्तिस्तु	4

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
262	पापे लचूनि लचुनि	15	180	पौर्वमासीषु ज्येष्ठासु	12
236	पाथसं चाल मधुना	4	238	पौर्वमासां प्रभाते च	4
169	पारव्यमनृतचैव	17	144	प्रचाव्य पाखी पादौ च	6
253	पावन्तो ग्रतपत्रच	5	299	प्रकृतिवहिक्तिः	3
246	पिण्ड-दानं ततः शस्त्रं	3	199	प्रकृत्वानि च दानानि	2
186	पिण्डाद्यं च सूता दर्मा	12	114	प्रतिष्ठादपात्तः	11
248	पितरो यत्र पूज्यन्ते	3	147	प्रतिपदानपत्यः स्याऽ	21
112	पितरो योगिनङ्कैव	11	240	प्रतिमारो श्वयित्वे वा	9
248	पिता पितामच्छैव	8	296	प्रतिमासे चतुर्दश्याऽ	15
259	पितृ-मातृ-सुतैः सर्वैः	3	158	प्रति-संतुतसर-शारे	10
212	पितृनुहिष्य यो भक्त्या	19	233	प्रत्यक्ष-कृपा पुरतः	6
150	पित्रादीन् नाम-गोलेश	8	232	प्रत्येकं पल-मात्रन्तु	16
185	पित्रा-मन्त्रान्वाचरणी	7	223	प्रथमा शुड-घेनुः चादृ	5
148	पुत्र-जन्मनि संक्रान्त्यां	2	203	प्रदीप-दानं यो दद्यादृ	12
218	पुरुषं ग्रात-शुश्रा तस्य	12	202	प्रदीप-हृष्ट-कोटी तु	20
157	पुरुष-चैत्रांशि यान्यत्र	12	296	प्रद्युम्न-तीर्थं तपसा	1
295	पुरुषमासातकं नाम	22	128	प्रवामेत् प्रातहत्याव	3
283	पुनर्भवं नात्र सिताचितं	5	155	प्रभासे गो-सहस्रेण	17
285	पुरुषं श्राव्यं लिभे	13	291	प्रभासे मकरादित्ये	15
138	पुरुषान् पुनाति पुरुषः	16	221	प्रभुः प्रथम-कल्पय	4
205	पुरुषं भूपञ्च गन्धच	1	212	प्रयच्छति तथा भक्त्या	7
165	पुरुषे वा जन्म-नद्यते	8	278	प्रवामभृत्यज्ञेतु	9
171	पूर्णे इर्व-रात्रे संक्रान्तौ	8	280	प्रवामः सर्व-तीर्थानां	8
288	पूर्वाङ्ग एव कुर्वैत	10	116	प्रवामे तीर्थ-यात्रायां	21
260	पूर्वे वयसि पापानि	11	279	प्रवामे भाव-मासे तु	10
292	पूर्विकां यानि तीर्थानि	8	298	प्रवामे वपनं कावे	5
242	पूर्वो शिवान्तरायै च	9	278	प्रवामे वा भवेन्मुक्तिः	12

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
136	प्रवाहमवचि॑ कृत्वा	10	147	बाषु कुवेर-वक्षया॒	3
153	प्रसङ्गे नापि गङ्गा या	9	200	बाह॑स्पत्यं स्मृतं वासः॒	13
268	प्रसङ्गे नापि वैरीङ्गा	14	242	बुद्धत्यै॒ ते नमो मेष्टु॒	7
192	प्राग्ने पु॑ कुश्चित्वेव	22	154	ब्रह्मज्ञो वा सुरापो वा	16
189	प्राग्ने मु॑ सुरान्	5	265	" "	9
200	प्राजापत्यानि शस्यानि	12	275	ब्रह्मत्वं केशवात् च	13
200	प्राजापत्यो गजः प्रोक्तः॒	5	310	ब्रह्म-लोकमवाप्नोति	3
147	प्राण-शशिमध्यो नाभिं॑	2	292	ब्रह्म-विष्णु-महादेवा	9
309	प्राणांस्वयंति यस्तत्र	4	268	ब्रह्म-विष्णु-दिवानां॒	15
178	प्रातःस्तानाइश्च-गुणं॑	13	215	ब्रह्म-धृत्या॑-सुरा-पानः॒	17
122	प्रातःस्तायौ सदा गङ्गां॑	11	128	ब्रह्मज्ञा गुरुहा॑ गोप्त्रः॒	21
288	प्रातःस्ताव्यक्षा॑-किरणा॒	2	256	ब्रह्मज्ञा गुरुहा॑ गोप्त्रः॒	5
129	प्रातै॑रेव सदा काये॑	16	219	ब्रह्मज्ञापि शुचिभू॑त्वा	16
113	प्राप्यन्ते पार्थि॑वेत्व	7	175	ब्रह्मज्ञा चैमहादौ च	15
266	प्रायक्षितं चरेदु यस्तु	3	149	ब्रह्मात्मा॑ तर्पयेत् पूर्वे॑	3
281	प्रायक्षितं न पश्यन्ति	11	268	ब्रह्मादि॑-देव-लोकानां॒	11
261	प्रायक्षितं परं तीर्थं॑	17	242	ब्रह्मे ग्रायै॑ ब्रह्म-दायै॑	12
261	प्रायक्षितानि दीयन्ते	14	219	ब्राह्मण-द्रव्यमाद्दे॒	10
265	प्रायक्षितैरपैत्यनो	2	215	ब्राह्मणः प्रतिष्ठाव्योद्याद्॒	11
फ					
201	फलानामपि सर्वेषां॑	3	238	ब्राह्मणांश्च यथाग्रहि॒	9
163	फाल-गुनस्याव्यमावस्या॑	16	143	ब्राह्मेण॑ विमली॑र्घ्न	7
ब					
174	बहिःसानन्तु वाप्यादौ॑	5	108	भक्ति॑-ब्रह्मे च काम्यानां॒	6
120	बहुनाऽल किमुतोन	1	138	भत्त्या॑ गङ्गावगाङ्गय	6
205	बहुभ्यो न प्रदेयानि	16	204	भगौरथस्च नृपति॑	11

INDEX OF VERSES, ETC.

17

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
109	भवनानि विचिलामि	12	288	मकरस्ये रवौ माचे	7
124	भवन्ति निर्विधा: सप्तां	11	175	मकरस्ये रवौ शो दि	11
280	भव्य-स्वरूपाः सुभगाः	14	219	मचिका-पाद-मालं यः	6
122	भव्य-स्वतन्त्र-जल-हारः	8	193	मणि-सुक्ता-प्रवालानां	3
313	भागीरथीं महापृथकां	18	240	मत्स्य-कच्छप-मयखूकः	15
296	भागीरथीं विशेषेण	16	201	मद्य-मासि विनिदिं चे	4
136	भाद्र-जल्य-चतुर्दश्यां	8	208	मध्यमास्ने यं	1
115	भावं ततो हत्-कमले	22	307	महाये नारो-सच्चासाधां	3
264	भावानुष्टुप-फलदा	13	109	मनसा संक्षरेत् यस्तु	8
161	भुंक्ते सर्वे सुखं भोगां	8	126	मनोवाहावज्जः पापे ॥	9
218	भुक्ता च विष्फलान् भोगान्	4	242	मन्दाकिन्ये नमस्ते इस्तु	3
249	भुक्ता चादिष्मतां यस्तु	8	242	मन्दायै लिङ्घारिष्वै	6
236	भुक्ता भोगानश्चिभास्तु	14	127	ममैव परमा मूर्तिं ॥	12
242	भुक्ति-सुक्लिपदाविन्ये	1	149	मरोचिमवराङ्गिरसौ	12
123	भृतानामित्रं सर्वेषां	10	108	महदप्यफलं कर्म	9
208	भूमि: प्रतिश्वरं कुर्यात्	4	139	" "	6
284	भृष्णावली त्रुञ्जर-कर्मां	6	182	महाक्षेत्रो सुर-त्रेषु	4
196	भूत्यानामुपरोधेन	8	296	महाक्षेत्रो त्रुर-त्रेषु	18
190	भेरो-शङ्क-यदश्चादि ॥	14	182	महाक्षेत्रान्तु यः पाष्ठेत्	1
228	भेरो-शङ्कादि-निर्विधे:	16	267	महापातक-मुख्यानि	8
236	भोजयेद् त्रह-मयानष्टौ	7	260	महापातकिनो भर्ताः	20
133	भौमानामपि तीर्थानां	3	180	महापूर्वासु चैतासु	16
40	भूमन्त्या दर्शनं लोके	20	200	महिषष्व तथा यात्य	6
म					
175	मकरस्ये रवौ माचे	13	280	माव-मासि तु यः स्नाति	4
173	मकरस्ये रवौ माचे	15	291	माच-स्नानेन भो विष	17

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
284	मातो गर्वीयानत एव	2	135	मौहम्बुद्धिमंवति	3
282	मातो देव-चारे देव	10	238	मौनेन प्रयतो भूत्वा	3
173	मातरं पितरस्थापि	12			
218	माहजान् पितृजान्वैव	2			
185	मार्जार-मूर्चिक-स्थैर्य	8	189	य इक्षेत् सफले जन्म	13
254	मासं प्रीतिः पितृस्थान्	1	173	य इक्षेदिपुलान् भोगान्	8
190	मास-तपंश्च-मालेया	11	116	वशाचिकारैऽप्यथवा	1
297	मास-त्रयं फलं तस्मात्	9	207	यत्रो दानं तपो जप्त्यं	14
181	मास-संख्ये यदा चक्षुं	6	125	यत् फलं जायते पुंसां	16
186	मासे नभस्यमावस्या	16	155	यत् फलं सर्वं-तीर्थ्यु	3
158	मासो रवेः स्थात्	4	265	यत्र गङ्गा महाराज	16
252	माहिवं चामरं मार्गं	9	137	यत्र गङ्गा महाराज	4
251	मिष्ठ-स्त्रियानि यानि सुः	11	110	यत्र तत्र चित्तो वापि	3
275	सुक्ति-चेतेषु सर्वत्र	10	123	यत्र यत्र कुतं वापि	13
132	संख्यनस्त्रोपवासन	14	275	यत्र यत्र भवेन्मुक्ति-	12
134	" "	10	139	यथा कृष्णायसो लोके	15
300	" "	16	244	यथा गौरी तथा गङ्गा	5
126	मृहमृहः सदा पञ्चेत्	5	240	यथायालां दिने तस्मिन्	18
145	मूढ-पूरीषे कुर्वन्	22	240	यथारूढ-प्रतिकृते-	9
145	मूले दैवतमार्घं स्या-	12	122	यथाग्रक्ति इदहानं	15
170	मूर्ग-कार्कट-संक्रान्तौ	12	232	यथाग्रत्या महाभल्ला	21
217	मृदा दार्ढिकांश्चैते	10	244	यथा शिवस्थाविष्टु-	6
217	मृत्ययात् कोटि-सुखितं	15	224	यथाग्रहं प्रदातव्या	1
154	मेष-मन्दर-तुल्योऽपि	4	299	यथाशुति विहारे	10
200	मेषन्तु वास्तवं विद्याद्	8	312	यथाऽङ्गिनि तथा प्रात-	8
138	मोक्षस्त्र लभते सर्वं	11	198	यथोक्तमपि यहानं	16
310	मोदते छविभिः सार्वं	6	174	यद् भूमावृदकं वीर	9

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
248	यदम्बु चान्-वलोत्वं	17	171	या या: सचिह्निता नाथ०	3
194	यदि वा ग्रत-स्तोपः सादृ	3	222	या लक्ष्मीः सर्वे-भूतानां	5
193	यहुञ्च-नीच-स्त्रितेः	8	231	याकृतद्याम-भूमेवै	3
199	यथाम-विकर्तं ज्ञात्वा	8	131	यावद्वधनं वाचनिकं	5
187	यहुञ्चृतं प्रसिद्धेत्	2	274	यावद्विष्य मनुष्यस्य	4
161	यमस्य किञ्चुराणां च	3	191	यावन्तव तिलाः पूर्वैः	6
149	यमाय भर्मदाजाय	15	212	यावन्ति तेषां त्रुष्णाणां	9
218	यमिष्ठे वरकं नितुं	21	134	यावन्ति नख-रोमाणि	18
252	यैव्रैःिं-तिलैर्मसि०	4	308	यावन्ति रोम-कूपाणि	5
313	यक्तीर्चे प्रतिगृहीयात्	2	304	यावन्त्यविनि-निमेषाणि	3
271	यस्तु दानानि सर्वाणि	12	273	यावन्त्यस्त्रौनि गङ्गायां	9
308	यस्तु देहे निकृत्य स्वं	9	306	यावच स्मरते जन्म	3
219	यस्तु ग्रहर-निर्माण॑	13	248	यास्तु गन्धार्म-कणिकाः	19
309	यस्तु सर्वाणि दानानि	13	223	यास्तु पापविनाशिण्यः	3
219	यस्त्वचय-कृतीयायां	22	163	युगारम्भास्तु तिष्यो	3
273	यस्मिन् काले न्यायामणि	17	253	यूधिकामतिसुक्षम	6
287	यस्य यस्य हि यः काम०	2	121	ये गच्छन्ति स्वतो गङ्गा०	5
114	यस्य इस्तो च पादौ च	5	248	ये चादनाः कुले चालाः	21
114	यस्य इस्तो च पादौ च	21	151	ये चास्ताकं कुले जाता	18
140	" "	9	271	यैन यैन हि भावेन	11
116	यस्येष्टि-यज्ञे०	3	198	यैन यैन हि भावेन	20
205	यः कुर्यात् कपिला-दानं	14	309	यैनेव निःसृता गङ्गा	3
270	यः सर्वे-पाप-युक्तोऽपि	3	150	यैवास्त्वा बास्त्वा वा	10
305	या गतियोग-सुक्षम	11	280	ये माघ-मासे वर-तीर्त्ष०	12
269	या गतियोग-युक्तानां	3	159	यैयं भाद्रपदे गङ्गा	10
251	यानि चास्यवज्ञायाणि	9	155	ये वे ममांशु-सन्तासा	6
290	यामुने चोत्तरे कूले	10	248	यैषां हि यज्ञ तयोऽन्तः	6

INDEX OF VERSES, ETC

21

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
160	वस्तुनशापि द्वर्षोऽ०	10	244	विष्णु-कृष्णन्तरं यथा	8
240	वस्तु स्वग्रामकन्तस्य	5	222	विष्णोर्विष्णि या लक्ष्मी०	8
249	वस्त्राभावे क्रिया नास्ति	15	148	विष्णोः पाद-प्रसूताचि०	5
250	" "	3	208	बीजानां सुषिमादाय	10
280	वाञ्छनःकायज्ञं पाप्य	1	112	त्रुया कुलं त्रुया विद्या	3
125	वापी-कृष्ण-तद्वागादि०	13	234	त्रुष्ण-धर्जिन कथितं	16
218	वापी-कृष्ण-तद्वागानां	11	194	वेद-विक्रम-निर्दिष्टं	12
179	वास्त्रोन समायुक्ता	2	215	वेदेषु च मुराश्चेषु	7
286	वासवस्य तु ग्रापेन	3	294	वेणो-वाष्णुं तत्त्वोच्चं	13
147	वासुकि-प्रसुखाभागान्	5	126	वेदान्त-वेद्यं यत्तत्त्वं	1
197	विक्रम-व दानश्च	12	162	वैशाख-भासव्य सिता	5
212	विचित्रं कारयित्वैव०	6	167	वैशाखे पूर्णिमा वा श्वा०	2
271	विद्या-दानेन मेधावी	10	162	वैशाखे शुक्ल-पक्षस्य	22
148	विद्याधरौ सुप्रसन्ना	11	237	वैशाखे शुक्ल-पक्षे च	22
200	विद्या व्राष्टो विनिर्दिष्टा	15	297	वैशाखे शुक्ल-पक्षे तु	12
224	विवाहमित्रसुनूनां	3	206	वैशाखं यत्-दानेन	13
209	विष्णि-हौनि तथाइपावे	14	305	व्याधितो यदि वा होनः	13
221	विद्वन्-यु-युगोपेतां	10	153	व्रत-दान-तपोयज्ञाः	6
188	विना रूप्य-सुवर्णोन	10	265	" " "	7
281	विन्दन्ति कामिनः कामान्	6			
285	" "	8			
169	विष्णापरवर्णं चिंसा	5			
232	विष्णव-पत्राचि द्रूताच	19	195	शतः पर-जने दाता	17
184	विशेषेषा तु जाङ्गवां	4	129	शतुमिः पिण्ड-दानश्च	11
295	विष्णामित्रस्य भगिनी	9	245	शतुमिः पिण्ड दानन्तु	21
300	विष्णामित्रस्तिष्ठुः	5	308	शतं चर्वं-सदृशालां	10
148	विष्णु-यादाच्य-सम्भूते	6	293	शतमनिषितां पुरुषं	12

ग

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
171	ग्रतभिन्दु-चये पुखः	10	307	शुद्धान्वर-धरो नित्यं	6
202	ग्रत-संखयं भवेत् पुखः	4	179	शुभ-योग-समायुक्ता	13
179	ग्रनि-वार-समायुक्ता	8	234	शुद्धाखं भक्तिं यूयं	15
193	ग्रनैकवारयन् मन्त्रः	9	292	शुद्धु राजन् प्रयागे	3
167	ग्रने उरस्य वारेण्य	17	308	शुद्धु राजन् प्रयागे तु	13
272	ग्राम्योर्जटा-कलापात्	5	243	शुद्धोति श्रहया यज्ञ	5
254	ग्राकुन् पञ्च वै मासान्	4	233	श्रहयाऽनेन मन्त्रे वा	1
203	ग्राम्य-वादरकं जीवां	9	139	श्रहा भक्तिं काम्यानां	8
242	ग्रान्तायै वै प्रतिष्ठायै	10	278	श्रवणात्तद्य तीर्थस्य	5
241	ग्रान्ति-सम्मानकारिवयै	16	166	श्रवणाश्चि-घनिष्ठाद्रीः	10
23	ग्रालि-तयडुल-प्रस्त्रे हे	15	162	श्राद्धं ज्ञातं तेन समा०	9
201	ग्रिक्यमन्त्वं तथौदनम्	16	184	श्राव-कालैऽन्य-काले च	15
144	ग्रिरः प्राहस्य कर्णः वा	8	129	श्रावृच्छ तत्र कर्मच्य	13
145	" "	4	129	श्रावन्तु तैर्थिकं प्रोक्तं	15
295	ग्रिलोक्यं मद्धातोर्ये	19	247	श्राव-विप्ते हिजातीना०	13
238	ग्रिवं संपूज्य पूष्पाद्यै०	1	164	श्रावणस्त्राडमो ज्ञाता	1
235	ग्रिवं संसाप्य पयसा	17	161	श्रोमवारायणास्तेह	7
157	ग्रिव-चेत्र-समीपस्य	19	123	श्रुताऽभिगमिता दृढा	2
156	ग्रिव-चेत्र-समीपस्या	20	246	श-च्छाह-गृष्म-काकानां	23
216	ग्रिवस्य विचोः सूर्यस्य	22			य
211	ग्रीलं संवसता ज्ञेयं	3	171	षष्ठीति-सुखेऽतीते	9
198	गुक-शोणित-सम्प्राप्तः	1	172	षवमासं चाति गङ्गादामं	19
170	गुक-पवस्य दशमो	4	172	षवमासमेकन्दपरः	21
158	गुलादि-दर्शन्त्रान्द्र०	6	306	षष्ठिं वर्णं सहस्राशि	13
140	गुणिना कर्म कर्त्तव्यं	8	310	षष्ठिविभृ-सहस्राशि	12
122	गुणि-वस्त्र-धरः खातः	13	119	षोषणांश्चं स लभते	19
185	" "	14			

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
121	पोष्टांगं स लभते	21	215	सर्वकृदचनो लोके	4
	स		206	सदाशिव-पुरं साचा०	18
170	संकान्तयो विष्णुपश्यो	15	185	सदोपवीतिना भाव्यं	13
172	संकान्तिषु च सर्वासु	3	123	सदाः पातक-संचक्षी	16
164	संकान्तिषु व्यतीपाते	18	138	सदाः पाप-व्यो मवेत्	17
170	संकान्ति-समयः सूहमः	19	111	सदाः पाप-इता सेव	14
183	संकान्त्यां निश्चि सप्तम्यां	9	156	" " "	1
158	संकान्त्यां पद्योरन्ते	20	149	सनकज्ञ सनन्दक	9
254	संवत्सरं तथा गत्यं	8	297	सविहितेषु बहिः०	4
301	संवत्सरं हि-मासोन्	5	218	स पञ्चते नहाथोरे	19
163	संवत्सर-फलं तस्य	10	248	सपिष्ठीकरणाद्वच्चं	5
286	संवत्सर-ग्रतं साध्यं	8	281	सप्त-जन्म-कृतं पापं	10
277	संवत्सर-ग्रतं साध्यं	11	160	सप्त-जन्मसु यद्भुतां	6
233	संवत्सरान्ते तस्येषा	5	148	सप्त-वाराभिज्ञेन	14
146	संतुत्याङ्गुष्ठ-सूलेन	4	229	सप्त-हस्तेन दद्वेन	7
146	संतुत्याङ्गुष्ठ-मूलेन	11	125	सप्तावरान् सप्त परान्	9
241	संसार-विष्णवाशिन्ये	14	176	सप्ताष्ट-जन्म-रिप्फाङ्के	9
146	संसुरु च दद्ये चाच्य	15	227	स भूक्ता विष्णुलान् भीगान्	6
256	स एव जन्म-मुक्तस्तु	17	235	समं द्यादनुतत्पात्	4
255	सङ्कृत गङ्गाभिगमनं	14	172	समस्त-भौग-संयुक्तो	20
153	सङ्कृत गङ्गाभिगमि भासातः	3	208	समाप्येत्ततः पवात्	16
265	" "	6	200	समुद्रजानि रखानि	11
138	सङ्कृत गङ्गावगाहेन	9	143	समी च चरमो ऋत्या	3
160	सततासत्य-भावेष्य	9	282	सर्वद्युम्यडको चिन्हु०	5
121	स तया ग्रहया भक्त्या	1	291	" "	11
238	स तया ग्रहया युक्तो	19	271	सरित्सावो जित-क्रोधो	9
			141	सर्वं एव शुभं कालः	10

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
203	सर्वेसाक्षा वसुमतौ	2	231	सर्वेश्वर्यं-समवत्त	19
281	सर्वं-काम-फलो माधो	15	313	सर्वोत्तमां महादेवो-	19
128	सर्वं-तत्त्वमयीं गङ्गां	2	230	सर्वस-गुणितं तत्र	19
127	सर्वं-तीर्थमयीं गङ्गा	7	174	सर्वस-गुणितं सर्वे	8
274	सर्वं-तीर्थेषु यत् पृथ्वे	18	279	सर्वस-गुणिता लापि	2
296	" "	12	109	सर्वस-योजनस्ताप	1
182	सर्वं-दानानि नियमा	9	111	सर्वस-योजनस्तोऽपि	9
230	सर्वं-दानेषु यत् पृथ्वे	17	231	स वैभ-रक्ष-खचिते	17
241	सर्वं-देव-स्वरूपिण्यै	12	196	सामान्यं याचितं न्यास	17
259	सर्वं-देवेषु भृत्यैऽह	14	178	सार्यं-काले ग्रत-गुलं	15
152	सर्वंदेव नमस्ते इषु	18	282	सारस्वतीऽध्यविष्वं सी	2
274	सर्वं-पृथ्वाच्चामासाच्च	19	291	" "	8
141	सर्वं-भावाचिशुद्धोऽपि	6	135	सार्व-इस-शतं यावद्	15
167	सर्वं-यज्ञ-तपोऽध्यान-	11	221	सित-सूक्ल-शिरालो द्वौ	8
234	सर्वं-वैलालस्तिकम्य	19	276	सितासितेषु यः खाति	12
195	सर्वं-ब्रह्म-फलाच्चेव	6	287	सितासितेषु यः खाति	16
228	सर्वं-सौख्याच्चावाच्येषु	18	277	सितासितेषु यो भज्ञे-	2
196	सर्वंस्त एव-वज्ञन्तु	11	205	सितासिते सरिते यत्र	3
243	सर्वान् कामानवाप्नोति	8	168	सिनोवालो कुद्यैव	15
302	सर्वान् किशान् समुद्भृत्य	10	150	मुकालिनो वर्हिषद्	4
116	सर्वांशि तीर्थान्वयि	5	293	सुरोत्तमच गोविन्द-	7
195	सर्वान्वप्रदायिन्वां	1	191	सुलभं सकलं पृथ्वे-	17
242	सर्वांपत्-प्रतिपत्वाच्ये	14	190	सुलभावतुरो वेदाः	3
146	सर्वांसामग्र-योगेता	14	223	सुवर्ण-विनुरप्वत्र	9
292	सर्वांस्ता देव पक्षाच्च	12	307	सुवर्णालङ्घृतानान्तु	7
201	सर्वंशो शिल्प-भास्ताना	1	222	सुवर्ण-शङ्कामरस्तौ	1
176	सर्वंशो सर्वं-वर्णाना-	1	238	सु-क्षेत-वस्त्र-पृष्ठाच्ये-	7

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
236	सुहङ्गिवृभिवै व	13	148	स्नानं कृवांन्मदा तत्र	15
178	मृतके मृतके चैव	10	166	स्नानं कृवन्ति या नाये०	1
231	मूर्खं कोटि-प्रतोकाशै०	1	195	स्नानं दानं तपो ज्ञायं	11
177	मूर्खं यहः मूर्खं चारे०	7	194	स्नानं दानं तपो चोमः	10
183	मूर्खं शकादि-चारे च	18	120	स्नानं भज्या तु गङ्गायां	9
170	मूर्खं मिह-संकाम्या०	16	120	स्नानस्त् गङ्ग्या गङ्गायां	5
146	सेतिहास-पूराणानि	21	264	स्नानम् भावे ग गङ्गायां	15
138	सेवते यः कुरुतेऽलं	13	284	स्नानात् प्रयामय इ	4
235	सोपवासवतुदेश्यां	15	283	स्नानेन सर्वं कामाना०	2
145	सोपानतको जलखो चा	14	291	स्नानेन सर्वं कामाना०	20
244	सोइषि ततुफलमाप्नोति	3	311	स्नायोत तेलवान् विप्र०	12
167	सोम-चारे त्वमामया	23	219	स्पृष्टा रुद्रस्य निर्माल्यं	15
297	सोम-मूर्खं यज्ञे चैव	8	155	स्पृष्टा स्वगंभवाप्नोति	10
122	सौम्यव्याधतिसम्प्रोति०	18	193	स्फाटिकेन्द्राच्च-रुद्राच्च०	2
228	सोमेन्द्र-ब्रह्म-लोकेषु	13	110	स्मरणादेव गङ्गायाः	7
158	सौर-मामो विवाचादी०	7	196	स्वं कुटुम्बाविरोधेन	13
188	सौवर्णोन पात्रेण	12	197	स्वं द्रव्यं यत्र विश्वम्	9
113	स्वानस्त् लभते नित्यं	19	238	स्वकोय-पितृभिः सारे०	14
216	स्वायुं लक्षिक-संसारं	18	222	स्वधा या पिण्डोकानां०	11
241	स्वायु-जङ्गम-सम्भूतं०	14	219	स्वयं देव-स्व-हरणं०	11
141	स्नानस्य सलिले यस्याः	15	133	स्वभावादद्वृतादभैः०	5
155	स्नाता अन्म-सच्चमूर्खा०	14	287	स्वर्गः स्नात् स्वर्ग-कामस्य	4
154	स्नातानो शुचिभिस्तोये०	19	229	स्वर्ग-स्थितान् पितृन् स्वर्वान्०	1
272	स्नात्वा तथोत्तीर्य च	11	283	स्वर्गेषु ते चाक चरन्ति	9
272	स्नात्वा तु सिङ्गाद्यथ		275	स्वर्ग-भार-सच्चसु च	19
216	स्नात्वा शुचे समे देशे	12	146	स्नानि इन्द्रियाणि	71
151	स्नात्वैव चाससो धौते	23	165	स्नायनम् वै तदेव स्ना०	18

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
	४		215	हसाच्छ-रथ-यानानि	1
238	कंस-कुन्द-प्रभा-युक्ते	12	281	चिमवतपृष्ठ-तोर्येषु	14
166	इठाच्छतभिषा-स्नानं	5	270	हिरण्य-गी-प्रदानिन	14
306	इरिष्व भगवांसतत	10	306	हिरण्य-रक्ष-संपूर्णे	4
294	इरेदंचिषा-पादाङ्गे	14	144	इत्-कर्त्त-तालुगाभिष	2
202	जविषा प्रथमः कल्पो	15	220	हेम-रक्षमये चिले	2
235	जविष्य भोजनं स्नानं	1	706	हेमां कोटि' प्रदद्याहृ यो	2
233	जविष्याशो निताहारो	4	185	होमो ग्रहादि-पूजायां	9

Index of verses, etc. arranged under the names of the
Sources quoted by Vis *vīśadevi*.

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line		
अग्निपुराण—							
251	उभयतोसुखो लोला	2	247	आल्मनो देश-कालानो	5		
142	गङ्गा-तीर-समृद्धतां	11	186	न वैष्णव-शिरा	1		
153	दृष्टा तु हरते पापं	15	कात्यायन—				
189	य इच्छेत् स भक्ते जन्म	13	197	प्रथ-मार्गेण कायेऽस्मिन्	7		
155	ये हैं मनोगुण-मन्त्रसा	6	197	आपत्-काष्ठि तु कात्ययं	14		
154	स्नातानां गृचिभिस्तोयैः	9	183	न निवृपति यः चाहं	13		
215	इक्षाशु-रथ-यानानि	1	221	प्रभुः प्रथम-कात्यय	4		
अङ्गिरा—							
205	एका एकश्च दातव्या	1	185	मात्रांत-मूर्यिक-मार्गे	8		
213	देवतानां गुरुणाच्च	6	312	यवाऽहनि तथा ग्रात्	8		
205	बहुध्यो न प्रदेयानि	16	184	यो निव्यं तर्पयेत्तोष्टे	8		
अत्रि—							
251	अधोतं कारु-बौतच्च	3	197	विकायच्चेव दानच	12		
आटिक्य-पुराण—							
214	किं करिष्यत्वसौ मूढो	14	185	सदोपयोतिना भाव्यं	13		
230	गवां भ्रतं उपच्छोको	4	196	सर्वच्च गृह-वर्जन्तु	11		
214	तथा यथ-ग्रहे पूर्णे	16	185	पित्रा-मन्त्रानाहरणे	7		
आपस्तम्ब—							
145	न तप्ताभिखाकारवात्	2	कालिका-पुराण—				
			204	गिरि-शङ्के प्रदातव्या	1		
			202	हतच्च दोषः प्रथमः	12		
			202	दद्विष्टे दोष-हृष्णम्	18		
			202	दद्विष्टव्यवज्ञैत्	14		

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line			
204	दीप-दामेन राजिन्	4	176	चन्द्र-सूर्य-शहि चैव	10			
205	न भूमी वितरेह यं	3	146	तज्जन्मङ्गल-योगेन	12			
203	न मिश्रीकृत्य दद्यात्	3	144	न नष्टाभिरपेनाभिः	7			
202	न स दीप इति ख्यात	21	312	नित्यं नैमित्तिकं चैव	1			
204	नासाच्चि-रन्नभ्र-सुखदः	11	173	मातरं पितरच्छापि	12			
203	नैव निवांपयेद्वौपं	10	145	मूले देवतमाये स्था०	12			
204	परागस्याद्यवा धूपो	13	173	य इच्छे हिपुलान् भोगां०	8			
203	प्रदीप-दानं यो दद्याद्	12	143	शिरः प्रातुत्वा कर्णं वा	4			
202	प्रदीप-इच्छ-कोटो तु	20	146	संविद्याङ्ग द-मूलेन	11			
204	राष्ट्रोक्तैनवैरत्न	14	146	संस्पृष्टे लृदयं चात्य	15			
310	कद्ग-ग रस्तते देवो	15	146	सर्वासामग्र-योगेन	14			
203	शास्त्रो लादरकं जोबो	9	177	सूर्य-शहः सूर्य-वारे	7			
कालोक्तर—								
219	देव-द्रव्यं शुक-द्रव्यं	8	194	स्थानं दानं तपा चोमः	10			
क्रम-पुराण—								
255	गङ्गायात्र गयायात्र	17	गाङ्गे य—					
270	यः सर्व-पाप-युक्तोऽपि	3	274	अन्नारोचि तितौ तोये	12			
273	यावन्नस्यौनि गङ्गायो	9	269	अचौदिकेन गङ्गायो	14			
255	सकृद गङ्गाभिगमनं	14	160	उद्येष्टे मासि चिति-सूत-दिनै॥	11			
कण्ठाजिनि—			169	गङ्गायो ज्ञानतो रुत्वा	8			
151	नाभिमात्रे जले ख्यत्वा	10	गीता—					
187	नाभिमात्रे जले ख्यत्वा	8	268	ज्ञानाभिः सर्व-कर्मांशि	6			
गुरुड-पुराण—			गीभिल-रुहर—					
142	अग्नु-ह-मूलान्तरतो	9	146	इन्द्रियात्मद्विः संस्पृशेत्	18			
177	अन्यस्याद राष्ट्रात् कोटि०	8	गीभिल-स्मृति—					
145	कनिहा-मूलतः पश्चात्	11	144	जातुभ्यामूर्खं मात्रम्	15			
गीतम—			गीतम—					
अन्नारोच्न करं ज्ञत्वा			199	अन्नारोच्न करं ज्ञत्वा	15			

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
199	प्रच्छन्नानि च दानानि	2	123	यर-दार-यर-द्रव्यं	7
146	खानि इन्द्रियाणि	17	246	पिण्ड-दानं ततः शस्त्रं	3
	जावालि—		245	प्राप्तैरेव सदा कामे	16-
247	आपद्यनमौ तोषं च	3	125	यत्र यत्र कर्तं चापि	13
147	वयोदद्यां हतोयायां	18	129	शाहम् तेर्थिकं प्रोक्तं	15
152	नार्द्देषक-ध वसन्	3	129	शाहम् तत्र कर्तव्यं	13
	दत्त—		245	श-बाहु-रथ-काकानां	23-
196	आपद्यपि न देयानि	18		नन्दि-पुराण—	
158	चाल्मे च तिथि-कृत्यं तु	11	213	अपि पात्र विशेषं	13
312	लौकिकं लौकिक-धमाङ्गुः	13	230	एकोऽब्रोद्योदायादुत्पद्यं	9
209	विधि-होमं तथाऽपात्रे	14	213	तद्वच-शुणितं विशात्	15
196	सामान्यं वाचितं न्यास	17	212	तथात् सर्वात्मना पात्रे	2
	देवता—		213	पापदः पापमाप्नोति	12-
134	इत्येवमस्त्रिराजान्	12		नन्दिकेश्वर-पुराण—	
145	केशाचोक्तोमधःकामं	17	262	कोटयो ब्रह्म-इत्यावाः	1
145	न गच्छत्वा श्यामनक्ष	15	201	देवतानाच चो दयाः	13
108	महदप्यफलं कर्म	9		नरसिंह-पुराण—	
139	महदप्यफलं कर्म	6	270	अनश्चने मृतो यक्ष	21
145	सोपानत्का जलमयो चा	14	272	अहिंसा-दान-कर्तारो	1
	देवो-पुराण—		271	कपिला-गो-प्रदानेन	5
146	अकालेऽप्यथवा काले	2	271	गो-प्रदानेन तु स्वर्गे	2
129	तीष्यं ब्राह्मणं नेत्र	10	270	जल-प्रवेशं चानन्दं	12
245	" "	19	270	तद्वाग-कृप-कर्ता च	13
205	दत्त्वा तु भूयं गङ्गाये	8	271	तच्चत्परं भवाप्नोति	12
245	देवन् तिल-पिण्डाकं	22	193	ब्रयामां जप-यज्ञानां	7

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
193	त्रिविष्णो यद्य-यज्ञः स्या०	6	313	अन्य-तीर्थं-समां गङ्गां	19
143	दत्तिशानु करं लक्ष्मा	5	108	अथ इद्या इते सर्वे	11
271	हिन्देभ्यस्यापैषां लक्ष्मा	4	189	अथ इद्या इतं सर्वे	7
103	धिया यदचर-ये स्वा०	11	289	अश्वमेव-फलं तत्र	10
152	न रक्तमुलवया० वासो	4	276	आकृत्य-जयभिः पाप०	17
271	विद्या-दानेन मेधावी०	10	291	आख्यगडसुख लोको हि	14
193	शने कवारयन् मन्त्र०	9	174	इमं मत्तं समुच्चार्य०	1
271	सरित-सावो० जित-क्रोधो०	9	289	उत्तरेण प्रतिष्ठाना०	9
270	हिरण्यगो-प्रदानेन	14	279	उपमृश्टि यो मावि	13
नारदीय-पुराण—					
261	कलो तत्परम-वद्या०	6	285	उपित्वाऽलैव परमासान्	11
259	किमष्टाङ्गे न योगेन	11	286	कृतोक्ते पुरा गङ्गो०	2
156	कोठिब्बठासु इग्ने०	5	290	एक-रात्रोपितः स्नात्वा०	11
260	महापातकिनो मत्त्वाः०	20	285	एवं मन्त्रिन्य इदये०	5
139	यथा लक्ष्मायसो लोके०	15	255	एष तीर्थं यज्ञार्हं	4
197	स्वं द्रव्यं यत् विश्वम्०	0	258	कन्वलाश्वतरी नागौ०	11
128	सधेह गङ्गां संस्पृश्य०	18	285	कलिन्द-कन्या-सुर-सिन्धु०	1
139	" " "	14	282	कार्यरो तुष्टभद्रा च०	7
निष्ठा-कलिका—					
219	स्वयं देवस्व-हरसा०	11	278	कुरुतेर-समा गङ्गा०	15
यद्य-पुराण—					
292	अस्मिन्दि-गृणीपेता०	11	289	क्षपचेव तु सामुद्रं	5
285	अत्र नादायता० सम्भो०	10	289	क्षत्वाऽभिषेकन्तु नरः०	15
290	अत्र भोगतो नाम०	2	223	लीर-वेनुष विश्वाता०	6
175	अनडाहो-सहस्र०	5	174	गङ्गां य॒त्तावगाइन्ते०	13
			263	गङ्गा॒ गङ्गे॒ ति॒ यो त्रूयादृ॒	5
			276	गङ्गा॒ यसुनयोमध्ये॒	9
			292	गयाम्बासरसां सर्वे॒	17
			292	गयाम्बा॒ वेनुकचेव॒	4
			290	चतुर्वेदेषु यत् पुराण००	1

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
291	ज्ञानकृन्मानसे मात्र-	7	282	नेभिवे विष्णु-साहस्र-	8
289	ततो भोगवतो गत्वा	15	280	पद्म-भवल-हडाच	12
288	तल गत्वा च संख्याने	12	287	पच्च-योजन-विकीर्णे	9
294	तत्र ज्ञात्वा च पीत्वा च	15	249	पल्ले पूष्पे फलेमूळे:	12
218	तद् भंडाइत्वल वः कुर्याद्	17	122	पराच' पर-वासच	1
263	तद्वद्वारे व न सन्दे ज्ञो	3	279	पश्चिमानिमुखो चड्डा	7
174	तमे न वासिणा ज्ञानं	3	283	पश्चन्ति तिष्ठन्ति च	7
278	तथा अच्छत् गुणा प्रोक्ता	16	282	पापिक्षन-इवानिसु	4
291	तामु ज्ञादो नरो वाति	12	283	पुनर्भव नात्र सितामितं	5
291	तिसः कोद्योऽध-कोटो च	2	285	पुरुषं शशुरं लिमे	13
277	तेजोमयेषु लोकेषु	5	292	पुरिव्यां वानि तीर्थानि	8
287	त्रौशि कुख्यानि राजेन्द्र	10	291	प्रभासे नकरादिल्ले	15
292	दश्मतोष्ट-सहस्राच्चि	6	279	प्रयागे मात्र नासे तु	10
174	दशधा देवत्वाते च	6	266	प्रायवित्तं चरेदृ यमु	3
175	दिने दिने सज्जनन्	1	281	प्रायवित्तं न पश्चन्ति	11
177	दुर्वारा वैष्णवी भाया	3	261	प्रायवित्तं परं तोष्टं	1
266	दुर्जं पातकं तोष्टं	11	174	वच्चिः यानन्तु वाप्यादौ	5
282	देवत्वां देवता-देहो	12	275	ब्रह्मत्वं केशवत्वं चा	13
218	देवत्विष-गुरुक्षाच्च	18	292	ब्रह्म-विष्णु-महादेवा	9
219	द्वयमत्रं फलं तोयं	4	175	ब्रह्महा चैमहारो च	15
285	धन-कामः पुरा शकः	14	580	भव्य-स्वरूपाः सुभगाः	14
263	धर्मद्रवं च्छां वीजं	2	284	भृष्णायलो कुञ्जर-कण्ठं	6
266	न तीर्थं पातकं कुर्यां	9	173	मकरस्ये रवौ भावे	15
122	नरकं दाक्षं श्रुत्वा	3	175	मकरस्ये रवौ भावे	13
264	नान्धिन दद्यते सोके	7	219	मन्त्रिका-पद्ममालं यः	6
291	नीलकर्णल-ज्ञदे मात्रा-	18	291	मात्र-ज्ञानेन भो विग्र	17
283	नीलकर्णल-ज्ञदे मात्रे	1	175	मात्रे मात्रि रटन्त्रायः	17

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
285	माचे विशेषात् फल-	3	281	सर्व-काम-फलो माचो	15
284	माचो गरीयानत एव	2	292	सर्वोत्ता देव-प्रकाश	12
282	माचो देव-हृदे देव	10	176	सर्वधारा सर्व-वर्णाना-	1
226	मुहम् हः मदा पश्येत्	5	174	सहस्र-गुणितं सर्वे	8
275	यव यव भवेन्मुक्ति-	12	279	सहस्र-गुणिता सापि	2
218	यमित्वे वरकं नेतु-	21	282	मारम्बतो इच्छित्वा	2
290	यामुने चोतरे कूले	10	291	" " "	8
223	याम् पाप-विनाशित्वः	3	276	सितासितेषु यः साति	12
280	ये भाव-भासे वर-तीर्थे	12	277	सितासितेषु यो भज्ञे-	2
277	योगाभ्यासिन यत् पूर्व-	15	284	स्वानात् प्रयागम् दि यो	4
275	रमते यथा या यव	15	283	स्नानेन सर्व-कामाना-	2
276	राजसूय-सहस्र	5	291	स्नानेन सर्व-कामाना-	20
282	कट्र-लोकप्रदो माचो	1	283	खर्मेषु ते भाव नरन्ति	9
280	वाङ्मनः कायञ्च पापं	1	275	खर्म-भाव-सहस्रे ग	19
256	वासवम् तु श्रापेन	3	281	दिमतपृष्ठ-तोषेषु	14
281	विन्दन्ति कामिनः कामान्	6		पुराण—	
285	" " "	8	250	अनिराविक-वस्त्रं दि	18
153	द्रव दान-तपोवचा:	6	250	आविकं वै सदा वस्त्रं	16
263	" " "	7	250	आविकेन तु वस्त्रे गा	10
292	एष राजन् प्रयागम्	3	250	कटि-स्पृष्टं च यहस्त्रं	14
277	संवत्सर-ज्ञातं साच-	11	215	रजोयादृ दिपद-चतुर्पदं	9
153	सङ्कृत गङ्गाच्छासि स्वातः	3	250	छिवमासवितं वस्त्रम्	6
265	" " "	6	250	घौताधोतं तथा दग्धं	17
218	स पचते महावोरे	19	250	न दग्धं न तु वै छिवं	12
281	सप्त-जन्म-ज्ञातं पापं	10		पैठोनसि—	
282	सरयूगं यहको सिन्धु-	5	144	अन्तर्दग्धाचानी	16
291	" " "	11			

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
119	बोहग्नांश्च स लभते	19		बोधायन—	
	प्रचेता—		185	कर्म-युक्तो नाभेरधः स्यांश्च	6
145	अनन्दवासा नाशु कुर्वन्	19	194	कावाय-वासाः कुरुते	5
150	अपसव्यं ततः क्लवा	2	145	पाद-प्रचालनोऽङ्किष्टेन	1
168	अमावस्यां यदा वारो	10	189	प्रागश्चेषु सुरान्	5
148	अश्च-कान्ते रथ-कान्ते	16	145	मूल-युरौषे कुर्वन्	22
149	आकृत्य मम गालामि	2		ब्रह्म-पुराण—	
149	उद्गृतासि वरादिश्य	1	163	अच्या सा तिथिः प्रोक्ता	4
148	एतानि पुरुष-नामानि	12	146	अहु एन प्रदेशिन्वा	5
150	औदुन्बराय दञ्जाय	1	143	अङ्गुष्ठोत्तरती वह०	11
119	छतोपवीतौ देवोभ्यो	7	252	अवच्चं चातिलव्या०	1
149	कूरा॒ः सर्पा॑ः सुपर्णा॑च	4	163	अथ भाद्रपदे छता०	1
148	चतुर्दश्य-समायुक्तं	3	262	अप्यन्त-चित्तः कूर्डोऽपि	6
148	तिसः कोश्योऽर्धं-कोटी च	8	122	अप्येक-पंक्त्या नामोयात्	6
166	दधति भृतभिवायां		172	अयने हे विषुवे हे	7
147	दर्श-स्नानं न कुर्वते	20	251	आत्माभातकं विकर्वं	6
148	नन्दिनीत्येव ते नाम	9	248	दृत्येषु सुनिभिः प्रोक्तः	11
147	प्रतिपद्यनपत्वः स्या०	21	199	इन्द्रोलं च-गुणं प्रोक्तं	19
149	अद्वाणे तपेषेत् पूर्वे	3	146	कनिष्ठाङ्गुष्ठयोनांभिं	7
149	मरोचिमवा॒ऽङ्किरसी॑	12	215	छत्याजिन-तिलयाहौ	13
149	यमाय घर्म-राजाय	15	250	कोश्रेण चोम-कार्यांसं	4
148	विष्णु-पादाद्यं-सम्भूते॑	6	267	गङ्गां संस्कृत्य यक्षिणौ०	2
148	विष्णोः पाद-प्रसूतामि॑	5	267	गङ्गा-मज्जन-शौलस्य	3
	बृहस्पति—		232	गङ्गायां तु छातं सर्वं	10
196	कुटुम्ब-भक्त-वसना०	3	176	गवा॑ कोटि-सहस्रस्य	14
197	राज-चौरादिक-भया०	4	253	गुग्गुलं अन्दनचैव	11

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
242	गुह-शक्कर-मत्स्यको	10	254	मासं ग्रीतिः पितृवाच	1
262	गोविन्दं संस्मरेद् यस्य	5	252	माहिवं चामरं मार्गे-	9
140	चित्तमन्तर्गतं दुष्टं	11	116	यस्तेष्टि-यज्ञेष्विकारिताति	3
256	दिन्तामणि-गणावापि	12	163	युगारम्भात् तिथयो	
253	जाति-बन्धक...०	3	253	यूथिकामतिमुक्तच	6
170	तथाच कुरु-संकान्त्या०	17	248	येयां हि यज्ञ तथोऽन्यः	6
254	तथेकादशं भासन्तु	7	275	यो यमर्थयते कामं	7
115	तो ब्रह्मचारी विभिवत्	24	116	यो यः कच्छितोर्ध्य-यावान्तु	8
4.8	तात् सर्वान् यज्ञमानो वै	14	254	रोहितामिषमवस्थ	9
251	तात् कक्षा-काकोलो	13	248	लैप-सम्बन्धिनयान्ये	9
158	तिथि-ज्ञात्य तु भास्ते वा	3	215	विदेशु च पुराणोप	7
261	तिष्ठेद् युग-सहस्रन्तु	9	162	वैशाखे शूल-पदस्य	22
214	तेन ज्ञाता तु सा ग्रन्था	5	254	ग्राकुनं पच्च वै भासान्	4
254	तीन् भासान् द्वारितं मासं	2	170	शूल-पदस्य दशमी	4
176	दिवाकरे फलं तद०	16	254	संवत्सरं तथा गव्यं	8
116	दिवान् पितृम् भास्त्राणांष्वेव	10	163	संवत्सरं फलं तस्य	10
140	न तीर्थानि विजानामी	12	146	संहित्याङ्ग-प्ल-मूलेन	4
253	नसिकोशीर-मुक्ताच्च	9	248	सपिहोकरवाद-ध्वं	5
162	नक्ष्यां शूल-पदस्य	14	232	सर्व-दानानि नियमा	9
251	नामवक्त्राच्च यज्ञे०	7	170	सुर्यस्त्र सिंह-संकान्त्या०	6
253	निवोजयेक्षुभीन् गम्भान्	8	120	स्नानन्तु भत्त्या गद्वायो	5
262	पापकाङ्क्ष वाति नरकं	11	311	स्नायीत तैलवान् विप्र०	12
253	पापन्तो० ग्रत-पलच्च	5			
112	पिता पितामहवैव	8			
215	प्रात्म्याः प्रतिष्ठायोगाद्	11			
143	प्राप्ते भाद्रेष्वमनं ग्रसो०	12			
115	भावं ततो वृत्त-कमले	22			
			114	अकल्पको निरारन्मो	13
			136	अत दत्तं दृतं जप्तं	12
			142	अनीक-जग्म-सम्भूतं	1

ब्रह्माण्ड-पुराण—

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
153	अन्य-सामे छातं पापं	20	110	यत्र सल शिटो वापि	3
266	अन्य-सामे छातं पापं	13	273	यच्चिन् काले नवामसिंह	17
129	अभ्यर्थापि नवापापी	13	114	यस्म चक्षौ च पादी च	5
297	अक्षरोदय-वेसायाः	15	114	" " " "	21
112	अच्यादिकं महीत्वा तु	9	154	रात्रै दिवा च सन्धायाः	7
115	अच्युतानः पापामा	7	164	संक्रान्तिषु व्यतीपाति	18
296	एकेन स्नान माले च	8	141	सर्व-भावाविश्वोऽपि	6
311	गङ्गां पुरा-जलां प्राप्य	6	136	सार्व-जला-श्वातं यावद्	15
257	गङ्गा-तोरे वसेचित्यं	16	155	स्नाता अन्य-पह्याणि	14
272	गङ्गा-तोरेषु यस्यामि	13	272	स्नात्वा तथोत्तीर्थं च	11
260	गङ्गा-सेवा-परम्पर्यह	14	272	स्नात्वा तु सिक्काऽव्यय	7
311	गात्र-संवाचनं क्लीडाः	7	120	स्नानं तु भक्ता गङ्गायाः	9
115	तीर्थान्तर्मन्तरन् त्रीइः	3	195	स्नानं इनं तपो जप्त्वं	11
110	दर्शनात् स्पर्शनात् प्राप्नात्	13	155	स्पृष्टा स्वर्गमवाप्नोति	10
273	दग्धाहान्यन्तरे यस्य	3	110	स्वरणादेव गङ्गायाः	7
272	नमोऽस्तु धर्मदात्याय	9			
258	परमामा शिवो श्वानः	16			
296	प्रतिमासे अतुर्दश्या-	15	231	अचिमादि-गुरुद्वयः	5
155	प्रभासे गो-सत्रहे च	17	182	अनन्तं शिव-सचिवौ	10
137	प्रवाहमवर्चिं तत्त्वा	10	231	अनुभूत्य ऋ-प्रिणभि-	20
153	प्रसङ्गे नापि गङ्गा चा	9	112	अनुष्ठुते य सङ्केत	17
268	प्रसङ्गे नापि वैर्गंगा	14	269	अपि योजन-पर्यन्ते	19
296	भाजीरदो विशेषेषा	16	190	अप्सरोगण-संयुक्तान्	12
109	मनसा संस्मरेत् यस्तु	8	140	अप्सरो नादायतो दिवं	1
296	मवाम्बैठो सुर-न्देह	18	158	अमावस्यो शत-गुणं	15
280	मात्र-मासे तु यः स्नाति	4	164	" "	9
138	यत्र गङ्गा नवामात्र	4	111	अत्र दानेन विप्रे द्रवः	2

भविष्यत-पुराण—

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
111	अलूचमोः कालकर्णी च	10	273	गङ्गा-तीयेषु यस्यास्मि	13
247	अश्रुतावुदकेन तु	20	292	गङ्गा-हारे दशावर्ते	17
232	अष्टु-मूर्ति-धरां गङ्गां	13	287	गङ्गा-हारे प्रयागे च	9
127	अष्टाविंशति-कोट्याः	16	311	गङ्गा-भृति-रतस्त्वच्छिः	3
165	आलमो जन्म-नज्ञवे	4	287	गङ्गा-यसुनयोद्यैष	1
161	उभयोः पश्योज्ञाता॒	10	205	गङ्गायां कुण्ड-दानेन	12
292	उपित्वा तत्र मासाधे	18	216	" "	8
135	एक-योजन-विस्तोर्णा॑	7	140	गङ्गायां मौखलं खानं	3
125	कदा द्रष्ट्यामि तां गङ्गां	20	124	गङ्गाया॑ दर्शनाभृत्यः	17
257	कन्या-दानेस्तथाऽन्यतः	5	313	गङ्गाया॑ महिमानं यो	9
154	कपिला-कोटि-दानाद्वि॑	22	137	गङ्गा॑-सीमां न लङ्घन्ति॑	5
219	कृत्य-कोटि-सद्द्वास्मि॑	23	112	गङ्गा॑-खान-समायुक्तो॑	5
238	कान्ताभिदिव्य-रूपामि॑	15	153	गङ्गा॑-खानावरो निष्ठा॑	18
260	किं तस्य यज्ञ-दानेन	9	109	गङ्गा॑-स्तिष्ठन् स्वपञ्चाश्रद्धा॑	16
182	कुरुचेत-समा॑ गङ्गा॑	14	121	गङ्गाभ्य॑ इ दुधा॑ गङ्गां	10
268	कूमि-कोटि-पतकाया॑	8	116	गङ्गान् देशान्तरं यस्तु॑	16
158	कृष्णाष्टम्यां सद्दमुत्तु॑	13	255	गया॑-यात्रा॑ कृतं तेन	3
167	कृष्णाष्टम्यां यदा॑ त्वाद्र्वा॑	8	230	यामं गङ्गा॑-तटे॑ यो वै॑	16
217	कोटि-कोटि-गुण॑ पृथ्वे॑	18	166	चतुर्दश्यां यदा॑ युक्तो॑	15
231	कौडते॑ सर्व-सम्पदः॑	2	190	चान्द्रायवानि॑ कृच्छ्रासि॑	4
157	कोश-मालं परं खानं॑	9	165	जन्मते॑ च कृतं सानं॑	13
313	गङ्गां प्राप्यामि॑ ये॑ मर्त्याः॑	13	256	जल-कृत्यानि॑ सर्वांसि॑	16
268	गङ्गा॑-जल-स्त्ररूपेण	13	161	जनितानि॑ महामोहृ	2
190	गङ्गा॑-तप्यना॑-सन्दृष्टाः॑	15	269	जानतोऽन्नानतो॑ वापि॑	4
192	गङ्गा॑-तीर-सद्गृह्मतां॑	16	172	ततो॑ ब्रह्म-पुरे॑ तिष्ठेत्॑	14
212	गङ्गा॑-तीरे॑ नरो॑ यस्तु॑	4	231	तथा॑ तस्यां वृत्तीयायां॑	16
318	गङ्गा॑ तीर्थे॑ परित्यज्य	23	160	तथाऽनिर्विचलनीयानि॑	7

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
216	तदैवाद्यतनं तेषां	25	109	भवनानि विचिलाणि	12
166	तदा यः स्नाति गङ्गायां	16	124	भवन्ति निर्विद्याः सर्पा	11
182	तथात् गच्छ-गुणिता	21	161	भुंते मवे सुखं भोगं	8
264	तस्याच्च प्रददै पापं	17	218	भुक्ता च विपुलान् भोगान्	4
121	तीर्थे गच्छ स्त्यजेत् प्राचः	17	190	मेरी-शङ्ख-मदद्वादि०	14
120	तेषां न परिवतोऽस्मि	10	126	मनोवाक्कायज्ञे पापै०	9
261	विशालं सप्त-रात्रं वा	3	182	महाभ्येष्ठो सुर-ये ष्ठ	18
127	वैलोक्ये यानि तीर्थानि	13	182	महाभ्येष्ठान्तु यः पश्येत्	1
207	दीर्घायुदृष्ट वासोभिं०	6	218	मात्रान् पितॄजांबैव	2
112	द्विवेष्यक्ष पितॄव्यक्ष	13	190	मास-तर्पयन्तमाले या	11
127	धर्मं च सर्व-विदात्र	14	297	मास-लयं फलं तस्मात्	6
161	धेनूनां कपिलानान्तु	5	251	मिष्ट-स्तिरधानि यानि सु०	11
191	नरकात्या दिवं यान्ति	3	170	मृग-कर्बट-संकालो	12
172	नैरभ्यादेष गङ्गायां	12	217	मदा दाविं एका-शैले०	10
123	पर-दार-द्रव्य-वाज्ञा०	11	217	नृनवात् कोठि-गुणितं	15
112	पितॄसो योगिनञ्चैव	11	154	मेरु-मन्दर-तुल्योऽपि	4
212	पितॄनुहित्रय यो भक्ता	19	138	मोक्षं च लभते सत्यं	11
168	पुण्ये वा अन्म-नवत्रे	8	238	मौनेन प्रयतो भूत्वा	3
238	पौरा० मास्या० प्रभाते च	4	125	यत् फलं जायते पुंसां	16
128	प्रसमित् प्रातरक्त्याय	3	155	यत् फलं सर्व-तोर्चेषु	3
212	प्रवच्छति तथा भक्ता	7	244	यथा गौरी तथा गङ्गा	5
178	प्रातः स्नानाद्य-गुणं	13	240	यथा-यात्रा दिने तस्मिन्	18
120	बहुनादत्र किमुलेन	1	240	यथारूढ-प्रतिकृते०	9
154	ब्रह्मो वा सुरायो वा	16	122	यथाशक्ति ददद्वान्	15
265	" "	9	232	यथा शत्र्या भवाभक्ता	21
268	ब्रह्म-विष्णुदि-देवानां	15	147	यदृ भूमातुदं वीर	9
238	ब्राह्मणां च यथाशक्ति	9	244	यथा शिवसदा विष्णु०	6

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
161	यमद्य किङ्करात्मा च	3	122	शुचि-वस्त्राभृतः वासः	13
219	यस्त्वद्य-दत्तोद्यायां	22	234	शुकुभ्यं भलितो यूधं	15
287	यस्य यस्य च यः कामः	2	248	श्टोत्रोति शुक्रया यज्ञ	5
269	या गतिर्द्यो ग-युक्तानां	3	238	युत्यादेन मन्त्रे या	1
251	यानि याम्यवहाराद्याचि	9	164	यावत्यात्माहमी ज्ञाना	1
231	यावत्तद्याम-भूमिवं	3	161	योगवाराद्यवास्त्वेष्ट	7
212	यावन्ति लेपी द्वजाणां	9	172	यवमासं स्त्राति गङ्गायां	19
159	यैवं भाद्रपदे शुक्ला	10	172	यवमासमेकलयपरः	21
167	यो माधि द्वेष-योगिन्	9	170	संक्रान्तयो विष्णुपदो	15
218	यो लिङ्गं यापयेदेवं	1	172	संक्रान्तिषु च सर्वास	3
257	रथाश-सज्ज-दानेष्व	7	158	संक्रान्त्यां पञ्चयोरन्ते	20
238	समते देव-पादोन्	12	256	स एव जन्म-सुक्लसु	17
238	सिंहङ्ग इतेन संस्माप्य	6	160	सततासत्य भावेण	9
240	वज्रामाणे न मन्त्रे या	8	238	स तया शुक्रया युक्तो	19
160	वस्त्रनष्टापि इत्योः	10	160	सम-जन्मसु यदुक्तं	6
240	वस्त्र-समृद्धामकं तत्त्व	5	172	समस्त-भोग-संयुक्तो	20
126	वापी-कूप-तडागादि	13	143	समी च वरस्त्रौ ज्ञात्वा	3
212	विचित्रं कारयित्वैवं	6	141	सर्वं एव शुभः कामः	10
232	विच्छपत्ताचि द्वार्चात्	19	128	सर्वं-तत्त्वस्त्रौ यज्ञां	2
112	वृया कुलं दृष्टा विद्या	3	230	सर्वं-दानेषु यज्ञ पुर्वा	17
234	दृष्ट-व्यजिन व्यजिते	16	241	सर्वं-देव-व्यजितिष्ठ	12
237	वैद्यास्वे शुक्ल-पत्ते च	22	176	सर्वं-यज्ञ-तपोव्याप्तान्	11
242	ज्ञान्ताद्यै ते प्रतिष्ठाये	10	243	सर्वाणि॒ कामानवाप्तोति	8
241	ज्ञान्ति-सम्भामकारिष्यां	16	195	सर्वानन्दप्रदायिष्यां	1
232	ज्ञानिः-तत्त्व-स-प्रत्ये ऽ	15	242	सर्वापत्-प्रतिपद्याये	14
238	श्रियं संपूर्णं पृष्ठ्यायां	1	231	सर्वं-सुर्य-सम्भूतः	10
216	किवद्य विक्षोः सूर्यस्त	22	230	सर्वस-सुवित्तं तत्त्व	19

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
109	सच्चम्-योजनसाथ	1	163	चश्चदुक् शृङ्-नवमी	15
111	सहस्र-योजनस्त्रियोऽपि	6	307	अहोनाहो आरोग्य	15
231	स वैम-रब्ल-खण्ठिते	17	159	आ-का-मा-वैज्ञनन्तकम्	2
178	सायं काले ग्रन्त-गृणा-	15	309	आपत्तीर्धमिति ख्यातं	5
203	सुरोलमक्षु गोविन्दः	7	304	आ प्रद्यामाण् प्रतिष्ठाना-	19
191	सुलभं सकलं पूर्वयं	17	305	ईच्छिताङ्गमते कामान्	16
190	सुलभाक्षतुरो वेदाः	3	220	उत्तमा गुड-विनुः काम्	10
238	सुष्टुते-वस्त्र-पृष्ठपाद्ये-	7	106	उर्ध्वश्रीच सदा पृथ्ये-	15
236	सुहित्यंहृभिष्ठै व	13	306	उर्ध्वश्री-पुलिने रम्ये	12
231	सूर्य-कोटि-प्रतीकाम्भे-	1	310	ऋग्यो मुनयः सिंहा	4
297	सोम-सूर्य-गृहे चैव	8	305	एतत् प्रजापति-वेलं	1
216	स्यात् काटिक-संस्कारं	18	223	एतदेव विधानं स्यात्	12
241	खात्ता-जङ्गम-सम्भूते-	14	162	एता युगाच्चाः क्रिष्णाः	7
164	कानमाले वा गङ्गायां	15	223	एवमासनवातां चेन्	2
238	खकीय-पिण्डभिः सार्वे	14	117	ऐश्वर्य-लाभ-माचालामाद्	21
287	खर्गः स्यात् खर्ग-कामय	4	117	कधयिष्यामि ते वत्य	16
238	चंस-कुन्द-प्रसाद-युक्ते-	12	07	काशी-नृपुर-शब्देन	4
220	द्विम-रब्ल-मये चिह्ने	2	308	कुलानि तारयेद्वाजन्	16
मत्स्य-पुराण—					
307	अकामो वा सकामो वा	14	141	कोध-सोमेक हृत्तीनां	2
309	अन्यै च बहवस्त्रीषाः	8	223	चीर-विनुक विष्वाता	6
307	अपसरोगणा संगीते:	15	313	गङ्गां प्राप्यापि यि मर्दाः	14
171	अयने कोटि-गुणितं	12	308	गङ्गा च वसुना चैव	10
170	अयने चै विष्वने इ	1	308	गङ्गा-यसुनयोर्मध्ये	3
224	अयने विष्वने पूर्वये	3	141	गङ्गायां यत् ज्ञातं पार्यं	4
220	अर्ध-मारेश वत्सः स्यात्	11	308	गृणवान् क्षय-सम्यक्तो	12

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
220	गुड-घेनु-विधानस्य	5	309	प्राणांस्त्वयजति यसाव	4
222	चतुर्मुखस्य या लक्ष्मी०	10	163	फालगुनस्याप्यमावस्या	16
309	जन्मान्तर-सहस्रे गा	12	310	जन्म-लोकमवाप्नीति	3
227	जायते सत्कृते पषाट्	7	268	ब्रह्मादि-देव-लोकानां	11
307	ततः स्वर्गात् परिष्ठष्टः	1	313	भागीरथी० महापूर्वयां	18
307	" "	12	307	मध्ये नारी-सहस्राणां	3
308	" "	6	170	दृग्-कर्कट-संकान्तो	12
308	" "	2	310	मोदते चहिमिः सार्वे	6
310	" "	4	224	यद्याच्छु प्रदातत्या	1
306	तत्र ते दादशादित्या०	8	199	यद्यात्म-विकर्णं कृत्वा	8
257	तौर्य-यात्रादिकं ज्ञत्स्य०	4	313	यस्तोर्ये प्रतिशृङ्खोयात्	5
137	तौर्ये न प्रतिशृङ्खोयात्	13	308	यस्तु देवं निष्क्रिये स्तु	9
224	तुला पल-शतं चोर्ये	12	305	या गतियोग-सुकृत्य	11
305	दश तौर्य-सहस्राणि०	9	222	या लक्ष्मी० सर्व-भूतानां	5
305	दीप्त-काञ्चन-वर्णाभिः०	14	308	यावन्ति रोम-कृपाणि	5
310	देश्वरो यदि वाऽरमणे	1	306	यावत् च्यरते जन्म	3
307	धन-धन्य समायुक्तो	9	2 3	याद्यु पाप-विनाशित्य॒	3
170	धनुमिथुन-कन्यासु	13	309	थैनैव निःसृता गङ्गा	3
221	घेनु-वर्त्सौ लक्तो चोभो	6	306	वट-मूलं समाप्ताद्य	7
505	न देव-वचनात्तात्	8	306	वराङ्गना-समाकोर्यं	1
220	नन्दे गाकाजिन॑ तद्वत्	8	117	वलोवर्दि-समाहृदः	18
214	न स्पृश्यः स हितो राजं०	15	221	विदुम् चू-युगोपेतां	10
137	निष्फलं तस्य तच्चोर्ये	12	162	वेङ्गाख-मासक्य सिता	5
183	नोक्त-पर्वत-विमोचेण	12	305	व्याधितो यदि वा दीनः	13
308	पर्वत-योजन-विस्तोर्ये	18	308	श्रतं वर्ध-सहस्राणां	10
180	पौर्यं मासीषु जयेतासु	12	171	शतमित्यु-वृथे पूर्वं	14
278	प्रधाने वा भवेन्मुत्ति०	12	307	गृहान्वर-धरो नित्यं॒	6

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
308	इट्टु राजन् प्रयागे तु	13		मरीचि—	
162	आङ् कृतं तेन समाह	9	188	तिलानामप्यभावे तु	5
164	श्रावणस्याद्धनो कृष्णा	1		महाभारत—	
306	घटिं चर्व-सद्वस्थाणि	13	113	अग्निष्ठोमादिभिर्यजैः	15
170	संक्रान्तयो विष्णुपद्मो	15	113	अग्ननिनापि यस्यैऽ	17
286	संवत्सरं श्रातं सायां	8	113	अदुपोष्य लिलाकाणि	13
229	सप्त-हस्तोन् दण्डे न	7	136	अपतिष्ठाव ये केचित्	12
227	स भुक्ता विपुलान् भोगान्	6	154	अलक्ष्मा किल संयुक्तः	13
228	सर्व-सौख्यान्वयवाप्यैऽ	18	265	" " "	11
313	सर्वोत्तमां महादेवों	16	259	जजांवतों महापुरुषां	5
221	सित-सूक्त-शिरालौ ही	8	113	जहयिभिः क्रतवः प्रोक्ताः	3
223	सुवर्णं-वेनुरप्यत	9	113	जहयोशां परमं गुणं	11
222	सुवर्णं-इट्टुभरवौ	1	199	एकां गो बहुशुद्यथात्	4
307	सुवर्णालङ्घुतानान्तु	7	293	कुलाख्यं तीर्थमनधं	20
228	सोमेन्द्र-ब्रह्म-लोकेषु	13	192	गङ्गा-तौर-समुद्र-तां	11
222	खधा या पिट-लोकानां	11	294	गङ्गा-इरि दग्धावत्ते	5
229	सर्व-स्थितान् पितृन् सर्वान्	1	274	गङ्गायास्त्वय राजिन्द्र	8
306	हरिष्व-भगवांस्तत्र	10	295	चम्पकाख्यं महा-तौरेण	5
306	हिरण्य-रक्त-सम्पूर्णे	4	258	चान्द्र-व्रत-सहस्रन्तु	6
मनु—					
146	खानि जौवं स्पृशेदद्धिः	19	261	चान्द्रायण्यं पराकं वा	15
247	दद्याद्दरहः आङ्	17	257	चान्द्रायण्य-सहस्रे गा	12
143	ब्राह्मे या विप्रदीर्घेन	7	294	ततस्तु गङ्गकौ-तीर्थे	20
211	योऽचिंतः प्रतिष्ठाति	17	278	ततः पुण्यतमं नाम	3
195	शक्तः पर-जने दाता	17	296	ततो दद्याद्य-प्रयागस्तु	3
			293	तत्रैव नद्याद्यस्तीर्थे	17
			294	तथाहुः कापिलं तौरेण	1

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
295	तस्माददिति-तीर्थे च	16	125	लावण्यैने छु-विषयैः	2
113	तारिता: पितरस्ते न	1	295	विश्वाभित्रस्य भगिनी	9
259	तिहे दृ-युग-सच्चसन्तु	18	294	बैशो-वाञ्छ' ततस्तीर्थे	13
293	तीर्थं सौकरं नाम	11	293	शतमन्निचितां पृथग्यं	12
115	तीर्थानि च यथोक्तेन	17	295	शिलोचयं भजातीर्थे	19
294	तीर्थं तवाच्च यन् कुद्रं	15	278	यवणात्सत्यं तीर्थं च	5
113	न ते ग्रन्था दरिद्रेण	5	127	सर्वं-तीर्थं मध्ये गङ्गा	7
229	नामाच्चाः प्रियदत्तेति	19	296	सर्वं-तीर्थं पृथग्यं	12
297	निजत्वं कामजान् दीपान्	16	287	सिताचितैषु यः स्नाति	16
210	पङ्क्त्य-वचिरा मृकाः	10	113	खानच्च लभते नित्यं	19
294	पवित्राच्च' ततस्तीर्थे	9	154	स्नातानां शुचिभिस्तोषैः	19
259	पिण्ड-माण-सृतैः सृतैः	3	294	हरेर्दिविळा-पादाभ्यः	14
295	पृथग्यामाचातकं नाम	22	202	हविद्या प्रथमः कल्पो	15
260	पूर्वं वयसि पापानि	11		यम-संहिता—	
296	प्रदुषक्त-तीर्थे तपसा	1	136	अटवी पर्वताः पृथग्याः	16
280	प्रथाचाः सर्वं-तीर्थानां	8	187	लौ-स्त्रीङ्गलाङ्गलौन् दद्यात्	10
278	प्रयागमनुगच्छेत्	9	210	न विद्यया केवलया	14
113	प्राप्यन्ते पातिष्ठिरेव	7	297	वैशाखे शुक्ल-पञ्चे तु	12
136	भाद्र-कृष्ण-चतुर्दश्यां	8	211	श्रीलं संवसता ज्ञेयं	3
123	भूतानामिह सर्वेषां	10	139	श्रवा भक्तिव काम्यानां	8
267	महापातक-सुख्यानि	8		याऽन्नवल्क्य—	
189	य इच्छे तु सफलं जन्म	13	211	एवं सर्वं-गुणोपेतः	1
274	यावदस्ति भन्त्यस्य	4	145	कनिठा-देशिन्यङ्गुठः	7
113	यो दरिद्रेष्यि विधिः	9	159	गोम्यः किमग्नं दद्यात्	9
259	योऽस्मां वसेद्वचति चापि	8	192	प्रागशेषु कुशेष्वेव	22
295	राम-तीर्थे ततः पृथग्यं	3	265	प्रायजित्सेरपैत्येनो	2
259	सन्मे दवाक्षिरा वस्तु	17			

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
108	भक्ति च वे च काम्यानां	6	156	गुरु-स्वान्-समं पुरुषः	2
193	मणि-मुक्ता-प्रवालानां	3	157	पुरुष-चेत्राग्नि यान्वयत्	12
122	सौमुख्याद्यतिसंप्रीतिः	18	256	ब्रह्मज्ञा गुरुहां गोप्त्रः	5
193	स्त्राटिकेन्द्राच-रुद्राच-	2	156	शिव-चेत्र-समीपस्या	20
196	स्वं कुटुम्बाविरोधेन	13	156	स्वायम्भूते तदर्थं स्याः	18
144	इति-कथ-तातुगामिष्ठ	2		वराह-पुराण—	
	योगि-याज्ञवल्क्य—		181	एते पञ्च समाख्याता	13
152	कुतपो योगपद्मं च	2	176	जन्म-सप्ताष्ट-रिप्फाङ्के	6
188	दविष्ठे पिण्ड-तोर्धेन	2	166	रोचिष्ठो-गुरु-पूनर्वसुत्तरे	7
193	न क्लिच्च-वासाः श्वलगो	17		वशिष्ठ—	
193	न च क्रमव च हसन्	14	194	जप-होमोपवासेषु	8
194	न जीर्णो न न मलिनेन	2	230	दश-हस्तेन वंशेन	5
193	न पदा यदमाकम्ब	16	198	शुक्र-श्रीगित-सम्प्रवः	1
187	यदुगृहुते प्रसिद्धेत्	2	166	श्वव्याघ्रि-भनिराद्राह्मः	10
151	स्त्राव्येवं वाससौ धौते	23		वायु-पुराण—	
	राज-मात्तश्छु—		117	उद्यतवे दृ नयां गन्तुः	3
164	एकचिन् सावने त्वच्छु	11	117	ततो शामान्तरं गत्वा	5
164	लाजस्पृग्निदिवसखैव	12		विष्णु—	
176	सप्ताष्ट-जन्म रिप्फाङ्के	9	193	एतानि वदि मरुषाति	3
	रामायण—		181	कन्वलादीनि कायांचि	4
198	नावज्ञाय प्रदातव्य	10	198	दृष्टेते सहितौ यसां	4
219	ब्राह्मण-द्रव्यमादते	10	198	यद्योल्लभपि यहान्	16
	लिङ्ग-पुराण—		198	यैन यैन इ भावेन	20
156	चर्व-क्रोशं शिव-चेत्रं	17		विष्णुधर्मोत्तर—	
157	" " "	7	200	अमवयं सर्व-दैवतव्यं	3

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
208	अवतीर्ण च सर्वांशि	14	268	गङ्गायान्तु जले नोदो	9
208	आयुधानि समादाय	13	272	शशीर्जटा-कलापात्	5
208	आरबया: पश्चवान्धे	8	185	शृंचि-वस्त्र-धरः स्नातः	14
208	आक्षीपानचौ यान्	11	123	श्रुताऽभिगमिता दृष्टा	2
201	उपानहौ तथा यान्	5	141	स्नातस्य सज्जिति यथाः	15
208	करन्तु हृदि विन्द्य	5			व्याघ्रभूति—
201	महान्तु सर्व-देवत्य	8	180	ऐन्द्र चक्रेऽथवा मेले	7
200	जलाश्रयानि सर्वांशि	9			व्यास—
208	तथा चैक-शफानान्तु	7	147	अमिनवायिन्दु-सूर्येन्द्रा-	6
199	द्रव्यस्य नाम रट्टोया०	13	144	अपः पाणि-नखाग्रेण	4
206	नृवाह॑ पृष्ठयो यस्तु	3	194	आद्र॑-वासाह यः कुर्यात्	6
201	पञ्चवस्य तथा नीरं	7	254	उत्तिष्ठत्य चक्षौ वस्त्रामि	19
200	प्राजापत्यानि शस्यानि	12	146	कृष्णो यजूंषि सामानि	20
200	प्राजापत्यो गजः प्रोत्ता०	5	310	कृष्णो मुनयः सिडा	4
201	फलानामपि सर्वेदौ	3	210	दयामुदिष्य यहान्	5
200	वार्द्धसत्य॑ स्मृतं वासः	13	144	नवैव वर्ष-धाराभिः	10
208	भूमेः प्रतिशत्कं कुर्यात्	4	199	नाम-गोले समुच्छाय॑	16
201	मध्य-मांसि विनिर्दिष्टे	4	146	नैक इत्यापित-जले०	3
200	महिषव तथा याम्य	6	147	प्राचा-ग्न्यिमयो नाभिः	2
200	मेषन्तु वारव्य॑ विद्या०	8	147	वाष्प कुवेर-वक्षा०	3
200	विदा ब्राह्मी विनिर्दिष्टा०	15	144	शिरः प्राप्तव्य कलः॑ वा	8
208	बीजानीं सुचिमादाय	10	146	सेतिहास-पुरातानि	21
208	समापवित्ततः पश्चात्	16			गङ्गा—
201	सर्वेदौ शिव्य-मालानां	1	189	उदके नोदकं कुर्यात्	6
	विष्णु-पुराण—		193	जिह्वोष्टे न दिनालयै	13
110	गङ्गा गङ्गे ति वैरांम	17			

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
145	न शुद्रागृष्ण्यक०	21			
312	नित्यं नैमित्यिकं चैव	1			
184	बोदकेषु न पालेषु	17			
189	" "	2			
188	विना कृष्ण-सुवर्णेन	10			
297	वैश्वासे शक्त-पचे च	12			
	भातातप—				
198	वैद-विक्रय-निर्दि॑ इ॒	12			
	शिष्ट-तन्त्र—				
263	तावच पातकं कर्तु॑	11			
	संवर्ती—				
210	दानान्येतानि देयानि	7			
	(सर्वं) दर्शन—				
267	ज्ञानान्मुक्तिः	17			
	सुमन्तु—				
189	आकाशे तु चिपेष्ट वारि	11			
	सोरधर्म—				
171	अर्वाकू योङ्ग नाथस्तु	1			
171	जहै संकमणे यावत्	6			
171	पूर्ण॒॑व॑-राले संक्रान्तौ	8			
171	या याः सविहिता नाथ०	3			
171	रालौ संकमणे पूर्ण०	5			
171	षड्ग्रीति-सुखेऽतीते	9			
170	संक्रान्ति-समयः सूक्ष्मः	19			
	स्कन्द-पुराण—				
	अचताभिः सपुष्पाभिः	12			
	अत वत् क्रियते पाप०	1			
	अलख्यास्तु दिवं यान्ति	3			
	अचोवायु-समुद्रसंगे	12			
	अधीतेन तु वस्त्रे च	8			
	अनुभूति-प्रकाशा चि	4			
	अत्य-साध्येऽपि हृसाध्यं	1			
	अहो किं बहुनोत्तेन	17			
	आदौ त्वमन्ते मध्ये च	2			
	इति स्तवं इति यस्तु	9			
	उवारे मैथुने चैव	1			
	एवं सूर्ये नमस्कार्य	20			
	कृत-प्राप्तिनुतापो वै	3			
	कृत्वापि हृसरं पापं	5			
	कौषे यं चौम-कारांस०	17			
	क्रन्ति सर्वे प्रापानि	15			
	घौम-सूत्रं नवं दयात्	1			
	गङ्गा-तौरं परिवर्ज्य	22			
	गङ्गायां त्वजतः प्राचान्	14			
	गङ्गायां भरचान्मुक्ति०	13			
	गङ्गायाः सद्वर्णं तिठे०	7			
	गङ्गा भमान्तो भूयाद्	1			
	गङ्गा-सान् करोमीति	18			
	गङ्गे त्वं परमात्मा च	4			
	गङ्गै व परमी वितु०	11			

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
258	गण्डूप-माल-पानेन	1	124	नृनां पापकृतां तौर्यं	8
186	तनु-सन्तति-संखाते	2	140	" "	7
194	तच्चामजापौ सततं	13	157	पञ्च-कोश-प्रभाशेषु	4
152	तच्चात् सर्व-प्रयद्देन	10	262	पापे लचूनि लचुनि	15
152	तच्च यः कुरुते दानं	9	242	पृथ्वै शिवामहताये च	9
244	तच्चां दशन्यामेतत्	2	261	प्रायस्तित्तानि दौधन्ते	14
127	तिसः कात्यर्थ-कोटी च	3	219	ब्रह्महापि शुचिभूत्वा	16
137	तीराद् गवूति-मालन्तु	1	242	बृहत्यै ते नमो मेऽस्तु	7
184	तौर्य-माले तु कर्तव्यं	3	133	भौमानामपि तीर्थानां	3
142	तृष्णीमेवावगाहेत	16	242	ब्रह्मेश्वायै ब्रह्मदायै	12
258	लिभिः सारस्वतं तोर्यं	10	175	मकरस्ये रवौ यो चि	11
206	लुटि-मान-प्रदानेन	7	288	मकरस्ये रवौ भावे	7
177	दिन-चये पवेति जात-कालि	1	242	मन्दाकिन्यै नमस्तेऽस्तु	3
219	हष्टा तु संखरेदिष्ट्यु	3	242	मन्दायै लिङ्ग-धारिष्यै	6
264	न निर्देशदत्य-साध्यं	2	127	ममेव परमा सूतिं०	12
241	नमः शिवायै गङ्गायै	11	275	मुक्ति-चेत्रे यु संवलं	10
242	नमस्ति-शुहृ-संखायै	4	132	मुगडनस्त्रोपवासव	14
152	नमस्ते कद्र-वपुषे	15	184	" "	10
152	नमस्ते विष्णु-रूपाय	14	300	" "	16
152	नमस्ते सर्व-लोकेश्व	16	207	यज्ञो दानं तपो जप्यं	14
311	नाम्यङ्गितः प्रविशेत्तु	9	244	यथा गौरो तथा गङ्गा	5
258	नाम्यन्तर्गतं-तोयाना॒	11	265	यत्र गङ्गा महाराज	19
147	निमित्तेषु च सर्वेषु	14	244	यथा शिवस्तथा विष्णु०	6
42	निस्तुपायै दुर्गाहन्त्वै॑	14	134	यावन्ति नख-रोमाणि	18
186	नौलो-रक्तं यदा वस्तं	5	206	योऽस्य रथं गजं वाइपि	5
186	नौलो-रक्तन्तु यदृक्षम्भं	2	257	योऽसौ निरङ्गनो देव०	2
115	नृनां पापकृतां तौर्यं	11	242	भुक्ति-मुक्ति-प्रदायिन्यै	1

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
243	रोगस्ती मृच्छते रोगाद्	7	145	गायब्रा तु शिखां वदा	5
249	वखाभावे क्रिया नास्ति	15	191	तर्प्तो पिण्ड-यज्ञादौ	12
250	" " "	3	162	हे गृहे हे तथा ऋषे	18
184	विशेषेष तु जाङ्गवां	4	199	नाम-गोले सप्तवायं	18
244	विष्णु-कृष्णान्तरं यज्ञ	8	183	निधिं-दिनमासाद्य	6
167	शनैक्षरव्य वारेषा	17	140	नैमंत्यं भाव-शुक्लिष्ठ	4
242	श्रान्त्याये ते प्रतिफाये	10	142	" "	13
140	शुचिना कर्म कर्तव्यं	8	186	पट्टे नैलो न दोषभाक्	8
184	चाच्च-कालेऽन्य-काले च	15	184	पालमौडुम्बरं गृह्ण	1
121	षोडशांशं स लभते	21	150	पित्रादीन् नाम-गोलेष	3
121	स तथा शठया भक्त्या	1	180	महा-पूर्वांसु चैतासु	16
124	सद्यः-पातक-संहन्तो	19	150	येऽवान्ववा वान्ववा वा	10
111	सद्यः-पाप शरा सेव	14	183	रवि-शुक्र-दिने चैव	7
156	" " "	1	306	वर्जयिददशं प्राच्चः	7
274	सर्वंतीर्थ्यु यत् पूर्वं	18	125	वर्तमानमतीतच्च	13
241	सर्व-देव-स्वरूपिण्ये	18	179	वास्तीन समायुक्ता	2
259	सर्व-देवे भर्त्येषु	14	310	यष्टिविह्न-सच्चसात्ति	12
152	सर्वदेव नमस्तेऽस्तु	18	183	संकाल्पां निश्चि सप्तम्यां	9
274	सर्व-पूर्वाच्यमात्याच्च	19	178	सूतके भर्तके चैव	10
164	सोम-वारे त्यमावस्या	23	183	सूर्य-शुक्रादि-वारे च	18
194	स्तानं दानं तपो चोमः	10	216	स्तात्वा शुद्धे समे देशे	12

स्मृति—

191	अस्मिन्दृश्य-भयादेव	13
159	अरुणोदय-वेलायां	1
310	काम-कोष-महामोहः	13

हृदिवंश—

109	दिव्या देव-नमस्तायां	5
-----	----------------------	---

हारीत—

144	या जातुम्यां पादौ	14
-----	-------------------	----

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
186	अये श्रीमे तथा दाने	9	186	दमाः कृष्णाजिनं मन्त्रा	14
199	तत्त्वादहिरवोच्ये तत्	11	208	मन्त्रमान्त्रे च	1

INDEX III

ALPHABETICAL

*Index of the authors or works
quoted by Viśvāsadevi in the Gaṅgā-vākyāvalī.*

अ	१७। गणेश्वर-मित्र (p. 119)
१। अश्विन-पुराण *	१८। गहड-पुराण
२। अङ्गिरा	१९। गाङ्गेय
३। अति	२०। गीता
४। अन्ने (p. 302)	२१। गोभिल
आ	२२। गीढीय (p. 179)
५। आदिल्य-पुराण	२३। गीढीय-स्मृति (p. 184)
६। आपस्तम्ब	२४। गीतम्
उ	छ
७। उशना	२५। छन्दोग
ऋ	२६। छन्दोग-परिशिष्ट (p. 185)
८। ऋग्वेद (p. 305, 118)	२७। छन्दोगाहिक (p. 146)
क	ज
९। कल्पतरु (p. 240)	२८। जावाल(लि)
१०। काल्यायन	२९। ज्योतिःशास्त्र (p. 181)
११। कालिका-पुराण	३०। दीक्षा (p. 300)
१२। कालोत्तर	३१। दत्त (सूल)
१३। कृष्ण-पुराण	३२। देवल
१४। कृष्णाजिनि	३३। देवी-पुराण
१५। केचित् (p. 13, 131, 132, 158, 170, 246, 304)	
ग	
१६। गणित-शास्त्र (p. 181)	

*The page-references that have been given in the General Index along with the names of the respective works are not repeated in this index.

	न	
३४ ।	नन्दि-पुराण	५६ । महाभारत (वन-पर्व, दान-धर्म)
३५ ।	नन्दिकेश्वर-पुराण	६० । गिताञ्जलि (p. 118, l. 6)
३६ ।	नरसिंह-पुराण	य
३७ ।	नारद (p. 197)	६१ । यम
३८ ।	नारदीय-पुराण	६२ । याज्ञवल्क्य
३९ ।	निष्ठाकलिका	६३ । ये दु (p. 216)
		६४ । योगि-याज्ञवल्क्य
	प	र
४० ।	पद्म-पुराण	६५ । राज-प्रभृति
४१ ।	पारस्कर	६६ । राजमार्त्सुर
४२ ।	पारिजात (p. 230)	६७ । रामायण
४३ ।	पाशाधिकरण	ल
४४ ।	पुराण	६८ । लिङ्ग-पुराण
४५ ।	पैठोनसि	ब
४६ ।	प्रकाश (p. 211)	६९ । वचन (p. 235)
४७ ।	प्रचेता	७० । वराह पुराण (p. 128, l. 21) and संहिता
४८ ।	प्रसिद्धि (p. 187, l. 1)	
	व	७१ । वशिष्ठ
४९ ।	वृहद्बृशिष्ठि	७२ । वाजपेयी
५० ।	वृहस्पति	७३ । वायु-पुराण
५१ ।	बौद्धायन	७४ । विष्णु (संहिता)
५२ ।	ब्रह्म-पुराण	७५ । विष्णु-धर्मोत्तर
५३ ।	ब्रह्मारण-पुराण	७६ । विष्णु-पुराण
	भ	७७ । वेद (?) (p. 264)
५४ ।	भविष्य-पुराण	७८ । व्याघ्रभूति
५५ ।	भोजराज	७९ । व्यास
	म	श
५६ ।	मतस्य-पुराण	८० । शङ्ख
५७ ।	मनु	८१ । शातातप
५८ ।	मरीचि	८२ । शिव-धर्म
		८३ । शिष्ठ (p. 286)

INDEX OF THE AUTHORS OR WORKS

51

८४।	शिष्ट-तन्त्र	८२।	स्कन्द-पुराण
८५।	शिष्टाचार (p. 137)	८३।	स्मृति
८६।	शैव (शिव-पुराण)	८४।	स्मृति-मञ्जरी
	स	८५।	स्मृति-समुच्चय (p. 134)
८७।	संवर्त		ह
८८।	सर्वदर्शन	८६।	हवशीष-पञ्चरात्र
८९।	सागर	८७।	हरिलंश
९०।	सुमन्तु	८८।	हरिहर
९१।	सौर-धर्म	८९।	हारीत

INDEX IV

*Subject-Index of The works quoted
in the Gaṅgā-vākyāvalī.*

वेद		
१। ऋग्वेद (p. 305)	१६।	वायु-पुराण
२। छन्दोग	२०।	विष्णु-पुराण
३। वाजपेयी	२१।	विष्णु-धर्मोत्तर-पुराण
पुराण	२२।	शिव-पुराण
१। अग्नि-पुराण	२३।	शिव-धर्म-पुराण
२। आदित्य-पुराण	२४।	सौर-धर्म-पुराण
३। कालिका-पुराण	२५।	स्कन्द-पुराण
४। कालोत्तर-पुराण	१।	प्राचीन-स्मृति
५। शूर्म-पुराण	२।	अङ्गिराः
६। गणड-पुराण	३।	अति
७। देवी-पुराण	४।	आपस्तम्ब
८। नन्दि-पुराण	५।	उशना
९। नन्दिकेश्वर-पुराण	६।	काल्यायन
१०। नरसिंह-पुराण	७।	गोमिल
११। नारदोदय-पुराण	८।	गौतम
१२। पद्म-पुराण	९।	छन्दोग-परिशिष्ट (p. 185)
१३। ब्रह्म-पुराण	१०।	जावाल(लि)
१४। ब्रह्मारण-पुराण	११।	दच (सूत्र)
१५। भविष्य-पुराण	१२।	देवत
१६। मतस्य-पुराण	१३।	नारद
१७। तिज्ज-पुराण	१४।	पैठीनसि
१८। वराह-पुराण (p. 128, 1. 21)	१५।	प्रचेता
	१६।	बृहद्बृशिष्ठ
	१७।	बृहस्पति
		बौद्धायन

- १८ । मनु
 १९ । मरीचि
 २० । भिताचरा
 २१ । यम
 २२ । याङ्गवल्क्य
 २३ । वशिष्ठ
 २४ । विष्णु
 २५ । व्यास
 २६ । शङ्ख
 २७ । शातातप
 २८ । संवर्त
 २९ । सुमन्तु
 ३० । हारीत
स्मृति निवन्ध
 १ । कल्पतरु
 २ । गीडीय-स्मृति (p. 184)
 ३ । छन्दोगाड्हिक (p. 146)
 ४ । निष्ठाकलिका
 ५ । पारिजात
 ६ । व्याघ्रभूति
 ७ । स्मृति-मजारी
 ८ । स्मृति-समुच्चय (p. 134)
- २ । केचित् (p. 13, 131, 132, 158, 17.)
 ३ । गाङ्गेय
 ४ । दीका (p. 300)
 ५ । पाशाधिकरण
 ६ । प्रकाश (p. 211)
 ७ । पुराण
 ८ । ग्रसिद्धि (p. 187)
 ९ । महाभारत (वनपर्व, दानधर्म)
 १० । ये तु (p. 216)
 ११ । योगियाङ्गवल्क्य
 १२ । रामायण
 १३ । वचन (p. 235)
 १४ । वेद(?) (p. 264)
 १५ । शिष्ट (p. 286)
 १६ । शिष्ट-तन्त्र
 १७ । शिष्टाचार (p. 137)
 १८ । (सवी)दर्शन
 १९ । स्मृति
 २० । हयशीष-पञ्चरात्र
 २१ । हरिवंश
- नाम—**
- १ । कृष्णाजिनि
 २ । गीडीय (p. 179)
 ३ । गणेश्वर-मिथ्र (p. 119)
 ४ । पारस्कर
 ५ । भोजराज
 ६ । राज-प्रसृति
 ७ । सामर (?)
 ८ । हरिहर
- विविध—**
 १ । अन्ये (p. 302)

INDEX V

Maxims quoted in the Gaṅgāvākyāvalī.

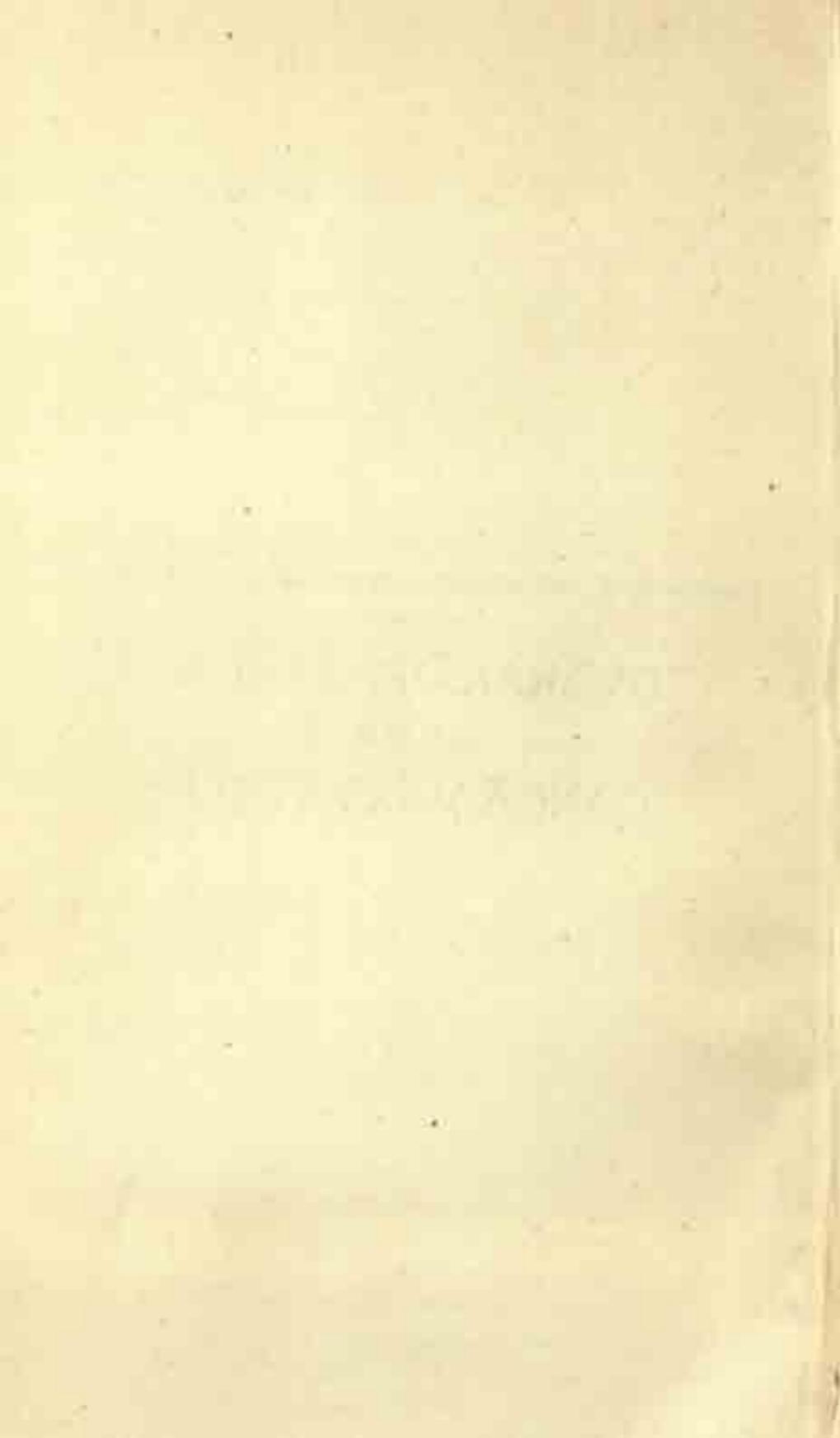
1. उपद-विभक्ते: कारक-विभक्ति-
गरीयसी (p. 130)	10. समं स्यादश्रुतत्वात् (p. 235)
2. “एकत्र निर्यातः” (इति
न्यायात्) (p. 117)	11. फल-चमस-न्याय (p. 246)
3. विश्वजिन्नन्याय (pp. 117, 304)	12. सर्वे-शक्ति-न्याय (p. 247)
4. राति-सत्त-न्याय (p. 298)	13. योग-सिद्धि-न्याय (pp. 286, 296)
5. बहुपाषण्ड-न्याय(?) (p. 131)	14. सञ्चिहितेषु बुद्धिरन्तरज्ञा
(p. 297)
6. यावद्वचनं वाचनिकं (p. 131)	15. प्रकृतिघट् विकृतिः (p. 299)
7. षोडशि-प्रह्लादप्रह्लाद (p. 134)	16. यथाश्रुति विहारे (p. 299)
8. प्रहं संमाहिं (p. 135)	17. अस्मदायते हि शब्द-प्रयोगे
किमित्यवाचकं प्रयोज्यामहे
(p. 299)
9. विशेषोक्त-न्याय (p. 136)	

INDEX VI

*Works quoted by Viśvāsadevi: not extant,
fragmentary or very rare.*

- १। कल्प-तद् by लक्ष्मीधर ।
- २। काल्यायन (different from the work of the same name published in the ऋनविश संहिता) quoted in a large number of smṛti works including the निवन्ध्ये.
- ३। कार्णा-जिनि (mentioned by हेमाद्रि, जीमूतवाहन, etc.)
- ४। गाङ्गेय ।
- ५। गौडोय-स्मृति ।
- ६। जावालि-स्मृति ।
- ७। दद्ध-सूत्र ।
- ८। नन्दि-पुराण ।
- ९। नन्दिकेश्वर-पुराण ।
- १०। निष्ठा-कलिका ।
- ११। पारिजात (not मदन०; an independent work, also quoted by लक्ष्मीधर in his कल्प-तद् and चरणेश्वर in his दान-रक्षाकर and कृत्य-रक्षाकर) ।
- १२। पैठीनसि ।
- १३। प्रकाश (quoted by लक्ष्मीधर in his कल्प-तद्, by चरणेश्वर in his विवाद-रक्षाकर, etc.)
- १४। प्रचेतस् स्मृति ।
- १५। मरीचि ।
- १६। व्याघ्रभूति ।
- १७। शिष्ठ-तन्त्र ।
- १८। सागर ।
- १९। सुमन्तु ।
- २०। सीर-धर्म ।
- २१। स्मृति-मञ्चरी (by गोविन्दराज ?) ।

ABBREVIATIONS, BIBLIOGRAPHY, GENERAL INDEX AND ADDITIONS
OF THE
DVĀRAKĀ-PATTALA
AND THE
GAÑGĀ-VĀKYĀVALĪ

Abbreviations

A	Manuscript of <i>Gangā-vākyāvalī</i> belonging to the Royal Asiatic Society of Bengal, No. 2839.
Add. r.	Additional reading.
AgniP.	<i>Agni-purāṇa</i>
Ait Br.	<i>Aitareya Brāhmaṇa</i>
ĀK.	<i>Āmara-koṣa</i>
ĀpDhS.	<i>Āpastamba-dharma-sūtra</i>
ĀpGS.	<i>Āpastamba-grhya-sūtra</i>
A. S. W. I.	Archaeological Survey of Western India.
ĀSS.	<i>Anandāśrama Sanskrit series</i>
ĀśvGS.	<i>Āśvalāyana-grhya-sūtra</i>
ĀśvSS.	<i>Āśvalāyana-śrauta-sūtra</i>
B	Manuscript of <i>Gangā-vākyāvalī</i> belonging to the Royal Asiatic Society of Bengal, No. 2840.
BaudhDhS., }	<i>Baudhāyana-dharma-sūtra</i>
BaudhS.	<i>Baudhāyana-saṃhitā, or 'Smṛti' }</i>
BhavP.	<i>Bhaviṣya-purāṇa</i>
BrahmaP.	<i>Brahma-purāṇa</i>
BrahmāndaP.	<i>Brahmāṇḍa-purāṇa</i> .
BṛhatSRH.	<i>Bṛhat-stotra-ratna-hāra</i>
C	Manuscript of <i>Gangā-vākyāvalī</i> belonging to the India Office Library, No. 1894
Cal. ed.	Calcutta edition
ChāndUP.	<i>Chāndogya Upaniṣad</i>
CaturVC.	<i>Catur-varga-cintāmaṇi</i>
DakṣaS.	<i>Dakṣa-smṛti</i>
DānaC.	<i>Dāna-candrikā</i>
DānaKK.	<i>Dāna-kriyā-kaumudi</i>
DānaM.	<i>Dāna-mayūkha</i>
DevalaS.	<i>Devala-saṃhitā</i>

ABBREVIATIONS

DevīM.	Devī-māhātmya
DevīP.	Devī-purāṇa
DvārM.	Dvārakā-māhātmya
Ed.	Edition or edited
Epi. Ind.	Epigraphia Indica
GarP.	Garuda-purāṇa
GauDS.	Gautama-dharma-sūtra
GobhS.	Gobhila-smṛti
G. O. S.	Gaekwad's Oriental Series
HariV.	Hari-vamṣa
I. O. L. MS.	India Office Library Manuscript
JaimNMV.	Jaiminīya-nyāya-mālā-vistara
KālaM.	Kāla-mādhava
KālaS.	Kālā-sāra
KālaTV.	Kāla-tattva-vivecana
KālaV.	Kāla-viveka
KalP.	Kālikā-purāṇa
KatSS.	Kūtyāyana-śrauta-sūtra
KauśikaS.	Kauśika-sūtra
KṛtyaR.	Kṛtya-ratnākara
KṛtyaSS.	Kṛtya-sāra-samuccaya
KūrP.	Kūrma-purāṇa
LīṅgaP.	Līṅga-purāṇa
MadanaP.	Madana-pārijāta
MahBh.	Mahābhārata
MalaMT.	Mala-māsa-tattva
MānDS. }	Mānava-dharma-śāstra or
Manu	Manu-saṃhitā
MārkP.	Markaṇḍeya-purāṇa
MS.	Manuscript
MatP.	Matsya-purāṇa
NirS.	Nirṇaya-sindhū
NṛsimhaP	Nṛsiṁha-purāṇa
NSP.	Nirṇaya-sāgara Press
Pāṇ.	Pāṇini
ParM.	Parāśara-mādhavīya

PrāyTat.	Prāyaścitta-tattva
P. T.	Pañcānana Tarkaratna
R. A. S. B.	Royal Asiatic Society of Bengal
RV.	Rg-veda
SamayaM.	Samaya-mayūkha
SaṅkhaS.	Saṅkha-saṃhitā
SatBrā.	Satapatha Brāhmaṇa
SeuraP.	Saura-purāṇa
SidKaum.	Siddhānta-kaumudi
SkanP.	Skanda-purāṇa
SmṛSam.	Smṛti-nām samuccayāḥ
SmṛtiC.	Smṛti-candrikā
SmṛtiK.	Smṛti-kaustubha
SmṛtiR.	Smṛti-ratnākara
SmṛtiSār.	Smṛti-sāroddhāra
SMV.	Sūkti-muktāvalī
SrāddhaC.	Srāddha-candrikā
SrāddhaKK.	Srāddha-kriyā-kaumudī
SrāddhaKL.	Srāddha-kalpa-latā
SrāddhaM.	Srāddha-mayūkha
SrāddhaV.	Srāddha-viveka
TaitSaṃh.	Taittiriya-saṃhitā
TirthaC.	Tirtha-cintāmaṇi
TithiT.	Tithi-tattva
TithyA.	Tithy-arka
UnavSaṃh.	Unaviṣṭati saṃhitā
VāmP.	Vāmana-purāṇa
VarṣaKK.	Varṣa-kriyā-kaumudī
VāyuP.	Vāyu-purāṇa
VidhāP.	Vidhāna-pārijāta
VīraM.	Vīra-mitrodaya
ViṣṇuD.	Viṣṇu-dharmottara
ViṣṇuP.	Viṣṇu-purāṇa
V. r.	Variant reading
VyāsaS.	Vyāsa-saṃhitā
YājñS	Yājñavalkya-saṃhitā

BIBLIOGRAPHY

Names of authors in author-entries are given in italics.

Adi-purāṇa. Athādi-purāṇam prārabhyate. Bombay, Veṅkaṭeśvara Press, 1907.

Agni-purāṇa. Agni-purāṇam..... Śriyukta Pañcānana Tarkaratna sampādita. Calcutta, Vaṅgavāsi Press, 1907. Āhnika-tattva by Raghunandana Bhaṭṭācārya: Āhnikā-cāra-vivṛti by Madhusūdana Smṛtiratna, Āhnika-tattvam....Raghunandana-Bhaṭṭācārya-viracitam.... Sri-Candīcarāṇa-Smṛtibhuṣaṇena saṃśodhitam. Calcutta, Dayāmaya Printing Works, 1908.

Aitareya Brāhmaṇa: “tīkā by Sāyaṇa. Aitareya Brāhmaṇa of the Ṛgveda with the commentary of Sāyaṇa, ed. by Paṇḍita S. Samasrami. Bib. Ind., N. S., vol. 134, 1935. Amara-koṣa [also called Nāma-liṅgānuśāsana] by Amara-simha: Amara-koṣodghāṭana by Kṣirasvāmin. See Nāma-liṅgānuśāsana.

Amarasimha. Nāma-liṅgānuśāsana [also called Amara-koṣa].

Amṛtanātha Jhā. Kṛtya-sāra-samuccaya.

Ananta Bhaṭṭa. Viḍhāna-pārijāta.

Anantadeva. Smṛti-kaustubha.

Āṅgirah-saṃhitā. Unavimśati-saṃhitā (...Āṅgirah...), pp. 264-68. See Unavimśati saṃhitā.
See also Smṛtinām samuccayāḥ.

Aniruddha Bhaṭṭa. Hāra-latā.

Anthology. Sūkti-muktāvalī.

Āpastamba-dharma-sūtra. Āpastamba-dharma-sūtra ed. by Dr. G. Bühler. Second ed. *Bombay Sanskrit Series*, Nos. XLIV and L. 1892-94. See Unavimśati saṃhitā—See also Smṛtinām samuccayāḥ.

- Āpastamba-ghṛya-sūtra. Āpastamba-ghṛya-sūtra, ed. by A. M. Sastri. Mysore Government Oriental Library Series, No. 1. 1893.
- Āpastamba-śrauta-sūtra : "vitti by Rudradatta Bhaṭṭa. The Śrauta-sūtra of Apastamba belonging to the Taittiriya saṃhitā with the commentary of Rudradatta, edited by Dr. Richard Garbe. *Bibliotheca Indica*, XC 11. 3 vols. Calcutta, Asiatic Society of Bengal, 1881-1903.
- Ārohaka Bhagadatta Jallaya. Sūkti-muktāvali.
- Aṣṭadhyayī by Pāṇini. Aṣṭadhyayī .ed. by Pañdit Bahu-vallava Śāstri. *Bibliotheca Indica*, CXLII. New series. Vols. 1-3. Calcutta, Asiatic Society of Bengal, —1899, 1901-1909.
- Āśvalāyana-ghṛya-sūtra. Āśvalāyana-ghṛya-sūtra...Ed. by T. Gaṇapati Śāstri. *Trivandrum Sanskrit Series*, —No. 78. Trivandrum, Government Press, 1923.
- Āśvalāyana-śrauta-sūtra : "tikā by Gārgya Nārāyaṇa. Āśvalāyana-śrauta-sūtra—with the commentary of Gārgya Nārāyaṇa. *Anandāśrama Sanskrit Series*, No. 21. Poona, 1917.
- Atri-saṃhitā. Unavimśati-saṃhitā (Atri.....) pp. 1-24. 1903-1904. See Unavimśati saṃhitā.
See also Smṛtinām samuccayāḥ.
- Baudhāyana-smṛti. Smṛtinām samuccayāḥ [...Baudhāyana-saṃhitā (pp. 425-484)]. See Smṛtinām samuccayāḥ.
- Bhaṭṭoji Dikṣita. Siddhānta-kaumudi.
- Bhavisya-purāṇa. Atha Śri-Bhavisya-mahā-puriṇam prārabhyate. Ed. by Govinda Paraśurāma Bhaṭṭa of Rāvera. Bombay, Venkatesvara Press, 1897.
- Bhavisyottara-purāṇa. See Bhavisya-purāṇa.
- Bhojarāja. Rāja-mārtanda.
- Bīnabāyi. Deārakā-pattala (MS.)
- Brāhmaṇas :—
Aitareya Brāhmaṇa

- Kaṇitaki-brūhmaṇa
 Brahmāṇḍa-purāṇa. Brahmāṇḍa-purāṇam... Śrī-Pañcānana
 Tarkaratna sampādita. Calcutta, Vaṅgavāsi Press,
 1908-9.
- Brahma-purāṇa. Brahma-purāṇam... Śriyukta Pañcānana
 Tarkaratna sampādita. Calcutta, Vaṅgavāsi Press,
 1909-10.
- Brahma-sūtra by Bādarāyaṇa : Śārinaka-mimāṃsā-bhāṣya
 by Śaṅkara Acārya : Bhāmati by Vācaspati Miśra :
 Kalpa-taru by Amalānanda : Kalpa-taru-parimala by
 Appaya Dikṣita. Kalpa-taru-parimala. The Brahma
 sūtra : Śāṅkara bhāṣhya with the commentaries
 Bhāmati, Kalpataru and Parimala, and with index
 &c., by... Nurani Anantakrishna Śastri... and Vāsudev
 Laxman Shāstri Pāṇḍikar. Bombay, Nirṇaya-sūgara
 Press, 1911.
- Bṛhaspati-saṃhitā. Unavipśati saṃhitā (...Bṛhaspati...)
 Śrī Pañcānana Tarkaratna kartṛṭka sampādita. pp.
 335-39. 1903-4. See Unavipśati saṃhitā.
- Bṛhat-stotra-ratna-hāra. Bṛhat-stotra-ratna-hāraḥ
 (Sloka-saṃkhyā, 476). Lele ity-upākhyā-Venkatesa-
 Śāstriṇā saṃsodhitab. Bombay, Guzrati New Press,
 1925.
- Candēśvara Thākura. Kṛtya-ratnākara.
- Catalogues. Manuscripts* :—
- Report on the search for Sanskrit Manuscripts in the
 Bombay Presidency during 1891-95.*
- Descriptive Catalogue of Sanskrit Manuscripts at the
 Royal Asiatic Society of Bengal compiled by MM,
 Haraprasad Shastri.—Smṛti Volume.*
- Descriptive Catalogue of Sanskrit MSS. at the India
 Office Library by Eggeling. Vol. 7,*
- Descriptive Catalogue of Sanskrit and Prakrit MSS.
 in the Library of the Bombay Branch of the Royal
 Asiatic Society, compiled by H. D. Velankar.*

BIBLIOGRAPHY

- Catur-varga-cintāmaṇi by Hemādri. Chatur-varga-cintāmaṇi (Dāna-khaṇḍa, Śrāddha-kalpa, Kāla-nirṇaya). *Bibliotheca Indica*. Calcutta, Asiatic Society of Bengal, 1873—.
- Chāndogya Upaniṣad. One hundred and eight Upaniṣads (...Chāndogyopaniṣad...). Ed. by Vāsudev Laxman Shāstri Pāṇikar. Bombay, Nirṇaya-sāgara Press, 1932.
- Chandoga-pariśiṣṭā. See Kātyāyana-samhitā.
- Chronology of India by C. Mabel Duff. London, 1899.
- Dakṣa-samhitā. Unavimśati samhitā. (, Dakṣa...) pp. 421-34. 1903-4. See Unavimśati samhitā.
See also Smṛtinām samuccayab.
- Dāna-candrikā by Divakara Bhaṭṭa. Dāna-candrikā... Bombay, Lakṣmiveṇikateśvara Press, 1924.
- Dāna-dharma [from the Mshābhārata]. See Mahābhārata.
- Dāna-kriyā-kaumudi by Govindānanda Kavikāksaṇeārya. Dāna-kriyā-kaumudi. Ed. by Pandita Kamala-kṛṣṇa Smṛtibhūṣaṇa. Calcutta, Baptist Mission Press, 1902-3.
- Dāna-mayūkha. Dāna-mayūkhāḥ by Sri Nilakantha Bhaṭṭa. Ed. by Pañjita Ratnagopala Bhaṭṭa. Benares city, Vidyā-vilāsa Press, 19-9.
- Descriptive Catalogues of Sanskrit and Prakrit Manuscripts. See Catalogues.
- Devala-smṛti. Smṛtinām samuccayab [...Devala samhitā ... (pp. 85-89)]. 2nd ed. See Smṛtinām samuccayab.
- Deravīṇa Bhaṭṭa*. Smṛti-candrikā.
- Devi-mūhātmya [also called Durgā-sapta-sati and Candī]. Śri Śri Candī. Ed. by Kṛṣṇacandra Smṛtitīrtha. 5th ed. Calcutta, Bhāgavata Press, 1938.
- Devi-purāṇa. Devi-purāṇam...Pañcānana Tarkaratna sampādita. 2nd ed. Calcutta, Vaṅgavāsi Press, 1927-28
- Divakara Bhaṭṭa* :—
- Dāna-candrikā.
- Śrāddha-candrika.

Tithy-arka.

Duff, C. Mabel. Chronology of India.

Dvārakā-māhātmya. [Skanda-purāṇāntargata-Prabhāsa-khandiya—] Dvārakā-māhātmyam. Skanda-purāṇam (pp. 525-5386). Ed. by Pañcānana Tarkaratna. Calcutta, Vaṅgavāsi Press, 1911-12.

Dvārakā-pattala by Binabāyi (MS.). See No. 142, p. 113, Report on the search for Sanskrit Manuscripts in the Bombay Presidency during 1891-95 by A. V. Kathawate.

The MS. now belongs to the Bhandarkar Oriental Research Institute.

Epigraphia Indica. Epigraphia Indica and Record of the Archaeological Survey of India, vol. XX, 1929-30. Ed. by Hirānanda Śāstri, Government Epigraphist for India. Delhi, 1933.

Gangāśṭaka [also called Gangā-stava], attributed to Vālmiki. See Brhat-stotra-ratna-hāra.

Gangā-vākyāvali by Viśvāsadevi (MSS. A and B). See The Descriptive Catalogue of Sanskrit Manuscripts at the Asiatic Society of Bengal, compiled by Mahāmahopādhyāya Haraprasad Shastri, 1925, pp. 855-56, nos. 2839-40

The letters in A are badly effaced and many folios missing. Readings corrupt; MS. full of omissions.

The manuscript marked B is an abbreviated work. It is most worn out and cannot be freely handled; worm-eaten throughout and most damaged.

—(M.S.C.) See Descriptive Catalogue of Sanskrit MSS. at the India Office Library, compiled by Julius Eggeling, Part IV, 1894, pp. 875-76.

Condition of the MS. good.

Garuda-purāṇa. Garuḍa-purāṇam. Śriyukta Pañcānana Tarkaratna sampādita. Calcutta, Vaṅgavāsi Press, 1907-8.

Gautama-saṃphita. Ünaviṃśati saṃphita. (...Gautama...) ...Śri Pañcānana Tarkaratna kartṛṭka sampadita. pp. 435-64. 1903-4. See Ünaviṃśati saṃphita.

Gobhila-grhya-sūtra : ṭīkā by Candrakānta Tarkalāṅkāra. Gobhiliya Grihya Sutra...Ed. by Mahāmahopadhyāya Chandrakanta Tarkalāṅkāra. Second ed. 2 v. Calcutta, Baptist Mission Press, 1908.

Gobhila-smṛti. Smṛtinām samuccayab. (...Gobhila-smṛti)...pp. 49-71. See Smṛtinām samuccayab.

Gorinulānanda Kavikāṇkāṇacārya :—

Dana-kriyā-kaumudi,

Sraddha-kriyā-kaumudi.

Varṣa-kriyā-kaumudi.

Hāra-latā by Aniruddha Bhāṭṭa. Hāra-latā ed. by Paṇḍita Kamalakṛṣṇa Smṛtitārtha. *Bibliotheca Indica*. Calcutta, Asiatic Society of Bengal, 1909.

Hārita-smṛti [Laghu]. Smṛtinām samuccayab. (...Laghu Hārita-smṛti...), pp. 136-141. 2nd ed. Bombay, Ānandāśrama Press, 1929.

Hārita-saṃphita [Vṛddha]. Ünaviṃśati saṃphita (...Hārita-saṃphita...). [Ed. by Pañcānana Tarkaratna], pp. 122-34. 1903-4. See Ünaviṃśati saṃphita.

Hari-vāpiśa : ṭīkā by Nilakanṭha. Khila Hari-vāpiśa... ṭīkāya sametām. [Ed. by Pañcānana Tarkaratna] Calcutta, Vahgavāsi Press, 1905-6.

Jaimini. Mimāṃsā-darśana.

Jaiminiya-nyāya-mālā-vistara. See Mimāṃsā-darśana by Jaimini.

Jalhaya. See Ārohaka Bhagadatta Jalhaya,

Jimūtarāhāna. Kāla-viveka.

Kala-mādhava (also called Kāla-nirṇaya) by Mādhabācārya. Kāla-nirṇayab by Mahāmahopādhyāya Mādhabācārya. Ed. by Candrakānta Tarkalāṅkāra. Calcutta, Baptist Mission Press, 1887-88.

- Kala-sira [from the Gadādhara-paddhati] by Gadādhara
Rājaguru...Kāla-sāra...Ed. by Pandit Sadāśīva
Mīṣa. *Bibliotheca Indica*. Calcutta, Asiatic Society
of Bengal, 1904.
- Kāla-tattva-vivecana. Kāla-tattva-vivechana by Raghunātha
Bhaṭṭa. Ed. by Nandakishore Sharma,
Benares, Ramkrishna Printing Press, 1932.
- Kāla-viveka. The Kālaviveka by Jimūtavāhana. Ed.
by Pandita Pramathanātha Tarkabhinīṣaya. *Bibliotheca
Indica*. Calcutta, Giriśa Vidyāratna Press, 1905.
- Kalikā-purāṇa. Kalikā-purāṇam...Śrī Pañcāñana Tarka-
ratna sampadita. Calcutta, Vahgavasi Press, 1909-10.
- Kalpa-taru-parimāla by Appaya Dīkṣita. See Brahma-
sūtra by Bīdarīyaṇa : Śāriraka-mimāṃsa-bhāṣya by
Śaṅkara Acārya : Bhāmati by Vacaspati Mīṣa :
Kalpa-taru by Amalanāndā : parimāla by A. D.
Kāṇḍikāra Bhaṭṭa. Nirvaya-sindhu.
- Kāśi-khanda [from the Skanda-purāṇa]. See Skanda-
purāṇa.
- Kathascale, A. V., comp. Report on the search for
Sanskrit MSS.*
- Kātyāyana-saṃhitā [also called Chandoga-pariśiṣṭa]
Ūna-vimśati saṃhitā. (...Kātyāyana...) pp. 303-34.
See Ūnavimśati saṃhitā.
- Kātyāyana-śrauta-sūtra. Kātyāyana-śrauta-sūtra, ed.
by M. Pathaka. *Chōekhamba Sanskrit Series*, Nos.
68, 69, etc. Benares, Vidyā-vilāsa Press, 1908.
- Kaṇsika-sūtra. Kaṇsika-sūtra, ed. by Maurice Bloomfield
in the Journal of the American Oriental Society,
vol. XIV.
- Kaṇsītaki Brāhmaṇa. Kaṇsītaki Brāhmaṇa, ed. by
Gulābarīya Vajesīṃhakara. *Anantāśrama Sanskrit
Series*, No. 65, Poona, 1911.
- Kṛtya-ratnākara by Caṇḍośvara Thākura. Kṛtya-ratnā-

kara... by Cāndesvara Thakkura. Ed. by Pandit Kamalakṣya Smṛtitirtha. Calcutta, Baptist Mission Press, 1925.

Kṛtya-sāra-samuccaya by Amṛitanātha Jīva. Kṛtyasāra Samucchaya of M. M. Pandit Śrī Amṛitanātha Jīva. Ed. by Pt. Lakṣmidhara Panta Dharmadhikari. *Kashi Sanskrit Series (Haridas sanskrit Granthamala, No. 129)*. Benares, Vidyā-vilāsa Press, 1938.

Kurma-purāṇa. Kurma-purāṇam... Pañcānana Tarkaratna sampadita. Calcutta, Vaṅgavasi Press, 1925.

Laghu-Harita-smṛti. See Harita-smṛti [Laghu].

Likhita-saṃhitā. Unavimsati saṃhitā (...Likhita...). Śrī Pañcānana Tarkaratna karttika sampadita. pp. 414—20. 1903—4. See Una-vimsati saṃhitā.
See also Smṛtinām samuccayāḥ.

Liṅga-purāṇa. Atha sa-tika-Liṅga-mahā-purāṇam prarabhyaṭe. Bombay, Venkatesvara Press, 1906-7.

Madanapāla. Madana-parijata.

Madana-parijata by Madanapāla. The Madana parijata. Ed. by Pandit Madhusūdana Smṛtitiratna. Calcutta, Giriśa Vidyāratna Press, 1893.

Mūḍhara Ācārya. Kāla-mūḍhava.

Mahā-bhārata : Bhārata-bhāṣya-dīpa by Nilakanṭha. Mahābhārata with the commentary of Nilakanṭha. Poona, Chitrashala Press, 1929—.

6. v. 1. Ādi-parva ; Sabhā-parva 2. Vana-parva. 3. Virūṭha-parva : Udyoga-parva ; Bhīṣma-parva. 4. Drona-parva ; Karna-parva ; Śalya-parva ; Sauptika-parva ; Strī-parva. 5. Sānti-parva. 6. Anuśāsanaparva ; Āśvamedhika-parva ; Āśramavasika-parva ; Mausala-parva ; Mahaprasthanika-parva ; Svargārohaya-parva.

Mala-māsa-tattva [from the Smṛti-tattva] by Raghu-

- nandana Bhaṭṭācārya. Jīvānanda's ed. of the Smṛti-tattva, part I. Calcutta, 1895.
- Mala-māsa-tattvam. Mahāmahopadhyāya-smṛta-Raghunandana-Bhaṭṭācārya-praṇitam. Calcutta, Eden Press, 1886-87.
- Mānava-dharma-sūtra. See Manu-smṛti.
- Māṇḍalika-nṛpa-carita (MS.) See Descriptive Catalogue of Sanskrit and Prakrit Manuscripts in the library of the Bombay branch of the Royal Asiatic Society, compiled by H. D. Velankar, Vol. II. Hindu Literature. pp. 339-340.
- Manu-saṃhitā. See Manu-smṛti.
- Manuscripts :—
- Dvārakā-pattala.
 - Gaṅgā-vākyāvali (A)
 - Gaṅgā-vākyāvali (B)
 - Gaṅgā-vākyāvali (C)
 - Māṇḍalika-nṛpa-carita (2).
- For other MSS., see Remarks on the sources of G.V.
- Manu-smṛti. Manu-smṛtib [also called Mānava-dharma-sūtra and Manu-saṃhitā]. Śrimat-Kullukabhaṭṭaviracitayā Manv-artha-muktāvalyā ślokānām akāraśadi-kōsenā ca sametā. 8th ed. Bombay, Nirṇaya-sagara Press, 1929.
- Mārkandeya-purāṇa. Mārkandeya-mahā purāṇam. Bombay, Veṅkatesvara Press, 1910-11.
- Matsya-purāṇa. Matsya-purāṇanā... Śriyukta Pañcānana Tarkaratna sāmpadīta. Calcutta, Vaṅgavāśi Press, 1909.
- Mimūṣā-darsana by Jaimini : Jaiminiya-nyāya-māla by Madhava Ācārya : "vistara by the same. Jaiminiya-nyāya-māla-vistarab... Ānandāśrama Sanskrit Series, Poona, Ānandāśrama Press, 1892.
- Mitākṣari by Viśnūneśvara. See Yajūnavalkya-smṛti : M by V.

Nāma-lingānuśīṣana [also called Amara-kosa] by Amara-simha : Amara-kosodghaṭana by Kṣirasvāmin. The Namalingānuśīṣana.....Ed. by Krishnaji Govinda Oka. Poona, Law Printing Press, 1913.

Nanda Pandita. Śrāddha-kalpa-lata.

Nṛada-purāṇa. Br̥hma-Naradiya-purāṇam. Pañcanana Tarkratna sampadita. 2nd ed. Calcutta, Vaṅgavāsi Press, 1909-10.

Narasimha-purāṇa [also called Nṛsimha-purāṇa]. Narasimha-puriṣam. 2nd ed. Bombay, Gopal Narayen & co's Printing Press, 1911.

Narāyaṇa Bhaṭṭa. Pratyoga-ratna.

Nitakauṭṭha Bhaṭṭa :—

Dūra-mayukha.

Samaya-mayukha.

Śrāddha-mayukha.

Nirṇaya-sindhu. Nirṇaya-sindhubh by Śri Kamalākara Bhaṭṭa. Ed. by Vasudeva Śarmā, son of Lakṣmāṇa Pauṇḍikar. Bombay, Nirṇaya-sāgara Press, 1926.

Padma-purāṇa. Padma-purāṇam...Śri Pañcāśāna Tarkaratna sampadita. Six volumes (1. *Sṛṣṭi-khayāḍa*. 2. *Bhūmi-khayāḍa*. 3. *Stava-khayāḍa*. 4. *Brahma-khayāḍa*. 5. *Patāla-khayāḍa*. 6. *Uttara-khayāḍa* and 7. *Kriyā-yoga-sāra*.) Calcutta, Vaṅgavāsi Press, 1919.

Pañca-padika-vivaraṇa by Prakāśatman Yati. Pañcapadika of Prakāśatma Yati. *Vizianagaram Sanskriti Series*. Vizianagram, 1891.

Pāṇini. Aṣṭādhyāyi.

See also Siddhānta-kaumudi.

Paraśara-dharma-saṃhitā : Paraśara-Madhaviya by Madhava Ācārya. Dharma Saṃhitā or Paraśara Smṛti with the commentary of Sāyaṇa Madhvāchārya. Ed. by Paṇḍit Vāman Śāstri Islampurkar. 4 vols. Bombay, Education Society's Press, 1893.

Paurāṇa-karma-darpaṇa. Atha Paurāṇa-karma-darpaṇa-

- granthah prarabhyate. [Ed. by Narahari Saṅkara-sarmā]. Third ed. In four parts. Baroda, Luhama Mitra Steam P. Press, 1923.
- Prakaraṇa-pañcikā* by Śālikanatha Miśra. *Prakaraṇa-pañchikā* by...Śālikanatha Miśra. Ed. by...Mukunda Shastri...and Lakshmana Sastri Dravida. *Chowkhāmbī Sanskrit Series*, No. 17. Benares, Vidya-vilāsa Press, 1903.
- Prakāśīman Yati*. Pañca-pādikā-vivaraṇa.
- Prayaścitta-tattva* [from the Smṛti-tattva] by Raghunandana Bhattacharya. Smṛti-sastra. *Prayaścitta-tattvam*. Mahāmahopadhyāya-Raghunandana Bhattacharya-viracitam. Mahāmahopadhyāya-Sri-Candicaranya-Saṁtibhūṣanena saṁsodhitam prakāśitaḥ ca. Calcutta, Vedānta Press, 1924-25.
- Prayaścitta-viveka*. *Prayaścitta-vivekab*. Calcutta, 192—?
- Prayoga-ratna* by Nārāyaṇa Bhāṭṭa....*Prayoga-ratnam*... Antyestis ca. Ed. by Vasudeva Śarma Paganikara. Bombay, Nirguna-sagara Press, 1915.
- Purāṇas.
- Ādi-purāṇa.
 - Agni-purāṇa.
 - Bhaviṣya-purāṇa.
 - Bhaviṣyottara-purāṇa.
 - Brahmaṇḍa-purāṇa.
 - Brahma-purāṇa.
 - Devi-purāṇa.
 - Garuda-purāṇa.
 - Kālikā-purāṇa.
 - Kūrma-purāṇa.
 - Liṅga-purāṇa.
 - Markandeya-purāṇa.
 - Matsya-purāṇa.
 - Nārada-purāṇa.

Narasimha-purāṇa.

Saura-purāṇa.

Skanda-purāṇa.

Śiva-purāṇa.

Vāmana-purāṇa.

Varāha-purāṇa.

Vāyu-purāṇa.

Viṣṇu-dharmottara-purāṇa.

Viṣṇu-purāṇa.

Pūrvva-mīmāṃsā by Jaimini. See Mīmāṃsā—darśana by J.

Raghunātha Bhāṭṭacārya :—

Ahnika-tattva.

Mala-māsa-tattva.

Prāyascitta-tattva.

Śraddha-tattva.

Tithi-tattva.

Raghunātha Bhāṭṭa. Kāla-tattva-vivecana.

Rāja-mārtayāla by Bhojarāja. Bhojarāja-kṛto Rāja-mārtayāla. Bombay, Veṅkatesvara Press, 1896

Rāmāyaṇa by Vālmiki : 'bhūṣana...Rāmāyaṇam...Rāmāyaṇa-bhūṣaneti-tikā-trayopetam. See Rāmāyaṇa by Vālmiki : 'tilaka.

—: 'śiromāṇi...Rāmāyaṇam. Rāmāyaṇa-śiromāṇi—...—trayopetam. See Rāmāyaṇa by Vālmiki : 'tilaka.

—: 'tilaka. Rāmāyaṇam. Rāmāyaṇa-tilaka-Rāmāyaṇa-śiromāṇi-Rāmāyaṇa-bhūṣaneti-tikā-trayopetam.....

Mudholakaropālava-Katṭi-Śrinivāsa-Śāstribhib samiṣodhitam. 7 vols. [1. Bēla-kāyīja. 2. Ayodhyā-kāyīja 3. Aranya-kāyīja. 4. Kiskindhyā-kāyīja. 5. Sundara-kāyīja. 6. Yuddha-kāyīja. 7. Uttara-kāyīja.] Bombay, News Printing Press, 1920—?

Report on the search for Sanskrit MSS. in the Bombay Presidency during 1891-95 by A. V. Kathawate. Bombay, Government Central Press, 1897.

Budradhara. Śraddha-viveka.

Śālikanātha Miśra. Prakaranya-pañcikā.

Samaya-mayūkha. by Nilakantha Bhaṭṭa. Samaya Mayūkha, ed. by Mahadeva Gangadhar Barke and Vyankatesha Ramchandra Lele. Bombay, Gujarati Printing Press, 1918.

Saṃvarta-saṃhitā. Una-viṁśati saṃhitā (...Saṃvarta ...) ... Śri Pañcānana Tarkaratna kartṛṭka sampādita. pp. 289-302. 1943-4.

—See also Smṛtināmī samuccayāḥ.

Śāṅkha-saṃhitā. Una-viṁśati saṃhitā (...Śāṅkha...). Śri Pañcānana Tarkaratna kartṛṭka sampādita. pp. 393-413. 1903-4. See Una-viṁśati saṃhitā.

—See also Smṛtināmī samuccayāḥ.

Sata-patha-brāhmaṇa. Sri-Śukla-Yajur-veda-Sata-patha-brāhmaṇam. Srimat-Sāyanācārya-Harivāmi-Dviveda-gaṅga-kṛta-bhūṣyebhyah sāraṇi uddhṛtya Albrecht-Weberena śodhitam. Leipzig, Otto Harrassowitz. 1924 [Reprint of the ed., Berlin, 1855].

Sātātapa-saṃhitā. Unaviṁśati saṃhitā (—Sātātapa—). Śri Pañcānana Tarkaratna kartṛṭka sampādita. pp. 465-78. 1903-4. See Una-viṁśati saṃhitā.

Saura-purāṇa. Saura-purāṇam. Pañcānana Tarkaratna sampādita. 2nd ed. Calcutta, Vaṅgavāsi Press, 1909-10.

Siddhānta-kaumudi by Bhaṭṭoji Dikṣita. The Siddhānta kaumudi with the Tattvabodhini commentary* of Jnanendra Sarasvati and the Subodhini commentary of Jayakrishna. Ed. by Vasudev Laxman Śāstri Pāṇikar. 6th ed. Bombay, Nirnaya-sigara Press, 1929.

Siva-purāṇa. Siva-purāṇam. Pañcānana Tarkaratna sampādita. Calcutta, Vaṅgavāsi Press, 1907-8.

Skanda-purāṇa. Skanda-purāṇam (Māheśvara-khaṇḍa, Vaiṣṇava-khaṇḍa, Brahma-khaṇḍa, Kāśi-khaṇḍa,

- Āvantya-khaṇḍa, Nāgara-khaṇḍa and Prabhāśa-khaṇḍa) Ed. by Pañcānana Tarkaratna. Calcutta, Vāngavāsi Press, 1911-12.
- Smṛti-candrikā by Devanāna Bhaṭṭa. Smṛti-candrikā (only Āhnika-kāṇḍa and Śrāddha-kāṇḍa). Mysore Govt. Oriental Library Series. *Bibliotheca Sanskrita*, Nos. 44 and 52. Mysore, Govt. Branch Press, 1918.
- Smṛti-kaustubha by Ananta Bhaṭṭa. Smṛti-kaustubhaḥ by Anantadeva, son of Āpadeva. Ed. by Vāsudeva Sarmā Pāṇaśikar, son of Lakṣmaṇa Sarmā. Bombay, Nirṇaya-sāgara Press, 1909.
- Smṛtinām samuccayah. Smṛtinām samuccayah (Āngirāḥ, Atri, Āpastamba, Auśanasa, Gobhila, Dakṣa, Devala, Br̥haspati, Yama... Vaśiṣṭha, Hārita, Vyāsa, Śāṅkha, Śatātapa,... Baudhāyana). *Anandāśrama Sanskrit Series*, No. 48. Poona, Ānandaśrama Press, 1905.
- Smṛti-ratnākara. Smṛti-ratnākara. Ed. by Gaṅgāviṣṇu, son of Kṛṣṇadāsa. Bombay, Lakṣmivehikaṭeēvara Press 1898.
- Smṛti-sāroddhāra by Viśvambhara Tripāṭhin. Smṛti-sāroddhāra. Fasciculae I-IV. Ed. by Paṇḍit Mangal Miśra. *Choukhamba Sanskrit Series*. Benares, Vidyā-vilāsa Press, 1911.
- Śrāddha-candrikā by Divākara Bhaṭṭa. Śrāddha Chandrikā... Ed. by Pandit Sri Visnuprasāda Bhandārī.... *Choukhamba Sanskrit Series*. Benares, Vidyā-vilāsa Press, 1934.
- Śrāddha-kalpa-latā by Nanda Paṇḍita. Śrāddha Kalpalatā. Ed. by Sri Lakṣmīdhara Panta Dharmādhibhār. *Choukhamba Sanskrit Series*. Benares, Vidyā-vilāsa Press, 1933.
- Śraddha-kriyā-kaumudi by Govindānanda Kavikah-kāṇācārya. Ed. by Paṇḍita Kamala Kṛṣṇa Smṛti-bhūṣāṇa. *Bibliotheca Indica*. Calcutta, Sanskrit Press, 1904.

Śrāddha-mayūkha by Nilakantha Bhatta. Shraddha Mayukha. Ed. by Mahadeva Gangadhar Barke and Vyankatesha Ramachandra Lele. Bombay, Gujarati Printing Press, 1920.

Śrāddha-tattva by Raghunandana Bhaṭṭācārya. Smṛti-sastra. Śrāddha-tattvam. Mahāmahopādhyāya-Raghunandana-Bhaṭṭācārya-viracitam. Sri Candicaraya-Smṛtibhūṣanena saṃśodhitam prakāśitaḥ ca. Calcutta, Victoria Press, 1914-15.

Śrāddha-viveka by Rudradhara. Śrāddha-viveka.. Ed. by Pandit Ananta Rāma Dogarā Śāstri Vedācārya. Kashi Sanskrit Series. Benares, Vidyā-vilāsa Press, 1936,

Śuddhi-tattva (from the Smṛti-tattva) by Raghunandana Bhaṭṭācārya : ° tīkā by Kāśirāma Vācaspati. Śuddhi-tattvam.....Raghunandana-Bhaṭṭācārya-viracitam. Kāśirāma-Vācaspati-kṛta-tīkayā Rādhāmohana-Gosvāmi-Bhaṭṭācārya-kṛta-tīkayā ca sametam.....Śri Candicaraya-Smṛtibhūṣanena saṃśodhitam. Fourth ed. Calcutta, Victoria Press, (1913-14).

——— : ° tīkā by Rādhāmohana Gosvāmin. Śuddhi-tattvam. ...Rādhāmohana-Gosvāmi-Bhaṭṭācārya-kṛta-tīkayā ca sametam. See Śuddhi-tattva by Raghunandana Bhaṭṭācārya : ° tīkā by Kāśirāma Vācaspati. Sūkti-muktāvali by Ārohaka Bhagadatta Jalhana. The Sūkti-muktāvali...Ed...by Embar Krishnamācārya. Gaekwad's Oriental Series. Baroda, Oriental Institute, 1938.

Tattva-muktā-kalāpa. Tattva-muktā-kalāpa by Venkaṭānātha. Benares, Medical Hall Press, 1900.

Tīrtha-cintāmaṇi by Vācaspati Miśra. Tīrtha-cintāmaṇi ...Ed. by Kamalkrishna Smṛtitīrtha. Calcutta, Sanskrit Press, 1919.

Tīti-tattva by Raghunandana Bhaṭṭācārya. Smṛti-sastra. Tīti-tattvam. Mahāmahopādhyāya-

Raghunandana- Bhaṭṭācārya- viracitam. Śri-Caṇḍī-
carāṇa-Smṛtibhūṣanena samśodhitam prakaśitaḥ ca.
Calcutta, Hare Press, 1906-7.

Tithy-arka by Divākara. Tithy-arkaḥ . Ed. by Śri Kṛṣṇa
Pantha Śāstri. Benares, Indian Press Ltd., 1932-33.

Tristhalī-setu by Nārāyaṇa Bhaṭṭa. Tristhalī-setubh.
Ānandāśrama Sanskrit Series, No. 78. Poona, Ānanda-
śrama Press, 1915.

Tristhalī-setu-sāra-saṃgraha by Bhaṭṭoji Dikṣita. The
Tristhalisetu...The Princess of Wales Sarasvati
Bhavana texts, No. 65. Benares, Royal Printing
Works, 1936.

Ūnaviṁśati-saṃhitā. Ūnaviṁśati saṃhitā. (Atri, Viṣṇu
Hārita, Yajñavalkya, Uśanas, Aṅgiras, Yama,
Āpastamba, Saṃvarta, Kātyāyana, Bhṛhaspati, Parāśara,
Vyāsa, Śaṅkha, Likhita, Dakṣa, Gautama, Śatātapa,
and Vaśiṣṭha saṃphitas)...Śri Pañcānana Tarkaratna
kartṛṭka sampādita. Calcutta, Vāṅgavāsi Press,
1903-4.

Uśanabha- saṃhitā. Ūnaviṁśati saṃhitā. (...Uśanabha...). . .
Śri Pañcānana Tarkaratna kartṛṭka sampādita.
pp. 219-63. 1903-4. See Ūnaviṁśati-saṃphita.

Vācaspati Miśra. Tīrtha-cintāmaṇi.

Vāmana-purāṇa. Vāmana-purāṇam...Śriyukta Pañcānana
Tarkaratna sampādita. Calcutta, Vāṅgavāsi Press,
1314 (1907-8).

Varāha-purāṇa. Atha Śrimad-Varāha-mahā-purāṇam
prārabhyate. Bombay, Venkatesvara Press, 1902-3.

Varṣa-kriyā-kaumudi by Govindānanda Kavikākāṇ-
cārya. Varṣa-kriyā-kaumudi.....Ed. by Kamala-
kṛṣṇa Smṛtibhūṣan. Calcutta, Baptist Mission Press,
1901-1902.

- Vasiṣṭha-saṃhitā. Īnaviṁśati-saṃhitā. (...Vasiṣṭha), pp. 479-509. See Īnaviṁśati-saṃhitā.
- See also Smṛtiṇīm samuccayāḥ.
- Vāyu-purāṇa. Vāyu-purāṇam... Śriyukta Pañcānana Tarkaratna saṃpādita. Calcutta, Vaṅgavāsi Press, 1910-11.
- Velankar, H. D. Descriptive Catalogue of Sanskrit and Prakrit Manuscripts in the library of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society.
- Vidhāna-pārijāta. The Vidhāna-pārijāta by Ananta Bhaṭṭa. Ed. by Pañdita Tārāprasanna Vidyāratna. Vols. 1-II. *Bibliotheca Indica*, Calcutta, Giriśa Vidyāratna Press, 1905.
- Vijñāneśvara. Mitākṣarā. See Yājñavalkya-smṛti : M by V. Vira-mitrodaya by Mitra Miśra. Viramitrodaya (Vol. II : Āhnika-prakāśa. Vol. IX : Śrāddha-prakāśa. Vol. X : Tirtha-prakāśa. Vol. XIII : Samaya-prakāśa.) *Chouckha-mba Sanskrit Series*. Benares, Vidyā-vilāsa Press, 1913.
- Viṣṇu-dharmottara-purāṇa. Atha Viṣṇu-dharmottara-mahā-purāṇa-prārambhah. Bombay, Venkaṭeśvara Press, 1912-13.
- Viṣṇu-purāṇa. Viṣṇu-purāṇam.... Śriyukta Pañcānana Tarkaratna saṃpādita. 2nd ed. Calcutta, Vaṅgavāsi Press, 1331 (1924-25).
- Viṣṇu-saṃhitā. Īnaviṁśati-saṃhitā (Viṣṇu.....).... Śri Pañcānana Tarkaratna kartṛṭka saṃpādita. pp. 25-121. 1933-4. See Īnaviṁśati-saṃhitā.
- Viṣvaṃbhara Tripāṭhin. Smṛti-sāroddhāra.
- Vṛddha-Harita-saṃhitā. See Harita-saṃhitā [Vṛddha].
- Vyāsa-saṃhitā. Īnaviṁśati-saṃhitā. (...Vyāsa)... Śri Pañcānana Tarkaratna kartṛṭka saṃpādita. pp. 377-92. 1903-4. See Īnaviṁśati-saṃhitā.

Yājñavalkya-saṁhitā. Īnaviṁśati-saṁhitā (...Yājñavalkya...).....Śri Pañcānana Tarkaratna kartṛpka sampādita. pp. 135-218. 1903-4. See Īnaviṁśati-saṁhitā.

Mitākṣarā by Viññāneśvara. Yājñavalkya-smṛtiḥ. Viññāneśvara-praṇita-Mitākṣarā-vyākhyā-samvalita. 4th ed. Bombay, Nirṇaya-sāgara Press, 1936.

Yama-saṁhitā. Īnaviṁśati-saṁhitā. (.....Yama...)... pp. 269-74. See Īnaviṁśati saṁhitā.

Yogi-Yājñavalkya. [Ed. from the Vasumatī Press]. Calcutta, Vasumatī Electric Press, [1911.]

N. B. Full Bibliographical informations about some printed works and MSS. have been given *in loco*, and, therefore, not been repeated here in the Bibliography.

General Index

- Abhaya, 44
Ābhuydayika, 47
Ācāras, 9
Ādi-purāṇa, 214, 272
Aditi, 93, 94, 292
Aditi-tirtha, 94
Āditya, 292
Āditya-purāṇa, 214, 230
Agastya, 114
Agni, 226
Agnicīt, 93
Agni-hotra, ritual, 9
Agni-purāṇa, 140, 153, 154,
155, 159, 189, 199, 215, 220,
221, 222
Agniṣṭoma, 93, 113, 190, 293
Agniśvätta, manes, 63
Āhnika-tattva, 183, 184, 185,
187, 188, 190, 191, 193, 194,
258, 288, 312
Aitareya-brāhmaṇa, 9
Ājyapas, 63
Akṣaya-vrata, 99
Alakṣmi, 85
Allahabad, 91
Amara. *See* the family tree (2)
appended.
Amarāpaga, 294
Amara-koṣa, 33
Amara, tirtha, 291
Amarasimha. *See* Amara-koṣa.
Āmrātaka-tirtha, 95, 295
Amṛtanātha Jhā, *See* Kṛtya-
sūra-samuccaya.
Ananta Bhaṭṭa. *See* Vidyāna-
pārijāta.
Anantadeva, Smṛti-kaustubha.
Āngirab-samhitā, 63, 205, 213
Āṇimā, 292
Aniruddha Bhaṭṭa. *See*
Hāra-lata.
Āpastamba-dharma-sūtra, 9
Āpastamba-ghrya-sūtra, 9
Āpastamba-śrauta-sūtra, 145
Apsaras, several names of, 63,
100, 292
Āpat-tirtha, 101, 309
Ārdrā, 68, 69, 166, 167
Arjuna. *See* the family tree
appended.
Ārohaka Bhagadatta Jalhana.
See Sūkti-muktāvali.
Asa Foetida, 50
Āślesā star, also called Nāga-
daivata, 68, 166
Āśraya-prakaraya, 44, 84
Āṣṭādhyāyi, *See* Pāṇini.
Āstāṅga-yoga, 259

- Asthi-sthiti-prakaraṇa, 99
 Āsuri, 63
 Āśvalāyana-grhya-sūtra, 9, 98
 Āśvalāyana-śrauta-sūtra, 98.
 Āśvamedha, 289, 293, 294, 296
 Āśvatara, 91, 99, 288, 304
 Āśvayuk, 163
 Āśvi, 166
 Atri-saṃhitā, 251
 Avagāhana-prakaraṇa, 44, 449,
 58, 138
 Āvāhana, 50
 Balabhadra, 19
 Balarāma, 4
 Baudhāyana, 189
 Baudhāyana-saṃhitā or smṛti,
 also called Baudhāyana-
 dharma-sūtra, 145, 185, 189,
 194
 Benares, 88, 95, 96
 Bhagiratha, 80, 86
 Bhāgirathi, 33
 Bhāskara-kṣetra, i. e. Prayāga,
 135
 Bhattoji Dīkṣita. *See* Siddhā-
 nta-kaumudi.
 Bhavasimha or Bhaveśa. *See*
 the family tree appended.
 Bhavisya-purāṇa, 58, 65, 104,
 109, 111, 112, 116, 120, 121,
 122, 123, 125, 126, 128, 137,
 140, 143, 144, 146, 147,
 148, 149, 150, 153, 154,
 157, 158, 159, 160, 161,
 163, 164, 165, 166, 167,
 170, 172, 173, 178, 182,
 190, 191, 192, 194, 195,
 205, 206, 212, 216, 217,
 219, 226, 228, 230, 231,
 232, 234, 235, 237, 239,
 244, 251, 255, 256, 257,
 260, 261, 264, 265, 268,
 269, 273, 283, 287, 291,
 292, 297, 311, 313
 Bhavisyottara-purāṇa 209
 Bhīmā, 89, 282
 Bhogavati, 23, 33, 92, 289, 290
 Bhojarāja, Rāja-mārtanda, 72,
 176, 180, 181
 Bhṛgu, 38
 Bhūmi-dāna, sub-section on, 78
 Binabai, date of, 1 ; personal
 information about, 1-3 ;
 summary of the work of,
 4-8 ; verses in praise of,
 33-34.
 Brahmā, 12, 25, 26, 63, 80, 93,
 126, 127, 229, 292
 Brāhmaṇa, 50, 60
 Brahman, 83, 86, 87, 88, 89,
 101, 149, 161
 Brahmānda-purāṇa, 58, 109,
 110, 112, 114, 120, 121,
 125, 128, 129, 136, 137, 138,
 139, 140, 141, 142, 153, 154,
 155, 159, 162, 165, 189, 192,
 195, 255, 257, 258, 260, 266,
 268, 269, 272, 273, 280, 296,
 311
 Brahmāṇi, 93, 292

- Brahma-purāṇa, 71, 105, 115, 120, 122, 123, 139, 140, 143, 146, 158, 162, 170, 172, 176, 177, 215, 232, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 256, 260, 261, 262, 267, 275, 291, 11
 Brahmasūtra, 96
 Brāhma-tīrtha, 59, 60, 94, 130
 Brhadvāsiṣṭha, 166, 171, 230, 255
 Brhaspati-samhitā, 168, 181, 196, 197, 207
 Brhat-stotra-ratna-hāra, 242, 243
 Brhat-stotra-ratnākara, 241
 Cāhuvāna, 2, 37
 Cakratīrtha, 5, 6, 19, 25
 Campaka-tīrtha, 94, 295
 Cañdeśvara Thākura. *See*
 Kṛtya-ratnākara.
 Candrabhāgā, 282, 291
 Candrasimha, 43. *See also* the family-tree appended.
 Cāndra system, 66
 Cāndrāyana rite, 83, 109, 190, 219, 257, 261, 266
 Catur-varga-cintāmani, 203, 204, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 228, 229, 230, 231, 270, 271, 272. *See also* Appendix, Further references and notes.
 Central Provinces, 55
 Chandoga, 209
 Chandoga-pariṣiṣṭa, *See* Katya-yana-samhitā.
 Chāndogya Upaniṣad, 98
 Chronology of India, 1, 2
 Citragupta, 279
 Cudāsama Maṇḍalika, 1, 2
 Dadhi-dhenu, 223
 Dakṣa-samhitā, 144, 150, 186, 196, 197, 209
 Dakṣa-sūtra, 312
 Dakṣināyana, 70, 171
 Dāna-candrikā, 199, 200, 222, 228, 231. *See also* Appendix, Further references and notes.
 Dāna, chap. on, 44, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 229
 Dāna-dharma, 123, 124, 125, 136, 137, 154, 159, 189, 192, 256, 258, 259
 Dāna-khaṇḍa. *See* Catur-varga-cintāmani.
 Dāna-kriyā-kaumudi, 222, 226, 228, 230, 231, 249. *See also* Further references and notes.
 Dāna-kṛtya, chap. on, 199
 Dāna-mayūkha, 144, 150, 186, 196, 197, 209. *See also* Further references and notes.
 Dāna-prakarapa, 74, 195, 196, 197, 209
 Dānas, various kinds of, 27-31

- Darpanārāyaṇa. *See* the family-tree appended.
- Daśaharā-snāna, 69, 70, 169.
- Daśāśvamedhika tīrtha, 92, 289.
- Daśavarta, 69, 292, 294.
- Demons, 63.
- Devakī-tīrtha, 89, 282.
- Devala, 60.
- Deva, lake, 282, 291.
- Devala-samhitā, 108, 139, 144, 145.
- Devanē Bhaṭṭa. *See* Smṛti-candrikā.
- Devasimha. *See* the family-tree appended.
- Devatūḍhikaraṇa, 131.
- Deva-tīrtha, 60.
- Devikā, 291.
- Devī-māhātmya, 111.
- Devi-purāṇa, 52, 123, 130, 181, 205, 245.
- Dhanus, rāśi, 66.
- Dharmarāja, 78.
- Dharma-śāstra, 44.
- Dhenuka, 93, 292.
- Dhenus, various kinds of, 223.
- Dhirā. *See* Hirā.
- Dhīrasimha. *See* the family-tree appended.
- Dhiramatī. *See* the family-tree appended.
- Dhūpādi-dāna, sub-section on, 75.
- Dina-kṣaya snāna, 68, 164.
- Dipa-dāna, sub-section on, 75.
- Divākara. *See* Dāna-candri-kā, Śrāddha-candrikā and Tithy-arka.
- Dravya-dhenu, 223.
- Durgā, 76, 212, 216, 217, 240.
- Duff, C. Mabel, 1, 2.
- Durvāsas, 12, 13, 14, 19.
- Dvāpara, 163.
- Dvārakā, 4, 12, 14, 15, 17, 19, 23, 27, 28, 31.
- Dvārakā-Gaṅgā, 5.
- Dvārakā-māhātmya, 3, 7, 13, 21, 25, 38.
- Dvārakā-pattala, 1, 3, 4, 11, 18, 20, 27, 32, 35, 37, 62.
- Ekādaśi-tattva, 235.
- Eclipses, solar and lunar, 78, 176, 274.
- Ekoddiṣṭa-śrāddha, 52.
- Epigraphia Indica.
- Flowers, 253.
- Fruits, various kinds of, 52, 252.
- Gadādhara Rājaguru. *See* Kūla-sāra.
- Gana, 94.
- Gandaki-tīrtha, 89, 94, 282, 291, 294, 295.
- Gandharvas, 63, 90, 93, 100.
- Gandharva-grhitā, 9.
- Ganeśa, 4, 116, 117.
- Ganeśvara, 19.

- Gaṅgābdhi, 5.
- Gaṅgādvāra, 93, 94, 287, 292, 294, 295.
- Gaṅgā-māhātmya-prakaraṇa, 172, 314.
- Gaṅgā-sāgara saṅgama, 274, 275, 279.
- Gaṅgā-stava, Vālmīkī, 107.
- Gaṅgā-vākyāvalī, summary of the, 44, 103; quoted by Raghunandana, 104, 105. For other authorities quoting from the Gaṅgā-vākyāvalī, see Appendix, Further references and notes.
- Ganges, 2, 3, 5, 12, 20, 23, 25, 26, 32, 33, 38, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 64, 65, 67, 70, 73, 75, 76, 77, 79 etc. See also Jāhnavi.
- Gāṅgeya, 130, 169, 269, 274.
- Garbhādhāna, 55.
- Garments, 249-51.
- Gārgī, 106.
- Garuḍa-purāṇa, 70, 144, 145, 146, 165, 170, 173, 174, 175, 176, 177, 194, 312.
- Gati-prakaraṇa, 44, 49, 123,
- Gaudīya-smṛti. See also Appendix, Some remarks on the sources.
- Gautama, 98.
- Gautama-samhitā. See Gau-tama.
- Gavyūti, 136.
- Gayā, 27, 31, 47, 54, 57, 82, 93, 95, 96, 136, 255.
- Ghṛtāci, 93, 292.
- Ghṛta-dhenu, 219, 223.
- Girnar, 1, 2.
- Gitā, 127.
- Gobhila, 60.
- Gobhila-grhya-sūtra, 144.
- Gobhila-smṛti, 146.
- Godāvari, 24, 89, 282.
- Goddesses (such as Brah-māṇi, Pārvatī, etc.) 202.
- Gomatī, (river Gomti in Oudh on which Lucknow is situated), 4, 5, 6, 7, 12, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 31, 89, 282, 291.
- Gopikā tank, 6, 26.
- Gotīrtha, 93, 292.
- Govinda, 84, 93, 262, 293.
- Govinda-dvādaśi, 85, 267.
- Govindānanda Kavikaṇkanā-cārya. See Dāna-kriyā-kaumudi, Varṣa-kriyā-kaumudi and Śrāddha-kriyā-kaumudi.
- Grahaṇa-snāna, 71, 176.
- Guḍa-dhenu-dāna, 76, 220, 223.
- Hamsa-prapātana, 92.
- Hāṃsi, 22.
- Hara, 107, 148, 314.

- Hāra-latā. *See* Appendix, Further references and notes.
- Harasimha, 2, 11, 18, 20, 32, 35, 36, 37.
- Harasimha. *See* the genealogical table appended.
- Harasimhadeva, 37.
- Hari, 5, 23, 32, 84, 89, 99, 107, 127, 174.
- Harihara, 312.
- Hārīta-sanhitā, 144, 186, 199, 208, 214.
- Hari-vanśa, 107, 109.
- Hayaśīrṣa-pañca-rātra, 218. *See also* Appendix, Some remarks on the sources, etc.
- Hemādri, 203.
- Hemakūṭa, (1) Kailāsa; (2) Bandarpuccha range of the Himalayas, 89, 282, 291.
- Himalayas, 80.
- Hirā or Dhīrā. *See* the family tree appended.
- India Office Library MS., 108, 136.
- India, 85, 87, 89, 90, 94, 229.
- Indrāṇī, 95.
- Indranila, 236.
- Indrāṇī tirtha situated on the Ajaya river; not far from Katwa in Burdwan, 95, 295.
- Indus, 89.
- Jābāli. *See* Appendix, Some remarks on the sources, etc.
- Jāhnavī, 20, 23, 135, 141, 148, 165, 168.
- Jahnu, 94, 295.
- Jaimini, 22.
- Jaiminīya-nyāya-mālā-vistara. *See* Appendix, Further reference and notes.
- Jala, 44.
- Jala-dhenu, 223.
- Jala-prakarana, 82.
- Jalhaṇa. *See* Sūkti-muktāvali.
- Jambu-dvīpa, 100, 101, 310.
- Janārdana, 32, 257.
- Japa, 44.
- Japa-prakarana, 73.
- Jayā. *See* the genealogical table appended.
- Jimūtavāhana. *See* Kālaviveka.
- Jñāna-yoga, 218.
- Jyotiṣṭoma, 93, 94, 293, 295.
- Kailāsa, 17.
- Kālakarnī, 111.
- Kāla-Mādhava, also called Kāla-nirnaya. *See* Appendix, Further references and notes.
- Kāla-sāra. *See* Appendix, Further references and notes.
- Kāla-tattva-vivecana. *See*

- Appendix, Further references and notes.
- Kāla-viveka. *See* Appendix, Further references and notes.
- Kāli, 127, 130, 153, 163, 170.
- Kālikā-purāṇa, 202, 203, 204, 219, 310.
- Kālindi (Yumna), 279.
- Kālottara, 219.
- Kalpa-druma, 55, 135
- Kalpa-taru, 3, 95.
- Kalpa-taru-parimala, 96.
- Kāmadeva, 95.
- Kamalākara Bhaṭṭa. *See* Nirnaya-sindhu.
- Kambala, 91, 99, 288.
- Kanakhala (scene of Dakṣa's sacrifice; two miles from Hardwar), 93, 94, 293.
- Kanyā-rāśi, 66.
- Kapila, sage, 33, 63, 149.
- Kapilā, 6, 154, 155, 160, 161, 228.
- Kapilā-dāna, subsection on, 77.
- Kapila-tīrtha (river Nerbuda near its source) 94, 294.
- Karkaṭa-rāśi, 66.
- Kartikādi-snāna, 174.
- Kāśi, 294.
- Kāśyapa, 94.
- Kāśi-khaṇḍa, 109, 111, 112, 128, 241.
- Kathiawad, 1, 2.
- Kātyāyana, 221, 312.
- Kāya-tīrtha, 59, 60.
- Kātyāyana-saṃhitā, 183, 184, 185, 196, 197, 221, 312.
- Kātyāyana-śrauta-sūtra, 98, 197.
- Kauśika-sūtra, 98.
- Kausīki, 89, 94, 282, 291, 295.
- Kauśitaki, 9.
- Kāverī (Cauvery), 89, 282, 291
- Kinnaras, 100.
- Kirtana, 44.
- Kirtana-prakaraṇa, 45, 110.
- Koṭi-tīrtha, or Koṭa-tīrtha, now known as Karod-tīrtha, a tank situated in the fort of Kalinjar, 100.
- Kṛṣṇa, 3, 4, 7, 12, 13, 14, 15, 19, 22, 24, 27, 28, 29, 35, 38, 39.
- Kṛṣṇajini (also called Kārṇājini), 187.
- Kṛṣṇanātha, 66.
- Kṛṣṇāśṭami, 168.
- Kṛta age, 292.
- Kṛta-kṛtya-prakaraṇa, 44, 85.
- Kṛtavēṇikā (also called Kṛṣṇavēṇikā, i.e. 1. Kṛṣṇā and Vēṇā rivers following together; 2. the river Kṛṣṇā), 282.
- Kṛtya-ratnākara. *See* Appendix, Further references and notes.

- Kṛtya-sāra-samuccaya. *See* Appendix, References and notes.
- Kṛtya-tattva, 174, 179.
- Kṣatriya, 60, 62.
- Kṣemā, 23, 148.
- Kṣetra, 44.
- Kṣetra-prakaraṇa, 58, 136.
- Kubera, 90.
- Kubjā-tīrtha, (the Kubjā is a tributary of the Nerbuda), 94, 293.
- Kuhū, 168.
- Kumbha-rāśi, 66.
- Kumbhipāka, 103, 264, 313.
- Kürma-purāṇa, 255, 270, 273.
- Kurukṣetra, 88, 95, 96, 99, 190, 275, 279, 298.
- Kuśavarta (1. a tank in Tryambaka near Nasik 2. a ghat in Hardwar), 93, 94, 294, 295.
- Lachimū Devī (Lakṣmīdevī), 43. For the verses composed by her, *see* Sanskrit Poetesses, Part A, published in this series.
- Laghu-Hārita-saṃhitā, 186, 247.
- Lakṣmī, 26, 90, 93, 222, 225, 292.
- Liṅga-purāṇa, 65, 157, 256.
- Love, 50.
- Madanapāla. *See* Madana-pārijāta.
- Madana-pārijāta. *See* Appendix, Further references and notes.
- Mādhaba, 32, 174, 293. *See also* Jaiminiya-nyāya-mālā-vistara and Kāla-Mādhaba.
- Mādhava-snāna, 174, 175.
- Madhu-dhenu, 223.
- Madhusudana, comm. of Āhnika-tattva, 191.
- Mañhyālīna-snāna, 178.
- Māgha-phālguna-snāna, 173.
- Māgha-saptami-snāna, 66, 159.
- Mahā-bhārata, 58, 114, 115, 127, 134, 199, 202, 210, 229, 257, 258, 259, 260, 261, 266, 267, 274, 278, 287, 293, 296, 297. *See also* Dāna-dharma, Vana-parvan and Hari-vampā.
- Mahādeva, 84, 90, 92, 292.
- Mahājyaiṣṭhi, 71, 95, 296.
- Mahājyaiṣṭhi-snāna, 72, 179.
- Mahākāla, 89, 291.
- Mahānadi, 174.
- Mahāraurava, 259.
- Mahāvāruṇī, 71.
- Mahendra, 256.
- Maheśvara, 29.
- Maheśvari, 130, 150.
- Makara-rāśi, 66.
- Makara-tīrtha, 89.
- Mala-māsa-tattva by Raghu-

- nandana, 104, 174, 175, 276, 287, 288, 290.
 Mānavi-dharma-śāstra, 98.
 Mānasa, 92.
 Mandākīni (a tributary of the Alakānandā), 33, 101, 242.
 Maṇḍalika, 1, 2, 11, 18, 20, 32, 35, 36, 37.
 Maṇikarnikā (1. a ghat in Benares. 2. Maṇikaran in the Kulu Valley), 94, 295.
 Manu, 59, 63, 84, 127.
 Manu-saṃhitā, 103, 143, 146, 195, 196, 211, 247.
 Manvādi-snāna, 68, 163.
 Manvādi-tithis, 67.
 Manvantara, 164.
 Mārkandeya-purāṇa, 16, 48, 117, 276.
 Marici, 186, 188, 289. *See also* Appendix, Some remarks about the sources, etc.
 Maruts, 292.
 Māsa-snāna, 71.
 Matsya-purāṇa, 48, 99, 117, 118, 135, 138, 141, 143, 148, 159, 162, 163, 170, 171, 180, 183, 199, 214, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 228, 257, 269, 273, 278, 286, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 313.
 Maya, 26.
 Māyā, 88.
 Maya, tank, 6, 26.
 Medhā, 93, 292.
 Menakā, 93, 292.
 Mesa-rāśi, 66.
 Milk and its varieties, 252.
 Miṁmāṃsā-darśana. *See* Jainīya.*
 Mina-parvata, 94.
 Mīna-rāśi, 66.
 Minavati, 39.
 Mithilā, 43.
 Mithuna-rāśi, 66.
 Mitramiśra. *See* Vira-mitrodaya.
 Moon, 100.
 Mṛgasīras, also called Mastaka, 68, 166.
 Mṛttikā-prakarana, 44, 73, 192.
 Mṛtyu, 44.
 Mṛtyu-prakarana, 86.
 Mukta-venī (as opposed to Yukta-venī or Allahabad—Trivenī in Bengal, also called Dakṣina-prayāga and Sapta-grāma), 133.
 Murāri, 35.
 Nāgara, 93.
 Naimiśa, 89, 93, 282, 291, 292.
 Nakṣatra-snāna, 68, 164, 166.
 Nakṣatra system, 66.
 Nakṣatra-yoga, 181.
 Nāma-liṅgāṇusāsana. *See* Amarākoṣa.

- Namaskāra-prakarana, 44, 50, 125, 128.
- Nandana, 4.
- Nanda Panjita. *See* Srāddha-kalpa-latā.
- Nandā-snāna, 67, 160, 192, 195, 207, 232.
- Nandā-tithis, 67.
- Nandinī, 23, 148.
- Nandikeśvara-purāṇa, 201, 262. *See also* Appendix, Some remarks on the sources.
- Nandi-purāṇa, 105, 206, 212, 213, 230.
- Nārada, 13, 152.
- Nārada-purāṇa, 129, 156, 197, 259, 260, 261.
- Naraka, 113, 117, 153, 168, 228.
- Naraka-tirtha, 101.
- Narasimha, also called Darpanārāyana. *See* the genealogical table appended.
- Narasimha-purāṇa, 143, 152, 193, 270.
- Nārāyaṇa, 23, 59, 67, 73, 80, 84, 88, 90, 102, 137, 150, 162, 195, 233, 234, 240, 241, 242, 264.
- Nārāyaṇa-kṣetra, 137.
- Nārāyaṇa Bhaṭṭa. *See* Prayoga-ratna.
- Navanīta-dhenu, 223.
- Nepāla, kambala (blanket) from, 64.
- Nerbuda, 2, 89, 282, 285, 291.
- Nilakantha Bhaṭṭa. *See* Dūna-mayukha, Samava-mayukha and Srāddha-mayukha.
- Nilakantha, Lake (in Nepal at the foot of Sheopuri peak, five miles north of Katamundu), 291.
- Nilakanthārbuda, 89, 282.
- Nilaparvata (here, probably, the Haridwar hills called Caṇḍī hills and situated between Haridwar and Kankhal), 294.
- Nirnaya-sindhu. *See* Appendix, Further references and notes.
- Niṣṭhā-kalikā, 219. *See also* Appendix, Some remarks about the sources, etc.
- Nivartana, 228.
- Nṛga, well, 6, 22, 23, 27.
- Omkāra (identical with the Māndhätā island in the Nerbuda having the temple of Omkāranātha, one of the twelve great Līṅgas of Siva), 89, 291.
- Padma-purāṇa, 108, 122, 126, 139, 140, 142, 143, 148, 149, 150, 153, 154,

- 164, 165, 173, 175, 195,
 210, 218, 219, 220, 221,
 222, 223, 249, 257, 258,
 261, 263, 264, 265, 266,
 267, 273, 274, 275, 276,
 277, 278, 279, 280, 281,
 282, 283, 284, 285, 287,
 288, 289, 290, 291, 292,
 313. *See also* Appendix,
 Further references and
 notes.
- Paiñhinasi, 60, 119, 144,
 164. *See also* Appendix,
 Some remarks on the
 sources, etc.
- Pañca-pādikā-vivarana of
 Prakāśatman Yati, 96.
- Pañcasikha, 63.
- Pānini, 56.
- Parśu, 261.
- Pāraskara, 268
- Pārvatī-śrāddha, 47, 99.
- Pārvati, 93, 292.
- Pāśadhikarana, 131
- Pāscima-vāhini-Gaṅgā-snāna,
 72, 182, 279.
- Pātaliputra, 2, 37.
- Paurānika-karma-darpana,
 186, 194.
- Pāyasa-dāna, 75.
- Payosnī (same as the Pani or
 Pain-Gaṅgā in the Cen-
 tral Provinces), 89.
- Pinyāka, 50.
- Pitr-devatās, 51.
- Pitr-tīrtha, 60.
- Prabhāsa, (same as Deva-
 pattana or Berawal in
 Kathiawar having the
 temple of Somanātha),
 14, 89, 282, 219.
- Prabhāsa-khanda, 3, 13, 21,
 38.
- Pracetas, 145, 150, 165, 168.
See also Some remarks
 on the sources, etc.
- Pradyumna-tīrtha (identical
 with Pandua in Hooghly),
 95, 296.
- Prahlāda, 12, 14, 15.
- Prajāpati, 59, 63, 64, 99,
 100.
- Prājāpatya, 261.
- Prakāśatman Yati, Pañca-
 pādikā-vivarana, 96.
- Prasiddha-dāna, 213
- Pratāpa, 2, 37.
- Pratiśiddha-prakarana, 311,
- Pratiṣṭhāna, 91, 92, 99, 287,
 289.
- Prayāga, 31, 48, 55, 56, 57,
 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95,
 96, 97, 98, 99, 100, 101,
 104, 117, 118, 134, 135,
 etc.
- Prayāga-marana-prakarana,
 101, 304.
- Prāyaścitta-prakarana, 85,
 261-266.
- Prāyaścitta-tattva, 72, 104,
 130, 161, 164, 165, 166,
 172, 173, 178, 179, 180,

- 190, 192, 195, 207, 232,
246, 257, 258, 259, 262,
264, 266, 267, 268, 269,
270, 273, 274, 302, 310,
311, 314.
- Prāyaścitta-viveka*, 265.
- Prayoga-ratna*. *See* Appendix I, Further references and notes.
- Priyadattā, 230.
- Punarvasu, 166.
- Punya-kāla-snāna-prakarana,
66, 158.
- Purāṇa, 3, 7, 8, 11, 29, 35,
43, 86, 103, 142, 146.
- Purānas: Ādi
 Aditya
 Agni
 Bhavīṣya
 Brahmānda
 Brahma
 Devi
 Kālikā
 Kūrma
 Liṅga
 Garuda
 Mārkandeya
 Matsya
 Nandi
 Nandikeśvara
 Nārada
 Narasiṁha
 Padma
 Siva
 Siva-dharma
 Skanda
- Vāmana
 Varāha
 Vāyu
 Viṣṇu-dharmottara
- Purn, 90.
- Puruṣottama. *See* Appendix I, Further references and notes.
- Puṣkara (also called Pokhrā,
only six miles from
Ajmer), 89, 93, 282, 291,
292.
- Pusyā star, 68, 165.
- Rādhāmohana Gosvāmin, 197.
- Raghunandana. *See* Appendix, Some Smārtas who have quoted from the Gaṅgā-vākyāvalī. *See also* Introduction, pp. 104-105.
- Raghunātha Bhaṭṭa. *See* Kāla-tattva-vivecana.
- Rāja-mārtanda of Bhojarāja,
72, 176, 180.
- Rājasūya, 88, 292, 293.
- Rāmabhadra, also called Rūpanārāyaṇa. *See* the genealogical tree appended.
- Rāmānuja, 1, 11, 35.
 Rāmānuja, school of, 1, 8.
- Rāmatīrtha (near Hangal
in Dharwar, Bombay
Presidency), 94, 295.
- Rāmāyana, 198, 219.
- Rambhā, 93, 292.

- Rasa-dhenu, 223.
 Rati, 93, 292.
 Raurava, 83, 101, 102, 133, 161, 218, 163.
 Reika, 90.
 Religion, 50.
 Revā. *See* Nerbuda.
 Rg-veda, 305.
 Ritual, Agnihotra, 9.
 Rivers (such as Sarayū, Gandakī, etc.), 282, 291.
 Rna-mocanaka, 92, 99, 290.
 Rohini, 166.
 Rohita, 254.
 Royal Asiatic Society of Bengal, 109. *See also* Appendix, The Quotations in the GV.
 Royal Family of Mithila. *See* Appendix.
 Rudra, 63, 75, 89, 93, 94, 101, 149, 152, 225, 292, 293.
 Rudradhara. *See* Srāddha-viveka.
 Rudra-kṣetra, 282.
 Rudrāṇī, 222.
 Rukmini, 4, 12, 13, 19.
 Rukmini, lake, 6, 26.
 Sacī, 93, 292.
 Sacipati, 265.
 Sadaśiti, 70.
 Sagara, 33, 86.
 Sūgara, 201.
 Sakra-loka, 172.
 Sakula, 94.
- Sūmānya-dāna, subsection on, 76, 219-226.
 Samaya-mayūkha. *See* Appendix, Further references and notes.
 Sambhu, 314.
 Samkara, Brahma-sūtra, 96.
 Samkara-tīrtha (near Patan situated at the confluence of Bāgmatī and Manimati in Nepal), 93.
 Samkrānti-snāna, 70, 170.
 Saṃvarta-saṃhitā, 210.
 Samyāva, 50.
 Sanaka, 26, 63.
 Sananda, 63.
 Sanātana, 63.
 Saṅkara, 222, 285.
 Saṅkha-saṃhitā, 32, 140, 145, 184, 187, 188, 189, 193, 297, 312.
 Saṅkhoddhāra, same as the island Beyt (in Guzrat), situated on the gulf of Cutch, 5, 6, 20, 26.
 Sāntā, 23, 148.
 Sapindikarana, 248.
 Saptagrāma (same as Mukta-Venī or Trivenī in Bengal), 296.
 Sarasvatī, 291.
 Sarayū (identical with the Ghagra or Gogra in Oudh), 89, 94, 282, 291, 294.
 Sarkarā-dhenu, 223.

- Sarva-bandhu-pratikṛti, 44.
 Sāstras, 46, 88.
 Satabhiṣā, 166.
 Satapatha Brāhmaṇa, 107.
 Sātātapa-saṃphitā, 198
 Saukara, 293.
 Saumyas, manes, 63.
 Saura-dharma, 170.
 Saura-purāṇa. *See* Appendix, Further references and notes.
 Saura, system, 66.
 Savana, system, 66.
 Scents, 253.
 Seeds, 252.
 Serpents, 63.
 Seṣa, 107.
 Siddhānta-kaumudi, 51.
 Silence to be observed, 169.
 Siloccaya-tīrtha, 94, 295.
 Simha-rāśi, 66.
 Sindhu, 25, 93, 282, 292, 293.
 Sinvāli, 168.
 Śiṣṭa-tantra, 263. *See also* Appendix, The Quotations of the GV.
 Siśupāla, 84.
 Sita-nlāmbu-saṅgama, 287.
 Sitā, 23.
 Siva, 23, 27, 45, 50, 65, 72, 76, 78, 79, 80, 83, 84, 88, 93, 94, 107, 110, 127, 128, 145, 157, 161, 212, 216, 217, 229, 233, 234, 237, 239, 241, 244.
 Siva-purāṇa, 205, 219.
 Siva-dharma-purāṇa, 157.
 Siva-kṣetra, 65, 156, 157.
 Siva-liṅgādi-sthāpana, subsection on, 76.
 Sivaloka, 217
 Siva-nadi-snāna, 65, 156.
 Siva-purāṇa, 7, 30, 127, 205, 206, 219, 230.
 Siva-sannihita-Gaṅgā-snāna, 72, 182.
 Sivasiṃha, 43.
 Skanda-purāṇa, 3, 4, 7, 13, 21, 22, 38, 56, 57, 65, 86, 109, 111, 112, 113, 120, 121, 124, 127, 128, 133, 134, 135, 137, 140, 141, 142, 152, 153, 156, 157, 164, 167, 168, 175, 176, 180, 184, 186, 192, 194, 195, 206, 107, 219, 229, 232, 241, 249, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 267, 268, 274, 275, 288, 307, 311, 313.
 Smaraṇa, 44.
 Smaraṇa prakarana, 108.
 Smṛti, 3, 35, 41, 43, 66, 103, 125, 141, 142, 145, 150, 159, 162, 178, 179, 180, 183, 186, 191, 194, 199, 216, 310, 313.
 Smṛti-candrikā. *See* Appendix, Further references and notes.

- Smṛti-mañjari, 248.
 Smṛtinām samuccaya, 55,
 116, 135, 140, 150, 312.
 Smṛti-sāroddhāra. *See* Appendix, Further references and notes.
 Smṛti-samuccaya, 134. *See also* Appendix, Some remarks on the sources, etc.
 Snāna-prakarana, 44, 139,
 196, 312.
 Soma juice, 55.
 Somaśarman, 22.
 Soma-tirtha (1. Prabhūsa.
 2. A place in Kurukṣetra where Kārtikeya killed Tārakāsura), 94.
 Sparśana, 44, 50.
 Sparśana-prakarana, 129.
 Srāddha, 31, 44, 47, 48, 50,
 51, 53, 54, 71, 72, 80, 81,
 82, 104, 130, 132, 133.
 Srāddha-candrikā. *See* Further references and notes.
 Srāddha-kalpa-latā. *See* Appendix, Further references and notes.
 Srāddha-kriyā-kaumudi. *See* Appendix, Further references and notes.
 Srāddha-prakarana, 130, 136.
 Srāddha-tattva, 105, 186,
 246, 247, 248.
 Srāddha-viveka by Rudradhara. *See* Appendix,
- Further references and notes.
 Sragdhārā, 11, 108
 Sravaṇa-prakarana, 44, 48,
 123
 Sravānā, star, 68, 166
 Srīvasti (same as Sahet-Mahet on Rapti in Gonda, Oudh), 89
 Srītī-khanda, Padma-purāna,
 140, 143, 221, 222, 223,
 273
 Śrutis, 35, 246
 Subhagā, 23, 148.
 Suddhi-tattva, 195, 196, 197,
 198, 199, 201, 208, 209,
 210, 212, 213, 214, 229,
 270. *See also* Appendix, Some remarks about the sources, etc.
 Sudra, 60, 62
 Sukālins, manes, 63
 Suktī-muktāvalī, 2
 Sūlapāni, Srāddha-viveka,
 22, 247
 Sumantu, 189. *See also* Appendix, Some remarks on the sources, etc.
 Sureśvari, 285
 Sūrya, 29, 30, 76, 80, 216,
 217, 233
 Sutlej, 89
 Suvarṇa-dāna, 231
 Suvarṇa-dhenu, 223
 Svarga, 228, 229
 Svarga-khanda of the Pad-

- ma-purāṇa, 266, 273, 274, 277, 283, 286, 287, 288, 291, 292, 293
 Taila-dhenu, 223
 Taittiriya-saṃhitā, 107
 Takṣaka, 49
 Tāpti (same as Tāpī; originates in the Satpura mountains and falls into the Arabian sea), 89, 282
 Tarpaṇa, 44
 Tarpaṇa-prakaraṇa, 152, 183
 Tattva-muktā-kalāpa of Venkaṭanātha, 96
 Tila-dhenu, 223
 Tila-tarpaṇa, 183
 Tilottamā, 93, 292
 Tirtha-cintāmaṇi, 272
 Tirtha-srāddha, 52
 Tithi-tattva of Raghunandanā, 70, 72, 105, 158, 159, 162, 163, 164, 165, 167, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 247, 267, 297. See also Appendix, Further references and notes.
 Tithy-arka. See also Appendix, Further references and notes.
 Toya-pāṇa, 44
 Toya-pāṇa-prakaraṇa, 83
 Trailokya-tīrtha, 127, 128
 Traivikrama, 14
 Trinity, 50
 Tripathagā, 33, 109
 Tripura, 89, 285
 Tripurahara, 107
 Tripurasimha. See the genealogical table appended.
 Trīśāṅku, 97
 Tri-sthali-setu. See Appendix. Further references and notes.
 Trivenī, (same as 1. Mukta-venī; 2. the confluence of the Gaṇḍakī, Devikā and Brahmaputri; 3. the confluence of Ganges, Yumna and Sarasvatī at Allahabad; 4. the confluence of the Tamer, Arun and Sunkosi), 93
 Tulā-rāsi, 66
 Tuṅgabhadrā (rivers Tuṅga and Bhadrā flowing together, thus becoming a tributary of the Kṛṣṇā), 89, 282, 291
 Uddhava, 26
 Unavimsati saṃhitā, 144, 181, 196, 289
 Urvaśi, 90, 93, 100, 286, 292
 Urvaśi-pulina, 100
 Urvaśi-tīrtha, 100
 Uśanāḥ-saṃhitā, 186
 Uttara-khanda of the Padma-purāṇa, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 285, 287
 Uttara-vāhini-Gaṅgā-snāna, 182

- Uttarāyana, 70, 171
 Vācaknavī, 106
 Vācaspati Miśra. *See* Tirtha-cintāmaṇi. *See also* Appendix VI; Some Smṛitas who have quoted from the Gaṅgā-vākyāvalī.
 Vadari-vana, i.e. Vadarikā (Vadarikāśrama—the temple of Nara-Nārāyaṇa, on the Gandhamādāna mountain; Badrinath in Garwal, United Provinces), 281
 Vahumūlaka, 99
 Vaishnava, 2, 110, 123
 Vaiśya, 60, 62
 Vaivasvata, 149
 Vajapeyi i.e. Vājasaneyi-samhitā or Sukla-Yajurveda, 209
 Vālmīki, Gaṅgā-stava, 107
 Vāmana-purāṇa, 107
 Vana-parvan of the Mahābhārata, 138, 154, 265, 274, 278, 280
 Vara-dāna, 6, 26
 Varāha-purāṇa, 112, 129, 166, 181
 Varāha-samhitā, 176
 Varhiṣads, manes, 63.
 Varṣa-kriyā-kaumudi. *See* Further references and notes.
 Varuna, 5, 22
 Vāruny-ādi-snāna, 71, 104, 179
 Vasanta-tilaka, 108
 Vaśiṣṭha, 21, 25
 Vaśiṣṭha-samhitā, 194, 198,
 Vāsudeva, 174
 Vāsuki, lake, 99, 291
 Vāsuki-tīrtha, 92
 Vāyu-purāṇa, 47, 117, 147, 185
 Veda, 127
 Vedāṅga, 147
 Vedānta, 8, 126
 Vegetables, 253
 Venī, 294
 Venivāhya-tīrtha, 294
 Veṅkaṭanātha, Tattva-muktākalāpa, 96
 Viḍhāna-pārijāta. *See* References and notes.
 Vidyādharaś, 63
 Vidyādhari, 23, 148
 Vidyāpati, 43, 103. For the life and works of Vidyāpati, *see* Appendix, The Royal Family of Mithila and some remarks on the authorship of the Gaṅgā-vākyāvalī.
 Vihāra, 299
 Vighna-prakarana, 310
 Vikrama, 2
 Viśaṇa-prakarana, 44, 124
 Vindhyaś, 94, 191, 294.
 Virajā, 54, 132, 256
 Vira-mitrodaya. *See* Ap-

- pendix, Further references and notes.
- author of: Mitra Miśra. See Appendix VI: Some Smārtas who have quoted from the Gaṅgā-vākyāvalī.
- Virasimha, 2, 32, 37.
- Viśālā, 54, 132, 285, 291
- Viśnu, 4, 5, 7, 11, 12, 16, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 35, 37, 62, 63, 64, 70, 75, 76, 88, 89, 93, 94, 95, 127, 147, 148, 149, 150, 152, 174, 194, 204, 206, 212, 216, 217, 222, 229, 241, 244, 264, 285, 287, 292.
- Viśnu-dharmottara, 7, 30, 199, 200, 203, 204, 206, 208.
- Viśnu-padi, 70, 171.
- Viśnu-purāna, 64, 110, 118, 141, 152, 181, 185, 192, 193, 212, 216, 262, 268, 272.
- Viśnu-saṃhitā, 181, 189, 193, 288.
- Viśnu-saṃkrānti, 70.
- Viśnuśarman, 263.
- Viṣuva-dvaya, 171.
- Viśvadeva, sacrifice, 65.
- Viśvajit, 93, 293.
- Viśvambhara Tripāṭhin. *See* Smṛti-sāroddhāra.
- Viśvāmitra-bhagini, 295.
- Viśvāsadevi, 44, 59, 60, 68, 74, 76, 80, 98, 103, 104; date of, 41; personal history of, 43; summary of the work of, 44-103; remarks about 103-106. *See also* Appendices, Some remarks on the authorship of the Gaṅgā-vākyāvalī, the Royal Family of Mithilā and Some Smārtas who have quoted from the GV.
- Vriddha-Hārīta-saṃhitā, 186.
- Vrata-phala, subsection on, 80.
- Vraja, 26.
- Vṛndā, 23, 148.
- Vṛṣa-rāśi, 66.
- Vṛścika-rāśi, 66.
- Vṛtra, 85.
- Vyāghrabhūti, 72, 180. *See also* Appendix, Some remarks on the quotations, etc.
- Vyāsa-saṃhitā, 144, 146, 194, 199, 210, 249, 264.
- Vyatipāta-yoga, 68, 165, 166, 167.
- Women, no Śatabhishū-bath recommended for, 165, 166; Prayāga-mundana of, 302.
- Yādava, 34, 35, 39.
- Yadu, race, 1.
- Yājñavalkya-saṃhitā, 103,

GENERAL INDEX

- 122, 144, 145, 151, 187,
188, 193, 196, 210, 211,
265.
- Yakṣman, 6, 63, 93, 149.
- Yama, 149, 161, 263. *See also* Appendix, Some remarks on the quotations, etc.
- Yama-samhitā, 108, 137,
139, 159, 187, 189, 210,
211, 297.
- Yamunā, 88, 89, 91, 92, 99,
100, 101.
- Yatrā-prakarana, 44, 112.
- Yayāti, son of Nahuṣa, 90,
285.
- Yoga-snāna, 69, 166.
- Yogi-Yājñavalkya, 60, 63,
106, 187, 188, 192, 193,
194.
- Yugādyā, 67, 163, 164.
- Yugādyā-snāna, 67, 162.
- Zodiac signs, 66.

ADDITIONS

P. 11, 1. 2. Dvārakā-pattalam ; foot-note.

The word Pattal or Pattalaka, unknown to Sanskrit lexicographers, is rather current in Mithilā. Cf. Gaṅgā-pattalaka by Gaṇeśvara (pp. 84-87. A Descriptive Catalogue of MSS. in Mithilā by K. P. Jayaswal and A. P. Shastri. Vol. 1, Smṛti. Patna, 1927) ; Gayā-pattala by Vidyāpati Thākura (op. cit., No 92, pp. 92-93) ; Gayā-pattalaka by Vācaspati (op. cit., Nos. 93-95, pp. 93-94). It is clear from the above that the word Pattala has the significance of Māhātmya and Dvārakā-pattala, therefore, means Dvārakā-māhātmya.

Insert the following works in respective places in Index IV. Index of verses, etc.....Viśvāsadevi, pp. 27 ff.

मृगवेद		शिव-पुराण	
305	सितासिते सरिते	3	205 वः कुर्यात् कपिला-दानं
छन्दोग			219 यस्तु शङ्ख-निर्मल्यं
209	क इदं कस्मा अदात्	9	शिवधर्म-पुराण
छन्दोग-परिशिष्ट			157. ग्रामे वा गदि वाऽरणे
185	सदोपवीतिना भाव्यं	13	.. शिव-चेत्र-समीपस्थं
वाजपेयी			हयशीर्ष-पञ्चरात्र
209	कोऽदात् कस्मा अदात्	6	218 वापी-कूप-तडागानां

CORRECTIONS

For	Read	Page	Line
दुखप्र	दुःखप्र	111	10
ब्राह्मणान्	ब्राह्मणान्	116	11
तीर्थ	तीर्थ०	116	23
वान्याक्तापि	०वान्याक्तापि	117	11
अथै	अथै	118	7
निर्णायत	निर्णायते	118	8
विशेषत्वेन	विशेषणत्वेन	118	17
गृही	गृहीत०	119	3
तीर्थ	तीर्थ०	119	17
शोदशांशं	षोडशांशं	119	19

For	Read	Page	Line
उद्देश्य	उद्देश्य०	119	21
पूर्वान्मौने	पूर्वान्मौने०	120	11
भविष्ये	भविष्ये०	121	10
पैठीनसिः	पैठीनसिः०	144	16
नारायणायेति	नारायणायेति०	15	13
अमुक-देवशर्मा	अमुक-देवशर्मा०	151	12
विष्णु गृहं	विष्णु-गृहं०	152	21
समान	समानि०	153	7
प्रयत्नास्मनः	प्रयत्नास्मना०	154	20
मवान्नुवात्	०मवान्नुवात्०	155	11
क्षोत्रोऽर्थं	क्षोत्रोऽर्थ०	156	9
वास्त्व	वास्त्व०	156	18
चिह्नशब्द	०चिह्नशब्द०	158	7
कार्तिक	कार्तिक०	162	6
सिंहेष	सिंहेष०	170	25
लोहकेष	लोहकेषु०	184	24
पितृगां	पितृगां०	188	11
पितृम्भो	पितृम्भो०	189	17
समुद्रता॒	समुद्रता॒०	192	11
रत्नाणि॑	रत्नानि॑०	200	11
कनकव॒	कनकव॒०	200	11
फलनामथ	फलानामथ०	201	19
नन्दीपुराणे॑	नन्दि-पुराणे॑०	206	5
इदाव	इदाव०	210	12
देवानाथ	देवानाथ०	211	9
नन्दीपुराणे॑	नन्दि-पुराणे॑०	212	2
पितृनुदिश्य	पितृनुदिश्य०	212	19
नन्दीपुराणे॑	नन्दि-पुराणे॑०	213	12
अवति॑	अवति॑०	213	19
वाइस्कृतः॑	वाइस्कृतः॑०	218	19

CORRECTIONS

43

For	Read	Page	Line
भूतानं	भूतानां	222	5
न तेनैव	स तेनैव	233	10
दामकन्तस्य	०दामकण्ठस्य	240	5
मासनिष्ठं	०मासनिष्ठं	250	9
सन्धितं	सन्धितं	250	17
करिष्ये	करिष्ये	274	11
कश्यादि	काश्यादि०	279	3
हरिमर्चयति	हरिमर्चयन्ति	280	13
लायी	०लायी	291	13
भवेत्	भवेत्	302	12
Remarks on the sources of the GV.	Appendices II, IV-V, etc.	97 f	
कालोत्तर	delete	52,	12
		Index IV.	

Dharmaśāstra
Ritual
Sanskrit Lit - Purāṇas

✓

D.G.A. 80.

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
NEW DELHI
Issue record.

Call No.— Sa3S/B.V/Cha-8421

Bīnabāyī & Vjā

Title
Samskrit bilavali — Rabdgas
by various authors
✓